زوردۇن سابىر

ئىزدىنىش

1

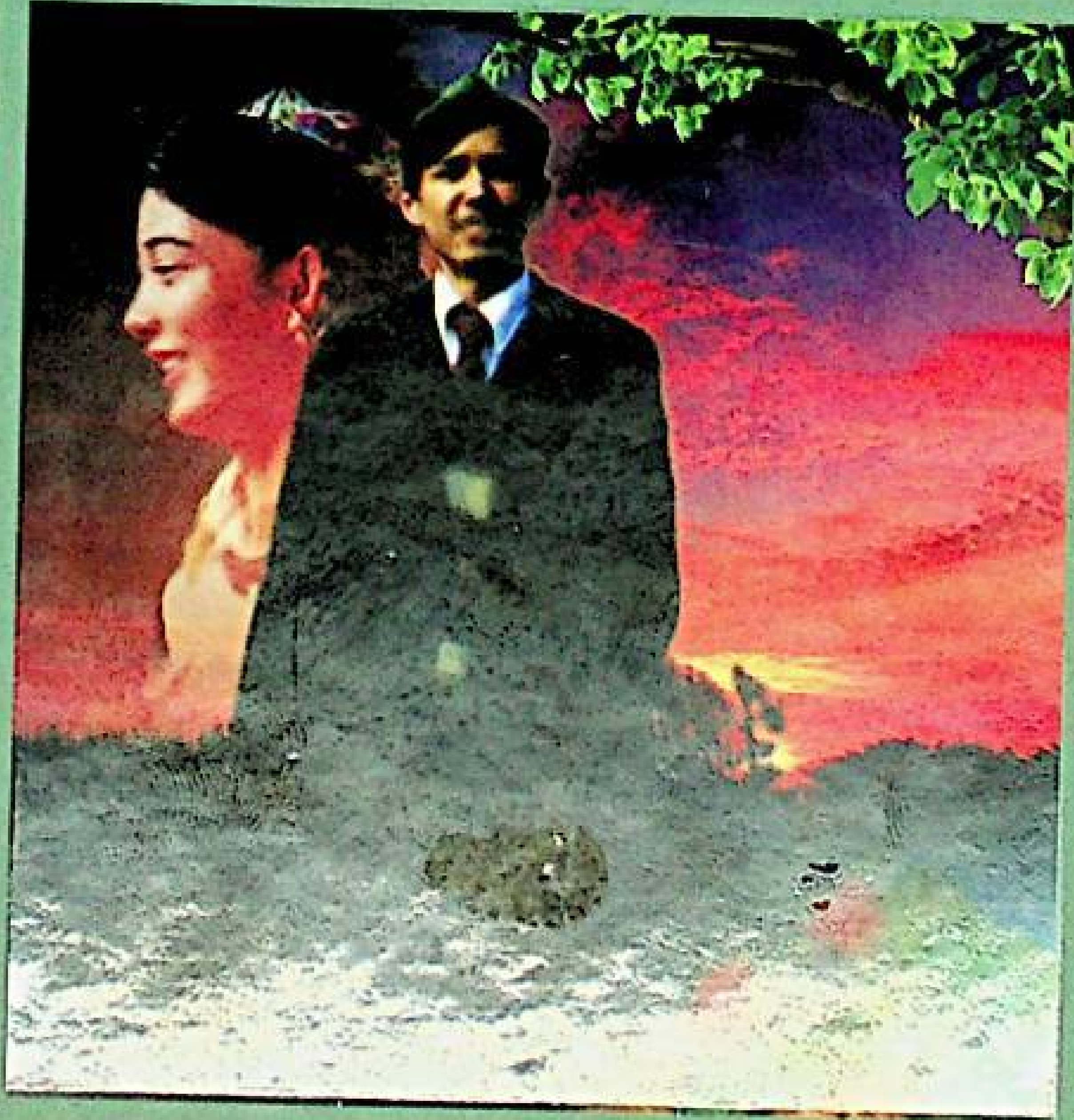

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

图书在版编目(CIP)数据

探索（上,下）：/ 祖尔东·萨比尔著：一 乌鲁木齐：新疆人民出版社，2009.8 （2011.2 重印）
ISBN 978-7-228-11474-0

Ⅰ.探... Ⅱ.祖... Ⅲ.长篇小说 — 中国 — 当代 — 维吾尔语（中国少数民族语言）Ⅳ.I247.5

中国版本图书馆 CIP 数据核字(2009)第149059号

责任编辑	阿不都热合曼·艾白
编　　辑	帕提古丽·米吉提
责任校对	赛娜瓦尔、再米拉
封面设计	艾克拜尔·沙力
出版发行	新疆人民出版社
电　　话	0991-2827472
地　　址	乌鲁木齐市解放南路348号
邮　　编	830001
印　　刷	新疆新华印刷厂
经　　销	新疆维吾尔自治区新华书店
开　　本	880×1230毫米 32开本
印　　张	41.5
版　　次	2009年8月第1版
印　　次	2011年2月第2次印刷
印　　数	3001—7000
定　　价	104.00 元（上,下）

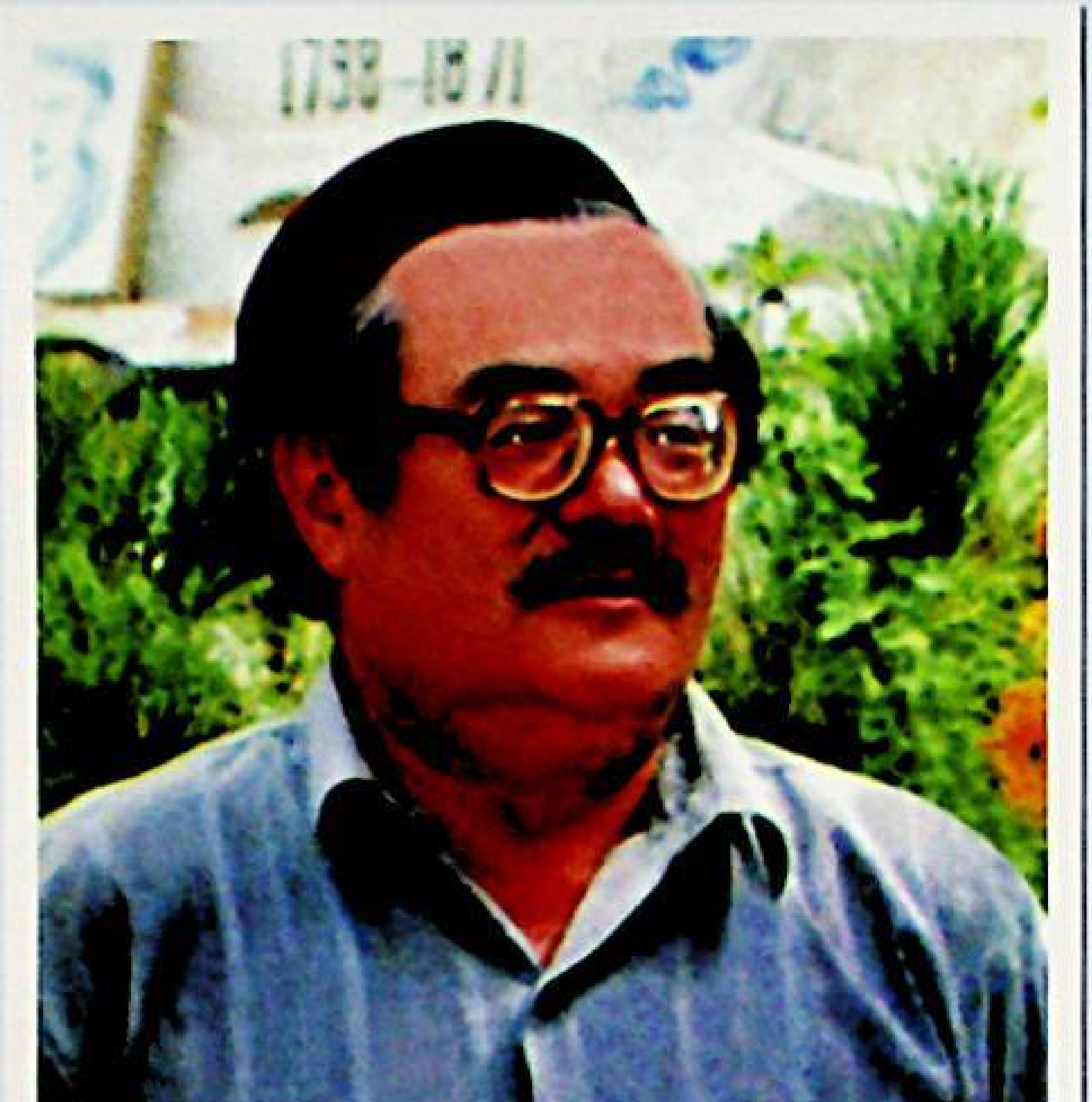

يازغۇچى زوردۇن سابىر (1937 — 1998)

مۇندەرىجە

بىرىنچى باب خەير ، دوستلار 1
ئىككىنچى باب بىلىم كويىدا 92
ئۈچىنچى باب كەلگۈسى ئۈچۈن 286
تۆتىنچى باب ئايرىلىش 411

بىرىنچى باب خەير ، دوستلار

1

ماشىنىلار ئۈزۈپ بارار ،
توزانى توزۇپ بارار .

ھەم خۇشاللىق ، ھەم جۇدالىق ئۈچۈن بۇ بېيىت تەكرار ئېيتىلماقتا…

ئوسمان ناخشىسىنى توختىتىپ ، ماشىنا كوزۇپىغا يۆلەنگىنىچە يوك - تاق ئۈستىدە تىزلىنىپ ئولتۇردى - دە ، قوللىرىنى شىلتىپ ، قاشلىرىنى ئۈچۈرۈپ ، ئۇزۇن كىرپىكلىك كۆزلىرىنى ئوينىتىپ سۆزلەپ كەتتى :

— نېمە خىيال سۈرىسەن ، ھاشىر تۆگە ، ساڭا نېمە بولدى ، قۇرماش چىۋىش ، ھەي ئەلا ئاۋاق ، تاش مۆرىمەس ، نېمىشقا ناخشا ئېيتمايسىلەر دەيمەن ؟ ئېيتايلى ، بىلگەن ناخشىلىرىمىزنى قويماي ئېيتايلى ، تۇنجى قېتىم سەپەرگە چىققانلار تۇرساق ، ئۇنى ئاز دەپ ئۆمرىمىزدە كۆرمىگەن چۆللەردە كېتىۋاتساق ، قانداقمۇ ناخشىسىز ماڭالايمىز . بۇ دۇنيادا بىزدەك خۇشال ، ھاياجانلانغان ھېچكىم يوق . قاراڭلار ، بەزىلەر خىيال بىلەن ، بەزىلەر ئۇيقۇ بىلەن ئۇزۇن يولنى قىسقارتماقچىكەن ، ئۇنىڭ نېمە لەززىتى ؟ بىز كىم ؟ بىز گۈزەل شەھىرىمىز ، قويىنى ئىللىق يېزىلىرىمىز ، ئاتا - ئانا ، قوۋم - قېرىنداش ، يار - دوست ، قىزلىرىمىزنى تاشلاپ كېتىۋاتقان پىدائىيلار بىز ! يەنچۇ ؟ مەنىلىك كەلگۈسىمىزنى ، توپىغا

مىللىنىپ شان - شەرەپ تاپىمىز دېگەن بىرلا ئارزۇغا تېگىشىۋەتكەن مەردانىلەر بىز. ئېيتايلى، ئۇنلىرىمىز پۇتكۇچە، خۇماردىن چىققۇچە ئېيتايلى!

ئۇ هاياجان ۋە خۇشاللىق بىلەن ۋارقىراپ سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ قول ھەرىكىتى، قاشلىرىنى ئۇچۇرۇشلىرى، ئاۋازىدىكى ھېسسىيات، ئۇنى دېكلاماتسىيە قىلىۋاتقان ئارتىسقا ئوخشىتىپ قويغانىدى. ماشىنىدىكىلەرنىڭ بەزىلىرى ئۇنىڭ گەپلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلايتتى، بەزىلەر بولسا شېرىن خىياللىرىغا دەخلى يەتكۈزۈۋاتقان بۇ يىگىرمە ياشلار چامىسىدىكى يىگىتكە نارازى بولۇپ غودۇڭشىيتتى:

— ھېلىمۇ قارا ماشىنىغا چۈشكىنى، ئايروپىلانغا چۈشكەن بولسا، يەنە نېمىلەرنى ئېيتاردىكى...

— مەردانىدىن جاق تويغىنىم مۇشۇ سەپەر بولدى - دە!

مانا بۇلار خىيالپەرەسلەرنىڭ زارلىنىپ ئېيتقان سۆزلىرى.

مەن ھاشىرنىڭ جەينىكىگە تۈرتۈپ قويۇپ دېدىم:

— ئېيتقىنا ئاداش، ئوسمانىنىڭ گېپىدىن زېرىككەنلەر سېنىڭ ناخشاڭ بىلەن رازى بولۇپ قالار، قېنى ئەمىسە، مەن باشلىدىم.

تەلكىنىڭ داۋانىدىن...

بىز ئالتىمىز بار ئاۋازىمىز بىلەن «بۇلۇكەي» ناخشىسىنى ئېيتتۇق. ھەممىمىزلا ھاۋاسى ساپ يېزىلاردا ئۆسكەن يىگىتلەر بولغاچقا، ئاۋازىمىز يېقىملىق ۋە جاراڭلىق ئىدى. مەن ئىلى دارىلمۇئەللىمىنىنى پۈتتۈرۈپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يېزىلىرىنى كۆزلەپ كېتىۋاتقان دوستلىرىمنى، شۇ تاپتا چىن دىلىمدىن ياخشى كۆرۈپ قىلىۋاتاتتىم. ساۋاقداش بولۇپ يۈرگىنىمىزدە بۇنچىلا ئە-

مەس ئىدىمغۇ ، مېنىڭ بىلەن مەقسەتداش بولغىنى ئۈچۈن ، ئۇلار ماڭا شۇنچە ياراپ كەتكەن بولسا كېرەك - دە ! شۇنداق ، ئۆزىنىڭ نىيىتىگە جان پىدالىق بىلەن ئاۋاز قوشقۇچىنى ياخشى كۆرمەيدىغان كىم بار؟ بىز بىر سىنىپتا قىرىق بىر بالا ئۈچ يىل ئوقۇدۇق . ھازىر بۇ دوستلار تەرەپ - تەرەپكە كېتىشتى . ئۇلار ھەرقەيەرگە كەتكەن بولسىمۇ ، قىلىدىغان ئىشى ئوخشاش — ئوقۇتقۇچىلىق . بىز مۇشۇ ئىش ئۈچۈن ئۆز ئۆيىمىزدىن بىر مىڭ نەچچە يۈز كىلومېتىر يىراق يەرلەرگە كېتىۋاتىمىز . بىز ئۇ يەرلەرگە بېرىپ ناتونۇش بالىلارنى مېھرىمىز ، بىلىم - كۈچىمىز بىلەن تەربىيەلەپ ، جەمئىيەتكە يارامىلىق ئادەملەردىن قىلىپ چىقىمىز . بىز ئۆزىمىزنىڭ ياشلىق باھارىمىزنى ئەنە شۇ ئىشقا سەرپ قىلىشقا بەل باغلىغان ئۈمىدۋار ، مەردانە ياشلارمىز . بايىقى ئادەمنىڭ : «مەردانىدىن جاق تويغىنىم مۇشۇ سەپەر بولدى » دېگىنى نېمىسى ؟ ئۇنىڭغا ئۆتكۈزۈپ تۆت ئېغىز گەپ قىلىدىغان يېرى كەلگەنىدى ، كۆڭۈلسىزلىك بولمىسۇن دېدىم . ئۇنىڭ ئۇستىگە ، ئوسمانىنىڭ قېنى قىزىق ، مەن دائىم ئۇنىڭ مىجەزىدىن ئېھتىيات قىلىمەن ، مانا شۇنىڭ ئۈچۈنلا ھاشىرنىڭ جەينىكىنى تۇرتتۇم ۋە ئۇنىڭ ناخشا باشلىشىنى كۈتمەيلا ئۆزۈم باشلىۋەتتىم .

ناخشىمىز سەپەرداشلىرىمىزغا ياققان چېغى ، خۇشال چىرايلار ، قىزىقىپ : «ھوي - ھوي !» دەپ جور بولۇشلار پەيدا بولۇپ قالدى .

بىزنىڭ تەلكە توغرىسىدىكى قوشاقلىرىمىز تېخى ئاخىرلاشمايلا داۋاندىن ئاشتۇق - دە ، ئالدىمىزدا ئاسماننىڭ بىر پارچىسىدەك كۆپكۆك كۆل كۆرۈندى . بۇ ، سايرام كۆلى ئىكەن . ئادەملەر قىزىقىپ كۆلگە قاراشتى . بىز — ماشىنىنىڭ ئالدىنى ئىگىلىگەن ئالتە يىگىت ناخشىمىزنى توختاتتۇق .

— ھە ، ناخشىمۇ ئېيتىلىپ تۇرسۇن ، ئەجەب كۆڭۈللۈك

سەپەر بولدى ـ دە ! — دېدى ماشىنىنىڭ كەينىدە ئۆرە تۇرۇۋالغان دېهقان . ئۇنىڭ قولاقلىرى ئاپئاق توپا بىلەن پۈتۈپ كەتكەنىدى . مەن ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈمسىرىدىم . ئۇ ئادەم بېشىنى ئىرغىتىپ قويۇپ :

— مۇنداق يەردە ئېيتمىغان ناخشىنى نەدە ئېيتقۇلۇق ! — دېدى ـ دە ، قىزىل مانچېستېر بۆكىنى كەينىگە سۈرۈپ قويۇپ ناخشا باشلىۋەتتى .

سايرامنىڭ كۆلى دەيدۇ ،
بىز يانغۇچە توڭلايدۇ !...

بىزمۇ ئۇنىڭ ناخشىسىغا جور بولدۇق...

قارا ماشىنا چاڭ توزۇتۇپ ئۇچۇپ كەتتى ، ئەمدى ناخشىدا مەززە قالمىدى . ماشىنىدا بەش ـ ئالتە سائەتتىن بېرى قىستىلىشىپ ئولتۇرۇشقان ئادەملەر ئېزىلگەن ، هارغان . ئۇلارنىڭ بىرلىرى قىستىلىۋەتتىڭ دەپ كايىپ قوياتتى ، بىرلىرى بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۇخلايتتى ; يەنە بىرلىرى بولسا يېنىدىكى سەپەردىشى بىلەن پاراڭلىشاتتى...

مەن دوستلىرىمغا مېهرىم بىلەن قاراپ چىقتىم . بىز ئۇرۇمچىگە بارغاندىن كېيىن سالغا تېشىدەك نە ـ نەلەرگە بېرىپ چۈشەرمىز ، بىر ـ بىرىمىز بىلەن بەلكى قەرەللىك كۆرۈشەلمەسمىز . بىزنى ناتونۇش جايلاردا نېمىلەر كۈتۈۋاتىدىكىن تېخى ! بىز ئالتە ساۋاقداش — هەممىمىزلا ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسى . مەن مەكتەپ ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى[①] بولغانلىقىم ،

① شۇجى — سېكرېتار . بۇ يەردە شۇ چاغدىكى تىل ئادىتى بويىچە ئېلىندى — ت .

ئۇنىڭ ئۈستىگە مەكتەپنى ئەلا دەرىجىدە پۈتتۈرگەنلىكىم، يەنىمۇ مۇھىمى، مېنى ئۆز ناھىيىمىزنىڭ ئوتتۇرا مەكتىپىگە ئىلمىي مۇدىر قىلىپ بەلگىلىگەن بولسىمۇ، ئۆزلۈكۈمدىن بۇ ئىشتىن سورىنىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يېزىلىرىغا بېرىپ ئىشلەشنى تاللىۋالغانلىقىم، دوستلىرىمنىڭ ئىشەنچ - ھۆرمىتىنى قوزغىغان. ئۇلارنىڭ ھەممىسىلا مېنىڭ گېپىمنى يىرمايدۇ، بۇلارنىڭ خىزمەت، ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسلىق تونۇشتۇرۇشلىرىمۇ مېنىڭ يانچۇقۇمدا. ئەمەلىيەتتە، مەن ئۇلارنىڭ گۇرۇپپا باشلىقى بولۇپ قالدىم. مەن شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ دوستلىرىمغا ئالاھىدە كۆيۈنىمەن، ئۇلارنىڭ بىر ئامال قىلىپ كۆڭلىنى كۆتۈرۈشنى، روھىنى ئۇستۈرۈشنى ئويلايمەن...

ماشىنا تاشلىق چۆلگە چىقتى. ئەتراپتا كۆزگە چېلىققۇدەك مەنزىرە يوق. قارىسام ھەممە دېگۈدەك ئۇيقۇغا كەتكەن، يالغۇز ئوسمانلا قىمىرلاپ ئولتۇرالمايۋاتىدۇ. ئۇ تولىمۇ خۇشخۇي، تولىمۇ گەپدان بولۇپ كەتتى. مەن بۇنداق بولۇشىنىڭ سەۋەبىنى بىلىمەن: ئوسماننىڭ بىرەر قىزغا ئۆزىنى كۆرسەتكۈسى كېلىۋاتقىنى ناھايىتى ئېنىق. مەن تۇيدۇرماي ئۇنىڭغا زەن قويدۇم: ئۇ چىرايلىق ۋە كۆلۈپلا تۇرىدىغان كۆزلىرىنى ئۆزىدىن بەش - ئالتە ئورۇن نېرىدا ئولتۇرغان ئوقۇغۇچى قىزدىن ئۈزمەيتتى. قارىسام، قىز راستىنىلا چىرايلىق، بولۇپمۇ ئۇنىڭ سارغۇچ، دولقۇنلىنىپ تۇرىدىغان قويۇق چاچلىرى، خۇمار كۆزلىرى كىشىنى جەلپ قىلاتتى.

قىز بىردە كۆزىنى يۇمۇپ ئۇخلىغان بولۇۋالاتتى، يەنە پات - پاتلا ئوسمان تەرەپكە قاراپ قوياتتى. ئۇ مېنىڭ قاراپ تۇرغىنىمدىن خەۋەرسىز بولغاچقا، ئوسمان بىلەن كۆز ئۇچراشتۇرۇپمۇ قوياتتى. مەن ئوسمانغا قارىدىم. ئۇنىڭ كۆزلىرى بەختتىن خۇمارلاشقان، دومىلاق، چىرايلىق يۈزىدە ياش مۇھەببەتنىڭ شادلىقى جەۋلان قىلاتتى. مەن دوستۇمغا بەخت تىلىدىم ۋە دەرھال

كۆزۈمنى باشقا دوستلىرىمغا يۆتكىدىم .
ئوسماننىڭ مۆرىسىگە بېشىنى قويۇپ ، تاش ئىسىملىك كەم سۆز ، خۇشخۇي يىگىت ئۇخلىماقتا .مەن ئۇنىڭ خىيالغا بېرىلگىنىنى بىلدىم . ئۇ ئۆزىنىڭ يېزىسىدىكى ھېلىقى پەرەڭ ياغلىقلىق قىزنى خىيال قىلىۋاتامدىكىن ؟ تاشنىڭ ھېكايىسى يادىمغا كەلدى ۋە كۆز ئالدىمدا ئۇلارنىڭ ئاخىرقى ئۇچرىشىشى سۈرەت بولۇپ گەۋدىلەندى : بىزنىڭ تاشپولات خوشلاشقىلى كىچىك ئاپىسىنىڭ ئۆيىگە باردى . كىچىك ئاپىسىنىڭ يوللۇق خالتىسىنى قولتۇقىغا قىسىپ تۇرۇپ قورۇنىڭ ئۇجۇر - بۇجۇرىنى قاراشتۇردى . لېكىن ، زىننەت ئىسىملىك كېيىك كۆزلۈك قىز كۆزىگە چېلىقمىدى . كىچىك ئاپىسى ئۇنىڭغا : «يۈگۈر ، ئارقىغا — خامانغا چىقىپ ، كىچىك داداڭلار بىلەن خوشلىشىپ قوي» دېدى . تاشپولات ئارقىغا چىقتى . پەرەڭ ياغلىقنى چېكىلەپ تېڭىۋالغان قىز تۇلۇق ھەيدەۋاتاتتى . تاش ھەممىسى بىلەن خوشلىشىپ بولغاندىن كېيىنمۇ غارامنىڭ يېنىدىن كەتمىدى . قىز ھەر ئايلىنىپ ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ، يەر ئاستىدىن قاراپ قوياتتى . تاشپولات يەنىلا ئۈن - تىنسىز تۇرىۋەردى . ئاخىر قىز ئەتەي ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە قامچىسىنى چۈشۈرۈۋەتتى . تاش ئۇنىڭغا قامچىنى ئېلىپ بېرىۋېتىپ : «مەن كېتىدىغان بولدۇم» دېدى . قىز لەيلىدەك قىزىرىپ : «قاچان كېلىسىز ؟» دېدى . يىگىت : «يەنە ئۈچ يىلدا» دېيەلىدى . ئۇلارنىڭ بىرنەچچە ئاي بىر - بىرىگە تەقەززا بولۇپ ئېيتىشقان تۇنجى ۋە ئاخىرقى سۆزلىرى شۇ بولدى . بىزنىڭ تاشپولات ھازىر خىيالدا بەلكى شۇ سۆھبىتىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىدىغاندۇ . ئۇ پات - پاتلا كۆزىنى ئاچاتتى ۋە يانچۇقىدىن گۈل چېكىلگەن ياغلىقنى ئېلىپ كۆزلىرىگە تەگكۈزۈپ قوياتتى . ئۇنىڭ كۆڭلى راستىنلا بۇزۇلۇۋاتامدۇ نېمە ؟... ئەلۋەتتە ئۇنىڭغا تەسەللى بېرىش ، كەلگۈسىنىڭ ئۈمىدلىك ۋە گۈزەل ئىكەنلىكىنى ئېيتىش

لازىم . مەن ئۇنىڭ بىرىسىدا ئولتۇرغان نامەتكە قارىدىم . ئۇ قاپقى-
سېلىنغان هالدا تۇرۇلۇپ ئولتۇراتتى . ئۇنىڭ نېمىلەرنى ئويلاۋاتقى-
نىنى بىلىش قىيىن ، ئۇ سىر بەرمەيدۇ ، هەربىر ئېغىز گەپنى
ئاۋايلاپ ، ئېهتىيات بىلەن قىلىدۇ . ئۇنىڭ ئوتتۇرا هال ، لېكىن
سوغۇق چىراي يۈزىدە كەمدىن - كەم كۈلكە كۆرۈنىدۇ . ئۇ ئارد-
مىزدا ، هاشىردىن قالسا ، ياشقىمۇ چوڭ . ئۇنىڭ يىگىرمە تۆت
ياشقا كىردىم دەپ ئانكىت تولدۇرغىنى ، ئايالى ۋە بىر بالىسى بار
ئىكەنلىكى يادىمدا . ئۇ ئايالىنى قويۇۋېتىپ بىز بىلەن ماڭدى . بىز
ئۇنى قېلىپ قېلىشقا قانچە نەسىهەت قىلساقمۇ ئۇنىمىدى . ئوسمان-
نىڭ دېيىشىچە ، ئۇ جەنۇبىي شىنجاڭغا بېرىپ ئوقۇتقۇچىلىق قىلى-
مىغۇدەك ، نېمە ئىش قىلىدىغانلىقى تېپىشماقتەك يېشىكسىز . مەن
نامەت بىلەن كەمدىن - كەم سىردىشىمەن ، ئۇمۇ مېنىڭ بىلەن
سۆزلىشىشنى ئانچە ياقتۇرمايدۇ .

مەن نامەت توغرۇلۇق ئويلاشتىن تېزلا يالتايدىم - دە ، ئۇنىڭ
يېنىدا ئاغزىنى يوغان ئېچىپ ئۇخلاۋاتقان قۇرماش ئىسىملىك قازاق
يىگىتكە قارىدىم . ئۇنىڭ : «مەن قازاق ، لېكىن ياشلار ئىتتىپاقى
كومىتېتىنىڭ ئەڭ قىيىن جايلارغا بېرىڭلار دېگەن چاقىرىقى ئۇ-
چۇنلا ، خوتەننىڭ ئەڭ يىراق يېزىلىرىغا بېرىپ مۇئەللىم بولۇشنى
تاللىۋالدىم » دېگەن سۆزى يادىمدا . مەن ئۇنىڭغا قازاق رايونلىرىغى-
مۇ ئوقۇتقۇچى زۆرۈر ، سەن شۇ يەرلەرگە بارغىن ، دېسەم ، ئۇ :
«بىز ئۆز يۇرتىمىزدا بەلكى گۈزەل ۋە كۆڭۈللۈكرەك تۇرمۇش
كەچۈرگەنمۇ بولار ئىدۇق ، لېكىن غايىنىڭ قۇربانى بولۇپ كۆر-
گۈم كېلىدۇ ، ئاداش . قىيىن جايلارغا بېرىپ ياشلىق كۈچىمىزنى
سىناپ كۆرەيلى . يول تېپىپ ماڭالايمىزمۇ ، مۇشكۇلچىلىكلەرنى
يېڭىپ شان - شەرەپنىڭ چوققىسىغا قاراپ ئۆرلىيەلەيمىزمۇ ،
سىناپ كۆرمەمدۇق ! » دېدى . ئۇ ئۇيغۇر سىنىپتا ئوقۇغان ، سى-
نىپ ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولغان . ئۇنىڭ مالچىلارغا

خاس پىششىق گەۋدىسى ھەرقانداق قىيىنچىلىققا بەرداشلىق بېرە-
لەيتتى . ئۇ قىيىن ئەھۋالدىمۇ كىچىك ۋە كۆكۈش كۆزلىرىنى
پورۇشتۇرۇپ كۈلۈپلا تۇراتتى . مەن ئۇنى سەپداشلىرىم ئىچىدىكى
ئۈمىدۋار ، قەيسەر يىگىتلەردىن بىرى ھېسابلايتتىم . خىيالىم شۇ
يەرگە كەلگەندە ، يېنىمدا ئۇخلاۋاتقان ھاشىر ئويغاندى . مەن ئۇنىڭ-
غا پىچىرلىدىم :

— چۇشۇڭنى ئېيتە ، چۇشۇڭدە رازىيە نېمىلەرنى دېدى ؟

ئۇ مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ۋە ئالدىرىماي موخوركا بۇرىدى .
ئۇ مېنىڭدىن بەش ياش چوڭ ، بۇ يىل يىگىرمە بەش ياشقا كىرگە-
نىگە قارىماي ، ئىككىمىز يېقىن دوست ، دوست بولغاندىمۇ ئۈچ
يىللىق مەكتەپ ھاياتى بىزنى ھېسسىيات ، ئارزۇ ۋە ھاياتقا باھا
بېرىشتە بىر ئادەمدەك قىلىپ چىققان . بىز بىر - بىرىمىزنىڭ
چىرايىغا قاراپلا قانداق ھېسسىياتلاردا بولۇۋاتقىنىمىزنى چۈشىنە-
دىغانلاردىن . مەن ھاشىرنى ياخشى كۆرىمەن . ئۇنىڭ ئېغىر -
بېسىق مىجەزىمۇ ، پىكرى چوڭقۇرلۇقىمۇ ، ھەتتا ئۇنىڭ كەڭ پېشا-
نىسى ، ئويچان ، يوغان كۆزلىرى ۋە چاچاق ، ناخشىلىرىمۇ ماڭا
ياقىدۇ . مەن ئۇنى ئوقۇغان رومانلىرىمدىكى ياش قەھرىمانلارغا
ئوخشىتىمەن . ئۇنىڭغا ھەرقانچە زوقۇم كەلسىمۇ ، لېكىن ئۇنى
پەقەت يۈزمۇيۈز ماختىمايمەن . ئۇنىڭ بىلەن سىلىق ۋە قىزغىن
مۇئامىلە قىلىمەن . ئۇنىڭدىن ئىنچىكە سىرلىرىنىمۇ ئېيتىپ بې-
رىشنى تەلەپ قىلىمەن . ئەنە شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ، ئۇنىڭ بىلىدىغى-
نى ، مېنىڭ بىلىدىغىنىم بولۇپ كەتكەن ، دېمەك بىزنىڭ ئارىمىزدا
بىر - بىرىمىزگە ئېيتقۇدەك يېڭىلىق يوق .

شۇنداق بولسىمۇ مەن ئۇنى سۆزلەشكە قىستىدىم :

— چۇشۇڭدە سەن چوقۇم رازىيە بىلەن تالاش - تارتىش
قىلدىڭ ، مېنىڭدىن قورقۇپ چۇشۇڭنى ئېيتالمايۋاتىسەن !

ئۇ كۈلۈمسىرىدى ۋە موخوركىسىنى شوراپ بولۇپ ، كەڭ

قوشۇما قاشلىرىنى پۈرۈشتۈردى :

— دادىڭ سېنىڭ ئېتىڭنى ئويلاشماي قويۇپ قويغان . ساڭا ئەلا ئەمەس ، بەلا دەپ نام قويغان بولسا بوپتىكەن . ئەمدى ئادەمنىڭ چۈشەنگىمۇ چېتىلىۋالامسەن؟ بۇ چۈشۈمنى ساڭا ئېيتمايمەن !

بۇ ، ئەلۋەتتە ئۇنىڭ چاقچىقى ۋە باشلىماقچى بولغان سۆھبە- تىمىزنىڭ باشلانمىسى ئىكەنلىكى ماڭا چۈشىنىشلىك .

— ئېيتە ، يەنە ئون مىنۇتلا ئېيتماي تۇرۇۋالساڭ ئىچىڭگە...

مەن ئۇنىڭغا يۆلەندىم ۋە ئۇنىڭ سالماق ، كۆچلۈك ئاۋازىنى بېرىلىپ ئاڭلىدىم .

— مەن ئۇخلىمىدىم ، لېكىن ئويلىدىم . خىيالىمدا خوتەننىڭ بىر يىراق يېزىسىدا ئوقۇتقۇچىلىق قىلدىم . سەن بىرىپلا ئىلمىي مۇدىر ھەم ئىككىنچى سىنىپنىڭ سىنىپ تەربىيىچىسى بولدۇڭ . مەن بىرىنچى سىنىپلارنى كۆتۈرۈۋالدىم . ئالدىمدا ئۇششاق باللار مۆلدۈرلىشىپ ئولتۇرۇشىدۇ . مەن ئىشنى ئۇلار بىلەن تونۇشۇش- تىن باشلىدىم . دېمەك ، بىزنىڭ ئوقۇتقۇچىلىق تۇرمۇشىمىز باشلاندى . تۇرمۇش دېگەننىڭ قانۇنىيىتى بولىدىغۇ : ئەتىگەن تۇ- رۇپ تەنتەربىيە ئوينايمىز . مەسىلەن ئېيتايلى ، ئۇ يەردە ۋالىبول يوق . بىز ھېچ ئىش تاپالمىساق يۈگۈرۈپ بولغاندىن كېيىن توپە- لىق يەرنى ياكى چىمەنلىكنى تېپىۋېلىپ چېلىشىشىمىز مۇمكىنغۇ ! سەن كىچىك بولغىنىڭ بىلەن چېلىشچى ئەمەسمۇ . شۇنداق قى- لىپ ، ئوبدان چارچىغاندىن كېيىن يۇيۇنىمىز ، ئاندىن كېيىن چاي قاينىتىمىز...

— ئوتۇن تېرىشنىمۇ قىستۇرۇپ قوي !

— ھە ، بوپتۇ ، ئۇنىمۇ قىلايلى ، ئاندىن كېيىن ئەتكەنچاي ئورنىغا قارىچاي ، سۈت قۇيغان يوغان ئاق نانلار ئورنىغا زاغرا بىلەن ناشتا قىلىمىز . دەرس تەييارلاش دېگەن گەپ يوق بولىدۇ .

ئالگېبرا ، گېئومېترىيە ، فىزىكا ، خىمىيە ، تارىخ ، جۇغراپىيە ، فىزىئولوگىيە ، ئاناتومىيە ، پېداگوگىكا ، پسىخولوگىيە دېگەن پەن- لەر تاختىۋېشىغا ئېلىپ قويۇلىدۇ . ئىچىڭ تىت - تىت بولىدۇ . ئامال قانچە ؟ ئېلىپبە ، گرامماتىكا ، ئەڭ يۇقىرىسى تۆت ئەمەلدىن نېرى بارالمايسەن . خوش ، سېنىڭ ھېلىقى يالاڭ ئاياغ باللىرىڭ ئۆيلىرىگە كېتىدۇ . ئىككىمىز گاڭگىراپ قالىمىز - دە ، ئۆگە- نىشكە ياكى باشقا بىرەر ئىشقا تۇتۇش قىلىمىز . لېكىن ، قىزغىن- لىقىمىز ئۇزاققا بارمايدۇ . يىللار ئۆتۈپ ، سېنىڭ بىلەن بىزنىڭ ئىشتىن رايىمىز قايتىپمۇ قالار ، شۇنداق قىلىپ ، بىز يۇرتىمىزغا قايتىشنى تەلەپ قىلىدىغان ھالغا چۈشىمىز !

— سەن خىيال قىلغانچىلىك بولسا ، تۇرمۇشنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزگىلى بولىدۇ ، لېكىن سەن بۇنىڭدىنمۇ قىيىنراق مەنزىرىنى كۆز ئالدىڭغا كەلتۈرۈپ باق . مەسىلەن ، بىرلا ئوقۇتقۇچىسى بار كىچىك يېزا دەيلى . سىنىپىڭمۇ ، ئىشخاناڭمۇ بىرلا ئېغىز ئۆي . باللارنى ئۆيمۇئۆي كىرىپ چاقىرىپ كېلىسەن تېخى !

— بۇمۇ مۇمكىن ، — دېدى ھاشىر كۈلۈمسىرەپ ، — ئاشۇ تۇرمۇشتىنمۇ چەكسىز خۇشاللىق تېپىشنى بىل دېمەكچىمۇ سەن . يەنە شۇ غايە !

— ئەلۋەتتە ، — دېدىم مەن ، — بىزنى يېتىلەپ كېتىپ بارغان ئەنە شۇ غايە . بىلمەيدىغان كىشىدەك سۆزلەيسىنا ! ياخشى بولدى ، بىكار ماڭغۇچە پەرەز قىلغاچ ماڭايلى ! ئىككىمىز ئىككى كىچىك يېزىدا دەيلى ، ئارىلىقى خېلى يىراق بولسۇن . لېكىن ، پۈتۈن ئىشلىرىمىز مۇسابىقە شەرتلىرى بويىچە ئېلىپ بېرىلسۇن . ھەر ئىككىلىمىز ئۆزىمىزگە قاتتىق تەلەپ قويايلى ، ھەر كۈنلۈك ئىشىمىزدىن : «سەن خەلققە پايدىلىق نېمىلەرنى قىلدىڭ ؟» ، «ھا- ياتىڭ قانداق ئۆتۈۋاتىدۇ ؟» دېگەن سوئاللار بويىچە ھېساب ئالايلى ۋە ھەر كۈنلۈك ئىشىمىزنى خاتىرىلەپ بارايلى .

— ھەر ئايدا بىر قېتىم خاتىرە ئالماشتۇرىمىز ۋە سېلىشتۇرۇپ باھالايمىز ، شۇنداقمۇ ؟ — دېدى ھاشىر قىزىقىپ .

— شۇنداق ! مانا مۇشۇ يول بىلەن ئىشلەيمىز ، ئۆز كۆچىمىزنى بالىلارغا سەرپ قىلىشنى ھاياتىمىزنىڭ ئاساسىي مەزمۇنى قىلىمىز . شۇ چاغدا ، بىزگە كۆڭۈلسىزلىككە ئورۇن قالمايدۇ ، بالىلار بولسىلا كۆڭۈلەر كۆڭۈللۈك ئۆتىۋېرىدۇ . ئۇلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىنى كۆزىتىپ بارىمىز . كۆزىتىش جەريانىمىز ھەرقانداق كىنودىنمۇ ، ھەرقانداق رومانىدىنمۇ قىزىقارلىق بولىدۇ !

— ئۇنداقتا ھەربىر بالىغا ئايرىم - ئايرىم خاتىرە تۇتىمىزمۇ ؟ — دېدى ھاشىر مېنىڭ تەكلىپىمگە ئەجەبلىنىپ .

— ئىككى مەكتەپنى سېلىشتۇرغاندا ، ئىككىمىزلا سېلىشتۇرىمىز . مۇھىم شەرت ، ئارزۇنى ئەمەلىيەت قىلىپ يېزىشقا بولمايدۇ ، بىزنىڭ خاتىرىمىز بىر تۈركۈم ياشلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىش جەريانىنىڭ مۇكەممەل گۇۋاھنامىسى ۋە يالدامىسى بولۇپ قالسۇن . بىز كەلگۈسىدە بولىدىغان مۇسابىقىمىزنىڭ شەرتلىرىنى تەپسىلىي كېلىشىۋالدۇق .

ماشىنا ۋوتەيگە كېلىپ توختىدى . شوپۇر بۈگۈن مۇشۇ يەردە قونىدىغانلىقىمىزنى ئېيتتى .

2

ئاۋغۇست ئېيىنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى . كەچكى قۇياش شىبىغىللىق چۆلنى ئوتتەك قىزىتقان ، قاقاس تاغ تەرەپتىن ھۇلۇلدەپ يالقۇن كېلەتتى . سۇسىز ، شامالسىز بۇ چۆلنىڭ ئىسسىق ھاۋاسى بېنزىن پۇرىقى بىلەن ئارىلىشىپ دىماغقا ئۇرۇلاتتى . يولۇچىلار ياتاقلىرىدىن چىقىشىپ ، سالقىن ۋە شامالىلىق جايلارنى ئىزدىشىپ

يۇرەتتى . بىز ئالتە دوست تاۋۇزلىرىمىزنى قولتۇقلىشىپ تاغ باغ-
رىغا قاراپ ماڭدۇق ۋە ئاخىر تاشلىقتا بىرىپ چۆرىدەپ ئولتۇرۇش-
تۇق ، بۇ يەر خېلى سالقىن ئىدى . شۇنىڭ بىلەن بۇ يەر بىز ئۈچۈن
يېڭى ۋە سىرلىق تۇيۇلدى .

— مەن ئەرەب سەھراسىغا بېرىپ قالغاندەك بولۇپ
قالدىم ،— دېدى ئوسمان زېرىككەنلىكىنى بايان قىلىپ ، —
تاشلىقتا تانسا قىلساق قانداق بولىدىكىن !

— بولمامدىغان ،— دېدى نامەت دەرھال قۇرماشنى
نوقۇپ ،— ئال گارموشكاڭنى ، قېنى ۋالىسقا ئويناتقىنا ، ھەي ،
بىزنى ئۆزىتىش كېچىسىدىكى تانسىدا گارمونۇڭنى قالتىس چېلى-
ۋەتتىڭ - دە . مەن سېنىڭ گارموشكاڭ بىلەن گارمونۇڭنى دەپلا
كېتىپ بارىمەن جۇمۇ ، قۇرماش ، سەن نەگە بۇلۇنسەڭ ، مەن شۇ
يەرگە ! بىلىپ قوي ، مەن سېنىڭ سايەڭ !

— ئوسمان بىلەن نامەتكە تانسا بولسىلا بولدى ،— دېدى
تاشپولات ،— جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ يېزىلىرىدا بارمىدۇ دېگىنە .

— بولمىسا مەيلى ، — دېدى نامەت يەنە ، — قىزلار بىلەن
قۇرماش بولسىلا ، تانسا دېگەننىڭ پىرى بىز !

— مۇنداق دە ، ساڭا قىزلار بىلەن تانسا بولسىلا
بولىدىكەن - دە ، — دېدى قۇرماش نامەتكە قاراپ ، — ئۇنداق
بولسا ، مەن بۇنداق سايەمدىن قاچىمەن !

بىز ھەممىمىز كۈلۈشتۇق .

بىز تاۋۇز يېگەچ ، ئانا مەكتىپىمىزنى ئەسلەشتۇق ، ساۋاقداش-
لىرىمىزنى بىرمۇبىر تىلغا ئېلىشتۇق . مەكتەپنىڭ ئۆزىتىش زىيا-
پىتىنى ، ئاخىرقى تانسىنى ، ئالبوم يېزىشلارنى ، ياشلارنىڭ خۇسۇ-
سىيەتلىرى ، مۇھەببەتلىرى... قىسقىسى ، ھېچ نەرسىنى قويماي
سۆزلەشتۇق . بۇ ، ئەلۋەتتە ، تېخى ئايرىلغىنىمىزغا بىر كۈنلا بول-
غان ، لېكىن ئېگىز تاغلارنىڭ نېرىسىدا قالغان ئانا يۇرتىمىزنى

سىغىنغانلىقىمىزنىڭ ئالامىتى ئىدى. نۆۋەتتە دوستلىرىمنىڭ دىققىتىنى يەنىلا كەلگۈسىگە قارىتىش ئۈچۈن سۆز باشلىدىم:

— يۇرتىمىزنىڭ بوسۇغىسىدىن چىقا ـ چىقمايلا ئەجەب مىسكىنلىشىپ كەتتۇققۇ، ئۇنىڭدىن كۆرە كۆڭۈللۈكرەك بىر تېمىدا سۆزلىشەيلىلا!

— غايە توغرىسىدىمۇ! — دەپ كۈلۈمسىرىدى ھاشىر، — ساڭا ياقىدىغان تېما شۇغۇ! ھەي ئەلا، سەن تولا شەخسىيەتچىلىك قىلما، باشقىلارغا ياقىدىغان تېمىلارغىمۇ يول قوي!

— ھەببەللى، — دېدى نامەت دەرھال، — مەسىلەن، مۇھەببەت تېمىسىنى ئالايلى، بۇ كىمگە ياقمايدۇ!

— مۇھەببەت تېمىسى دەمسىنا! — دېدى ئوسمان ئۇلاشتۇرۇپ، — بۇنداق تومتاق تېمىنى ئەلا يەنىلا غايىگە بىرلەشتۈرۈۋالىدۇ. ئەڭ ياخشىسى، قىزلار توغرىسىدىكى تېمىدا سۆزلىشەيلى. بۇ تېمىغا غايىنىمۇ، مۇھەببەتنىمۇ، كۈندىلىك تۇرمۇشنىمۇ، ھەتتا بۇگۈنكى بىر كۈنلۈك سەپەرنىمۇ بىرلەشتۈرۈشكە بولىدۇ!

— مانا، تېتىقسىزلىققا قاراپ ماڭدۇق، — دېدى قۇرماش، — مېنىڭچە بولغاندا، تېمىنى تاشپولات بەلگىلىسۇن.

— قېنى ئېيتقىنا، قايسى تېمىدا سۆزلىشەيلى؟

— تېما ـ پېماڭنى قوي، — دېدى تاشپولات بىردەم جىم تۇرۇۋالغاندىن كېيىن، — مۇشۇ تاشلىقتا بىر تانسا قىلايلى، مېنىڭ ئۆمرۈمدە ئوينىغان تانسام شۇ بولۇپ قالسۇن.

ئۇنىڭ گېپى تۈگىمەيلا، قۇرماش ئېغىز گارموشكىسىنى ۋالىسقا چالدى. ئوسمان تاشقا تەزىم قىلىپ: «ئاق تانسا» دەپ قويدى ۋە تاشنى ۋالىسقا پىرقىرىتىشقا باشلىدى. ھاشىر بوم ۋە يېقىملىق ئاۋازى بىلەن شوخ ۋالىس پەدىسىگە كەلتۈرۈپ ناخشا باشلىۋەتتى. بىز ھەممىمىز قوشۇلدۇق:

تۇغۇلغان جاي ، ئەي گۈزەل جاي ،
قالدىڭ بىزدىن يىراقتا .
قالساڭمۇ بىزدىن يىراقتا...

هاشىر ئۇلارغا قاراپ قوشۇمىسىنى تۈردى ـ دە :
— ئېرىپ يېلىم بولۇپ كېتىشمىگىن يەنە ! — دېدى .
قىزلار قولتۇقلىشىپ يۇقىرىلاپ كەلمەكتە ئىدى . بىزنىڭ شوخ يىگىت ئوسمان ئورنىدىن تورۇۋېلىپ شەپكىسىنى پۇلاڭلاتتى ، كەينىدىن بارماقلىرىنى ئاغزىغا تىقىپ ئۇشقىرتتى ۋە :
— سايرات ، گارموشكاڭنى قۇرماش ! — دەپ دوستىنى ئالدىراتتى . قۇرماش گارموشكىسىنى ئوينىتىۋەتتى ، ئوسمان ۋالىس پەدىسىگە ئۇنىڭ بارىچە ۋارقىرىدى :

ئېلىمدە باهار ، دىلىمدە باهار ،
باهار ئىلهامى كۆكسۈمدە يانار !...
......
ئەجەب چىرايلىق ئىلى باغلىرى ،
بۇلبۇل ماكانى گۈزەل تاغلىرى...

بېلىق كۆنجۈرگە ، كەكلىك دانغا ئالدانغاندەك ، غۇلجا قىزلىرى ساز ۋە ناخشىغا ئالدىنىدۇ ، ئۇلارنىڭ هېسسىياتقا ۋە ئارزۇغا باي قەلبى يېقىملىق ساز بىلەن ناخشىنى ئاڭلىغاندا ، تىنىق سۇ بېتىدىن قۇياشقا ئىنتىلگەن شوخ بېلىقتەك ئۇرغۇيدۇ . مانا قىزلار چاقچاق ۋە كۈلكە بىلەن يىگىتلەر تەرەپكە قاراپ كېلىشمەكتە .
ئوسمان بۇنداق چاغلاردا هېچكىمگە گەپ بەرمەيدۇ . ئۇ چىرايلىق كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىتىپ ، بۇدۇر چاچلىرىنى چىرايلىق سىلىكىپ قويۇپ ، قىزلارغا چاقچاق قىلىشقا باشلىدى :

— كۆلۈبىمىز كەڭ، دەرۋازىسى ئوچۇق، بېلەتسىز تانسا!
كېلەيلى، كېلەيلى قىزلار، كېلەيلى! قەدىمىڭلارغا رەھمەت!

ئۇنىڭ گېپىنىڭ مەزمۇنىنى ئاڭلىماي تۇرۇپلا، بىزنىڭ نامەت
دىقماق گەۋدىسىنى مىدىرلىتىپ قاقاقلاپ كۈلدى. ئۇنىڭ ئورۇن-
سىز ۋە يارىشىمسىز كۈلكىسى ئاۋۋال تاشپولات بىلەن قورماشنى،
ئاندىن قىزلارنى قاتتىق كۈلدۈردى. ھاشىر قوشۇمىسىنى تۈرۈپ
تەنە قىلدى:

— رەھمەت، نامەت، يولۋاسنىمۇ كۈلدۈرەلەيدىكەنسەن جۇ-
مۇ، ئاداش!

كۆپچىلىك تېخىمۇ قاتتىق كۈلۈشتى. نامەت ئۆزىنى خىجا-
لەتتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن گەپ تاللىماي چاقچاق قىلىشقا
باشلىدى:

— يولۋاسمۇ ئون ئىككى يىلدا بىر قېتىم تۇغىدىكەن، مەنمۇ
ئەر ئۆمرۈمدە بىر قېتىم ئادەم كۈلدۈرۈشكە يارايمەن - دە،
خى... خى... خى!...

قىزلار يەرگە قاراشتى، تەتۈر قاراشتى. قورماش ئېغىز گار-
موشكىسىنى چىرايلىق بىر پائۇزىغا ئويناتتى، ئوسمان قېشىنى
ئوينىتىپ قويۇپ ئۇشقىرتتى - دە:

— يارايسەن، نامەت، سەنلا بىز بىلەن بولساڭ، جەنۇبىي
شىنجاڭ خەلقى چاقچاققا راسا تېلىقىدىكەن - دە! — دېدى.

مەن تۇرۇپ قىزلارغا ئورۇن كۆرسەتتىم:

— قېنى ئولتۇرۇڭلار، قىزلار، بىر ماشىنىدا كەلدۇق،
لېكىن تونۇشالمىدۇق، مۇنۇ تاشلىقتا تونۇشۇۋالايلى. چوڭ شە-
ھەرلەردە بەلكىم بىزگە ۋاقتىڭلار تەگمەس.

ھاشىر كۈلۈپ قويدى:

— تەقدىرگە رەھمەت دېيىشكە توغرا كېلىدۇ، تەقدىر بەزىدە
قوناق شېخىغا لاچىننى قوندۇرىدۇ، بەزىدە شوخ مارالنى كىگىز

ئۆيدە ئۇخلىتىدۇ . بۈگۈن تەقدىر بۇ قىزلار بىلەن سەپەرداش قى-
لىپ قويۇپتۇ ، تەقدىرگە رەھمەت !

ھاشىرنىڭ گېپى تۆت قىزدا تۆت خىل تەسىرات قوزغىدى .

— تەقدىر مانا سىلەردەك خۇش چاقچاق يىگىتلەرنى سەپەرداش
قىلغانىكەن ، تەقدىرگە راستتىنلا رەھمەت !— دېدى ھېلىقى ماشى-
نىدا ئوسمان بىلەن كۆز بېقىشىپ ئولتۇرغان دولقۇن چاچلىق قىز
كۈلۈپ تۇرۇپ . ئۇنى قولتۇقلىۋالغان زىلۋا ، ئوماق قىز بولسا ،
ئاغزىنى قولى بىلەن توسۇپ ، لەۋلىرىنى يېنىك چىشلەپ ، پىخىل-
داپ كۈلدى . قالغان ئىككى قىزدىن بىرى — يېشىل پوپايكا
كىيگەن سېرىق چاچ قىز — ناھايىتى سىپايىگەرلىك بىلەن بېشىنى
بىلىنەر - بىلىنمەسلا لىڭشىتىپ قويدى . ئۇنى قولتۇقلىۋالغان
تولىمۇ چىرايلىق ، تولىمۇ ياسانچۇق قىز بولسا ، بىزگە قىيا كۆز-
نى سالماستىن ، تاغلارغا ، كەچكى شەپەققە ۋە ئاق قىزغۇچ بۇلۇت-
لارغا قاراپ تۇراتتى ، گويا ئۇنىڭ ئالدىدا ھېچقانداق ياش يىگىتلەر
يوقتەك ، ئۇنىڭ ھەربىر ھەرىكىتىگە ، ھەتتا چىرايلىق كۆزلىرىنى
بوستاندەك ئوراپ تۇرغان كىرپىكلىرىنىڭ ھەرىكىتىگە زەن قويۇپ
ئولتۇرغان مۇنۇ ئالتە يىگىت گوياكى مۇشۇ قاپتالنىڭ كېرەكسىز
تاشلىرىدەك... ئۇ بىپەرۋا قارىماقتا . ھاشىرنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈل-
دى - دە ، ئالدىراپ موخوركا بۇرىدى . مەن ئۇنىڭ قاتتىق گەپ
قىلىۋېتىشىدىن قورقۇپ :

— ئوسمان ، ناخشا ئېيت ، قېنى قۇرماش ، گارموشكاڭنى
ئال !— دېدىم . گارموشكا بىلەن ناخشا قاقاس قاپتالغا جان كىر-
گۈزدى . تاغلاردىن سادا ياندى ، تاشلار ئارىسىدا قىزلارنىڭ زىل
ئاۋازلىرى جاراڭلىدى . ئوسمان بىلەن كۆز بېقىشقان ھېلىقى قىز
ئاجايىپ ناخشىچى ئىكەن . بىز توپلىشىپ ، تاغ قاپتىلى بويلاپ
ئاستا مېڭىشتۇق . بىزنىڭ ئوسمان ھاياجان بىلەن شوخ مۇھەببەت
قوشاقلىرىنى ئېيتماقتا ، ئۇنىڭغا ماسلاشقان شوخ گارموشكا يۈرەك-

لەرنى ئوينىتاتتى. ئوسمان قۆرماشنى قولتۇقلىۋالغان، قۆرماش-
نىڭ ئۇ چېتىدە بىزنىڭ تاشپولاتمۇ ئوسمانغا ئەگىشىپ ۋارقىرىماق-
تا ئىدى. تەمبۇر بۇلبۇلنى مەست قىلغاندەك، يىگىتلەرنىڭ ناخ-
شىسى قىزلارنى بارغانچە جەلپ قىلدى. دولقۇن چاچلىق قىز
ياندىشىپ كېلىپ بىزنىڭ ئوسماننى قولتۇقلىۋالدى. گارموشكا
تاتار جىرلىرىغا ئويىنالغىلى تۇرغاندا، يېشىل پوپايكىلىق سېرىق
قىز ھاياجانلىنىپ دولقۇن چاچلىق قىزنى قولتۇقلىۋالدى. زىلۋا
قىز بولسا، ھېلىدىن - ھېلىغا ئاغزىنى ياغلىق بىلەن تورىۋېلىپ،
قىزىرىپ كۈلۈپ قويۇپ ئۆزى يالغۇز ماڭماقتا. مەن ئۇنىڭغا ياندى-
شىپ خىيال بىلەن كېتىپ باراتتىم. نامەت بولسا، دىققاق گەۋدى-
سىنى پات - پات ئوينىتىپ قويۇپ، بىردە تاتار قىزنىڭ يېنىغا،
بىردە زىلۋا قىزنىڭ يېنىغا كېلىپ سۈركىلىپ قوياتتى، كۆزىنى
بولسا ھېلىقى چىرايلىق تەكەببۇر قىزدىن ئالمايتتى. تەكەببۇر قىز
قولىنى كەينىگە تۇتۇپ، كىشىنى مەست قىلىدىغان چىرايلىق كۆك-
رىكىنى ئالدىغا چىقىرىپ، گۈزەل لەۋلىرىنى چىڭ يۇمۇپ، يىراق-
لارغا قاراپ ماڭاتتى. بىزنىڭ ھاشىر بىر قولىنى شىمىنىڭ يانچۇ-
قىغا سېلىپ، قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، تاماكىسىنى غەزەپ بىلەن
شوراپ كەينىمىزدىن ئاستا كەلمەكتە. مەن قەدىمىمنى ئاس-
تىلاتتىم - دە، ئۇنىڭغا ياندىشتىم.

— ئېچىل، نېمىگە تۇتۇلۇپ كەتتىڭ؟ — دېدىم ئۇنى ئاستا
نوقۇپ. ئۇ چىرايىنى ئاچماي:

— ئاۋۇ بۇرژۇيغا[1] نېمانچە خۇشامەت قىلىسىلەر؟ — دېدى
كۆزى بىلەن چىرايلىق قىزنى شەرەت قىلىپ.

— دۇنيادىكى ھەممىلا ئادەم ئىككىمىزنىڭ ئىرادىمىزگە قاراپ
يارالغان بولسىدى، دۇنيادا خاپىچىلىق بولمىغان بولاتتى!

---

① بۇرژۇي — بۇرژۇئاز دېگەن مەنىدە — ت.

— ماڭا تاپا قىلماياق قوي . مۇنۇندىگەك گۈلنى كۆر-
سەم تەكەنگە ئايلىنىمەن . ماڭ يۈگۈر ، خۇشامىتىڭنى ۋايىغا
يەتكۈز !...

مانا شۇ چاغدا ، بىزنىڭ نامەت چىرايلىق قىزنىڭ يېنىغا كەل-
دى . قىز ئۇنىڭ كەلگىنىنى سەزمىدى . نامەت قىزنىڭ جەينىكىگە
قول تەگكۈزۈپ بىرنېمە دېدى . قىز خۇددى كېيىكتەك قاتتىق
چۆچۈپ يېنىچە داجىدى - دە ،ئوت چاقنىغان كۆزلىرى بىلەن
نامەتكە يالت قىلىپ قارىدى . نامەت كەينىگە داجىپ تاشقا پۇتلى-
شىپ كەتتى ۋە بىر مۇدۇرۇپ توختىدى...

— تۇفى !— دەپ يەرگە تۈكۈردى هاشىر تەتۈر قاراپ ،— مانا
خۇشامەتگۈيغا مۇكاپات !

چىرايلىق قىز ئىتتىك مېڭىپ تاتار قىزغا ياندىشتى - دە ،
سائىتىنى كۆرسىتىپ نېمىنىدۇر دېدى . بىزنىڭ نامەت يەنە ئۇنىڭ
يېنىدا پەيدا بولدى - دە ، بىرنېمىلەرنى دەپ كالچىيىپ كۈلدى .
تاتار قىز مەنسىتمەسلىك بىلەن مىيىقىدا كۈلۈپ قويدى ، چىرايلىق
قىز بولسا نامەتتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ ، تاتار قىزنىڭ ئۇ چېتىگە
ئۆتتى . نامەت ئۇلارنىڭ كەينىدىن قىزنىڭ چاچلىرىغا ، ئىنچىكە
بەللىرىگە ، تۈز ۋە تولۇق پاقالچاقلىرىغا ئاچ كۆزلۈك بىلەن قاراپ
ماڭماقتا ئىدى . هاشىر قەدىمىنى توختاتتى - دە ، مېنى سىلكىپ :

— كېتەمسەن - يوق ؟ ! — دەپ قوپاللىق قىلدى .

— بىللە كېتىمىز ، نېمانچە قىلىسەن ؟

بىز كەڭ سەيناغا كېلىپ توختىدۇق . هاياجانلانغان دولقۇن
چاچلىق قىز قىزلارنى تونۇشتۇردى : ئۆزىنىڭ ئىسمى زۇلخۇمار
ئىكەن ، پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ تارىخ - جۇغراپىيە فاكۇلتې-
تىدا ئوقۇيدىكەن . زىلۋا قىزنىڭ ئىسمى ئەلانۇر ئىكەن ، ئۇ قىز
تەنتەربىيە مەكتىپىگە ئىمتىهان بېرىپ كەپتۇ . تاتار قىز زۇلپىيە
تېببىي تېخنىكومنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئىكەن . چىرايلىق قىزنىڭ

ئىسمى گۈزەلئاي ئىكەن، ئۇ قىز غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت سىنىپىغا ئوقۇشقا مېڭىپتۇ. بىز جەنۇبىي شىنجاڭغا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىش ئۈچۈن ماڭغان ئالتە پىدائىيمۇ قىزلارغا تونۇشتۇرۇلدۇق. شۇ چاغدا بىر ئادەم تويۇقسىز ئۆزىنى تونۇشتۇردى.

— ھەممىڭلار ئوقۇمۇشلۇق ئىكەنسىلەر! — دېدى ھېلىقى ماشىنىنىڭ كەينىدە تۇرۇپ ناخشا ئېيتقان دېھقان قىزىل مانچېستېر بۆكىنى قولىغا ئېلىپ، — مەنمۇ ئۆزۈمنى تونۇشتۇرۇپ قوياي، ئېتىم زۇليا، ئوقۇغىنىم ئارانلا قۇليا!

كۆپچىلىك پاراققىدە كۈلۈشتى. گۈزەلئايمۇ پىسىڭگىدە كۈلدى. شۇ چاغدىلا ئۇنىڭ بىر تال ئالتۇن چىشى بار ئىكەنلىكى بايقالدى.

— ناخشا خۇمارىمەن، — دېدى زۇليا ئاكا ھەييارلىق بىلەن، — بىر ناخشىغا بىر خامان بۇغداينى تېگىشىۋېتىمەن دەڭلار، مۇنۇ ئېغىز گارموشكاڭ خانلەيلۇنغا كەلمەيدۇ - دە، بولمىسا قولىقىمنى تۇتۇپ بىر ئېيتىۋالاتتىمكەن، ئىسىت. ئەمما لېكىن، سىلەر بىلەن بىر ئولتۇرۇشتا بولۇپ قالسام، ئارانلا چىراغپايلىققا يارايدىكەنمەن!

ياشلار يەنە بىرپەس كۈلۈشتى.

ھاشىر پېشىنى قېقىپ كېتىپ قالدى. ئەمدى ياشلار ئۆزئارا گەپكە ئۆتكەندى. مەن ھېلىقى زىلۋا بويلۇق ئەلنۇر دېگەن قىز بىلەن سۆھبەتلەشتىم.

قىز تولىمۇ يېقىملىق، ئوماق ئىدى. قوللىرىدىكى بىلەزۈك، بويىنىدىكى كەھرىۋا، تىرناقلىرىدىكى سۇس خېنە، لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قارىشى، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا بېقىپ گەپ قىلىشى، غىنجىلاپ تۇتۇۋالغان چوچىلىق گاز ياغلىقى بىلەن پات - پات ئۇ يەر، بۇ يېرىنى سۈرتۈپ قويۇشى — مانا بۇلارنىڭ ھەممىسى

ساددا دېھقان قىزىنىڭ نازۇك ۋە گۈزەل قىلىقلىرى ئىدى.

— سىزنىڭ ئېتىڭىز ئەلا نۇرمۇ؟ — دەپ سورىدى قىز بىردىنلا. مەن كۈلۈپ كەتتىم:

— شۇنداق، دادامنىڭ ئېتىنى قوشۇپ ئېيتسا، مېنىڭ ئىسمىم قىزلارنىڭ ئىسمى بولۇپ قالىدۇ. ئەسلىدە دادامنىڭ ئېتى نۇرمۇھەممەت. ئەلا نۇرمۇھەممەت دېسىمۇ، بەرىبىر مۇھەممەتنىڭ قىزى ئەلانۇر دېگەن مەنە چىقىپ قالىدىكەن، شۇنىڭ ئۈچۈن مەن فامىلەمنى نۇراخۇن دەپ قوللىنىمەن.

قىز پىخىلداپ كۈلدى ۋە:

— ئىسمىڭىز راست مېنىڭ ئىسمىمغا ئوخشاپ كېتىدىكەن، — دېدى يەرگە قاراپ تۇرۇپ، — مەن سىزنى بىر قېتىم ئىلغار ئىتتىپاق ئەزالىرى يىغىنىدا كۆرگەن. سىز سۆز قىلدىڭىز، كېيىن «مېنىڭ غايەم» دېگەن شېئىرىڭىزنى ئوقۇپ بەردىڭىز. شۇ چاغدا سىزنى ئەلا نۇر دەپ تونۇشتۇرغانىدى.

— سىز بۇ يىل تولۇقسىزنى پۈتتۈرۈپ ئوقۇشقا ماڭغان ئوخشايسىز ـ ھە؟ قايسى مەكتەپتە ئوقۇغان؟

— ئۈمىد مەكتىپىدە، — دېدى قىز، — تەنتەربىيە مەكتىپىگە ئوقۇشقا كېتىپ بارىمەن.

— ئاجايىپ كەسىپنى تاللىۋاپسىزغۇ؟

— تەقسىماتقا بويسۇندۇم. ئەسلىدە مەن تېببىي تېخنىكومدا ئوقۇشنى تاللىغان، تەنتەربىيىگە بۆلۈپ قويۇپتۇ. ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى دۆلەتنىڭ تەقسىماتىغا ئاڭلىق بويسۇنۇشى لازىم دېگەچكە، ئۇن ـ تىنسىزلا كېتىپ بارىمەن.

قىز ماڭا كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قارىدى. ئۇنىڭ ئۇزۇن كىرپىكلىرى لالىرەڭ مەڭزىگە شولا چۈشۈرۈپ تۇرغاچقا، يوغان قارا كۆزلىرى تولىمۇ گۈزەل كۆرۈنەتتى.

— ياخشى قىپسىز، سىڭلىم، بىز ئىتتىپاق ئەزالىرى جاپا-

لىق جايىنى تاللاشتا ، دۆلەتنىڭ تەقسىماتىغا بويسۇنۇشتا نەمۇنىلىك رول ئوينىشىمىز لازىم . بىز ئالتىمىزمۇ ياشلار ئىتتىپاقى ئەزاسى ، ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىغا ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا كېتىپ بارىمىز . قاراڭ ، بىزنىڭ پىدائىيلىرىمىزنىڭ خۇشال - خۇراملىقىنى !

مەن ماختىنىپ قويدۇم . قىز بارا - بارا تارتىنىشنى قويۇپ ، ئېچىلىپ سۆزلەشكە باشلىدى :

— بۇ ئىشىڭلارغۇ ياخشى بوپتۇ ، بىراق ئۇ تەرەپلەرگە بارماي ، ئۆز جايىدا تۇرۇپمۇ شان - شەرەپ قازانغىلى بولىدىغۇ !

— بۇ گەپنى خېلى جىقلاردىن ئاڭلىدۇق . لېكىن ، باشقىلار قىلىپ باقمىغان ئىشلارنىمۇ قىلىپ كۆرۈش كېرەك . ئەڭ قىيىن شارائىتتا يول تېپىپ مېڭىشنى ئۆگىنىش كېرەك . ئادەم ياش ۋاقتىدا مۇشۇنداق ئېغىر سىناقلارنى بېشىدىن ئۆتكۈزمىسە ، ياشلىقىنىڭ ئەستە قالغۇدەك نېمە لەززىتى بولسۇن ؟

قىز يەرگە قارىدى . ئاندا - ساندا يۇلغۇن ، سۆكسۆك ۋە ئاق شىۋاق كۆتەكلىرى ئۇچراپ قالىدىغان بۇ تاشلىق كېچىسىمۇ قىزىق ئىدى . جەنۇب تەرەپتىكى تاغدىن جانغا ئارام بېغىشلايدىغان سالقىن شامال ئۇرۇپ تۇراتتى . يولۇچىلار ئاشۇ شامالنى دەپ كەچتە بۇ تاغ تاپىنىنى سەيلە قىلىشاتتى . مانا شوخ تاغ شامىلى قىزنىڭ غىجىم چاچلىرىنى يەلپۈدى ، گاز ياغلىقىنى تىترەتتى . قىز مەڭزىگە چېچىلغان چاچلىرىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن تۈزەشتۈرۈپ ئاستا پىچىرلىدى :

— رازىيە سىلەردىن بەك نارازىكەن . بۇلارنى سىز باشلاپ مېڭىپسىزغۇ ، بايىقى ئاچچىقى يامان يىگىت ھاشىرمۇ ؟ رازىيە ھاشىر ئىككىڭلار توغرۇلۇق جىق سۆزلىدى ، سىلەرنىڭ كەتكەنىڭلارغا جىق ئاچچىقى باركەن...

— سىز رازىيەنى ياخشى تونۇمسىز ؟

— بىز باشلانغۇچ مەكتەپنى بىر پارتىدا ئوقۇپ تۈگەتكەن. بىزنى دوست دېيىشكىمۇ بولىدۇ. ئۈچ كۈن بۇرۇن بىز بىللە قوندۇق، كېچىچە مۇڭداشتۇق...

— رازىيەنىڭ نېمە ئاچچىقى باركەن؟ — مەن ئالدىراپ سورىدىم.

ئۇ مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ، كۆزىنىڭ قۇيرۇقىدا قارىدى، سىرى ئېچىلىپ قالغان ئېپپەتلىك قىزدەك قىزاردى. شەپەقتەك قىزىللىق ئۇنىڭ نومۇسچان يۈزىنى شۇنداق زىننەتلىدىكى، هال رەڭ مەگزى ئانار دانىسىدەك سۈزۈلگەن، نۇرلۇق كۆزلىرىدىن هېلىلا ئۇنچىلەر تۆرۈلۈپ چۈشىدىغاندەك كۆرۈنەتتى. خېلى جىم-لىقتىن كېيىن قىز تۇغۇن لېۋىنى چىشلەپ كۈلۈمسىرىدى:

— هاشىر غەلىتە مىجەز يىگىت ئوخشايدۇ. رازىيە تولاراق ئاشۇ هاشىرنىڭ گېپىنى قىلدى...

— نېمىلەرنى دېدى؟

— سىر ساقلىغىن دېگەن، سىزگە ئېيتسام، دوستۇمغا خىيا-نەت قىلغان بولىمەن.

— بۇ خىيانەت هېسابىغا ئىككى ياشنى بەختلىك قىلىپ قوي-سىڭىز هېچ گەپ ئەمەس، — دېدىم مەن هاياجانلىنىپ. قىز ئاغزىنى ياغلىقى بىلەن توسۇپ كۈلدى.

ئۇ بىلىكىنىڭ ماڭا تېگىپ كېتىشىدىن ئېهتىيات قىلىپ، ئۆزىنى قاچۇرۇپ ئاستا ماڭاتتى. مەن سۆزۈمنى داۋام قىلدىم:

— بۇ سىردىن ئاز - تولا خەۋىرىم بار، لېكىن مېنىڭ بىلىدىغىنىممۇ بىر سىر. ئۆزۈمدىن باشقا هەتتا رازىيەمۇ، هاشىر-مۇ بىلمەيدۇ، سىز ئېيتىشقا پېتىنالمايۋاتسىز. مەن بېشىنى باش-لاپ بېرەي: رازىيە هاشىرنى ياخشى كۆرىدۇ، سىز كۈلمەڭ، نەدىن بىلىسىز دەمسىزا؟ مېنىڭ سەزگۈلىرىم ماڭا خەۋەر قىلغان. رازىيە هەر قېتىم هاشىرنى كۆرگەندە قىزىرىپ - تاتىرىپ، شۇك

بولۇپ كېتىدۇ . ھاشىر بار يەردە ئۇزاق تۇرالمايدۇ ، مېنىڭ بىلەن ھاشىر توغرىسىدا سۆزلىشىشنى ياخشى كۆرىدۇ . لېكىن ، ھاشىر بىلەن بىللە بولغاندا لام ـ جىم دېمەيدۇ . تانسىلاردا ھاشىردىن قاچىدۇ ، ئەمما سەزدۇرمەستىن ناھايىتى ئېپىنى تېپىپ ئۇنىڭغا قارىۋالىدۇ...

— بولدى ، بولدى ، راست كۆزىتىپسىز !...

ئەلانۇرنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقتى . قىز خۇددى ئۆزىنىڭ سىرى ئاشكارىلىنىپ قالغاندەك ئوڭايسىزلاندى ، يۈزلىرى قىزى-رىپ ، لەۋلىرى تىترىدى .

تاشلىقتىن ھۆپۈلدەپ ئىسسىق كۆتۈرۈلمەكتە . ئاۋغۇست ئې-يىنىڭ بۇ كۈنى مانا ئاخىرقى يورۇقلۇق بىلەن خوشلاشتى ، ئەتراپ غۇۋۇلاشتى . قاقاس تاغ باغرىدىن بېغىرتاقنىڭ ئەنسىز ئاۋازى كەل-دى . قىز پۇتىنىڭ ئۇچىغا قاراپ جىمجىت كېتىپ بارىدۇ ، ئۇ گويا ئۆزىنىڭ تۇنجى مۇھەببىتىنى بۈگۈن كۆڭلىدىكى يىگىتكە ئاشكا-رىلىغاندەك قاتتىق ھاياجانلانغان . ئۇ مېنىڭدىن كۆزىنى قاچۇرۇپ يىراق ئۇپۇق قىرلىرىغا قارىماقتا ئىدى .

— ئىككىمىز ئىككى ساپ يۈرەكنىڭ ئەلچىسى ،— دېدىم مەن قىزغا ئاستا پىچىرلاپ .

— ئاستا گەپ قىلىڭ !— دېدى قىز ئېھتىيات بىلەن ئەتراپقا قاراپ ،— رازىيە ماڭا سىرىنى ئېيتىپ بولۇپ بوينۇمغا ئېسىلىپ قاتتىق يىغلىدى ...— سۆزلەۋېتىپ ئەلانۇرنىڭ ئاۋازى تىترىدى ، ئەتۇر قاراپ تۇرۇپ چۆچىلىق ياغلىقى بىلەن كۆزىنى ۋە لەۋلىرى ئەتراپىنى سۈرتتى ،— رازىيەنىڭ ھاشىرغا ئۆز سىرىنى بىلدۈرەل-مىگىنىگە ئارمىنى كۆپ . كىم بىلىدۇ ، دوستۇمنىڭ بۇ ساپ مۇھەببىتى خاراب بولۇپ كېتەمدۇ تېخى... تۇۋا ، ھاشىر ئەجەبكە-نە ، ئۆچ بولۇپ قالدىم . سىز بايقىغاننى نېمىشقا بايقىمىدى ، قوپال ، بىپەرۋا بالىمۇ نېمە ؟ خۇدايىم ئاشۇنداق بالىلارغا ئۇچراپ

قېلىشتىن ساقلىسۇن... ئازاب، قىز بالا ئۈچۈن ئازاب...

— ھاشىر بىپەرۋا ئەمەس! — دېدىم مەن قىزغا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، — ئۇ تولىمۇ تەلەپچان يىگىت، ئالدى بىلەن ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويىدۇ. ئۇنىڭ قارىشىچە، ئۇلۇغ مەقسەتنى كۆزلىگەن ئادەم ئۈچۈن، ھېسسىياتقا، شەخسىي ھەۋەسكە بېرىلىش ئىرادىسىزلىك سانىلىدىكەن. ئەلۋەتتە، ئۇنىڭ قارىشى بىر تەرەپلىمە بولۇشى مۇمكىن. ئۇ يەنە قاتتىق مىجەزلىك، ئوڭايلىقچە قىزلارغا ئۆز سىرىنى ئاشكارىلىمايدۇ، لېكىن ياشلاردا بولىدىغان نازۇك ھېسسىياتلارنى، شۇ قاتاردا مۇھەببەت تۇيغۇسىنى قەدىرلەيدۇ. ئۇ قارىماققا تاشتەك قاتتىق، لېكىن باشقا بىرىنىڭ كۆڭۈل ئاغرىقى تارتقىنىنى كۆرسە، دەرھال مومدەك يۇمشاپ كېتىدۇ، تولىمۇ تۈز كۆڭۈل يىگىت!...

سۆھبەت داۋاملاشقان بولار ئىدى، بىزنىڭ نامەت پايپاسلاپ يېتىپ كەلدى - دە، ھەسەتخورلۇق بىلەن قوپاللىق قىلدى:

— بازار ئوسمان ئىككىڭلارنىڭ بولدى. ئوسمانمۇ بۇغا ئاتتى، ئۇمۇ قولتۇقلاپ يۈرىدۇ. ناكەس، ھاشىر تولا ئىككىمىز بولدۇق!...

قىز خىجىل بولدىمۇ، قىزىرىپ كەتتى ۋە لېۋىنى چىشلەپ يەرگە قارىدى. مەن نامەتكە قاراپ تەنە قىلدىم:

— گۈلنىڭ سايىسى بىلەن بۇيىنىڭ سايىسى ئوخشاشلا قارا كۆرۈنگەندەك، ساڭا ھەممىلا نەرسە قارا كۆرۈنىدۇ - دە. دۇنيادا دوستلۇق، بۇرادەرلىك، قېرىنداشلىق دېگەندەك گۈزەل چۈشەنچىلەرمۇ بار!

— ھەممىلا ئىش چىرايلىق گەپتىن باشلىنىدۇ! — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى قىزغا تىكىپ ئويىنىتىپ.

بىز ياتاقلارغا قاراپ ئالدىراپ ماڭدۇق.

ياتاق تىنجىق، مەن زادىلا ئۇخلىيالمىدىم. ئاخىر ھاشىرنى

ئويغىنىپ ، تاشيولغا چىقتۇق . تاشلىق يولنى ياقىلاپ خېلىغىچە جىمجىت ماڭدۇق . قىزنىڭ رازىيە توغرىسىدىكى سۆزى بىزنى چوڭقۇر ئويغا سالغانىدى .

مەن پاراڭ ۋە مۇلاھىزىدىنمۇ كۆرە ، شۇ تاپتا رازىيە بىلەن ئاخىرقى قېتىم قىلغان كوچا سەيلىسىنى ئەسلەشنى دوستۇمغا ئارام بېغىشلايدۇ ، دەپ ئويلىدىم . مەن ئۇنى قولتۇقلاپ كېتىپ بارىمەن . كەچكى تاغ شامىلى بىزنىڭ چاچلىرىمىزنى يەلپۈيدۇ ، ئارىلاپ - ئارىلاپ يىراق - يىراق يەرلەردىن ۋال - ۋۇل قىلىپ ماشىنا چىراغلىرى كۆرۈنىدۇ . بىز يۇرتىمىزدىن ئىككى يۈز نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتا . تۇنجى قېتىم يۇرتتىن ئايرىلىشىمىز . مەن ئۆزۈمنى ئۈچ دەرۋازىنىڭ بوك تېرەكلىك كوچىسىدا كېتىپ بار-غاندەك ھېس قىلماقتىمەن . مېنىڭ خىيالىم بۇنىڭدىن ئىككى كۈن ئاۋۋالقى كېچىگە قايتتى .

بىز ياسىداق سارايدا ئۆمەر ئەپەندىنىڭ سالماقلىق بىلەن ئېيت-قان سۆزلىرىنى بېرىلىپ ئاڭلىماقتىمىز . بۈگۈن ئۆمەر ئەپەندى ھاشىر ئىككىمىزنى ئۆزىتىش ئۈچۈن چايغا چاقىرغان . ئۇ بىزنى ئۇنىمىغىنىمىزغا قارىماي ئۇستەلنىڭ يۇقىرىسىغا ئولتۇرغۇزدى . ئۇ سىم كارىۋاتقا يۆلىنىپ ئولتۇرغان ھاشىرغا قاراپ سۆزلىدى :

— سەن ، ھاشىر ، تارتىنما ، مېنىڭ ئۆيۈمدە ئۆزۈڭنى ئازادە تۇت . ئەلا تەبىئىي ئولتۇرۇۋاتىدۇ ، سەن نېمىشقىدۇر قورۇنۇۋاتە-سەن . مەن سىلەرگە ئۈچ يىل تىل - ئەدەبىيات دەرسى بەردىم . كۆپ تەرىپىم سىلەرگە ياققان ۋە ئىنسان بولۇشنىڭ بىر نەمۇنىسى بولغان بولۇشۇممۇ مۇمكىن . بۇ مېنىڭ ماختانغىنىم ئەمەس ، بۇنى سىلەر بىلىسىلەر . بۇ ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ماڭا قالدۇرغان يادىكار سۆزلىرىدىن بىر كۆچۈرمە . لېكىن ، راست گەپنى دېيىشكە توغرا كېلىدۇ ، مېنىڭ بىلىمىم چولتا ، ئەتراپلىق بىلىم ئالالمىغانمەن . بۇ جەھەتتە مەن سىلەردىن نۇرغۇن ئارقىدا . تىل - ئەدەبىياتنى

تاتىلاشتۇرۇپ يۇرۇپ سىلەرگە دەرس بېرەلىگۈدەك بولۇپ قالدىم . لېكىن ، گەپنى ئازايتساق ، مېنى ئۆلگە قىلساڭلار خاتالىق بولىدۇ . مەن سىلەردىن يەنە ئون يىل ، يىگىرمە يىل ئۆتكەندە ، كامالەتكە يەتكەن ئادەملەرنىڭ چىقىشىغا ئىشەنچ قىلالايمەن ! شۇڭا ، هاشىر ، سەن كەلگۈسىنىڭ ئىگىسى ، بىزنىڭ ئۈمىدىمىزنىڭ ئاقلىغۇچىسى بولغىنىڭ ئۈچۈن پەخىرلەن ، ئۆزۈڭنى ئازادە ، مەغرۇر تۇتقىن . مۇناسىپ ئىنسانىي غۇرۇرى بولمىغان ئادەملەرنى مەن ياقتۇرمايمەن !

چاي تارتىلدى ، تاتلىق ئۈزۈم ، مېۋىلەر بىلەن مېهمان بولدۇق . مۇئەللىم بىزنى ناهايىتى ياخشى كۆردۇ . ئۇ بىزدىن ئايرىلىشنى خالىمايدۇ . ئۇ بىزنى تاماق تەييار بولغۇچە زېرىكىپ قالمىسۇن دەپ قىرائەتخانىسىغا باشلاپ كىردى . ئىشكاپلار كىتابلار بىلەن تولغان ، هەر خىل يېزىقلاردا بېسىلغان ئىلىم ـ پەنگە ، بولۇپمۇ تارىخ ۋە تىل ـ ئەدەبىيات بىلىملىرىگە دائىر كىتابلار ، رومانلار ، رېتى بىلەن تۇپلەنگەن سەككىز خىل ژۇرنال ۋە ئىككى نۇسخىدىن قىلىپ تۇپلەنگەن ئوتتۇز يەتتىنچى يىلدىن بۇيانقى گېزىتلەر ، تۇرلۇك رەسىملەر ، يەرلىك رەسساملار تەرىپىدىن سىزىلغان هەر خىل كۆرۈنۇشلەر ، ۋەرەقىلەر… مەن بۇ ئۆيگە بىرنەچچە قېتىم كىرگەن ۋە هەر قېتىمدا ئالدىراش بولغىنىمغا قارىماي بىرنەچچە سائەتلەپ كىتابلارنى ۋاراقلاش بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزگەنىدىم . بۇ قېتىممۇ كىتابلارنى سۈغۇرۇۋېلىپ ۋاراقلاشقا باشلىدىم . مېنىڭ مەيلىمچە بولغاندا ، شۇ تاپتا هېچقانداق سۆهبەتمۇ ، تاماق ۋە ئىچىملىكمۇ ئارتۇقچە ، پەقەت كىتابلار بىلەن يالغۇز قالساملا بولاتتى . مەن ئاچ كۆز بالا مول يېمەكلىكلەر تولغان شىرەگە ئۆزىنى ئاتقاندەك ، قايسىسىنى ئېلىپ ، قايسىسىنى ئوقۇشۇمنى بىلمەي ، قىزىقىش ۋە قىزغىنىش بىلەن كىتابلارنى ۋاراقلايتتىم ، ئىچ ـ ئىچىمدىن هاياجانلىناتتىم ، كىتابلارنىڭ مەزمۇنلىرىنى بىر

يولىلا ئۆزۈمنىڭ قىلىۋېلىش ئىستىكى بىلەن ھەسرەتلىنەتتىم.

— سەن ئەلا، بۇگۈنچە ئۆزۈڭنى بىزنىڭ مەيلىمىزگە تاپشۇرغىن، — دېدى ئۆمەر ئەپەندى كۈلۈمسىرەپ، — خاتالاشمىسام، بىرنەچچە كىتابىمنى سورايدىغاندەك قىلىسەن، مەن ساڭا ئېيتىپ قوياي، مەن ھېچكىمگە كىتاب بەرمىگەنمەن.

— ۋاي - ۋۇي، بۇ كىتابلار ئۇنىڭ جېنى، — دېدى ئۆمەر ئەپەندىنىڭ ئانىسى باياتىن دەرپەردە سىرتىدىن قاراپ تۇرۇپ گەپنى ئاڭلىۋېلىپ، — باللارغا ئاياغ ئالىدىغان پۇل بارمۇ، گۆش، چاي، قەنت - گېزەك ئالىدىغان پۇل بارمۇ، ھەممىسىگىلا كىتاب ئالدى. بىر قېتىم تېخى قارا قىشتا بۆكچان قېلىۋىدى، قۇلاقچا ئال دەپ پۇل بەرسەم، شۇنىڭغىمۇ كىتاب ئاپتۇ! — موماي ئوغلىنىڭ قىلىقلىرىنى زوقمەنلىك ۋە پەخىرلىنىش بىلەن سۆزلەپ، قاپاقلىرىنى سوزۇپ قويىدى. ئۆمەر ئەپەندى:

— راست گەپنى ئېيتسام، بۇ كىتابلارنى نېمىگە يىغىۋاتقىنىمنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن. تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىشقا مەن يارىمايمەن. قىزىم بۇ ئىشنى قىلالىسا، دېمەك ئەمگىكىم بىكار كەتمىگەن بولىدۇ. ناۋادا، بىرەر نەۋرەم قىلالىسىمۇ، مەن بىھۇدە ئىش قىلمىغان بولىمەن. مېنىڭ بايلىقىم، خۇشاللىقىم، جەمئىيەتكە كۆرسەتكەن ئەڭ چوڭ خىزمىتىممۇ مۇشۇ كىتابخانام دەپ قارايمەن. مانا بۇلار ئۇيغۇر كلاسسىك شائىرلىرى توغرىسىدا يېزىۋاتقان ماقالەم. يەنە ل. مۇتەللىپ، ئەنۋەر ناسىرى، بىلال ئەزىزى، نۇر بوساقوفلارنىڭ شېئىرلىرىنى نەشرگە تەييارلىماقچىمەن. ناۋادا قولۇمدىن كەلسە، ھاياتىمنىڭ ئاخىرىدا بولسىمۇ يۈسۈپ خاس ھاجىپتىن تارتىپ مۇتەللىپكىچە بولغان شائىرلارنىڭ ھاياتىغا ۋە ئىجادىيىتىگە دائىر بىر رىسالە ئىشلىمەكچىمەن.

— كىتابلار توغرىسىدا گەپ بولسا، دادام ھەممىنى ئۇنتۇپ قالىدۇ، — دېدى رازىيە كۈلۈمسىرەپ، — دادا، ھازىرمۇ ئۇنتۇپ

قالدىڭىز ! مۇنۇ مېھمانلارنى گەپ بىلەنلا كۈتۈشكە بولمايدۇ ، قېنى سارايغا چىقايلى ، غىزا سوۋۇپ قالمىسۇن .

ئۆمەر ئەپەندى كىتاب جاۋىنىنىڭ ئالدىدا زېرىكمەي كۆرگەزمە چۈشەندۈرگۈچىسىدەك ھامان سۆزلەيتتى :

— ئۆي كىچىكلىك قىلىۋاتىدۇ . مەن يېڭى جاۋەن ، ئىشكاپ۔ لارنى ، رەسىملەر ئۈچۈن رامكىلارنى بۇيرۇتۇپ قويدۇم . ھازىرقى سارايغا كىتابخانامنى كۆچۈرىمەن ، يەنە ئون ۔ يىگىرمە يىلدىن كېيىن قانداق كىتابلار چىقار تېخى ! ھەي ، ئىنسان دېگەننىڭ ئۆمرى قىسقا ، ھېچبولمىسا سەكسەن ياشقا كىرسەممىدىم دەيمەن ، يەنە قىرىق يىل كىتاب يىغالايتتىم . مېنىڭ كىتابلىرىم كەلگۈسىدە كۆچكە ، جەمئىيەتنىڭ چاقىنى ئىلگىرىلىتىدىغان قۇۋۋەتكە ئايلىنىدۇ . شۇ چاغدا ، قىزىم ، دادىڭىزنى بۇنداق ئەيىبلىمەيدىغان بولىسىز .

مەن كىتاب ۋە بىلىم توغرىسىدىكى گەپ بىلەن ئۆز ھاياتىغا خۇشاللىق تاپالايدىغان ئادەمگە تىكىلىپ قارىدىم . ئۇنىڭ قاڭشار۔ لىق چىرايلىق بۇرنى ، خۇمارلىشىپ تۇرىدىغان مېھرىبان كۆزلە۔ رى ، يۇمىلاق يۈزىگە ياراشقان كۆتمەك قارا بۇرۇتى... ئۇنى شۇنداق تەبىئىي يېقىملىق قىلىپ كۆرسەتتىمىكىن ياكى كىتاب ۔ ئىلىم توغرىسىدىكى گەپلىرى مەندە مۇھەببەت قوزغىدىمىكىن ، ئەيتاۋۇر ئۇ ماڭا تولىمۇ گۈزەل بىر ئادەم بولۇپ تۇيۇلدى... مەن ئۇنىڭدىن كىتاب سورىماقچىدىم ، لېكىن ئۇنىڭ كېيىنكى گەپلىرىنى ئاڭلاپ يالتايدىم .

ئۇ بىزنى يەنە سارايغا تەكلىپ قىلدى ، مەن ئاياغلىرىمنى تەسلىكتە تاپىسىدىن يۆتكىدىم .

بىز مۇئەللىمنىڭ زورى بىلەن ئاز ۔ تولىدىن ئىچىشتۇق ، سېخىي ساھىبخانىنىڭ مول داستىخىنى بىلەن تەستە خوشلاشتۇق . ئۆمەر ئەپەندى ئىچىملىكنىڭ كۈچى بىلەن ھاياجانلىنىپ ، بىزنى

قۇچاقلاپ، پېشانىلىرىمىزدىن سۆيدى، ھەتتا كۆزىگە ياش ئالدى...

بىز كوچىغا چىققاندىلا، ئۆمەر ئەپەندى بىزنى دەرۋازا ئالدىدا قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئۇزاتتى. رازىيە بىز بىلەن بىللە قايتتى.

بىز كېچىسى مەكتىپىمىزگە قايتتۇق. ئىككى قاسنىقى بۈك تېرەكلىك ئۈچ دەرۋازا كوچىلىرىنىڭ بىرىدە كېتىپ بارىمىز. تېرەكلەرنىڭ تۈۋىدىكى ئېرىقلاردا شوخ سۇ چۇرۇقلايدۇ. شاخلىرى بىر - بىرىگە چىرمىشىپ كەتكەن تېرەكلەرنىڭ كۈمۈش رەڭ يوپۇرماقلىرى ئاي يورۇقىدا ئاق كېپىنەكتەك غىلىلداپ، گويا ئاسماندىن كۈمۈش تەڭگە تۆكۈلۈۋاتقاندەك بىلىنىدۇ. ئاشۇ تىنىمسىز چاۋاك چېلىپ، پىچىرلىشىپ تۇرىدىغان شوخ يوپۇرماقلار سەيلىمىزگە ھەۋەسلەنمەكتە. ئۇلار گويا: «ھە، تېرەكلەر دالدىسىدا تۇرۇۋېلىڭلار، بىز سىلەرگە سايىۋەن» دېيىشىۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ... ھاۋاسى ساپ، جىمجىت كېچىدە ئاللىقەيەرلەردىن گارمون بىلەن ناخشا، نەلەردىندۇر مەست ئادەمنىڭ قوپال ۋارقىراپ دەرۋازا ئۇرۇشى، چوڭ كوچىدىن ئۆتكەن خادىكىنىڭ قوڭغۇرىقى، باغلاردىن شوخ قىز - يىگىتلەرنىڭ جاراڭلىق كۈلكىلىرى ئاڭلىنىدۇ... ئوڭ يېنىمدىن رازىيە، سول يېنىمدىن ھاشىر قولتۇقلىۋالغان. بىز كەلگۈسى ھاياتىمىز توغرىسىدا، بولغۇسى ئۇچرىشىشلار توغرىسىدا سۆزلىشىپ كېتىپ بارىمىز.

— ئىلىم - پەن بويىچە تۆھپە ياراتقانلارنىڭ باش قوشۇش يىغىنىدا ئۇچرىشىپ قالساق، — دېدى ھاشىر ھاياجان بىلەن، — ئەلا چوقۇم سەھنىدە، بىز پەگادا بولىمىز - دە! بۇ ئەلا ئۆزىنىڭ ئەدەبىياتشۇناسلىقى بىلەن جەزمەن تېزلا تونۇلىدۇ. لېكىن، فىزىكا، خىمىيە، ماتېماتىكىدا تونۇلماق يوق گەپ. باشقىلار ئاتوم، ئېنېرگىيە، ئېلېكتر نۇرلىرى توغرىسىدا سۆزلىشىدۇ، بىز تېخى ئالىي ماتېماتىكىنىڭ بوسۇغىسىنى كۆرمىدۇق. قىسقىسى، بىز

كەشپىيات ئەمەس، دورامچىلىقنىمۇ قاملاشتۇرالمايمىز. مەن دائىم دەيمەن، ئەلادا لومونوسوفنىڭ كاللىسى بار ئىدى، لېكىن ئۇ لۇشۈننىڭ يولىنى تاللىۋالدى...

ئۇ مېنى گەپ بىلەن چېقىپ بولۇپ، رازىيەگە ھۇجۇمغا ئۆتتى.

— ئەمما مىندىلىق ھايات بولغان بولسا، جەزمەن مۇشۇ رازىيەنى شاگىرتلىققا ئالاتتى جۇمۇ. نېمىشقا دېگەندە، ئاڭلىسام، رازىيە تەجرىبىخانىدىن چىقمايدىكەن ئەمەسمۇ؟ نوبېلمۇ تەجرىبە قىلىۋېرىپ ئاخىر پارتلاتقۇچ دورىنى تاپقان. رازىيە جەزمەن خىمىيىدە نەتىجە قازىنىدۇ. مىندىلىق ئاق قالدۇرغان ئېلېمېنتلاردىن بىرنەچچىنى تاپىدۇ، تېخى!

— تولا شاڭخو قىلماڭ جۇمۇڭ، — دېدى رازىيە كۈلۈپ، — سىزچۇ، ئۇيغۇرلاردىن دىرىژابىل ياسىغان تۇنجى ئالىم سىز بولامسىز تېخى!

— جەمئىيەت چاقىنى كەينىگە پىرقىرىتىدىغان دېمەكچىمۇسىز، — دېدى ھاشىر كۈلۈپ، — ئىنسانىيەت راكېتاغا قەدەم قويسۇنۇ، مەن دىرىژابىل ياسىغۇدەكمەن، لەگلەك ياساپ دېمىدىڭىز ياخشى.

— بىزنى دېسە دىرىژابىلمۇ بىر يېڭىلىق، — دېدى رازىيە كۈلۈپ، — ھە بوپتۇ. ئىشقىلىپ، يېڭىلىقلارنى يارىتىپ يىغىنىغا قاتناشتۇقمۇ دەيلى، يەنىلا سىز سەھنىدە، بىز پەگادا ئولتۇرۇپ قالارمىزمىكىن!

— نەدە ئولتۇرسامۇ، سىلەرنى كۆرۈپ قالسام ۋارقىرايمەن، — دېدى ھاشىر، — سىلەرگە قاراپ ئۆزۈمنى ئاتىمەن.

— «بېرلىننىڭ تەسلىم بولۇشى» دېگەن كىنودىكى ئالىيوشىكىدەكمۇ؟ رازىيەنى «ناتاشا» دەپ ۋارقىراپ يۈرمىگىن يەنە، — دەۋەتتىم مەن چاقچاققا يۆلەپ تۇرۇپ.

بىردىنلا رازىيەنىڭ مېنى قولتۇقلاپ تۇرغان قوللىرى تىترى-دى - دە، بىلىكىمدىن ئاجرىدى. مەن ئۇلارغا چاقچاق قىلدىم:

— پاھ، نازۇكلۇقىنى! توگادەك سىلىقلار بىر مېڭىۋېلىڭلار ئەمىسە!

مەن ئالغا قاراپ ئىلگىرىلەپ كەتتىم.

رازىيە ماڭا يېتىشىۋالدى - دە، ھاسىراپ تۇرۇپ:

— بۇنداق قىلىسىڭىز رەنجىيمەن. قورقىمەن، مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە مېڭىشتىن قورقىمەن، — دېدى. ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقاتتى.

— ئۇ سىز بىلەن يالغۇز ئايلىنىشنى چىن كۆڭلىدىن خالايدۇ. ئۇ پاك كۆڭۈل يىگىتقۇ، نېمىسى قورقۇنچلۇقكەن؟

— پاك كۆڭۈل ئادەممۇ بەزىدە قورقۇنچلۇق بولىدۇ...

— ئەتىدىن باشلاپ بىز ئايرىلىمىز، بىر - بىرىمىزگە زار بولىمىزغۇ، رازىيە؟

— ئامال قانچە؟ — دېدى قىز ئازاب بىلەن ئۇھ تارتىپ، — ئىنسان يىراقتا تۇرۇپ ئۇن - تىنسىز سىرداشسا، بىر - بىرىگە قەدرى ئۆتۈلىدۇ.

شۇ چاغدا ھاشىر يېقىنلاپ كەلدى. رازىيە يالغاندىن قاقاقلاپ كۈلدى. ئۇ گەپنى چاقچاققا ئۆرۈدى:

— سىز ئەلا، مېھمانلىق سۇپىتىڭىزنى ساقلاڭ جۇمۇڭ، ھازىرچە مەن ساھىبخانىمەن. بىلىپ قويۇڭ، مېھمان دېگەن قويدىن ياۋاش دەيدىغان، سىز قوي ئەمەس، شۇ تاپتا تۈلكە ۋېيەي...

قىز قوپال ئوخشىتىشتىن نومۇس قىلىپ ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى ياپتى - دە، مېنىڭ قوللىرىمغا ئېسىلىپ:

— ئەپۇ قىلىڭ، قوپاللىق قىلىپ قويدۇم! — دېدى.

— پاھ، نەدىن ئۆگەندىڭىز بۇنچىلىك رەھىمدىللىقنى...

مەن ھاشىرغا ئاڭلىتىپ سۆزلىدىم . شۇ چاغدا ، ھاشىر مې-
نىڭ سول بىلىكىمدىن قولتۇقلاپ :
— رەھمىدىللىق ؟ بۇنى ئۆگىنىشنىڭ ھاجىتى يوق ، — دېدى
نېمىگىدۇر تەنە قىلىپ ، — رەھىمدىللىق ، كۆڭۈلچەكلىك ئىرادى-
نى بوشاشتۇرىدۇ . بۇنى پسىخولوگىيە ئىسپاتلىغان . كۆڭۈلچەك-
لىك ئادەمنى سىر ساقلىماس قىلىپ قويىدۇ...
— سىر دېگەن ھامان ئېچىلمايدىغان ساندۇقتىكى بايلىق ئە-
مەسقۇ ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭ گېپىنىڭ مەنىسىگە چۈشىنىپ .
— گۈلنىڭ ئېچىلىدىغان ۋاقتى بولىدۇ . ۋايىغا يەتكۈزمەي
ئۇنى مەجبۇرەن ئېچىلدۇرىمەن دېسەڭ ، ئۆلتۈرىسەن . سىرمۇ
خۇددى شۇنداق . قېنى ئەمىسە ، بايىقى كوچىنى يەنە بىر قېتىم
ئايلىنىشنى تەكلىپ قىلسام ، كىم قارشى چىقىدۇ ؟
— مەن ئىككى قولۇمنى كۆتىرۇپ قوللايمەن ، بەردىبىر
مۇنازىرە بولىدىغان ئوخشايدىغۇ ، — دېدى رازىيە بىردىنلا مەيۈس-
لىنىپ .
تولۇن ئاي ئۇنىڭ يۈزىنى تولۇق يورۇتتى . مەن ئۇنىڭ غەم-
كىن كۆزلىرىگە قارىدىم . ئۇنىڭ چىرايلىق قوي كۆزلىرىدە ياش
يالتىرىغاندەك بىلىنىدۇ . لېكىن ، غەمكىنلىك ئۇنى تېخىمۇ گۈزەل
قىلىپ كۆرسەتمەكتە : زىغىر رەڭ كۆڭلەك ، ئاق ياقا ، ئۇزۇن
ئىككى ئۆرۈم چېچى ، زىلۋا بويى ، ئىلپەتەك تۇز ، قاڭشارلىق
بۇرنى ئاستىدىكى گۆدەكلىك كۆلكىسى ئويناپ تۇرىدىغان ئۇماق
لەۋلىرى... ئۇيغۇر گۈزەللىكىنىڭ ھەممە بەلگىلىرى توپلانغان بۇ
قىزنى تولىمۇ يېقىملىق قىلىپ كۆرسەتمەكتە ئىدى .
«بەختلىك دوستۇم ھاشىر ، مۇنداق قىزنىڭ كۆڭلى ئۈچۈن
يۇمشاق ۋە قىزغىن بولۇشۇڭ لازىم ئىدىغۇ ، لېكىن سەن قاتتىق
ۋە قوپالسەن . بۇ ئەيىبىڭ بىلەن مۇنۇ ئۇماق قىزنى ۋە ئۆزۈڭنى
بەختسىز قىلساڭ ، بۇ ئازابقا مېنىڭ يۈرىكىم چىدىمايدۇ... » دەپ

ئۆيلىدىم.

— ئېمىشقا مەيۈسلىنىسىز، رازىيە؟ بىز ۋاقىتلىق ئايرىلدىمىز، لېكىن مەڭگۈ...

— مەڭگۈ كۆرۈشمەيمىز دېمەكچىمۇ؟— دېدى قىز زورىغا كۈلۈپ.

— ياق... مەن...

— ياق دېمە، شۇنداق بولۇشىمۇ مۇمكىن!...— ھاشىر يەنە قوپال گەپ قىلدى.

«ياشلىق نازۇكلۇقنى تەلەپ قىلىدۇ. ئۆتكۈزگەن بىر قوپاللىقىڭ، بىر خاتالىقىڭ ئۈچۈن، ئۆمۈر بويى پۇشايمان قىلىشىڭ، ئۆزۈڭگە كايىشىڭ مۇمكىن، ۋاقتى ئۆتكەندىن كېيىن خاتانى تۈزدەلمەيسەن، پەقەت كۆڭلۈڭدە بىر ئۆچمەس داغلا قالىدۇ...» مەن ئاشۇنداق ئويلىدىم ـ دە، ھاشىرنىڭ ئەيىبىنى تۈزەتمەكچى بولۇپ، ئىلاج بار ئۇلارنى كۆپرەك سۆزلىتىشكە، ئۆزۈم ئازراق سۆزلەشكە قارار قىلدىم.

بىز يەنە كوچا ئايلاندۇق. ئۇلار ئىككىسى يەنە مېنى قولتۇقلىۋالدى. بىز بۇ قېتىم جاپالىق جايغا بارماستىنمۇ شان ـ شەرەپ قازانغىلى بولامدۇ دېگەن تېمىدا راستتىنلا تالاشتۇق. بۇ مەسىلىدە ھاشىر ئىككىمىزنىڭ پىكرى ئوخشاش ئىدى. مەن قىزنىڭ روھىي ئىنتىلىشلىرىنى بىلىش ئۈچۈن، ئەتەي ئۇنى كۆپرەك سۆزلەتتىم.

— قاراپ تۇرۇڭلار، بۇ مەسىلىدە پۈتۈن مەكتەپ بويىچە مۇنازىرە قوزغايمەن، — دېدى قىز قوللىرىنى ھاۋادا ئوينىتىپ تۇرۇپ، — شان ـ شەرەپ قازىنىمەن دەپ نەدە قىيىنچىلىق بار يەرنى ئىزدەپ يۈرۈش تەۋەككۈلچىلىك، خىيالپەرەسلىك. ھەرقانداق ئوڭۇشلۇق، بىرقەدەر شارائىتى ياخشى جايلاردىمۇ شان ـ شەرەپنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىققىلى بولىدۇ. مۇنداق جايدىمۇ قىيىنچىلىق ئۆز ـ ئۆزىدىن پەيدا بولىۋېرىدۇ. گەپ سىزنىڭ

ئۇنىڭدىن قېچىش - قاچماسلىقىڭىزدا. مەسىلەن ئالايلى، كورچاگىن، ۋۇيۇندۇلار جىسمانىي ئاجىزلىقى بولمىغان تەقدىردىمۇ، بەرىبىر سۆيۈملۈك ئادەملەر بولۇۋەرگەن بولاتتى، چۈنكى ئۇلار ھامان باشقىلاردىن ئۆزلىرىنىڭ ئالىيجاناب ئىكەنلىكىنى باشقا يوللار بىلەنمۇ ئىسپاتلايتتى - دە!

— بۇ دېگىنىڭىزگە قارشى ئەمەسمەن. لېكىن، قىيىن شارائىت ئىنسان ئىرادىسىنى سىنايدىغان بىردىنبىر ئۆلچەم. بۇنى مەن ئاددىي مىساللار بىلەن سىزگە ئىسپاتلاپ بېرىمەن!

دوستۇم ھاشىر قىسقا، لېكىن قايىل قىلارلىق قىلىپ سۆزلەيتتى. ئۇنىڭ تەمكىن ئاۋازى، جانلىق مىساللىرى، شۇ تاپتا مېنىمۇ چوڭقۇر ئويغا سالغانىدى. رازىيە ئاخىر ياتاقنىڭ ئالدىغا كەلگەندە بىز بىلەن قول ئېلىشىپ خوشلاشتى، ماڭار ۋاقتىدا:

— مەن سىلەرنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئەڭ مۇشەققەتلىك يېزىلىرىغا بارىمىز دېگەن نىيىتىڭلاردىن قايتىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن. مەن ئىسپاتلاپ بېرەلمىدىم، ئەمما ئۆز يۇرتىمىزدا بولساڭلار، كىشىلەرنىڭ كۆزىگە چېلىقمىساقمۇ، كۆڭۈللۈك، بەختلىك ۋە شان - شەرەپ ئىگىسى بولۇپ ھايات كەچۈرگەن بولاتتۇق. خەير، مەن سىلەرنى قايىل قىلىشقا ئاجىزلىق قىلدىم! — دېدى.

مەن قىزنىڭ كۆزلىرىدىن مۆلدۈرلەپ ياش ئاققىنىنى كۆردۈم. ئۇ يۈزىنى ئالىقانلىرى بىلەن توسىغىنىچە ياتىقىغا قاراپ يۈگۈردى.

بىز رازىيە بىلەن ئەنە شۇنداق خوشلاشقانىدۇق...

بىز ۋەتەي تاشيولىدا ئۇزاققىچە جىمجىت ماڭدۇق. ئاي بىردە ئاپئاق بۇلۇتلار ئارىسىغا كىرىۋېلىپ بىزگە يېنىچە قارايتتى، بىردە يۈزىدىن چۈمپەردىسىنى ئېلىۋېتىپ كۈلۈپ قارايتتى. سالقىن تاغ شامىلى چاچلىرىمىزنى يەلپۈيتتى، جانغا ئارام بولاتتى.

مەن خىيالدىن سەگىپ ھاشىرغا بۇرۇلدۇم:

— خوشلاشقان ئاخشىمى رازىيەنىڭ كۆزىدىن نېمىشقا ياش قويۇلدى؟ سېنىڭچە، ئۇ مۇھەببەتنىڭ بەلگىسى ئەمەسمۇ؟

— دۇنيادا مۇھەببەتتىنمۇ كۈچلۈك نەرسىلەر بارغۇ. مەسىلەن، مەغرۇرلۇق! — دېدى ھاشىر قوپالراق ئاۋازدا، — كۆز يېشى — ئۇنىڭ مەغرۇرلۇقىنىڭ ئالامىتى. ئۇ بىزنى قايىل قىلالماي قالغىنىغا يىغلىدى.

— ئەخمەق!

— مېنى ياخشى كۆرىدۇ دەپمۇ ئويلايلى. بەربىر ئۇنىڭ مۇھەببىتى جۇدۇن كۆرمىگەن مايسىغا ئوخشايدۇ. مەن ئۇنىڭدىنمۇ كۈچلۈكرەك نەرسىنى تەلەپ قىلىمەن!

— بۇ سېنىڭ ئەخمەقلىقىڭ! — دېدىم مەن خاپا بولۇپ، — مېنىڭچە سەن ئاشۇ قىزنىڭ كۆڭلىنى دەپ بولسىمۇ قېلىشىڭ لازىم ئىدى، ئىككىڭلارلا بەختلىك بولغان بولاتتىڭلار!

— ئەخمەق، — دېدى ھاشىرمۇ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، — مەن ئۆز خاھىشىمنىڭ توغرىلىقىنى، مەسىلەن، خەلقنىڭ ئېھتىياجى، مېنىڭ خاھىشىم ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ چىققان ئادەممەن! يولۇمدىن قېپقالسام، مەن ئۇ چاغدا قىزنىڭ ئالدىدا قەدىر-قىممىتى يوق بىرنېمىگە ئايلىنىپ قالىمەن. مەن ئۆزۈمنىڭ ئىرادىلىك ۋە قەتئىي ئادەم ئىكەنلىكىمنى بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىم بىلەن ئىسپاتلايمەن. ناۋادا، رازىيە مەن ئويلىغاندەك ئىرادىلىك ۋە پەزىلەتلىك قىز بولسا، ھايات بىزنى سىنايدۇ تېخى!

بىز يولدىن سىرتقا چىقىپ قالدۇق، ماشىنىلارنىڭ دالدىسىدا ئىككى گەۋدە بىر - بىرىگە يېقىن تۇرۇپ پاراڭلىشىۋاتاتتى. ھاشىر ئۆز خىيالى بىلەن، مەنمۇ پەرۋا قىلمايلا قويدۇم. ئىككىمىز كۆ-تەكنىڭ ئۈستىگە ئولتۇردۇق. ھېلىقى گەۋدىلەر قولتۇقلىشىپ بىزنىڭ يېنىمىزدىكى بىر ماشىنىنىڭ دالدىسىغا ئۆتتى.

— سىز مېنى تولا قىستىماڭ، — دېدى قىز. بىز قىزنى

تونۇدۇق، ئۇ زۇلخۇمار ئىدى، — مېنىڭ يەنە ئىككى يىللىق ئوقۇشۇم بار تېخى. بىز خەت ئارقىلىق قالغان گەپلەرنى سۆزلەشەيلى!

— سىزلا ھەئە دېسىڭىز، مەن بىر ئامال قىلىپ ئۈرۈمچىدە قالىمەن. مېنىڭ مۇھىم ئورۇنلاردا تۇغقانلىرىم بار، ئۇلارنىڭ قولى نەگە سۇنسا شۇ يەرگە يېتىدۇ. مەن جەزمەن ئۈرۈمچىدە قالالايمەن! — دېدى ئوسمان ئالدىراپ سۆزلەپ.

— سىز باياتىن ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئەڭ قىيىن جايلارغا بېرىپ خەلققە خىزمەت كۆرسىتىشكە ماقۇل دەۋاتاتتىڭىز. سىز ئۈرۈمچىدە قالىمەن دېسىڭىز، دوستلىرىڭىز نېمە دەپ ئويلايدۇ. ئىرادىسىز، شەخسىيەتچى دېسە قانداق قىلىسىز؟

— نېمە دېسە مەيلى. مەن سىز بىلەن تونۇشقىنىم ئۈچۈن، چەكسىز بەختلىكمەن. كەلگۈسىدە تېخىمۇ بەختلىك بولۇشىمىز ئۈچۈن، مېنىڭ ئۈرۈمچىدە قېلىشىمغا ماقۇل دەڭ. زۇلخۇمار، بىلەمسىز، مەن شۇ تاپتا سىزدىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلالمايمەن. بىر كىچىك، تۇپىلىق يېزىدا قانداقمۇ ئىككى - ئۈچ يىلنى ئۆتكۈزەلەيمەن؟ سىزدىن ئايرىلىپ ياشاش قانچىلىك ئېغىر، بىلەمسىز؟

— نېمە دەۋاتىسىز؟! — دېدى قىز ئۇنلۇك قىلىپ، — بۇنداق دېسىڭىز مەن دوست بولۇشتىن يالتىيىمەن. بىلىپ قويۇڭ، مەن تېخى سىزنى ياخشى كۆرگىنىم يوق. مېنىڭدىكى ھېسسىيات — دوستلۇق ھېسسىياتى. مەن سىزنىڭ ماشىنىدا تۇرۇپ سۆزلىگەن سۆزلىرىڭىزگە قاراپ، دوست بولۇشقا بولىدىغان ئوت يۈرەك يىگىتكەن دەپ، سىز بىلەن تونۇشتۇم. باياتىن كەلگۈسى ئارزۇلار توغرىسىدا پىكىرلەشتۇق. بۇنداق ئورۇنسىز گەپلەرنى قىلسىڭىز، خەير، كۆرۈشكىنىمىز شۇ بولسۇن!

— زۇلخۇمار! مەن، مەن سىزنىڭ ھەرقانداق شەرتىڭىزگە

كۆنمەن. باياتىن ئېيتقانلىرىم ئىناۋەتسىز، ھەممە ئىش سىز دېگەندەك بولسۇن!

قىز گەپ قىلمىدى. ئىشىنىڭ يامىنىغا ئۆرۈلمەسلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ بىز ئورنىمىزدىن تۇردۇق ۋە ئۇلارنى كۆرمىگەنگە سېلىپ، غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ، ياتاققا قايتتۇق.

بىردەمدىن كېيىن ئوسمانمۇ قايتىپ كىردى. ئۇ كارىۋىتىدا ئولتۇرۇپ ئارقا - ئارقىدىن تاماكا چەكتى.

مەن ئوڭدا يېتىپ ھاشىرنىڭ رازىيە توغرىسىدىكى سۆزلىرى بىلەن ئوسماننىڭ يالۋۇرۇشلىرىنى سېلىشتۇردۇم، ئوسمان ئۈچۈن خىجىل بولۇپ ئوڭ يېنىمغا ئۆرۈلۈۋالدىم. ئوڭ يېنىمدا ھاشىرمۇ ئوڭدا يېتىپ تاماكا چەكمەكتە ئىدى. «ھاشىر جەزمەن رازىيە توغرىسىدا ئويلاۋاتىدۇ. ئۇ رازىيەنى ياخشى كۆرىدۇ، لېكىن ئۇ ئارتۇقچە تەلەپچان، قىزدىن ئۆز ۋۇجۇدىدا تېخى يېتىلمىگەن نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ، ئۇنىڭ خاتاسى. ياق، كىم بىلىدۇ، ئۇنىڭ توغرىمۇ تېخى! ئوسمانچۇ؟ ئۇنىڭغا قىزنىڭ تەلىپى ئېغىر كېلىۋاتىدۇ. ئۇ شۇ تۇرقىدا جەزمەن ئۈرۈمچىدە قېلىشنىڭ باشقا ئامالىرىنى، زۇلخۇمارنى كۆندۈرۈشنى ئويلاۋاتىدۇ. ئۇنىڭ نېمىگە ئىنتىلىۋاتقىنى ناھايىتى روشەن...» دەپ ئويلىدىم.

3

بىز ئالتىمىز ئۈچ كۈندىن بېرى تەقسىمات كۈتۈپ ياتماقتىمىز، زېرىكسەك ئەنلياڭ كىتابخانىسىنىڭ بوسۇغىسىدىكى پەلەمپەيدە ئولتۇرۇپ كۈن ئۆتكۈزىمىز. ئۈرۈمچىگە كەلگەندىن بېرى ئاۋات شەھەرنىڭ ھەممىلا جايلىرىنى كۆرۈپمۇ بولدۇق. شەھەر بىزگە ناھايىتى ياقتى، بولۇپمۇ شەھەردە ئىلىم - مەرىپەت، مەدەنىيەت ۋە يېڭىلىققا ئىنتىلىش يۇكسەك ئىدى. كەچقۇرۇنلۇقى ھەر

خىل مەكتەپ ئىزناكلىرىنى تاقىغان ئوقۇغۇچىلار ، ھەر خىل ياسانغان قىز - يىگىتلەر ، پەن ۋە ئەدەبىيات - سەنئەت ئەربابلىرى توپ - توپى بىلەن سەيلە قىلىشاتتى . دوقمۇش - دوقمۇشلاردا سۆھبەت ۋە چاقچاقلار قىزاتتى…

ئوسمان بىلەن نامەت پات - پاتلا كەچقۇرۇنلىرى يوقاپ كېتىدىغان بولۇۋالدى . بىز ھاشىر ، قۇرماش ، تاش تۆتىمىز ، بىر توخۇنىڭ چۈجىلىرىدەك بىللىلا يۈرۈشەتتۇق . بىز ئۈچۈن قىزىق تاماشا ، پەلەمپەيدە ئولتۇرۇپ كوچىدىن ئۆتكەنلەرنى كۆرۈش ئىدى .

بۈگۈنمۇ كەچكى تاماقتىن كېيىن كۈندىكى جايىمىزدا ئولتۇرۇشتۇق .

— تېزرەك جەنۇبىي شىنجاڭغا ماڭساق بولاتتى ، — دېدى قۇرماش ئىچى پۇشقانلىقىنى بىلدۈرۈپ ، — مەن يېزىدا يەنە ئون يىل ئىشلەپ ، ئاندىن كېيىن بۇ شەھەرگە كېلىمەن . ئۇ چاغدا ، ئاۋۇ ئادەمدەك ئوتتۇز ياشلىق ، راسا قۇرامىغا يەتكەن مائارىپچى بولىمەن !

ئۇ قولىنى بېگىز قىلىپ ، كۆل رەڭ كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن ، سەل تاقىر باش بولسىمۇ ، چېچى ئۆزىگە ياراشقان ، قارا گالستۇك تاقىغان ئادەمنى كۆرسەتتى . مەن ئاستا ئۇنىڭ قولىنى چۈشۈرۈشكە شەرەت قىلدىم . ھېلىقى ئادەم يالت قىلىپ قاردى - دە ، بىزنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرىدى ۋە بىز تەرەپكە قاراپ كەلدى .

— ساۋۇتوف ! — دېدى ھاشىر ئورنىدىن تۇرۇپ . بىز ھەممىمىز شۇ چاغدىلا ئۇنى تونۇدۇق . بۇ ئادەم بىزگە پېداگوگىكا ۋە پسىخولوگىيە دەرسلىرىگە يېرىم يىل كىرگەن ، كېيىن تۇيۇقسىزلا يوقاپ كەتكەن ساۋۇتوف ئىدى . مۇئەللىملەر ئۇنى بىلىمى چوڭقۇر ، سۆزگە چېۋەر دەپ ماختىشاتتى .

— قانداق ئەھۋالىڭلار ؟ بەللى ، ئەلا ، ھاشىر ، قۇرماش ، ھە ، تاشپولات !— ئۇ بىر - بىرلەپ قول ئېلىشىپ ئىسىملىرىمىزنى ئاتاپ چىقتى - دە ، — تۈنۈگۈن ئوسمان بىلەن نامەتنى تانىسىدا كۆرۈپ قالدىم . ئوسمان سىلەرنىڭ كەلگەنلىكىڭلارنى ئېيتتى . مەن سىلەر بىلەن كۆرۈشمەن دەپ ئەتەي بۇ ياققا كەلگەنىدىم . قېنى يۈرۈڭلار ، بىللە ماڭغاچ پاراڭلىشايلى ،— دېدى .

بىز ئۇنىڭ ئىككى يېنىغا ئىككىدىن بولۇپ ياندىشتۇق . ئۇ ناھايىتى قىزغىن ، خۇش چاقچاق ئىدى . بىردىنلا ئۇ ھاشىر ئىككىمىزنى قولتۇقلىۋالدى - دە :

— بۇ كۆك چاپانلارنى كاستۇمغا ئالماشتۇرىدىغان ۋاخ كەلدى ، — دېدى مەكتەپ يادىكار ئۈچۈن ئېلىپ بەرگەن ، ھەممىمىز پار بولۇپ كىيىۋالغان تۆت يانچۇقلۇق كۆك خادانى چاپانلارنى شەرەت قىلىپ ، — ئۈرۈمچىنى ئون - ئون بىرىنچى ئەسىرلەردىكى قاراخانىيلار مەركىزى قەشقەر ، نەۋائى ياشىغان ئون بەشىنچى ئەسىردىكى بۇخارا دېيىش مۇمكىن . بۇ يەر ئىلىم - پەن ئوچىقىغا ، ئىلىم ئەھلى يېتىلىدىغان ئانا بۆشۈككە ئايلانماقتا . مەن سىلەرنىڭ بۇ ئىلىم - پەن گۈلزارىغا كىرگىنىڭلارغا ناھايىتى خۇشالمەن . بۇ شەھەردە ئەمدى ياشلىقنى مەنىلىك ئىشقا بېغىشلىغىلى بولىدۇ . ھەربىرىمىز مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى گۈللەندۈرۈش يولىدا ئايىماي تەر تۆكۈپ ، بىر كىشىلىك ھەسسە قوشساق ، نەچچە ئەسىرلەپ خورلانغان مەدەنىيىتىمىز قايتىدىن نوتا چىقىرىپ پورەكلەيدۇ !

ئۇ ھاياجان بىلەن قوللىرىنى ھاۋادا پۇلاڭلىتىپ سۆزلەيتتى . ئۇنىڭ سۆزلىرى خۇددى ھېسسىياتلىق شېئىر مىسرالىرىدەك ئادەمگە تەسىر قىلاتتى . ئۇنىڭ نە ئاۋازىدا ، نە ھەرىكىتىدە ياسالمىلىق يوق ئىدى . ئۇ بىزنى ئۆز دوستىدەك ، كىچىكىدە بىللە ئۆسكەن قۇردىشىدەك ئۆز كۆرۈپ ، ھاياجان بىلەن توختىماي سۆزلىمەكتە :

— ئىنسان دۇنياغا ياشىغىلى تۇغۇلمايدۇ، ياراتقىلى تۇغۇلىدۇ. بىر كېسەك ياراتساڭمۇ ئىنسانسەن، بىر كۆچەت تىكسەڭمۇ ئىنسانسەن. لېكىن، باشقىلارنىڭ ياراتقىنىنى بىكار يېتىپ يەۋەرسەڭ، يايرىغان، سەمرىگەن، نام ـ ئاتاق تاپقان بىلەنمۇ ھايۋانسەن. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىنسانلار تەييارتاپ بايلارغا ئۆچ. كۆك قورتتىن پىلغىچە بولغان ھايۋانات، ھاشاراتلارنىڭ ھەممىسىلا خاراب قىلغۇچىلار. ئۇلار ياراتمايدۇ، تەييارنى يەيدۇ، تەبىئەتنى غاجايدۇ. لېكىن، ئۇكىلىرىم، ئۇلار بەلكىم يەنە يىگىرمە ئەسىردىن كېيىن دۇنيادا تېپىلمايدىغان بولىدۇ. پەقەتلا ياراتقۇچى كۈچ — ئىنسانلار دۇنياغا خوجىلىق قىلىدىغان بولىدۇ! دېمەك، بىز ئىنسان — ياراتقۇچى بولغىنىمىز ئۈچۈن پەخىرلىنىمىز.

ئۇ بىزنى چۆچۈرىخانىغا باشلاپ كىردى. چۆچۈرىخانىدا ئادەم كۆپ ئىدى. ساۋۇتوف بىزگە ئىسمىنى ئاڭلىغان، لېكىن كۆرمىگەن كىشىلەرنى تونۇشتۇردى. بىزنى ئۇلارغا:

— بىز قىلالىغاننى ۋە بىز قىلالمىغاننى قىلىشقا بەل باغلىغان ئەزىمەتلەر! — دەپ تونۇشتۇردى.

ساۋۇتوف ئىچىۋالغانىكەن، بىزنى تاماق ۋە ھاراققا زورلىدى، بىزمۇ ئارتۇق تۈزۈت قىلىشمىدۇق.

ئۇ ئۆزىنىڭ بېشىدىن ئۆتكەن ئىشلارنى، ئىلىم ـ پەنگە دائىر يېڭىلىقلارنى قىزىقارلىق قىلىپ سۆزلەپ بەردى.

ساۋۇتوفنىڭ چوڭ بوۋىلىرى خوتەن قارىقاشتىن بولۇپ، 1759 ـ يىلىدىن بۇرۇن، جۇڭغار خانلىرىدىن گالداننىڭ ۋاقتىدا، ئىلى دەرياسى بويىغا سۈرگۈن ھېسابىدا چىققان ئۇيغۇرلاردىن ئىكەن. بوۋىسى 1882 ـ يىلى ئىلى ئۇيغۇرلىرى يەتتە سۇغا كۆچكەندە، رۇسىيە تۇپرىقىغا كۆچۈپ بارغان، دادىسى شۇ ياقتا چوڭ بولۇپ، 1918 ـ يىلى ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋاقتىدىكى قالايمىقانچىلىقتا يەنە ئاتا ـ بوۋىسىنىڭ تۇپرىقىغا قايتىپ كەلگەن. ساۋۇتوف

ئىلى دەرياسى بويىدىكى بىر يېزىدا 1919 ـ يىلى تۇغۇلۇپتۇ. 1934 ـ يىلى بىر سودىگەر تۇغقىنىنىڭ ياردىمى بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقىغا بېرىپ ئوقۇپتۇ، 1942 ـ يىلى تارىخ ۋە تىل ئەدەبىيات پەنلىرىدىن خېلى مەلۇماتلىق بولۇپ يەنە شىنجاڭغا كەپتۇ. كېلىپلا شېڭ شىسەينىڭ تۈرمىسىگە چۈشۈپتۇ. 1944 ـ يىلى ۋۇجۇڭشىن شېڭ شىسەينىڭ ئورنىغا كەلگەندىن كېيىن، تۈرمىدىن قويۇپ بېرىلىپ، غۇلجىغا بېرىپتۇ. غۇلجىدا دەسلەپ گېزىتخانىدا، ئاندىن مائارىپ ئورۇنلىرىدا ئىشلەپتۇ. 1953 ـ يىلى «تارىخىي ئەكسىلئىنقىلابچى» دېگەن بەتنام بىلەن قولغا ئېلىنىپتۇ. 1955 ـ يىلى ئاقلىنىپ چىقىپ بىزگە مۇئەللىم بولغانىكەن…

مەيلى ئوقۇشتا بولسۇن ياكى تۈرمىدە بولسۇن، ئۇ ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخىنى تەتقىق قىلىش بىلەن شۇغۇللىنىپتۇ. ئۇ رۇس، خەنزۇ، ئىنگلىز تىللىرىنى پۇختا بىلىدىكەن، ئەرەب، پارس، قەدىمكى ئۇيغۇر تىللىرىدىنمۇ ياخشى خەۋەردار ئىكەن. ئۇ ھازىر ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىش ئورنىدا ئىشلەۋېتىپتۇ.

— بۇ يىل ئوتتۇز توققۇزغا چىقتىم، — دېدى ساۋۇتوف قولىدىكى قىزىل ھاراق تولدۇرۇلغان رومكىغا قاراپ تۇرۇپ مەيۈس ئاھاڭ بىلەن، — تېخىچە ئۆيلەنمىدىم، بىرەر قىز بىلەن يۈرۈپمۇ باقمىدىم، تۇزۇك بايلىقمۇ توپلىمىدىم. قىسقىسى، مەن ئۆزىمىزنىڭ مىڭ نەچچە يۈز يىللىق يازما ئەدەبىيات بايلىقىمىزنى ئۆز بايلىقىم، ھاياتىمدىكى خۇشاللىقىم دەپ قاراپ كەلدىم. مەن تېخى بىرەر ئىلمىي ماقالىمۇ كۆتۈرۈپ چىقمىدىم. بىلىمسىزلىكىمدىن ئەمەس، شارائىت بولمىدى. ئەمدىلا بىر ئىشنىڭ پېشىنى تۇتسام، تۈيۈقسىز تۈرمىگە چۈشىمەن ياكى خىزمەتتىن ھەيدىلىمەن. مەھمۇد قەشقەرىدىن موللا بىلالغىچە بولغان مىڭ يىلدەك ۋاقىت ئىچىدە قالدۇرۇلغان ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ كاتالوگىنى تۈ-

زۇپ چىقتىم. «ئەتەبەتۇل ھەقايىق» بىلەن «قۇتادغۇبىلىك»كە ئىزاھات يېزىۋاتىمەن. قولۇمدىن ئۇنچىلىك چوڭ ئىش كېلىشىگە ئىشەنمەيمەن، مەن كلاسسىك ئەدەبىياتىمىز باغرىدىن بىرەر تال تاشنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، خەلقىمىزگە تەقدىم قىلالىسام، ئۆزۈمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن!

ئۇنىڭ كۆزلىرى نەملەشتى. مېنىڭ بۇ ئادەمگە بارغانسېرى ھۆرمىتىم ئاشتى. ئۇ پارسچە، رۇسچە شېئىرلارنى ئۆز تىلى بىلەن ئوقۇپ، شۇنچىلىك ئوقۇشلۇق تەرجىمە قىلىپ بېرەتتى. مەن ھازىرغىچە بۇنداق تىل ئۇستىسىنى كۆرمىگەنىدىم. ھاشىرنىڭ بولسا ئاغزى ئېچىلىپلا قالدى. ئۇ ئالىقىنىغا ئېڭىكىنى قويۇۋېلىپ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئۇنىڭ سۆزلىرىنى تىڭشىماقتا، تاش بىلەن قورماش بولسا، ئاغزىنى يۇمالماي ھاڭۋېقىپ قېلىشقانىدى.

— ئۇلۇغ نەۋائىنىڭ مۇنداق بىر شېئىرى بار، — دېدى ئۇ چوڭ ـ چوڭ تىنىپ قويۇپ، — بۇ ئەلۋەتتە، جەمئىيەتكە نارازى-لىق قىلغىنىم ئەمەس.

ئوفتا دەست دەر جاھان بىسار،
بىتەمىز ئەرجىمەندۇر ئەقىل خار.

ئەقىللىق، ئوقۇمۇشلۇق ئادەملەر خار بولۇپ، جاھىللار ئەزىز بولغىنى، دۇنيادا كۆپ كۆرۈلگەن ھادىسىدۇر، مەنىسى مانا شۇن-داق. دېمەك، ئۇكىلىرىم، خورلانمايمەن دەپ مەيدەمگە ئۇرالماي-مەن. زەرنىڭ دوستى تولا، زەرگەرنىڭ دۈشمىنى دېگەندەك، بىد-لىم ئەھلىنىڭ دۈشمىنى كۆپ ۋە قەبىھ بولىدۇ. مەن چېقىمچىلار سەۋەبىدىن ئۈچ قېتىم تۈرمىگە كىردىم. چاقچاقچىلارمۇ بىزدەك قىزىل يۈز ئادەم، ھەتتا ئاغىنە، لېكىن سىزنىڭ ياخشى نىيىتىد-ڭىز، ياخشى ئارزۇيىڭىز ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك بولۇپ تۇيۇلىدىكەن،

گەرچە ، سىز ئۇنىڭ بىلەن ئۇستۇنلۇك تالىشىشنى ئويلىمىسىڭىز-
مۇ ، ئۇ هامان سىزنى يوقىتىشنىلا ئويلايدىكەن . لېكىن ، ياشلارغا
هەۋەسلىنىمەن ، سىلەر ساپ ، غايىگە باي ، سىلەر بىلەن بولسام
گۈل سەيلىسى قىلغاندەك راھەتلىنىپ قالىمەن . ئۇلۇغ پارس شائى-
رى خوجا ھاپىز شىرازىنىڭ مۇنداق بىر شېئىرى بار :

هازاران خى شىنا قابىل ئەگەر مىرافت چىغەم دارەم ،
ۋەلى تەرسەمكى ، يەك بىگانەئى ئاقىل رەۋەد ئەزدەست .

مەنىسى ، ئەقىلسىز - نادان تۇغقىنىم ئۆلۈپ كەتسە ، ئۇنىڭغا
پەرۋا قىلمايمەن ، لېكىن بىلىم ئەھلى بولغان يات بىرى ئۈچۈن
ياقامنى يىرتىپ زار يىغلايمەن ، دېگەنلىك بولىدۇ . مەن مانا شۇن-
داق . بىلىمگە ئىنتىلگەن ھەربىر قەلب ئىگىسى ماڭا قېرىنداش .
مەيلى ئۇ قايسى مىللەت ، قانداق ئادەم بولسا بولۇۋەرسۇن ، مانا
قاراڭلار ، قىن - قىنىمغا پاتمايۋاتىمەن ، سەۋەبى ، سىلەر بىلەن
كۆرۈشكىنىمگە تولىمۇ خۇشالمەن . ياشلار بىلەن سۆھبەتلىشىشنى
ياخشى كۆرىمەن . بولۇپمۇ ، سىلەردەك ئىلىم - مەرىپەت ئۈچۈن
ھېچ نەرسىسىنى ئايىمايدىغان ياشلارنى قەدىرلەيمەن . مەن جىقلا
ۋالاقلىۋەتتىم ، ئەمدى سىلەرنىڭ ئاغىزىڭلارغا قارايمەن .
خوش ، قېنى ھاشىردىن باشلايلى ، بىرىنچى قەدەمنى نېمىدىن
باشلىماقچىسىز ؟
— بىرىنچى قەدىمىمىزمۇ ، ئاخىرقى قەدىمىمىزمۇ ئوقۇتقۇچى-
لىق بولىدۇ - دە ، — دېدى قۇرماش گەپنى بۆلۈپ ، — ئۇچۇقراق
ئېيتساق ، ھەممىمىزلا ئىشنى ئالتە - يەتتە ياشلىق بالىلارغا ئېلىپ-
بە ئۆگىتىشتىن باشلىماقچى .
ساۋۇتوف سالماقلىق بىلەن سورىدى :
— سىلەرنى تەقسىم قىلىپ بولدىمۇ ؟

— ياق ، تېخى تەقسىم قىلىنمىدۇق ، — دېدى ھاشىر كۈلۈمسىرەپ ، — قۇرماشىنىڭ دېگىنى ، بىزنىڭ خىيالىمىز . بىز شۇنداق ئارزۇ بىلەن غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە كەلدۇق .

— باشلانغۇچ مەكتەپكە مۇئەللىم بولۇش ئۈچۈن ، شۇنچە يىراقتا بېرىش زۆرۈرمۇ ، — دېدى ساۋۇتوف سوغۇقلا قىلىپ ، — دۇرۇس ، جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىدا باشلانغۇچ مەكتەپ مائارىپىنى راۋاجلاندۇرۇش ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىش مۇھىم . ئۇ يەرگە نۇرغۇن ئوقۇتقۇچى لازىم ، لېكىن سىلەرنى بۇ ئىشقا زايە قىلىشنىڭ ھاجىتى قانچىلىك ؟ سىلەردەك قابىلىيەتلىك ياشلار ناھايىتى كەم . سىلەر ھازىرنىڭ ئۆزىدىلا ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپىغا مۇئەللىم بولالايسىلەر . تەتقىقات ، تەھرىرلىك ، مۇخبىرلىق قاتارلىق مۇھىم ئىشلارنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايسىلەر . مەن سىلەردىن كەلگۈسىدە يارامىلىق ئادەملەرنىڭ چىقىشىغا تولۇق ئىشىنىمەن . مەن ئەلا بىلەن ھاشىر ئىككىڭلارنى بىزنىڭ تەتقىقات ئورنىمىزغا ئىشقا ئورۇنلىشىشقا تەكلىپ قىلىمەن . سىلەر ماقۇل دېسەڭلار ، مەن سىلەرنى ئىشقا ئېلىشقا ھەرىكەت قىلىمەن ! قۇرماش بىلەن تاشپولاتنى ، خالىسا ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە ، بولمىسا باشقا مۇۋاپىق ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇشقا بولىدۇ .

بىز جىم بولۇپ قالدۇق . بۇ ، ئەلۋەتتە بىزنى ئويلاندۇرىدىغان يېڭىلىق ئىدى .

— بىزگە ھازىر ئىلىم - پەندە ، ئەدەبىيات - سەنئەتتە تالانتلىق ۋە يارامىلىق ئادەملەر ئىنتايىن زۆرۈر . گۆھەرنى تاشقا ئۇرۇشنىڭ ھاجىتى نېمە؟ سىلەرنىڭ بىلىمىڭلار تېخىمۇ بېيىشى لازىم . سىلەر ھازىر يىگىرمە ياش ئۆپچۆرىسىدىكى ئوت يۈرەك ياشلار . يەنە يىگىرمە يىل باش چۆكۈرۈپ بىلىم تەھسىل قىلىڭلار . قىرىق ياشلار ئۆپچۆرىسىگە بارغاندا ، سىلەردىن ئالىملار ، يازغۇچىلار چىقمايدۇ دەپ كىم ئېيتالايدىكەن؟

— لېكىن بىز بارلىق ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى بىلەن ياشلارغا ئەڭ قىيىن ۋە ئەڭ ئېھتىياجلىق يەرلەرگە بېرىپ، خەلققە خىزمەت قىلىشنىڭ ئۈلگىسى بولۇشقا ۋەدە بەرگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، بىز باسقان قەدەمىمىزدىن يالتىيالمايمىز! — دېدىم مەن دوستلىرىمغا قاراپ قويۇپ.

ساۋۇتوف كۈلۈمسىرەپ قويدى:

— ئۈلگە بولۇشنىڭ يولى كەڭ. قىيىن جايغا بېرىپ دۆلەتنىڭ، خەلقنىڭ ئېھتىياجىدىن چىقىش ئۈچۈنمۇ ئۈلگە لازىم، شۇنداقلا، ئىلىم - پەننىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئۆرلەپ، مۇشۇ يول بىلەن خىزمەت كۆرسىتىش ئۈچۈنمۇ ئۈلگە لازىم. مېنىڭچە، ئالدىنقىسىدىن كېيىنكىسى زۆرۈر.

— دۇرۇس، كېيىنكىسى زۆرۈر، — دېدى ھاشىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ، — بۇ، ئەلۋەتتە، دەۋرنىڭ تەلپى. لېكىن، بىز ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزالىرى، شۇنداقلا جاپالىق جايلارغا بېرىشنى ئەڭ جىق تەشەببۇس قىلغۇچىلار. گەرچە سىز ئېيتقان يول بىلەن جىقراق پايدا يەتكۈزۈش قولىمىزدىن كەلگەن تەقدىردىمۇ، بىز بۇ يولدا ماڭالمايمىز. بىزنى پارتىيە خەلق ئوقۇتقۇچىسى بولسىلەر دەپ تەربىيىلىدى. بىز پارتىيىنىڭ مۇشۇ ۋەزىپىسىنى جان پىدالىق بىلەن ئورۇنلاشنىڭ ئۈلگىسى بولۇشقىلا ھەقلىق. باشقا يول قانچىلىك قىزىقارلىق ۋە شەرەپلىك بولسىمۇ، بىز ئۇنى باشقىلارغا ئۆتۈنىمىز!

ساۋۇتوف جىم بولۇپ قالدى. ئۇ تىرنىقى بىلەن ئۈستەلنى چېكىپ ئۇزاق جىم تۇردى - دە:

— ناۋادا، پارتىيە سىلەرنى يەنە ئىلىم - پەنگە يۈرۈش قىلىڭلار دەپ چاقىرسىچۇ؟

— جان - دىل بىلەن ئاۋاز قوشىمىز! — دېدى قۇرماش دەرھال، — ئالىم بولۇشنى، ئىنژېنېر بولۇشنى، يازغۇچى بو-

لۇشنى كىم خالىمايدۇ؟ مېنى دېسىڭىز، تازا خالايمەن، قالتىس ئارزۇ قىلىمەن. لېكىن، قوماندانلىق شتاب — پارتىيە بىزنى بۇ فرونتقا ئەمەس، ئىلىم - مەرىپەت ئورۇقىنى خەلقنىڭ ئارىسىغا چېچىش فرونتىغا بېرىشقا بۇيرۇغان. بىز مۇشۇ فرونتنىڭ جېڭىدە خەلققە خىزمەت كۆرسىتىشنىلا ئويلايمىز. مۇئەللىم، سىزنىڭ غەمخورلۇقىڭىزغا ئىنتايىن چوڭ رەھمەت. بىز جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىغا تېزرەك بېرىشتىن باشقىنى راستىنلا ئويلىمايمىز!

ساۋۇتوف ماڭا قارىدى. مەن كولومىسىرەپ قورماشنىڭ سۆزلىرىنى ماقۇللاپ، بېشىمنى ئىرغىتىپ قويدۇم.

بىز ئۇزاق كوچا ئايلىنىپ، ياتىقىمىزغا كەچ قايتتۇق. ياتاقتا ئوسمان بىلەن نامەت نېمىنىدۇر تالىشىۋاتقانىكەن. ئۇلار ھەر ئىككىسىلا يېڭى كاستۇم - بۇرۇلكا ۋە يېڭى كۆڭلەك سېتىۋاپتۇ. مەن ئۇلارغا چاقچاق قىلدىم:

— مانا ئەمدى بىزگە كۆڭۈل ئېچىشقا باھانە تېپىلدى. ئىككى كاستۇم - بۇرۇلكىنىڭ چېيىمۇ بىز كەتكۈچە يېتىدۇ. قېنى ئاغىنىلەر، قايسىڭلاردىن باشلايمىز؟

— ئەلۋەتتە، ئوسماندىن بولىدۇ - دە، — دېدى نامەت كۈلۈپ، — خۇش خەۋەرنىڭ چوڭىنى ئەمدى ئاڭلايسىلەر تېخى! ئوسمان گېزىت مۇخبىرى بولدى!

بىز ھاڭ - تاڭ بولدۇق. مەن ھاشىرغا قارىدىم. ھاشىر ئوسماننىڭ يېنىغا ئولتۇردى - دە:

— بۇ قانداق يېڭىلىق، دوستۇم! — دېدى.

— شۇنداق بولۇپ قالدى. ئەمدى ئەلا، مېنىڭ خىزمەت تونۇشتۇرۇشۇم بىلەن ئىتتىپاق تونۇشتۇرۇشۇمنى قولۇمغا بەرگىن.

مەن گەپمۇ قىلمىدىم. يۈرىكىمنىڭ چوڭقۇر يېرىدە ئۇنىڭغا يوشۇرۇن غەزەپ ئوتى ياناقتا ئىدى. قورماش مېنىڭ ئۈچۈن گەپ

قىلدى :

— بىز بىر كوللېكتىپ ، خىزمەت ئىزدەپ خوسۇسىي يول مېڭىشقا يول قويۇلمايدۇ دەپ ، باشتا كېلىشىۋالغانمىز . سەن نېمە ئۈچۈن مەسلىھەت قىلمايلا ئۆز ئالدىڭغا ئىش قىلىسەن ؟

— مېنىڭ ئىستىقبالىم ئۈچۈن يول تاللاش ھوقۇقۇم بار . مەن بۇ يەرگە كېلىپ شۇنى چوڭقۇر ھېس قىلدىم : ئوقۇتقۇچى ئوسمانغا قارىغاندا ، گېزىت مۇخبىرى ئوسمان شان ـ شەرەپنىڭ چوققىسىغا تېزرەك ئۆرلىيەلەيدىكەن !

— بىز ئوقۇتقۇچى دېگەن نام شەرەپلىك ئىكەنلىكىنى نۇرغۇن قېتىم ئىسپاتلاپ بولغان ! — دېدى ھاشىر غەزەپ بىلەن ، — سەن ئۆزۈڭمۇ نۇرغۇن دەلىللەر بىلەن بۇنى ئىسپاتلىغانغۇ ! يەنە نېمە ئۈچۈن ئۆز تەشەببۇسۇڭنى شۇنچە تېز ئۆزگەرتتىڭ . تۇتۇرۇقسىزلىق خەلق ئوقۇتقۇچىسىنىڭ نامىغا يات . چۈنكى ، بىر تۇتۇرۇقسىز ئوقۇتقۇچى ، نەچچە يۈزلىگەن ئوقۇغۇچىنى تۇتۇرۇقسىز قىلىۋېتىدىشى مۇمكىن !

— دېمەك ، مەن ئوقۇتقۇچىلىققا لاياقەتسىز ! — دېدى ئوسمان يەرگە قاراپ ، — تۇتۇرۇقسىزلىقىمنى ئەمدى بىلىۋاتىمەن !

— ئۇنداق بولسا ، بىز سېنى غۇلجىغا قايتۇرىمىز ! — دېدىم مەن قەتئىي قىلىپ ، — ئوقۇتقۇچىلىققا لاياقەتسىزلىكىڭنى ، بىزنىڭ پۈتۈن ياشلىرىمىز بىلسۇن ۋە سېنىڭدىن ئىبرەت ئالسۇن !

— مەن نېمە جىنايەت ئۆتكۈزۈپتىمەن شۇنچە ! — دەپ سەكرىدى ئوسمان ، — مۇخبىرلىقتىن ئىمتىھان ئالدى . مەن ئوڭچىلارنى ئەيىبلەپ بىر پارچە ماقالە يېزىپ بەردىم . تەھرىر بۆلۈمى ماقالەمنى كۆرۈپ چىقىپ ، مېنى مۇخبىرلىققا تەكلىپ قىلىشتى . بۇ ، ئەلۋەتتە مېنىڭ ئەركىنلىكىم دائىرىسىدىكى ئىش !

— سەن رەسمىيەت يولى بىلەن بىزنى توسما ! — دېدى ھاشىر ، — سەن خەلق ئوقۇتقۇچىسى دېگەن شەرەپلىك نامنى

خورلاۋاتامسەن ـ يوق؟

ئوسمان لەۋلىرىنى مىدىرلاتتىيۇ، زۇۋان سۈرەلمىدى. بىز تەرەپ ـ تەرەپتىن ئۇنى ئەيىبلەشكە باشلىدۇق، بىرلا نامەت گەپ قىلمىدى.

ھاشىر، قۇرماش، تاش تۆتىمىز تالاغا چىقىپ ئۇزاق مەسلىھەتلەشتۇق. بىز مۇنداق تونۇشقا كەلدۇق: ناۋادا، ئوسمان ئۇرۇمچىدە قالىدىغان بولسا، بۇ ئىش باشقىلارنىڭ روھىي كەيپىياتىغا ۋە بۇ كىچىك كوللېكتىپنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيىغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئوسمانغا خىزمەت ئىشلەش ۋە باشقا ئاماللارنى قىلىپ، ئۇنىڭ قېلىپ قېلىشىغا يول قويماسلىق لازىم.

... ھەممە ساۋاقداشلىرىم ئۇخلىماقتا. مائارىپ نازارىتىنىڭ ئۇدۇلىدىكى ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ بىر سىنىپىنى ياتاق قىلىپ ياتقانىدۇق، ئوچۇق دېرىزىلەردىن سالقىن شامال كىرەتتى. پارتىلارنى جۈپلەپ ياسىۋالغان ۋاقىتلىق كارىۋاتلارغا ئورۇن ـ كۆرپىسىنى سېلىپ ئۇخلاۋاتقان سەپداشلىرىم، مېنىڭ ئۈچۈن تېخىمۇ قەدىرلىك بىلىنىشكە باشلىدى. «ياق، بىز ئالتىمىز بىر گەۋدە. بۇ گەۋدىنىڭ بىرەر ئەزاسى يوق بولۇپ قېلىشقا زادىلا بولمايدۇ» دېدىم ئىچىمدە. نەق شۇ چاغدا تاش ئويغاندى ـ دە، مېنىڭ ئويغاق ياتقىنىمنى بىلىپ، پەس ئاۋاز بىلەن:

— ئەلا، بۇ شەھەر ماڭا ناھايىتى ياقتى. ساۋۇتوفنىڭ سۆزىگە كىرىپ مۇشۇ شەھەردە ئىشلىسەك قانداق ياخشى بولاتتى ـ ھە! — دېدى. مەن بېشىمدىن بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك ئەندىكىپ كەتتىم:

— راستىنلا جەنۇبقا بېرىشنى خالىمامسىنا؟

— بۇرۇن ناھايىتى خالايتتىم. جاپالىق جايلاردا ئىشلەپ ئۆزۈمنى بىر كۆرسىتەي دەپ ئويلايتتىم. مۇشۇ ئىككى كۈندىن بېرى ئويلىنىدىغان بولۇپ قالدىم. بىزگە ئوخشاش ياشلار بۇ شە-

هەردە كۈنلىرىنى ئاجايىپ كۆڭۈللۈك ۋە مەنىلىك ئۆتكۈزىدىكەن. بىز نېمىشقا، قاملاشتۇرالمايمىزكەن؟

— ئۇخلا، تاش، ئۇخلا، مەن سېنىڭ بۇنداق گەپلەرنى قىلىشىڭنى كۈتمىگەنىدىم، بەلكىم مېنىڭ خاتادۇر، سىلەر ھەقلىق بولۇشۇڭلارمۇ مۇمكىن. ئۇخلىغىنا، ساڭا جاۋاب بەرگۇدەك ھالىم قالمىدى، گاڭگىراپلا قالدىم.

ئۇ ئۇياقتا ئۆرۈلدى ـ دە، ئۇخلاپ قالدى.

ئوسمان جۈيلۇشكە باشلىدى: «نېمىشقا ئىشەنمەيسىز، زۇلخومار، مېنى تەشكىل تەقسىم قىلدى!...»

دېمەك، ئوسمان قىزنىمۇ ئىشەندۈرۈپ بولغان. ناۋادا، تەشكىل راستتىنلا بىرنەچچىمىزنى ئۈرۈمچىگە تەقسىم قىلىپ قويسىچۇ؟ تەقسىماتنى بۇزۇش لازىممۇ؟ بۇ مەسىلىگە يالغۇز ئۆزۈم جاۋاب بېرەلمىدىم.

ئەتىسى ئوسماننى قالدۇرۇپ قويماسلىقنىڭ ئاسانلا بىر يولىنى تاپتۇق. ھاشىر ئىككىمىز پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىغا كېلىپ زۇلخومارنى تاپتۇق ۋە ئوسماننى جەنۇبىي شىنجاڭغا يولغا سېلىش ئۈچۈن ياردەمگە تەكلىپ قىلدۇق.

— ئۇ مېنى ئالداپتۇ. دېمەك، ئۇ يالغانچىكەن. بىزنى تەشكىل تەقسىم قىلىپ بولدى، مېنى گېزىتخانىغا تەقسىم قىلدى دېسە ئىشىنىپتىمەن، نامەتمۇ گۇۋاھلىقتىن ئۆتتى، ئۇمۇ يالغانچىكەن، مېنى ئۈرۈمچىنىڭ بىر ئوتتۇرا مەكتىپىگە بۆلدى دەيدۇ تېخى! سىلەرنىڭ ئۈرۈمچىدە قېلىش تەلىپىڭلار شۇنچە كۈچلۈك بولغاندىكىن، جەنۇبىي شىنجاڭغا بارىمىز دېگەن بايراقنى كۆتۈرۈۋېلىشىڭنىڭ نېمە ھاجىتى؟ مائارىپ نازارىتىنىڭ ئىختىيارىغىلا كەلسەڭلار بولماسمىدى!...

قىز بىزنىمۇ قوشۇپ ئەيىبلەشكە باشلىدى.

ھاشىر مىيىقىدا كۈلۈپ قويۇپ سۆز ئالدى:

— ھەممىمىزلا ئوسماندەك بۇ شەھەرگە خۇشتار بولغان بولساق، بىز سىزنىڭ ئالدىڭىزغا كەلمىگەن بولاتتۇق، سىڭلىم. ھازىرمۇ بىز جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىغا بېرىشىمىز كېرەك دەپ تۇرۇۋاتىمىز!

زۇلخۇمار قىزىرىپ كەتتى ۋە يەرگە قاراپ:

— مەن ئەمدى ئۇنىڭ بىلەن سۆزلەشمەيمەن! — دېدى.

— دېمەك، بىزگە ياردەم قىلمايدىكەنسىز ـ دە!

قىز كۈلۈپ كەتتى ۋە:

— ئۇنى ماڭغۇزۇشقا ياردەم قىلالايمەن. ياردەمگە كۆنمىسە، دوستۇڭلار ئەمدى مېنى ئىزدىمىسۇن! — دېدى گەپنى ئۈزۈپ.

— ئالدىرىماڭ، — دېدىم مەن، — پەزىلەتلىك ئادەملەرنىڭمۇ ئەيىبى بولىدۇ. يېقىن دوستىنىڭ بىرلا ئەمەس، بىرنەچچە ئەيىبىنىمۇ كەچۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ.

— مەسىلەن، مەن ئەلانى ھەر كۈنى بىر قېتىم كەچۈرۈپ تۇرىمەن! — دېدى ھاشىر چاقچاق قىلىپ.

بىز قىز بىلەن خوشلاشتۇق. بىزنىڭ كەلگىنىمىزنى زۇلخۇمار ئوسمانغا ئېيتمايدىغان بولدى.

چۈشتىن كېيىن ئوسمان روھى چۈشكۈن ھالدا پەيدا بولدى. ئۇ بىر خۇرجۇن سېتىۋالغانىدى.

— بارىدىغان بولغاندىكىن، پاتراق ماڭايلى، — دېدى ئۇ كارىۋىتىغا ئۆزىنى تاشلاپ، — مەن تەقسىم قىلسىمۇ، قىلمىسىمۇ ئۆگۈنلۈككە بېلەت ئالىمەن!

نامەت ئۇنىڭغا قاراپ قويدى ـ دە:

— جانابىي مۇخبىر، يەنە بىر يېڭى خەۋەر ئېلىپ كەلدىڭىزغۇ؟ — دېدى ئۇنى زاڭلىق قىلىپ.

— سەن، نامەت نېمە دېمەكچى؟ ئۇرۇمچىدە قېلىشقا يەنە ھەرىكەت قىل دېمەكچىمۇسەن. رەھمەت، سېنىڭ غەمخورلۇقۇڭغا

ئاداش . ئويلىسام ، تۇتۇرۇقسىز دېگەن نامنى ئالغىنىمدىن كۆرە ، ياش ۋاقتىمدا ئۆزۈمنى ئېغىر ئىش بىلەن بىر سىناپ كۆرگىنىم توغرىكەن ، مەن يېتىلىپتىمەن . يېتىلگەنلىكىمنى ئىقرار قىلغۇچىنى مازاق قىلىش ۋىجدانسىزلىق بولىدۇ ، سەن بۇنى بىلىپ قوي جۇمۇ ؟

ئۇ ئۆزىنىڭ ئېگىز ، ئورۇق قەددىنى تۈزەشتۈرۈپ ئورنىدىن تۇردى . پاكار ، دىقماق نامەت خورسىنىشتىن كىرپىدەك تۈگۈلۈپ قويدى ـ دە ، غودۇڭشىدى :

— ئەمدى تېخىمۇ تۇتۇرۇقسىزلاشتىڭ ، بىردەمدىلا ئىنقىلابچى ، بىردەمدىلا ئاغمىچى !

قېنى قىزىق ئوسمان ئورنىدىن ئىرغىپ تۇردى ـ دە :

— نامەت !— دەپ ۋارقىرىدى . نامەت تېخىمۇ ئەدىدى :

— دېمەك ، پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىدىن دەرس ئېلىپ كەپسەن ـ دە !

— ئاغزىڭنى يۇم !— دېدى ئوسمان ئۇنىڭ ياقىسىدىن تۇتۇپ ،— نېمە بولسامۇ ، ساڭا ئوخشاش ئېپلاس ئەمەسمەن ! ياشلار ئىتتىپاقىغا سۇقۇنۇپ كىرىۋالغان لوكچەك !

ئۇ غەزەپتىن كۆكىرىپ كەتكەنىدى ، ھاشىر ئۇنى تۇتۇۋالمىغان بولسا ، نامەتنىڭ بۇرنى قانىغانمۇ بولاتتى . بىز ئۇلارنى بېسىپ قويدۇق ۋە ياراشتۇرۇپمۇ قويدۇق .

ئەتىسى مائارىپ نازارىتىدىن بىزنى تەقسىم قىلىش توغرىسىدا خەۋەر كەلدى .

بىز ھاياجان بىلەن كادىرلار بۆلۈمىنىڭ كىچىك زالىدا ئولتۇرۇشتۇق .

بىز ھەر كۈنى ئالاقىلىشىپ تۇرىدىغان ئۇزۇن تورا ، پەۋاز قاپاق ، پاخمىۋاش ئادەم بىر تۇتام قەغەزلىرى بىلەن كىرىپ كەلدى . ئۇنىڭ كۈلگەندە سەل مايماق چىقىپ كېتىدىغان ئېغىزى

بۇگۈن كۆلكىدىن قىيسايغانىدى .

ئۇ بىزگە قارىمۇقارشى ئۇستەلگە ئولتۇردى ـ دە :

— سىلەر ئالتىڭلار ئىلى دارىلمۇئەللىمىنىنى تۈگىتىپ ، مائارىپ نازارىتىنىڭ ئىختىيارىغا يوللانغان ! — دېدى ئۇ بىزگە ئىتتىك ـ ئىتتىك قاراپ قويۇپ ، — سىلەرنى قانداق ۋە قەيەرلەرگە تەقسىم قىلىش مائارىپ نازارىتىنىڭ ھوقۇقى دائىرىسىدىكى ئىش . سىلەرگە قويۇلىدىغان تەلەپ پەقەتلا بىر : تەقسىماتقا شەرتسىز بويسۇنۇش !

— رۇخسەتمىكىن ! — دەپ قولىنى كۆتۈردى ئوسمان ، — بىر ئىغىز گېپىم بار ئىدى ، سورىۋالسام ؟

— خوش ، قېنى !

— بىز سىلەرگە يوللانغانمۇ ياكى ئۆز ئىختىيارىمىز بىلەن پىدائىي بولۇپ كەلگەنمۇ ؟

— يوللانغان بىلەن كەلگەننىڭ قانداق پەرقى بار ؟ — كادىر قاپىقىنى تۈرۈپ سورىدى .

— يوللانغان دېگەن سۆزدە ، بىزنىڭ يۈكسەك پەزىلىتىمىز گەۋدىلەنمەيدىكەن . بىزنىڭ ئۆز قىزغىنلىقىمىز بىلەن جاپالىق جايلارغا ماڭغانلىقىمىزنى ئېسىڭىزدىن چىقارماڭ !

— خوش ، شۇنداقمۇ بولسۇن ، نېمە دېمەكچى سىز زادى ؟

— دېمەكچى بولغىنىم !— دېدى ئوسمان قىزىققانلىق بىلەن ،— بىزنى ئەۋەتىۋېتىپلا ئۇنتۇپ قالماڭ ، دېمەكچىمەن !

— ھىم ! — دېدى كادىر پېشانىسىنى سۈرتۈپ تۇرۇپ ، — بىزنى تېز ئۇستۇرۇڭ ، ئىككى ـ ئۈچ يىل ئىچىدىلا ئۈرۈمچىگە قايتۇرۇپ ئەكېلىڭ ، دېمەكچىغۇسىز . جەنۇبقا ماڭغان قايسىبىر شىماللىق بۇ تەلەپنى قويمىدى دەيسىز ! مەن سىزنىڭ يەنە نېمىلەرنى دېمەكچى بولغىنىڭىزنىمۇ ، ھەتتا مۇخبىرلىق قىلىمەن دەپ بىسوراق ماڭغانلىرىڭىزنىمۇ بىلىمەن . بىلىپ قويۇڭ ، سىز جەنۇ-

بىي شىنجاڭغا مېھمانغا بارمايسىز . ئېلان چىققاندىن باشلاپ ، سىز ئۆزىڭىزنى غۇلجىلىق ھېسابلىماڭ !

تۇيۇقسىزلا ھاشىر قولىنى كۆتۈردى .

— ھە ! — دېدى كادىر ھاشىرنىڭ تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا قاراپ ، — سىزمۇ يېڭى بىر شەرت ھازىرلاپ قويدىڭىزمۇ ؟

— مەن سىزنىڭ بۇ خىل مۇئامىلىڭىزگە نارازى ، — دېدى ھاشىر ئاچچىقى بىلەن ، — بىرىنچىدىن ، بىز سىزدىن ئالاھىدە ئىلتىپات تەلەپ قىلمايمىز ! ئىككىنچىدىن ، بىز جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئەڭ قىيىن جايلىرىغا بېرىپ ، ئۆمۈر بويى ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشنى ئاللىقاچان قارار قىلىپ بولغان . سىز بىزنىڭ جەنۇبقا ماڭغىنىمىزنى بىر خىل كەمسىتىش مەنىسىدە ، بىر خىل جازا مەنىسىدە چۈشىنىدىغان بولسىڭىز ، سىزنىڭ تەقسىماتىڭىزنى بىرىنچى بولۇپ مەن بۇزىمەن . مەن سىزنىڭ ساۋاقداشلىرىمىزنىڭ قىيىن جايلارغا ئىنتىلىشتەك ئالىيجاناب روھىنى قەدىرلىشىڭىزنى تەلەپ قىلىمەن !

كادىر ھاشىرنىڭ قامەتلىك بەستىگە قاراپ خېلىغىچە جىم تۇردى - دە ، بېشىنى ئىرغىتىپ كۈلۈپ كەتتى :

— ياخشى ، تەنقىدىڭىز ئورۇنلۇق . مەن سىلەرگە قوپاللىق قىلغان بولسام ، كەچۈرۈڭلار !

بىز ھەممىمىز لاسسىدە بوشاشتۇق .

كادىر ئالدىراپ ئوقۇشقا باشلىدى :

— ھاشىر داۋۇت ، قۇرماش بوكەن ، نامەت تالىپ بۇ ئۈچ يولداش خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىختىيارىغا يوللاندى ، مانا ئالاقەڭلار . ئوسمان كېرىم بىلەن تاشپولات غېنى قەشقەر ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت - مائارىپ ئىدارىسىنىڭ ئىختىيارىغا يوللاندى ، مانا ئالاقەڭلار . سىلەر بەشىڭلار ھازىرلا مالىيە بۆلۈمىگە چىقىپ ، يول خىراجەتلىرىڭلارنى ئالساڭلار بولىدۇ .

مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم :

— مەنچۇ ؟

كادىر كۇلۇمسىرىدى - دە :

— ئەلا ئوراخۇن مائارىپ نازارىتىنىڭ ئىختىيارىدا قالىدۇ !

— مەن يولداشلىرىم بىلەن كېتىشنى تەلەپ قىلىمەن ! — دېدىم خۇددى قىممەتلىك بىر نەرسەمنى يوقىتىپ قويغاندەك مەيۈسلىنىپ ، — مەنمۇ ۋەتەنىنىڭ ئەڭ ئېھتىياجلىق جايلىرىغا بېرىش ، قىيىنچىلىقى ئەڭ ئېغىر جايلىرىدا ئىشلەش ئۈچۈن ، يۇرتۇمدىن ئايرىلىپ بۇ يەرگە كەلگەن...

— سىز بارىدىغان جايدا قىيىنچىلىق يېنىك دەپ كىم ئېيتتى ؟ — دېدى كادىر ئورنىدىن تۇرۇپ ، — ئادەتتىكى ئوقۇغۇچىلار ئىككى يىلدا ئوقۇيدىغان دەرسنى بىر يىلدا ئوقۇيسىز . ئۈچ يىلدا ئالىي مەكتەپكە دەرس ئۆتەلەيدىغان بولىسىز ، مېنىڭچە ، سىز بارىدىغان جاينىڭ قىيىنچىلىقى باشقا ھەرقانداق جايدىنمۇ ئېغىر ، بۇ يەرمۇ ۋەتەنىنىڭ ئەڭ ئېھتىياجلىق جايى !

دوستلىرىمغا قارىدىم . كۆڭلۈمدە ئۇلار مېنىڭ ئۈچۈن گەپ قىلىدۇ دەپ ئويلىغانىدىم ، لېكىن ئۇلار كادىرنىڭ يوللۇق گېپىنى قوللاپ ، مېنىڭ يېڭى خىزمەت ئورنۇمنى تەبرىكلەشكە باشلىدى .

— مېنى تاشلاپ كېتەمسىلەر ؟ — كۆڭلۈم يېرىم بولۇپ سورىدىم .

— سەن ئۆز بۇرچۇڭنى ياخشى ئادا قىلالىساڭ ، بىز ئۈچۈن شان - شەرەپ كەلتۈرگەن بولىسەن ، — دېدى ھاشىر مۆرەمگە قولىنى قويۇپ ، — مېنىڭ ئويلىغىنىمنى رەھبەرلىكمۇ ئويلاپتۇ .

— چۈشىنىشلىك ، — دېدى يالغۇز نامەتلا غودۇڭشىپ ، — تەشۋىقاتچىلار تەشۋىقاتنى باشقىلارغا قىلىدۇ ، ئۆزلىرى تەشۋىقاتنىڭ تەتۈرىنى قىلىدۇ . مائارىپ نازارىتى بىلەن ياتاق ئارىلىقىدا ئاز قاتىرىمىدىڭ ، تاپان ھەققىڭ ئۈچۈن ياخشى جايغا تەقسىم قىلىن-

دىڭ ، ئاداش !...
ھاشىر ئۇنىڭغا ئالىيىپ قارىدى ، قالغان دوستلىرىم بىر -
بىردىن كېلىپ ، مېنىڭ قوللىرىمنى سىقىشتى . ئۇلارنىڭ قول
سىقىشلىرىدا رەسمىيەتچىلىك ، تەسەللى بېرىش ، ھەسەتخورلۇقتىن
قىلچە ئەسەر يوق ئىدى . ئۇلارنىڭ ماڭا تىكىلگەن قىزغىن كۆزلە-
رىدە ، تەسىرلىك سۆزلىرىدە ، خۇشاللىقتىن ئوت چاقنىغان يۈزلە-
رىدە سەمىمىي قوللاش ، ھېسداشلىق ۋە شان - شەرەپ ئۈچۈن
ئۈندەش ئالامەتلىرى چىقىپ تۇراتتى .
بىز ئاخىرقى ئاخشامنى خۇشال - خۇرام ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن
ياتاقلىرىمىزغا قايتىشتۇق .

4

سەپداشلار خېلىلا پۇللۇق بولۇپ قېلىشتى . يول خىراجەتلى-
رىدىن باشقا ھەممىمىزگە تۈنجى مائاش — سەككىزىنچى ئايلىق
ئىش ھەققىمىز تارقىتىپ بېرىلدى . ئەتىسى خېلى ياخشى تەييارلىق
قىلىپ ، كەچلىكى زىياپەت ئۇيۇشتۇردۇق ، زىياپەتكە ئوسمان زۇل-
خۇمارنى دوستلىرى بىلەن تەكلىپ قىلدى . مەن ئەلانۇرنى دوست-
لىرى بىلەن چاقىردىم . شۇنداق قىلىپ ، بىزنىڭ كەچكى ئولتۇرۇ-
شىمىز خېلى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزۈلدى . تاماقتىن كېيىن تانسا ئوي-
ناشتۇق ، ناخشا ئېيتىشتۇق ، سىرداشتۇق... كەچ سائەت ئون
ئىككى بولغاندا ، بىز قىزلارنى ياتاقلىرىغا ئاپىرىپ قويدۇق . ئۇلار
ئەتىگەنلىككە قاتناش بېكىتىگە بېرىپ جەنۇبقا ماڭىدىغانلارنى ئۇزى-
تىپ قويىدىغان بولۇشتى . بىز ئالتىمىز قايتىپ كەلگەندىن كېيىن
باشقىدىن ئولتۇرۇش قىلدۇق ، خېلىلا جىق ئىچىشتۇق ، قورساق-
تىكى گەپلەر چىقىشقا باشلىدى .
— مەن ساڭا ئوچۇق ئېيتىپ قوياي ، — دېدى ئوسمان مەست

كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ ، — ساڭا بولغان ئىشەنچىم بۇگۈن ، يەنى 1957 ـ يىلىنىڭ 26 ـ ئاۋغۇست كۈنى پۈتۈنلەي ئاخىرلاشتى . سەن ھىيلە ئىشلىتىپ بىزنى يولغا سالسەن . سېنىڭ مېنى يولغا سېلىشتىكى غەرىزىڭ ، ماڭا بۈگۈن ئاخشام ئايدىڭ بولدى . نېمە ئۈچۈن زۇلخۇمار ھە دېسىلا سېنى تانسىغا تارتىدۇ ؟ بۇ ، ئەلۋەتتە چۈشىنىشلىك !

— بۇنداق مەسىلىلەر توغرىسىدا ساق ۋاقتىڭدا سۆزلەش ، — دېدىم مەن ئۇنىڭغا ئېغىر ـ بېسىقلىق بىلەن ، — بىز ئەتە خوشلى-شىمىزغۇ ، باشقا كۆڭۈللۈكرەك گەپلەرنى قىلساڭچۇ ، ئوسمان !

— مەن پۇشايمان قىلىۋاتىمەن ، سېنىڭ گېپىڭگە كىرىپ ، ئۆز يۇرتۇمنى تاشلاپ چىقىپتىمەن . ئىسىت ، ئىسىت ! سەن بىزنى ئۆزۈڭنىڭ شان ـ شەرىپى ئۈچۈن قۇربان قىلدىڭ ، بىز سېنىڭدىن بۇ ھېسابنى ئالىمىز !

ئۇ ئۇستەل مۇشتلاشقا باشلىدى . ماڭا ئۇ بىھۇدە ئازار بېرىۋا-تاتتى . ئۇرۇمچىدە قېلىش نىيىتى ئىشقا ئاشمىغاندىن كېيىن ، ئۇ باھانە قىلىپ بىز بىلەن دېيىشمەكچى بولۇپ يۈرەتتى . مەن ئارتۇق ئاھانەتكە چىدالمىدىم ـ دە :

— يەنچۇ ؟ — دېدىم مەن ئۆزۈمنى تەستە تۇتۇپ كۈ-لۈمسىرەپ .

— زۇلخۇمار نېمە ئۈچۈن سېنى ئالاھىدە تەبرىكلىدى ، ئالا-ھىدە تانسىغا تارتتى ، بۇنىڭ سەۋەبىنى دەپ بېرىسەن ؟

مېنىڭ غەزىپىم ئۆرلەشكە باشلىدى ، دەل شۇ چاغدا ھاشىر ئۇنىڭ ئالدىغا كەلدى ـ دە :

— سەن ، ئوسمان ، تىلىڭنى سەل يىغىۋال ، — دېدى قەتئىي قىلىپ ، — ھەرقانچە گېپىڭ بولسا ، يولدا بارغۇچە مەن ساڭا جاۋاب بېرەلەيمەن !

— مەن ئەلادىن جاۋاب ئالىمەن !

— مېنىڭ ئەلا ئۈچۈن جاۋاب بېرەلىشىمگە ئىشەنمەمسەن؟

ئوسمان ئۈنچىقمىدى. مېنىڭ ئۇنىڭغا بىردىنلا ئىچىم ئاغرىدى. ئۇنىڭ شۇنچە خاپا بولۇشىنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي — زۇلخۇمار ئاخشامقى ئولتۇرۇش تۈگىگۈچە ئۇنىڭغا پەرۋاسىز قارىغانىدى. ئوسمانغا ئەلەم قىلغىنى، قىزنىڭ ئۇنى جەنۇبىي شىنجاڭغا بېرىشقا ماقۇل قىلىپ بولۇپلا، ئۇنىڭدىن ئۆزىنى قاچۇرغىنى ئىدى. ئەلۋەتتە، ئوسمان زۇلخۇمارنىڭ نېمە ئۈچۈن خاپا ئىكەنلىكىنى بىلمەيتتى. مەن ئىچىمدە، نېمىلا بولمىسۇن قىزغا خىزمەت ئىشلەپ، ئوسماننىڭ خاتىرجەم ئىشلىشىگە ياردەم بېرىشنى قورسىقىمغا پۈكۈپ قويدۇم. دوستۇمغا ياردەم قىلىش غەرىزى كۆڭلۈمگە كېلىش بىلەن ئۇنىڭغا بولغان غەزىپىم بىردىنلا يوقالدى ۋە مەن ھېچ نەرسە بولمىغاندەك ئوسماننىڭ بوينىغا گىرە سالدىم - دە، ئۇنى بەزلەشكە باشلىدىم:

— خاتىرجەم بول، زۇلخۇمار ساڭا خەت يازىدۇ. بىلەمسەن، قىزلار بىر يىگىت بىلەن دوستلاشقاندا ناھايىتى يېقىن بولىدۇ، قاچانكى ئۇنىڭ دوستلۇقى مۇھەببەتكە ئۆزگىرىدىكەن، يىگىتكە ئۇ سالقىن مۇئامىلە قىلىشقا باشلايدۇ. دېمەك، زۇلخۇماردا ئۆزگىرىش بار، ئۇ ساڭا خېتى ئارقىلىق بۇنى بايان قىلىدۇ!...

ئوسمان مۆلدۈرلەپ تۇرغان ياشلىق كۆزلىرى بىلەن ماڭا ئۇزاق قارىدى - دە، بىردىنلا ئېسىلدى ۋە يۈزىنى يۈزۈمگە ياقتى. شۇ پېتى ئوسمان ئۇخلاپ قالدى. بىز ئۇنى كارىۋىتىغا ياتقۇزدۇق. ئۇنىڭ سولغۇن چىرايىدا يوشۇرۇن خۇشاللىقنىڭ بەلگىلىرى خىرە بىلىنىپ تۇراتتى.

مەن مېھرىبانلىق بىلەن ئۇنىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلىدىم.

كېچە، جىمجىت... ئوچۇق دېرىزىلەردىن سالقىن شامال كىرىپ تۇرىدۇ. شامال بىردە ئۈستەل ئۈستىدىكى قەغەزلەرنى شىلدىرلىتىدۇ، بىردە دوستلىرىمنىڭ يۈزلىرىنى سىيپاپ، چاچلىرىد-

نى يەلپۈيدۇ. لېكىن، دوستلىرىم بۇنى سەزمەيدۇ، ئۇلار قاتتىق ئۇيقۇدا. يالغۇز مەنلا، ئۇياقتىن ـ بۇياققا مېڭىپ يۈرىمەن، مېنىڭ بۇ ئۇزۇن يىللىق سەپداشلىرىم ئەتىگەنلىككە مېنى تاشلاپ كېتىشىدۇ. پەقەت مەنلا بىرمۇ دوستۇم بولمىغان شەھەردە قالىمەن. جەمئىيەت شۇنچە ئاۋات، ئادەملەر شۇنچە تولا بولسىمۇ، كۆڭلۈڭدىكى دوستلىرىڭدىن بىرەرى يېنىڭدا بولمىسا، بەرىبىر چۆلدە ياشىغاندەك كۈن ئۆتكۈزىسەن. مەن ئەتىگەنلىككە يالغۇزلۇقۇمنى باشلايمەن. كۈنلەرنىغۇ باش چۆكۈرۈپ كىتاب ئوقۇش بىلەن ئۆتكۈزەرمەن، لېكىن دوستلارسىز مېنىڭ خۇشاللىقىم بولارمۇ؟ خۇشاللىقسىز ھايات، بىراۋنىڭ يۈكىنى بىھۇدە دۈمبەڭگە ئارتىۋالغاندەك، ئاۋارىچىلىك تۇيۇلماسمۇ؟

مەن ھاشىرنىڭ يېنىغا كەلدىم. ئۇ سالام بېرىۋاتقاندەك قوللىرىنى كۆكرىكىگە ئېلىپ ئۇخلاۋاتاتتى. ئۇنىڭ چىڭ يۇمۇلغان لەۋلىرىدە قانداقتۇ يوشۇرۇن كۈلكە جىلۋىلىنەتتى. ئۇ بەلكىم ئۇخلاش ئالدىدا قىلغان خىيالىدا، خوتەن ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئىدارىسىگە يەنىلا ئەڭ يىراق، ئەڭ قىيىن يېزىلارغا بېرىش توغرىسىدا تەلەپ قويغان ۋە ئۆزىنىڭ قەيسەر ئىرادىسىنى بايان قىلغان بولۇشى مۇمكىن. مەن ئۇنىڭ كۆكرىكىگە قويۇۋالغان قوللىرىنى يېنىغا چۈشۈرۈپ قويدۇم. ئۇنىڭ قاۋۇل، قاتمال قوللىرى، ئۆز ھاياتىنى مۆجىزە يارىتىشقا بېغىشلىغان ئادەملەرنىڭ قەسەم ئۈستىدىكى قوللىرىدەك مۇستەھكەم ئىدى.

ئۇنىڭ ئوڭ يېنىدا قۇرماش، سول يېنىدا تاش ياتاتتى. ئۇلار گەۋدىلىك ھاشىرنىڭ يېنىدا كۈچلۈك قوغدىغۇچىسى بار ياش بالىلاردەك خاتىرجەم ئۇخلىماقتا ئىدى. مەن ئەمدىلا ئون سەككىز ياشقا تولغان ئىككى دوستۇمنىڭ يۈزىگە كۆز ياشلىرىمنى تېمىتىپ، يۈزۈمنى ياقتىم. مەن نۆۋەتتە ئوسمانغا، ئۇنىڭدىن ئۆتۈپ، يالاڭلا تۈگۈلۈپ يېتىۋالغان نامەتكە قارىدىم. گەرچە نامەت

ئاخشامقى ئولتۇرۇشتىمۇ قىزلارغا ئەدەپسىز قىلىقلارنى قىلىپ ، غەزىپىمنى ئۆرلەتكەن بولسىمۇ ، لېكىن ئۇ شۇ تاپتا ماڭا قەدىرلىك ۋە بەختلىك كۆرۈنمەكتە ئىدى . چۈنكى ، ئۇ نېمىلا بولمىسۇن ، كۆزلىگەن يېرىگە قاراپ كېتىۋاتىدۇ . جەمئىيەت ئۇنى ئۆز ئېقىمىدا لەيلىتىپ يۈرۈپ پاراسەتلىك ، جۈرئەتلىك ۋە قولىدىن ئىش كېلىدىغان ئادەملەردىن قىلىپ چىقىشى مۇمكىنغۇ ! مەن ئۇنىڭغا ئۇزۇمنىڭ يوتقىنىنى يېپىپ قويدۇم ، ئۇ ئۆزىنىڭ يۈك - تاقىنى تېڭىۋەتكەنىدى .

مەن دوستلىرىمنى قانچىلىك ئايلانغىنىمنى بىلمەيمەن . ئىشقىلىپ ، ئۇلارنىڭ جامالىغا تويغۇچە قارىدىم ، قايتا - قايتىلاپ ئۇلار بىلەن خوشلاشتىم . «كۆرۈشەرمىز يەنە» دېگەن سۆزنى ئېيتماق ئاسان ، لېكىن پۇرسەت كەلمىكى ناھايىتى قىيىن ، دوستلىرىمنىڭ بەزىلىرى بىلەن مۇشۇ كۆرۈشكىنىم ئاخىرقىسى بولۇپ قالامدۇ تېخى ! ئايلار ، يىللار بىزنىڭ ھاياتىمىزنى قەدەممۇقەدەم ئۆزگەرتىپ ، ھازىرقى جۇشقۇن ياشلارنى تۇرمۇشنىڭ ئاچچىق - چۈچۈكىنى تېتىغان بوۋايلاردىن قىلىپ چىققۇچە ، بىر - بىرىمىزنى قانچە - قانچىلەپ سېغىنارمىز ، ياد ئېتەرمىز ، «بىر كۆرۈشسەم ئىدى - ھە !» دەپ ئارمان قىلىشارمىز . لېكىن ، يىللار بىزنىڭ يۈزلىرىمىزگە قورۇقلارنى ، چاچلىرىمىزغا ئاپئاق قىرولارنى قوندۇرۇپ ، بىزنى گۈزەللىك ، شوخلۇق ، مەنمەنلىك ، ھاۋايى - ھەۋەسلەردىن مەھرۇم قىلىشى مۇمكىنغۇ ؟... لېكىن ھېچقانداق كۈچ قەدىردان دوستلارنى بىر - بىرىنى سېغىنىشتىن ، ياد ئېتىشتىن مەھرۇم قىلالمايدۇ . سەن بەختتىن خۇشال بولغىنىڭدىمۇ ، بېشىڭغا كۈن چۈشۈپ سارغايغىنىڭدىمۇ ، دوستلىرىڭنى سېغىنىسەن ، ئۇلارنىڭ بەدىنىدىن كېلىدىغان پۇراقنى ھەممە نېمىدىن قىممەتلىك ھېسابلايسەن...

مەن دوستلىرىم توغرىسىدا خىيال قىلىپ زادىلا ئۇخلىيالمى-

دىم ، ئاخىر يۈرەك دولقۇنلىرىمنى بېسىش ئۈچۈن قولۇمغا قەلەم ئالدىم ـ دە ، ئۇلارغا ئاتاپ شېئىر يازدىم . مانا ھېسسىياتلىق سۆزلەرنى ئىزدىمەكتىمەن ، توختىماي قۇيۇلۇۋاتقان كۆز ياشلىرىمنى سۈرتمەكتىمەن . شۇنداق قىلىپ ، ھاياجان ۋە كۆز يېشىم بىلەن يازغان شېئىرىممۇ پۈتتى . شېئىرىمغا «خەير ، دوستلار» دەپ ماۋزۇ قويدۇم . مېڭىپ يۈرۈپ ، «خەير ، دوستلار»نى يادا ئوقۇدۇم :

مەن يالغۇز بوتىدەك قالدىم ، دوستلىرىم ،
ئارمىنىم سىلەرگە بولدى سەپەرداش .
مۇھەببەت رىشتىسى دائىم ئۈزۈلمەي ،
جۇدالىق دەردىگە بېرەرمۇ بەرداش ؟
قەدىردان قەيسىرىم ، تەلەپچان ھاشىر ،
قوزىدەك مۇلايىم تاش بىلەن قۇرماش .
گېپى توك ، كۆڭلى توز ئوسمان ۋە نامەت ،
سىلەرگە قارايمەن ، كۆزلىرىمدە ياش .
بۇ تەقدىر نەلەرگە تاشلايدۇ بىزنى ،
بىز گويا سالمىدا ئېتىلغان بىر تاش .
دوستلىرىم ، ئەسلەيمەن ، ھەر ئاخشام ، سەھەر ـ
ھەر سۇبھى شەرقتىن بالقىسا قۇياش…

شېئىرنى ئوقۇپ بولۇپ ھاشىرنىڭ يېنىغا تاشنى قۇچاقلاپ قىسايدىم .

يەرگە يورۇق چۈشۈش بىلەن يۈك ـ تاقىمىزنى كۆتۈرۈشۈپ بېكەتكە يۈگۈردۇق… مەن دوستلىرىم بىلەن بىر ـ بىرلەپ قۇچاقلىشىپ خوشلاشتىم ، ماشىنىلار قوزغىلىشى بىلەن قىزلار خوشلاشقىلى يېتىپ كېلىشتى . ئۇلار ياغلىقلىرىنى پۇلاڭلىتىشتى ،

زۇلخۇمارنىڭ كۆزلىرى خىيالچان، لەۋلىرى سەل تاتارغان. دې-
مەك، قىز ھىجران ئازابىنى باشلىغان... مېنىڭ بەش نەپەر دوس-
تۇم بىر ماشىنىغا چۇشۇۋالغانىدى. ئۇلار ماشىنا دەرۋازىدىن چى-
قىشى بىلەن تەڭ ناخشا باشلىدى. ماشىنا ناخشا ئاۋازىنى بارغانسې-
رى بىزدىن يىراقلاشتۇرماقتا. لېكىن، ناخشىنىڭ تېكىستى دائىم
مېنىڭ قۇلىقىمنىڭ يېنىدىلا جاراڭلايدۇ:

مەن كېتەر بولدۇم يارىم،
ئەرزىم بايان ئەيلەپ كېتەي.
مېھرىبان يار قالدى دەپ،
چۆللەردە قان يىغلاپ كېتەي!...

مېنىڭ كۆڭلۇم بۇزۇلۇپ، كۆزلىرىمگە يىغا ياماشقىلى تۇر-
دى. مەن ئۇيات كۈچى بىلەنلا يىغىدىن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالىدىم.
— سىزگە قىيىن بولدى! — دېدى زۇلخۇمارمۇ ئارانلا،
لەۋلىرىنى تىترىتىپ، — لېكىن بىز سىزنى زېرىكتۈرمەيمىز.
كىم بىلىدۇ، سىزمۇ ئۈچ - تۆت كۈندىن كېيىن: «مەن كېتەر
بولدۇم»نى ئېيتىپ ماڭامسىز تېخى!
— نەگىمۇ ماڭارمەن! — دېدىم مەن گېپىمنى چاقچاققا
ئۆرۈپ، — مېنىڭدىن بۇرۇن سىز ماڭىدىغاندەك تۇرىسىز، بولدى
كۆڭلىڭىزنى بۇزماڭ! ئۇ بۇگۈن توقسۇنغا بېرىپلا سىزگە خەت
يازىدۇ!
زۇلخۇمار مېنى ناز بىلەن ئاستا ئۇرۇپ قويدى، مەنمۇ قىزنىڭ
سىنىپ ئۇنىڭغا قارىدىم.
— بىچارە، نېمىلا بولمىسۇن، مېنىڭ گېپىمنى ئالدى، —
دېدى قىز پىچىرلاپ.
— دېمەك، ئىشنى «بىچارە»دىن باشلاپسىز - دە، نېمە-

لىكى بولسا، رەھىم ـ شەپقەت بىلەن باشلاپسىز. ئۇنى روھلاندۇ-
رۇپ پات ـ پات خەت يېزىپ تۇرۇڭ، شۇ چاغدا «بىچارە»دىن
«سۆيۈملۈك»كە تېز ئۆتىسىز.

زۇلخۇمار قىزىرىپ كەتتى ـ دە:

— ئۇ بوينىنى باغلىغاندەكلا ماڭدى. سىزمۇ ئۇلارغا خەت
يازارسىز؟ — دېدى.

— مېنىڭ خېتىم ئوسماننىڭ قەلبىگە يەلپۈگۈچلۈك رول
ئوينايدۇ، ئەمما سىزنىڭ خېتىڭىز ئۇنىڭ قەلبىدە يالقۇن پەيدا
قىلىدۇ...

— قويسىڭىزا، گەپ قىلمىسام خېلىلا كۈچىگىلى تۇردىڭىز-
غۇ، ئۆزىڭىزنى نەدە ئوقۇتىدىكەن؟

— ھازىرچە ماڭا ئۈرۈمچى كۇتۇپخانىسىنىڭ ئىشىكى ئوچۇق،
خالىغان ۋاقتىڭىزدا مېنى شۇ يەردىن تاپالايسىز.

— ياتقىڭىزچۇ؟

— ئەمدى بېرىپ سوراپ باقىمەن.

مېنىڭ كۆڭلۈم راستىنلا كۇتۇپخانىدا ئۆتۈشكە باشلىدى.
مەن كۇتۇپخانا ئىچىلىش بىلەن كىرىمەن ـ دە، كەچ كىرگۈچە
كىتاب ئوقۇيمەن، خاتىرە يازىمەن، ياتقىممۇ كىتاب بىلەن تولغان
بىر ئۆي ئىدى، مېنى ۋاقتىنچە بىر ماتېرىيال بۆلۈمىگە جايلاشتۇ-
رۇپ قويغانىدى. مەن ئۇ يەردىن لېنىننىڭ «پەلسەپە خاتىرىلىرى»
نىڭ ئۆزبېكچە نەشرىنى تېپىۋالدىم ـ دە، ئاچ بالا ئانىسىغا چاپلاش-
قاندەك كىتابقا چاپلىشىۋالدىم. كۈنلەر ئۆتۈپ، مېنىڭ پەلسەپە
ئۈچۈن تۇتقان خاتىرەم قېلىنلاشتى، تارىخ بىلىملىرى ئۈچۈن تۇت-
قان خاتىرەمگە يېڭى يىلنامە ۋە بىلىملەر يېزىلدى. رومانلاردىن
تەسىرلىك جۈملىلەرنى كۆچۈرۈپ يازىدىغان خاتىرەممۇ خېلىلا جىق
يېڭى گەپلەر بىلەن توشقانىدى. مېنى كىتابلار ۋە خاتىرە يېزىش
جەلپ قىلىۋالغان، كۈنلەرنىڭ قانداق تېز ئۆتۈپ كېتىۋاتقىنى

بىلىنمەيتتى . ھە ـ ھە دېگۈچە بىر ھەپتە ئۆتۈپتۇ ، بىر ھەپتىدىن بېرى بىر ئىنسان بىلەن پاراڭلاشماپتىمەن . دېمەك ، كىتابلارمۇ ئادەمگە دوست بولالايدىكەن .

چۈشلۈك تاماقتا چىقىش ئۈچۈن نەنلياڭ كىتابخانىسىنىڭ پەلەمپىيىدىن چۈشۈۋاتسام ، ئەلانۇر كېلىپ قالدى . بىر ھەپتىدىن بېرى مېنى بىرىنچى بولۇپ يوقلاپ كەلگەن ئادەم مۇشۇ قىز بولغىنى ئۈچۈن ناھايىتى خۇشال ئىدىم . مەن قىزنى ياتىقىمغا باشلاپ كىردىم . قىز ياتىقىمنى كۆرۈپ قاقاقلاپ كۈلدى :

— پاھ ، سىزگە قالتىس ئېتىبار بېرىپتۇ . قاراڭە ، ھەممىلا يېقىمڭىز كىتاب . مۇنداق ئۆيدە سىز تۇرماق ، توخۇمۇ ئالىم بولۇپ چىقىشى مۇمكىن .

مەن ئاددىي بىر قىزنىڭ ئوبرازلىق تىل ئىشلىتىشىدىن ھۇزۇرلىنىپ زوق بىلەن كۈلدۈم :

— سىز ئەدەبىي كىتابلارنى جىق ئوقۇيدىكەنسىز ـ ھە ؟

— قانداق ؟— قىز چىمەلتەك قولىنى لېۋىگە تەگكۈزۈپ تۇرۇپ سورىدى .

— بايىقى بىر جۈملە سۆزىڭىز كىتابىي تىل .

قىز قىزىرىپ كەتتى :

— رازىيە ئىككىمىز رازىيەلەرنىڭ ئۆيىدە يازلىق تەتىل تۈگىگۈچە رومان ئوقۇيتتۇق .

— رازىيەدىن خەت كەلدىمۇ ؟

— ھەئە .

— ناھايىتى ياخشى . ئاۋۋال تائام ، ئاندىن كالام . مەن تاماق ئەكىرەي ، سىز خاپا بولماي ئىككى مىنۇت «بىلىم ئاشۇرغاچ» تۇرۇڭ .

مەن قىزغا كىتابلارنى شەرەت قىلدىم ـ دە ، قاچا ـ قومۇچلىرىمنى كۆتۈرۈپ تاماققا ماڭدىم .

مەن تاماقنى ئېلىپ تېزلا قايتىپ كىردىم . ياتاقتا ئەلانۇر

يوق ، ئۈستەلدە بىر پارچە خەت تۇراتتى . ئۈستىگە بىر جۈپ گۈل ۋە كېپىنەك ، ئىككى بۇرجىكىگە ئىككى يۈرەك سۈرىتى ياسالغان ھال رەڭ كونۋېرت يېنىدا بىر پارچە قەغەز تۇراتتى . قەغەزگە قېرىنداش بىلەن مۇنۇ گەپلەر يېزىلغانىدى :

«ئەلا ئاكا ، كۆپ ئويلاندىم . ئاخىر دوستۇمغا ‹خىيانەت › قىلدىم . ئۇنىڭ ماڭا يازغان خېتىنى ، ياق خېتىنى ئەمەس ، يۈرەك سىرلىرىنى سىزگە ئاشكارىلىدىم . ‹خىيانەت › قىلىشىمدىكى مەقسەت ، دوستۇمنى ۋە سىزنىڭ دوستىڭىزنى بەختلىك قىلىش . ناۋادا ، مەقسىتىمگە يېتەلىسەم ، بۇ تۆھپىنىڭ يېرىمى سىزنىڭ بولىدۇ . ئىشىنىمەن : ‹دوستلىرىنىڭ بەختلىك بولۇشى ئۈچۈن جان كۆيدۈرگەن خالىسلارمۇ بەختسىز بولمايدۇ › .

ھۆرمەت بىلەن : ئەلانۇر
1957 - يىلى 2 - سېنتەبىر »

خەتنى ئۈچ قېتىم ئوقۇدۇم . ئەمدىلا ئون يەتتە - ئون سەككىز ياشقا كىرگەن ئەلانۇرنىڭ نۇرغۇن كىتاب ئوقۇغان ، ھېسسىياتلىق ۋە پەزىلەتلىك قىز ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇراتتى . قولىدىن خېنە كەتمىگەن ، بىرىگە تىكىلىپ قاراش ئۈچۈن پېشانە تەرىنى چۆچىلىق ياغلىقى بىلەن نەچچە قېتىم سۈرتىدىغان ساددا قىز ، بۇنداق مەنىلىك گەپلەرنى يازالايدۇ دەپ ئويلىمىغانىدىم . مەندە بىردىنلا ئەلانۇرغا ھۆرمەت ۋە ئىخلاس پەيدا بولدى - دە ، ئۆيدىن يۈگۈرۈپ چىقىپ ، ئۇنى ئىزدىدىم ، لېكىن ھېچ نەدىن تاپالمىدىم . تامىقىمنىڭ مۇزلاپ كېتىشىگە پىسەنت قىلماي ھال رەڭ كونۋېرتنى ئاچتىم ۋە رازىيەنىڭ تونۇش پوچېركىسىنى كۆرۈپ ، ئانا مەكتىپىمنى بىردىنلا سېغىندىم ، كۆڭلۈم بۇزۇلدى ، يىغا ياماشتى . چۈنكى ، بۇ كۈنلەردە دوستلارسىز مىسكىنلىشىپ قالغانىدىم .

مەن خەتكە كۆز تاشلىدىم :

«قىممەتلىك دوستۇم ، ئەلانۇر ! قانداق ئەھۋالىڭ ؟ ئۇرۇمچىنىڭ ساپ ھاۋالىق ، سۇزۇك سۇلۇق ، گۈل ۋە كېپەنەكلەرگە باي ، ئاۋات ، باياشات قوينىدا شادلىنىپ يۈرۈۋاتامسەن ؟ مېنى ئويلاپمۇ قويامسەن ؟ ھېلىقى كېچىسى بىردەم كۆلۈپ ، بىردەم يىغلىتىپ ئۇخلاتمىغىنىم ئېسىڭدىن چىقىپ كەتمىگەندۇ ـ ھە ؟ يېرىم كېچىدە ماموق ياستۇقنى قۇچاقلاپ سىم كارىۋاتتىن يەرگە دومىلاپ چۈشكىنىڭچۇ تېخى ؟

ئەتىگەنلىكى سەھەر تۇرۇپ ئوغلاقتەك سەكرەپ يۈرەمسەن ؟ ‹ئوش ، بويۇم ئۆسمىسە بولاتتى› ، دەپ تولا قاقشايتتىڭ ، ئۇرۇمچىگە بېرىپ كۆڭلۈڭ كۆتۈرۈلۈپ ، بويۇڭ ھېچبولمىغاندا يەنە بىر ـ ئىككى سانتىمېتىر ئۆسكەندۇ ؟ بىلىپ تۇرىمەن ، سەن ھازىر بىر مېتىر سەكسەن سانتىمغا قاراپ ئۆرلەۋاتىسەن (چاقچاق) .

مەندىن ئەھۋال سورىساڭ سالامەت ئوقۇۋاتىمەن ، لېكىن مىجەزىم ئۆزگەرمەكتە . دادامنىڭ كىتابخانىسىدا يالغۇز ئولتۇرۇپ سائەتلەپ ـ سائەتلەپ خىيال سۈرىمەن ، بەزىدە ئۆزۈمنى خۇشال تۇتۇش ئۈچۈن ناخشىمۇ ئېيتىپ باقىمەن ، نېمىشقىدۇدۇر ناخشىنىڭ ئاخىرى يىغا بىلەن ئاخىرلىشىدۇ . شەنبە ئاخشاملىرى تانسا بولىدۇ . تانسىدىنمۇ كۆرە مۇتەللىپ باغچەسىنى ياكى بىزنىڭ مەكتەپنىڭ كەينىدىكى (شەرقىدىكى) شەگەن باغنى يالغۇز ئايلىنىشنى ياخشى كۆرىمەن . بۇنى ئەلۋەتتە ساڭا ئېيتقان ، سەۋەبىنى بىلىسەن . قىممەتلىك دوستۇم ، ئۇنىڭ قوشۇمىسى تۇرۇلگەن ، كەڭ پېشانىلىك ، سۇرلۇك ، لېكىن كېلىشكەن چىرايى بىر مىنۇتمۇ خىيالىمدىن كەتمەيدۇ ، ئۇنىڭغا زادى نېمىشقا بۇنچىلىك بېرىلدىم ، بۇنى

بىلمەيمەن . مەن ئۇنىڭ بىلەن ، بىر يىللىق ئوقۇغۇچىلىق هاياتىمدا پەقەت بىرلا قېتىم يالغۇز پاراڭلاشقان . ئۇ چاغدا مەن هېچكىمنى كۆزگە ئىلمايتتىم . ئىنتىپاق كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغىنى ۋە مېنى ياشلار ئىتتىپاقىغا تونۇشتۇرغىنى ئۈچۈنلا ئەلا بىلەن يېقىنچىلىق قىلاتتىم . ئونىنچى سىنىپنىڭ باللىرى بىز سەككىزىنچى سىنىپنىڭ قىزلىرىنىڭ كەينىگە كىرىۋالاتتى ، مۇھەببەت خەتلىرى ، تەكلىپلەر ئۈزۈلمەيتتى . ماڭا توققۇزىنچى ۋە ئونىنچى سىنىپلاردىكى ئوقۇغۇچىلاردىن خەت يازمىغىنى ، تەكلىپ قويمىغىنى ناهايىتى ئاز . مەن ئۇلارنى يامان كۆرەتتىم ، هېچقايسىسىغا قاپاق ئاچمايتتىم… شۇنچىلىك نەزىرىم ئۈستۈن ۋە قاتتىق مىجەزلىك ئىدىم . يالغۇز ئەلالا ماڭا خەت يازمىغان ، تەكلىپمۇ قويمىغان . مەن ئۇنىڭ ئالاهىدە ئۆتكۈرلۈكىگە هەيران قالاتتىم . هەر قېتىملىق ئىمتىهان ـ سىناقلاردا ئون ـ ئون بەش مىنۇتتىلا قەغەز تاپشۇرۇپ چىقاتتى ۋە ئىتتىپاق خىزمىتىنى پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئىشلەيتتى . مەن ئۇنىڭ دەرس تەكرارلىغىنىنى كەمدىن ـ كەم كۆرەتتىم . پۈتۈن ئوقۇتقۇچى ، ئوقۇغۇچىلار ئارىسىدا ئۇنىڭغا قايىل بولمايدىغان ۋە ئۇنى هۆرمەت قىلمايدىغان بىرمۇ ئادەم يوق ئىدى . دادام دائىم ئۇنىڭ توغرىسىدا بىزنىڭ ئۆيدىمۇ سۆزلەپ ، «قىزىم ، ئەلادەك بول ، مەن مۇنداق سەگەك كاللىنى ئۆمرۈمدە كۆرمىگەن ، «لېنىن » پوئېمىسىنى ئۈچ قېتىم ئوقۇپلا يادلىۋالغىنىنى كۆزۈم بىلەن كۆردۈم . ئۇ ئونىنچى سىنىپنى پۈتتۈرگىنى بىلەن ئەمەلىيەتتە ئالىي مەكتەپنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىدىن كەم ئەمەس ، دەيتتى . لېكىن ، دوستۇم ، ئاشۇ ئەلامۇ مېنىڭدە مۇهەببەت هېسسىياتى پەيدا قىلغان ئەمەس . ئۇنىڭ نېمىسى مېنى جەلپ قىلىۋالدى ؟ مەن بۇنى هازىرمۇ بىلمەيمەن ، ئەقىل ـ پارا-

سەت ، تالانت ، ھەتتا چىرايدىمۇ ئۇ ئەلادىن تۆۋەن ، ئەلا قانداق ئاجايىپ ـ ھە ! ئاشىق بولسا ، مانا شۇنىڭغا بولسا بولىدۇ . لېكىن ، مەن ئۇنى ھازىرمۇ دوست ۋە ئۈلگە سۈپىتىدىلا ئويلايمەن . لېكىن ، ئۇنىڭ ھېلىقى تومبالقا دوستىچۇ ؟ قىممەتلىك دوستۇم ، ھالىمنى ساڭا ئېيتماي كىمگە ئېيتىمەن ؟ ئەمدى بىلىۋاتىمەن ، ئۇ مېنىڭ جېنىم بىلەن باراۋەركەن ، ئۇنىڭسىز ياشىغىنىمدىن ئۆلگىنىم ياخشىكەن . ساڭا قېلىنلىق قىلىمەن ، چۈنكى سەن ئۆزۈمگە ئوخشاش ، سېنىڭدىن ھېچ نەرسىنى ئايىمايمەن . مەن ئۇنىڭسىز ياشىيالمايمەن . تۈنۈگۈن ئۇلار ئوقۇغان سىنىپقا ھېچكىم يوق ۋاقىتتا كىردىم ، پارتىلارغا قەلەمتىراچ بىلەن ھەر خىل ئىسىملار ئويۇلغانىكەن ، بىرمۇبىر قاراپ چىقتىم . ئەڭ ئاخىرقى پارتىلارنى قاراشتۇرغىنىمدا ، دېرىزە تەرەپتىكى ئورۇندا ئۇنىڭ ئىسمى تېپىلدى . مەن پارتا قاپقىقىنىڭ ئىچىگە ئويۇلغان ئىسمىنى قايتا ـ قايتا سىلىدىم ، پۈتۈن بەدىنىم جۇغۇلداپ كەتتى ، تىترەپ تۇرۇپ يۈزۈمنى ياقتىم ، تۇنجى ۋە ئەڭ ساپ مۇھەببىتىم بىلەن سۆيدۈم...

قىممەتلىك ئەلانۇر ، مانا مۇشۇ گەپلەرنى يېزىۋاتقىنىمدا ، يۈزلىرىم لازا سۈرتۈۋالغاندەك ۋىلىلداپ ئېچىشماقتا ، كۆزلىرىمدىن تاراملاپ ياشلار قۇيۇلماقتا . بىلمىدىم ، تۇنجى مۇھەببەت ھەممىلا قىزلارنى شۇنداق ئازابلامدىكىن ؟...

كەچتە تانسا بولدى . ھېلىقى بەھرام مۇئەللىم كاستۇمىغا سەپكەن ئەتىر پۇرىقى بىلەن كۆڭلۈمنى ئاينىتىپ يېنىمدا ئايلىنىۋەردى ، مۇزىكا چېلىنار ـ چېلىنمايلا پارقىراق چاچلىق بېشىنى ئېگىپ ئالدىمدا تەزىم قىلىپ تۇرۇۋالدى . خويمۇ تويدۇم بۇ مۇئەللىمدىن . نېمىشقا مېنى يالغۇز خىيال قىلغىلى ، تالاغا چىقىپ ئونىنچى سىنىپنىڭ باللىرى تىككەن

سۇۋادان تېرەكلەرنى قۇچاقلىغىلى، ئۇلار ئۈستۈرگەن گۈللۈكلەردە ئايلانغىلى قويمايدىكەنتاڭ؟ مەن سۇۋادان تېرەكلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى شىلدىرلىسا، گۈللەر ئارىسىدا چېكەتكە گىڭشىلدىسا، خۇددى ئۇنىنچى سىنىپنىڭ بالىلىرى شوخلۇق بىلەن ياتاق دېرىزىلىرىدىن باشلىرىنى چىقىرىپ ناخشا ئېيتىشۋاتقاندەك ياكى كوچىلاردىن ئۆتكەن - كەچكەنلەرگە ۋارقىراپ چاقچاق قىلىشىۋاتقاندەك يېقىملىق ۋە قايتا تەكرارلانمايدىغان مەنزىرە كۆز ئالدىمغا كېلىدۇ. توۋا، بەھرام مۇئەللىم نېمىشقا مېنى خىيال بىلەن بولسىمۇ خۇشال بولغىلى قويمايدىغاندۇ؟ ئۇ ئادەمگە ئۆچ بولۇپ قالدىم...

دوناي ۋالىسى چېلىنىسىلا ئۆپكەم ئۆرۈلىدۇ، چۈنكى مەن ئۇنىڭ بىلەن بىر قېتىم دوناي ۋالىسىغا شۇنداق كۆڭۈللۈك پىرقىرىغان، توختىماستىن زالنى تولۇق ئايلىنىپ چىققان. ئۇ كۈنى يېڭى يىل ئىدى. بىز ئارچا ئەتراپىدا شۇنچىلىك ئايلاندۇقكى، بىزگە چېچىلغان يالتىراق قەغەزلەردىن قىلىنغان يالغان قار، بويۇنلىرىمىزغا تاشلانغان قەغەز لېنتىلار، گۈللەر شۇنچىلىك جىققى، ۋالىس توختىغاندىلا مەن نومۇس قىلىپ چاچلىرىمنى قاقتىم. ئۇنىنچى سىنىپنىڭ بالىلىرى قوپال چاقچاق قىلىشتى: «يارايسەن، ھاشىر تۆگە، نەچچە يۈز كۆزدىن ئوت چىقىرىۋەتتىڭ!»، «ئادەم چاقىدىغان ھەسەل ھەرىسىنى قولغا ئۆگەتتىڭ»... قالغانلىرىنى ئېيتمايلا قوياي، مەن بۇ قوپال گەپلەرنى ئاڭلاپمۇ خاپا بولمىدىم، دېرىزىگە قارىۋېلىپ، ئوت بولۇپ يېنىۋاتقان يۈزۈمنى ئالىقانلىرىم بىلەن سىيپاپ، ئىچ - ئىچىمدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقان خۇشاللىق كۈلكەمنى ئارانلا باسالدىم...

دوناي ۋالىسى چېلىنىش بىلەن بەھرام مۇئەللىم ئالدىمغا كېلىپ تەزىم قىلدى، ناھايىتى تەستە ئورنۇمدىن تۇردۇم،

پۇتلىرىم دىرىلداپ تىترىدى . مەن قوپال ۋە ئېغىر ئايلىنىشقا
باشلىدىم .

— يېنىك ئايلىنىۋاتاتتىڭىز ، سىزگە نېمە بولدى ، رازىيە ؟

— ھېچنېمە ! — مەن ئۇنىڭ ھېچبولمىسا گەپ قىلماس-
لىقىنى خالايتتىم . قېرىشقاندەك ئۇنىڭ سوئالى كۆپىيىپ
كەتتى :

— بۇ يىل سىزدە بىر كۆڭۈلسىزلىك بارغۇ ، رازىيە ؟

— بەلكىم...

— بىلىشكە بولارمۇ ؟

مەن بىردىنلا ئۆپكىدەپ يىغلىۋەتتىم ۋە ئۇنىڭ قولىدىن
بوشىنىپ تالاغا قاراپ يۈگۈردۈم .

... سېنتەبىر — ئىلھام ۋە مۇھەببەت ئاخشاملىرىغا باي
سېنتەبىر . سالقىن شامال ، سۈزۈك ھاۋا ، يوپۇرماقلارنىڭ
پىچىرلاشلىرى ، تىنىق سۇلارنىڭ ناخشىلىرى جانغا ئەجەبمۇ
ئارام...

مەن دەرەخلەر ئارىسىدىكى يۆلەنچۈكلۈك ئورۇندۇقتا
تاشلاندىم . شەرقتىن ، ئاشۇلار ۋە سەن دوستۇم كەتكەن
شەرقتىن كېلىۋاتقان سالقىن شامال يۈزۈمدىن سۆيمەكتە ،
چاچلىرىمنى سىلىماقتا ، مېنىڭ چېچىلغان ، پەرىشان بولغان
خىياللىرىمنى ئېلىپ كېتىپ ، ماڭا خۇشاللىق ۋە ئارام بې-
غىشلىغۇچى ئەسلىمىلەرنى بۇرنۇمغا پۇراتماقتا...

1956 - يىلى ، كەچ كۈز . ئەتراپنى ئالتۇن رەڭ يوپۇر-
ماقلار قاپلىغان . مەن كەچقۇرۇن پۇتبول مەيدانىنىڭ سىرتى-
دىكى ئورۇندۇقتا يالغۇز ئولتۇرۇپ دەرس تەكرارلاۋاتاتتىم ،
نەدىندۇر بىر توپ ئۇچۇپ كېلىپ مۈرەمگە تەگدى . مەن
قىيسىيىپ ، ئورۇندۇقنى قۇچاقلاپ توختاپ قالدىم . يىراقتا
بالىلار قىقاس - چۇقان بىلەن كۈلۈشتى . شۇ چاغدا ، مېنىڭ-

دىن خېلى يىراقتا ئولتۇرۇپ دەرس تەييارلاۋاتقان ئوقۇغۇچى ئورنىدىن تۇردى ـ دە ، توپقا قاراپ ماڭدى . بىر دەمدىن كېيىن ھېلىقى ئوقۇغۇچى يەنە بىر پاكار ، دىقماق ئوقۇغۇچىنىڭ بىلىكىدىن تۇتۇپ ئالدىمغا كەلدى . ئۇ ، دىقماق بالىغا قاراپ :

— ئەپۇ سورا ، نامەت ، ئەپۇ سورىمىساڭ ، مەن سېنى مەجبۇر قىلىمەن ! — دېدى . مەن شۇ چاغدىلا ھېلىقى ئېگىز ئوقۇغۇچىغا قارىدىم . ئۇ كەڭ پېشانە ، قاپىقى تۇرۇلۇپ تۇردىغان ، قوشۇما قاش ، يوغان قوي كۆزلىرى تولىمۇ ئوتلۇق ، يېشى يىگىرمىلەردىن ئاشقان بالا ئىكەن . ئۇنىڭ سۆزى كەسكىن ۋە تەمكىن ئىدى . ھېلىقى دىقماق بالا دۇدۇقلاپ تۇرۇپ ئەپۇ سورىدى :

— سىزنى چۆچۈتۈپ قوياي دەپ ئورۇندۇقنى كۆزلەپ تەپكەنىدىم ، — دېدى تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ، — تېگىپ كەتتى ، ئەپۇ قىلىڭ ؟

— چۆچۈتۈش نېمىگە زۆرۈر بولۇپ قالغانىدى ؟ — ئېگىز ئوقۇغۇچى يەنە سورىدى .

— ... قاراپمۇ قويمايدۇ... ھاكاۋۇر قىزكەن...

— ماڭ ، نامەت ! — دېدى ھېلىقى ئېگىز ئوقۇغۇچى ئۇنى كېتىشكە شەرەت قىلىپ . نامەت ئىسىملىك بالا كەتكەندىن كېيىن ئېگىز بالا ماڭا تىك قاراپ تۇرۇپ مۇنداق دېدى :

— ئاڭلىدىڭىزمۇ ، رازىيە ، سىزدىكى مەغرۇرلۇقنى قارا كۈچ بىلەن يىقىتماقچى بولغان قاراملارمۇ بار ئىكەن . ھەرھالدا ئېھتىيات قىلىڭ ، بۇ سەھرالىقلاردىن سىزنىڭ تەكەببۇرلۇقىڭىز بىلەن ئۆچلىشىدىغانلار چىقىدىغان ئوخشايدۇ .

— نېمە ئۈچۈن ئۆچلىشىدۇ ؟

— چۈنكى ، ئۇلار سىز بىلەن ساۋاقداش . ساۋاقداشلىقتا ئەڭ قىممەتلىك پەزىلەت سەممىيلىك ۋە مېھرىبانلىق .

— مەندە بۇ پەزىلەت يوق دەپ قانداق ھۆكۈم قىلا-
لايسىز ؟

— ئارتۇقچە مەغرۇرلۇق ئادەمنىڭ باشقا پەزىلەتلىرىنى
خىرەلەشتۈرۈپ قويىدۇ . سىزدىكى سەمىمىلىك ، مېھرىبان-
لىق ، تۇمان ئاستىدا قالغان تاغ گۈلىدەك خىرە كۆرۈنىدۇ ،
ئۇنى كۆرۈش ئۈچۈن ئالاھىدە ئۆتكۈر كۆز لازىم !

— ماڭا بۇنى چۈشەندۈرۈشنىڭ ھاجىتى يوق ! — دېدىم
ئاستا يەرگە قاراپ ، — غەمخورلۇقىڭىزغا رەھمەت !

— بىر يۇرتنىڭ ھاۋاسى ، بىر ئۇستەڭنىڭ سۈيى بىلەن
ئوزۇقلىنىمىز ، لېكىن بەدىنىمىزدە ھەر خىل خىسلەتلەر
يېتىلمەكتە . بەزىدە مەغرۇرلۇقمۇ كىشىگە قانات بولىدۇ .
لېكىن ، ئۇنتۇماڭ ، بۇنداق قانات بىلەن ئۇچۇش ئۈچۈن ئالا-
ھىدە سۈزۈك ۋە ئىللىق ھاۋا كېرەك ، رېئال تۇرمۇشتا بۇ
قىيىن !

ئۇ كەتتى ، مەن ئارقىسىدىن قاراپ قالدىم . ئېنىقكى ،
ئۇ مېنى تەنقىد قىلماقتا ، مېنى ساۋاقداشلار بىلەن چىقىشىپ
ئۆتۈشكە ئۈندىمەكتە .

— ئۇ نېمە دەيدۇ ، قىزىم ؟ — مېنىڭ يېنىمغا قولىنى
كەينىگە قىلىپ دادام كەلدى ۋە يېنىمدا ئولتۇردى ، — ئۇنى
تونۇمسىز ، قىزىم ؟ ئۇنىڭ ئىسمى ھاشىر ، ئۇنىنچى سىنىپ-
نىڭ سىنىپ باشلىقى ، كاللىسىمۇ ، كۆزىمۇ ئۆتكۈر بالا .
مەن ھاشىرلارغا بۇ يىلنى قوشقاندا ئۈچ يىل تىل - ئەدەبىيات
دەرسى بەردىم ، بىر يىل سىنىپ تەربىيىچىسى بولدۇم . قانچە
قەدىرلىسە ئەرزىيدۇ ، ھەرگىز ئۇلارنى رەنجىتىپ قويماڭ ،
قىزىم !

دادام ماڭا ئۆيگە كەلگۈچىمۇ ئەلا بىلەن ھاشىر توغرىسىدا
سۆزلەپ بەردى . مەن دادامنى ئىنساني خىسلەتنىڭ گۈل

تاجى ھېسابلايمەن . ئۇنىڭ سۆزلىرى بايىقى ھاشىر ئىسىملىك ئوقۇغۇچىغا بولغان ئۇچمەنلىكىمنى كۆڭلۈمدىن ھەيدەپ ، ھۆرمەت ۋە دوستلۇق تۇيغۇسىنى پەيدا قىلدى . شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئۇنىڭغا دىققەت قىلىدىغان بولدۇم . ئۇ كەم سۆز ، ناخشىغا ئامراق ، ناھايىتى تەلەپچان بالا ئىكەن ، ئۇچراپ قالسا لېۋىنى ئارانلا مىدىرلىتىپ كۈلۈمسىرەپ قويىاتتى ۋە ماڭا بىر قېتىممۇ تىكىلىپ قارىمايتتى . ئۇ پات - پاتلا پۇشۇ-قەكنى چىشلەپ ئاشخانا ئالدىدىكى پەلەمپەيدە پەيدا بولاتتى ، ئاشخانىغا كىرىشكە ئالدىراۋاتقان بەش - ئالتە يۈز ئوقۇغۇچىغا قوشۇمىسىنى تۇرۇپ قاراپ جىمجىت تۇراتتى ، ئاندىن پۇشۇ-قەكنى بىرلا چالاتتى - دە : «قايسى سىنىپ رەتلىك تىزىلسا ، شۇ كىرىدۇ !» دېگەن ئاددىيلا سۆزنى ئېيتىپ قويۇپ خاتىر-جەم تۇرىۋېرەتتى . ئوقۇغۇچىلار ئۇنى ھۆرمەت قىلغاچقا ، ئۆز-لۈكىدىن تىزىلىپ ئاشخانىغا كىرەتتى . ئۇششاق ئوقۇغۇچى-لار ، بولۇپمۇ قىزلار ئۇنىڭدىن قورقاتتى . مەنچۇ ؟ نېمىشقى-دۇر ئۇنىڭغا باللار ئارىسىدا تۇرۇپ تىكىلىپ قارايتتىم ۋە ئۇنى ئۇزاق كۆرۈشنى خالايتتىم . بۇ خالاشنىڭ مېنى بۇگۇن-كى ھالغا كەلتۈرۈپ قويۇشنى بىلگەن بولسام ، بۇگۈنكى ئازابلار ئەنە شۇ خالاشنىڭ داۋامى ئىكەنلىكىنى سەزگەن بول-سام ، خۇدا ھەققى ئاشخانىدا تاماق يېمىگەن بولاتتىم … ئۇنىڭ بىلەن سۆزلىشىش ئىستىكى يوشۇرۇن كۈچ بولۇپ ئىچىمنى تاتىلاپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، مەن ئۇنى دەرەخلەر ئارى-سىدىكى ھېلىقى ئورۇندۇقتا خىيالچان ئولتۇرغان ھالدا كۆر-دۈم . بۇ 1957 - يىلى ماي ئېيىنىڭ ئاخىرلىرى — باغلار چېچەك بىلەن تولغان ، بۇلبۇللار راسا سايرىشىۋاتقان ، پۈتۈن شەھەرنى چېچەك ۋە سېرىنگۈل پۇرىقى قاپلىغان چاغ ئىدى . مەن قەيسەرلىك قىلىپ ئۇنىڭ يېنىغا ئولتۇردۇم . ئۇ چۆ-

چۇپ، ئاجايىپ ئوتلۇق نەزەر بىلەن يالت قىلىپ قارىدى ـ دە، ئۆز تەبىئىتىگە يات ھالدا مۇلايىم ۋە ئىللىق كۈلۈمسىرىدى.

— كېلىڭ، رازىيە، بۇ كۈتۈلمىگەن خۇشاللىق بولدى، — دېدى ئۇ مىدىرلاپ قويۇپ، — مەن ھازىرلا سىزنى ئويلاپ ئولتۇراتتىم!

قايسى مەنىدە دېگەنلىكىنى سورۇشتۇرمەيلا، مەن ھودۇقۇپ كەتتىم ۋە يۈزلىرىم ھۆپۆلدەپ يېنىشقا باشلىدى:

— سىزما؟...

— ئىشەنمەمسىز؟ تۆتىنچى مايدا ياشلار ئىتتىپاقىغا ئۆتتىڭىز، مەۋسۇملۇق، چارەكلىك ئىمتىھانلاردا ئەلاچى بولدىڭىز، ئۇنىڭ ئۈستىگە بايا تام گېزىتتىن سىزنىڭ ئاجايىپ شېئىرىڭىزنى ئوقۇدۇم، سىزگە كىم قايىل بولمايدۇ!

ماڭا لازىمى بۇ سۆزلەر ئەمەس ئىدى. مېنىڭ دەرھال رايىم قايتتى ـ دە:

— سىزنى ئەدەبىياتقا بەك ياخشى دەيدۇ، ماڭا پوگاچېۋ ئوبرازىنى تەھلىل قىلىپ بېرىڭە، بىز يېقىندا پۇشكىننىڭ «كاپىتان قىزى»نى تەھلىل قىلىش كېچىلىكى ئۆتكۈزمەكچى، ماڭا پوگاچېفنى تەھلىل قىلىش يۈكلەندى.

ئۇ ناھايىتى خۇشال بولۇپ كەتتى ـ دە، پوگاچېفنىڭ مۇنۇ سۆزلىرىنى شېئىر ئوقۇغاندەك يادقا ئوقۇدى: «لاچىن قۇشلارنى تۇتۇپ، قېنى مۇزلىماستا يەيدۇ، ئارانلا ئۈچ يىل ياشايدۇ؛ قۇزغۇن چىرىندىلارنى يەيدۇ، نەچچە يۈز يىل ياشايدۇ، مەن لاچىن بولۇشنى خالايمەن، ھەرگىز قۇزغۇن بولۇشنى خالىمايمەن!»، ئۇ بۇ سۆزنى دەپ بولۇپ مېنىڭ كۆزۈمگە يالت قىلىپ قاراپ قويدى ـ دە، ئالدىرىماي سۆزلەپ كەتتى:

— مانا بۇ سۆز ، پۈگاچىق ئوبرازىنىڭ ئىنچام خاراك-
تېرلىنىشى...

ئۇنىڭ پىكىرلىرى شۇنچىلىك ئېنىق ، ئوبرازلىق ، تىلى شۇنچىلىك ئىخچام ، ھېسسىياتلىق ، ئاۋازى شۇنچىلىك مۇلا-يىم ۋە يېقىملىق . مەن ئۇنىڭ بىلەن كىتاب ۋە «ئوبراز»دىن ھالقىپ چىقىپ ئىنسان خاراكتېرى ، پەزىلەت ، غايە ، ئىد-لىيە - پەن قاتارلىق مەسىلىلەر توغرىسىدا تاكى تەكرارغا قوڭغۇراق چېلىنغۇچە پاراڭلاشتىم . مەن ھېچقاچان شۇ كۈن-دىكىدەك روھلانمىغان ، ھېچقاچان شۇ كۈندىكىدەك ئىلھام ۋە تەسىراتقا ئىگە بولمىغانىدىم . ئۇ كىتابلاردىن ، تۇرمۇشتىن ھايات توغرىسىدا ، ياشاشنىڭ مەنىسى توغرىسىدا شۇنچىلىك كۆپ ۋە كۈچلۈك سۆزلەرنى نەقىل كەلتۈرۈپ سۆزلىدىكى ، ئاغزىم ئېچىلىپلا قالدى . مەن ھېلىدىن - ھېلىغا ئۇھ تارتى-مەن ، ۋۇجۇدۇم بىر خىل چۈشىنىپ بولمايدىغان ئىللىق تەۋرىنىش بىلەن شۇنچە مەست بولدىكى ، ئۇنىڭغا يۈلىنىپ ئولتۇرۇش ، قۇچىقىغا تاشلىنىشتىن ئۆزۈمنى ئارانلا تۇتۇپ قالالىدىم...

جېنىم ئەلانۇر ، شۇ كۈندىن باشلاپ ئۇ مېنىڭ خىيالىم-غا ، ئۇيقۇمغا ، پۈتۈن ھەرىكىتىمگە ئارىلىشىۋالىدىغان بول-دى . دەرس تىڭشاۋېتىپمۇ ، تاماق يەۋېتىپمۇ شۇنىلا ئويلايدى-غان ، شۇنىڭ بىلەنلا سۆزلىشىدىغان بولۇپ قالدىم . مەن شۇ كۈنلەردە ، ئۇنىڭ بىلەن ئۇچرىشىشنى كۈندىلىك تۇرمۇشۇم-دىكى ئەڭ خۇشاللىق ئىش ھېسابلىغانىدىم . مەسىلەن ، ئو-غۇللار ياتىقىدىن ئۇقۇغۇچىلار ۋاراڭ - چۇرۇڭ بىلەن ئاشخا-نىغا ماڭىدۇ . مەن ئۇنىڭ ناخشىسى ياكى ئاۋازى ئاڭلانغۇچە ياتاق دېرىزىسىدە ياكى كارىدوردا يوقلاڭ باھانىلەر بىلەن تۇرۇۋالىمەن . ئۇنىڭ ئاۋازى ئاڭلانغاندىن كېيىنلا پەلەمپەي-

دىن ئىككى بالداقنى بىر بىسىپ ئالدىراپ چۈشىمەن، ئۇنى كۆرىمەن، ئۇ ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەپ قويىدۇ. مەن دەرھال يەرگە قارايمەن ۋە ماغدۇرسىزلىنىۋاتقان ئاياغلىرىمنى ئېھتى-يات بىلەن يۆتكەيمەن. مانا بۇ مېنىڭ ئۈچۈن چوڭ راھەت، ھەتتا بەخت! مەن سىرتتىن كۆزىتىپ، ئۇنىڭ بارلىق ھەرى-كەتلىرىنى بايقاپ بولدۇم. ئالتىنچى سائەتتىن كېيىن ئۇ ۋالىبول مەيدانىدا بىر سائەت ۋالىبول ئوينايدۇ. مەن ئۇ چاغدا دەرەخلەر ئارىسىدا كىتاب ئوقۇغان بولۇپ، بەتلەر ئارى-سىدىن ئۇنىڭغا قارايمەن. تاماقتا بىر سائەت قالغاندا، ئۇ قىرائەتخانىغا كىرىدۇ. مەن ئۇنىڭدىن بەش مىنۇت بۇرۇن كىرىپ ژۇرنال كۆرىمەن. ئۇ قوشۇمىسىنى تۈرۈۋېلىپ كى-تابقا قاتتىق قادىلىدۇ، خاتىرە يازىدۇ، مەن بولسام ناھايىتى ئېھتىيات بىلەن ئۇنىڭغا تىكىلىمەن... ئويلىغىنا، ئەلانۇر، مەن نېمانچە بىچارە، نېمىشقا باشقا قىزلاردەك ئەركىن مۇھەب-بەتلىشەلمەيمەن! ئۇنىڭغا ئۆزۈمنى ئازابلاۋاتقان نەرسىنى بىلدۈرۈشۈم، ئۇنىڭ مۇھەببەت تۇيغۇسىنى قوزغىشىم، باشقا قىزلاردەك شەنبىلەردە بىللە سىرتقا چىقىشىم، قانغۇچە سۆز-لىشىشىم، ناخشا ئېيتىشىم ۋە بىللە يۈرۈشۈم مۇمكىنغۇ! لېكىن، قىزلىق ئار - نومۇسۇم، ئىنسانىي غۇرۇرۇم بۇنىڭغا يول قويمىدى، ئوچۇق پاراڭلىشىدىغان نۇرغۇن پۇرسەتلەر كەلگەن بولسىمۇ، مەن ئۆز ھاياتىمنى سۇنئىي يول بىلەن يېپىپ، ئۇنىڭغا سوغۇق ۋە قوپال مۇئامىلە قىلدىم. دوس-تۇم، بىز قىزلار ئەنە شۇ ياسالمىلىق، قىزلىق ئىپپەت - نومۇسنىڭ ئازابى ھېسابىغا تېز قېرىپ، تېز تۈگىشىپ كېتى-مىزكەن...

ئاخشام ھېلىقى ئورۇندۇقتا ئۇزاق ئولتۇردۇم. مېنى مۇشۇنچە خىيالچان قىلىۋەتكەن، ئاخىر مېنىڭ يوشۇرۇن ۋە

ئاشكارا قىلغان تەلەپلىرىمگە پىسەنت قىلماي شۇنچە يىراق يەرلەرگە شان ـ شەرەپ ئىزدەپ كەتكەن رەھىمسىز، تاش يۈرەكنىڭ ئۆلتۈرگەن جايىغا ئۆزۈمنى تاشلاپ، ئىچىم بوشى-غۇچە يىغلىدىم. مانا بۈگۈن ساڭا بۇ خەتنى يېزىۋاتىمەن، ئاخشامقى ياشلارنىڭ ساقىندىسى تېخىچىلا كۆزلىرىمدىن تۆ-كۈلمەكتە. قىممەتلىك، بەختلىك دوستۇم ئەلانۇر، ساڭا بۇ گەپلەرنى دەپ بولۇپ، ئاخىرىغا نەۋائىينىڭ شېئىرىنى قىستۇ-رۇپ قويدۇم:

كۆرگىلى ھۆسنۈڭنى زارۇ مۇپتىلا بولدۇم ساڭا،
نە بالالىق كۈن ئىدىكى، ئاشنا بولدۇم ساڭا.

قىممەتلىك دوستۇم، ناۋادا ئىلى دارىلمۇئەللىمىندىن كەتكەن ئالتە ئوقۇغۇچى بىلەن ئۇچرىشىپ قالساڭ، ئۇلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈش، مېنىڭ ئۈچۈن ھەممىدىن ئېگىز، ھەممىدىن قاپىقى يامىنىنىڭ قولىنى چىڭراق سىقىپ قوي.

سىرىمنى شۇنداق بىر ساندۇققا سالغىنكى، قۇلۇپى ئې-چىلمايدىغان بولسۇن، ئۇنى ئاچىدىغان ئاچقۇچ پەقەت مېنىڭ قولۇمدىلا بولسۇن. شۇنداق قىلمىساڭ، دوستۇڭغا خىيانەت قىلغان بولىسەن، نۇرغۇن ئىنسانلار ناھايىتى گۈزەل ئارزۇ-لىرىنى گۆرىگە ئېلىپ كېتىدىغۇ. مەنمۇ بۇ سىرىمنى ئۇ دۇنياغا ئېلىپ كەتمەكچىمەن.

سېنى قۇچاقلاپ سۆيىمەن.
بەختسىز دوستۇڭ: رازىيە
1957 ـ يىلى 24 ـ ئاۋغۇست»

خەتنى ئوقۇپ بولۇپ ئورۇندۇقتا ئۇزاققىچە بىھوش ئادەمدەك ئولتۇرۇپ قالدىم، خۇددى ئالدىمدا ھېلىلا بىر چوڭ پاجىئە بولۇپ ئۆتكەندەك، مەن گويا شۇ پاجىئەنىڭ گۇۋاھچىسىدەك كۆڭلۈم غەش. بۇنچىلىك بولارنى بىلگەن بولساق، رازىيەنى بەختلىك قىلىش ئۈچۈن ھاشىرنى غولجىدا قالدۇرغان بولاتتۇق. مېنىڭ رەھىمدىل دوستۇم رازىيەنىڭ ئۆزى ئۈچۈن بۇنچىلىك ئازاب تارتقىنىنى بىلگەن بولسا، جەزمەن رازىيەنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرگەن بولاتتى.

خىيال بىلەن ئۇزاق ئولتۇردۇم ـ دە، ئورنۇمدىن تەستە تۇرۇپ، ئالبومۇمنى ئالدىم. ئالبومدا پۈتۈن ساۋاقداشلارنىڭ رەسىملىرى ۋە يېزىپ قالدۇرغان خاتىرە سۆزلىرى بار ئىدى. خەتنى ھاشىر بىلەن رازىيەنىڭ سۈرىتى بار يەرگە قىستۇرۇپ قويدۇم.

ھاشىرنىڭ سۈرىتىگە قارىدىم: ئۇنىڭ ھېلىلا تىللىۋېتىدىغاندەك كۆرۈنىدىغان چىرايىدىن مېھىر ـ شەپقەت ۋە چوڭقۇر دوستلۇق مۇھەببىتىنى سەزدىم. رازىيەنىڭ مىيىقىدا كۈلۈپ تۇرغان چىرايىدىن بولسا، بىر خىل يوشۇرۇن مىسكىنلىك ۋە كۆڭلى يېرىملىقنى سەزدىم. قىزنىڭ كۈلكە ئويناپ تۇرغان لەۋلىرى ھازىرلا ئېچىلىپ: «سېنىڭ نەرىڭ ئەقىللىق، مەن شۇنچە دەردنى ئىچىمگە يۇتۇپ خۇددى ھېچنېمە بولمىغاندەك سىلەر بىلەن خۇشال ـ خۇرام چاقچاق قىلىشتىم، سەن ھېچ نەرسىنى سەزمىدىڭمۇ؟ ناۋادا سەزگەن بولساڭ، دوستۇڭغا خەۋەر قىلغان بولاتتىڭ، بۇنىڭ بىلەن مېنىڭ ئازابلىرىمنى يەڭگىللەتكەن بولاتتىڭ» دەۋېتىدىغاندەك قىلىپ تۇراتتى.

چۈشتىن كېيىنكى پۈتۈن ۋاقتىم رازىيە بىلەن ھاشىرنى ئويلاش بىلەن ئۆتتى، پەقەت ئاخشىملا كىتاب ئوقۇشقا ئولتۇرالىدىم...

ئەتىسىدىن باشلاپ ئۈچ كۈنگىچە مىدىرلىماي كىتاب ئوقۇ-

دۇم ، تۆتىنچى كۈنى مېنى كادىرلار بۆلۈمىگە چاقىرتتى .
— بەش مىنۇت كۈتۈپ تۇرۇڭ ، — دېدى ھېلىقى كادىر سىرتقا مېڭىپ ، — مۇھىم بىر ئىش بار ، چىقىپ كەتمەڭ .
مەن گېزىت ئوقۇشقا كىرىشىپ كەتتىم ، قىسقا ماقالىلەر قىزىقارلىق تۇيۇلدى . ماقالىلەر ئارىسىدا بەزىلەرنىڭ تەكلىپلىرىمۇ بار ئىدى . مەن بۇ ھۆكۈمەت خىزمىتىگە بېرىلگەن تەكلىپلەر ئارىسىدا : «يازما بايلىقلارنى يىغىش ـ تەتقىق قىلىش خىزمىتى تاشلىنىپ قالدى» دېگەن ماۋزۇلۇق بىر ماقالىنى ئوقۇدۇم . تەكلىپ بەرگۈچىنىڭ فامىلىسى ساۋۇتوف ئىدى . «بىزنىڭ مۇئەللىممۇ نېمە ؟» دەپ ئويلاپ تۇرۇشۇمغىلا ، ئىشىكتىن ساۋۇتوف كىرىپ كەلدى . ئۇ قىزغىنلىق بىلەن قوللىرىمنى سىقىپ :
— مەن ئويلىغاندەك بوپتۇ ، ئەلا ، تەبرىكلەيمەن ، بۇ تازىمۇ كەلگەن يېرى ، كەلگەن يېرى ! — دېدى سائىتىگە قاراپ قويۇپ ، — ھە ، بىرەر ئادەمنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتامسىز ؟
— سورىۋالىدىغان بىر ئىش چىقىپ قالدى .
— يۇرۇڭ ، بۇ يەردە سورىغۇدەك ھېچ ئىش يوق . مائارىپ نازارىتىدىن بىزنىڭ ئىدارىگە ئالماشتۇرۇشنى ئۆزىمىز توغرىلىۋالىمىز . ھاشىرنىڭ كېتىپ قالغىنىنى قارىمامدىغان ، راسا تەتقىقات خادىمى چىقاتتى ئۇنىڭدىن . ھەي ئىستەي ! ئۇ ئاز سۆزلىگەن بىلەن كۆپ ئويلايدۇ ، جىق گەپ قىلىدىغان ، بىرمۇ گېپىگە ئىگە بولمايدىغان ئادەملەر جىق . ئۇنداقلار تۆمۈرنىمۇ سۆز بىلەن سۇيۇقلاشتۇرۇپ شاتىراق لاي قىلىۋېتىدۇ . دۇنيادا ئەڭ زېرىكىشلىك ئىش — مانا مۇشۇنداقلارنىڭ گېپىنى ئاڭلاش !
ئۇ مېنى قىزغىنلىق بىلەن قولتۇقلاپ تالاغا تارتتى . مەن ھېلىقى كادىرنى كۈتۈشكە قارىغاندا ساۋۇتوفنىڭ سۆزىنى ئاڭلىۋېلىش پايدىلىق دەپ قارىدىم ـ دە ، قارشىلىق بىلدۈرمەستىن ئۇنىڭ بىلەن ماڭدىم . مەن بۇ ئادەمگە قاتتىق ئىتىقاد باغلاشقا باشلىدىم .

ئۇنىڭ سۆزلىرى مېنىڭ ئۈچۈن باھاسىز بىلىم ۋە بايلىق بولۇپ تۇيۇلدى. ئۇ نېمىلا دېمىسۇن، مەن كۆڭلۈمدە: «ھەقىقەتتى مۇ- شۇنداق بولۇشى لازىم» دەپ ئويلايدىغان بولدۇم. خۇددى يېڭى تىلى چىققان بالىغا ئانىنىڭ سۆزى بىردىنبىر ھەقىقەت بولۇپ تۇيۇلغىنىدەك، ساۋۇتوفنىڭ ئېغىزىدىن چىققان سۆز مېنىڭ ئۇ- چۈن قانۇندەك بىلىندى. مەن ئۇنىڭ تەسىرى بىلەن ئۆمۈر بويى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنى تەتقىق قىلىش، تۇپا بېسىپ ياتقان «دىۋان»، «قامۇس»، «توپلام»لىرىمىزنى تېزرەك خەلقىمىز بە- لەن يۈز كۆرۈشتۈرۈش، ئۇنتۇلۇشقا باشلىغان باي مىراسلىرىمىز- نى خەلقىمىزگە كۆرسىتىش ئارقىلىق، خەلقتە ئىلھام، ئىشەنچ پەيدا قىلىش تولىمۇ مەنىلىك دېگەن خۇلاسىگە كەلگەن ۋە ئۆز ھاياتىمنى مۇشۇ ئىشقا سەرپ قىلىشقا بەل باغلىغانىدىم.

مەن ساۋۇتوفتىن سورىدىم:

— ساۋۇتوف ئەپەندى، مەن بۇ يىل ئون توققۇزدىن يىگىرمىگە ماڭدىم. ئەگەردە يىگىرمە - ئوتتۇز يىل تىرىشسام، ئەرەب - پارس تىللىرىنى، خەنزۇ، رۇس تىل - ئەدەبىياتىنى ئۆگەنسەم، ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن ئېچىشسام، بىرەر نەتىجىگە ئىگە بولالار- مەنمۇ؟

ئۇ ماڭا بۇرۇلۇپ قارىدى، ئۇنىڭ يوغان، خىيالچان كۆزلىرى- دە مېھىر - مۇھەببەت ئۇچقۇنلىرى كۆرۈلدى.

— پۈتۈنلەي مۇمكىن، — دېدى ئۇ قىزغىنلىق بىلەن، — بەلكى ئۇنچىلىك ۋاقىتمۇ كەتمەس، سىز ئون يىلغا قالمايلا خېلى تەملىك مېۋە بېرەلەيسىز. ئۇلۇغ ئادەملەرنىڭ تولىسى ئوتتۇز ياش بىلەن قىرىق ياش ئارىلىقىدىلا چوڭ - چوڭ ئىشلارنى قىلىۋەتكەن- غۇ. مەن سىزنى يۈزمۇيۈز ماختاپ خۇشال قىلىشنى زىيانلىق ھېسابلايمەن، جاپالىق ئەمگەكسىز تالانت دەرىخىنىڭ مېۋە بەرمەي- دىغانلىقىغا ئىشىنىڭ. مەن سىزگە بىكارلا ئىخلاس قىلىپ چۆرگە-

لەپ يۈرگىنىم يوق ، سىزدىن نەتىجە كۈتۈشكە بولىدۇ . مەن سىد-
لەرگە پسىخولوگىيە ئۆتكەندە هاشىر ئىككىڭلارغا دىققەت قىلغان .
سىز ئەمدى ئۆزۈن ۋاقىت مېنىڭ بىلەن بىللە بولىسىز ، بىللە
ئۆگىنىمىز ، بىللە ئىزدىنىمىز ، ئىنىم . كالللىسى جاراڭلاپ تۇرد-
دىغان بىرنەچچە يۈز ئادەم ئىزدەنگەندىلا ، بىزنىڭ ئەدەبىياتىمىز
نىمجان هالەتتىن جانلىق هالەتكە ئۆزگىرەلەيدۇ . بىلىپ قويۇڭ ،
بۇ نىمجان ئەدەبىياتنى قۇتقۇزۇش بىر دوستىڭىزنى ئۆلۈمدىن قۇت-
قۇزغاندىنمۇ مۇهىم !...

ساۋۇتوف ئىككىمىز ئۇزاققىچە كوچا ئايلاندۇق . ئۇ داڭلىق
ئالىملار ، ئەدىبلەر توغرىسىدا قىزىقارلىق هېكايىلەرنى سۆزلەپ
بەردى . ئۇنىڭ هېكايىلىرى مېنىڭ ئۈچۈن يېڭىلىق — بىلىم
ئىدى . مەن كۆڭلۈمدە ساۋۇتوفچىلىك بىلىم ئىگىسى بولۇشنى
شان - شەرەپ دەپ ئويلىدىم - دە :

— ساۋۇتوف ئەپەندى ، قانداق قىلسام تېزرەك ئىلگىرىلىيە-
لەيمەن ، بىلىم ئۆگىنىشتە قىسقا يول بولامدۇ زادى ؟ — دەپ
سورىدىم .

ساۋۇتوف كۈلۈپ قويدى ۋە بېشىنى ئاستا ئىرغىتىپ :

— بىلىم خۇددى كىيىمگە قونغان چاڭدەك كۆرۈنمەي قونە-
دۇ ، ئاستا - ئاستا قېلىنلىشىدۇ . بىر كېچىدىلا بىلىملىك بولۇ-
ۋالغان بىرەرمۇ ئادەم بولمىسا كېرەك . ئۈزلۈكسىز تىرىشچانلىق ،
بىلىمگە بولغان كۈچلۈك تەشنالىق بولسىلا ، كۈنلەر ، يىللار ئۆتە-
ۋېرىدۇ - دە ، سىز بىلىدىغان نەرسىلەر كۆپىيىۋېرىدۇ . بىر ئاتال-
غۇ ، بىر رەقەم ، بىر كۇپلېت شېئىر ، بىر جۈملە سۆز ، بىر
تەرجىمىهال ، بىر يىلنامە ، بىر كىتابنىڭ مازمۇنى ، بىر مەشهۇر
ئادەمنىڭ ئىسمى... مانا مۇشۇلارنىڭ هەممىسىلا بىلىم ، ئىجتىما-
ئىي پەن مانا مۇشۇنداق نەرسىلەرنىڭ يىغىندىسىغۇ ، شۇنداقتىمۇ
بىلىم ئۆگىنىشتە پۇختا ، ئىزچىل ۋە باسقۇچلۇق بىر جەريان

بولۇشى لازىم . مېنىڭچە ، سىز يېقىندىن يىراققا مېڭىڭ . مەسى-
لەن ، بىزنىڭ يازما ئەدەبىياتنى ئۆگىنىشتە موللا بىلالنىڭ
«غەزەلىيات» ، «غازات دەر مۈلكى چىن» ، «چاڭموزا يۇ-
سۇپخان» ، «نۇزۇگۇم»لىرىدىن ، موللا شاكىرنىڭ «زەپەرنامە»
سىدىن باشلاڭ . بۇ ئەسەرلەرنىڭ تىلى هازىرقى تىلغا يېقىنراق ،
ئەرەب ـ پارس ئاتالغۇلىرى ئازراق . بۇلارنى پۇختا ئۆگەنگەندىن
كېيىن نىزارى ، زەلىلى قاتارلىقلارغا ئۆتۈڭ . دېمەك ، مەخسۇس
ئەرەب ـ پارس تىلى ئۆگىنىپ ، ئاندىن كېيىن بۇ ئەسەرلەرنى
ئوقۇيمەن دېيىشنىڭ هاجىتى يوق . «چاغاتاي تىلى» دېيىلىدىغان
تىلنىڭ ئالاهىدىلىكى سىزگە مۇشۇ يول بىلەن ئۆزلىشىۋېرىدۇ .
ئىككى ـ ئۈچ يىلدىن كېيىن پارس تىلى ئۆگىنىشكە ، بەش ـ
ئالتە يىلدىن كېيىن ئەرەب تىلى ئۆگىنىشكە ئۆتسىڭىزمۇ بولىدۇ .
مانا بۇ باسقۇچتا ئومۇمىي ئەسەرلەر بىلەن تونۇشۇڭ . ئىككىنچى
قەدەمدە ئەسەرلەرنى بىرمۇبىر تۈتۈپ تەتقىق قىلىشقا ، ئىلمىي
يەكۈن چىقىرىش يولىدا ئىزدىنىشكە ئۆتسىڭىز بولىدۇ . خەنزۇ ،
رۇس تىللىرىنى هەر كۈنى مەلۇم ۋاقىت چىقىرىپ ، پىلانلىق هالدا
پۇختا ئۆگىنىڭ . ياشلىق — ئۆگىنىش ، ئىزدىنىش دەۋرى . بۇ
چاغدا ئىگىلىگەن بىلىم ، بويىقى ئۆچمەس ، غولى چىرىماس چوكا
ئالتۇندەك بىلىم بولالايدۇ . ئىشىنىمەن ، سىز تۇرمە ، جازا ، قىيقى-
لىش ـ سوقۇلۇشلارنى بەلكى كۆرمەيسىز . بىز ئۇن چامدىغان
يەرنى سىز بىر چامدايسىز ، ئەگرى يولنى ئاز باسسىز ، قەدەمنى
پۇختا ، ئاۋايلاپ بېسىڭ ، تەمەننا ، ئالدىراقسانلىقتىن ، ئىلىم ئەھ-
لىگە يات قىلىقلاردىن نېرى بولۇڭ... هاياجانلىنىپ قالدىم ، قې-
نى ، يۈرۈڭە ، ئاز ـ تولىدىن ئىچەيلى ...— دېدى .

مەن ئۇنىڭ سۆهبىتى ۋە قىزغىن تەكلىپىنىڭ كۈچى بىلەن
خېلىلا ئىچىپ قويدۇم . ئۇ ماڭا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى
ئاساسلىق ئەسەرلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئالاهىدىلىكلىرى ، تۇرمۇش توغ-

رۇلۇق قىزىقارلىق ۋە ئەھمىيەتلىك ھېكايىلەرنى سۆزلەپ بەردى . ئۇ تۇرمۇش توغرۇلۇق سۆزلىگەندە ، جۇڭگو ۋە چەت ئەل يازغۇچى- لىرىدىن شۇنچىلىك قىزىقارلىق مىساللارنى ئېلىپ سۆزلىدىكى ، مەن بۇ گەپلەرنى ئون يىللىق مەكتەپ ھاياتىدا ، ئوقۇتقۇچىلار بىلەن قىلىشقان سۆھبەتلىرىمدە ئاڭلاپ باقمىغان . مەن ئالدىمدا ئولتۇرغان مۇنۇ قارىقۇمچاق ، شالاڭ چاچ ، خىيالچان كۆزلىرى كۆپىنچە بىر نۇقتىغا قادىلىپ تۇرغان ئادەمنى تەڭداشسىز ئېلىم ئىگىسىكەن دەپ قارىدىم . ئۇنىڭغا بولغان ھۆرمىتىم تېخىمۇ ئاشتى . ئۇ مېنى مائاردىپ نازارىتىگىچە ئۇزىتىپ كەلدى...

مەن يەنە كادىرلار بۆلۈمىگە كىردىم :

— ياخشى قىلمىدىڭىز ، — دېدى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ ھېلىقى خادىمى خاپا بولۇپ ، — ئىككى - ئۈچ مىنۇت كۈتۈپ تۇرۇڭ دېگەنتىمغۇ ؟ سىز توپتوغرا ئۈچ سائەت كۈتكۈزدىڭىز !

مەن ساۋۇتوف توغرۇلۇق ئېيتىپ بېرىۋىدىم ، ئۇ قوشۇمىسى- نى تۈردى :

— ئۇنىڭ گېزىتتىكى تەكلىپىنى ئوقۇدىڭىزمۇ ؟ ناھايىتى زەھەرلىك !

— پايدىلىق تەكلىپقۇ ئۇ ؟

— نېمە ؟ — ئۇ ماڭا خۇددى بېشىغا سوغۇق سۇ قۇيۇلغاندەك چۆچۈپ قارىدى .

— يازما بايلىقلارنىڭ تاشلىنىپ قالغىنى راستقۇ ؟

ئۇ ماڭا ئالايدى :

— گېزىتكە بېسىلسىلا راست بولامدۇ ؟ خەتەرلىك ، خەتەر- لىك ، ساۋۇتوفنىڭ قېنىغا سىڭگەن زەھەر سىلەرنىڭكىگە سىڭمە- گىنى تۈزۈك . لېكىن ، ئۆزۈڭلار پۇراپ يۈرۈپ تاپساڭلار ، بۇنىڭ- غىمۇ مەيلى . ساۋۇتوف ھەققىدە ئىزاھات بېرىشنىڭ ھاجىتى يوق . ئۆزىڭىز بەلكى كېيىنچە نەق مۇشۇ گېزىتتىن ئوقۇۋالارسىز . ئۇ-

كام ئەلا، يورۇك، مەن سىزنى مېھمانخانىغا ئاپىرىپ ما جورىن[1] بىلەن تونۇشتۇرۇپ قويىمەن. كىم دەمسىزا؟ سىز بارىدىغان ئالىي مەكتەپنىڭ بىر مەسئۇلى. ئۇ كىشى بىر ھەپتە تالىشىپ يۈرۈپ سىزنى بىزدىن تارتىۋالدى. ئۈچ يىل ئوقۇنقۇدەك، ئاندىن كېيىن ئالىي مەكتەپكە دەرس بەرگۈدەكسىز.

— نېمىدىن دەرس بەرگۈدەكمەن؟

— ئاشۇ ساۋۇتوف ئېيتقان «كومولۇپ قالغان ئەدەبىيات» تىن، خوشالمۇسىز؟

ئـۇ مېنىڭ كـۆزۈمگـە قـارىدى. مەن خوشاللىقىمنى يوشۇ-رالمىدىم:

— رەھمەت، سىزگە!

ئۇ گەپ قىلمايلا مېنى سىرتقا باشلاپ ماڭدى.

ئىككى كۈندىن كېيىن ئىچكىرىگە ماڭىدىغان بولۇپ مېھمانخا-نىدىن قايتىپ كەلدىم. ئەتىسى ئەتىگەنلىكى رەسمىيەت ئۆتىدىم، يول خىراجىتى ئۈچۈن خوجىلىق بۆلۈمىدىن ماڭا بىر يۈز سەكسەن ئۈچ يۈەن پۇل بەردى. شۇ كۈنىلا مېنى لاۋما ئۆزى تۇرغان مېھماد-خانىغا كۆچۈرۈپ كەتتى.

لاۋمانىڭ ئۇيغۇرچە ئىسمى كامال ئىدى. ئۇ كەم سۆز، ئوتتۇ-را بوي، قوش ئېڭەك، ئاق يۈزلۈك، سۆلەتلىك ئادەم ئىكەن. ئۇ گەپ قىلغاندا پارقىـراپ تۇرىـدىغان (مايلىغانلىقـتىن) قاپقارا، شالاڭ چېچىنى ئالىقىنى بىلەن سىلاپ تۇراتتى. ئۇ ئۆزىنى ماڭا تونۇشتۇردى.

لاۋما 1935 ـ يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىغا — تاشكەنتكە ئوقۇشقا چىقىپ، تارىخ فاكۇلتېتىدا ئوقۇپتۇ. 1937 ـ يىلى شىنجاڭغا

---

① جورىن — مۇدىـر، بۇ ئاتـالغۇ شۇ دەۋرىدىـكى تىل ئالاھىـدىلىكى بويىـچە ئېلىندى — ت.

قايتىپ كېلىپ ئىلى گىمنازىيە، ئۈرۈمچى ئوتتۇرا مەكتەپلىرىدە ئوقۇتقۇچى، ئىلمىي مۇدىر بوپتۇ. 1942 - يىلى شېڭ شىسەينىڭ تۈرمىسىگە كىرىپتۇ. 1943 - يىلى تۈرمىدىن چىقىپ تەرجىمان، تەھرىر ۋە مەكتەپ مۇدىرى بولۇپ ئىشلەپتۇ. 1951 - يىلى جۇڭگو كومپارتىيىسىگە ئەزا بوپتۇ. ئۇ ئۇيغۇر ۋە رۇس تىللىرىنى بىلىدىغان، ئەدەبىي ئەسەرلەرنى جىق ئوقۇغانىكەن. غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇ لەنجۇغا بېرىپ، بۇ مەكتەپنىڭ تىل فاكۇلتېتىنىڭ مۇدىرى بولۇپ ئىشلەۋېتىپتۇ. ئۇ تەلەپچان، سەمىمىي ئادەم ئىكەن.

— ئوتتۇرا مەكتەپنى تۈگىتىش بىز مىللىيلار ئۈچۈن چوڭ ئىش، — دېدى ئۇ چېچىمنى سىلاپ تۇرۇپ، — لېكىن مەدەنىيەتلىك مىللەتلەر ئۈچۈن، بۇ ھەربىر پۇقرانىڭ بۇرچى. دېمەك، ئۇكام، سەن ھەقىقىي بىلىم ئۆيىگە ئەمدى كىرىسەن. دېھقان بالىسى ئىكەنسەن، ھەۋەسىنىڭ كەينىگە كىرمەپسەن، بۇ تەرىپىڭ ياخشى. دائىم شۇنداق بول. بىلىم ئەھلى ھالاۋەتكە ئىنتىلمەيدۇ، ئۆمۈر بويى جاپا تارتىدۇ. بۇ تەرىپى دېھقانغا ئوخشايدۇ.

ئۇ مېنى ئىچكىرىگە ماڭىدىغان قىرىق نەچچە ئوقۇغۇچىغا مەسئۇل قىلىپ قويدى.

ئەتىگەنلىكى لاۋما مېنى ئوقۇغۇچىلارغا تونۇشتۇردى. مەن ئوقۇغۇچىلار بىلەن تونۇشتۇم. ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى مەندىن خېلىلا چوڭ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كاستۇم - بۇرۇلكا كىيىپ قېتىۋالغان يىگىتلەر، شەپكىسىنىڭ ئالدىدىن پورەك چاچلىرىنى چىقىرىۋالغان مەن دېمەتلىك بالىلار، چاچلىرىنى بۇدۇر قىلغان، يۈزلىرىگە گىرىم قىلغان چوڭ - چوڭ قىزلارمۇ ئولتۇرۇشاتتى. مەن ھودۇقۇپ ئۇلاردىن كۆزۈمنى قاچۇردۇم، بىردىنلا ئارقا ئورۇندۇقتا ئولتۇرغان ئىككى چىرايلىق قىزنى كۆرۈپ قالدىم. ئۇلاردىن بىرى مېنى كۆرستىپ، يېنىدىكى قىزنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى.

قىز چىرايلىق لەۋلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ، مېنى كەمسىتىش مەنىسىدە ئىشارە بىلدۈردى. مەن ئۇ قىزنى دەرھال تونۇدۇم، ئۇ ۋۇتەيدە بىز كۆرگەن گۈزەلئاي ئىسىملىك تەكەببۇر قىز ئىدى. ھاشىرنىڭ ئۇنى كۆرسىتىپ «بۇرژۇي» دېگىنى دەرھال يادىمغا كەلدى.

— ئەلا سىلەرنىڭ باشلىقىڭلار! — دېدى لاۋما تونۇشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، — سىرتقا چىقساڭلار ئەلادىن رۇخسەت سورايسىلەر، كەچ سائەت توققۇز يېرىمدا يوقلىما قىلىنىدۇ، كېچىككەنلەر سۈرۈشتۈرۈلىدۇ. سىلەر ئەمدى غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ ئوقۇغۇچىسى، بىلدىڭلارمۇ؟ كىمدەكىم ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىسى دېگەن نامغا لايىق ئىش قىلمىسا، بىزنىڭ ئۇنى بۇ نامدىن مەھرۇم قالدۇرۇش ھوقۇقىمىز بار!

لاۋما چىقىپ كەتكەندىن كېيىن بىز ئۆگىنىش قىلدۇق. مەن پات - پات ھېلىقى چىرايلىق، تەكەببۇر قىزغا قاراپ قويىمەن. بۇ قاراش قىزىقىشتىن ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭ بىلەن بولۇۋاتقان ئىچكى كۆرەشنىڭ كۈچلۈكلۈكىدىن ئىكەنلىكى ئېنىق ئىدى. قىز بىر قېتىممۇ ماڭا قاراپ قويمىدى. ئۆگىنىش ئاخىرلاشقاندا ئوقۇغۇچىلار مېنى قورشىۋالدى. گۈزەلئاي بولسا بېشىنى تىك تۇتۇپ، قايرىلىپمۇ قويماستىن، دوستىنى قولتۇقلاپ ئالدىمدىن ئۆتۈپ كەتتى. يۈرىكىمنىڭ چوڭقۇر يېرىدە مۇنۇ بىھۇدە خىرىس قىلغۇچىغا نەپرەت پەيدا بولدى. بۇ نەپرەت ئوتىمۇ، خۇددى مۇھەببەت ئوتىدەك مېنى قىزىتماقتا ئىدى.

ئەمدى مېنىڭ تۇرمۇشۇمغا يېڭى بىر مەزمۇن كېلىپ قوشۇلدى. ئۇ بولسىمۇ، مۇنۇ تەكەببۇر قىزنىڭ كەمسىتىشلىرىگە تاقابىل تۇرۇش ئىستىكى ئىدى.

مەن ئۆگىنىشتىن كېيىن ئالدىراپ مائارىپ نازارىتىگە ساۋۇتوف بىلەن كۆرۈشۈش ئۈچۈن ماڭدىم. ساۋۇتوف ماڭا ئېلىپ

كەلگەن كىتاب ۋە لۇغەتلىرىنى كادىرلار بۆلۈمىدىكى ھېلىقى خا-
دىمغا قالدۇرۇپ قويۇپ كېتىپ قاپتۇ .
— بۇ كىتابلارنى ئالماي دېۋىدىم ، ساۋۇتوف چىك تۇرۇۋال-
دى . قارىسام خېلى چوڭقۇر دوستلۇق مۇناسىۋەتتىكىلار بار ئوخشاي-
دۇ ، ئۇكام ، — دېدى كادىر ، — ئەمدى ئوچۇقىنى ئېيتىپ
قوياي . ئۇنىڭدىن ئۆزىڭىزنى تارتىڭ . ئۇنىڭ نۇرغۇن ئۆمرى تۈر-
مىدە ئۆتتى . بۇنىڭدىن كېيىن يەنە تۈرمىگە كىرىشى مۇمكىن .
بىلەمسىز ، ئۇ سېپى ئۆزىدىن پانتۈركىست !
— بۇ گەپلەرنىڭ ماڭا ئالاقىسى يوق ، — دېدىم مەن ئېتىراز
بىلدۈرۈپ ، — مەن ئۇنىڭ بىلەن سىياسىي مەسىلىلەر توغرىسىدا
سۆزلەشكىنىم يوق ، مەن ئۇنىڭ ئەدەبىيات ۋە تارىخ ئىلىملىرى
ساھەسىدىكى مول بىلىمىگە قىزىقىمەن . ئۇنى مۇشۇ ساھەدە ھۆر-
مەتلىك ئۇستاز ھېسابلايمەن !
ئۇ ئالىقانلىرى ئارىسىغا ئېڭىكىنى قويۇۋېلىپ ، مېنىڭ كۆ-
زۈمگە قارىدى .
— ئەقىللىق ئادەملەر نادان بولىدۇ ، دېگەن سۆز راست ئوخ-
شايدۇ ، — دېدى ئۇ جىددىي قىلىپ ، — ئۇنىڭ ئاشۇ ئەدەبىيات ،
تارىخ توغرىسىدىكى بىلىملىرى ئېچىگە سىياسىي كۆزقاراش تولغان
ئەمەسمىكەن ؟
— چۈشەنمىدىم ، — دېدىم خاپا بولۇپ ، — ئېيتايلۇق ،
ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنى تەتقىق قىلىشنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ مەدە-
نىيىتىنى بېيىتىش رولىلا بار ، ئۇنىڭ سىز دېگەن سىياسىي مەسى-
لىگە قىلچە ئالاقىسى يوق . ئىلىم - پەن ئۆز قانۇنىيىتى بويىچە
راۋاجلىنىشى لازىم . ۋەھالەنكى ، ئىزدىنىش ، سېلىشتۇرۇش ، تەت-
قىق قىلىش — پەننى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ بىر قانۇنىيىتى . بۇ
قانۇنىيەتنى قورقۇنچلۇق بىر نەرسىگە ئايلاندۇرۇۋېلىش ناھايىتىمۇ
زىيانلىق !

— نادان بالا ! — كادىر قوللىرىنى شىلتىدى ، — بۇرنىغا سۇ كىرمىگەن گۆدەك . سىلەرنى ئاياشنىڭ يولى ئەلۋەتتە نەسىھەت قىلىشلا ئەمەس ، ئانچە - مۇنچە بۇرنۇڭلارغا سۇ كىرگىنىمۇ تۈزۈك . گەپ شۇ ، سىزنىڭ بىز بىلەن قىلىدىغان ئىشىڭىز تۈگىدى . ساۋۇتوف بىلەن ئەمدى بۇ يەردە كۆرۈشۈشنىڭ ئورنى قالمىدى . ئادرېسى دەمسىز ؟ ماڭا ئېيتىپ بەرمىدى...

مەن ساۋۇتوف توغرىسىدا ئويلايدىغان بولۇپ قالدىم . بايىقى كادىر ئېيتقاندەك ئىش بولسا ، ناۋادا ساۋۇتوف ئىلىم توغرىسىدا قىلغان سۆزلىرى ، ئەدەبىيات - تارىخ تەتقىقاتى ئۈستىدىكى كۆزقاراشلىرى ئۈچۈن سىياسىي جاۋابكارلىققا تارتىلسا ، ئۇنىڭغا ئۇۋال بولىدۇ - دە .

مەن بۇ گەپلەرنى ما جۇرنىغا ئېيتتىم . ما جۇرىن كۈلۈپ كەتتى :

— مەن سېنى قوللايمەن . ناۋادا بىزنىڭ ئىلىم - پەن ئىشلىرىمىزنىڭ تەقدىرى بايىقى كادىرغا ئوخشىغانلارنىڭ قولىغا قالسا ، يول تارلىشىدۇ ، ھەتتا يوقىلىدۇ ، ئىلىم - پەن گۈلزارى قۇرۇيدۇ . بۇنىڭ خەلققە ، دۆلەتكە زىيىنى ناھايىتى زور بولىدۇ !— دېدى ئۇ سالماقلىق بىلەن .

مەن ھەرقانچە قىلىپمۇ ساۋۇتوف بىلەن كۆرۈشەلمىدىم . بىز ئەتە ئەتىگەندە ماڭماقچى بولدۇق . مەن ما جۇرنىغا مائارىپ نازارىتى يول خىراجىتى ئۈچۈن بەرگەن بىر يۈز سەكسەن ئۈچ يۈەن پۇلنى تەڭلىدىم :

— يول خىراجىتى ۋە قاتناش پۇلى ئىدى ، — دېدىم مەن ، — ئەمدى بۇنى سىزگە تاپشۇرمىسام ، كىمگە تاپشۇرىمەن !

— ئالغان يېرىڭگە تاپشۇر ،— دېدى لاۋما ،— بۇ پۇل بىزنىڭ ھېسابىمىزدا يوق .

مەن مائارىپ نازارىتىنىڭ مالىيە بۆلۈمىگە كىردىم ، ئەھۋالنى

چۈشەندۇرۇپ پۇلنى ئۈستەلگە قويدۇم.

— بۇنداق رەسمىيەت بىزدە يوق! — دېدى ئاق چاچ بوغالتىر خاپا بولۇپ، — چىقىم قىلىنىپ بولدىمۇ، بولدى. كىمگە بەرسەڭ شۇنىڭغا بەرگىن، مەن بۇ پۇلنى ئالمايمەن!

— مەن بىلەت ئالمايدىغان بولدۇم. ماڭا بۇ پۇلنىڭ لازىمى قالمىدى!

— لازىمى قالمىسىمۇ، بۇ سېنىڭ پۇلۇڭ!

— مەن بۇ پۇلنى ئالالمايمەن!

بوغالتىر ماڭا تىكىلىپ قارىدى-دە:

— راستىنلا ئالامسەن؟ — دېدى ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، — ئۇنداق بولسا، ئەكەلگىن پۇلنى. ئۆمرۈمدە ساڭا ئوخشاش ئەخمەقنى تۇنجى قېتىم كۆرۈشۈم. ماڭ، مۇشۇنداق ئەخمەق بولىدىغان بولساڭ، ئاخىر دىۋانە بولىسەن!

ئۇ پۇلنى تارتمىسىغا سالدى. مەن يېنىكلەپ قالدىم، چۈنكى بۇ «ھۆكۈمەت پۇلى» خېلىدىن بېرى يانچۇقۇمدا چوغدەك قورقۇنچلۇق بولۇپ تۇرماقتا ئىدى.

ئەتىسى بىز ماشىنا بىلەن ئۈرۈمچىدىن يۈرۈپ كەتتۇق. دوستلىرىم، يۇرتۇم بارغانسېرى يىراقلاشماقتا. ماشىنا داۋانچىڭدىن ئۆتكەندىن كېيىن مېنى يالغۇزلۇق چىرمىۋالدى. مەن جەنۇبىي شىنجاڭغا كەتكەن دوستلىرىمنى، پات-پات خىيالىمغا ئارىلىشىۋالىدىغان رازىيەنى، ئىلىم-پەن چوققىسىغا دەۋەت قىلغۇچى ساۋۇتوفنى ناھايىتى قاتتىق سېغىنىش بىلەن ئەسلىدىم.

مەن ماشىنىنىڭ ئالدى تەرىپىدىكى يالغۇز ئورۇندا باللارغا قاراپ ئولتۇرىمەن، پات-پات ھېلىقى «تەكەببۇر» قىزغا قاراپ-قاراپ قويىمەن. ئاخشام، ئۈرۈمچىدىن كېتىدىغان ئاخشىمى، ئۇنىڭ بىلەن ئاشكارا دېيىشىپ قالدۇق: پۈتۈن ئوقۇغۇچىلار رەسمىيەت قەغەزلىرىنى ماڭا تاپشۇرۇپ بولدى. يالغۇز ئاشۇ قىزلا

قالغانىدى. مەن كەچ سائەت ئونغىچە كۈتتۇم، ئۇ قىز كەلمىدى. مەن ئۇنى قالدۇرۇپ قويۇشنى ئېيتىش ئۈچۈن ما جۇرنىنىڭ ياتىقىغا ماڭدىم. شۇ چاغدا چامادان، مېۋە - چېۋە كۆتۈرۈشكەن ئىككى قىز ۋە ئۆزىگە ئوخشاش چىرايلىق بىر يىگىت بىلەن گۈزەلئاي كىرىپ كەلدى. ئۇ ماڭا قاراپمۇ قويماي ياتىقىغا ماڭدى. مەن ئۇنى چىشىمنى چىڭ چىشلەپ سەۋرچانلىق بىلەن كۈتتۇم، ئۇ مېھمانلىرىنى ئۇزىتىپ بولۇپ، بىر سائەتتىن كېيىن غىڭشىپ ناخشا ئېيتىپ كىرىپ كەلدى.

— گۈزەلئاي! — ئۇ چۆچۈپ، قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ماڭا قارىدى، — ياشلار ئىتتىپاقى تونۇشتۇرۇشلىرىڭىزنى ماڭا بېرەمسىز؟ — ئۇ گەپمۇ قىلماي ياتىقىغا كىرىپ كەتتى - دە، بىردەمدىن كېيىن چىقىپ، مېنىڭ ئالدىمدىكى ئۈستەلگە ئۇ نەرسىلەرنى تاشلىدى. مەن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالالمىدىم:

— مېنى ھۆرمەت قىلمىسىڭىز مەيلى، مەن بۇنىڭغا موھتاج ئەمەسمەن، لېكىن مۇنۇ ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى دېگەن خەت يېزىلغان ئالاقىنى ھۆرمەت قىلىڭ، سىڭلىم!

— نېمىنى ھۆرمەت قىلىشنى ئۆزۈم بىلىمەن!

— سىز ئۇدا ئۈچ ئاخشام سائەت ئوندىن كېيىن كەلدىڭىز، بىر قېتىممۇ رۇخسەت سورىمىدىڭىز، لېكىن مەن بۇ نەرسىلەرنى سۈرۈشتۈرمىدىم. نېمىگە شۇنچە رەنجىيسىز؟

— نېمىدەپ رەنجىپتىمەن؟ — ئۇ ماڭا ئالىيىپ قويۇپ، قوپال جاۋاب بەردى.

— ئاۋازىڭىز چىرايىڭىزنىڭ پۈتۈنلەي ئەكسىچە! — دېدىم مەن غەزىپىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ، — ئوقۇغۇچىلار قائىدىسى بويىچە ئىش قىلىشنى ماڭا تاپشۇرمىغان بولسا، راستىنى لا مېنىڭ سىز بىلەن پاراڭلىشىشقا مەيلىم يوق ئىدى. شۇنچە قوپال مۇئامىلە قىلىشقا، مېنىڭ قايسى ئەيىبىم مەجبۇر قىلىۋاتىدۇ؟

— يارىمىغان بولسام قالدۇرۇپ قويۇڭلار ! — دېدى قىز تېخىمۇ قوپاللىق بىلەن ، — مەنمۇ بۇنداق ئوقۇشقا خۇشتار ئەمەسمەن !

— بۇ تەلىپىڭىزنىڭ ماڭا ھېچ ئالاقىسى يوق ! — دېدىم مەن سوغۇقلا قىلىپ ،— ياخشى چۈش كۆرۈڭ ، قاتتىق گەپ قىلىپ قويغان بولسام ، ئەپۇ قىلىڭ !

مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم . قىز بىرنېمە دېمەكچى بولۇپ ماڭا «يالت» قىلىپ قارىدى .

مانا ھازىر ماشىنىدا كېتىپ بېرىپ يەنە دوستلىرىم — رازىيە ، ساۋۇتوف ۋە نە ـ نەلەرگە كېتىشكەن ساۋاقداشلىرىم ، بارغانسېرى يىراقتا قېلىۋاتقان يۇرتۇم توغرىسىدا خىيال سۈرىمەن ، بەزىدە ئالدىمدىكى باللارغا ۋە توغما چىرايلىق بولسىمۇ ، ماڭا ھەممىدىن تەكەببۇر كۆرۈنىدىغان گۈزەلئايغا قاراپ ـ قاراپ قويىمەن . قىز بىر جەينىكىنى يۆلەنچۈككە قويۇپ ، يەلپۈنۈپ تۇرغان قارا بۇدۇر چاچلىرى ئارىسىدىكى بېشىنى سەل ئېگىپ خىيال بىلەن كېتىۋاتاتتى . مەن ئويلىدىم : «بوپتۇ ، سىزنى كەچۈرەي ، بەلكى سىزمۇ رازىيەدەك بىر يىگىتكە كۆڭۈل بەرگەنسىز ، ئۇنىڭ ئەلىمى سىزنى قوپال ، تېرىككەك ۋە خىيالچان قىلىپ قويغاندۇ . ئەي ياشلىق ، ئەجەب گۈزەل سەن ـ دە ! خۇشاللىقىڭمۇ ، خاپىلىقىڭمۇ ئەجەب يارىشىملىق ! بىزنى نە ـ نەلەرگە ئېلىپ كېتىۋاتقانمۇ ، ئاللىنېمىلەر توغرىسىدا خىيال قىلىشقا مەجبۇر قىلىۋاتقانمۇ مۇشۇ ياشلىقمۇ ! مەن ئۆز ھېسسىياتلىرىمنى قەدىرلىگىنىمدەك ، باشقىلارنىڭ نازۇك ھېسسىيات ، يوشۇرۇن سىرلىرىنىمۇ ھۆرمەت قىلىشىم لازىم ئەمەسمۇ ؟ قىزدىن ھۆرمەت ۋە يېقىنچىلىق تەلەپ قىلىشقا نېمە ھەققىم بار ؟ بەلكى ئۆز قاراشلىرىم بىلەن ئۇنىڭ شېرىن خىياللىرىغا دەخلى يەتكۈزۈۋاتقاندىمەن . ئۇنىڭغا قارىماي··· » . مەن كۆزۈمنى چۆچەك ۋە غۇلجىدىن كەلگەن شوخ

يىگىتلەرگە يۆتكىدىم :
— راپىق ، تۇرسۇن ، كامىلە ! جىرلاڭلار ، قېنى بىر جىرلاڭ-
لارا ، بۇ ئۇزۇن سەپەرنى ناخشا ، جىر بىلەن تۈگەتمىسەك ، خىيال
بىلەن بېشىمىز قېتىپ كېتىدىغان ئوخشايدۇ .
راستىنى ئېيتسام ، مەن بۇ گەپنى ئۆزۈمگە قارىتىپ ئېيت-
تىم . شوخ كامىلە ناخشا باشلىدى . ناخشىغا ھەممىمىز دېگۈدەك
قوشۇلدۇق ، شوپۇرمۇ جانلىنىپ ۋارقىراپ قويدى ، يالغۇز گۈزەل-
ئايلا بېشىنى چاڭگاللاپ خىيال بىلەن كېتىۋاتاتتى…

ئىككىنچى باب بىلىم كويىدا

1

بۇ تاغنىڭ ئىسمى لوڭگۇيشەن، مەنىسى ئەجدىھا قۇيرۇقى ئىكەن. تاغ تاقىر بولۇپ، تۇپىسى سېرىق كېلىدىكەن، ئۇنىڭدا يانتاق، سۆكسۆك قاتارلىق چۆل دەرەخلىرى ئۆسىدىكەن. ماڭا مانا شۇ تاغنىڭ قاپتىلىدىن ياتاق تەگدى. تاغ قاپتىلىدىن تۆۋەنگە قارىسام، پۈتۈن لەنجۇ شەھىرى ۋە خۇاڭخې دەرياسى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

كېچە. كېچە مەنزىرىسى گۈزەل، مېنىڭدە ئىلھام قوزغالدى. شۇ ئىلھامنىڭ غىدىقلىشى بىلەن يىراقتىكى دوستۇم ھاشىرغا خەت يازدىم:

«دوستۇم ھاشىر!

ساڭا سېغىنىشلىق سالام. قۇرماش بىلەن نامەتكە ئالاھىدە سالام. يېڭىدىن تونۇشقان دوستلىرىڭغا قىزغىن سالام.

قارا، ھاشىر، مەن بۈگۈن رازىيەدىن خەت ئېلىپ، تەقەززا بولۇپ كۈتكەن مۇبارەك كۈننى كۆرگەندەك خۇشال بولدۇم، خۇشاللىق ياشلىرى مەڭزىمنى يۇدى. بۇ ياشلار مۇساپىرلىقتىن پەيدا بولغان ياشلارمۇ ياكى قاتتىق سېغىنىشنىڭ ئالامىتىمۇ، بۇ ماڭا نامەلۇم.

مانا، لەنجۇغا كەلگىنىمگە ھەش - پەش دېگۈچە ئىككى

ئاي بولۇپ قاپتۇ. بۇ ۋاقىت ئىچىدىكى ئەھۋاللىرىمنى ساڭا بىرمۇبىر ئېيتىپ بەرمەكچىمەن. ئاڭلىغىن، مەن ساڭا سۆزلەۋاتىمەن:

سىلەر كەتكەندىن كېيىن مەن ئۈرۈمچىدە يەنە ئون نەچچە كۈن تۇردۇم، كۆپ ۋاقتىم كۇتۇپخانىدا ئۆتتى. ساۋۇتوفنىڭ دىلغا تامغا بولۇپ بېسىلىدىغان سۆزلىرىنى ئاڭلىدىم. بۇنىڭدىن باشقا يۈرەكنى تىترىتىدىغان بىرلا ئىش بولدى. ئۇ ئىش — ئەلانۇرنىڭ خېتى. بۇ خەت ساڭا بەخت تىلەيدىغان، شۇنىڭ بىلەن سېنىڭ كالتە پەم ئادەم ئىكەنلىكىڭنى ئېچىپ بېرىدىغان خەت. سەن ئۇ خەتنى كۆرۈشكە ئالدىرىغىنىڭ بىلەن، مەن ئالدىرىمايمەن. قىسقىسى، خەتنى ساڭا ئەۋەتىش ياكى ئەۋەتمەسلىك ئۈستىدە تېخى بىر قارارغا كېلەلمىدىم.

بۇ گەپ مۇشۇ يەردە تۇرۇپ تۇرسۇن. ئەمدى مەن ئۆز ئەھۋالىمغا كېلەي: قارا ماشىنىدا يەتتە كۈن، پويىزدا بىر سوتكا مېڭىپ، ئاخىر لەنجۇ شەھىرىگە يېتىپ كەلدۇق. يولدا كەلگۈچە خېلى ياخشى قىلىپ سەپەر خاتىرىسى يازدىم، كۆچۈرۈپ ساڭا ئەۋەتىپ بېرىمەن. سەنمۇ سەپەر خاتىرەڭنى ماڭا ئەۋەتكىن...

ھازىر لەنجۇدا كەچ كۈز، ۋىژىلداپ ئاچچىق شامال ئۇرۇپ تۇرىدۇ. مەن شامالغا توغرا تۇرۇۋېلىپ شەھەرگە قارىدىم. شەھەر ھەرىكەتتە، گويا پۈتۈن شەھەر مېنىڭ ئاستىمدا يالت-يۇلت قىلىپ تۇرىدۇ. رەڭگارەڭ چىراغلار بىلەن بېزەلگەن شەھەر كېچىسى سېنىڭدە يۇلتۇزلار بىلەن تولغان ئاسمان پارچىسى يەرگە چۈشۈپ قالغانمىكىن دېگەن تۇيغۇ قالدۇرىدۇ. خۇاڭخې دەرياسى خۇددى يۇلتۇزلارنى ئارىلاپ سۇزۇلغان سامانيولىدەك ئاقىرىپ تۇرىدۇ. مەن دېرىزەمدىن شەھەر كېچىسىنى تاماشا قىلىشنى ياخشى كۆرىمەن. شەھەر

توغرىسىدا ھازىرچە مۇشۇنچىلىكلا يېزىپ تۇراي .

مەن تۇرۇۋاتقان بۇ تاغ باغرىدىكى جاي ، غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى دەپ ئاتىلىدۇ . بۇ يەرنىڭ ھەممىلا نېمىسى ماڭا ياقىدۇ . غەربىي شىمال ئۆلكىلىرىدىن كەلگەن يىگىرمە نەچچە مىللەت پەرزەنتلىرىنىڭ بىر ئائىلىگە جەم بولۇپ ئىناق ھايات كەچۈرۈشىمۇ ، ئۇلارنىڭ خىلمۇخىل كىيىنىشلىرى ، خىلمۇخىل تىللاردا ناخشا ئېيتىشلىرىمۇ ؛ مەكتەپنىڭ ساپ ھاۋالىق ، گۈزەل ۋە ئازادە بىنالار بىلەن تولغان قوينىمۇ ، تاغ قاپتىلىدىكى مېۋىلىك باغلىرى ، ھاۋالىق شىپاڭلىرى ، سۈنئىي تاغ ۋە كۆللىرى ، ھەشەمەتلىك كۇلۇب ، كىتابخانىلىرىمۇ ، قىسقىسى ، ھەممىلا نېمىسى ماڭا ياقىدۇ . مەن بۇ بىلىم سارىيىدا ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ بەخت ۋە دوستلۇق بىلەن تولغان ئىللىق قوينىنىڭ ئانىلىق تەپتىنى سېزدىم . ئاشۇ ئانا مېھرىدىن نەپ ئېلىۋاتقىنىم ئۈچۈن ، ئىچ - ئىچىمدىن خۇشالمەن .

داغدۇغىلىق سۆزلەردىن كۆرە ، كوندىلىك تۇرمۇشۇم ، شېرىن ئارزۇ - خىياللىرىم توغرىسىدا يازاي . بۇنداق خەت ماڭىمۇ ، ساڭىمۇ ياقىدۇ .

سېرىق غازاڭغا پۈركەنگەن ئىلھامبەخش كەچ كۈزنىڭ بىر يەكشەنبىسى ، بىزنىڭ تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىمىزنىڭ مۇئاۋىن جۇرنىنى رەقىپ مېنى ۋۇچۇەنشەنگە — دەم ئېلىش ئورنىغا ئېلىپ باردى . ئۇ ھاراق ئىچىشنى ياخشى كۆرىدۇ . سەن بىلىسەن ، مەن بۇ ئىشتا تازا يېتىلمىگەن . شۇنداق بولسىمۇ ، ئۇنىڭ رايىغا بېقىپ ھە - ھۇ دېيىشىپ بېرىمەن . چۈنكى ، ئۇ ھازىر مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئادىمىم ، ئۇ مېنىڭ غېمىمنى كۆپ يەيدۇ . ئۇنىڭ بىلەن بالىلىق چاغلاردا بىللە بولغىنىم توغرىسىدا مەن ساڭا سۆزلەپ بەرگەنىغۇ ، ھې-

لىنقى مېنىڭدىن مۆشت يەپ ، مېنى سولىتىپ قويغان رەقىپ
شۇ . ئۇ ھازىرمۇ باي ، غۇلجا شەھىرىدىكى دادىسىدىن مىراس
قالغان جايىنى سېتىپ پۇللۇق بولۇۋاپتۇ ، پۇلنى قەغەزنىڭ
ئورنىدا ئىشلىتىدۇ . ئۇ نام چىقىرىش ، ياسىنىش ، ھوزۇرلە-
نىشقا ئامراق ، بولۇپمۇ چىرايلىق قىزلارنى كۆرسە تۇرالماي-
دۇ ، قىزلار توغرىسىدا سۆزلەشنى ياخشى كۆرىدۇ…
قىسقىسى ، ئۇنىڭ ئەيىبىمۇ بار ، لېكىن ئۇنىڭ ئەيىبلىرى
دوست بولۇشىمىز ئۈچۈن دەخلىسىز . بىز كىچىكىمىزدىن
قاش دەرياسىنىڭ سۈيىنى بىللە ئىچىپ چوڭ بولغانلار ، شۇڭا
بەزى ئوخشاپ كېتىدىغان تەرەپلىرىمىزمۇ بار . مەسىلەن ،
ئىككىمىزلا پۇلنى دوست تۇتمايمىز ، ناخشا ، كۈلكە - چاق-
چاقنى ياخشى كۆرىمىز ، ۋەھاكازالار… نېمىلا بولمىسۇن ،
ماڭا دوست - سىرداش لازىمغۇ ، رەقىپنىڭ زېرىكىشلىك
سۆزلىرىنى سەۋر - تاقەت بىلەن ئاڭلاپ ئۆتكۈزۈۋەتسەملا ،
ئۇ ماڭا زىيانلىق ئادەم ئەمەستەك قىلىدۇ . ئەلۋەتتە ، ئۇ
كىچىكىدىنلا ئارزۇلۇق بولۇپ ئۆسكەن . ئۇنىڭ دادىسى ناھا-
يىتى پۇللۇق بولىدىغان . ئۇلارنىڭ شەھەردىمۇ ، يېزىدىمۇ
قورۇ - جايلىرى ، قورۇ - قورۇ قويلىرى ، ئۆيمۇ - ئۆيمۇ
يىلقىلىرى ، سوپۇن زاۋۇتى ، گەزمال ، يېمەك - ئىچمەك
دۇكانلىرى بار ئىدى . شۇنچە جىق بايلىق ئەتىۋارلىق بالىنى
تەمەخور ، ھاكاۋۇر قىلىپ ئۆستۈرۈشى ئېنىققۇ . ئۇ گەرچە
ھازىر كومپارتىيە ئەزاسى بولسىمۇ ، بەدىنىدىكى ماڭا ۋە باش-
قىلارغا ياقمايدىغان نەرسىلەردىن بىزار بولغىنى يوق . ئۇنىڭ
بىلەن سۆھبەتلەشكەندە ھامان ئىچىم پۇشۇپلا ئولتۇرىمەن :
«ئون يىل تىرىش ، باشقىلارنىڭ ئاغزىدىن كىرىپ ، بۇرنىدىن
چىق ، باشلىق بولالمىساڭ ، مەن كېپىل !» دەيدۇ ئۇ . مەن
بىزار بولۇپ : «بۇنىڭ نېمىگە زۆرۈرىيىتى بار ؟» دەپ سوراي-

مەن . ئۇ قاپىقىنى سۈزۈپ : «دۇنياغا قانچە قېتىم تۇغۇلاتتىڭ ؟ ئادەمدەك ياشايمەن دېسەڭ ، باشقىلارنى ئۆز ئىشىڭغا سال ، باشقىلارنىڭ قولى ، پۇتى ئەمەس ، بېشى ، مېڭىسى بول . مېنىڭ ھازىرقى ئورنۇم ھاكىم دەرىجىلىك ، ئوتتۇز ياشقا بارغاندا ۋالىي دەرىجىلىك بولىمەن . يەنە ئـون بەش يىلدا شىنجاڭغـا يۆتكىلىمەن ـ دە ، ھېچبولمىغاندا بىر نازارەتنىڭ نازىرى بولالايمەن ! » دەيدۇ . بۇ گەپلىرى ماڭا تولىمۇ ئۇياتلىق تۇيۇلىدۇ . لېكىن ، نېمىلا بولمىسۇن ، ئۇنىڭ بىلەن بولغان دوستلۇقنى تاشلىۋېتمىدىم .

رەقىپ خەنزۇ تىلىنى ئوبدان بىلىدۇ ، پەلسەپە ، سىياسىي ئىقتىسادتىن ساۋاتلىق ، ئەدەبىياتقىمۇ خېلى قىزىقىدۇ ، بولۇپمۇ قىزلار بىلەن سۆزلەشكەندە رومانلاردىن نەقىل ئېلىپ سۆزلەيدۇ ، ئۇلارنى رومانلاردىكى داڭلىق قىزلارنىڭ نامى بىلەن ئاتاپمۇ قويىدۇ . ئۇ بىر ئاخشىمى ياتىقىمغا كىردى ، مېنىڭ ئۆگىنىش پىلانىمنى كۆرۈپ ، كۈنىگە ئون سائەت ئۆگىنەمسىنا ؟ ساراڭ ، قىز تاپىمسەن ؟ بىر ئادەم ياخشىراق ئورۇنغا ئىگە بولۇۋالسىلا بىلىملىك بولغىنى شۇ . مەنسىپىڭ بولسىلا باشقىلار سېنى بىلىملىك دەپ تونۇۋېرىدۇ . ئورۇن ئۆگىنىش بىلەن قولغا كەلمەيدۇ ، ئەخمەق . «كاپىتال » ، «پەلسەپە خاتىرىلىرى »نى ئوقۇمايمۇ پەيلاسوپ ، ئىقتىسادشۇناس بولغىلى بولىدۇ . قايسىبىر باشلىق كەچكىچە كىتاب ئوقۇيدۇ دەيسەن ؟ خەنزۇچە ئۆگىنىشىمۇ شۇنداق . بۇنچە تەر تۆكمىسەڭمۇ يەنە ئۈچ يىلدا «رىنمىن رىباۋ »نى ئوقۇيالىغۇدەك بولىسەن !... دەپ مېنى ئەيىبلىدى ، لېكىن مېنىڭ پەلسەپە خاتىرىلىرىمنى كۆرۈپ قىزىقىپ قالدى ، «دوستلۇق يالدامىسى ئۈچۈن بۇ خاتىرەڭنى ماڭا بەرگىن ! » دېدى .

«مەن ساڭا كۆچۈرۈپ بېرەي » دېدىم .

يېقىندا كادىرلارنىڭ ئۆگىنىش ئەھۋالىدىن قىلىنغان كۆرگەزمىدە مەن قولىيازمىلىرىمنى كۆرۈپ قالدىم . بۇ قول- يازمىغا بىرىلگەن چۈشەندۈرۈشكە : «تىل - ئەدەبىيات فاكۇل- تېتىنىڭ مۇئاۋىن جۇرنىنى ، ئىلغار كومپارتىيە ئەزاسى يول- داش رەقىپنىڭ پەلسەپە خاتىرىسى » دەپ يېزىپ قويۇلۇپتۇ . رەقىپ ئۈچۈن مېنىڭ يۈزۈم لازا سۈركىگەندەك ۋىلىلداپ ئېچىشتى : «بۇ نېمە قىلغىنىڭ ، رەقىپ ؟ » دەپ سورىدىم ئۇنىڭدىن . رەقىپ : «ماركسىزم - لېنىنىزمنى مۇشۇنداق ئۆگىنىمەن . سېنىڭ قەلىمىڭ بىلەن يېزىلغان گەپلەر مېنىڭ قېنىمغا سىڭگىلى نىكەم . بۇنىڭغا ئالىيىش كەتمەيدۇ . مېنىڭ مېڭەمدىكىنى سەن كۆچۈرۈپ يازدىڭغۇ ! » ، دېدى .

مەن قاقاقلاپ كۇلۇش بىلەن بۇ ئىشنى ئۆتكۈزۈۋەتتىم . بىزنىڭ دوستلۇقىمىز بۇنىڭ بىلەن بۇزۇلغىنى يوق . بىز ۋۇچۇەنشەن باغچىسىدا چۈشكىچە ئوينىدۇق ، سەيلى قىلدۇق . بۇ تاغ باغرىدىكى باغچە ماڭا ناھايىتى ياقتى ، رەقىپ مەست بولۇۋېلىپ ، قىزلارغا قوپال مۇئامىلە قىلىشقا باشلىدى . چۈشتىن كېيىن بىز يەنتەن ئارىلىغا بېرىش ئۈچۈن تۆمۈر ئاسما كۆۋرۈك يېنىغا باردۇق ، تولۇملاردىن ياسالغان كىچىك قولۋاققا چۈشۈپ سېرىق سۇلۇق دەرىيادا ئاقتۇق . ئەجەب كۆڭ- لۇم ئېچىلدى ، دەرىيادا كېتىۋېتىپ تازا ۋارقىراپ ناخشا ئېي- تىشتۇق . لېكىن ، تولۇم قولۋاق بىلەن ئىككى - ئۈچ كىلو- مېتىر ئېقىپ ، قويۇق دەرەخلىك يەنتەن ئارىلىغا چىققاندا خۇشاللىق خاپىلىققا ئالماشتى . هاراقنىڭ كۈچى بىلەن رە- قىپنىڭ چالا كۆرەڭلىكى ئەدەپ كەتتى . ئۇ مېنى قېرى كىلا- يۇن دەرىخى ئاستىدىكى قاتلىما ئۇستەلگە ئولىشىۋېلىپ شاھ- مات ئويناۋاتقان چەت ئەللىكلەرنىڭ يېنىغا ئېلىپ باردى ، ئاندىن خەنزۇ تىلىدا بىر نېمىلەرنى دېدى . مەن ھېچ نەرسە

ئۇقالمىدىم . چەت ئەللىكلەر كۆلۈشۈپ مېنىڭ قولۇمنى قىس-
تى ۋە شاھمات جوزىسىغا ئولتۇرغۇزۇشتى . مەن رەقىپكە خاپا
بولۇپ : «سەن مېنى ئۇيغۇرلارنىڭ شاھماتچىسى دەپ تونۇش-
تۇردۇڭمۇ نېمە ؟ » ، دەپ سورىدىم . ئۇ : «ھە ، نېمە بوپتۇ ،
ئۇيغۇرلارنىڭمۇ شاھماتتا بوش كەلمەيدىغانلىقىنى بۇ خەققە بىر
كۆرسىتىپ قويىمامسەن » ، دېدى .
ئۇلاردىن بىرى كۈلۈپ تۇرۇپ : «قېنى سىز ئاقنى تى-
زىڭ ؟ » ، دېدى رۇسچە سۆزلەپ . مەن رۇس تىلىنى بۇزۇپ
سۆزلەپ : «ياق ، مەن قارىسىنى تىزاي » ، دېدىم .
مەن ئۇدا ئۈچ تاختا ئوتتۇرۇپ قويدۇم . بىر قېتىم پېشكا
مات بولدۇم تېخى . چەت ئەللىكلەر بىر - بىرىگە قارىشىپ
كۈلۈشۈۋىدى ، كۈلكىلىرى بەدىنىمگە نەشتەردەك سانجىلدى ،
ئىچ - ئىچىمدىن خورلاندىم . رەقىپ ئۇلارنىڭ ئوتتۇۋالغىنىغا
چىدىمىدىمۇ ، بىر چاغدا ئاغزىنى بۇزۇپ مېنى تىللىدى .
شۇنىڭ بىلەن مەن كەچ كىرگۈچە رەقىپكە قاپاق ئاچمىدىم .
بىر چاغدا ئۇ مەست بولۇۋېلىپ مېنىڭدىن ئەپۇ سورىدى .
مېنىڭ ئاغىنەم مانا مۇشۇنچىلىك ، سېنى خۇشال قىلىشنىمۇ ،
ئۇياتقا قويۇشنىمۇ بىلىدۇ .
شۇ چاغدا ، ھاشىر ، سېنىڭ بولمىغىنىڭغا قاتتىق ئې-
چىندىم . ئىككىمىز بىر بولغان بولساق ، بەلكى بىرەر تاختا
بولسىمۇ ئوتۇپ چىققان بولار ئىدۇق . ئاشۇ كۆڭۈلسىزلىك
بىلەن مەن ياتىقىمغا قايتىپ كەلدىم . ئەسلىدە يەكشەنبە كۈنى
ھېچ ئىش قىلماسلىقنى بەلگىلىگەن بولسامۇ ، كۆڭۈل غەش-
لىكتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈنلا رومان ئوقۇشقا تۇتۇش قىلدىم .
شېكىسپىر دراملىرىنىڭ ئۆزبېكچە نەشرىنى چەت ئەل كىتاب-
خانىسىدىن سېتىۋالغانىدىم ، ئەنە شۇ توپلامدىن «خاملېت»
نى ئوقۇشقا ئولتۇرۇۋىدىم ، كۆڭۈل غەشلىكىم كۆتۈرۈلۈپ

كەتتى .

ھاشىر ، خەنزۇچە ئۆگىنىش ھازىر مېنىڭ بىرىنچى ۋەزىپەم ، قاچانمۇ خەنزۇ تىلىدىكى رومانلارنى ئوقۇغۇدەك بولارمەن دېسەملا ، رەللى بولىمەن . مەن ئۆز تىلىمىز ۋە ئۆزبېك ، قازاق تىللىرىدىكى رومانلارنىمۇ ئىزدەپ تېپىپ ئوقۇۋاتىمەن ، كىتاب ، ژۇرناللاردىن يازغان خاتىرىلىرىم بىرنەچچە دەپتەر بولدى . رەقىپ مېنىڭ بۇ خاتىرىلىرىمنى «ئەخمەقلىقنىڭ بەلگىسى» ، دەيدۇ . ئۇنىڭ قارىشىچە ، رومان دېگەننى ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈنلا ئوقۇش لازىمكەن . مەن ئۇنىڭغا ئۇلۇغ ئادەملەرنىڭ بۇ توغرىدىكى گەپلىرىنى ئوقۇپ بەرسەم ، ئۇ : «بۇ گەپلەر سىياسىي يېتەكچىلىك يۈزىسىدىنلا ئېيتىلغان ، ئىشەنمىسەڭ ، داھىيلارنىڭ ھاياتىنى ئۆگىنىپ باق ، ئۇلارمۇ ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىش ئۈچۈنلا رومان ئوقۇغان» ، دەيدۇ . مەن لېنىن توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى بىرنەچچە كۈن بېرىلىپ ئوقۇدۇم . ياق ، لېنىن رومانلاردىن ئالغان بىلىملىرىنى ئۆزىنىڭ جەمئىيەت توغرىسىدىكى بىلىملىرىنىڭ بىر قىسمى ۋە مۇھىم ماتېرىيالى قىلغان . ماركسمۇ بالزاك رومانلىرىدىن جەمئىيەتنى بىلىشتە نۇرغۇن پايدىلانغانىكەن...

ئاداش ، مەن ساڭا كۈندىلىك مەشغۇلات جەدۋىلىمنى قىسقىچىلا تونۇشتۇرۇپ ئۆتەي ، پىكىر - مەسلىھەتىڭنى بەر ! ئەتىگەنلىكى سائەت بەشتە ئورنۇمدىن تۇرىمەن ، يېرىم سائەت تەنھەرىكەت قىلىمەن ، سوغۇق سۇدا بەدىنىمنى سۈرتىمەن ، ئاندىن سائەت يەتتىگىچە خەنزۇچە يادلايمەن (ھازىر ئاددىي جۈملىلەرنى يادلاۋاتىمەن) ، سائەت يەتتىدە غىزالىنىمەن (قوشۇمچە دەپ قوياي ، تامىقىمىز ناھايىتى ياخشى) . نەق سائەت يەتتە يېرىمدا مېنىڭ مۇئەللىمىم جاڭ شيۇيىڭ كۈلگەن پېتى كىرىپ كېلىدۇ ۋە ئادەمنىڭ زوقى كەلگۈدەك يۇمشاق

ئاۋاز بىلەن : «نى خاۋ ؟ » ، دەيدۇ . مەنمۇ شۇ تەلەپپۇزدا جاۋاب
قايتۇرىمەن . مەن ساڭا جاڭ شيۈيىڭ لاۋشى[1] توغرىسىدا قىسقە-
قىچىلا يازماقچىمەن : يېشى يىگىرمە ئۈچتە ، چىرايلىق كىيىـ
نىشنى ياخشى كۆرىدۇ ، دۈگىلەك يۈزلۈك ، مەڭزىدىن قان
تېمىپ تۇرىدۇ . خۇمار كۆز ، قاڭشارلىق ، بويى زىلۋا ئايال ،
بۇرۇلكىسىنىڭ قىرى بۇزۇلمايدۇ ، قورۇق سۆزنى ئاز قىلىـ
دۇ ، ماڭا ھەر كۈنى ئىككى سائەت دەرس بېرىدۇ ، قالغان
ئىككى سائەتنىڭ بىر سائىتىدە مېنىڭدىن سىناق ئالىدۇ ،
يادلىغان جۈملىلىرىمدە ھەتتا ئازراق ئاۋاز خاتالىقى بولۇشىغا
يول قويمايدۇ . ئۇمۇمەن ، ھەر كۈنى ئۈچ سائەت ئەتراپىدا
مەشغۇلات ئۆتكۈزىدۇ . مەن بەزى جۈملىلەرنى بېيجىڭ تەلەپ-
پۇزىدا توغرا ئوقۇسام ، جاڭ لاۋشى خۇددى بالىسىنىڭ تىلى
چىققىنىغا ئامراقلىقى كەلگەن ئانىدەك خۇشال بولۇپ كېتىد-
دۇ . مەن ئۇنىڭ تاپشۇرمىلىرىنى ھەرقاچان يۈزدەيۈز ئورۇن-
لايمەن . ھازىرغىچە مەن ئۇنى بىر قېتىممۇ خاپا قىلمىدىم ،
بۇنىڭدىن كېيىنمۇ زادى خاپا قىلمايمەن . ھاشىر ، نېمىشقىـ
دۇر ئەتىگەنلىكى جاڭ لاۋشىنىڭ پاتراق كىرىشىنى تۆت كۆز
بىلەن كۈتىمەن . ئۇ كىرىشى بىلەنلا مەن جانلىنىپ ۋە روھلىـ
نىپ كېتىمەن . جاڭ لاۋشى گۈلنى ياخشى كۆرىدىكەن . مەن
ئىككى قاچا گۈل سېتىۋېلىپ دېرىزىگە قويۇپ قويدۇم . ئۇ
كىرگۈچە يەنە پول ۋە ئۈستەللەرنى سۈرتۈپ پارقىرىتىۋېتىـ
مەن . ئۇ مېنىڭ ھەم ياتىقىم ، ھەم دەرسخانام بولغان بۇ
ئۆيدىن ناھايىتى رازى بولۇپ : «مەن سىزنىڭ ھەممە ئىشلىـ
رىڭىزنى ياقتۇرىمەن ! » دەپ قويىدۇ . بۇ سۆز ، ئەلۋەتتە ،

---

[1] لاۋشى — مۇئەللىم دېگەن مەنىدە . بۇ يەردە شۇ دەۋردىكى تىل ئادىتى بويىچە ئېلىندى — ت .

ئىلىم ئېلىش كويىدىكى ھەدە بىلەن ئىنىنىڭ سۆيۈشمەنچىلى-
كىگىلا دەلىل بولالايدۇ !

مەن جاڭ لاۋشى توغرىسىدا شۇنچىلىك يېزىپ تۇراي .

ئەمدى ۋاقىت جەدۋىلىمگە كېلەي : شۇنداق قىلىپ ، جاڭ لاۋشى سائەت ئون بىردىن ئاشقاندا چىقىپ كېتىدۇ . مەن خەنزۇ تىلى ئۆگىنىشنى توختىتىپ قويۇپ تاماققىچە بولغان بىر سائەتلىك ۋاقىت ئىچىدە تىل ۋە ئەدەبىيات نەزەرىيىسىگە دائىر كىتابلارنى ئوقۇپ ، خاتىرە يازىمەن .

چۈشلۈك تاماقنى ياخشى يەيمەن ، تاماقتىن كېيىن ياتى-قىمغا ھېچكىمنىڭ كىرمەسلىكىنى تىلەيمەن . چۈنكى ، مەن ئىككى سائەت ئەتراپىدا ئۇخلىۋېلىشقا ئادەتلىنىۋاتىمەن . شۇ-نداق قىلىپ ، سائەت ئىككى يېرىمدا چۈشتىن كېيىنكى مەش-غۇلاتىمنى باشلايمەن . سائەت ئىككى يېرىمدا دۋەن لاۋشى ماڭا دەرس بېرىشكە كىرىدۇ . دۋەن لاۋشى ئۇيغۇر ، ئەرەب ، پارس تىللىرىنى خېلىلا ياخشى بىلىدۇ ، يېشى قىرىقتىن ئاشقان ، بىلىمى چوڭقۇر ، بولۇپمۇ تارىخ ـ ئەدەبىيات ساھەسىدە نۇر-غۇن بىلىم ئىگىلىگەن . بۇ ئادەم چەت ئەل ئەدەبىياتى ۋە جۇڭگو كلاسسىك ئەدەبىياتىنى ئەتراپلىق بىلىدىكەن . ئۇ مې-نىڭ خاتىرىلىرىمنى ئوقۇپ چىقتى ۋە نۇرغۇن يەرلىرىگە تۈزىتىش كىرگۈزدى . دۋەن لاۋشى — تىل ئەدەبىيات فاكۇل-تېتىنىڭ لېكتورى ، تەلەپچان ۋە تىرىشچان ئادەم ، ھازىر ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنىۋاتىدۇ .

دۋەن لاۋشى ماڭا ئەدەبىياتشۇناسلىقتىن دەرس بېرىدۇ . مەن ئۇنىڭ دەرسىنى ئىخلاس بىلەن بېرىلىپ ئاڭلايمەن . لېكىن ، ئاداش ، بىزدە خەنزۇ تىلىنى بىلمەي تۇرۇپ بىلىم ساھەسىدە ئىزدىنىشتىن گەپ ئاچقىلى بولمايدىكەن جۇمۇ ! مەن ئۆز ـ ئۆزۈمگە بەش ـ ئالتە ئايغىچە بولغان ۋاقىت

ئىچىدە ئاددىي ئەدەبىي ئەسەرلەرنى يازالايدىغان بولۇشقا ۋەدە بەردىم . جاڭ لاۋشى ھەر كۈنى يىگىرمىدىن ئوتتۇزغىچە يېڭى خەت بىلىشىمنى تاپىلىدى ، ئەمەلىيەتتە مەن ھەر كۈنى قىرىق-تىن ئەللىككىچە يېڭى خەت ئۆگىنىۋاتىمەن . ئاداش ، ئالدىرا-ۋاتىمەن ، ئالدىمدا دۆۋىلىنىپ تۇرغان كىتابلار ، ئۆزىگە ماگ-نىتتەك تارتىپ تۇرغان ئىلىم - پەن مېنى تىل ئۆگىنىشكە ، تېزرەك ۋە ياخشىراق ئۆگىنىشكە ئالدىراتماقتا . مەن ھازىر كۈندىلىك خاتىرەمدىكى : «بۈگۈن سەن بىر كۈننى قانداقراق ئۆتكۈزدۈڭ !» ، دېگەن سوئالغا رازىمەنلىك بىلەن ، تىل بىلە-مىنى ئىگىلەش ئۈچۈن يەنە ئەللىك يېڭى خەت ۋە ئاز - تولا نەزەرىيىۋى بىلىم ئىگىلىدىم دەپ يازىدىغان بولۇپ قالدىم .

ھاشىر ، نۆۋەتتە شۇنى دەپ قوياي . مەن تولۇق ئوتتۇ-رىنى ئەلا دەرىجىدە پۈتتۈرۈپ ، ئۆزۈمنى بىلىم ئەھلى ھېساب-لاپ يۈرگەنىدىم . بۇ مېنىڭ ياشلىق غۇرۇرۇمدىن پەيدا بول-غان يۈزەكى ھېسسىياتىم ئىكەن . مەن ئەمدى ئۆزۈمنى خېلى تولۇق مۆلچەرلىدىم : مەن بىلىم كويىدا ئەمدىلا ئىزدىنىشكە باشلاپتىمەن . مېنىڭ بىلىم ئەھلى قاتارىغا ئۆتۈپ ، جەمئىيەت-كە خىزمەت كۆرسىتىشىم كەلگۈسىدىكى ئىش ئىكەن . مەن ئاشۇ يىراق كەلگۈسنى يېقىنلاشتۇرۇش ئۈچۈن ، بارلىق كۈ-چۈم ۋە ئىدراكىمنى سەرپ قىلالىسام ، ئۆزۈمنى بىرقەدەر ئىرادىلىك ھېسابلىغان بولاتتىم !

دۈەن لاۋشىنىڭ پەزىلىتىگە ئەتراپلىق باھا بېرىشكە سەل بالدۇرلۇق قىلىدۇ . ئومۇمەن ، بىلىم ۋە ھاياتنى قىزغىن سۆيىدىغان ، جەمئىيەتكە بايلىق يارىتىپ بېرىشكە بارلىق كۈ-چى بىلەن ئىنتىلىدىغان ؛ ئىلىم - پەن چوققىسىغا يەككە - يېگانە ئەمەس ، قىقاس - چۇقان بىلەن توپ - توپ بولۇپ ئۆرلەشنى ھاياتىدىكى خۇشاللىق دەپ بىلىدىغان ئادەملەرنى

مەن ئەمدى كۆردۈم . مانا شۇلارنىڭ بىرى دۇەن لاۋشى . ئۇ تونۇگۇن مېنىڭدىن سىناق ئالدى ، مەن ئۇنىڭ ياخشى باھاسىغا ئېرىشتىم . ئۇ : «سىزنىڭ ئەستە قالدۇرۇش قابىلىيىتىڭىز مېنىڭدىن ئۈستۈن ئىكەن . سىز يادلاشنى قانداق مەشىق قىلغان ؟» ، دەپ سورىدى . مەن : «بىر يىل قۇرئان يادلىغان !» ، دەپ جاۋاب بەردىم . ئۇ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ۋە : «شېئىرلارنى كۆپ يادلىغانمۇسىز ؟» ، دېدى . «كونا ، يېڭى شېئىرلاردىن تاپالىغانلىرىمنى يادلىغان» . «مەسىلەن ، «لېنىن» داستانىنى نەچچە قېتىم ئوقۇپ يادلىيالىغانسىز ؟» ، «ئون قېتىمچە» .

«ناھايىتى ياخشى ، — دېدى دۇەن لاۋشى ، — سىزنىڭ ئەستە قالدۇرۇش قابىلىيىتىڭىز ۋە سەۋر ، چىدام بىلەن بېرىلىپ ئۆگىنىشىڭىز ، بىر پەن خادىمىغا لايىق خىسلەت ، يەنە سىز ئەتراپلىق بىلىم ئېلىشقىمۇ ئىنتىلىسىز . مەسىلەن ، فىزىكا ، خىمىيە ، ترىگونومېترىيە فورمۇلىلىرىنى پات - پات يادلاپ قويىدىكەنسىز . بۇ نەرسىلەرمۇ بىر ئىجتىمائىي پەن ئالىمى ئۈچۈن زۆرۈر . لېكىن ، ھەرگىز مەقسەتسىزلا ، ئۆزىڭىزنى ئۈستۈن كۆرسىتىش ئۈچۈنلا بۇ ئىشنى قىلىپ يۈرگەن بولماڭ . بىر ئالىم ئۈچۈن ئەڭ ياخشى پەزىلەت ، بىرىنچىدىن ، ۋەتەن ۋە خەلقنى قىزغىن سۆيۈش ، ئەنە شۇ مۇھەببەتنى ئۆزىنىڭ كۈچ مەنبەسى قىلىش . ئىككىنچىدىن ، قىلچىمۇ ساختىلىق ۋە قۇۋلۇق قىلماسلىق ، ئەمەلىيەتچى بولۇش . سىز مانا بۇ جەھەتلەردە ئۆزىڭىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇڭ !» .

مەن ئۇنىڭ كۆزەينەك ئىچىدىكى تەلەپچان كۆزلىرىدىن كۆزۈمنى ئالالماي قالدىم . ئۇ پۈتۈنلەي ماڭا پەزىلەت توغرىسىدا دەرس بېرەتتى .

دۇن لاۋشىنىڭ مەشغۇلاتى سائەت تۆت يېرىمدا ئاخىرلى-
شىدۇ. مەن سائەت ئالتىگىچە پەلسەپە ئۆگىنىشكە ئولتۇر-
مەن. كەچكى تاماقتىن كېيىن بولسا، ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى-
نىڭ كۇلۇبىغا كىرىپ، ئىككى سائەت چامىسىدا بىليارت
ياكى شاهمات ئوينايمەن. كەچ سائەت سەككىزدىن ئونغىچە
بولسا، تارىخ ۋە نەزەرىيە بىلىملىرىگە دائىر كىتابلارنى ياكى
رومان ئوقۇيمەن.

مېنىڭ كۈنلىرىم مانا شۇنداق ئۆتىدۇ. بۇ يەردە شىنجاڭ-
دىن كەلگەن كادىر، ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇغۇچىلار بەش يۈزدىن
ئاشىدۇ. مەن پەقەت شەنبە كۈنلا تانسىغا ياكى كىنوغا بارى-
مەن، ياتىقىمغا مېھمانلار كەمدىن - كەم كېلىدۇ. رەقىپ
مېنى ئىچىشكە ۋە ئويۇنغا كۆپرەك تارتىدۇ. مەن قاتتىق
تىرەجەپ تۇرۇۋېلىۋاتىمەن، ئۇ ھەتتا مېنىڭ ياتىقىمغا شوخ
ۋە چىرايلىق قىزلارنىمۇ باشلاپ كەلدى. مەن ئۇلارغا بېرىل-
مىگەن بولسام كېرەك، ئۇلارمۇ ئاستا - ئاستا يىراقلاشتى.
ئاڭلىسام ياش ئوقۇتقۇچىلار بىلەن غەربىي شىمال سەنئەت
ئۆمىكىنىڭ ئارتىسلىرى بىرلىشىپ ماڭا: «غىلاپ ئىچىدىكى
بەندە»، دېگەن لەقەمنى قويۇۋاپتۇ. مەن ئۇنىڭغا خاپا بولمى-
دىم، نېمىلا بولمىسۇن، ئۇ قىزلارنىڭ نىيىتى ياخشى. مېنى
ئۆزلىرىگە ئارىلاشسىكەن دەيدۇ، لېكىن ئاداش، پارتىيە،
ھۆكۈمەت مېنى ئالىي مەكتەپنىڭ ياخشى ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ
يېتىشسۇن دەۋاتسا، مەن كىتاب ۋە كۈندىلىك مەشغۇلاتىمنى
قايرىپ قويۇپ، قانداقمۇ ئۇلار بىلەن قويۇق ئارىلىشالايمەن؟
مەن ئۇلارنىڭ قويغان لەقىمىدىن ھەتتا رازى بولۇپ قالدىم.
بىرنەچچە يىل شۇ «غىلاپ»تىن چىقماسلىققا قارار قىلدىم.

مەن ساڭا كۈندىلىك تۇرمۇشۇمنىڭ قانداق ئۆتىدىغانلى-
قىنى يازدىم. رەقىپ مېنى: «بۇ خىل جىددىيلىكنى ئۆز-

گەرتكىن ، بولمىسا ، يېگىرمە بەش ياشقا كىرمەي تۇرۇپلا قېرى مىجەز بولۇپ قالىسەن ، دەيدۇ . مەن تېخى مۇشۇنداق ئون نەچچە سائەتلىك ئۆگىنىش مەشغۇلاتى بىلەن ئۆتكەن ۋاقتىمنى زايە كېتىۋاتقاندەك ھېس قىلىمەن ، ئويلىسامىلا ئالغا باسمايۋاتقاندەك ، بىلىملىرىم زادىلا كۆپەيمەيۋاتقاندەك بىلىنىدۇ . مەن بۇ يەردىكى ئىلىم - پەنگە بېرىلگەن پروفېسسورلار ، ئوقۇتقۇچىلار ۋە رەھبەرلەر بىلەن سۆھبەتلىشىشنى ياخشى كۆرىمەن . ئۇلارنىڭ دائىملا ئالدىراپ كىتاب كۆرۈۋاتقانلىقلىرىنىڭ سەۋەبلىرىنى بارا - بارا بىلىشكە باشلىدىم : تەتقىق قىلىپ ھەل قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار راستىنلا ئىنتايىن جىققەن ، بىر ئالىم بىر مەسىلىنى ھەل قىلغاندىمۇ ، نەچچە مىڭلىغان ئالىم بۇ ئىشلارنىڭ ئارانلا بىر قىسمىنى ھەل قىلالايدىكەن...

شۇنداق قىلىپ ، ھاشىر ، مەن بىر تەتقىقاتچى بولۇشنى شەرەپلىك ئىشكەن دەپ ھېس قىلىپ قالدىم . مېنىڭ ۋەزىپەم — ئالىي مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىش ، بۇ ناھايىتى ئېنىق . مەن يۈزلىگەن (بەلكى مىڭلىغان) تەتقىقاتچىلارنىڭ بىزدەك ئوقۇتقۇچىلارنىڭ قولىدىن چىقىدىغانلىقىنى ئويلىسامىلا ، خۇشاللىق ھېس قىلىمەن ۋە ئۆزۈمنى يارامىلىق ئادەملەر قاتارىغا دادىل قويالايمەن . بۇ يەردىمۇ جاپالىق كۈرەشلەرنىڭ بارلىقىنى بىلگەنلىكىم ئۈچۈن ، ئۆز - ئۆزۈمگە ئۈمىد بىلەن قارايمەن . بىزنىڭ ئۆزئارا ، ياشاشتىن مەقسىتىمىز — ئىنسانلارغا پايدا يەتكۈزۈش ۋە شان - شەرەپ ئۈچۈن ئۆمۈر بويى ئىنتىلىش ، دېيىشكەنلىرىمىز ھېلىمۇ ئېسىمدە . جاپا - مۇشەققەتتى بولمىغان شان - شەرەپ يالغان ۋە قەدىرسىز بولىدۇ . ھالال تەرىڭ بەدىلىگە كەلگەن شان - شەرەپ ، ھاياتىڭدەك قەدىرلىك ۋە قىممەتلىك بولىدۇ . بۇ

گەپلەرنى كۆپ دېيىشتۇق، لېكىن بۇنداق جاپانىڭمۇ، شان ـ شەرەپنىڭمۇ تەمىنى تېخى تېتىمىدۇق. ئاداش، مېنىڭچە، ھاياتىمىزنى قەدىرلەيدىغان پەيت كەلدى، چۈنكى بىز ھەر ئىككىمىزنىڭلا تەمىنى تېتىش ئۈچۈن قەدەم تاشلاۋاتىمىز.

ھاشىر، خېتىمنى مۇشۇ يەردە توختىتاي، مەن سېنىڭ بىلەن تېخى نازۇك ئىشلار ئۈستىدە سۆزلىشىمەن، ئىشىك قېقىلىۋاتىدۇ. ھازىر سائەت ئون ئىككى يېرىم بولۇپ قاپتۇ. مەن قالغىنىنى ئەتە يازىمەن، ھازىرچە مېھمانىنى كۈتۈۋالاي...»

مېنىڭ ئويلىغىنىم بولدى. ياتىقىمغا رەقىپ كىرىپ كەلدى. ئۇنىڭ پەۋاز قاپاقلىرى قىزارغان، بويىندىكى گالستۇكى قىڭغىر چىققان، ئەمما روھى كۆتۈرەڭگۈ ئىدى. ئۇ بىر چىرايلىق قىزنى باشلاپ كەپتۇ. ئۇ ئەتىر ۋە ئۇپا ـ ئەڭلىك پۇرىقى بىلەن ئۆزىنى كۆرسىتىپ تۇرغان چىرايلىق قىزنى ماڭا تونۇشتۇردى:

— قولۇڭنى بەرگىن، ئەلا، قىزلارنىڭ قولىنى تۇنجى تۇتۇشۇڭ شۇ بولۇپ قالسۇن. بۇ قىزنىڭ ئىسمى ئادىلە، سەنئەت فاكۇلتېتىغا تېخى يېڭىلا كەلدى!

قىز نازۇك قوللىرىنىڭ ئۇچىنى قوللىرىمغا تەگكۈزدى ۋە قىزىل بىلەن بويالغان لەۋلىرىنى مىدىرلىتىپ كۈلۈمسىرەپ قويدى. قىزنىڭ يۇمشاق قوللىرى ئۆلۈكنىڭ قولىدەك سوغۇق ئىدى.

— قېنى، ئولتۇرۇڭ! — دېدىم مەن قىزغا كارىۋىتىمدىن جاي كۆرسىتىپ.

— قانداق، ئادىلە، مەن دېگەندەك چىرايلىقمىكەن بىزنىڭ ئەلا! — دېدى رەقىپ لاۋزىلىشىپ، — ئېيتىڭە، ئەلادەك بەرنا يىگىتكە قانداق قىز ياق دېيەلىسۇن، سىز ئۇنىڭ كاستۇم كىيمە-

گىننىگە ھەيران بولماڭ ، ئاشۇ كۆك چاپىنى بىلەنمۇ مەن ـ مەن دېگەن قىزلارنى جەلىپ قىلالايدۇ !

مەن رەقىپىنىڭ مەستلىكىنى بىلدىم . مۇنۇ گۈزەل قىز قانداق- مۇ ئۇنىڭ بۇ لاۋزىلىقلىرىغا چىدىغاندۇ دەپ ئويلىدىم ، لېكىن ئۇنى خاپا قىلىشنى ھەرگىز خالىمايمەن . ئۇنى خۇشال قىلىش ئۈچۈن قىزغا قاراپ قويۇپ شېئىر ئوقۇدۇم :

جامالىڭ ۋەسفىنى قىلدىم چەمەندە ،
قىزاردى گۈل ئۇياتتىن ئەنجۇمەندە....

رەقىپ چۈشەنمەيلا قاقاقلاپ كۈلدى ۋە مېنىڭ مۈرەمنى قۇ- چاقلاپ :

— ئادىلە ئوقسۇن ، ئۆرۈپ بەرگىنە ، ئاداش ! — دېدى .

— چىمەندە جامالىڭ تەرىپىنى قىلىۋىدىم ، بەزمىدە گۈل ئىزا تارتىپ قىزىرىپ كەتتى ، دېگەن سۆز . ئۇن بەشىنچى ئەسىردە ئۆتكەن ئۇلۇغ شائىرىمىز ئاتايىنىڭ شېئىرى ، — دېدىم مەن ئىزا- ھات بېرىپ .

ئادىلە قىزىرىپ كەتتى . ئۇ نېپىز ياغلىقى بىلەن قىزارغان يۈزىنى سۈرتۈۋېتىپ ، ماڭا قىزىقىش بىلەن قارىدى . رەقىپ بۇ قىزىقىشنى دەرھال چۈشەندى بولغاي ، دەرھال چىرايىنى ئۆزگەر- تىپ ، قوپال چاقچاق قىلدى :

— قارا ، كىرە ـ كىرمەيلا ئادىلەگە ھۇجۇم قىلغىنىڭنى ، كۆزۈڭ ئېچىلىۋاتىدۇ جۇمۇ ، ئاۋاق ، ئەمدى يارايسەن ، يارايسەن ! راسا تۈۋلىگەن قارچىغا بوپسەن !

قىز خىجىل بولۇپ غىجىملاپ تۇتۇۋالغان ياغلىقى بىلەن پېشا- نىسىنى سۈرتتى . مەن قىزلار توغرىسىدا ھېچ نەرسە بىلمەيمەن ، لېكىن ئادىلەنىڭ بۇ ھالىتىدىن بىر خىل خىجالەت ، قورۇنۇش

بەلگىسىنى كۆردۈم. «رەقىپىنىڭ نېمىسىكىن، ئەجەب بۇ قىزنىڭ يېنىدا قاتتىق - يىرىك سۆزلىگىلى تۇردىغۇ!» مەن قىزغا سىنچە-لاپ قارىدىم. رەقىپ كۆنچىلىكىنى يوشۇرالماي قالدى:

— ئادىلە مېنىڭ سىڭلىم بولىدۇ، تۇغقانلار ئىچىدە مۇنداقمۇ قىزلار بار جۇمـۇ، بىـراق بالېتـچى، شۇمۇ ئىشـمۇ، سەن ئادىلە،— دېدى ئۇ بىردىنلا قىزنى «سەنلەپ»، — ھە، نېمە ئالىيسەن، ئەلا، قىزلارنى «سەنلەش» مەدەنىيەتسىزلىك دەمسى-نا، كۆتۈر ئۇ ياسالما مەدەنىيلىكىڭنى! مەن ھەرقانداق قىزنى «سەن» دەيمەن. قىز بىلەن ئوغۇلنىڭ پەرقى نېمىدە، بىلەمسەن؟ گۈزەللىكتە. قىزلارغا خۇدايىم ئادەملەر تويماستىن قاراشسۇن دەپ گۈزەللىك بەخش قىلغان، قارىغىنا، ئادىلەگە يەۋېتىدىغاندەك قارا-ۋاتىسەن!

— قويسىڭىزا، رەقىپكا! — ئادىلە خاپا بولدى.

— غودۇڭشىما، سەن ئۇ «بالېت»نى قوي، سىڭلىم، ھېچ-بولمىسا روياللچى بول، بولمىسا، سىياسىي قانۇن ياكى تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىغا ئالمىشۋال، مەن سېنى ئالماشتۇرۇۋالى-مەن. نېمە، «بالېت» دېگەن بىر ئادەمگە ئۆمۈرلۈك ئاش - نان بولالايتتىمۇ؟

— مەن ئۆزۈم «بالېت»نى ياخشى كۆرىمەن، رەقىپكا!

— سەن ئۆزۈڭ ئۈچۈن ياشايتتىڭمۇ، بۇ دۇنيادا؟ ئۇرۇق - ئەۋلادىڭ، يېقىنلىرىڭ سېنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭ بىلەن مەغرۇر-لىنالىسا ھېساب. سىڭلىم ئادىلە چېكەتكىدەك سەكرەپ «بالېت» ئوينايدۇ دېسەم، يۈزۈم ھۆپۈلدەيدۇ مېنىڭ!

قىز قاقاقلاپ كۈلۈۋىدى، ئاۋازى كۈمۈش قوڭغۇراقتەك ئاڭ-لاندى. مەن ئۇلارغا چاي قۇيۇۋېتىپ:

— بۇ گېپىڭ توغرا بولمىدى، ئادىلە بالېتقا ھەۋەس باغلىغا-نىكەن، ئەلۋەتتە بۇ قىزنى بالېتنى ياخشى ئۆگىنىشكە رىغبەتلەندۇ-

رۇشۇڭ كېرەك . بىزدىن ھەر خىل كەسىپلەرنىڭ داڭلىق ئادەملە-
رى چىقىشى لازىم . بۇ دەۋردە چىقمىسا ، قايسى دەۋردە چىقىدۇ .
بالېت بىز ئۈچۈن يېڭىلىق ، سېنىڭ ئارتىسلار توغرىسىدىكى كۆز-
قارىشىڭ بولسا كونىلىق ، تازا كونىلىق !

رەقىپ مۆرەمگە ئۇرۇپ قويدى :

— قالتىس ئۈمىدۋار - دە ، سەن ئەلا ، ھەر خىل ساھەدە
داڭلىق ئادەملىرىمىز چىقىپ بىزنىڭ مىللىتىمىزنى دۇنياغا تونۇت-
سۇن دەيسەن - دە ، مېنىڭ مىللەتپەرۋەر دوستۇم !

قىز جانلىنىپ كەتتى ۋە ئىنچىكە قاشلىرىنى ئۈچۈرۈپ سۆز-
لەشكە باشلىدى :

— ئاڭلىسام ، بۇياق... بۇياق دېگىنىم نېمىسى... ئەلاكام
ئالىم بولۇشقا ئىرىشىۋېتىپتۇ . مەخسۇس ئىككى مۇئەللىم ئەلاكام-
نى تەربىيىلەۋېتىپتۇ . بىزمۇ بىر كەم ئورۇننى تولدۇرايلى ، بالېت
باشقا مىللەتلەرنىڭ بولغىنى بىلەن ، ئۆزلەشتۈرۈۋالساق بىز ئۈچۈن
خىزمەت قىلىۋېرىدۇ . سىز رەقىپكا ، راستىنىلا كونا كۆزقاراشتا
ئىكەنسىز ، ئارتىس دېسىلا ئەخلاقى يامان دەپ قارايدىكەنسىز !...

قىز تېخىمۇ قىزىرىپ كەتتى . ئۇ پات - پات يەر ئاستىدىن
ماڭا قاراپ قوياتتى . مەن رەقىپنىڭ قىزنىڭ نازۇك بەللىرى ،
ئاق ، سۈزۈك بويۇنلىرى ، ھەتتا كۈلگەندە پەيدا بولىدىغان زىنىخلە-
رىغىچە سەپسېلىپ ، شەھۋانە كۆزلىرىنى ئۈزمەستىن قاراپ تۇرغى-
نىنى سېزىپ قالدىم - دە : «پاك قىز كۆرۈنىدۇ ، مۇنۇ رەقىپ
ئۇ قىزنى قانداق قىلىپ ئەگەشتۈرۈۋالغاندۇ - ھە ؟» دەپ
ئويلىدىم .

— سەن ، ئەلا ، ئادىلەنى تۈزۈكرەك مېھمان قىل ، ئادىلە
سېنىڭ ياتىقىڭغا مېھمان باشلاپ كېلىدۇ . بىلىپ قوي ، سەن
ئامەتلىك ئادەم جۇمۇ ؟ باشقىلار سېنى «غىلاپ بەندىسى» دەپ
تۇرسىمۇ ، پۈتۈن ئىنستىتۇتنىڭ كۆزى چۈشكەن قىزلىرى سېنى

ئىزدەپ ، غىلاپ ئىچىگىمۇ كىرمەكچى بولۇۋاتىدۇ . بىلىپ قوي ، ئەلا ، يىگىت دېگەنگە ئامەت بىر ياكى ئىككى ئىشىپ كەتسە ئۇچلا قېتىم كېلىدۇ . سەن ئەخمەق بولۇپ يەنە ئۆيۈڭگە كىرگەن قارلىغاچنى سۈپۈرگە ئىلىپ قوغلاپ يۈرمىگىن ! مەن ساڭا دەپ قوياي ، ئادىلە ئۆزىنىڭ دوستىنى باشلاپ كېلىدۇ . ئۇ قىزنى كۆرسەڭ ئاغزىڭ ئېچىلىپلا قالىدۇ .

— راست ،— دېدى قىز ماڭا قاراپ قويۇپ ،— سىز ئۇ قىزنى بىلىسىز . ھازىر ئۇ سىز توغرۇلۇق ياخشى پىكىردە !

— ئاڭلىدىڭمۇ ، ئاۋاق ، ئامەت قۇشى مۇنۇ خاپان بېشىڭنى ئەگىمەكتە !

— ئۇ سىز بىلەن دوست بولۇشنى خالايدۇ ، — دېدى ئادىلە رەقىپىنىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ، — رەقىپكام سىزنى ھەممىلا جايدا ماختاپ يۈرۈپ ، بىزدە قىزنىقش پەيدا قىلىپ قويدى . بۈگۈن سىزنى كۆرۈش ئۈچۈنلا كىردىم . بىزدەك ئەرزىمەس يۈرتلۇقلىرى-ڭىزغا ئازراق ۋاقتىڭىزنى چىقىرىپ قويۇڭ . كېلەر شەنبىدە دوس-تۇم گۈزەلئاينى باشلاپ مېھمانغا كېلىمەن ، قارشى ئالالامسىز ؟

— قولۇم كۆكسۈمدە ، — دېدىم مەن كۈلۈپ ، — ئەمما ، مېنىڭ مۇساپىرخانامدا ياخشى كۈتۈلمەي قالارسىلەرمىكىن ؟

— پارىڭىڭىزنى ئايىمىسىڭىز بولدى ، — دېدى ئادىلە ، — بىز پاراڭخۇمارى . بىزنى كۈتمەن دەپ جوۋىماڭ !

قىز ئورنىدىن تۇردى ، دېمەك مەن رازى بولدۇم دېگەن سۆز . «مەن گۈزەلئاينى يامان كۆرمەنغۇ ، يەنە نېمىشقا رازى بول-دۇم !» دەپ ئويلاپ قالدىم . مېھمانلار كەلسە تۆت - بەش سائەت ھەتتا يەتتە - سەككىز سائەت ۋاقتىم قۇرۇق گەپ بىلەن ئۆتۈپ كېتىدىغۇ ! ئۇنىڭ ئۈستىگە ، بۇ قىزلار بىلەن نېمىنىمۇ سۆزلەش-كىلى بولسۇن . ئۇلار بىلەن ئورتاق تىلغا ئىگە بولۇش ئۈچۈن ، مەن خىيالىمنى چىرمىۋالغان كىتابلار ، ئوقۇملار ، چۈشەنچىلەرنى

بىر يولىلا تاشلىۋېتىپ، ئۇلارنىڭ تىلەكلىرىگە ئۇيغۇن نەرسىلەرنى ئۆزلەشتۈرۈشۈم لازىم! ياق، مەن بۇنى قىلالمايمەن! لېكىن، مېھمانغا كېلىمىز دېگۈچىلەرنى چەتكە قېقىشنىڭ ئۆزى تازا قوپال-لىق! مەن ياق دېيىشكە ئىلاجسىز تۇرغاندا، مېنىڭ ئورنۇمغا رەقىپ جاۋاب بەردى:

— بولدى، بولدى، ئادىلە، سەن گۈزەلئاينى باشلاپ كېلى-ۋەر، كەچكى تاماق مۇشۇ يەردە يېيىلىدۇ، شۇ كۈنكى ئولتۇرۇش-نىڭ مەزمۇنىنى بىز بەلگىلەيمىز. نېمىشقا دېسەڭ، بۇ ساھىبخا-نىنىڭ ئىشى! ئەمىسە كېلىشتۇق! يۈر، مەن سېنى ئۇزىتىپ قويىمەن!

ئادىلە ماڭا قارىدى:

— مېنى رەقىپكام بىلەن بىللە ئاپىرىپ قويالامسىز؟

مەن ئىلاجسىز ئۇلار بىلەن ماڭدىم.

بىز خېلىدىن كېيىن ياتاققا قايتىپ كىردۇق. رەقىپ خاپا ئىدى.

— سېنىڭ ئۈچۈن مەن خىجىل! — دېدى ئۇ جەينىكى بىلەن ئۈستەلگە تايىنىپ، — ھاياتقا يېڭىلا كۆز ئاچقان ئون سەككىز ياشلىق قىزغىمۇ تۈزۈك ئىلتىپات قىلمىدىڭ. ئۇلار شەنبە كۈنى كەلسە، زېرىكتۈرۈپ قويماسلىق ئۈچۈن ئۆزۈڭنى خۇشخۇي تۇت. قىزلار كۆيۈپ قالارمىكىن دەپ ئەنسىرىمە، ئۆزۈڭ كۆيۈپ قالمى-ساڭلا بولدى، سەن دونكىخوتنىڭ بىرىگە ئاشىق بولغىنىنى كۆر-گۈم كېلىدۇ. سەن گۈزەلئاي دېگەن قىزغا جەزمەن بېرىلىسەن. مېنىڭ مەقسىتىم، ئۇ قىزنى ساڭا باغلاپ قويۇش. نېمىشقا دې-سەڭ، ئۇنىڭ پېيىگە چۈشكەنلەر جىق، ياش ئوقۇتقۇچىلار، مەن، مەن دەپ يۈرگەن يۇقىرى سىنىپ ئوغۇللىرى — ھەممىسىلا ئۇنىڭغا ئىچ-پەش تارتىپ يۈرىدۇ. قىز مېنىڭ بىر ئەشەددىي دۈشمىنىم بىلەن سەل يېقىندەك قىلىدۇ. قىزنى ئۇنىڭدىن يۇلۇۋې-

لىش كېرەك، ئۇقتۇڭمۇ! ئۇ دۈشمىنىم چۆچەكلىك. بىز بىر گۈزەل قىزنى چۆچەكلىككە تاشلاپ بېرەلمەيمىز! نېمىشقا دېسەڭ، بىز غۇلجىلىق! ئۇنى تارتىۋېلىشقا يالغۇز سەنلا يارايسەن! مەن سېنى قىزلار ئىچىدە ماختاپ يۈرۈپ ئاسمانغا چىقىرىۋېتىپتىمەن، مانا ئەمدى ئۆزۈمنىڭمۇ قولۇم يەتمەس بولۇپ قالدىڭ.

— مۇنداق دېگىنە، — دېدىم مەن ئۇنىڭ مەقسىتىنى چۈشە-نىپ، — ئۇنداق غەرىزىڭ بولسا، بۇ مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىشتىن باش تارتىمەن.

— ساراڭ، بىغەرەز، — دەپ ۋارقىرىدى ئۇ كۆزلىرىنى قى-زارتىپ، — باش تارتساڭ، دىدارىڭغا قارىمايمەن، ئۆمۈر بويى رازى ئەمەسمەن!

ئۇ ئىشىكنى جالاقىدە يېپىپ چىقىپ كەتتى. مېنىڭچە، ئۇ-نىڭ قىز ئۈچۈن قىلىۋاتقان بۇ قىتىغۇرلۇقى يىرگىنچلىك ئىدى. بۇ ھال ئۇنىڭ روھىي دۇنياسىدا ناچار ئىللەت بارلىقىنى بىلدۈرەت-تى. لېكىن، بۇنىڭلىق بىلەن ئۇنى رەنجىتىش يارىماسلىققۇ، رازى بولايمۇيا؟ يامان يېرى، مەن گۈزەلئاي بىلەن يېقىنلىشىشنى ھەر-گىز خالىمايمەن. ئۇ باشقىلارغا چىرايلىق كۆرۈنگىنى بىلەن، ماڭا سەت ۋە يېقىمسىز كۆرۈنىدۇ. ئۇنىڭ تەكەببۇرلۇق يېغىپ تۇرغان چىرايى يادىمغا كەلسىلا بەدەنلىرىم تىكەنلىشىدۇ. لېكىن، رەقىپنى رايىدىن قانداق قايتۇرغىلى بولىدۇ؟ ئادىلەنىڭ سىلىق، سەممىي مۇئامىلىسىگە قانداقلارچە قوپال جاۋاب قايتۇرغىلى بولىدۇ؟ مەغ-رۇر قىزغا ئەمدى ئوچۇق چىراي ئاچسام، يىگىتلىك غۇرۇرۇم نەدە قالىدۇ؟

مەن خېلى ئويلاندىم. ئاخىر باشقىلارنىڭ كۆڭلى ئۈ-چۈن ئاز-تولا قۇربان بېرىشكە، يەنى نەپرىتىمنى مەجبۇرىي ئىچىمگە يۇتۇپ، ماڭا زېرىكىشلىك بولغان بۇ مېھمانلارغا قاپاق ئېچىشقا، ئۇلارنى زېرىكتۈرمەسلىك ئۈچۈن بىرنەچچە سائەتلەپ

ئەسنىمەي ، خۇشخۇي ساھىبخانىلىق رولىنى ئارتقۇرۇشقا رازى
بولدۇم .
خالىمىغان مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىشقا رازى بولغان شۇ مىنۇتتا
ھاشىرنىڭ قوشۇمىسىنى تۇرۇپ : «ھەقىقىي ئىنسان ئىرادىسگە
خىلاپلىق قىلمايدۇ ، تەمەخور ئادەملەرلا قاپاق تۇرىدىغان يەردە
قەستەن ھىجىيىدۇ !» دەۋاتقانلىقى كۆڭلۈمدىن كەچتى . مەن ئىخـ
تىيارسىز تارتمىنى ئاچتىم ـ دە ، ھاشىر بىلەن رازىيەنىڭ سۈرىتى
بار ئالبومنى ئالدىم . ھاشىر قوشۇمىسىنى تۈرۈپ ، رازىيە كۈلۈمـ
سىرەپ ، مېنى ئەيىبلىشىۋاتقاندەك كۆزۈمگە قارىشىپ تۇراتتى .
رازىيە : «بىزنى كۆرمەيـدۇ دەپـزە ، يىراق شەھـەرگە بېرىۋېلىپ
ئىچ ـ سىر ئېلىـشمىغان قىزلارنى خـۇشال قىلغـىلى تۇردىڭىز.
مۇ ؟» دېسە ، ھاشىر : «ھەيدە ، ماۋۇ بۇرژۇيلارنى ! مۇنۇ رەقىپ
دېگىنىڭ بىر مىكروب ، مۇنۇ قىزلىرىڭ بىر مىتە ، ئىستىقبالىڭنى
شاكالغا ئايلاندۇرىدىغان بۇ زىيانداشلارغا ھىجىيىش ساڭا نومۇس
ئەمەسمۇ ، ھەي ئاۋاق !» دەۋاتقاندەك كۆرۈندى .
مەن ئۇلارنىڭ سۈرىتىگە قاراپ تۇرۇپ تۇرمۇشتا ئۆزىگە قاتـ
تىق تەلەپ قويىدىغان بۇ بىر جۈپ ياش توغرىسىدا ئويلاشقا باشلىـ
دىم : مەن ياشلار ئىتتىپاقى مەكتەپ كومىتېتىنىڭ كەچكى يىغىـ
نىدىن چىقىپ ، ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ كۆڭۈل ئېچىش ئۆيـ
يىگە قاراپ ماڭدىم . بۇ كىچىك بۆلۈمدىن رويال ئاۋازى كېلەتتى .
بۇ ئاۋاز يېقىملىق ئىدى . پۈتۈمنىڭ ئۇچىدا مېڭىپ بۆلۈم بوسۇغـ
سىغا كېلىپ رويال تىڭشىدىم . رويال چېلىۋاتقان رازىيە ئىدى .
ئۇ مېنىڭ تاپىسىدا تۇرغىنىمنى تۇيمىدى ، ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك
تىنىپ ، بېشىنى ئالقىنىغا قويۇپ ، بىردەم رويال ئۈستىدە تىنىـ
ۋالدى ـ دە ، ئاندىن روياللى يېپىپ قويۇپ ، دېرىزىنى ئاغزى
بىلەن ھوردىدى ، قىرو ئېرىمىدى . قىز قىروني تىرنىقى بىلەن
قىردى ـ دە ، قارشى دېرىزىدىكى ئوغۇللار ياتىقىغا قارىدى . خېلى

ئۇزاق قارىغاندىن كېيىن، دېرىزىگە تىرنىقى بىلەن «هاشىر» دې-
گەن خەتنى يازدى. قىزنى نازۇك سىرىنى ئاشكارىلاشقا مەجبۇر
قىلغان كۈچ مېنىڭ ۋۇجۇدۇمغا خۇددى توك تۇتۇۋالغىنىمدەك تېز
تەسىر قىلدى. قىز كۆرۈپ قالسا ئوڭايسىزلانمىسۇن دەپ ئاستا
كەينىمگە داجىدىم...

مەكتەپ قورۇسى ئايدىڭدا ئاپئاق لىباس ئىچىدە ئۇخلايتتى.
دەرەخلەرنىڭ شاخلىرىدىكى كۈمۈش رەڭ يۇمشاق قىرولار خۇددى:
«بىز خۇشال، چۈنكى جىمىغۇر قىزنىڭ سىرىنى ئاشكارىلىدۇق»
دېيىشىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى. ھەممىلا ياق قىرو بىلەن چۈمكەلگەن
ئاق كېچە، مەڭگۈ مېنىڭ كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدۇ. چۈن-
كى، بۇ كېچە — مېنىڭ دوستۇمغا بەخت ئىشىكىنى قىيا ئاچقان
كېچە. دوستۇمنىڭ تۈنجى قېتىم سۆيۈملۈك قىزنىڭ يۈرىكىدىن
ئورۇن ئېلىشى قانچىلىك خۇشاللىق، پەخىرلىك ئىش - ھە! مەن
ئايدىڭ كېچىگە، كۆرۈمسىز دەرەخلەرگە زىننەت بولۇپ، تەبىئەتكە
گۈزەللىك ئاتا قىلغان كۈمۈش ئۈۋىنىدىسىدەك يالتىراق قىرولارغا
رەھمەت ئېيتتىم - دە، ئۇخلاۋاتقان هاشىرنىڭ ياتىقىغا كىردىم،
ئۆز بەختىدىن قىلچە خەۋىرى يوق دوستۇمنى مەھكەم قۇچاقلىدىم،
ئۇ مىدىرلىمىدى. مەن يۈزۈمنى يۈزىگە يېقىپ:

— بىلەمسەن، ھەي تۆگە، شۇ تۇرقىدا بىر ئاجايىپ قىز
سېنىڭ ئۈچۈن تولغىنىپ ئۇخلىيالمايۋاتىدۇ! — دېدىم.

— نېمىدەپ غىڭشىيدۇ، ماۋۇ ئاۋاق پاشا!

— ساڭا بەخت تىلەۋاتىمەن.

— دېگىنىڭ كەلسۇن، بار، يوقال! — ئۇ مېنى ئىتتىردى.

— ھەي ساراڭ، ئاجايىپ ئىش كۆردۈم، قىز راست-
تىنلا سېنى...

— رازىيەمۇ؟ — دېدى ئۇ ئېرەنسىزلىك بىلەن، — بىلىمەن،
ئۇنىڭغا مېنىڭ خۇدايىم بەرگەن قامىتىم، ناخشام ياكى كەڭ پېشا-

نەم ، قويۇق قېشىم ياققاندۇ ، بەلكىم ، مېنىڭ يۈرىكىم ئۇنى جەلپ قىلغان بولسىدى ، مەن ئۇنى خۇددى پەرھات شېرىننى ئېتى بىلەن قوشۇپ بېشىدىن ئېگىز كۆتۈرگىنىدەك دەس كۆتۈرۈپ ، فەرىدۇن پادىشاھنىڭ تاجى قىلىۋالاتتىم .

— يۈرىكىڭ مۇشۇ كېلەڭسىز قامىتىڭگە ھۆكۈمرانلىق قىلىدۋاتماي ، ساندۇقتا ساقلاقلىقمىدى ، گالۋاڭ تۈگە ، بېشىڭغا بەخت قۇشى قونسا ، ھۇۋقۇش قوندى دەپ سەكرەپ يۈرمىگىن يەنە !

ئۇ مېنىڭ مەيدەمدىن ئىتتىردى :

— ماڭ ، ئۇخلا ، قانداق قۇشلىقىنى كەلگۈسدە كۆرىمىز . سەن نېمىنى بىلەتتىڭ !؟ ساڭا ئوخشاش ئىرادىسىز ئادەملەر قىزلار مىيىقىدا كۈلۈپ قويسىلا شامدەك ئېرىپ كېتىدۇ . بىلىپ قوي ، مېشچان قىزلارنىڭ مۇھەببىتى يوپۇرماقتىكى قىروغا ئوخشايدۇ . كىچىككىنە ئىسسىقنى كۆرسىلا ئېرىپ تۈگەيدۇ ياكى سەرەڭگە ئوتىدەك ۋال قىلىدۇ ـ دە ، پۈۋلىسەڭلا ئۆچىدۇ . ماڭا يالقۇن كېرەك ، جاڭگاللارنى ئۆرتىۋېتىدىغان يالقۇنلۇق ئوت كېرەك !

— سەن بىر مۇز ! — دېدىم مەن خاپا بولۇپ ، — ئىسىت ، ساڭا كۆڭلى چۈشكەن قىزنىڭ ھالىغا ۋاي ، سەن مۇز ، ھەرقانداق يالقۇننىمۇ ئۆچۈرىدىغان مۇز سەن !

— ماڭ ، يوقال !— دېدى ئۇ تامغا ئۆرۈلۈپ يېتىۋېلىپ ،— قىزلارغا ۋاقىت ئاجراتقان ئادەم ، ئۆز ـ ئۆزىنى خاراب قىلىدىغان ئادەم . قىز — ھاياتىڭغا چۈشكەن ئېكەك ...

شۇنىڭ بىلەن بىزنىڭ سۆھبىتىمىز ئاخىرلاشقانىدى .

مانا بۈگۈن ناتونۇش قىزلار ياتىقىمغا كېلىدىغانلىقى بەلگىلەنگەندىن كېيىن ، بۇ بىر جۈپ دوستۇمنى يەنە ئەسلىدىم . مەن ئۇلارغا چىن يۈرىكىمدىن بەخت تىلەيتتىم ، لېكىن ھاشىرنىڭ بىپەرۋالىقى ، پاك قىزنىڭ تۈنجى مۇھەببىتى ئالدىدا تۈزەتكىلى

بولمايدىغان خاتالىققا يول قويۇۋاتقىنىنى ئويلىسامىلا ، ئىچ ـ ئىچىم-
دىن ئۆرتىنىمەن .

مەن ئۇزاق ئويلاندىم ـ دە ، قولۇمغا قەلەم ئالدىم . ھاشىرغا
رازىيەنىڭ خېتىنى ، ئۆزۈمنىڭ پىكرىنى يېزىپ ئۇنىڭ غۇلجىغا
قايتىپ كېتىشىنى قايتا ـ قايتا جېكىمەكچى بولدۇم .

خەت يېزىشتىن بۇرۇن فرانسۇز يازغۇچىسى بالزاكنىڭ تەر-
جىمىھالىنى كۆرۈپ باقماقچى بولدۇم . تۇرمۇشىدا بەختسىز بولغان
بۇ يازغۇچى ، مۇشۇنداق ئىشلارنى قانداق ھەل قىلىشۇدىكىن ؟ ئۇ
ئۆمۈر بويى پولشىلىق بارىنەگە ئاشىق بولغانىدىغۇ ، مانا ئالدىمدا
بەختسىز يازغۇچىنىڭ ھاياتىدىن ئېلىنغان پارچىلار تۇرۇپتۇ .

مەن ئوقۇشقا باشلىدىم : «... ئۇ ھايات ۋاقتىدا ، دۆلەت
ئىلمىي جەمئىيىتى ئۇنى قوبۇل قىلمىغان ، چۈنكى ئۇ قەرزدار
يازغۇچى ئىدى ، مەرتىۋىلىكلەر ئۇنى كەمسىتكەن ، چۈنكى ئۇ
قەرزدار يازغۇچى ئىدى . 1848 ـ يىلقى ئىنقىلابىي پارلامېنت
ئۇنى قوبۇل قىلمىغان ، چۈنكى ئۇ بىر ئەكسىيەتچى ، كاردىن
چىققان يازغۇچى ئىدى... ئۇ ھاياتىدا ئون يەتتە يىل ئاشىق بولۇپ
ئارقىسىدا يۈرگەن پولشىلىق ئاقسۆڭەك خېنىم ، ئۇ ۋاپات بولۇش
ئالدىدا مۇھەببەت يوزىسىدىن ئەمەس ، بەلكى ئىچ ئاغرىتىش يۈزى-
سىدىنلا ئۇنىڭغا تەگكەن... لېكىن يازغۇچى توي بولۇپ ئۈچ
يىلدىن كېيىن ۋاپات بولغان... »

بالزاكنىڭ ئۆمۈر بويى ئاشىق بولغان ئايالغا بېغىشلاپ يازغان
رومانى «يېۋگېنىي گراندې»نىڭ ئېپىگرافىنى ئوقۇدۇم : «سۈرىتى-
ڭىز ئەسىرىم ئۈچۈن ئەڭ گۈزەل زىننەت . ئىسمىڭىز گويا بەخت
قۇشى قونغان بىر شاخقا ئوخشايدۇ ، كىم بۇ شاخنى زىننەت بۇيۇمى
قىلىش ئۈچۈن كېسىپ كەلدىكىن ؟ دىنىمىزنىڭ خاسىيىتى ، بىر
سادىق قولنىڭ پەرۋىشى بىلەن مەڭگۈ كۆكلەپ قېلىشىڭىزغا چىن
قەلبىمدىن تىلەكداشمەن... » .

شۇنچە ئۇلۇغ ، ئۆلمەس ئەسەرلەرنى قالدۇرغان يازغۇچى ، شەخسىي تۇرمۇشىدا بەختسىز ئۆتكەن . ھاشىر ، رازىيە يەنە بىرگە ئوخشاش ئادەملەرنىڭ بەختسىز بولۇشى ، بۇنىڭ ئالدىدا قانچىلىك بىر ئىش دەيسىز... لېكىن ئۆلۈمگە يۈزلىنىۋاتقان بىر ئادەم كىچىككىنە بىر سەۋەب بىلەن ئۆلۈمدىن ئامان قالغىنىدەك ، بەختسىزلىككە يۈزلەنگەن بىر ئادەممۇ ، ماڭا ئوخشاش بىر خالىسنىڭ قولى بىلەن بەختسىزلىكتىن قۇتۇلۇپ قېلىشى مۇمكىنغۇ !

مەن ھاشىرغا رازىيە توغرىسىدىكى گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى يازماقچى بولدۇم . شۇ چاغدا ، رازىيەنىڭ ئەلانۇرغا بۇ سىرنى ھېچكىمگە ئېيتماسلىقنى تاپىلىغانلىقى ، ھاشىرنىڭ قوشۇمىسىنى تۈرۈپ تۇرۇپ ، مېنىڭ يازغانلىرىمنى ئىشەنچسىز ۋە ئازاب بىلەن ئوقۇۋاتقانلىقى كۆز ئالدىمغا كەلدى - دە ، بىر مەزگىل ئويلىنىش ۋە ياخشىراق بىر چارە تېپىش ئۈچۈن قەغەز - قەلەممىنى يەنە قويۇپ قويدۇم . نېمىلا قىلماي ، مەن ئۇلار توغرىسىدىكى خىيالدىن قۇتۇلالمىدىم . ناۋادا ، رازىيەنى ھاشىرنىڭ يېنىغا بېرىشقا دەۋەت قىلسامچۇ ؟ گەپ ئۆتكۈزەلەرمەنمۇ ؟ ئۆمەر ئەپەندىگە گەپنى ئوچۇق ئېيتىپ خەت يازسام ، ئاشۇ ئادەم قىزىنى ھاشىرنىڭ يېنىغا ئەۋەتەمسمۇ ؟ بۇ بولمىغاندا ، ھاشىرغا غۇلجىغا قايتىش توغرىسىدا خەت يازسامچۇ ! ياق ، ئۇ ھەرگىز قوبۇل قىلمايدۇ . غايە ۋە شان - شەرەپ ئۈچۈن ئۇ يەرگە بارغان ئادەم ھەرگىزمۇ ئۆزىنىڭ شەخسىي ئائىلە ئىشى ئۈچۈن ، ھاياتىنىڭ باھاسى بولغان ئىشنى قۇربان قىلمايدۇ... مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي گاڭگىراپ قالدىم . گاڭگىراپ قالغىنىم ئۈچۈن ، ئىككى ياشنى بىر يەرگە كەلتۈرۈش ئۈستىدە ئۆز - ئۆزۈم بىلەن سۆزلىشىۋېدىم ، ھەر خىل بىمەنە سوئاللار تۇغۇلۇشقا باشلىدى . مەن كىتابنى يېپىپ قويدۇم - دە ، ئۇلۇغ لېنىن توغرىسىدىكى ھېكايىلەرنى قولۇمغا ئالدىم . مانا ، «لېنىن قانداق ئۆگىنەتتى ۋە يازاتتى» دېگەن ماقالە . مەن ئىرادە «پۈرژى-

نام»نى چىڭىتىدىغان ئاچقۇچنى تاپتىم . كىتابنى ئوقۇغانسېرى ، مېنىڭدە غەيرەت ۋە ئۆز ئىشىمغا ھەۋەس كۈچىيىپ باراتتى .

مېنىڭ كۈنلىرىم جىددىي ئۆگىنىش بىلەن ئۆتمەكتە ، ياتقىمغا جاڭ لاۋشى بىلەن دۇەن لاۋشىدىن باشقا ھېچكىم كىرمەيدۇ . مەن پۈتۈن زېھنىم بىلەن ئۆز ئىشلىرىمغا بېرىلىپ كەتتىم ، كۈنلىرىم ھەرھالدا بىمەنە ئۆتمىدى . مەن ئۆز تۇرمۇشۇمدىن تولۇق رازىمەن . بەزەن - بەزەن مېنى چىرمىۋالىدىغان يىگىتلىك ھەۋسىنى ھېسابقا ئالمىغاندا ، كەمچىل نەرسەم يوق . ياخشى تاماق ، ياخشى ئۆي ، ياخشى ئۆگىنىش شارائىتى بىلەن تەمىنلەنگەنمەن . ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ چېنىقىپ تۇرىمەن ، تەنلىرىمگە خېلىلا ئەت قونۇپ ، سەمرىپىمۇ قالدىم . مەن بازارغا كەمدىن - كەم چىققاچقا ، ھەر ئايدا ئالىدىغان ئەللىك نەچچە يۈەن پۇلۇم ئېشىپمۇ قالىدىغان بولدى . ھازىر تارتمامدا پۇلۇممۇ بار . ئومۇمەن ، مېنى ھەممە نېمىسى تەلتۆكۈس ، تۇرمۇشتا خاتىرجەم ئادەم دېيىشكە بولىدۇ . لېكىن ، شەخسىي تۇرمۇشۇم توغرىسىدا ناھايىتى كەم باش قاتۇرىمەن . بۈگۈن چۈشتە كىيىم يۇغۇچى ئايال كىرىپ ، بىر بوپا كىر كىيىملىرىمنى ئېلىپ ماڭغاندىلا ، جاڭ لاۋشىنىڭ جېكىشلىرىنى ئۇنتۇپ قالغىنىم يادىمغا كەلدى . ئۇ : «بىلىمگە بېرىلىڭ ، لېكىن ئۆزىڭىزنى چەبدەس تۇتۇڭ ، ناپولېئوننىڭ پاسكىنا كىيدمىڭنى ئۆيگە مۈكۈنۈۋېلىپ يۇغىن دېگەن سۆزى ، ئۆز ئەيىبىڭنى سازايى قىلما دېگەن مەنىدە ئېيتىلغان» دېگەنىدى . مەن شۇنىڭدىن كېيىن قاتتىق دىققەت قىلىشقا ۋەدە بەرگەنىدىم . مانا ، يەنىلا بىر بوپا كىر ، بۇ كىچىك ئىش ، لېكىن ئۇ مېنىڭ ئۆزۈمگە قويغان تەلەپلىرىم ئالدىدا بوشاڭ ئىكەنلىكىمنى كۆرسىتىدىغان ئىش . كىچىك تەلەپكە جاۋاب بېرەلمىگەن ئادەم ، چوڭ تەلەپ ئالدىدا قانداقمۇ مەيدىسىگە ئۇرالىسۇن ؟

يېقىندا مەن ئىرادە تاۋلاش توغرىسىدا خېلى ئىزدەندىم ، پسى-

خولوگىيىدىن ئاساس ۋە ئۇسۇل ، تارىختىن جانلىق مىسال ئىزدى-
دىم . ئۇلۇغ ئىشقا بەل باغلىغان بىر ياش تەلەپچان ۋە قەتئىي
بولمىسا ، ھەرقانچە ئەقىللىق بولغىنى بىلەنمۇ يېرىم يولدا توختاپ
قالىدۇ . ئەقىل — سېنى غايە يولىدا ئۇچرىتىدىغان قانات ، تەلەپچان-
لىق بىلەن قەتئىيلىك — شۇ قاناتقا ھەرىكەت بېرىدىغان كۈچنىڭ
مەنبەسى . مەن يېقىندا دوەن لاۋشى بىلەن مۇشۇ توغرىسىدا سۆز-
لەشتىم .

— دوەن لاۋشى ، سىزمۇ يىگىرمە ياش ۋاقتىلىرىڭىزدا ، ئۆزد-
ىڭىزنىڭ بەزى ئاجىزلىقلىرىنى بىلىپ تۇرۇپ يول قوياتتىڭىزمۇ ؟
ئۇ كۆلۈمسىرىدى ۋە كۆزەينىكىنى سۈرتۈۋېتىپ ماڭا تىكىلىپ
قارىدى :

— ياخشى سوئال . ئومۇمەن ئېيتقاندا ، مۇكەممەل ئادەم بو-
لۇش ئۈچۈن ، ئۆزىدە كۆرۈلگەن ئاجىزلىقلارغا رەھىم - شەپقەت
قىلماسلىق لازىم . لېكىن ، بىز ئۆز ئەيىبلىرىمىزنى يېڭىشكە
كۈچسىز ۋە ئىلاجسىز ئىدۇق . بۇنىڭ سەۋەبى ئاددىي : بىزنى
تەربىيىلىگەن ھۆكۈمەت بىزنىڭ شەخسىي پەزىلىتىمىزنى ھېچنېمە-
گە ئۆلچەم قىلمايتتى . لېكىن ھازىرچۇ ؟ ئىنسانىي پەزىلەت جەمئى-
يەتنىڭ بىر بايلىقى بولماقتا . سىز مېنى ئۆزىڭىزنىڭ ھايات يولى-
ڭىزغا ئۈلگە قىلماڭ ، خاتالىشىسىز . نېمىشقا دېگەندە ، مەن كونا
جەمئىيەتنىڭ زاۋۇتىدىن چىققان ، سىز بولسىڭىز ، ھەقىقىي ئىن-
سانىي خىسلەت زاۋۇتىدا ئىشلىنىۋاتىسىز ، سىز ئۆزىڭىزگە قاتت-
ىراقچىلىقمۇ سۈنئىي نەرسە بىلەن پەرداز بەرمەڭ ، قاتتىق تەلەپ
قويۇڭ ، تاللىغان يولىڭىز توغرا ، سىز ئەتراپلىق بىلىم ئېلىشقا
دىققەت قىلىسىز . پەلسەپە ، تارىخ ، ئارخېئولوگىيە قاتارلىق بىلىم-
لەرگىمۇ ھەۋەس قىلىسىز . يەنە سىز پىئونېر ئەترىتى ۋە ياشلار
ئىتتىپاقى تەربىيىسىنى كۆردىڭىز . مانا بۇ نەرسىلەر بىزدە يوق
ئىدى . دەرەخكە يوپۇرماق قانچىلىك زۆرۈر بولسا ، ئىنسانغا پەزد-

لەت شۇنچىلىك زوْرۇر . خۇددى نەچچە كىشىنىڭ غۇلچى يەتمەيدى-
غان دەرەخنى ، ئادەمنىڭ كۆزىچىلىك يوپۇرماقلار ياشناتقىنىغا
ئوخشاش ، ئىنساندىكى ئەخلاق - پەزىلەتنىمۇ كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان
ئۇششاق - چۇششەك نەرسىلەر تەمىنلەپ تۇرىدۇ .

مېنىڭ يادىمغا رەقىپىمنىڭ ، «كاپىتال» نى ئوقۇماي تۇرۇپمۇ
«ماركسىزمچى» بولغىلى بولىدۇ ، دېگەن سۆزى كەلدى - دە ،
دۇەن لاۋشىغا :

— تۇرمۇشتا ساختىلىقنى پەزىلەت دەيدىغانلارمۇ بولىدىغۇ .
ئۇلارنى تېخى بەزى يەرلەردە ئەتىۋارلىشىدۇ ! — دېدىم .

— بېلىق كۆزىنى مەرۋايىت قىلىپ باشقىلارنى ئالدايدىغانلار
هامان ساختا نەرسىنى ھەقىقەت دەپ قارايدۇ ، بۇ قاراشقا ئۇلار
ئادەتلەنگەن . ئۇلارمۇ بىزنىڭ جەمئىيەتتە پايدا تاپالايدۇ ، لېكىن
زىياننىڭ چوڭىنى تارتىدىغانلارمۇ يەنە ئاشۇلار !

مېنى ياشلار ئىتتىپاقى يىغىنىغا چاقىرىپ ياچېيكا شۇجىسى
كىردى . دېمەك ، بۈگۈن ھەپتىگە بەش . ئەتە كەچ مېنىڭ ياتىقىمغا
مېھمانلار كېلىدۇ .

2

بىزارمەن ، بۇ بىر جانغا تېگىدىغان ئاۋارىچىلىك ! پۈتۈن بىر
ئاخشام قىزلار بىلەن قۇرۇق گەپ سېتىشىپ ، ئۇلارنىڭ سۇنئىي
كۈلكىلىرى ، ناز قىلىپ قاپىقىنى سۈزۈپ ، لەۋلىرىنى پۈرۈشتۇ-
رۇشلىرىنى كۆرۈپ ئولتۇرىمەن . بۇ ئىش مېنىڭ ئۈچۈن زېرىكىش-
لىك ۋە ئازابلىق . مەن ئۆزۈمنىڭ ئەزىز ياشلىقىمنىڭ ھەربىر
سائىتىگە جاۋابكار ، قۇرۇق ۋە مەنىسىز ئىشقا ۋاقىت سەرپ قىل-
سام ، ھېلىقى «ئىرادە چېنىقتىش» توغرىسىدا بەرگەن ۋەدەمگە
ئەمەل قىلمىغان بولىمەن . بولۇپمۇ ، بۈگۈن ھېلىقى گۈزەلئاي

دېگەن تەكەببۇر قىز مېنىڭكىگە مېھمانغا كېلىدۇ. ئۇ مەيلى ئۆز چىرايى بىلەن قانچىلىك شۆھرەت قازانسا قازىنىۋەرسۇن، ماڭا بەرىبىر، مېنىڭ ئۈچۈن ئۇ سەت ۋە يېقىمسىز. ئۇنىڭ چىرايى مەيلى باشقا يىگىتلەرنى جەلپ قىلىۋەرسۇن، ئۇ مېنىڭ ئۈچۈن ئەرزىمەس ۋە زېرىكىشلىك قىز. قىسقىسى، مېنىڭ بۇ «گۈزەل»نى كۆرەرگە كۆزۈم يوق. ئەلەم قىلىدىغىنى، مۇشۇ مەنىسىز ئىشنى دەپ، دوستۇمنىڭ كۆڭلى ئۈچۈنلا، چۈشتىن كېيىنكى ئالتە ـ يەتتە سائەتلىك ۋاقتىم يېمەك ـ ئىچمەك سېتىۋېلىشقا سەرپ قىلىندى. چۈشنىڭ ئالدىدىمۇ رەقىپ ياتقىمنى بېزەيمەن دەپ مەززەمنى قويمىدى. ئۇ تامغا گىلەم ئاستى، كىيىم ئاسقۇچقا ئىككى قۇر كاستۇم ـ بۇرۇلكىسى بىلەن يازلىق پەلتوسىنى ئەكېلىپ ئاستى، ئورۇن ـ كۆرپە، ئەدىياللارغا ئەتىر چاچتى.

— بۇلىرىڭ ئارتۇقچە، رەقىپ!

— ئارىلاشما، قىزلارنى بىلمىگەندىكەن...

مەن كىتابىمنى ئوقۇپ بىر چەتتە ئولتۇردۇم، ھەتتا داستىخان تۈزەشكىمۇ قول تىقمىدىم. ئۇ كونسېرۋا، قاسقاندا پىشۇرۇلغان قوي گۆشى، مايدا پىشۇرۇلغان توخۇ گۆشى، كاۋاپ، سامسا، شاكىلات، تاتلىق ـ تۇرۇم، مېۋە ـ چېۋە، نان ـ توقاچ، پېچىنە ـ پىرەنىكلەرنى ھەر خىل تەخسە ـ قەندەللەرگە ئەپلەشتۈرۈپ تىزدى.

— كۆردۈڭمۇ، — دېدى ئۇ ھەتتا ئېغىز سۈرتىدىغان كىچىك چاسا ياغلىقلارنىمۇ قويۇپ بولغاندىن كېيىن، — چەت ئەل مەلىكىسىنى كۈتۈشكە يارايدىغان يىگىتمەن. قىزلارنىڭ غىزاسىغىلا يەتمىش يۈەن خەجلەندى، ھاڭ ـ تاڭ قالسۇن، قىزلارنى باغلايدىغان يىپ مۇشۇ پۇل، بىلەمسەن، پۇل. پۇل بىلەن ھەرقانداق قىزنىڭ كۆڭلىنى سېتىۋالغىلى بولىدۇ. ئاخشاملىققا پىكاپ ياللايمىز، ئىككى يۈز سوم كەتسىمۇ مەيلى. غۇلجا يىگىتلىرىنىڭ مەردلىكىنى

كۆرسىتىش ئۈچۈن ، دادامدىن قالغان دۇنيانىڭ ھەممىسىنى خەج-لەشكە رازىمەن. بۇنىڭ ھەممىسىنى سىنىڭ ئۈچۈن قىلىمەن ، ئەلا !

— مىنى ئاۋارە قىلىش ئۈچۈن بۇنچە پۇل خەجلەش ئەخمەقلى-قىڭنى تولۇق ئىسپاتلاپ تۇرسىمۇ...

— قويە ، قويە ! — دېدى ئۇ قوللىرىنى شىلتىپ ، — قىزغا سىنىڭ كۆيۈشۈڭ ياكى توڭلىشىڭ ماڭا بەرىبىر ، ماڭا لازىمى قىزلارنى ساڭا باغلاپ قويۇش . سەن ئىشەنچلىك بىر موما ياغاچ . ئاساۋ ئاتنى ساڭا باغلاپ قويىمەن ـ دە ، ئېپىنى تېپىپ لىككىدە مىنىۋالىمەن .

مەن كۈلۈپ قويدۇم . ئۇ يەنە ۋالاقلىدى :

— گۈزەلئاي ساڭا ئۈمىد باغلاپ ، باشقىلار بىلەن يۈرمىسىلا بولدى . بىلەمسەن ، ئۇنىڭ باشقىلار بىلەن يۈرگىنىنى ئاڭلىسام يۈرىكىم قېپىدىن چىقىپ كېتىدۇ . مەن ئۇ قىزغا ئۆلگۈدەك كۆيە-مەن ، قىز مىنى ياراتمايدۇ . بەزى كېچىلىرى ئۇخلىماي خۇدايىم-غا ، مىنى نېمىشقا بۇنداق پەۋاز قاپاق ، يوغان بۇرۇن ، پىت كۆز ، ئات يۈز ، دورداي كالپۇك قىلىپ ياراتتىڭ ، دەپ دەۋا قىلىمەن !

— پۇلۇڭچۇ ؟ نېمىشقا پۇلۇڭنىڭ ئۇنىڭ كۆڭلىنى سېتىۋې-لىشقا قۇربى يەتمەي قالدى ؟

— تۇفى ! ساڭا ئوخشاشلارنىڭ چىرايى ، ناخشا ، شېئىر ، بىلىم دېگەنلىرى ، مېنىڭ پۇلۇمنىڭ بازىرىنى ئۆلتۈرۈۋاتامدۇ ؟ ئەينەككە قارىغىنا ، سېنىڭ قېشىڭ قاش ئەمەس ، قىزنىڭ يۈرىكىگە تېگىدىغان ئوق . سېنىڭ بۇرنۇڭچۇ ؟ لېرمونتوف كۆرگەن بولسا ، پېچورىنىنىڭ بۇرنىنى سېنىڭكىگە ئوخشاتقان بولاتتى . ھەممىدىن يامىنى ، سېنىڭ مۇنۇ خۇمارلىشىپ تۇرىدىغان چىرايلىق ، لېكىن دۈت كۆزۈڭ . قىزلار ساڭا ئوخشاشلارنى كۆرسە ، ئۇھ تار-تىپ ، ماڭا ئوخشاشلارنى كۆرسە ، چوكا مۇزدەك توڭلىۋالىدىكەن

ئەمەسمۇ !

— پۇل بىلەن شىمالىي مۇز ئوكياندەك كۆڭۈلنى تۇرپانىنىڭ يەتتىنچى ـ سەككىزىنچى ئايلىرىدەك قىلىۋەتكىلى بولىدۇ، دەيت. تىڭغۇ دائىم !

مەن ئۇنىڭ ئاغزىنى تاتىلىدىم .

— راست ، بولىدۇ ، — دېدى ئۇ قوللىرىنى شىلتىپ ، — مۇز كۆڭۈللۈك قىزلارنى چوغ ـ كاۋاپ قىلغانمۇ پۇل ، قوزىدەك مۆمىن يىگىتنى خاراب قىلغانمۇ پۇل ! ۋاقتى كەلگەندە شۇنداق بولىدۇ . بىلىپ قوي ، قىزلار دەسلەپ چىرايىنى تاللايدۇ ، ئاخىر پۇلنى خالايدۇ . مەن قىزنىڭ چىرايىغا ئەمەس ، سېنىڭ چىرايىڭغا پۇل خەجلەۋاتىمەن . چىرايىڭنى ماڭا ساتتىڭ ، بىلەمسەن ، ئاۋاق . قىز ساڭا كۆڭۈل بېرىدۇ ، ئاخىرىدا مېنىڭ ئالىقىنىمغا چۈشىدۇ ! قېنى ئەمىسە ، سەنمۇ شېخىڭنى تۈزە ، قىزلارنى جەلپ قىلىدىغان لىرىكىلىق شېئىرلارنى ، تەسىرلىك سۆزلەرنى تەييارلاۋەرگىن ، مەن كەتتىم .

مانا ، ئۇنىڭ كەتكىنىگە يېرىم سائەت بولدى ، مېنى غەم باسقىلىمۇ يېرىم سائەت بولدى . خەت يازىدىغان ئۈستىلىمدە يې. مەك ـ ئىچمەك ، كىتابلىرىم ئاق قەغەزلەر بىلەن چۆمكەلگەن . مەن مانا ھۆكۈم كۈتۈپ تۇرغان جىنايەتچىدەك دەككە ـ دۈككىدە قىزلارنى كۈتۈپ تۇرۇۋاتىمەن .

يېنىك توپلەي ئاۋازلىرى ، كۈمۈش قوڭغۇراقنىڭ ئاۋازىدەك كۈلكىلەر... مانا ، مېھمانلار كېلىشتى .

«ئۇ راستتىنلا گۈزەلكەن ، لېكىن مېنىڭ ئۇنى گۈزەل دېگۈم كەلمەيدۇ ، ئۇ ماڭا كۆرۈنمىسىز ، سوغۇق كۆرۈنىدۇ ، ئۇنىڭ كۈلكد. سىنمۇ سەتكىنا !...» مەن گۈزەلئايغا قارىدىم . ئۇنىڭ ۋۇجۇدىدىن سەت نەرسىلەرنى ئىزدىدىم . مېنىڭ ساقچى ئاپشاركىلىرىدەك سەز. گۈر كۆزلىرىم ، ئۇنىڭ بەدىنىنى تىنتىشقا باشلىدى ، سەزگۈلد.

رىم ئاللىقاچانلا ئۇنى : «بىلىمسىز ، ھېسسىياتسىز ، قەدىرسىز قىز !» دەپ ھۆكۈم چىقىرىپ بولدى . مەن كۆزلىرىمنىڭ قوماندانلىق شتابىغا — مېڭەمگە بېرىدىغان خەۋەرلىرىنى كۈتمەكتىمەن ، كۆزلىرىم تېخىچىلا قاراشتۇرماقتا . مەن ئوقۇرمەنلەرگە قىزنىڭ شۇ ئاخشامقى سۈرىتىنى سۆز بىلەن سىزىپ بېرەي . ماڭا ئۇنىڭ ئەيىبىنى ئوقۇرمەنلەر ئېيتىپ بېرىپ ، مېنىڭ رەھمىتىمگە ئېرىشسۇن . ئۇ زىلۋا ، ئوتتۇرا بوي ، ئىككى ئۆرۈم توم چېچى تۇرمەكلەنمىگەن ، ئېغىز تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، ئەگرى تېقىمىغا چۈشۈپ تۇرىدۇ . بۇ چاچلار قۇندۇز تۈكىدەك تۇم قارا ۋە يالتىراق . ئۇنىڭ قول ، بويۇن ، تاماقلىرى سۈتتەك ئاق ۋە سۈزۈك ؛ ئەۋرىشىم گەۋدىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان پۇتلىرى تۈز ۋە ئۇزۇن ؛ قىرلىق بۇرنى چىمدىپ قويغاندەك يارىشىملىق ؛ يوغان ، نۇرلۇق ، خۇمار كۆزلىرى كېيىك بالىسىنىڭ سەزگۈر كۆزلىرىنى ئەسلىتىدۇ ؛ ئىنچىكە قاشلىرى ، ئانار سۈيىدىن ھەل بېرىلگەندەك سۈزۈك لەۋلىرى ئۇستا رەسسامنىڭ قولى بىلەن پۈتكەندەك نەپىس ۋە چىرايلىق . ئۇ تولۇق يۈزىگە زىنىخ پەيدا قىلىپ كۈلگەندە ، خۇددى شەبنەم بىلەن يالتىرىغان بىر تال غۇنچە ئېچىلغاندەك بىلىنىدۇ . ئۇنىڭ سەدەپتەك ئاپئاق ، ئۇششاق چىشلىرى ھال رەڭ لەۋلىرى ئارىسىدا يالتىرىغاندا گوياكى ئانار دانىلىرى ئورنىغا سەدەپتەك يالتىراق ئۈنچىلەر پاتۇرۇپ قويۇلغاندەك تۇيۇلىدۇ... نېمىشقا ماڭا سەت كۆرۈنىدىغان بۇ قىزدىن ئەيىب تاپالمىدىكىن ، دەپ كۆزلىرىمگە كايىدىم ، ئۇنى ئاز دەپ مېنىڭ كۆزلىرىم قىزنىڭ كېيىنىشىگىمۇ زوقلاندى . ئۇ بېشىغا ھال رەڭ زەر ياغلىق سالغان . بۇ ياغلىق يالت - يۇلت قىلغاندا ، قولىقىدىكى ھال رەڭ ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن ھالقىسىدىن چىققان شولا بىلەن قوشۇلۇپ ، ئۇنىڭ سۈتتەك يۈزىدە ئانار سۈيىدىن ھەل بەرگەندەك يۇپقا قىزىللىق پەيدا قىلىدۇ . قارا گۈللۈك شىپون دۇخاۋا كۆڭلىكى ، ئەمدىلا كۆتۈرۈل-

گەن كۆكرەكلىرى ئارىلىقىدىكى ئالتۇن بۇلاپكىسى ۋە ئۇنىڭ بوي-
نىدىكى كەھرىۋا مارجان بىلەن قوللىرىدىكى ئۈزۈكلىرى ، ئالتۇن
ساپلىق كىچىككىنە قول سائىتى ، كۆڭلىكى سىرتىدىن كىيگەن
سۇس يېشىل ، قايرىما ياقىلىق پوپايكىسى ئۇنى تېخىمۇ گۈزەللەش-
تۈرگەن . كۆزلىرىم قىزنى «گۈزەل» دەپ قارارلاشتۇردى ، لې-
كىن «گۈزەل»مۇ سەت بولىدىغۇ ، بەزىدە ھەسەلمۇ ئەمەن تېتىغانغا
ئوخشاش ، ئېۋەنسىز بىر گۈزەلمۇ چېنىڭغا تەگكىنى ئۈچۈن ئۆز
گۈزەللىكىنى يوقىتىدىغۇ . مانا بۇ گۈزەلئايمۇ خۇددى شۇنداق .
ئۇنىڭ پۈتۈن گۈزەللىكى باشقىلارنى ئۆزىگە تارتقىنى بىلەن ، مېنى
ھەرگىز تارتالمايدۇ . بەرىبىر ، ئۇ تامدىكى سۈرەت ، ئۇ مېنىڭدە
مۇھەببەت پەيدا قىلالمايدۇ…

قىز ماڭا قاراپ تۇنجى قېتىم كۈلدى . ئۇنىڭ كۆزلىرىدىن
چىققان ئادەمنى بىھوش قىلىدىغان نۇرلار مېنىڭ يۈرىكىمگە تەگ-
دى ، يۈرىكىم تىترىگەندەك ، بىرى مېنى غىدىقلىغاندەك ، بەدىنىم-
دە يوشۇرۇن بىر ۋەھىمىلىك تەۋرىنىش پەيدا بولدى . «نېمە ،
ئىرادەم شۇنچىلىكمۇ ، ياق ، مەن بەدىنىمدە ھەۋەس سۈيىنىڭ قى-
مىرلىشىغا يول قويمايمەن !» دەپ ئويلىدىم . لېكىن ، كۆزلىرىم
ئىرادەمگە بويسۇنمىدى ، ئۇلار قىزنىڭ بىرلا تەبەسسۇمى بىلەن
بارلىق ئۆچمەنلىك ۋە ئاداۋەتنى قايرىپ قويۇپ ، شىرنىگە تەلپۈن-
گەن ھەرىدەك قىزغا قاراپ ئىنتىلدى . مېنىڭ كۆزلىرىم ، ھېلىقى
چاغدا قىزنىڭ مېنى كەمسىتىپ كالپۇكىنى پۈرۈشتۈرگىنىنى ،
ئۇنىڭ تەكەببۇرلۇقىنى كۆرگەن ، مېنىڭدە غەزەپ ۋە نەپرەت پەيدا
قىلغان كۆزلىرىم ، بۈگۈن بىرىنچى بولۇپ ئىرادەمگە بويسۇنمىغى-
لى تۇردى . دېمەك ، ھەممىدىن يامىنى كۆز ئىكەن ، بۇ كۆزلىرىم
مېنى بالاغا قويمىسا بولاتتىغۇ ، قىزنىڭ بەدىنىدىن ئەيىب تاپ
دېسەم ، تەتۈرىچە ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى تېخىمۇ ئاشۇرۇۋەتكەن كۆز-
لىرىم ، بۈگۈن بىرىنچى بولۇپ تەسلىمچى بولۇپ چىقتى ، مانا

قىزغا قادىلىۋېلىپ مېنى بىئارام قىلىشقا باشلىدى...

— ھوشۇڭدىن كەتمە يەنە، ھوي دەرۋىش، ئۆزۈڭنى تۇتۇۋال!

رەقىپ مېنىڭ بىلىكىمنى چىمدىپ تۇرۇپ قۇلىقىمغا پىچىرلىدى.

— پىچىرلاشقا رۇخسەت يوق! — دېدى بۈگۈن ئالاھىدە خۇشخۇيلىشىپ كەتكەن ئادىلە سەزگۈرلۈك بىلەن قاقاقلاپ كۈلۈپ، — رەقىپكا، نېمىدەپ كۇسۇرلىدىڭىز، ئوچۇق ئېيتىنىز!

— ماقۇل، ئادىلە، — دېدى رەقىپ قىزنىڭ جەينىكىدىن يېنىك تۇتۇپ، كۆزلىرىنى ئوينىتىپ، — راستىنى ئېيتسام، بۈگۈنكى ئولتۇرۇش چىرايلىقلارنىڭ ئۇچرىشىش مەيدانى بولدى. مەنمۇ ئۆزۈمنى گۈزەل يىگىت ھېس قىلىۋاتىمەن. نېمىشقا دېگەندە، گۈزەللەرنىلا كۆرۈپ، ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىلا مۇشۇنداق گۈزەل بولغاندىكىن، مەنمۇ بىر گۈزەلكەنمەن دەپ ئويلىشىم تەبىئىيغۇ؟ بۈگۈن ناھايىتى خۇشالمەن، ھاياجان ئۇچقۇنلىرىدىن بىرى بىسوراق سەكرەپ چىقىپ، ئەلانىڭ قۇلىقىغا تېگىپ كەتتى، ھا... ھا... ھا...

ئۇ نەلەردىدۇر ئىچىپ ئۇلگۇرۇپتۇ. بىز ئۇنىڭغا ئەگىشىپ كۈلۈشتۇق.

مەن قىزلارنى ئۇستەلگە تەكلىپ قىلدىم. ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن ئادىلە ئارتىسلارغا خاس ھېسسىياتچانلىق بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ:

— جانجىگەر دوستۇم، گۈزەلئاي، — دېدى ئۇ ئۇسسۇل ئوينىغاندەك يېقىملىق ھەرىكەت بىلەن دوستىنىڭ بويىنىدىن يېنىك قۇچاقلاپ، — ئىسمىمۇ، جىسمىمۇ گۈزەل. باشتا ئېيتىپ قوياي، تىكلىپ قاراۋېرىشكە بولمايدۇ. ئېچىڭلار كىرىپ قالسا، بۇ يەردە ئاشچى موماي يوق. لېكىن، بولۇپمۇ رەقىپكا، كۆزىڭىزگە ئىگە بولۇڭ، ئەگەر كۆزىڭىزنى باشقۇرالمىسىڭىز بىزگە قويۇپ بېرىڭ،

بىراقلا تېڭىپ قويىمىز !

— شۇنداق قىلساڭلاركەن ! — دېدى رەقىپ ھەييارلىق قىلىپ، — بۇ كۆزۈمدىن ئۆزۈمنى تويدۇم. بىرىنچىدىن، كۆرۈمسىز، ئىككىنچىدىن، ئاچ كۆز...

— ئىككىنچى ئەيىبى خەتەرلىك ئىكەن ! — دېدى ئادىلە كۈلۈپ تۇرۇپ، — قېنى ئەلا، ئەكېلىڭ قولىڭىزنى، گۈزەلئاي بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈڭ، رەنجىشلەر بولغان بولسا ئۇنتۇڭلار، ئەمدى دوست بولۇڭلار. ھازىردىن باشلاپ، سىز بىزنىڭ كومپانىيىنىڭ ئەزاسى، ھەر شەنبە بىز بىللە بولىمىز. ئەكەلگىنە گۈزەل، ئۇماق قولۇڭنى، ئەلانىڭ ئالىقىنىغا قوي !

گۈزەلئاي ماڭا يالت قىلىپ قارىدى - دە، يۈزىگە شەپەق ئۇرۇلغاندەك قولاقلىرىغىچە قىزىرىپ كەتتى. ئادىلە ئۇنىڭ نازۇك قولىنى نېمىشقىدۇر مېنىڭ سۇس تىترەۋاتقان ئالىقىنىمغا قويدى:

— ھەي گۈزەل، ئەلانى ئوقۇتقۇچى دېسىمۇ، ساۋاقداش دېسىمۇ بولىۋېرىدۇ، ھەي ئادەم، دېسەڭمۇ، ھەي بالا، دېسەڭمۇ قاملىشىۋېرىدۇ، قېنى ئەمىسە، دوست بولۇڭلار ! دوست - دوست، چىمەن دوست، ئاداش - ئاداش بولايلى، تاپقان ناننى تەڭ يەيلى، سېنىڭ، مېنىڭ دېمەيلى !...

— يىغلىمايلى، كۈلمەيلى، جىڭ تاۋاردەك ئۆڭمەيلى، — قالغىنىنى رەقىپ داۋام قىلدى، — چىنار ئوخشاش كۆكلەيلى، ئەتىرگۈلدەك گۈللەيلى، قېرىساقمۇ ئۆلمەيلى !...

— ھا... ھا... ھا...

چاي تارتىلدى، بىز غىزاغا تۇتۇندۇق. گۈزەلئاي بىردىنلا ئېچىلىپ، تەبەسسۇملىشىپ قالدى. ئۇ ئۆزىنى ئەركىن تۇتۇپ تاماقلاناتتا، بۇ مىجەزى بىلەن ئۇ مېنىڭ زوقۇمنى قوزغىماقتا.

— كىچىك قىزغا ئوخشايدىكەنسىز ! — دېدىم مەن ئۇنىڭ ئەركىلەپ، ئەركىن تاماق يېيىشىگە قاراپ، — يالغۇز قىزمۇ،

تۇنجى قىزمۇ ؟
— ھەر ئىككىلىسى .
— دادىڭىز پۇللۇقمۇ ؟
— رەقىپكامنىڭكىدىن كەمبەغەلرەك !
— ئۇتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرۈپ ، نېمىشقا ئالىي مەكتەپكە تەييارلىق قىلمىدىڭىز ؟
— ناخشىچى ئۇچۇن جىق ئوقۇشنىڭ زۆرۈرىيىتى قانچىلىك ؟ — دېدى ئادىلە ، — جىق كىتاب ئوقۇغان ئادەم سىزدەك يىگىرمە ياشقا كىرمەي تۇرۇپ ئاتمىش ياشلىق بوۋايدەك ئېغىر - بېسىق بولۇپ كېتىدۇ . گۈزەل بىلەن بىز كېيىنەك ، ھەرىدەك ئۇچۇپ يۈرۈشنى ياخشى كۆرىمىز . ئەلاغا باھا بېرىپ باقاي : نامى ئوقۇتقۇچى ، ئىسمى ئوقۇغۇچى . ئۆزى بالا ، روھى بوۋاي ، قانداق رەقىپكا ، ھاراقنى ئوغرىلىقچە ئىچمۇېرەمسىز ؟ نېمە دەردىڭىز باركىنتاڭ !

رەقىپ قىزىشقا باشلىدى :
— ئەلا ، قىزلارغا قىزىلىنى ، ئۆزىمىزگە ئېقىنى قوي ، نېمە دېدىڭ ، ئادىلە ؟ ئۆزى بالا ، روھى بوۋاي دەمسىنا ؟ توغرا ئېيتتىڭ ، مېنىڭ دوستۇم يىگىرمە ياشلىق بوۋاي ، ئەقلى كاللىسىغا پاتماي ساندۇقتا زاپاس ساقلىنىدۇ ، ئوقۇغان كىتابى ئۆمرىدىن يۈز ھەسسە كۆپ . بۇنىڭ غەلىتە ئىشلىرىمۇ جىق ، بازارغا بىللە چىقساق ئوڭايلا چۈشۈپ قالىدۇ . مەن بۇنىڭغا سۆزلەپ ماڭىمەن ، بىر كەمدە سوئال سورىسام ، جىم ، قارىسام يوق . ئاپلا دەپ ئارقامغا يېنىپ ئىزدەيمەن ، قارىساڭ كىتابپۇرۇشنىڭ ئالدىدا غىمىدە يوق كىتاب ئوقۇپ ئولتۇرغان... يەنچۇ تېخى ، ھە دېسىلا ئۆينىڭ ئاچقۇچىنى ئېچىدە ئۇنتۇپ قېلىپ ، سىرتىدىن قۇلۇپ سالىدۇ ، يەتتە قېتىم قۇلۇپ يەڭگۈشلىدى ، پۈتۈن بىر كىتابنى بىرلا ئوقۇپ بىلىۋالغىنى بىلەن ، شەپكىسىنى نەگە ئېسىشنى تېخىچە بىلەلمىدى ، بەزى كۈن-

لىرى ئاشخانىغا شەپكىسىنى تەتۈر كىيىپ بارىدۇ. بىر كۈنى قارىسام، مۇرىسىگە لۆڭگىسىنى ئارتىپ قىرائەتخانىغا كىرىپ كېتىۋاتىدۇ. «نەگە؟» دېسەم، «مۇنچىغا دەيدۇ تېخى!»...

قىزلار كۈلگەنسىرى ئۇ قىزىپ سۆزلىدى.

— بولدىلا! — دېدىم مەن ئۇنىڭدىن رەنجىپ، — ئاغزىڭ بىكار بولسا، هارىقىڭنى ئىچكىنە!

— مەن بىر كىتابتا بىر ياشنى ئوقۇغان! — دېدى گۈزەلئاي قىزىرىپ سۆزلەپ، — ئۆزى يىگىرمە ياشقا كىرگەن بىلەن، قارىماققا ئوتتۇز ياشتەك كۆرۈنىدىكەن، بۇنىڭ سەۋەبى، ئۇ پۈتۈن ۋاقتىنى كىتابقا سەرپ قىلىدىكەن.

— «هارپا»دىمۇ؟ — دېدىم مەن دەرهال.

— هەئە! — قىز ماڭا قىزىقىپ قارىدى، — سىز ئوقۇمىغان كىتاب قالمىغانمۇ نېمە؟

— ئىنجىل بىلەن تەۋراتتىن باشقا هەممە كىتابنى ئوقۇغان نېمە بۇ، — دېدى رەقىپ چاقچاق قىلىپ، — ئادەمى سەيپۇللا، نوهى نەبىيۇللا، ئىبراهىم خەلىلۇللا، ئىسمايىل زەبىيۇللا، مۇسا كەلىمۇللا، ئەيسا روهىللا، مۇهەممەت روسۇلىللا، يەتتە «يۇللا» نىڭ تەلىملىرىدىن تارتىپ، ئەللىكىنچى يىللارغىچە چىققان بارلىق «ئىزم»لارنى بىلىۋېلىشقا بەل باغلىغان يىگىت بۇ! ئەمما لېكىن، يىگىرمىنچى ئەسىردە يىگىرمە ئالتىنچى پەيغەمبەر تۇغۇلىدىغان بولسا، ئۇ تۇغۇلۇپ بولدى، ئۇ، مانا مۇشۇ ئەلا!

بىز كۈلۈشتۇق. مەن ئۇنىڭ بۇ مازاق قىلىشلىرىدىن زادىلا رەنجىمىدىم. ئۇنىڭ مەقسىتى ئېنىق، ئۇ مېنىڭ ئاغزىمنى تاتىلىماقتا ئىدى:

— شېئىر ئوقۇغىنا، ئەلا، سەن شېئىر ئوقۇساڭ، مەن شەرۋەت ئىچكەندەك هوزۇرلىنىمەن. سېنىڭ بىلەن بىللە يۇرۇپ ئالىي مەكتەپنىڭ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنى ئوڭايلا پۈتتۈرىدىغان بول-

دۇم . ئولتۇرۇش شېئىر بىلەن باشلانسۇن ، ئەمما ئاخىرى تانسا بىلەن ئاخىرلاشسۇن !

رەقىپ بۈگۈن ئالاھىدە سۈزمەن ، خوش چاقچاق بولۇپ كەت- كەن ، ئالاھىدە ياسىنىۋالغانىدى : قوڭۇر كاستيۇم ، قارا بۇرۇلكا كىيگەن ، پاخما چاچلىرىنى مايلاپ ، سىلىق تارىغان ، ھاۋا رەڭ يىپەك كۆڭلەككە تۇز سۇرەتلىك ھال رەڭ گالستۇك تاقىغان… ساقال - بۇرۇتى پاكىز قىرىلىپ ئەتىر چېچىلغان بول- سىمۇ ، ئۇنىڭ يىگىرمە ئالتە ياشلىق يىگىتلەردە بولىدىغان تەبىئىي جەلپ قىلىش كۈچىدىن خالىي يۈزى ھامان تېگى - تېگىدىن سېرىق ۋە كۆكۈش كۆرۈنەتتى . قىزلارنىڭ سالامەتلىكى ۋە بەختى ئۈچۈن كۆتۈرۈلگەن رومكىلار ، ئۇنىڭ كەيپىنى ياخشىلاش ئورنىغا تەتۈرىچە يامانلاشتۇرۇۋەتتى . ئۇ ئەمدى مەست بولۇشقا ئۆتتى ، ماڭا زورلاپ يۇرۇپ خېلىلا جىق ئىچۈرۈپ قويدى . قىزلارمۇ قىزىل ھاراقىنى ئىچىپ ئېچىلغان . گۈزەلنىساي ماڭا يېقىن ئولتۇرۇۋې- لىپ ، ھېلىدىن - ھېلىغا كۈلەتتى ، پات - پاتلا ئۇنىڭ قولى قولۇمغا ، تىزى تىزىمغا تېگىپ كېتەتتى . بۇنداق چاغلاردا ، مېنىڭ ئىچىملىك بىلەن ئويغانغان ھېسلىرىم يىگىتلىك ھەۋىسىمنى قوز- غايتتى . ئىچىمدىن خۇددى بىر نەرسە كەينى - كەينىدىن ئېتىلىپ چىقىۋاتقاندەك ئارقا - ئارقىدىن : «ئۇھ !» دەيتتىم . بۇ ھال دوستۇمنى ئەنسىزچىلىككە سالماقتا . ئۇ بىئارام بولۇپ ھەدەپ ھاراق ئىچمەكتە ئىدى .

— سىزنى گارموننى ياخشى چالىدۇ دەپ ئاڭلىدۇق ،— دېدى گۈزەلنىساي بىتاقەت بولۇپ ، — ھازىر راسا تانسا قىزىدى ، بەشىنچى قەۋەتنىڭ زالىدا تۆمۈريول فاكۇلتېتى بىلەن سىياسىي قانۇن فا- كۇلتېتى بىرلىشىپ تانسا ئۇيۇشتۇرۇپتۇ ، بىرىپ گارمون چېلىپ بەرسىڭىز ياخشى بولاتتى !

— مەن سىزگە دېدىمغۇ ، — دېدى رەقىپ كەيپىتى ۋە شەھ-

ۋەت ئىشتىھاسىدىن يۇمۇلغان كۆزلىرىنى ئۇيىنتىپ ، — تانىسىدىن كوچا سەيلىسى ئەلا . بىز ھازىر تۆتىمىز خۇاڭخې بويىغا بارىمىز ، خۇاڭخې دەرياسىنىڭ كەچكى مەنزىرىسى ناھايىتى گۈزەل !

— ساھىبخانا ئەلا بىزنى تەكلىپ قىلسا ، بىز بۇ تەكلىپنى قوبۇل قىلىمىز ، — دېدى ئادىلە رەقىپكە قاراپ قويۇپ .

مەن گۈزەلئايغا قارىدىم . قىز مېنىڭ گېپىمنى كۈتۈپ تۇراتتى . مەن نېمە دېيىشىمنى بىلەلمىدىم ـ دە ، ئويلانمايلا :

— گۈزەلئاينىڭ رايى بويىچە بولسۇن ، — دەۋەتتىم .

گۈزەلئاي شوخلۇق بىلەن چاۋاك چېلىپ قويدى .

— ئۇنداق بولسا تانسىغا ، — دېدى گۈزەلئاي بارماقلىرىنى بىلىمگە تەگكۈزۈپ ، — قېنى ئەلا ، ئەمسە يۈرۈڭ !

مەن مېھماندوستلۇق كۆرسەتتىم :

— مەشەدە كۆڭۈل ئاچايلى ، نەۋائىنىڭ مۇنداق بىر شېئىرى بار :

بەزم ئارا گەر يوق نەي بىلەن دەف ،
ھەم يامان ئىرمەس ئۇن بىلەن كەف .

— بۇ يەردىكى ئۇن دېگىنى ناخشا ، كەف دېگىنى چاۋاك . بۇگۈن ساز يوق . شۇنداق بولسىمۇ ، ھازىرقى شېئىردا ئېيتىلغاندەك ، نەي بىلەن داپ بولمىسىمۇ ناخشا بىلەن چاۋاك بار ، قىزىتىۋېتىمىز . مەن چارچىماي چاۋاك چالالايمەن .

بۇ گېپىم رەقىپكە ياقمىدى . ئۇ ماڭا ئالىيىپ قويدى . مەن راستىنلا شۇ تاپتا ، كېچىدە قىزلار بىلەن دەريا بويىنى ئايلىنىشنى خالىمايتتىم . مەن ھېلىھەم بولسىمۇ ، بۇ ئويۇننى ئاخىرلاشتۇرۇشنى خالايمەن . چۈنكى ، مەن سېزىۋاتىمەن ، مېنىڭ بەدىنىمدە بىر خەتەرلىك تۇيغۇ پەيدا بولدى . مەن بۇ تۇيغۇنىڭ ئۆلگىيىشىنى

خالىمايمەن . ئىرادە كۈچى بىلەن ئۇنى بىخ ۋاقتىدىلا يوقىتىشىم كېرەك . ھاشىرنىڭ تىلى بىلەن ئېيتقاندا ، بۇ تۇيغۇ بىر ئېكەك . بۇ ئېكەك ماڭا نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك تېپىپ بېرىدۇ . مەن نۇرغۇن ۋاقتىم ، ئەقلىم ، يۈرەك قېنىمنى سەرپ قىلىشۇپتىمەن . ۋاقىت مېنىڭ ھاياتىمنىڭ دەسمايىسىغۇ ! مېنىڭ شەخسىي تۇرمۇشۇمغا بۆسۈپ كىرىۋاتقان مۇنۇ قىزدىن تېزرەك قۇتۇلاي . كىتاب كۆ-رۈش ، يېزىش ، ئويلاش مېنىڭ تۇرمۇشۇمنىڭ مەزمۇنى ئەمەسمى-دى ؟ مانا ، باشقىلارغا زېرىكىشلىك تۇيۇلىدىغان مۇشۇ نەرسىلەر ، مەن ئۈچۈن تانسا بىلەن سەيلىدىن كۆڭۈللۈك ، چۈنكى مەن ئاشۇلار بىلەن ئۆز مۇرادىمغا يېتەلەيمەن .

— مەن تانسىغا كىرىشكە قارشى ! — دېدى رەقىپ ئورنىدىن تۇرۇپ ، — تانسا دېگەن دائىم بار نەرسە ، مەن مۇنۇ ئۇنتۇلغۇسىز شەنبىنى سەيلە بىلەن ئۆتكۈزۈشنى يەنە تەكلىپ قىلىمەن . پىكاپ يالالايمىز - دە ، شەھەرنىڭ سىرتىدىغا — چىلانلىققا چىقىپ كېتىمىز !

قىزلار بىر - بىرىگە قارىشىپ قويىدى . مەن ئەمدى رەقىپ بىلەن كېلىشەلمەيدىغىنىمنى چۈشەندىم :

— مەن بۇ تەكلىپكە قېتىلالمايمەن ! چىلانلىققا سەيلە قىلىش-نى كۈندۈزگە ئورۇنلاشتۇرۇشقىمۇ بولىدۇ .

رەقىپ ماڭا ئالايدى . ئادىلەمۇ نارازى بولۇپ :

— يالغۇز بىزلا ئەمەسقۇ ، ئۇ يەرگە چىقىدىغانلار ، ھەتتا قونۇپ قالىدىغانلارمۇ بارغۇ ، بىز نېمىدۇق ، بىرەر سائەت ئايلىنىپ ماشىنا بىلەن قايتىپ كەلسەك...

— شۇنچىلا خىجىل بولۇش كەتمەيدۇ ، — دېدى گۈزەلئاي ماڭا يەر ئاستىدىن قاراپ قويۇپ ، — ئاۋازغا سالايلى ، ئازچىلىق كۆپچىلىككە بويسۇنىدۇ ، مەن سەيلىگە قول كۆتۈردۈم ، قېنى ، ماڭا قوشۇلىدىغانلار قول كۆتۈرۈڭلار !

مەن يالغۇز قالدىم، قارىسام ئۇلار ئىككىدىن ئالتە قولنى كۆتۈرۈۋاپتۇ.

مەن ئۇلار بىلەن بىللە كوچىغا چىقىشقا مەجبۇر بولدۇم. ئىككى قىز ئوتتۇرىدا، بىز رەقىپ ئىككىمىز ئىككى ياندا، رەقىپ ئادىلەنى قولتۇقلاپ، مەن بولسام گۈزەلئاينى يانداپ كېتىپ باردىمىز. تۆمۈريولدىن ئۆتۈشىمىزگىلا، ئالدىمىزدىن ئۈچ يىگىت چىقىپ كەلدى. ئۇلاردىن بىرى — ئېگىز بوي، بۇدۇر چاچلىق يىگىت — بىزنىڭ ئالدىمىزغا كېلىپ يېرىم ئۇيغۇرچە، يېرىم قازاقچىلاپ:

— رەقىپ ئاغاي! سىزگە ئىككى ئېغىز گېپىم بار، — دېدى.

رەقىپ بىزدىن ئاجراپ چىقىپ ئۇنىڭ يېنىغا باردى. ئۇلار گۇدۇڭشلاشتى. رەقىپ بىزگە ئاڭلىتىپ تۇرۇپلا:

— ئوغۇل بالىچىلىقمۇ شۇ. قىزنىڭ ئىختىيارى...— دېدى.

ئىككى قىز مېنىڭ ئىككى قولۇمغا چىڭ ئېسىلىۋالغانىدى. گۈزەلئاي قۇلىقىمغا لەۋلىرىنى يېقىپ دېگۈدەك:

— خۇدا ھەققى، تېزرەك كېتەيلى. مەن ئۇنىڭدىن قورقىمەن، مېنى كۆرسە يەيدىغاندەك قارايدۇ، مەست بولۇۋېلىپ كېچىچە دېرىزە تۈۋىدە جىرلاپ، سەت گەپ قىلىپ چىقىدۇ! — دېدى.

مېنىڭ قۇلىقىمغا تۇنجى قېتىم قىزنىڭ ئىسسىق تىنىقى تەگمەكتە، بىلەكلىرىمنى بولسا مەن ھازىرغىچە كىتابلاردىلا كۆرۈپ كەلگەن بىر گۈزەلنىڭ نازۇك قولى ئۈمىد بىلەن ۋە ياردەم تەلەپ قىلىپ تۇتماقتا. مېنىڭ ۋۇجۇدۇم ئوتتەك قىزىدى. مانا شۇ چاغدىلا، مەن كىتابتىكى قىزلارغا تاقابىل تۇرۇپ كەلگىنىمنى، ھەقىقىي تۇرمۇشتىكى مەن تاقابىل تۇرۇشقا، ئۆز - ئۆزۈمنى قوغداشقا ۋەدە قىلغان قىزلارغا مانا ئەمدىلا دۇچ كەلگىنىمنى بىلدىم. ۋۇجۇدۇمغا ئوت ياققان قىزغا خىرە يورۇقتا قايرىلىپ قارىدىم.

ئۇنىڭ شادلىقتىن تېخىمۇ خۇمارلاشقان كۆزلىرى قوللىرىدىنمۇ ئوتلۇق ، مەن ھازىرغىچە كۆرگەن ۋە ئوقۇغان نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىدىنمۇ قۇدرەتلىك بولۇپ بىلىندى . مەن بۇنداق قۇدرەتلىك كۆزلەرگە بەرداشلىق بېرەلمەيدىغىنىمنى بىلدىم ـ دە ، ئۇنىڭدىن كۆزلىرىمنى قاچۇردۇم . بولۇپمۇ ، ئوتلۇق مۇھەببەتكە ئىنتىزار بولغان قىز كۆزىنىڭ ھۇجۇمى مېنى گاڭگىرىتىپ قويدى . نەۋائىنىڭ شېئىرلىرىدىن يادلىۋالغان مۇنۇ مىسرالار دەرھال يادىمغا كەلدى :

سەيد ئۆلدى كۆڭۈل كۆزلەرىڭە ۋەھ قوتولورمو ،
بىر قۇشكى ئانىڭ قەسدىدە بولغاي ئىكى سەييادە .

(كۆزلىرىڭ كۆڭلۈمنىڭ پېيىگە چۈشتى ، ئىككى ئوۋچى قوغلاپ كېلىۋاتقان قۇش قانداقمۇ قۇتۇلار) .

— سىز ئۇنىڭدىن مېنى ھىمايە قىلالامسىز ؟ — قىز بىلىكىمنى چىڭ مۇجۇپ شۇنداق دېدى ـ دە ، كۆزلىرىمگە تەلمۈردى .

مەن ئىرادە ، قەتئىيلىك توغرىسىدىكى ئۆزۈمگە قىلغان ۋەدىلىرىمنى بىردىنلا ئۇنتۇپ :

— قايسىبىر ۋىجدانلىق يىگىت قىزلار ئۈچۈن جېنىنى پىدا قىلماپتىكەن ، — دەۋەتتىم قەيسەرلىك بىلەن .

— رەھمەت ، سىزگە !...

ئاشۇ «رەھمەت »نىڭ كۈچى بىلەن رەقىپلەر تەرەپكە قاراپ مېڭىپ كەتتىم ـ دە ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا توختاپ :

— ئەپسىز ۋاقىتتا مۇنازىرە باشلىۋالغان دوستلىرىم ، سەپەرىمىزنى داۋاملاشتۇرىۋەرسەك قانداق ؟ — دېدىم .

ھېلىقى ئېگىز يىگىت رەقىپكە شىلتىپ سۆزلەۋاتقان قوللىرىنى بىردىنلا مېنىڭ بۇرنۇمغا ئەكەلدى ۋە قوللىرى بىلەن ھاۋادا

دائىرە ھاسىل قىلغاندىن كېيىن :

— ساڭا ئەپسىز بولغىنى بىلەن ، بىزگە ئەپلىك ۋاقىت ! سەنلەر ئوقۇتقۇچىلىقىڭدىن پايدىلىنىپ قىزلارنى ئازدۇرۇپ !… — دېدى .

— قوللىرىڭىزنى جايىدىراق ئىشلىتىڭ ! — دېدىم مەن ئۇنىڭ زورلاۋاتلىقىغا قاتتىق غەزەپلىنىپ ، — يۇر ، رەقىپ ، بۇلار بىلەن سۆزلەشكۈدەك ئىشىمىز يوق ! — مەن رەقىپنىڭ قولىدىن تارتتىم . ئېگىز يىگىت ئاغزىنى بۇزدى . رەقىپ ئۇنىڭغا گۆلەيدى…

جېدەل بولۇش ئالدىدا ، مەن ئېگىز يىگىتنىڭ ئالدىغا كېلىپ يېقىملىق ئاۋاز بىلەن :

— جېدەل قىلغۇچە ، بىز بىلەن بىللە سەيلىگە بېرىڭلارچۇ ، يۇرۇڭلار ، بىللە ئويناپ كېلەيلى ! — دېدىم . مېنىڭ سەمىمىي گېپىم ئېگىز مەستنى يۇمشاتتى . ئۇ ئوڭ قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ ، تەنە ئارىلاش رەھمەت ئېيتتى :

— سېخىي يىگىت ! سىلەرسىزمۇ تاماشىمىز جايىدا ، ئوغۇل بالىچىلىقىڭغا رەھمەت ، قولۇڭدىن كەلسە گۇل قىس دېمەكچىمۇسەن ؟ ناھايىتى ياخشى ، رەۋىل ، كەرىم ، يۇر ، كەتتۇق !

ئۇلار قىقاس - چۇقان بىلەن كۇلۇشتى - دە ، ئاندىن بىرى ئۇشقىرتىپ جىر باشلىدى ، قالغانلىرى ئاغىل - تاغىل ئاۋاز بىلەن جىرلىشىپ ، بىزدىن يىراقلاشتى .

بىراق ، بىزنىڭ رەقىپ تۇتۇلۇپ قالدى ، ئۇ قىزلارنىڭ يېنىغا كېلىپ :

— ماقۇل ، بىللە ئوينايلى دېسە قانداق قىلاتتىڭ ؟ — دېدى ئۇ ماڭا خاپا بولۇپ ، — تازا ئاشقا قوم ئارىلاشقان بولاتتى !

— مەيلى ئەمەسمۇ ! — دېدى ئادىلە نارازى بولۇپ ، — ھەر كىم ئۆز پۇتى بىلەن ماڭىدۇ ، ئۆز ئاغزى بىلەن سۆزلەيدۇ !

— كۆڭۈلسىزلىك بولامدۇ؟ — دېدى رەقىپ خاپا بولۇپ، — بۇ دارازا بار يەردە جېدەل بولماي قالمايدۇ!

— ئۇنىڭ جاجىسى سىلىق گەپكەنغۇ! — دېدى ئادىلە كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئۇ بار يەردە جېدەل بولماي قالمىسا، بىزنىڭ ئەلا بار يەردە ھەرقانداق جېدەل بېسىقىدىكەنغۇ!

... خۇائېخې شاۋقۇنسىز، ئاستا ئاقماقتا. ئاي نۇرىدا ئاقىرىپ ياتقان كەڭ دەريا، بىرلا قارىماققا ئۇيۇپ قالغاندەك كۆرۈنىدۇ. كەچ كۈزنىڭ كەچكى سوغۇق شامىلى سېرىق يوپۇرماقلىرىنىمۇ ساقلاپ قالالمىغان چىلان شاخلىرىنى ئۇشتەك چالغۇزىدۇ. دەريا بويىدىكى قورام تاشلار ئارىسىدا ئولتۇرۇۋاتقىنىمىزغا ئىككى سائە-تەك بولدى، سومكىلىرىمىز بوشاپ قالدى، ئۆيدە يېيىلمىگەن گۆش، سوغۇق سامسىلارمۇ قالمىدى. بىزنىڭ رەقىپ ئوبدانلا مەست بولۇپ قالغانىدى. ئۇ ھە دېسىلا گۈزەلئاينىڭ بېقىنىغا كىرىۋالاتتى. ئادىلەنىڭ قىزىل هاراقنىڭ كۈچىدىن پەيدا بولغان قىزغىنلىقى ئەمدى تۈگىگەن؛ ئۇنىڭ ئاجايىپ دولقۇنلۇق ئاۋاز بىلەن ئېيتقان ناخشىلىرىمۇ، چاقچاق، كۈلكىلىرىمۇ تۈگىگەن، ئۇ خاپا ۋە پەرىشان ھالدا تاش ئۈستىدە دەرياغا قاراپ ئولتۇراتتى. رەقىپنىڭ ئۇنىڭ بىلەن ھېچ كارى يوق، ھە دېسىلا گۈزەلئايىنى چۆرگىلەيتتى. بۇ ھال مېنىڭ ھېسداشلىقىمنى قوزغىدى. ناۋادا، قىز دەخلى - تەرۇزغا ئۇچرىمىغان بولسىدى، مەن بەلكىم قىزغا بۇنچىلىك ھېسداشلىق قىلمىغان بولارىدىم. مانا رەقىپ گۈزەلئاي-نىڭ ئالدىغا بىر رومكا ئاق هاراقنى ئېلىپ كەلدى.

— مۇشۇنى ئىچىسىز!— دېدى ئۇ سەنتۈرۈلۈپ تۇرۇپ، — ئىچمىسىڭىز قاتتىق خاپا بولىمەن!— ئۇ قىزغا شۇنچىلىك يېقىن كەلدىكى، قىز ئىختىيارسىز مېنىڭ دالدامغا ئۆتتى.

— ئىچمەيمەن، رەقىپ ئاكا!— دېدى قىز تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن، — سىز بولسىڭىز، باشلىق، بىز بولساق، ئوقۇغۇچى،

بىزنى ھاراقپا زورلىسىڭىز قانداق بولغىنى ! ؟
— باشلىق ، ئوقۇغۇچى دېگەن سۆزلەر مەكتەپتە قالدى . بىز خواڭخې بويىدا ، بىز ھازىر باراۋەر دوستلارمىز ! ئەكېلىڭە ، قولىڭىزنى !
— ۋاي ئەلا ، ئۇنى تۇتۇۋېلىڭ ! — قىز يىغلايدىغاندەك قىلىپ ماڭا يېپىشماقتا ئىدى . مەن رەقىپنىڭ قوللىرىنى تۇتۇۋالدىم ۋە غەزىپىمنى ئىچىمگە يۇتۇپ يالغاندىن كۈلدۈم :
— ماڭا تۇت ، مەن ئىچىمەن !
— ياق ، گۈزەلئاي ئىچىدۇ !
— مېنىڭ ئۈچۈن ئەلا ئىچىدۇ ! — دېدى قىزمۇ روھلىنىپ .
— راستمۇ ؟ شۇنداقمۇ ؟ ئەلانى ئۆزىڭىزنىڭ ۋەكىلى دەپ تونۇمسىزا ؟ مانا خۇشاللىق ، ئەكەل ، ئۆزۈم ئىچىمەن ، خۇشاللىق ئۈچۈن ، دوستۇمنىڭ غەلىبىسى ئۈچۈن ئىچىمەن !
ئۇ بىرلا كۆتۈرۈپ ئىچىۋەتتى ، ئىككىنچى رومكىنى يەنە ئىچمەكچى بولۇۋىدى ، مەن رومكىنى تۇتۇۋالدىم :
— ماڭا بەرگىن ، مەن ئىچىمەن !
— ئەمىسە ، شېئىر ئوقۇ !
— ماقۇل ! — مەن نەۋائىينىڭ شېئىرىنى ئوقۇدۇم :

ساقىيا ، مەن يۇتماغان خۇنابى ھىجران قالدىمۇ ؟
بەرمەسەڭ مەي ، ئەمدى قان يۇتماقتا ئىمكان قالدىمۇ !

— مەنىسىنى ئېيت !
— ئەي ساقىي ، مەن يۇتمىغان ھىجران خۇنى قالدىمۇ ، مەي بەرمىسەڭ ، مەندە يەنە قان يۇتۇش ئىمكانى قالدىمۇ ؟
— يارايسەن ! — دېدى مۇرەمگە ئۇرۇپ رەقىپ ، — جايىغا تەگكۈزدۇڭ ، مانا ئىچ ، قان يۇتقۇدەك ھالغا كەلمىدىڭ تېخى ،

ئەمدى كېلىسەن ، جەزمەن كېلىسەن ، قانداق دېدىم ، گۈزەلئاي ؟
— مەست بولۇپ قالىمەن ، ئىچەلمەيمەن !— دېدىم مەن قىز-لاردىن خىجىل بولۇپ .
— ئىچىڭ !— دېدى گۈزەلئاي ئاجايىپ نۇرلانغان كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ . ئاي يورۇقىدا ئۇنىڭ يۈزى شۇنچىلىك گۈزەل-لەشكەنىدىكى ، مەن راستتىنلا قىزدىن كۆزۈمنى ئۈزەلمەي قالدىم .
— گۈزەلئايىنى تەسۋىرلەپ شېئىر ئوقۇ ! — دېدى رەقىپ ئەمدى ئۆزىنى تۇتۇۋالالماي .
مەن تولدۇرۇلغان رومكىنى بىراقلا كۆتۈرۈۋەتتىم . ئىچىمگە چوغ چۈشكەندەك ، پۈتۈن ئەزايىم قىزىپ ، شېرىن تۇيغۇلىرىم يۈزۈمگە ۋە كۆزلىرىمگە قان بىلەن ئۇرغۇپ چىقتى . ماڭا بۇ كېچە تولىمۇ گۈزەل كۆرۈندى . ئاقىرىپ ياتقان دەريا ، يىراقتىكى ئاسما كۆۋرۈك ئۈستىدىن چۈشكەن شولا ، قىرغاقتىكى يوپۇرماقسىز دە-رەخلەردىن تاشلانغان ، ئىزغىرىن كۈز شامىلىدا نازغىپ تۇرغان ، ئاق خەسىگە چۈشۈرۈلگەن قارا كەشتىدەك كۆرۈنىدىغان ئالا كۆلەڭ-گىلەر ؛ قىرغاقتىكى قورام تاشلارغا ئاستا ۋە رىتىملىق ئۇرۇلۇۋات-قان سارغۇچ سۇنىڭ : «بۇلدۇق ، بۇلدۇق» ، «گاژ - گۇژ !» قىلغان غەلىتە ئاۋازلىرى ، نېرىقى قىرغاقتىكى ئېدىر قاپتاللىرى-دىن غىل - پال كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان تاغلىقلارنىڭ چىراغلىرى ؛ دەريادا تەمكىن ئېقىپ كېلىۋاتقان تولۇم قولۋاق ئۈستىدىكى دېھقان-نىڭ چۈشىنىكسىز ناخشىسى ۋە ناخشىنىڭ ئۇرۇلۇۋاتقان پالاق ئاۋازىغا ماسلىششى... قىسقىسى ، دەريا بويىنىڭ ھەممىلا نېمىسى ماڭا گۈزەل ۋە سىرلىق بىلىنىشكە باشلىدى .
مەن ئىچىملىكتىن ۋە گۈزەلئاينىڭ ماڭا ئىنئام قىلغان چۈ-شىنىكسىز سىرلىق خۇشاللىقىنىڭ كۈچىدىن رەقىپىنىڭ تەلىپىگە ئوڭايلا ماقۇل بولدۇم . ساۋۇتوف تەقدىم قىلغان شېئىرلاردىن

گۈزەللىككە بېغىشلانغان مىسرالار بىرمۇبىر يادىمغا كېلىشكە باشلىدى .

— مەن كلاسسىك شائىرلاردىن بىرنەچچىسىنىڭ گۈزەللەرگە بېغىشلىغان شېئىرلىرىنى ئوقۇپ بېرەي . تۆۋەندىكى مىسرالار سەككاكىنىڭ :

بويۇڭتەك بوتمەدى بوستان ئارا سەۋرى راۋان ، ئى جان .
يۈزۈڭتەك ھەم ئاچىلمادى چەمەندە گۈلىستان ، ئى جان .

بۇ شېئىرنىڭ مەنىسى مۇنداق : ئەي سۆيۈملۈك يار ، بوستاندا بىرەر سەرۋى دەرىخى بويۇڭدەك گۈزەل يارالغىنى يوق ، چىمەنزار-لىقتا ھېچقانداق گۈل سېنىڭ يۈزۈڭدەك چىرايلىق ئېچىلغىنى يوق .

— پاھ ، يارايسەن ، ئەلا ! ئىچتىم ئەمىسە ! توختا ، يەنە بىرنى ئىچىۋېتىپ ، ئاندىن كېيىن ئوقۇ ، — ئۇ رومكىنى ئۆز قولى بىلەن لېۋىمگە تەگكۈزدى . مەن گۈزەلئايغا قارىدىم . قىز ماختاشتىن مەست بولۇپ ھازىرلا ماڭا تاشلىنىدىغاندەك كۆرۈنەتتى :

— ئوقۇڭە . ھەي ئادىلە ، ئاڭلىغىنا ، ئاجايىپ شېئىرلار-ھە !

— مەن ئەمدى ئۇلۇغ شائىرلىرىمىزدىن لۇتپىنىڭ مۇشۇ مەزمۇندىكى شېئىردىن بىرنەچچە مىسرا ئوقۇپ بېرەي :

ھەق ئۇل كۆنكىم جامالىڭ بار ئېتىبدۇر ،
جاھان ھۆسن بارىن سىزگە بېرىبدۇر .
پەرىيۇ ئادەمى مۇنداق خوپ ئېرمەس ،
پەرىشتە گۈييا كوكتۈن ئېنىبدۇر .
قۇياش ئايدەك يۈزۈڭنىڭ خىجلەتىدىن ،
قاچىپ تۆرتۈنچى كۆك ئۆزرە چىقىبدۇر .

مەن سۆزلەرنى دانىمۇدانە قىلىپ، چۈشىنىشلىك ئوقۇدۇم. مەستلىكتىن كېلىپ چىققان ھېسسىيات ۋە ياشلىق تەلپۈنۈشلىرى قوشۇلۇپ شېئىرنى تەسىرلىك ئوقۇپتىمەن. قىز بىردىنلا يۈزلىرى. نى ئالىقانلىرى بىلەن تورىۋالدى ۋە:

— ۋىييەي، ئاشۇر ۋۇۋەتتىڭىز! — دېدى.

رەقىپ نەق مۇشۇنى كۈتۈپ تۇرغاندەك، مېنىڭ قولىقىمغا ئالدىراپ پىچىرلىدى:

— ھەرىكەت قىل... ئەمدى قىز سېنىڭ قوچاقلىشىڭغا تەقەززا... بۈگۈن بۇلارنى قوندۇرىمىز...

مەن بىرى بېشىمغا سوغۇق سۇ قۇيغاندەك ئەندىكتىم. مەن گەپ قىلغۇچە، رەقىپ ئادلەنىڭ ئالدىغا باردى ـ دە، ئۇنىڭغا ھاراق زورلىدى:

— ئىچ، بىرلا رومكا!

— ئەكېلىڭ، ئۆزۈم قۇيۇپ ئىچىمەن!

رەقىپ ھاراق بىلەن رومكىنى ئادلەگە بەردى. ئادلە چۈۋۇل. غان چاچلىرىنى كەينىگە سىلكىپ قويۇپ دەريا بويىغا كەلدى ـ دە، ئاۋازلىق قىلىپ:

— مەنمۇ شېئىر ئوقۇيالايمەن، ئاڭلاپ تۇرۇڭلار ـ ھە! — ئۇ غولىچىنى كەردى ـ دە، سۆزىنى داۋام قىلدى، — ئىچ خۇاڭ. خې! سەنمۇ مەست بولغىن، ماۋۇ بىزنىڭ مۇدىردەك تەلۋە بول، ماۋۇ ياش ئالىم ئەلادەك ھېسسىياتلىق بول، ئىچ، مە، بوتۇلكىسى بىلەنلا ئىچ!

ئۇ ھاراق بىلەن رومكىنى دەرياغا قارىتىپ ئاتتى.

بىزنىڭ تاماشىمىز سوغۇق ۋە كۆڭۈلسىز ئاخىرلاشتى...

ئادەملەر قايتىشىۋاتقانىكەن، بىزمۇ ماشىنا ياللاش ئېكتىگە كېلىپ ماشىنا ياللىدۇق، خېلىغىچە جىم مېڭىشتۇق. بىر كەمدە شوپۇرنىڭ يېنىدا بىر ئۇخلاپ، بىر ئويغىنىپ ئولتۇرغان رەقىپ

بىردىنلا بېشىنى كەينىگە بۇرىدى :
— تاشلىۋەتكىنىڭ نېمىسى ، ئادىلە ؟
— بىزنى مەست قىلىپ قوندۇرۇپ قېلىپ ، نېمە قىلماقچىدى-
ڭىز ، رەقىپكا ؟
— كۆڭۈل دېگەن نازۇك ، كۆڭۈل ئەينەككە ئوخشاش قاداق
تۇتمايدىغان نەرسە !
— سۇنغان نەرسىنى قاداشنىڭ ھاجىتى يوق ! — ئادىلە غو-
دۇڭشىدى . گۈزەلئاي خىيال بىلەن كېلىۋاتاتتى . ئۇنىڭ بەدىنىدىن
ماڭا ئىسسىق ئۆتۈپ تۇراتتى ، ھەتتا ئۇنىڭ ھاياجان بىلەن تويدۇر-
ماستىن ئۇلۇغ - كىچىك تىنىشلىرىمۇ ماڭا ئاڭلىنىپ تۇراتتى...
ئەتىسىدىن باشلاپ مەن ئۆزۈمنى قىزلاردىن قاچۇرىدىغان بول-
دۇم . مەن گۈزەلئاي بىلەن مۇھەببەتلىشىشتىن قورقاتتىم . چۈن-
كى ، بۇ خىل گۈزەل ، ھېسسىياتچان قىز بىلەن مۇھەببەتلىشىش
ھېسابىغا مەن نۇرغۇن ئۆگىنىش ۋاقتىمنى ، قىزغىنلىقىمنى قۇر-
بان قىلىۋەتكەن بولاتتىم . ئازابلىق كۈنلەرنى تارتساممۇ ، مەن
كىتابلىرىم ۋە قەدىردان ئۇستىلىم بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزۈشنى خالا-
يتتىم . قىز مېنى كۆرسە يەرگە قاراپ ئۆتۈپ كېتىدىغان ، ماڭا
سوغۇق مۇئامىلە قىلىدىغان بولۇۋالدى . ئۇ ئەلۋەتتە مېنىڭ تەلەپ
قويۇشۇمنى ، مۇھەببەت ئىزھار قىلىشىمنى كۈتۈۋاتقاندۇ . مەن بۇ
تەقەززالىقـىنى سەزدىم ، لېـكىن مەن بۇنـداق قىلىـشقا پېتىنال-
مايتتىم...
شەنبە كۈنى ، كىنودىن چىقىپ كېلىۋاتىمەن . ھاۋا سوغۇق ،
ئىسسىق ياتىقىمغا ئالدىرايمەن . كۈلۈپ جايلاشقان تۆپىلىكتىن ئال-
دىراپ تۆۋەنلەپ كېلىۋاتسام ، بىر قىز پاكار ئارچىلارنى يانداپ
ئاستا مېڭىپ كېتىۋېتىپتۇ . ئۇ كەينىگە بۇرۇلدى ، مېنى كۆردى
ۋە قەدىمىنى ئاستىلاتتى . مەن ئۇنىڭغا يانداشىپ كەلدىم . ۋۇجۇ-
دۇم ئوت بولۇپياندى ، پۇتلىرىم تىترىدى . «يىگىت - قىزلار

جۈپ ـ جۈپ بولۇشۇپ سىرتقا مېڭىشتىغۇ ، ماڭا نېمىشقا مۇمكىن ئەمەسكەن !»... قەدەملىرىم ئاستىلىدى ، لېكىن شۇ چاغدا مېنىڭ ئىشكاپتىكى كىتابلىرىم مېنى چاقىرىۋاتقاندەك بىلىندى . مەن دەر-هال قىزنى كۆرمەسكە سېلىپ قەدىمىمنى تېزلەتتىم... لېكىن ، ياتاققا كېلىپ كارىۋاتقا ئۆزۈمنى تاشلىدىم ـ دە ، ئىچىمدىكى ئوتنى ئۆچۈرۈش ئۈچۈن شۇنچە تىرىشتىم ، ھېچ ئامال بولمىدى ، ئاخىر ئۆيدىن سۇغۇرۇلۇپ چىقىپ يەنە ھېلىقى پاكار ئارچىلارنىڭ يېنىغا باردىم . غۇۋا چىراغ يورۇقىدا ئارچىلارنىڭ غەمكىن سايىلىرىلا تۇراتتى . مەن گۈللۈكلەرنى ، سۇنئىي تاغنى ئارىلىدىم . تۆكۈلگەن يوپۇرماق ، سولاشقان گۈللەر ، يوپۇرماقسىز مەجنۇنتاللار ماڭا ئوخشاش مىسكىن ۋە پەرىشان كۆرۈندى . تۆمۈريول بويىدىكى سې-مونت يولنى بويلاپ تەنتەربىيە مەيدانىغا ، ئاندىن كېيىن كۆلۈبنىڭ ئالدى بىلەن بايا قايتقان يولۇمغا باردىم . ئادەمسىز يوللاردا ، مې-نىڭ يۈرەك دولقۇنلىرىمنى باسالىغۇدەك ھېچ نەرسە ئۇچرىمىدى . مەن قىزلار ياتىقىنىڭ ئاستىدىكى مەيداندا — قارىغاي دالدىسىدا ئۇزاق تۇردۇم . گۈزەلئاينىڭ ياتىقى بىرىنچى قەۋەتتە ئىدى . ياتاق غۇۋا يورۇق ، دېرىزىگە پەردە تارتىلغان ، نېپىز پەردە ئىچىدە بىر تال توم چېچىنى ئالدىغا چۈشۈرۈۋالغان گۈزەلئاي دۈگىلەك ئەي-نەككە قاراپ ، ئېڭىكىنى ئىككى جەينىكىگە تىرەپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتى . مەن راستىنلا كـۆردۈمـمۇ ياكى تەسەۋۋۇر قىلدىممۇ ، بۇ تەرىپى مۇھىم ئەمەس...

... كېچىلەر خىيال بىلەن ئۇيقۇسىز ئۆتمەكتە . مېنىڭ تەر-تىپلىك تۇرمۇشۇم ئۆزگەردى . كېچىسى ، ئەل ياتقۇدىن كېيىن مەكتەپ قورۇسىنى ئايلىنىش ، قىزلار ياتىقىغا قاراش ، كۈندۈزلە-رى بىكاردىنلا تۇرغۇن ۋاقىتنى قۇرۇق خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈش مېنىڭ مەشغۇلاتىمغا كېلىپ قوشۇلدى . مېنىڭدىكى ئۆزگىرىشنى بىرىنچى بولۇپ جاڭ لاۋشى سېزىپتۇ . ئۇ بۇ ئەھۋالنى ما جۇرىنىغا

مەلۇم قىپتىكەن، ما جۇرنى مېنى بىر كونى ئىشخانىسىغا چاقىرتتى:
— قىزغا ئاشىق بولدۇڭمۇ؟
— ھەئە!... — مەن گۇناھكار ئادەمدەك يەرگە قارىدىم ۋە بولغان ئىشنى تولۇق ئېيتىپ بەردىم. ئۇ دىققەت بىلەن تىڭشىدى ۋە مېيىقىدا كۈلۈپ قويدى. ئۇ مەززىلىك چاي قۇيدى ـ دە:
— ياشلىقتا بولىدىغان ئىش. كىم بۇ ئىشتىن خالىي بولالىغان. ئىرادەڭ بىلەن ھېسسىياتىڭ كۈرەش قىلىدىغان پەيت كەپتۇ، — دېدى ئۇ ئالىقىنى بىلەن چاچلىرىنى سىيپاپ قويۇپ، — ياكى ئىرادەڭ بىلەن ئۆزۈڭنى قاتتىق ئىدارە قىلىپ ھېچقانداق يىگىتلىك ھەۋەسكە يول قويمايسەن، ياكى بولمىسا، شۇ قىزغا ئۆيلىنىسەن. ئالدىنقىسى قىيىن، لېكىن پايدىلىق، كېيىنكىسى ئوڭاي، بىراق ساڭا زىيانلىق! قايسىسىنى قىلىمىز؟
— بىرىنچىسىنى، — دېدىم مەن تەستە غودۇڭشىپ، — بۇ ئىشتا ئۆزۈم كەتكۈزۈپ قويدۇم. قىزلارنى مېھمانغا چاقىرىشقا يول قويمىسام بولاتتى.
— ئىرادەڭ چىڭ ئەمەس، — دېدى ما جۇرنى گەپنىڭ بولار يېرىنى ئېيتىپ، — بەربىر باشقا جايدا ئۇچرىشاتتىڭ. سېنىڭ ئۇ قىزغا بىكاردىنلا ئۇچ بولۇپ قېلىشىڭ چاتاقنىڭ باشلانغىنى. مېنىڭچە، سەن بىرنەچچە يىل باش چۆكۈرۈپ ئىشلىسەڭ بولاتتى. قىزلار دېگەن يىگىتلەرنىڭ خىيالىنى ئوڭايلا بەند قىلىۋالىدۇ. بۇنداق بولغاندا، ھېچ ئىشنىڭ مەززىسى بولمايدۇ. ماقۇل، ئۆزۈڭنى بىر سىناپ باق، ئازابلانساڭمۇ قىزنى خىيالىڭدىن چىقىرىۋېتىشكە تىرىشىپ باق. ھازىر، مۇنۇ ئەپتىڭدىن قارىغاندا، كۆپ ۋاقتىڭنى قىزغا، ئاز ۋاقتىڭنى ئۆگىنىشكە ئاجرىتىۋاتقان ئوخشايسەن، راستمۇ؟
مەن يەرگە قارىدىم. راست ئەمەسمۇ؟ قايسى مىنۇتتا گۈزەل-

ئاينى ئۆيلىمىدىم ؟...

مەن ئەھدىنامە يازدىم . يالغۇز ئۆيدە يازغان بۇ «نامە»نى ئىرادەمنى سىناشنىڭ ئۆلچىمى قىلدىم . «نامە»نىڭ بىرىنچى ماددىسى رەقىپتىن ئۆزۈمنى تارتىش ، ئاندىن كېيىن قىزنى كۆرمەسكە تىرىشىش...

مانا بۈگۈن كەچتە رەقىپكە ئوچۇق ئېيتتىم :

— ئاغىنىدارچىلىقنى يەتكۈزمەن دېسەڭ ، كۆپ كەلمىگىن ، كۆرگۈم كەلسە ، مەن باراي . ئۇچراشقاندا قىزلار توغرىسىدا سۆزلىمە .

— ما جۇرنى دېگەن تۈگىگەننىڭ ئەقلىمۇ بۇ ؟ ئۇ مېنىمۇ هارغۇچە تەنقىد قىلدى . ئەمدى دەرۋىش بولاي دەپسەن ـ دە ، خەير ، ئەمىسە !

... ئازابلىق كۈنلەر ، قىيىن ھەپتىلەر ، كۆڭۈلسىز ئايلار ئۆتتۈەردى . قىش ، باھار پەسىللىرىنى قىرائەتخانا بىلەن ياتاق ئارىلىقىدا مېڭىپ ئۆتكۈزۈۋەتتىم . مانا ھازىر مەكتەپكە كەلگىنىمگە بىر يىل بولۇپ قاپتۇ . مەن خېلىدىن بېرى ھېلىقى يىگىتلىك بەختۋاشلىقلىرىمنى يىغىپ كېلىۋاتىمەن . ھازىر قىز توغرىسىدا كەمدىن ـ كەم ئويلايمەن . بىرنەچچە قېتىملىق ئاغلىق تەتۈر قاراشتىن كېيىن قىزلارمۇ مېنى تاشلىدى . رەقىپمۇ بۇ توغرىسىدا گەپ قىلمايدىغان بولۇۋالدى . يازلىق تەتىلدە ئېكسكۇرسىيىگە ماڭدۇق . بۈرناكۈن ئېكسكۇرسىيىدىن قايتىپ كەلدۇق . دېڭىز سۇيىدە يۇيۇنۇش ، تاغلارغا يامىشىش ، پويىزدا تەرلەپ ـ پىشىپ سەپەر قىلىشلار بىلەن چارچىغانىكەنمەن ، بىر كۈن مىدىرلىمايلا ياتتىم ـ دە ، بۈگۈن مانا قەدىردان ئۇستىلىمدە يەنە مۈكچىيىپ ئولتۇردۇم ، كىتابلىرىم بىلەن كۆرۈشتۇم . ئالدىمدا خەنزۇچە يېزىلغان كىتابلار تۇردۇ . مەن بىر يىلدىن كېيىن ، مانا ھازىر

خەنزۇ تىلىدا خېلىلا ياخشى سۆزلىيەلەيدىغان، شېئىرلارنى دېكلا-
ماتسىيە قىلالايدىغان بولۇپ قالدىم، گېزىت تۇرماق رومانىنىمۇ
ئوقۇيالايمەن. «ئائىلە»نى باشلىۋەتكىنىمگە ئىككى ھەپتە بولۇپ
قالدى. كىتابتا ئۇچرىغان ناتونۇش سۆزلەر بىلەن تەبىئەت تەسۋى-
رى، ھېكمەتلىك سۆزلەر، خەنزۇچە ماقال - ئىدىئوملارغا
ئايرىم - ئايرىم دەپتەرلەرنى تۇتتۇم. ئۇلارنى زېرىكمەي، رەتلىك
قىلىپ يېزىپ چىقىمەن. ۋاقتىمنىمۇ ياخشى تەقسىم قىلىۋالدىم،
خەنزۇچە ئۆگىنىش بىلەن بىللە يازما ئەدەبىي بايلىقلارنىمۇ ئوقۇ-
ماقتىمەن. ساۋۇتوفنىڭ پىكرى بويىچە، مەن ئەدەبىي بايلىقلارنى
ئوقۇشنى موللا بىلالدىن باشلىدىم. بىزنىڭ كافېدرانىڭ ماتېريال
بۆلۈمى ئۆزبېكچە «موللا بىلال شېئىرلىرىنىڭ توپلىمى»نى ئال-
دۇردى. مەن بۇ كىتابنى ئۆگىنىش ماتېريالى قىلدىم. ئۆزۈمچە
ساۋۇتوف ئۆزى تۈزۈپ چىققان «چاغاتاي تىلى ئاتالغۇلىرىغا ئىزا-
ھات» ناملىق كىتابنىڭ قولىيازمىسىدىن پايدىلىنىۋاتىمەن (بۇ
كىتاب نەشر قىلىنمىغان)، «نۇزۇگۇم» بىلەن «غەزەلىيات»نى
ئۆگەتتىم. «چاڭموزا يۇسۇپخان»نى ئەمدى باشلايمەن. يازما ئەدە-
بىياتىمىزنى ئۆگەنگەندىن سىرت، ئەدەبىيات نەزەرىيىسى، پەلسەپە
ئۆگىنىشكىمۇ مەخسۇس ۋاقىت ئاجراتتىم. بۇ بىلىملەردىن تۇتقان
خاتىرەممۇ بارغانچە قېلىنلاشماقتا...

دۇن جياۋشۇ[1] بۇگۈن مېنى ماختىدى:

— ئەمدى خەنزۇ تىلى بىلەن پىكىر قىلىشنى مەشىق قىلىڭ،
شۇ چاغدا تىل ئۆتكىلىدىن تېزرەك ئۆتەلەيسىز. «ئۇيغۇر خەلق
چۆچەكلىرى توغرىسىدا» قىسقىچە ماقالە يېزىپ چىقىڭ. ئۇيغۇرچە
يېزىۋېلىپ تەرجىمە قىلسىڭىز ھېساب ئەمەس، بىۋاستە خەنزۇ
تىلىدا يېزىڭ. لېنىنمۇ تىل ئۆگىنىشتە دائىم باشقا مىللەت تىلى

---

[1] جياۋشۇ — پروفېسسور.

بىلەن ماقالە يېزىشنى ئەڭ ياخشى مەشىق دەپ قارىغان.

مەن ماقالە يېزىشقا ئەمدىلا ئولتۇرۇۋىدىم، پوچتىكەش خەت-لەرنى ئەكېلىپ ئۈستەلگە قويدى: ھاشىر، تاشپولات، قۇرماش، ئوسمان، ساۋۇتوفلارنىڭ خېتى كۆزۈمگە چۈشتى.

— ئۈچ ئاي بولدى! — دېدى پوچتىكەش، — سىز خەت ئالمىغىلى، خەتلىرىڭىزنى يىغىپ قويغانتىم.

مەن ئۇنىڭغا رەھمەت ئېيتتىم - دە، ئالدىراپ ھاشىرنىڭ خېتىنى ئاچتىم.

«سالام، ئەلا.

ئېكسكۇرسىيىگە مېڭىشتىن بۇرۇن يازغان خېتىڭنى تاپ-شۇرۇۋېلىپ ھەيران قالدىم. سەن ھازىر ھەقىقىي «تالىپ» بولۇپ قاپسەن، خېتىڭ گويا باشقا بىرىنىڭ نامىدىن يېزىلغان-دەك تەسىر قىلدى. خېتىڭدە قىلچىمۇ سىياسىي ئىنتىلىش يوق، ساپلا ئەھمەد يۈكنەكى، نەۋائى، زەلىلى، نىزارىلار بىلەن تولۇپ كېتىپتۇ. تېخى ماڭا مال زاكاز قىلىپ، «دى-ۋان»لار ئۇچرىسا، قانچە قىممەت بولسىمۇ ئېلىپ ئەۋەت دېگىنىڭگە ئۆلمەيمەنمۇ؟ «گوگولغا خەت»نى يادلاپ ياخشى قىپتىكەنمىز، ساڭا بىلىنىسكىينىڭ بىرلا سۆزىنى قوللى-نىپ قوياي: «سېنى لەنجۇدىكى خۇدايىڭ ئۆزى كەچۈر-سۇن»... بىلەمسەن، ھازىر پۈتۈن جۇڭگولۇق نېمىلەر توغرى-سىدا سۆزلەۋاتىدۇ: خەلق گوڭشېسى، سەكرەپ ئىلگىرى-لەش، پولات تاۋلاش، جۇڭگو تارىخىدا كۆرۈلۈپ باقمىغان ئىشلار... ساۋۇتوفنىڭ ھېلىقى ئاشخانىدا ئېيتقان سۆزلىرى-نىڭ مەنىسىگە ئەمدى چۈشەندىم. ئاڭلىغانسەن، ئۇ قانچىلىك خەتەرلىك ئادەم ئىكەن؟ ئۇنتۇما، سەن ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بولغان، پارتىيىنىڭ زاپاس ئارمىيە-

سى . بۇلتۇردىن بېرىقى سىياسىي ھەرىكەت سېپىنىڭدىكى سى-
ياسىي ئىنتىلىشنى ئۈستۈرۈشنىڭ ئورنىغا ، تۆۋەنلىتىۋەتكى-
نىگە ھەيرانمەن . بۇنىڭدىن كېيىن رازىيە توغرىسىدا ماڭا
ھېچنېمە يازما . ئاڭلىغانسەن ، ئۆمەر ئەپەندى ‹ئوڭچى ›
بولۇپ چىقىپتۇ . ساڭا بىرلا خوش خەۋەرنى يازىمەن .
مەن پارتىيىگە كىردىم . ئەمدى مەن پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى
كوممۇنىزم ئىشلىرىغا بېغىشلىغان پارتىيىنىڭ بىر ئەزا-
سىمەن… » .

مەن ھەم خۇشال ، ھەم ھەيران بولدۇم . خۇشال بولغىنىم ،
ھاشىر پارتىيە ئەزاسى بوپتۇ . بىز ئونىنچى سىنىپنى پۈتتۈرگۈچە
مانا مۇشۇ ئىشنى ھاياتىمىزدىكى ئەڭ زور ئىشلارنىڭ بىرى دەپ
قارىغان ۋە «گۈزەل غايە» ئۈستىدە سۆزلىگەندە ، «پارتىيە ئەزاسى
بولۇش»نى ئەڭ زوق بىلەن سۆزلەشكەن . بىر يىلغا بارمايلا ، بۇ
«غايە»نى بىرىنچى بولۇپ ھاشىر ئىشقا ئاشۇرۇپتۇ . مەن بۇنىڭغا
ئىچ - ئىچىمدىن خۇشال بولدۇم ، لېكىن خۇشاللىقىمنى ھەيرانلىق
ۋە تېڭىرقاش بېسىپ كەتتى . ساۋۇتوفنىڭ «ھېلىقى ئاشخانىدا
ئېيتقان سۆزلىرى» ، «خەتەرلىك ئادەمكەن» ، «رازىيە توغرىسىدا
ماڭا ھېچنېمە يازما» ، «ئۆمەر ئەپەندى ‹ئوڭچى› بولۇپ چى-
قىپتۇ»… ساۋۇتوف ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى ، ئۇيغۇر تارىخى ،
دۇنيا ئەدەبىياتى توغرىسىدا سۆزلىدىغۇ ، بۇ سۆزلەرنى بىر ئىلىم
ئەھلى ئەلۋەتتە سۆزلىشى لازىمغۇ ؟ ياكى مەن راستىنلا ۋەزىيەتتىن
ئارقىدا قېلىپ ، بۇ تارىخ توغرىسىدىكى سۆزلەرنىڭ كەينىدە يوشۇ-
رۇن مەنە بارلىقىنى سېزەلمەيۋاتىمەنمۇ ؟ مەن كۆڭلۈمدە ، رازىيە-
نىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتى توغرىسىدا قىسقىلا قىلىپ خەت يازدىم ،
ھاشىر ھاياجان بىلەن جاۋاب يازىدۇ ، دەپ ئويلىغان ئەمەسىدىم .
«خەت يازما ، سەۋەبى ، دادىسى ئوڭچى بولۇپ چىقىپتۇ» دېگەن

سۆزنى مېنىڭ سالماقلىق، ئەقىللىق ۋە قىزغىن دوستۇم ھاشىر
يازدۇ دەپ ئويلىمىغانىدىمغۇ! رازىيەنىڭ ساپ مۇھەببىتى دادىسى-
نىڭ ئوغچى بولۇپ قىلىشى بىلەن «جىنايەت»كە ئۆزگىرىپ قال-
غانمىدۇ - ھە؟...

مەن ئۆمەر ئەپەندى بىلەن رازىيە توغرىسىدا، ئۇلاردىن نەپرەت-
لىنىۋاتقان دوستۇم ھاشىر توغرىسىدا ئۇزاق ئويلاندىم. مېنىڭ بۇ
دۇنيادىكى بىردىنبىر سىردىشىدىغان دوستۇم، «ئىككى گەۋدە،
بىر يۈرەك» دېيىشىدىغان ئادىمىم، بۈگۈن مېنىڭ قەدىرلەيدىغان
ئادەملىرىم ۋە قاراشلىرىمغا نەپرەت بىلەن قارىماقتا. مەن خاتا
قىلىۋاتىمەنمۇ ياكى ھاشىرمۇ؟...

مەن ساۋۇتوفنىڭ خېتىنى ئاچتىم.

«ئىنىم ئەلا، ئىشىنىمەن، سىز مەندىن نەپرەتلەنمەي-
سىز. مەن بۇلتۇرقى يىلنىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ پولات زاۋۇ-
تىغا ئەمگەككە چۈشۈرۈلدۈم. «تارىخ تەتقىقاتى سىياسىي غە-
رەز بىلەن بولۇۋاتقان ئىش، دېيىلسە، بەلكىم سىزمۇ ئىشەن-
مەسسىز. ئاخىر، بىر پارچە ئۇستىخانىنىڭمۇ تارىخى بولىدى-
غۇ. بىزنىڭ مىللىتىمىزنىڭ، ئەدەبىياتىمىزنىڭ نېمىشقا تا-
رىخى بولمايدىكەن؟ تارىخى بولىدىكەن، بۇ توغرۇلۇق نېمىشقا
ئىزدىنىشكە، گەپ قىلىشقا بولمايدىكەن؟ مەن كوممۇنىستىك
پارتىيىگە ئىشىنىمەن، پارتىيىمىز — ئادىل، ھەققانىي پار-
تىيە. مۇنۇ ۋاقىتلىق ئۇقۇشماسلىق ئاخىر تۈزۈلىدۇ. بىزنى
قارا بوياق بىلەن بوياپ ئاچقىسى ئۇر - ئۇرغا سالغۇچى ئاخىر
ئاشكارىلىنىدۇ ۋە ھالاك بولىدۇ. قوليازمىلىرىمنى، قىسمەن
كىتابلىرىمنى سىزگە ئەۋەتتىم، ساقلاپ قويۇڭ. ناۋادا، ئۆ-
لۈپ كەتسەم، سىزگە مېنىڭدىن قالغان قىممەتلىك سوۋغا
بولار، ئۆلمەي قالسام، قوچاقلىشىپ كۆرۈشەرمىز. ئىقتە-

سادىتىن قىينالدىم، ناۋادا ھالىڭىز ياخشى بولسا، موخوركا پۇلى ئەۋەتىپ تۇرارسىز...»

قوللىرىم غالىلداپ تىترىدى، كۆزلىرىم تۇمانلاشتى، يادىمغا مېنى تەقسىم قىلغۇچى كادىرنىڭ: «بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ساۋۇتوف تېخى تۇرمىگە كىرىشى مۇمكىن» دېگەن سۆزى كەلدى. ساۋۇتوفنىڭ يېشى ئەللىككە قاراپ كېتىۋاتىدۇ، تېخىچە ئۆيلەنمىدى. نە ئۆي، نە شەخسىي ھالاۋەت بىلەن ھېسابلاشماستىن، خەلقىمىزنىڭ كەلگۈسى، مەدەنىيىتى توغرۇلۇقلا ئويلايدۇ، پۈتۈن ھاياتىنى ئەدەبىيات ۋە تارىخ تەتقىقاتىغا بېغىشلىغان بىر ئادەم نېمىشقا قەدىرلەنمەيدۇ، مۇنۇ رەقىپتەك ھە دېسىلا كىيىم، تاماق، قىز، ئويۇن ـ كۈلكە، مەنسەپ ـ ئاتاق توغرىسىدىلا ئويلايدىغان ئادەملەر قەدىرلىنىدۇ ـ ھە؟ مېنىڭ ھاياتىمدا، دۇنيانى تونۇشۇمدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتامدۇ ياكى شارائىتتا، ئادەملەرنىڭ ئېڭىدا ئۆزگىرىش بولۇۋاتامدۇ؟

مەن نۇرغۇن ئويلاندىم، قالغان خەتلەرنى يۈزەلا ئوقۇپ چىقتىم. ئوسمان زۇلخۇمار بىلەن ئاخىر چىقىشىپ قاپتۇ. ئۇ ھازىر ئۈرۈمچىگە يۆتكىلىش ئۈستىدە ئىزدىنىۋېتىپتۇ. تاشپولات كىچىك ئاپىسىنىڭ قىزىنى كېلەر يىلى ئېلىپ كەلگۈدەك، ئۇ ھازىر ھەدەپ پۇل يىغىۋېتىپتۇ. قۇرماش گۈلزار ئىسىملىك بىر ئۇيغۇر قىز بىلەن يۈرۈۋېتىپتۇ. ئوسماننىڭ يېزىشىچە، نامەت ھازىر ئوقۇتقۇچىلىقنى تاشلاپ قويۇپ، مەكتەپنىڭ خوجىلىق ئىشى بىلەن بولۇۋېتىپتۇ. يېقىندا بىر سودىگەر ئايال بىلەن توي قىلىۋاپتۇ، ئايالىنىڭ يېشى نامەتتىن ئون ياش چوڭ ئىكەن...

دوستلىرىم ئۆزگەرمەكتە. ھايات ئۆزگەرمەكتە. بىز مەكتەپتىن يېڭى چىققاندا «غايە» بىلەن دوست ئىدۇق. ھازىر مېنىڭ دوستلىرىم بۇ توغرىسىدا ئاز سۆزلەيدىغان بولۇپ قالدى. خىيالدىن

ئەمەلىيەتكە كۆچمىگەن يالغۇز مەنلا ئوخشايمەن . مەن قۇرۇق خە-
يال ھېسابىغا گۈزەللىكيدىن ، كۆرۈشكە تېگىشلىك راھەت - پاراغەت-
تىن قۇرۇق قېلىۋاتىمەنمۇ ؟ دوستلىرىم قىزلار بىلەن تېپىشقانلى-
قىنى چوڭ خۇش خەۋەر ، ھاياتىدىكى چوڭ ئۆزگىرىش قىلىپ
يېزىشىۋاتىدۇ . مەن نېمىشقا بۇ ھايات ئىنئامىدىن قىلىۋاتقان خۇشاللىق-
تىن بەھرىمەن بولالمايمەن؟ ماڭا ھېچ توسقۇنلۇق ۋە قارشىلىق
يوققۇ...

بىردىنلا يادىمغا رازىيە كەلدى . ئۇنىڭ خېتىدىكى ئوتلۇق
سۆزلەر قۇلىقىم يېنىدىلا جاراڭلىدى . مەن ھاشىر ئۈچۈن ، ئۇنىڭ
رازىيەگە قىلىۋاتقان قوپاللىقى ۋە خەتلىرىدىكى رەسمىيەتچىلىكى
ئۈچۈن قىزاردىم . رازىيەنىڭ نازۇك سىرلىرىنى ھاشىرغا ئىشە-
نىپ ئېيتقانلىقىم ، شۇنچە نازۇك ئىشقا ھاشىرنىڭ سوغۇق مۇئا-
مىلە قىلىشى ، بۇنىڭ بىلەن قىزنىڭ خورلىنىشى... كەچۈرگۈسىز
گۇناھتەك بىلىنىشكە باشلىدى .

مەن مەقسەتسىزلا لۇڭقۇيىشەن تېغىنىڭ ئەگرى يوللىرى بىلەن
شىپاڭغا قاراپ يۇقىرى كۆتۈرۈلدۈم . پۈتۈن يول بويى ئۆزۈم جاۋاب
بېرەلمەيدىغان سوئاللارنى ئويلاپ ماڭدىم . چۈشتىن بۇرۇنقى ۋاق-
تىم باش - ئۇچى يوق خىياللار بىلەن شىپاڭدا ئۆتتى .

چۈشلۈك ئويقۇدىن كېيىنلا غەشلىكتىن قۇتۇلالىدىم . خەنزۇ
تىلىدا ماقالە يېزىش ئۈچۈن مەكتەپ قىرائەتخانىسىغا باردىم . مەن
ژۇرنال كۆرۈۋاتاتتىم ، ژۇرنىلىم بىردىنلا يېپىلىپ كەتتى . بۇ
قوپال چاقچاققا تېرىكىپ ، بېشىمنى ئىتتىك كۆتۈرۈپ قارىسام ،
بىر جۈپ قىز كۈلۈپ تۇرۇپتۇ . قىزلار چاچلىرىنى بۇدۇر قىلدۇر-
غان ، سۇس يېشىل رەختتىن پار قىلىپ شىم - پىلاتى كىيىشكەن ،
ئۇلاردىن گۇپۇلدەپ خۇشبۇي ئەتىر پۇرىقى كېلىپ تۇراتتى . بۇلار
مەن يېرىم يىلغا يېقىن كۆرۈشمىگەن ئادىلە بىلەن گۈزەلئاي ئىدى .
— ھەرقانچە ئالدىراش بولسىڭىزمۇ ، بىزگە بىر سائەت ۋاقتى-

ڭىزنى سەرپ قىلىسىز ، — دېدى ئادىلە كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بىز
پاراڭلاشمىغىلى يېرىم يىل بوپتۇ . قاراڭە ، يېرىم يىل ئىچىدە بىز
قانداق ئۆزگەردۇق : سىز كۆسەيدەك قارىداپ كېتىپسىز ، مەن
بەش قېتىم ئاغرىپ ساقايدىم . گۈزەلچۇ ؟ بىچارە دوستۇم ئورۇقلاپ
يىكتەك بولۇپ قالدى ، گەپمۇ قىلمايدۇ ، ناخشىمۇ ئېيتمايدۇ ، كەچ
كىرگۈچە رومانلا ئوقۇيدۇ . ئاتمىش ياشلىق مومايدەك كاڭ بوغۇز-
دىن تۇرمايدىغان بولۇپ قالدۇق . نېمانچە ئۆزىڭىزنى قاچۇرىسىز ؟
بىز سىزنى شۇنچىلىك قاتتىق رەنجىتتۇقمۇ ؟ دوختۇرخانىدا ياتقى-
نىمنى رەقىپكام سىزگـە ئېيـتمىدىمۇ ، يوقـلاپ قـويايـمۇ دېمى-
دىڭىزا ؟...

مەن جاۋاب بېرىش ئورنىغا گۈزەلئايغا قارىدىم . قىز ماڭا لاپ
قىلىپ نەزەر تاشلىدى ـ دە ، قىزىرىپ يەرگە قارىۋالدى . قىز
راستىنلا ئورۇقلىغان ، كۆزلىرى ئولتۇرۇشۇپ ، يۈزى كىچىك-
لەپ ، تېخىمۇ چىرايلىق بولۇپ كەتكەنىدى . يېرىم يىلدىن بېرى
بىر كۈنمۇ خىيالىمدىن كەتمىگەن مۇنۇ چىرايغا قانداقمۇ تىكىلمەي
تۇرالايمەن ؟ بىرلا تىكىلىش بىلەن ۋۇجۇدۇمنى يەنە قىزغىن بىر
ئىنتىلىش ، كۈچلۈك هارارەت چۇلغىۋالدى . مەن مانا شۇ چاغدىلا
بۇ قىزنى ئۇنتۇش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى ، مۇهەببەت هېسسىنى
سۇنئىي يول بىلەن يوقىتىش مۇمكىن ئەمەسلىكىنى بىلدىم .

— دېـڭىز سۈيـىـدە يۈيـۈنۈپ ، قۇمـدا يېـتىپ —... دېدىم
قىزلارغا .

— قارا قۇمدا ياتقان ئوخشىمامسىز ؟ شاكىراب ئۆرتىۋەتتىمۇ
يا ؟— ئادىلە چاقچاق قىلىشقا باشلىدى .

— بىزدەك ئالىيۇمىن مىجەز يىگىتنى ئۆرتىمەك ئاسان گەپمى-
كەن ، — مەن ئاستا جاۋاب بەردىم . گۈزەلئاي يەر ئاستىدىن قاراپ
قويدى . ئادىلە بۇنداق پەيتنى بوش قويامتىمۇ ؟

— ۋاي ـ ۋۇي ، دەپ كەتكىنىنى تېخى ، ئالىيۇمىن مىجەز

بولامسىز ، سىز بىر چويۇن ، تازا قارا چويۇن ، شۇنچە ئۇتقا قاقلىنىمۇ تەستە قىزىيسىز . گۈزەلئايچۇ ؟ قاراڭە ، جۇدەپ كەتكىنىنى ، ھا... ھا... ھا... ۋاي نازۇكلارەي ، سۆزلىشۆيلىگلار...

... بىز جىمجىت كېتىۋاتىمىز . مېنىڭ يالىڭاچ بىلەكلىرىم ئارىلاپ - ئارىلاپ قىزنىڭ سىلىق بىلەكلىرىگە تېگىپ كېتىدۇ . مەن ئۇنىڭغا كۆز قىرىم بىلەن قاراپ قويىمەن ، قىز غىجىملاپ تۇتۇۋالغان قولياغلىقى بىلەن پات - پاتلا يۈزىنى سۈرتۈپ قويىدۇ .

— ... سىز رەنجىپ قالدىڭىزمۇ ؟...— گۈزەلئاي تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن مېنىڭدىن سورىدى ، — بىزدىن ئۆزىڭىزنى قاچۇرۇپلا يۈرىسىز ؟

بۇ ، جاۋاب بېرىش قىيىن بىر سوئال ئىدى . راستى بىلەن جاۋاب بەرسەم ، ئەلۋەتتە ، قىز بىلەن بۇنىڭدىن كېيىن قىلىنىدىغان مۇناسىۋەت پۇتۇنلەيلا باشقىچە بولۇشى تۇرغان گەپ ، قىزمۇ بۇنى چۈشىنىدۇ . ئۇ مېنىڭدىن مانا مۇشۇ راست جاۋابنى كۈتەتتى ، لېكىن مەن مىجەزىمگە يات بولسىمۇ ، يالغان جاۋاب بېرىشنى لايىق كۆردۈم .

— ئۆزۈمنى قاچۇرمىدىم ، ۋاقىت چىقىرالمىدىم...

— رەقىپكامىنىڭ دېيىشىچە ، سىز دوستلاردىن كۆرە كىتابنى ياخشى كۆرىدىكەنسىز ، راستمۇ ؟

— بۇ ، رەقىپنىڭ كۆزقارىشى . مەن ھەقىقىي دوستلۇقنى قەدىرلەيمەن...

— بىزنىڭ ئوتتۇرىمىزدا ھەقىقىي دوستلۇق ئورنىتىلمىدى - دە ، لېكىن مەن سىز بىلەن دوست بولۇشنى خالايمەن...

قىز بۇ گەپنى خۇددى ئۆزىگە سۆزلەۋاتقاندەك ئاستا ۋە يەرگە قاراپ تۇرۇپ ئېيتتى . مېنىڭ دەرھاللا : «مەنمۇ خالايمەن ، بەلكى دوستلۇقتىنمۇ چوڭراقىنى خالايمەن !» دەپ ۋارقىرىغۇم كەلدى ، لېكىن ئۆزۈمنى تۇتۇۋالدىم . خۇددى مۇھەببەت مېنى خاراب قىلىد-

دىغاندەك ، مېنىڭ ئارزۇلىرىم ، ئىزدىنىش ۋە ئەمگەكلىرىم مۇشۇ «مۇھەببەت» دېگەن بىرلا سۆزنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىدىغاندەك بىلىندى ـ دە ، گەپنى باشقا تېمىغا يۆتكىدىم :

— رادىئودىن سىزنىڭ ناخشىڭىزنى ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولدۇم ، ئاۋازىڭىز ئەجەب يېقىملىق ، ساپ ئىكەن . گۈزەللىكىي ، سىز خالىسىڭىزمۇ ، خالىمىسىڭىزمۇ ، بىز ھازىر دوستقۇ ، سىز بۇنىڭغا ئىشەنمەمسىز ؟

مېنىڭ ھېسسىياتسىز گەپلىرىم قىزنى رەنجىتتى . ئۇ ئۇلۇغ ـ كىچىك بىر تىندى ـ دە ، يىراقلارغا قاراپ ، ئۆزىنىڭ مەغرۇر ، بىپەرۋا ھالىتىنى دەرھال ئەسلىگە كەلتۈردى . مەن ئۇ. نىڭ روھىنىڭ چوڭقۇر يېرىدە بولۇۋاتقان ئۆزگىرىشنى بايقىدىم : ئۇ ئۆز سىرىنى بىمەھەل ئېيتىپ قويغانلىقى ئۈچۈن ، ئۆزىنى ئۆزى ئەيىبلىمەكتە ، ئازابلانماقتا ۋە خورلۇق ھېس قىلماقتا ئىدى . مەن ئۇنى بۇ ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇۋالالايمەنغۇ ، لېكىن بۇنىڭ ھېسابىغا ئۆزۈمگە ناھايىتى چوڭ ئازاب تېپىۋالىمەن . گەرچە مەن ئۇنى شۇنچىلىك ياخشى كۆرسەممۇ ، ئۇنىڭغا مۇھەببەت ئىزھار قىلىشقا ئاجىزمەن . مەن شۇ تاپتا ئۇنىڭ مېنى مەنسىتمەسلىكىنى ، ماڭا ۋۇجۇدىدىكى بارلىق تەكەببۇرلۇقى بىلەن ھەيۋە ۋە بېسىم كۆرسى. تىشىنى خالايمەن . دېمەك ، مەن ئۇنىڭدىن سەممىيلىكنى ئەمەس ، ساختىلىقنى ، ئالدامچىلىقنى تەلەپ قىلىمەن... لېكىن بۇ چاغدا خىيالىمدىن نەۋائىنىڭ مۇنۇ مىسرالىرى ئۆتتى :

سۇبھىدەك ھەردەمدە گەردۇن قويماغاي ئاسارىنى ،
ناگا ئەھلى سىدقى كۆڭلى مېھرىن ئېپشا ئەيلەسە .

(چىن ئاشىقلار ئۆز ئىشقىنى ئىزھار قىلماقچى بولسا ، پەلەك قاچان بولمىسۇن ، ئۇنى سۇبھىدەك ئۇچۇق ـ ئاشكارا قىلىپ

تاشلايدۇ) .
مانا شۇ تاپتا، ھەر ئىككىلا كۆڭۈلدە بىر ئارزۇ ئوت بولۇپ يانماقتا . ئۇلارنىڭ بەدىنى ماگنىتتەك بىر - بىرىنى تارتىشىدۇ . ئۇلارنىڭ ئەڭ شېرىن، لەززەتلىك ياشلىق تۇيغۇلىرى بىر - بىرىگە سۆيھەدەك ئوچۇق - ئاشكارا، لېكىن قىزدىكى ئىپپەت - نومۇس، ئىنسانىي غۇرۇر؛ يىگىتتىكى دۇنيادا مۇھەببەتتىنمۇ لەززەتلىك نەرسە بار، ئۇ، غايە يولىدا ئىزدىنىش، مۇھەببەت بۇ ئىزدىنىشكە توسالغۇ بولىدىغان نەرسە بولغاچقا، مەن ئۇنى ئۆزۈمدىن نېرىگە ھەيدەيمەن دەيدىغان سۇئىئي ئېتىقاد، بۇ مۇناسىپ بەدەنلەرنى بىر - بىرىدىن يىراقلاشتۇرماقتا . ئۇلارنىڭ يۈرىكىدىكى ساپ نەرسىلەرنى يالغان نەرسىلەر بىلەن ئالماشتۇرماقتا... مەن مانا بۇلارنى بىلىمەن، لېكىن مېنىڭمۇ ساختىلىق قىلماسلىققا ئامالىم يوق...

شۇنداق قىلىپ، ئون مىنۇتلۇق ھودۇقۇشتىن، ھاياجاندىن كېيىن، بىز بىر - بىرىگە قارىمايدىغان، ھەتتا بىر - بىرىگە دۈشمەندەك قارىشىدىغان ئىككى ئادەمگە ئايلىنىپ قالدۇق .

— مەن بېيجىڭغا ئوقۇشقا بارىدىغان بولدۇم، — دېدى گۈزەلئاي سوغۇق ئاۋاز بىلەن، — سىز بىلەن خوشلىشىپ قوياي دېۋىدىم .

— رەھمەت سىزگە، قاچان ماڭىسىز؟

— بۈگۈن، كەچلىك پويىز بىلەن .

— مەن ئۇزاتقىلى بارىمەن .

— رەقىپكام بىلەن ئادىلە بارسا بولدى، سىز ئاۋارە بولمىسىڭىزمۇ بولىدۇ .

بىز يەنە جىم بولۇپ قېلىشتۇق...

... شۇنىڭدىن كېيىن گۈزەلئاي بىلەن يەنە خىيالىمدا مۇڭدىشىدىغان بولۇپ قالدىم، ھامان ئۇنىڭ گۈزەل چىرايى كۆز ئالدىمـ

دىن كەتمەيتتى. مەن ئادەملەر بىلەن ئۇچرىشىشنى خالىمايتتىم. رەقىپ پات ـ پات كىرەتتى، ھە دېسىلا گۈزەلئاي توغرىسىدىلا سۆزلەيتتى، مەن قاتتىق تېرىكەتتىم. بىر كۈنى ئۇنىڭغا:

— مەقسىتىڭ ھەل بولدى. مەن ئۇ قىزنى ھازىرغىچە ساقلاپ كەلدىم. ئۇ ھېلىقى چۆچەكلىك يىگىت بىلەن يۈرمىدىغۇ، ئەمدى مېنى ئاۋارە قىلما، مېنى تولا ئويۇن ـ تاماشىغا تارتما، ئۈچ يىلدىن كېيىن مەن سېنىڭ بىلەن مۇھەببەت توغرىسىدا سۆزلىشىدىغان بولىمەن! — دېدىم.

— لېكىن، گۈزەلئاي سېنى ياخشى كۆرىدۇ، — دېدى ئۇ تاماكىسىنى قاتتىق شوراپ، — پويىز ئىستانسىسىدا مەلۇم بولدى. ئادىلە ئىككىمىز ئۆزىتىپ بارغانىدۇق، ئۇنىڭ كۆزلىرى تىنىمسىز ھالدا بىرىنى ئىزدىدى، كۆزىنى مۇشۇ ياقتىن ئۈزمىدى. پويىز مېڭىشقا گۇدۇك بەرگەندىن كېيىن، ئۇ ئادىلەنى قۇچاقلاپ ئۆپكىدەپ يىغلىدى. بىلىپ تۇردۇم، ئۇ سېنىڭ كەلمىگىنىڭگە يىغلىدى. بەلكىم يول بويى — بېيجىڭغا بارغۇچە يىشى قۇرۇمىغاندۇ. سەن بەختلىك جۇمۇ، ئەلا. قىزلارنى بەختسىز قىلغان يىگىتلەر ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلىسا بولىۋېرىدۇ!

— ئۇنداق بولسا، مەن ئەڭ بەختلىك! — دېدىم ئۇنىڭغا چاقچاق قىلىپ، — سەن نۇرغۇن قىزلارنى بەختسىز قىلىشىڭ مۇمكىن، باشقىلارنى بەختسىزلىككە ئۇچرىتىشنىڭ ئۆزى ئەڭ چوڭ بەختسىزلىك!...

— ئۇنداق بولسا، سەن بەختسىز، ئاۋاق...

— ئەمما، ئۇنىڭ ئورنىنى مۇنۇ كىتابلار بىلەن تولدۇرۇۋالىمەن، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ ياتىقىمغا كەمرەك كەلگىن.

شۇنىڭدىن باشلاپ يالغۇز ياتاقتا ئېغىر ئەمگەك بىلەن، ئازابتىن، سېغىنىشتىن ئۆزۈمنى قۇتۇلدۇرماقچى بولدۇم. كىتاب

ئوقۇش ، يېزىش ، كىتابلار توغرىسىدا ئويلاش ، شېئىر يادلاش — ھەر كۈنى توققۇز - ئون سائەت مۇشۇنداق مەشىق ئېلىپ بېرىش ، مېنى ئاستا - ئاستا قۇرۇق خىيالدىن ئازاد قىلدى . لېكىن ، كوچىغا چىقسام ، تاماق يېسەم خىيالىم بېيجىڭغا — گۈزەلئاينىڭ يېنىغا كېتەتتى . بۇنداق چاغلاردا كلاسسىك شېئىرلاردىن ئىختىيارسىز يادقا ئوقۇيمەن :

يەنە سەنسىزىن مۇنسىم غەم بولۇپتۇر ،
كۆزۈمگە يۈرەك قانى ھەمدەم بولۇپتۇر .
(سەنسىز مېنىڭ ئۆلپىتىم غەم بولدى ،
كۆز ياشلىرىمغا يۈرەك قېنىم ھەمدەم بولدى)
قارايىپ كۆزۈم دەم - بەدەم زار يىغلار ،
ئاڭا شامى ھەجرىڭدە ماتەم بولۇپتۇر .
(كۆزۈم قاراڭغۇلىشىپ ، تىنىماي زار يىغلايدۇ ،
ھىجران ئوتۇڭ ئۈنۈڭ ئۈچۈن ماتەم بولدى)

———— نەۋائى .

شېئىرلارنى ئوقۇپ ئۆز ھالىمنى سۈرەتلەيمەن ۋە ئۆز - ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىمەن . غەمدىن ، ھىجران ئوتىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن يەنە قىرائەتخانىغا بارىمەن...

مەن بۈگۈن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى توغرىسىدىكى ماقالەمنى پۈتتۈرۈپ دۆەن جياۋشۇغا بەردىم . شۇنىڭدىن كېيىن ئۆز ئىشلىرىمغا شۇنچىلىك بېرىلىپ كەتتىمكى ، دوستلىرىمغا خەت يېزىشقىمۇ ۋاقىت ئاجرىتالمايدىغان بولۇپ قالدىم . خەنزۇ تىلىدا يازغان تۇنجى ماقالەمدىن ئۆزۈمچە رازى بولدۇم . چۈنكى ، مەن بۇ ماقالەمدە ، ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىنىڭ پەيدا بولۇش ، تەرەققىي قىلىش جەريانىنى ، شۇ ئاساستا يازما ئەدەبىياتنىڭ شەكىللىنىشىنى

خېلى يورۇتۇپ بېرەلىدىم . بۇ ماقالىنى يېزىش ئۈچۈن تولۇق ئۈچ ئاي تەييارلىق قىلغان ، نۇرغۇن قوشاقلارنى ئۇستازلارنىڭ ، بولۇپمۇ لى لاۋشىنىڭ ياردىمى بىلەن خەنزۇ تىلىغا ئوڭۇشلۇق تەرجىمە قىلغانىدىم . ئەلۋەتتە ، ئۆزىنىڭ تۇنجى ئەمگەك مېۋىسى ئادەم ئۈچۈن تولىمۇ لەززەتلىك تۇيۇلىدۇ . دوەن جياۋشۇ ئوقۇپ چىقىپ مۈرەمگە قولىنى قويدى ـ دە :

— مۆجىزە ، بىر يىل ئىچىدە مۇشۇ دەرىجىگە يەتمەك راستتىنلا مۆجىزە . ھازىرقى تىل بىلەن ئېيتقاندا ، بۇمۇ بىر سەكرەپ ئىلگىرىلەش ، سۇنئىي ھەمراھ قويۇپ بەرگەنلىك ، — دېدى .

مەن ئۇنىڭ سەمىمىي ماختاشلىرىنى ئاڭلاپ ، خۇشاللىقتىن كۆز ياشلىرىمنى سۈرتتۈم .

— ئەمدى ئۇيغۇر تىلىدا بىر پارچە ماقالە يېزىڭ ، — دېدى ئۇ مېنى ئىلھاملاندۇرۇپ ، — سادىر پالۋان توغرىسىدا يېزىڭ . سىزنىڭ پىكرىڭىز توغرا ، شۇ چاغدىكى تارىخىي شارائىت بويىچە «ئىلى سۇلتانلىقى»نى تەھلىل قىلىش كېرەك . سىز قورقماي ئۆز كۆزقارىشىڭىزنى قويۇۋېرىڭ . «غازات دەر مۇلكى چىن»نى دەۋر ئارقا كۆرۈنۈشى قىلىشقا بولىدۇ . سىزگە قىيىن چۈشىدىغىنىنى ، ئۆزىڭىز يازىسىز ، ھەرپلىرىنى ئۆزىڭىز تىزىسىز ، ئاندىن كېيىن بېسىپ تارقىتىمىز...

شۇنىڭدىن كېيىن مەن يېڭى ئىزدىنىشكە كىرىشىپ كەتتىم . بۈگۈن كەچ كىتاب كۆرۈۋېتىپ ئۆزۈمچىلا ھاياجانلاندىم ـ دە ، قولۇمغا قەلەم ئېلىپ ئۇيغۇر تىلىدا شېئىر يازدىم : مىسرالار ، كۇپلېتلار پەيدا بولدى . لېكىن ، تازا ئۇسسىغاندا ئۇنى ئىچسىمۇ ، بۇنى ئىچسىمۇ ئۇسسۇزلۇق قانمىغاندەك بىر خىل سېزىم ھېس قىلدىم . قايناپ تاشقان ھېسسىياتلىرىم مىسرالارغا جايلاشمايۋاتقاندەك ، ھاياجانلىنىۋاتقىنىم بىلەن شېئىر يېزىۋاتقان باشقا بىر ئادەمدەك ، يۈرىكىمدە قايناۋاتقان ھاياجان مىسرالارغا تىزغاندا تارقاپ

كېتىۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلىدى. مەن جىلە بولۇپ قەلىمىمنى قويۇپ قويدۇم ۋە «تاڭ شېئىرلىرى»نى جاڭ لاۋشى ئۆگەتكەن بويىچە تەلەپپۇزى بىلەن ئۈنلۈك ئوقۇشقا باشلىدىم.

ئاي نۇرى تالانى يورۇتقان، سەككىزىنچى ئاي ئاسمىنى شۇنچىلىك سۈزۈك ۋە كۆركەملىك ئىدى. مەن دېرىزەمنى ئېچىپ قويۇپ ئاستىمدىكى شەھەرگە قارىدىم. سانسىزلىغان يولتۇزلار ھەر خىل رەڭلەردە يالت - يۇلت قىلاتتى، خۇاڭخې دەرياسى بىر ئىزدا توختاپ قالغاندەك ئاقىرىپ كۆرۈنەتتى. شەھەرنىڭ، تەبىئەتنىڭ بۇ گۈزەل كۆرۈنۈشىنى شېئىرىي پىكىر بىلەن بايان قىلسا، قانداق جانلىق بولاتتى - ھە؟ مەن نېمىشقا تاڭ شائىرلىرىدەك پىكىرلەرنى ئېيتالمايمەن - ھە؟

مەن ئۇستازلارنىڭ ياردىمى بىلەن تاڭ شېئىرلىرىنى چۈشىنىشكە باشلىغاندىن كېيىن، ئۆزۈمنىڭ پىكىر ۋە شېئىرىي تەپەككۇردا قانچىلىك كەمبەغەل ئىكەنلىكىمنى چوڭقۇرلاپ بىلىشكە باشلىدىم. ئۆزۈمنىڭ كەمبەغەللىكىمنى بىلگەنسېرى، مېنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىم ئاشتى. مەن تاڭ شائىرلىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن ئەللىك نەچچىسىنى يادلاپ بولغاندىم، ئەمدى قالغانلىرىنى يادلىۋېلىش ئۈچۈن تىرىشماقتىمەن.

... ھازىرقى ياتىقىم ئىككى ئېغىز، يەنە شۇ لۇڭيۈيشەن تېغىنىڭ قاپتىلىدا. ياتىقىمنىڭ ئارقا تەرىپى باغ، نېرىسىدا گۈللۈك، تۈت تۈۋرۈكلۈك شىپاڭ ۋە فونتان كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. خىلمۇخىل گۈللەر، پىشقان ئالما - شاپتۇللار مەززىلىك پۇراق چېچىپ تۇرىدۇ. كېچىنىڭ سالقىن تاغ شامىلى بۇ مەززىلىك پۇراقلارنى بۇرنۇمغا پۇرىتىپ، يۇمشاق قوللىرى بىلەن چاچلىرىمنى سىيپايدۇ. تاغ قۇشلىرى خۇددى مېنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ئۇيقۇسىدىن ۋاز كېچىشكەن، ئۇلار ھەر خىل مۇقامدا تىنىمسىز چۇرۇكلىشىدۇ، بۇلار تەبىئەتنىڭ سېخىي، ئارامبەخش مۇجىزاتلى-

رى بىلەن بىرلىشىۋېلىپ ، لوڭڭۇيېشەن تېغىنى ماڭا بوشۇك قىلىپ بەرگەندەك ۋە مۇشۇ بوشۇكتە مېنى ئۇخلىتىشقا ھەرىكەت قىلىۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ...

ئىشىكنى ئېچىپ قويدۇم . مەن قاپتالدا بولغاچقا ، ئۆزۈمنى ئاستىمدىكى بەش قەۋەت بىنانىڭ يېشىل كاھىشلىق دۈمبىسىگە دەسسەپ تۇرغاندەك ھېس قىلىمەن . ئاستىمدىكى شەھەر بولسا بىر خىلدا جىمىرلاپ تۇرىدۇ ، گويا يۇلتۇزلۇق ئاسمان ، ھاۋالىق قاپتال ، ئۇيقۇسىز شەھەر ، سەگەك دەريا ... ئومۇمەن ، تەبىئەتنىڭ ھەممىلا گۈزەللىكى ماڭا مەدەت بېرىۋاتقاندەك ، «ئوقۇ ، ئوغلۇم !» دەۋاتقاندەك تۇيۇلىدۇ . خەنزۇ تىلىدا شېئىر يادلاۋاتىدىمەن . بىلمىگەن خەتلەرنى يوغان قىلىپ يېزىپ چىقىمەن - دە ، مەخسۇس قىلىپ ئورنىتىلغان ئىلغۇچلىرىمغا ئىلىپ قويىمەن ، تېگىگە ئاھاڭ بەلگىلىرىنى ئېنىق ۋە توغرا يېزىپ قويۇپ ، قايتا - قايتا ئوقۇپ تىلىمنى كۆندۈرىمەن . تىلىم ياخشى كۆنگەندىن كېيىنلا ئىنتوناتسىيە بىلەن شېئىرلارنى ئوقۇيمەن . مەن شېئىر يادلاشقا بېرىلگەندە كۆزلىرىمنى بىر ئېچىپ ، بىر يۇمۇۋېلىشقا ئادەتلەنگەن ، پەقەت ئارىلاپ دەم ئالغانلىرىمدىلا كېچە مەنزىرىسىنىڭ گۈزەل ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىمەن .

— ياخشى ، ياخشى !

مەن چۆچۈپ قارىدىم . بوسۇغامدا ئاپئاق چاچلىرىنى كەينىگە قارىتىپ تارىغان ، ئالدى ئوچۇق ئاق كۆڭلەك ، پۇتىغا خەي كىيگەن پېشقەدەم ئادەم كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى .

— شۈي شۈجى ! — دېدىم مەن ھەيران بولۇپ .

— ياخشى ئوقۇدىڭىز ، مەن خېلى بولدى كەلگىلى ، ھېچ قاراي دېمەيسىز ، ياخشى ، ئۆگىنىش روھىڭىز راستتىنلا ياخشىكەن . مەن ئاڭلىغان ، لېكىن كۆرمىگەنىدىم !

شۈي شۈجى — مەكتەپ پارتىيە كومىتېتىنىڭ شۈجىسى ،

ئۇزۇن يىللىق ، تەجرىبىلىك مائارىپچى . ئۇ يەنئەندىمۇ بولغان ، ئازادلىقتىن بۇرۇن ، ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان چېغىدىلا پارتىيىگە كىرگەن ، دۆلىتىمىزنىڭ ئىلىم ـ پەن ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش. تا هارماي ـ تالماي ئىشلەۋاتقان رەهبەر . شۈي شۈجى پۈتۈن مەكتەپتە چوڭ هۆرمەت ۋە ئىناۋەتكە ئىگە . ئۇ ئادەمنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىلىم ـ پەن خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈش يولىدا سىڭ. دۈرگەن ئەجرى كۆپ . كىشىلەرنىڭ ئېغىزىدا هېكايە بولۇپ يۈر. گەن نۇرغۇن تەسىرلىك ئىشلىرىنى ، شۇ قاتاردا مېنى ئورۇنلاشتۇ. رۇش ، تەربىيىلەش توغرىسىدا بەرگەن يوليورۇق ۋە غەمخورلۇقلى. رىنى مەن ئاڭلىغان . شۈي شۈجىنىڭ ياتىقىمغا كىرىپ قېلىشىنى مەن ئويلاپمۇ باقمىغانىدىم . شۈي شۈجى مېنىڭ بىلەن قول ئېلى. شىپ كۆرۈشتى ، ئاندىن كېيىن مېنىڭ كارىۋىتىمنى تۇتۇپ باقتى .

— ماتراس سالمىدىڭىزمۇ ؟

— ياق ، مەن تېگىمنى قاتتىقراق قىلىپ يېتىشقا ئادەتلەنگەن !

— ياخشى ئادەت ! سوتكىسىغا نەچچە سائەت ئۇخلايسىز ؟ — دەپ سورىدى شۈي شۈجى .

— كېچىسى بەش ـ ئالتە سائەت ، كۈندۈزى بىرەر سائەت .

— ئازلىق قىلىدۇ . كېچىسى يەتتە ـ سەككىز سائەت ، كۈن. دۈزى ئىككى سائەت ئەتراپىدا ئۇخلىسىڭىز مۇۋاپىق بولىدۇ .

— ۋاقىت يېتىشمەيدۇ ! — دېدىم مەن كۈلۈپ ، — مانا بۇ مېنىڭ ۋاقىت جەدۋىلىم .

شۈي شۈجى مېنىڭ خەنزۇچە يېزىلغان جەدۋىلىمنى سىنچىلاپ قاراپ چىقتى ـ دە ، كۈلۈمسىرەپ :

— بۇ خەتلەرنى ئۆزىڭىز يازدىڭىزمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

— هەئە .

شۈجى بوۋاق بالىسىنىڭ بىر يېڭى تاتلىق قىلىقىدىن زوقلان.

غان ئاتىدەك خۇشال بولۇپ سورىدى:
— سىز بىرىلىپ ئۆگەنگىلى نەچچە ۋاقىت بولدى؟
— بۇلتۇر توققۇزىنچى ئايدىن ھېسابلىغاندا، بىر يىل بولۇشقا ئاز قالدى، — دېدىم خىجىل بولۇپ.
— ياق، — دېدى شۇجى ئېتىراز بىلدۈرۈپ، — مەن سىزنى بۇلتۇر ئۆكتەبىردىن كېيىن، يېڭى ئوقۇغۇچىلارغا بىرىلگەن زىيا-پەتتە كۆرگىنىم ئېسىمدە. ئۇنداقتا ئارانلا ئون ئاي بولدى.
مەن قارشىلىق قىلمىدىم. شۇجىنىڭ مېنىڭ قاچان كەلگىنىم ۋە نېمىلەرنى قىلىپ يۈرگىنىمگە كۆڭۈل بۆلگىنىگە ھەيران قال-دىم. مەكتەپتە ھەر مىللەتتىن مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى، ئۈچ مىڭدىن ئارتۇق ئوقۇغۇچى بار. پارتكوم شۇجىسى ھەممىلا ئادەم-نىڭ ئۇششاق - چۈششەك ئىشلىرىنىمۇ بىلەمدىغاندۇ - ھە؟ ھازىر پۈتۈن مەكتەپ ئۇيقۇدا، شۇي شۇجى بولسا كادىرلار ھەم ئوقۇغۇ-چىلارنىڭ ئەھۋاللىرى بىلەن تونۇشۇپ يۈرىدۇ. شۇي شۇجى بۇ ئىشلىرى بىلەن نېمىگە يەتمەكچى؟ ئۇ ئادەم مۇشۇ يول بىلەن يەنىمۇ يۇقىرى ئورۇنغا ئېرىشىشنى تەمە قىلارمۇ؟ ياق، ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىلىم - پەن ۋە مەدەنى-يەت، سىياسەت كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش ئۈچۈنلا ئىشلەيدۇ.
مەن خۇددى ھەربىر يېڭى خەتنى ئۆزلەشتۈرگىنىمدە قانچىلىك خۇشال بولغان بولسام، شۇي شۇجىمۇ بىزنىڭ ئالغا قاراپ باسقان ھەربىر قەدىمىمىزدىن شۇنچىلىك خۇشال بولىدۇ. چۈنكى، ئۇ بىزنىڭ پارتىيىمىز تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئورۇنلاشنى ئۆزىنىڭ مۇ-قەددەس بۇرچى ۋە ھاياتىدىكى خۇشاللىق، شان - شەرەپ دەپ بىلىدۇ!
— قېنى، سىز تاڭ شېئىرلىرىنى ئوقۇڭ! — دېدى شۇي شۇجى كىتابنى قولىغا ئېلىپ، — مەن كىتابقا قاراپ تۇراي.
مەن بۇ «ئىمتىھان»دىن ياخشى ئۆتۈش ئۈچۈن «تاڭ شائىر-

لىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن ئۈچ يۈز پارچە»نىڭ بىر بېشىدىن يادقا ئوقۇشقا باشلىدىم . مەن ھەربىر شېئىرنى توغرا ئاھاڭ بىلەن ئوقۇغاندا ، شۇجى خۇشال بولۇپ ، قوشۇلۇپ ئوقۇپ كېتەتتى . بەزىدە مېنىڭ مۈرەمگە قولىنى قويۇۋېلىپ خىيال بىلەن شەھەرگە قاراپ تۇرۇپ قالاتتى ، بەزىدە بولسا مېنىڭدىن شېئىرنىڭ مەزمۇنىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشنى تەلەپ قىلاتتى . مەن تارتىنماستىن ، ھەربىر سۆزنى ئۇقۇشلۇق ۋە توغرا تەلەپپۇزدا ئىزاھلاپ بېرەتتىم . شۇجى مېنىڭ شېئىرلىرىمنى بىر سائەت ئەتراپىدا تىڭشىدى . مەن يادلىغان شېئىرلار تېخى تۈگىمىگەنىدى ، ئۇ مېنىڭ مۈرەمگە ئۇرۇپ :

— ئولتۇرۇڭ ! — دېدى ۋە ئۆزىمۇ ئولتۇردى .

— سىز بۇرۇن خەنزۇچە بىلەتتىڭىزمۇ ؟

— ياق .

— دېمەك ، ئۇن ئايدا ساۋاتسىز ھالەتتىن بۈگۈنكى ھالەتكە يېتىپسىز - دە !

مەن گەپ قىلمىدىم . شۇي شۇجى ئورنىدىن تۇردى ۋە قوللىرىنى كەينىگە قىلىپ مېڭىپ يۈرۈپ سۆزلىدى :

— بۇ سىناق نەتىجىلىك بولدى . دېمەك ، سىز بىزگە ، پارا- سەتلىك ياشلارنى تاللاپ ئوقۇتۇپ ، تېز پۇرسەت ئىچىدە ياراملىق ئادەملەرنى يېتىشتۈرۈشكە بولىدىغانلىقىنى ئىسپاتلاپ بەردىڭىز ! بۇ ، پەنگە يۈزلىنىش قىلىش ، دۆلىتىمىزنى زامانىۋىلاشتۇرۇش ، قالاقلىق ۋە كەمبەغەللىكتىن تېز قۇتۇلۇش ئۈچۈن پايدىلىنىشقا بولىدىغان بىر قىممەتلىك تەجرىبە . ئەلا ، سىزنىڭ بۇ ئىشىڭىزمۇ بىر سەكرەپ ئىلگىرىلىگەنلىك . ئاڭلىسام ، بەزىلەر مۇشۇ خىل بېرىلىپ ئۆگىنىشنى «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش» يولىغا ماڭغانلىق دەپتۇ ، بۇ توغرا ئەمەس ! مەن باياتىن ، خېتىنى بىلمىسەممۇ ، سىز ئۆگىنىۋاتقان پەلسەپەۋى ۋە سىياسىي كىتابلارنى كۆردۈم ، خاتىرە

يېزىپسىز ، كىتابلارنىڭ ئىچىگە شۇنچە جىق بەلگىلەرنى قويۇپسىز ، بېرىلىپ ئۆگىنىۋېتىپسىز ، بىزنىڭ ئالىملىرىمىز ، ئىنژېنېر ، يازغۇچى ، دوختۇر ، ئوقۇتقۇچىلىرىمىز ماركسىزم ـ لېنىنىزمنى ئۆگىنىشى لازىم . بۇ ، ئەلۋەتتە كەم بولسا بولمايدىغان بىر ئىلىم . ئۇلار پارتىيە رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىشى ، سوتسىيالىستىك ۋە-تىنىمىزنى قىزغىن سۆيۈشى لازىم . بۇ ، ئۇلارنىڭ يۈرەك قېنى بىلەن پۈتىدىغان ئەمگەكلىرىدە كۆرۈلۈشى كېرەك . شۇنىڭ ئۈ-چۈن ، مەن زىيالىيلىرىمىزنىڭ ئۆز كەسپىنى پۇختا بىلىشىنى ، ئۆز كەسپى بويىچە چوڭ نەتىجە ئۈچۈن ئىنتىلىشىنى ۋەتەننى سۆيگەنلىكىنىڭ بىر بەلگىسى دەپ قارايمەن...

كۆڭلۈمدىكى نۇرغۇن گۇمانلار يوقالدى ، نۇرغۇن تۈگۈچلەر يېشىلدى . دېمەك ، مەن خاتا قىلمىغانمەن . مەن : «ھاشىرنىڭ كۆزقارىشىدا خاتالىق بار ، كاللىسى تولىمۇ قىزىپ كېتىپتۇ» دەپ ئويلىدىم .

مەن پارتكوم شۇجىسىنىڭ ئالدىدا قىلچە قورۇنمىدىم ، بەلكى ئۇنى ئۆز ئاتامدەك ياخشى كۆرۈپ قالدىم . ئۇنىڭدىن ئىچىمنى تاتىلاپ ئارام بەرمەيۋاتقان مەسىلىلەرنى سوراپ ئۇقۇۋالماقچى بولدۇم .

— شۈي شۇجى ، مەسىلەن ، بىر ئادەم ئۆزىنىڭ پۈتۈن ھاياتى-نى سەرپ قىلىپ تارىخ ۋە ئەدەبىيات تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللانسا ، ئۇنداق ئادەم قەدىرلىنىشى لازىممۇ ، جازالىنىشى لازىممۇ ؟ — دەپ سورىدىم . شۇجى كۈلۈپ كەتتى ، ئاپئاق چېچىنى ئالىقىنى بىلەن سىلاپ قويۇپ تاپسا بىلەن كارىۋات ئارىسىدا بىرنەچچە قېتىم ماڭدى ـ دە ، سورىدى :

— مەسىلەن ، كىمنى دېمەكچىسىز ؟

مەن ساۋۇتوفنىڭ ئەھۋالى ۋە تارىخى توغرىسىدا بىلگەنلىرىم-نى سۆزلەپ بەردىم . شۈي شۇجى مېنىڭ ئۇدۇلۇمغا كېلىپ

ئۆلتۈردى .

— ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ، مەدەنىيىتى توغرىسىدا ئاز ـ تولا بىلىمەن ، — دېدى ۋە ئۇ ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ، — مەسىلەن ، مىلادىيىدىن بۇرۇنقى 72 ـ ، 85 ـ ، 88 ـ يىللىرى دىڭلىڭلار (ئۇيغۇرلار) ئۇخىڭ ، ئۇسۇڭلار بىلەن بىرلىشىپ ، هونلارنىڭ ئەسكەرلىرىدىن نەچچە تۈمەننى يوقاتقانلىقى ، هونلارنىڭ بۇ هۇجۇم-لاردىن قورقۇپ ئورخۇن دەرياسىنىڭ غەربىگە يۆتكەلگەنلىكى ، ئو-نىنچى ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىسىدا قارخانىيلار پادشاهى بۇغراخاننىڭ بۇخارا شەهىرىنى ئىگىلەپ ، قەشقەر شەهىرىنى ئىككىنچى پايتەخت قىلغانلىقى ، 964 ـ ، 965 ـ يىللىرى ئۇيغۇرلار سۇڭ سۇلالىسىگە نۇرغۇن ئات ، ئېگەر ، ماتا ـ چەكمەن ، كالا قويرۇقى ، تېرە ماللار ، يۇڭ سېتىپ بەرگەنلىكى ، 11 ـ ئەسىرنىڭ بېشىدا قاراخا-نىيلار خانى يۇسۇپ قىدىرخاننىڭ چىرىيىگە هۇجۇم قىلغانلىقى ، چىڭگىزخاننىڭ شىنجاڭنى بېسۋېلىشى ، هەتتا 1370 ـ يىللىرى تۆمۈرنىڭ بەلخ شەهىرىنى پايتەخت قىلغانلىقى[①]... مانا مۇشۇنداق يىلنامىلەرنى ئانچە ـ مۇنچە بىلىمەن ، لېكىن ئەدەبىيات تارىخى توغرىسىدا ماتېرىيال كۆرمىدىم ، ئۆگەنمەكچىمەن . سىز ماڭا ئۇي-غۇر ئەدەبىياتى تارىخىغا دائىر قىسقىچە بىر ماتېرىيال يېزىپ بېرىڭ ، مەن كۆرۈپ چىقاي . تەتقىقاتچىلارنى قەدىرلەش لازىم . قەدىرلەشلا كۇپايە قىلمايدۇ ، تەربىيىلەش ، ئۆستۈرۈش ، ئۇلارغا مەدەت بېرىش لازىم . مانا بۇ ، بىزنىڭ ۋەتىنىمىزنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىنى بېيىتىشتا قىلىشقا تېگىشلىك بىر مۇهىم ئىشىمىز .

مەن شۇي شۇجىغا ئەدەبىيات تارىخىمىزنى قىسقىچە تونۇشتۇر-دۇم . شۇجى ياتاقتىن چىقىدىغان چاغدا ، مېنىڭ قوللىرىمنى چىڭ

---

① فېن جاشېن قاتارلىقلار تۈزگەن «ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار توپلىمى» ، خەنزۇچە نەشرى ، 163 ـ بەتتىكى جەدۋەلگە قارالسۇن .

قىسسىپ خوشلاشتى...

مەن ئەتىسىلا ئۇيغۇر كلاسسىك ئەدەبىياتىنىڭ قىسقىچە كاتالوگىنى تۈزدۈم . ئىسلام دىنى كىرىشتىن بۇرۇنقى ئەدەبىيات توغرىسىدا ، مەسىلەن ، ئابىدىلەر ، ئالتۇن يارۇق ، ئوغۇزنامە قاتارلىقلار ئۈستىدە دۈەن جىاۋشۇ قىسقىچە مەلۇمات يازدى . مەن قاراخانىيلار دەۋرىدىن تارتىپ موللا بىلال ، موللا شاكىرلارغىچە بولغان ئەدىبلىرىمىز ئۈستىدە بىلگىنىمچە يېزىپ چىقتىم . ئەلۋەتتە ، مېنىڭ يېزىپ چىقالىشىمدا ساۋۇتوف ئەۋەتكەن كىتابلار بىلەن قوليازمىلار يېتەكچىلىك قىلدى .

ئارىدىن ئۇن كۈن ئۆتكەندىن كېيىن ، ما جۈرىن مېنىڭ بېيجىڭغا — قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتى تارىخىدىن بىلىم ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئوقۇشقا بارىدىغانلىقىمنى ئۇقتۇردى .

3

يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدا ھەر خىل مىللىي كىيىملەرنى كىيىپ ، ناخشا - ئۇسسۇل ، سازلار بىلەن تۇرۇۋاتقىنىمىزغا ئىككى سائەتتەك بولدى . ھېچكىم بۇ تۇرۇشتىن ۋە كۈننىڭ تەپتىدىن نالە قىلمايدۇ . تەرلىگەن ئادەملەر مەكتەپ قورۇسىنىڭ دەرۋازىسى تەرەپكە كۆز ئۈزمەستىن قاراپ تۇرىدۇ . بىزگە بىرلا ئىش ئېنىق : مەركەزدىن مۇھىم رەھبەرلەردىن بىرى كەلگەن . بىز ئاشۇ رەھبەرنى كۈتۈۋېلىشقا تۇرۇۋاتىمىز . باشقىلار ناخشا ئېيتىشىۋاتىدۇ . مەن بولسام ئۆز - ئۆزۈم بىلەن سۆزلىشىۋاتىمەن : «ئەلا ، مانا دۆلەت رەھبەرلىرىنى كۆرىدىغان بولدۇڭ ، سەن كۆزلىگەن مەقسەتلىرىڭگە قەدەممۇقەدەم يېقىنلىشىۋاتىسەن . ئارانلا ئونىنچى سىنىپنى تۈگەتكەن بولساڭمۇ ، ئۆزۈڭنى ھەركىم بىلەن سېلىشتۇرۇشتىن يانمايدىغان مەغرۇر يىگىت ئىدىڭ ، خەنزۇ تىلىنى ئۆگى-

ىنىپ جۇڭگو ۋە چەت ئەل كىتابلىرىنى ئوقۇيالايدىغان بولدۇڭ ، ئوقۇغىنىڭنى چۈشىنەلەيدىغان بولغاندىن كېيىن ، ئۆزۈڭنىڭ نەقە-دەر بىلىمسىز ئىكەنلىكىڭنى بىلدىڭ ! سەن هازىر بىلىملىك بولۇش كويىدا تىرىشىۋاتىسەن . سەن قاپقارا پاچاقلىرىڭنى ئەتىيازنىڭ سې-رىق شامىلىدىن قوغداش ئۈچۈن ، چىغ ۋە تېۋىلغا دالدىلىرىدىن پاناھ ئىزدەيدىغان قويچى ئىدىڭ ، شۇ چاغلاردا مۇپەتتىش كەپتۇ دېسە ، ئوقۇمۇشلۇق ئادەمنىڭ مىنگەن ئېتى قانداق بولىدىكىن ، ئېتىنى بولسىمۇ كۆرۈۋالاي دەپ ، باغ ئارىلاپ ، شورا ئاتلاپ ، سۇڭگۇچلەردىن شۇڭغۇپ ئۆتۈپ ، ئۆگزە ياكى سوكال تاملارنىڭ كەينىدىن مارايدىغان ، جۇل - جۇل كىيىملىك يېتىمەك ئىدىڭ . مانا بۈگۈن داهىيلارنى كۆرىدىغان بولدۇڭ… سەن ئەلا…» .

مېنىڭ خىيالىم ئۈزۈلۈپ قالدى ، پارتكوم ئىشخانىسىنىڭ جۇرىنى بىزگە : «باش قوماندان جۇدې كېلىدۇ ، قىزغىن قارشى ئالايلى !» دەپ ۋارقىرىدى . بىز شوئار توۋلاشقا باشلىدۇق . مەن هاياجان بىلەن باش قوماندان كېلىۋاتقان ياققا قاراپ تەلپۈندۇم . مانا ، باش قوماندان كۆرۈندى . مەن هەيران قالدىم . مېنىڭ تەسەۋ-ۋۇرۇمدىن پۈتۈنلەيلا باشقىچە بىر ئادەم كەلمەكتە ئىدى . مەن ئۆز خىيالىمدا باش قوماندان جۇدېنى سۈرىتىدىكىدەك ئالىي ئۇنۋانلى-رى ، مارشاللىق كىيىملىرى بىلەن كېلىدۇ ، دەپ ئويلىغانىدىم . ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرەپ كېلىۋاتقان كىشى ئاددىي بىر دېھقانغا ئوخشايتتى . ئۇنىڭ ئۈچىسىدا ئاق خەسە كۆڭلەك ، كۆڭلەكنىڭ يەڭلىرى تۈرۈلمىگەن ، كۆل رەڭ خادانى ئىشتان ، پۇتىدا خەي ، بېشىدا چىغ قالپاق ، ئۆزى كۈلۈپلا تۇراتتى ، كەڭ غوللۇق ، ئوتتۇ-را بوي گەۋدىسىنى سەل - پەل ئېگىپ ، بىردەم بىرى بىلەن ، بىردەم يەنە بىرى بىلەن كۆرۈشۈپ قوياتتى . كۆپچىلىك تەرىپىدىن قىلىنغان هۆرمەت ۋە مۇهەببەتنىڭ بەلگىسى بولغان شوئارلارغا قولىنى كۆتۈرۈپ ئىشارە بىلەن جاۋاب قايتۇراتتى .

كۆتۈلمىگەندە، باش قوماندان مېنىڭ ئالدىمغا كەلدى ـ دە، ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى ۋە ئوڭ قولىنى سۇندى. مەن ھودۇققان ھالدا ئۇنىڭ قولىنى ئىككى قولۇم بىلەن چىڭ تۇتتۇم. باش قوماندان مېنىڭ چىمەندوپپامنى ئىشارە قىلىپ:

— سىز ئۇيغۇرمۇ؟ — دېدى.

— ھەئە! — دېدىم ھاياجانلىنىپ.

— نەچچە ياش؟

— يىگىرمە ئۈچ!

— قايسى كەسپتە ئوقۇۋاتىسىز؟

— مەن ئوقۇتقۇچى! — دېدىم ئىپتىخار بىلەن.

— ناھايىتى ياخشى، ناھايىتى ياخشى! — دېدى باش قوماندان قولۇمنى چىڭ سىقىپ، — ئىلىم ـ پەننى ياخشى ئۆگىنىڭلار، پارتىيىمىز سىلەردىن شۇنى ئۈمىد قىلىدۇ!

كۆزلىرىمدىن تاراملاپ ياش ئاقتى. مېنىڭ بۇ مېھرىبان ۋە قەھرىمان قولنى قويۇۋەتكۈم كەلمەيتتى، لېكىن باش قوماندان باشقىلار بىلەن كۆرۈشۈشى لازىم. مەن قوللىرىمنى سۇنغىنىمچە تۇرۇپ قالدىم. كەينىمدىكى ئوقۇغۇچىلار: «باش قوماندان بىلەن كۆرۈشكەن قول!» دېيىشىپ، مېنىڭ قـولـۇمنى تەرەپ ـ تەرەپتىن سىقىشقا بـاشلىدى. مـەن تېخىچىلا ھـايـاجاندىن ئۆزۈمگە كەلمىگەنىدىم.

ئەنچاڭ قوزغىلىڭىدىن كېيىن، خەلق قوراللىق كۈچلىرىنى باشلاپ جىڭگاڭشەنگە بارغان، ئۇ يەردە ماۋجۇشى بىلەن بىللە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى قۇرغان قەھرىمان قولنى تۇتۇپ بېقىش، يېڭى دەۋرنى چىن يۈرىكىدىن سۆيىدىغان بىر ياش ئۈچۈن ھەقىقەتەنمۇ خۇشاللىنارلىق ئىش! مەن قانداقمۇ ھاياجانلانماي تۇرالايمەن.

باش قوماندان مېنىڭ ئوقۇتقۇچى ئىكەنلىكىمنى بىلدى، پار-

تىيىمىزنىڭ ئۇمىدىنى ئۆز ئېغىزى بىلەن يەتكۈزدى . مەن بۇ ئۇمىدنى ئاقلىيالارمەنمۇ ؟ «ئىلىم - پەننى ياخشى ئۆگىنىش» پارتىيىمىزنىڭ ئۇمىدىكەنغۇ ، ئېمىشقا بەزىلەر مېنى : «قۇرۇق كىتابقىلا بېرىلىدۇ ، ئۇلۇغۋار غايىسى يوق» دەپ ئەيىبلىشىدۇ ؟ بولۇپمۇ ، مېنى شۇي شۇجى چوڭ يىغىندا بىر قېتىم ماختاپ قويغاندىن كېيىن ، مېنى بىكاردىنلا : «زېھنى ئۆتكۈر» ، «كاللىسى بار» دەپ ماختايدىغانلار كۆپىيىپ كەتتى . يېقىندا مەكتەپ گېزىتىدە بىرى ماقالە يېزىپ مېنى ماختاپتۇ ، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىللە مېنى قارىلايدىغانلارمۇ ئاشكارىلىنىشقا باشلىدى . زادى مەن ماختىلىشقا لايىقمۇ ؟ مەن راستىنلا ئالاھىدە زېھنىلىك تۇغۇلغانمۇ ؟

مەن بۇ سوئاللارغا ئۇزاققىچە جاۋاب ئىزدىدىم ، لېكىن جاۋاب تاپالمىدىم ، چۈنكى ياشلارغا خاس بولغان بىر خىل ياشلىق غۇرۇرى ۋۇجۇدۇمنى چىرمىۋالغانىدى .

مەن بۈگۈن ئاخشام كەينى - كەينىدىن كېلىۋاتقان خۇشاللىقتىن ھاياجانلىنىپ ئۇخلىشىمۇ ئۇلتۇرالماي قالدىم ، چۈنكى چۈشتىن كېيىن گەنسۇ ئۆلكىلىك پەن - تېخنىكا جەمئىيىتى تەرىپىدىن ئۇيۇشتۇرۇلغان ئىلىم - پەن يىغىلىقلىرى كۆرگەزمىسىگە باردۇق . كۆرگەزمىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر بۆلۈمىگە مېنىڭ ھېلىقى «ئۇيغۇر خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى توغرىسىدا قىسقىچە چۈشەنچە» دېگەن ماقالەم قويۇلۇپتۇ . بۇ ماقالەمنىڭ قېشىغا : «بۇ ، غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ يىگىرمە نەچچە ياشلىق ئوقۇغۇچىسى يولداش ئەلانىڭ ئىلمىي ماقالىسى . ئۇ بۇ ماقالىسىنى خەنزۇ تىلىدا يېزىپ چىققان» دەپ يېزىپ قويۇپتۇ . مەن ئۇ يەردە خىجالەت بولغىنىم بىلەن ، مانا ھازىر ياتىقىمدا ئىچ - ئىچىمدىن خۇشال بولماقتىمەن . قىلغان ئىشىم كىچىككىنە ئىش ، لېكىن ئېلىۋاتقان باھايىم ناھايىتى يۇقىرى

ئىدى . مەن بۇ غەلىبىدىن ھاياجانلىنىپ ئورۇندۇقۇمدا ئولتۇرالمى-
دىم ، خىيالىمچە ياتاقتا مېڭىپ كەتتىم . ئاخىر ئۆز ھاياجانلىرىمنى
بېسىش ۋە ئىرادەمنى تېخىمۇ چېنىقتۇرۇش ئۈچۈن ، مەن ئۆزۈمنىڭ
ئوقۇش تارىخىمنى خاتىرىلەپ قويۇشقا ئولتۇردۇم - دە ، ئېچىلمى-
نى ئالىقانلىرىمغا قويۇپ ، يۈرىكىمگە دەرد بولۇپ ئورناشقان مۇ-
ھىم خاتىرىلەرنى بىر - بىردىن ئەسلىدىم…

قورساق ئاچ ، كۆزلەر قاراڭغۇلاشقان ، مەھەللە مەدرىسىسى
چاڭ بىلەن تولغان . بىز زىغىر پاخلىدا تىزلىنىپ ئولتۇرۇۋې-
لىپ ، ئاغزىمىز ئاغرىغۇچە ۋارقىراپ «خەندەك» ئوقۇيمىز . پۈتۈن
ئۆتۈلگەن سۈرىلەرنى باشتىن تەكرارلاپ چىقىشنى خەندەك دەپ
ئاتايدۇ . كۈن ئولتۇرۇش بىلەن بىز خەندەكنى تۈگىتىپ بولدۇق .
ئەمدىلا : «ئۇھ !» دەپ تۇرۇشىمىزغا ، تۆرتەك موللام مەيدىسىگە
چۈشكەن چار ساقىلىنى تىترىتىپ كىرىپ كەلدى - دە ، بىز تۆت
ئوقۇغۇچىغا : «ئاخشاملىققا تەراۋىھگە كېلىپ تەسبىھ ئوقۇي-
سىلەر» — دېدى . بىز سەككىز - توققۇز ياشلىق باللار يازنىڭ
قىسقا تۈنلىرىدە قانغۇچە ئۇخلىمىغاچقا ، خۇپتەن تۈگىگۈچىلا مۈگ-
دەشكە باشلايتتۇق ، چوڭلارغا ئوخشاش يۈكۈنۈپ ئولتۇرۇشقا چى-
دىمايتتۇق ، ئەمما ئامال يوق ئىدى .
«سۇبۇھانەزىل ئىززەتى ۋەل…» دەپ ئاۋازىمىزنىڭ بارىچە
ۋارقىراپ تەسبىھ ئوقۇيمىز . باللار ۋە ئايالالار چاقماق پەنجىرىلەر-
دىن مارىشىدۇ ۋە بىزگە قاراپ كۈلۈشىدۇ . ھەر قېتىم : «سۇببۇ-
ھۇن ، قۇددۇسۇن رەببىل مالائىكەتى ۋەررۇ !» دەپ تەسبىھنى
ئاخىرلاشتۇرۇش بىلەن تەڭ كۆزلىرىمىز يۇمۇلۇپ كېتىدۇ . ئوت-
تۇز كۈن روزا توشقۇچە ، بىز ھەر كۈنى تەسبىھ ئوقۇشىمىز ۋە
ئۇيقۇسىزلىق ئازابىنى تارتىشىمىز لازىم .
«قانداقمۇ قۇتۇلارمەن ، مەن قۇراملىق باللار شۇ تاپتا تاتلىق

ئۆيقۇدا...)، مەن ئەمدىلا شۇنى ئويلاۋاتاتتىم، يېنىمدىكى بالا «غىڭ!» قىلىپ سوزۇپ قويۇپ بەردى، مەسچىتتە پىخىلداپ كۈلگۈچىلەرمۇ بولدى، لېكىن قاقاقلاپ كۈلگۈچىلەر بىز بولدۇق. تەسبىھ ئوقۇيدىغان ۋاقىت كەلگەندى، بىز ئورنىمىزدىن تۇردۇق. مەن ئەمدى: «سۇبھان...» دەپ باشلىشىمغىلا، يېنىمدىكى راززاق يەنە «غىڭ» قىلىپ قويۇۋەتتى، بىز قاقاقلىشىپ كۈلۈشتۇق.

— ۋۇي، بەتبەختلەر! — موللام ۋارقىرىدى. بىز تېخىمۇ بەتتەر كۈلۈشتۇق. تۇرتەك موللام ئۆزىنى تۇتالمىدى - دە، مەرەپ-كە قويۇپ قويغان كەشىسىنى بىزگە ئاتتى. بىرىنچى بولۇپ مەن ئۆزۈمنى ئىشىككە ئاتتىم!

ئەمدى ماڭا مەدرىسىگە كىرىش يوق ئىدى. دادام خاپا بولۇپ:

— مەھەللىنىڭ مەزىنى بولۇپ قالساڭمۇ، بالام، بىر پارچە نان ئۈچۈن يەر تاتلاپ يۈرمەستىڭ، ئەمدى بۇ ئاش بېرىدىغان تاۋاقنىمۇ چاقتىڭ، قوي باقامسەن؟ — دېدى.

— ياق، دادا، مەن ئوقۇيمەن!

— يەنە نېمىنى ئوقۇيتتىڭ، تېرەڭنى سويۇپ بەرسەممۇ مول-لام ئەمدى سېنى ئالمايدۇ!

— مەن يېڭىچە مەكتەپتە ئوقۇيمەن، — دېدىم دادامغا يالۋۇ-رۇپ.

— نەدىكەن ئۇ مەكتەپ؟

— يۇقىرىقى مەھەللىدىكەن!

— ۋاي - ۋۇي، نە ئۇ؟ ئۇ يەر بىر بەيگىلىك يىراقلىقتىكى يەر تۇرسا!

— مەيلى، مەن بېرىپ - كېلىپ ئوقۇيمەن!

دادام بېشىنى تاتلاپ ئۇزاق ئويلاندى - دە:

— ئەمىسە، مەن سېنى ئاپىرىپ باقاي، مەھەللىلەرنى ئارىلاپ ماڭالمايسەن، ئىتلار يامان، مەن ساڭا چىغىر يوللارنى كۆرسىتىپ

قوياي ،— دېدى .

ئەتىسى دادام مېنى ئېتىز ئارىلاپ كەتكەن ، بىر دە يوقىلىپ ، بىر دە پەيدا بولۇپ تۇرىدىغان يوللار بىلەن يىڭنىچە مەكتەپ ئېچىلغان يىراق يېزىغا ئېلىپ باردى .

ئېگىز ، چوقۇر مۇئەللىم مېنىڭ بېشىمنى سىلاپ :

— توۋا ، ماقۇل ، كەلگەن بولغاندىكىن ئوقۇغىن ،— دېدى ۋە ماڭا ئاق سۇت قەغەزدىن بىر تاختا بەردى .

ھەر كۈنى بامداتقا ئەزان ئېيتقاندا دادام بىلەن تەڭ تۇرىمەن - دە ، ئاشۇ مەكتەپكە ئېتىز ئارىلاپ يۈگۈرەيمەن ، ئىككى چوڭ ئۆستەڭنى كېچىپ ئۆتىمەن . ئەتىگەنلىكى سوغۇق سۇ جان - جېنىمدىن ئۆتۈپ كېتىدۇ ، لېكىن مەن يىڭنىچە مەكتەپتە ئوقۇۋاتقىنىمنى ئويلىسام ، پۈتۈن بەدىنىمگە ئىسسىق يۈگۈرەيدۇ . چۈشلۈكى ئېرىقتىكى سۇغا نان چىلاپ يەيمەن ، كالا پادىسى بىلەن تەڭ ئۆيگە يېتىپ كېلىمەن .

بىر ئاي قاتىرىغاندىن كېيىن دادام بىر كۈنى كېچىسى بېشىمنى سىلاپ :

— بالام ، ھېلىقى ئىككى ئۆستەڭگە لاپاستىكى لىملارنى ئاپىرىپ يالغۇز ئاياغ كۆۋرۈك سېلىپ قويدۇم . ئەمدى سۇ كەچمەيسەن ! — دېدى .

مەن يەرگە قىرو چۈشكەن مەھەلدە ئىككىنچى سىنىپقا چىقتىم… مەن بىر كۈنى مۇئەللىمنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن دادامنى باشلاپ باردىم . مۇئەللىم دادامغا :

— بالىنىڭ ئىدراكى بار ، ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئالدى . بىرىنچى سىنىپ ئۇنىڭغا ئوڭايلىق قىلىۋىدى ، ئىككىنچى سىنىپقا ئاچىقىپ قويدۇم . ئەمدى ئىككىنچى سىنىپمۇ بۇنىڭغا يېنىكلىك قىلىۋاتىدۇ . مەن بۇنى ئۈچىنچى سىنىپقا ئاچىقىپ باقماقچى ، لېكىن قىش كېلىۋاتىدۇ ، ئۆي يىراق . قارىغىنا ، بالا قۇرۇق ئۆستىخانلا بولۇپ

قالدى . ئوقۇمىغىنى دېيىشكە تىلىم بارمايدۇ ، بەش بالام بولمىسى-
غۇ ، ئاغىنە ، بالاڭنى ئۆزۈملا ئوقۇتاتتىم ، قولۇم قىسقا ، بىرلا
ئېغىز ئۆي ، ئارانلا بىر يوتقان ، بالاڭ سىغقۇدەك بىر بۇلۇڭنى
تاپالمىدىم . قانداق قىلارمىز ؟ — دېدى .
دادام بېشىنى سىلاپ ئۇزاق تۇرغاندىن كېيىن :
— خىجىل بولماڭ ، مۇئەللىم ، مەن بالامنى ئوقۇتۇش ئۇچۇن-
لا مۇشۇ مەھەللىدىكى بىرىگە بىر قىش قورۇ خىزمەتچىسى بولۇپ
ياللىنىمەن . بىكارغا ئىشلىسەممۇ مەيلى ، ئۈچ بالام بىلەن سىغقۇ-
دەك بىر ھۇجرا بەرسىلا بولدى ، قىشچە مېلىنى بورداي ، كۆمۈرى-
نى توشۇي ، بېدە توغراي ، ھارۋىسىنى ھەيدەي ، قانداق دەيسىز ؟
— قېنى ، بۇنىڭمۇ بىر ھالاۋىتى بولۇپ قالار . سېنىڭ بىلەن
بىزنىڭ بولىدىغىنىمىز بولۇپ بولدى ، ئەمما بىر ئامال قىلىپ ،
سېنىڭ مۇنۇ ئەلرىگىنى بىر ئوقۇتۇپ كۆرەيلى !...
ئۇلار كەچقۇرۇن قايتىپ كېلىشتى . دادام داۋۇت ھاجىلارغا
چاكار بولۇپ ياللانغانىدى .
مېھرىبان دادام مېنى ئوقۇتۇش ئۇچۇنلا قەھرىتان قىشتا دا-
ۋۇت ھاجىلارغا كۆمۈر ئەكېلىش ئۇچۇن ئۈچ كۈنلۈك يولغا بېرىپ
كېلەتتى . ئۇ ھەر قېتىم كەلگىنىدە ، مورا ئوچاقتا ئۇزاق قاقلىنات-
تى ۋە مېنىڭ بېشىمنى تىزلىرىغا قويۇۋېلىپ ساددىلىق بىلەن :
— بۇ يىل ئۈچىنچى سىنىپنى تۈگىتىسەن . ھەر يىلى ئىككى
سىنىپنى ئوقۇساڭ ، بالام ، يەنە ئۈچ يىلدا يەتتىنچى ، سەككىزىنچى
سىنىپنى تۈگىتىدىكەنسەن . بۇ يەرنىڭ ئىشى بۇ يىل تۈگىسە ،
شەھەرگە كىرىمىز ، مەدىكارچىلىق قىلىپ بولسىمۇ سېنى ئوقۇتى-
مەن . سەن بولساڭمۇ ئوقۇشنىڭ نېنىنى يېگىن ! — دەيتتى .
دادام شۇنداق دەپ بولۇپ ، كۆزلىرىدىن ياش چىققۇچە يۆتىلەت-
تى . قارا چىراغنىڭ گۇڭگا يورۇقىدا ئۇنىڭ قارايغان چىرايى
تېخىمۇ قارا ۋە سولغۇن كۆرۈنەتتى . مەن دادامغا قاراپ يېتىشنى

ياخشى كۆرەتتىم . ئانىمىزنىڭ قاچان ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىنى ئەس-لىيەلمىسەكمۇ ، بۇ دۇنيادا بىزگە دادىمىزدىن باشقا كۆيۈمچان ئادەم يوق ئىدى . دادام بىزنى ھەرقانچە بەڭۋاشلىق قىلساقمۇ ئۇر-مايتتى ، مەنمۇ ئۇكىلىرىمنى ئۇرمايتتىم . بىز كىچىككىنە پەنجە-رىسىگە سامان قەغەز چاپلانغان ۋە شۇ قەغەزنىڭ شىلىمىنى ساقلاش ئۈچۈن پەنجىرىگە سېغىزخان ئۆلۈكى ئېسىلغان بۇ ھوجرىدا قىشنى كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزەتتۇق . مەن قارا چىراغ يورۇقىدا ئۇكىلىرىمغا ھەر خىل سۈرەتلەرنى سىزىپ كۆرسىتەتتىم ، ئېلىپبەدىكى شېئىر-لارنى يادلىتاتتىم . چىراغنىڭ يېغى تۈگىسە ھارۋا پېگىزىسىدىن قويۇپ كىرەتتۇق ، كۆمۈر بولسا ئۈزۈكسۈمەيتتى ، داۋۇت ھاجى پات - پاتلا مېنى سارىيىغا ئاچىقىپ «گۆر ئوغلى»نى ئوقۇتۇپ ئاڭلايتتى ، بەزىدە «مىڭ بىر كېچە»نى ئوقۇپ بېرەتتىم...

خۇشاللىقىمىز ئۇزاققا بارمىدى . ئەتىيازغا يېقىن دادام بىر كۈنى ئۆيگە جالاقلاپ تىترەپ كىردى - دە ، ئوت - كاۋاپ بولۇپ يىقىلدى ، يۈزىدىكى كۆمۈر يۇقىنىمۇ يۇيۇشقا ھالى يوق ئىدى . تېۋىپ دادامنىڭ تومۇرىنى تۇتۇپ : «ئۈچۈلما !» دېدى ۋە داخانغا ئوقۇتۇشنى بۇيرۇدى . بىزنىڭ مۇئەللىم بولسا : «ئۆپكىگە سوغۇق تەگكەن ، ھەي شورى قۇرغۇر يوقسۇللۇق !» دەپ غەزەپلەندى . دادام گەز باغلىغان لەۋلىرىنى ئارانلا مىدىرلىتىپ : «زاماندىن ئەپەندى... بالىلارغا قاراپ قويۇڭ... » دېدى . مۇئەللىم دادامنىڭ پېشانىسىگە ھۆل ماتانى قويدى... دادام قاتتىق يۆتەلدى ۋە بىر ھەپتىدىن كېيىن ، تاڭ ئاتارغا يېقىن ئېڭەكلىرى چې-تىلدى...

مەن ئۇكىلىرىمنى بېقىش ئۈچۈن بىر يىل مەھەللىمىزنىڭ يىغما قويلىرىنى باقتىم . شۇ يىلى كۈزلۈكى زاماندىن مۇئەللىم مەھەللىمىزگە كەلدى . ئۇ رايوننىڭ مائارىپ ھەيئىتى بوپتۇ .

— رايوندا تۆتىنچى ، بەشىنچى سىنىپلار ئېچىلدى ، ئۇكىلى-

رىڭنى جايلاشتۇرالامسەن؟— دېدى زاماندىن مۇئەللىم ماڭا قاراپ.

مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلدىم. زاماندىن مۇئەللىم ئورۇن-سىز سوئال قويغىنىنى چۈشەندى ـ دە:

— مەن ئەخمەت ئەپەندى قۇرغان «ئىتتىپاق»قا كىردىم. «ئىتتىپاق» يېتىم ـ يېسىرلارنىڭ بېشىنى سىلايدۇ، مەن سېنى خاتىرجەم ئوقۇتۇش ئۈچۈن، ئۆكىلىرىڭنى دارىلئېتامغا كىرگۈ-زۈشنىڭ ئامالىنى قىلىپ باقاي، سەن ياتاقتا يېتىپ تۆتىنچى سىنىپتا ئوقۇغىن! — دېدى.

ئۈچ ـ تۆت كۈندىن كېيىن ئۆكىلىرىمنى مەھەللە مۆتىۋەرلە-رى شەھەرگە — دارىلئېتامغا ئېلىپ كەتتى. مەن بولسام دادامدىن قالغان قۇراق كۆرپە ۋە يىپ تاغارنى ئالدىم، تونجۇركىنى كىيدىم، ئاندىن يالاڭغىداقلا ئۆمەر تەمبۇر دېگەن ئادەمنىڭ ئېتىنىڭ كەينىگە مىنگىشىپ رايونغا باردىم. سېرىق يوپۇرماقلار ھەممىلا يەرنى قاپ-لىغان، قامغاق توسۇلۇپ قالغان كۆۋرۈك يېنىدا مەن ئاتتىن سىيرىلىپ چۈشتۈم ۋە ئالدىمدىكى ئاقارتىلغان رايون مەكتىپىگە قارىدىم. ئۆمەر تەمبۇر مەكتەپ ئالدىدا جاڭزا تېپىپ ئويناۋاتقان باللارنى كۆرسىتىپ:

— قارىغىنا، ھەممىسىنىڭ پۇتلىرىدا ئۆتۈك، سەنلا يالاڭغى-داق، ئۇلارنى بېسىپ ئۆتۈپ كېتەلەمسەن؟ — دەپ چاقچاق قىلدى.

مەن ئۆمەركامغا ئەگىشىپ مەكتەپ ئالدىغا كەلدىم. باللار: «قاراڭلار، ماۋۇمۇ ئوقۇغۇدەك!» دېيىشىپ مېنى ئوتتۇرىغا ئې-لىۋالدى. ئون تۆت ـ ئون بەش ياشلاردىكى، چىبەرقۇتتىن شىم ـ تونجۇركا ۋە ئۆتۈك ـ كالاچ كىيگەن بالا مېنى مازاق قىلىپ:

— يازچە باققان قويلىرىڭنى ئالغاچ كەلمەپسەن، ھېلىمۇ!

قويلىرىڭ ماۋۇ قۇراق كۆرپەڭنىڭ ئىچىدىمۇيا؟ !— دېدى.

— ها... ها... ها !...

مېنىڭ غەزىپىم كەلدى، كىچىك بولغىنىم بىلەن مۇشتلىشىپ پىشقان بالا ئىدىم. مەن ھازىر باي بالىسىنىڭ ئېڭەكلىرىگە مۇشت ئېتىشقا تەييار ئىدىم. مەن ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ئالىيىپ قارىدىم:

— سوخرۇن، مەن ئوقۇغىلى كەلدىم، سېنىڭ تىلىڭنى ئاڭلىغىلى كەلمىدىم،— دېدىم. باللارنىڭ ئالدىدا تىل ئىشتكەن ھېلىقى بالا مەيدەمگە بىرنى قويدى. مەنمۇ چەنلەپ تۇرۇپ ئۇنىڭ ياڭىقىغا بىرنى سالدىم. ئۇ ھودۇقۇپ كەتتى، كەينىدىنلا تىرەجەپ تۇرۇپ قورسىقىغا بىرنى ئۇسۇۋىدىم، ئوڭدىسىغا چۈشتى. باللار قىقاس سېلىپ:

— ئالە شەرىڭنى، رەقىپ بايۋەچچە !— دەپ كۈلۈشتى.

شۇ چاغدا بايا ئىدارىگە كىرىپ كەتكەن ئۆمەركام مەكتەپ مۇدىرىنى باشلاپ چىقتى. مۇدىر چىقىپلا ۋارقىرىدى:

— نېمە بولدى، ئابدۇرەقىپ؟

— ماۋۇ بەدرەك بىكاردىن ئۇسۇۋەتتى!

مۇدىرنىڭ كۆتمەك بۇرۇتلىرى تىك - تىك بولۇپ كەتتى. ئۇ بارمىقى بىلەن مېنى جونۇپ:

— زاماندىن مائارىپ مۇشۇ ئەبگارنى شۇنچە ماختىدىما !— دېدى. ئۆمەركاممۇ مېنى سىلكىشلىدى:

— يېتىم بولۇڭدا، تېرىق تولۇمدا دېگەننى ئاڭلىمىغانمىدىڭ؟ نېمە كېلە - كەلمەيلا بەڭۋاشلىق قىلىسەن؟

— نېمىشقا كېلە - كەلمەيلا مېنى زاڭلىق قىلىدىكەن؟— دېدىم مەن.

— مۇنۇ كىشى مۇدىر بولىدۇ، سېنىڭ ئاتا - ئاناڭ بولمىغاندىكىن گۆشۈڭمۇ، ئۇستىخىنىڭمۇ مۇدىرنىڭ. سەن بۇنىڭدىن كې-

يىن ئۇنداق قىلما. خاپا بولماڭ، رەقىپبەگ! يەنە كېلىپ، سىز-
نىڭ ئىنىڭىزنى خاپا قىلغىنىنى قارىمامدىغان مۇدىر، — ئۆمەركام
يېلىنىپ يۇرۇپ مۇدىرنى يۇمشاتتى.

مەن ياتاققا ئورۇنلاشتىم. ئەتىگەنلىكى چىقسام، ھەممىلا يەر-
نى قار بېسىپتۇ. مەن تۆتىنچى سىنىپقا كىردىم. پەقەت ئەڭ
ئارقىدىكى پارتىدىلا بىر بوش ئورۇن بار ئىدى. مەن شۇ يەردە
كۆك كۆزلۈك بىر باي بالىسىنىڭ يېنىغا ئولتۇردۇم. بالا چاپانلى-
رىنى ماڭا تەگكۈزۈۋالماسلىق ئۈچۈن يىراق سۈرۈلدى.

ھېساب مۇئەللىمى تۆت ئەمەلنىڭ قىيىن مەسىلىلىرىدىن بىر-
نى بەردى. مەسىلە ماڭا تونۇش ئىدى. مەن زاماندىن ئەپەندى
بەرگەن تۆت ئەمەلنىڭ ھەممە مەسىلىلىرىنى قوي بېقىپ يۇرۇپ
چىقىرىپ بولغانىدىم. مۇئەللىم مەسىلىنى ئېيتىپ بولۇش بىلەنلا
مەن قولۇمنى كۆتۈردۇم. مۇئەللىم ئەسەبىيلىك بىلەن ۋارقىرىدى:

— تەڭنەڭنى يېرىملىتىپ كىرسەڭ بولمايتتىمۇ؟ قانداق ئەخ-
لاقسىز نېمە سەن!...

— مەن ھېسابنى چىقىرىپ بولدۇم، — دېدىم. مۇئەللىمنىڭ
ھەيران بولۇپ كۆزلىرى چەكچىيىپ كەتتى:

— نېمە دەيدۇ مۇنۇ! — ئۇ مېنىڭ يېنىمغا كەلدى. رەتلىك
ئىشلەنگەن ئون ئىككى ئەمەلنى ۋە جاۋابىنى كۆرۈپ ھجايدى.
مېنىڭ يالاڭغىداق پۇتلىرىمغا، ئۆسكىلەڭ چاچلىرىمغا ۋە يېرىلىپ
كەتكەن قوللىرىمغا سىنچىلاپ قارىدى. مەن مۇئەللىمگە يەر ئاستى-
دىن قارىدىم: يوغان بۇرۇن، يوغان قوي كۆزلىرى قويۇق قاشلى-
رى ئاستىدا ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان ئوتتۇز ياشلار چامىسىدىكى
ئادەم ئاغزى ئېچىلغان ھالدا قاراپ تۇراتتى.

— توۋا، بىز ئىككى مۇئەللىم باش توخۇغىچە ئىشلەپ ئاران
يېشىمىزۇ، مۇنۇ بالا كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە، ھە ... —
غودۇڭشىدى ئۇ.

ئەمدى مېنى سىنىپتىكى ھەممەيلەن ھۆرمەت قىلىدىغان بولدى ، يالغۇز رەقىپلا خىرىس قىلىپ يۈرەتتى . يېنىمدىكى باي بالىسىمۇ ماڭا يېقىن ئولتۇرۇۋېلىپ ھېسابلىرىمنى كۆچۈرىدىغان بولۇۋالدى .

— پۇتۇڭ مۇزلىغاندۇ ، مېنىڭ خورجۇندا چوسۇنكا پىيمام بار ، ساڭا بېرەيمۇ ! — دېدى ئۇ .

— ياق .

— بىكار ئېلىشنى خالىمساڭ ، ھەققىگە ماڭا بىلىۋاي يېزىپ بەرگىن .

— ياق .

— ياق ، ياق دەپ يۈرۈپ پۇتۇڭنى ئۈششۈتىسەن !

— ئۆمەركام ماڭا كىگىز پايپاق بىلەن پۇرۇم چورۇق ئەكېلىپ بېرىدۇ ، — دېدىم مەن ئۆمەركامنىڭ ۋەدىسىنى ئەسلەپ .

بىر كۈنى زاماندىنكام مەكتەپكە كەلدى ۋە ماڭا قاراپ دېدى :

— ساڭا تۆتىنچى سىنىپ يېنىكلىك قىپتۇ . مەن ئىلمىي مۇدىرغا ئېيتتىم . سەن بەشىنچى سىنىپقا چىقىپ ئوقۇغىن ، مە ، مۇنۇ دەپتەرلەرنى ئىشلەت !

مەن ئەتىگەنلىكى بەشىنچى سىنىپقا كىردىم . جۇغراپىيىگە مۇدىر ئۆزى كىرىدىكەن . ئۇ بىزگە ئاسىيا بىلەن ياۋروپانىڭ قەيەرلەر بىلەن چېگرىلىنىدىغانلىقىنى ۋە ياۋروپادىكى دەريالارنى ئۆتتى . ئۇ تاغ ۋە دەريالارنىڭ ئىسمىنى بىرلا قېتىم ئېيتتى ۋە تاياق بىلەن كۆرسەتتى ـ دە : «چۈشەندىڭلارمۇ ؟» دېدى . بۇ ئۇنىڭ ئادەت گېپى ئىكەن . مەن ئوقۇشماستىنلا : «چۈشەندۇق !» دەپ ۋارقىراپتىمەن . مۇدىرنىڭ بۇرۇتلىرى تىك ـ تىك بولۇپ كەتتى . ئۇ يېنىمغا كېلىپ قولىقىمدىن تۇتقىنىچە خەرىتىنىڭ ئالدىغا سۆرەپ ئەكەلدى :

— نېمە دېدىڭ ؟ !

— چۈشەندۇق ، دېدىم !
— نېمىشقا ۋارقىرايسەن ؟
— سۆزلەپ باقاي دېۋىدىم .
قۇلاقلىرىمدىن ئوت چىقىپ كەتتى . بىر بالا ۋارقىرىدى :
— ئەدھەم ئاكا ، مانا ئەمىسە دەپ بايىقى دەريالارنى سورىغە !
مۇدىر ماڭا تايىقىنى تۇتقۇزدى :
— سانا ، ياۋروپادىكى دەريالارنى !...
مەن ھودۇقماي تاياق بىلەن كۆرسىتىپ سانىدىم :
— ئوب ، ئورال...
— توختا !
مەن توختىدىم .
— ئاسىيا بىلەن ياۋروپا نېمىلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ ؟
— كاسپى دېڭىزى ، ئورال تېغى ، ئورال دەرياسى...
مەن مۇئەللىم نېمە دېگەن بولسا شۇنى ئەينەن دەپ بەردىم .
مۇدىر بىگۇناھ ئادەمنى جازالىغانلىقى ۋە مېنىڭ ئەدىپىمنى
بېرىمەن دەپ لەت بولغىنى ئۈچۈن غەزەپلەنگەنىدى . ئۇ گەجگەمدىن
مۆجۈپ تۇتتى - دە ، ئىشىككە قارىتىپ ئىتتىردى :
— چىق شۇم ! سېنى بەشىنچى سىنىپقا ئەكىرىپ قويغان
ئادەمنىڭ گۆرى كۆيسۇن !
مەن تۆتىنچى سىنىپقا قايتىپ چىقتىم . تۆتىنچى سىنىپنىڭ
بالىلىرى خۇشال بولۇشۇپ كەتتى . بولۇپمۇ ، ھېساب مۇئەللىمى
خۇشال بولدى . ئۇ ھەر كۈنى چۈشتىن كېيىن مېنى ئۆيىگە ئاپىرات-
تى ۋە قىيىن مەسىلىلەرنى ئىشلەشكە سالاتتى .
بىر كۈنى مۇدىر چاقىردى . مەن مۇدىر ئىشخانىسىغا كىردىم .
— ئاڭلىسام ، سەن ھېساب دەرسىدە ھەممىدىن بۇرۇن قول
كۆتۈرىدىكەنسەن ، بىلەمسەن ، رەقىپ مېنىڭ ئىنىم بولىدۇ . سەن
كەلمەستە ، ئۇ تۆتىنچى سىنىپتا ھەممىنىڭ ئالدى ئىدى . سەن

كېلىپ ھە دېسىلا ئۇنىڭدىن بۇرۇن قول كۆتۈرۈۋېرىپ، ئۇنى پايسىندۇرۇۋەتتىڭ. ئۇ ھار ئېلىپ كېچىسى جۆيلۈيدىغان بولۇپ قالدى. ئاغرىپ - تارتىپ قالسا، مەن ساڭا موماڭنى كۆرسىتەمەن. سەن بۈگۈندىن باشلاپ رەقىپىڭ ئالدىغا ئۆتمەيسەن، ئۇ ھېسابنى چىقىرىپ بولمىغۇچە، قولۇڭنى كۆتۈرمەيسەن، دوسكىغىمۇ رەقىپ چىقىپ ئوقۇغۇچىلارغا چۈشەندۈرىدۇ، سەن ئاتىكارچىلىق قىلمايسەن! بىلدىڭمۇ؟ دېگىنىمنى قىلمىساڭ، قوغلىنىسەن!

مەن غەزەپتىن يېرىلغۇدەك بولدۇم ۋە ياتاققا چىقىپ ئەلەمدىن يىغلىۋەتتىم.

— يىغلىما، ئەلا، شۇنداق جاھان ئىكەن، كەمبەغەلگە خۇدايىم چىراي بەرسىمۇ دۈشمەنلىك بولىدىكەن، ئەقىل - ئىدراك بەرسىمۇ تارتقۇلۇقى بولىدىكەن... ئاڭلىسام، رايونغا كادىرلار دەمدۇ، ئەيتاۋۇر ھۆكۈمەتنىڭ ئادەملىرى كەپتۇدەك... بېرىپ دەپ باقامسەنيا؟ ...— دېدى قارا خىزمەتچى ئايال زىۋەرىخان ھەدەم ھالىمغا يېتىپ.

بۇ چاغ قىش، 1950 - يىلى بىرىنچى ئايلار ئىدى. بىزنى بەش كۈنلۈك قويۇپ بەردى. مەكتەپكە كۆمۈر ۋە ئوتۇن - ياغاچ ئەكېلىش ۋەزىپىسى يۈكلەندى. مەن ئۆيىمىزدىكى بىر توپ قورۇق قارىياغاچنى ئۆكۈزگە سۆرىتىپ ئالتىنچى كۈنى كەلدىم. ئۆكۈزنى ئاغىنەم راززاق ئېلىپ كەتتى. بىر ھەپتىدىن كېيىن مۇپەتتىش كەلدى. ئۇ قاپىقى يامان، سۆسەر جۇۋا، بۇلغار تاشلىق قولاقچا كىيگەن ئادەم ئىدى. ئۇ بىزنى قاتار تىزىپ قويۇپ:

— كېچىككەنلەر كىم؟ — دەپ ۋارقىرىدى.

ھېچكىم جاۋاب بەرمىدى. مۇدىر مېنى ۋە يەنە بىر بالىنى ياقىمىزدىن سۆرەپ چىقتى.

— قانچە كۈن كېچىكتىڭ؟ — دەپ سورىدى مېنىڭدىن مۇپەت-

تتش .
— بىر كۈن !
— يالغان !— دېدى مۇدىر ،— ئالتە كۈن كېچىككەن ھېلىقى بالا مۇشۇ !
— سولا !
مېنى ۋە ھېلىقى بالىنى سوغۇق ئۆيگە سولاشقا ئېلىپ ماڭدى .
— ئالتە كۈن كەلمىگەن رەقىپقۇ ! — دېدىم ئاچچىقىمغا چىدىماي .
— بۇ ناھەق بولىدى !— دېدى ھېساب مۇئەللىمى كەينىمىزدىن .
بىز ئىككى بالا سوغۇق ئۆيدە يېرىم كېچىگىچە تۇردۇق . ئۆمەر ئاكام ئەكېلىپ بەرگەن پۇرۇم چورۇق بىلەن كىگىز پايپىقىم مېنى سەنجۇسەنىڭ سوغۇقلىرىدىن ساقلاپ قالالمىدى . بىز جالاقلاپ تىترەپ ، ئۆي ئىچىدە يىغلاپ يۈرۈپ قاتراشقا باشلىدۇق . مېنىڭ پۇت - قوللىرىم كۆيۈشۈپ ھالىمدىن كېتىشكە ئاز قالغاندا ، بىرى قولۇپنى پالتا بىلەن ئۇرۇپ چاقتى . زىۋەرىخان ھەدەم بىلەن ئېرى — ئۇزۇن بۇرۇتلۇق ئىسمايىل ئاكام ئۆيگە كىرىپ كەلدى .
— نېمىشقا ئەقىللىق بولۇپ تۇغۇلغانسەن ، قوزام ! — زىۋەرىخان ھەدەم مېنى باغرىغا چىڭ باستى .
ئۆپكەمگە سوغۇق تېگىپ يېقىلدىم ، ئۇرۇن تۇتۇپ قانچە كۈن ياتقىنىمنى ئېسىمدە يوق . مەن شۇ ياتقىنىمچە مەكتەپتىن قالدىم . ئىككى ئايغىچە زىۋەرىخان ھەدەم باقتى ، تېخمۇ يامانلىشىپ ، كېزىك قوشۇلغاندىن كېيىن مېنى ھېلىقى رايونغا كەلگەن كادىرلار دوختۇرخانىغا ئەكىرىپتۇ . ناۋادا ، شۇ كادىرلار ۋە يېتىملارنىڭ بېشىنى سىلايدىغان ئەخمەت ئەپەندىنىڭ غەمخورلۇقىنى بىزگە يەتكۈزۈپ تۇردىغان زاماندىن مۇئەللىم ، مېھرىبان زىۋەرىخان ھە-

دەملەر بولمىغان بولسا، مەن ھايات قالمىغان بولاتتىم. مەن شۇ كادىرلارنىڭ پېشىنى تۇتقىنىمچە قويۇپ بەرمىدىم. ئۇلار ماڭا تۇ-غۇلۇپ مېھرىگە قانمىغان ئانام ۋە مېنىڭدىن كۆتكەن ئۈمىدلىرىنىڭ شولىسىنىمۇ كۆرەلمىگەن دادامنىڭ يوقلۇقىنى بىلىندۈرمىدى. مەن ھۆكۈمەت تەمىناتى بىلەن 1950 - يىلى غۇلجا شەھىرىگە بەشىنچى سىنىپقا ئوقۇشقا كىردىم...

كېچە، جىمجىت كېچە. مەن بۇ بالىلىقىنىڭ ئەستىن چىقماي-دىغان كۆرۈنۈشلىرىنى يەنە بىر قېتىم كۆرۈپ، نەملەشكەن كۆزلى-رىمنى سۈرتتۇم. دادامنىڭ ئارمان بىلەن دۇنيادىن ئۆتكەن سول-غۇن چىرايىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرسەم، ئۆپكەم ئۆرۈلىدۇ. ھا-يات بولغان بولسا، خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان مۇنۇ شەھەر-لەرنى، مۇنۇ باياشاتچىلىقنى كۆرمەسمىدى؟ ھېلىقى گۆڭگا چىراغ يورۇقىدا ئوكىلىرىغا رەسىم سىزىپ بېرىشنى ئەڭ چوڭ خۇشاللىق ھېسابلايدىغان ئوغلىنىڭ، بۈگۈن تاغ باغرىغا سېلىنغان، ئېلېكتر-لىك، ئاجايىپ گۈزەل ياتاقلىرىنى كۆرۈپ خۇشاللىقتىن تېرىسىگە سىغماي قالماسمىدى؟...

ئىشىك چېكىلدى. ئۆيگە رەقىپ كىرىپ كەلدى. ھېلىقى مېنى مازاق قىلغىنى ئۈچۈن مۇشت يېگەن، كېيىن ئاكىسىغا تايىنىپ مېنى بوزەك قىلغان رەقىپ مانا مۇشۇ. رەقىپ قانداق قىلىپ بۇ يەرگە كېلىپ قالدى، قانداق قىلىپ فاكۇلتېتىنىڭ مۇئا-ۋىن جۇرىنى ۋە پارتىيە ئەزاسى بولۇپ قالدى، بۇ نەرسىلەرنى سۈرۈشتۈرۈش مېنىڭ ئىشىم بولمىغاچقا، كارىم بولمىدى. ما جۇرىنىڭ دېيىشىچە، 1951 - يىلى ھەرقايسى جايلاردىن يېتىم بالىلارنى ئەكېلىپ ئوقۇتقاندا، شۇ قاتاردا رەقىپمۇ بۇ يەرگە كېلىپ قالغانىكەن...

— ساڭا بىر ھادىسە بولدىمۇ، نېمانچىلا تاتىرىپ

كەتتىڭ ؟ — دېدى ئۇ ئۆيگە كىرىپ .
— ھېچ ھادىسىگۇ بولغىنى يوق ، چىراي دېگەن ئۆزگىرىپ تۇرىدىكەن !— دەپ مۇجمەل جاۋاب بەردىم ئۇنىڭغا .
— مەن ئەتە شىنجاڭغا ماڭىدىغان بولدۇم ، ئۈچ ئايلىق رۇخ-سەت ئالدىم !— دېدى رەقىپ كارىۋاتقا ئۆزىنى تاشلاپ ، — ئاپامنىڭ ئاغرىقى ئېغىركەن ، تېلېگرامما كەلدى .
— مۇشۇ كۈنگىچە سېنىڭدىن سورىماپتىمەن . سې-نىڭ ئاتا ـ ئاناڭ بارمۇ ؟
— ئانام بار ، دادام 1952 ـ يىلقى چاپچاپ بازاردا ئېتىلىپ كەتتى ، — دېدى ئۇ مەيۈس ئاھاڭدا ئۇھ تارتىپ ، — كېيىن دادامنىڭ خاتا ئېتىلغانلىقى مۇقىملاشتۇرۇلدى .
— ئاپاڭچۇ ؟
— ئاپام ئاكام بىلەن بىللە .
— ئاكام بىلەن ؟ ئەدھەم مۇدىرنى دەمسەن ؟
— ھەئە ، ئۇ ھازىرمۇ مۇدىر .
بىز جىمىپ قېلىشتۇق .
— ئاداش ئەلا ، سېنىڭ قېشىڭغا مەسلىھەتكە كىر-دىم ،— دېدى رەقىپ گەپ باشلاپ ،— مەن گۈزەلئاي بىلەن توي قىلىدىغان بولدۇم . بۇنىڭغا قانداق پىكرىڭ بار ؟
— نېمە دەيسەن ؟ — كالتەك يېگەن ئادەمدەك سىلكىنىپ ، غەزەپ بىلەن سورىدىم .
— كېلىشىپ قالدۇق . پۇل بىلەن ئاخىر ئۇنىڭ قەلبىنى يۇمشاتتىم . ئۈچ قېتىم پۇل ئەۋەتتۇدىم ، ئاخىر ماقۇل جاۋابى كەلدى . بىر يۈز ئەللىك سوم خەجلەپ رازىلىق خېتىنى قولغا چۈشۈردۈم .
— ئادىلەنى قانداق قىلىسەن ؟ — مەن تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن سورىدىم .

— قوغلىغاندىن قاچ ، قاچقاننى قوغلا دەپتىكەن ، ئۇنىڭغا سانغا بېرىلگەن قىزنىڭ قانچىلىك قەدىر - قىممىتى بولاتتى ؟ ئادىلەنىڭ يېپىشقاقلىقى جېنىمغا تەگدى . ئەمدى مۇرادىمغا يەتتىم ، گۈزەلئاي مېنىڭ !

بۇ ئىش ماڭا قاتتىق ھار كەلدى ، لېكىن رەقىپكە غەزەپلىنىشىم ئورۇنسىز ئىدى . سەۋەبى ، مەن مورا ئوچاقتىكى كۆمۈر چوغىدەك ئىس - تۈتۈنسىز كۆيگەنىدىمغۇ . رەقىپ مېنىڭ قىز ئۈچۈن ئازاب چەككىنىمنى نەدىن بىلەتتى؟ ئۇنىڭ نەزىرىدە ، مەن قىزنى يامان كۆرەتتىم ، قىز راستتىنلا مېنىڭ خىلىم ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ قارىشىچە ، گۈزەلئاينىڭ ماددىي تەلىپى يۇقىرى ، مېنىڭ بۇ تەلەپكە جاۋاب بەرگۈدەك كۈچۈم يوق ، بۇ كۈچ ، كۆپ پۇللۇق رەقىپتە بار ئىدى . شۇنىڭ ئۈچۈن ، مېنىڭ ئۇنى چەكلەشكە ، ئۇنىڭدىن رەنجىشكە ئاساسىم يوق ، لېكىن مەن ئاڭسىز ھالدا پارتلاشقا تەييار ئىدىم . شۇ تاپتا ئاخىر بىر كۈن گۈزەلئاي باشقا بىرىنىڭ خوتۇنى بولۇپ كېتىدىغىنىنى بىلدىم . ئۇنداق پىكىر نېمىشقا بۇرۇنراق يادىمغا كەلمىدى ، مەنمۇ ئىدىيىدە تەييارلىق قىلىپ تۇرمايتتىممۇ؟ «گۈزەلئاي باشقا بىرىنىڭ خوتۇنى بولۇپ كېتىدۇ !» دېگەن خىيال بۈگۈنلا يادىمغا كەلدى . بۇ نەقەدەر ئېغىر تۇيۇلىدىغان گەپ - ھە ؟ بۇ گەپنى ئاڭلاش نېمانچە قورقۇنچلۇق ؟ گويا تاغ گۈلدۈرمامىسىدەك ، دېڭىز بورانلىرىدەك ، تاغ قىيانلىرىدەك دەھشەتلىك ئاڭلىنىدىغان بۇ گەپ تېخى دوستۇمنىڭ ئېغىزىدىن چىقماقتا…

ياق ، مەن ئۇنىڭسىز ئازابلىنىدىكەنمەن ، مېنىڭ ھاياتىمدا ئۇ بولمىسا زادىلا بولمايدىكەن… مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ غەزەپ ۋە ئەلەمدىن ئۆزگەرگەن چىرايىمنى ئوڭشۇۋېلىش ئۈچۈن كىتاب جاۋىنىغا قارىۋالدىم . ئۇن مىنۇتلۇق سۈكۈتتىن كېيىن رەقىپ :

— جىمىپ كەتتىڭغۇ ، قىيالمايۋاتامسەن ، ئەمدى كېچىكتىڭ ،

ئىشەنمىسەڭ، مۇنۇ خېتىنى ئوقۇپ كۆر! — ئۇ مەغرۇر گىدىيىپ كاستۇمىنىڭ يانچۇقىدىن چىرايلىق كونۋېرتنى ئالدى-دە، ئۈستەلگە تاشلىدى. مېنىڭ ئۇنىڭ يۈزىگە قارىغۇدەك ھالىم قالمىغانىدى، بۇ مەغلۇبىيەت، روھىي زەربە پۈتلىرىمنى ماغدۇرسىزلاندۇردى، كۆزلىرىمگە قاراڭغۇلۇق تىقتى. مەن خۇددى قوقاس دەسسىۋالغاندەك بىئارام بولدۇم، پېشانە تەرىمنى تەستە ئېرتىپ، ئۇنىڭغا بۇرۇلدۇم ۋە ئىختىيارسىز ھالدا:

— گۈزەلئايمۇ؟ ياق، ئۇ سېنىڭ ئەمەس، مېنىڭ! — دېدىم.

— ئۇنىڭ روھى سېنىڭ بولۇشى مۇمكىن، لېكىن جىسمى مېنىڭ!

— ياق، ياق! — دەپ ۋارقىرىدىم مەن رەقىپكە، — سەن ئۇنى پۇل بىلەن تۇرماق، پىچاق، پالتا، ئوق، خەنجەر بىلەنمۇ مېنىڭدىن ئاجرىتىۋالالمايسەن. ئۇ چىن يۈرىكى بىلەن ماڭا بېرىلگەن. سېنىڭ پۇللىرىڭ، ئۇنىڭ يۈرىكىدىن ئورۇن ئالالمايدۇ.

— كۆرسەن تېخى! — ئۇ غەزەپتىن تىترىدى، — سېنىڭ يادىڭدا يوق چاغلاردا، مەن ئۇنى ياخشى كۆرگەنمەن، قانچىلىك كۆيۈك ئازابى تارتتىم بىلەمسەن؟ ئەمدىزە، ئىش بۇ دەرىجىگە يەتكەندە، ئاپلا دەپ گۆشۈكنى يېگىنىڭ بىلەن پايدا تاپالمايسەن، دوستلۇقنى مۇھەببەت ئۈچۈن قۇربان قىلىۋېتىمەنكى...

— نېمە قىلساڭمۇ، قىزنىڭ قەلبىدىن ئورۇن ئالالمايسەن!

— نېمە؟ كىم قەيەردىن ئورۇن ئالىدىغىنىنى كۆرىمىز تېخى، ۋۇي ياخشىلىقنى بىلمەيدىغان ھاماقەت!

ئۇ ئىشىكنى جالاقىدە يېپىپ چىقىپ كەتتى.

بۇ ھەقتە رەقىپ بىلەن توقۇنۇشۇم تېخى تۈنجى قېتىم ئىدى. مەن ھامان ئۇنىڭ بىلەن سۈركىلىش بولۇشىنى بىلەتتىم. بۇ سۈركىلىش ئويلىغىنىمدىن بۇرۇن ۋە تۇيۇقسىز كەلدى. رەقىپنىڭ گۈزەلئاي ئۈچۈن ھەرنېمە قىلىشقا تەييار ئىكەنلىكىنىمۇ بىلىمەن.

ئۇ باھانە تېپىپ مېنى پۈتلاشتۇرۇشى ، سىرغامغا تايدۇرۇشىمۇ مۇمكىن . ئۇنىڭ بىلەن ئېچىشىش كۆڭۈلسىزلىكتىن باشقا ئىش ئەمەسقۇ ؟ ئۇ ئۇستۇمدىن ئىغۋا ـ تۆھمەت تارقىتىشىمۇ ، ئەڭ مۇھىمى ، مېنىڭ ئۆگىنىشىمگە توسقۇنلۇق قىلىشى ، مېنىڭ بەخۇدلۇقۇمدىن پايدىلىنىپ زىيان سېلىشىمۇ مۇمكىنغۇ ؟ خاتىرجەم ئۆگىنىش ئۈچۈن ، قۇلىقىمنى چىڭ ئېتىپ قىزدىن كېچەيمۇ ؟ ئۇ چاغدا ، مېنىڭ ياشلىق غۇرۇرۇم نەدە قالىدۇ... مەن رەقىپ ئۇستەلگە تاشلىغان كونۋېرتنى ئاچتىم :

«سالام ، رەقىپ ئاكا !

سىز ئارقىلىق ئادىلەگە ، ھېلىقى سوغۇق مىجەز ئاغىنىڭىزگە سالام .

مېنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشۇمنى بىلىشكە قىزىقىدىكەنسىز . مەن قىسقىچىلا ئېيتىپ بېرەي . ئاۋازىمنى مەشق قىلىش مېنىڭ ئاساسىي مەشغۇلاتىم بولغاچقا ، ھەر كۈنى سەھەر تۇرۇپ ، دەرەخ ئارىلىرىدا يۈرۈپ ۋارقىرايمەن ، چىرقىرايمەن ، ئاندىن كېيىن تاماق ، دەرس ، چۈشلۈك ئۇيقۇدىن كېيىن يەنە ئىككى سائەت دەرس ، دەرستىن كېيىن ئۆزۈم يالغۇز كوچا سەيلىسى قىلىمەن ، خىيال سۈرىمەن . ئاخشاملىرى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ كىتاب كۆرىمەن (رومان) ، قىزىقارلىق كىتابلار يوق . «كۆكيۈن»نى ئوقۇسام ، قىزىقى يوقكەن ، «ياشلىق ناخشىسى» ماڭا ياقىدۇ . «قىزىل قىيا»نى ئوقۇپ قورقۇپ قالدىم . ھە راست ، «مېھرابتىن چايان» بىلەن «ئۆتكەن كۈنلەر»نى ئەۋەتىپ بېرەلەمسىز ؟ ئائىلە ، مۇھەببەت توغرىسىدا يېزىلغان كىتابلار بولسىمۇ بولىدۇ . سىز بۇنداق كىتابلارنى يامان كۆرىسىز . سىز تاپالمىسىڭىز ، ھېلىقى ئەلا دېگەن دوستىڭىزغا دېسىڭىز تېپىپ بېرىدۇ .

شۇنداق قىلىپ ، ئاخشىمى كىتاب كۆرىمەن ، كۆپىنچە كىنو كۆرىمەن . «سەرگەردان» ، «باغدات ئوغرىسى»غا ئوخشاش كىنولار ماڭا ياقىدۇ... بۇ يەردە پۇل بەك خەجلىنىدىكەن . دادام ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئېيىغا ئوتتۇز سومدەك ئەۋەتىدۇ ، ئۇششاق - چۈششەك يېمەكلىككىلا ئاران يېتىدۇ . شۇنىڭ ئۈچۈن ، سىزنىڭ سودا بۇيرۇپ ئەۋەتكەن بىر يۈز ئەللىك سوم پۇلىڭىزنى خەجلەپ قويدۇم . ئۇنى ئۆيدىن پۇل ئالدۇ- رۇپ قايتۇرۇپ بېرىۋېتىمەن . خاپا بولماسلىقىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن . بېيجىڭغا مېنى يوقلاپ كېلىمەن دەپسىز ، ئېختىيا- رىڭىز ، لېكىن مەن سىزنى تەكلىپ قىلالمايمەن ، شۇنداقلا سىزنىڭ ئۇزۇندىن بېرى ماڭا قويۇپ كېلىۋاتقان تەلىپىڭىزگە ھازىرمۇ ئېنىق جاۋاب بېرەلمەيمەن . مەن ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ خىزمەتكە چىقمىغۇچە ، بۇ توغرۇلۇق ئويلىنالمايمەن . ئۇن يىل كۈتىمەن دەپسىز ، كەلگۈسىنىڭ ئىشىغا ھازىر بىر نەرسە دېگىلى بولمايدۇ ، شۇ چاغدا كۆرەرمىز...

مەن ئومۇمەن ، سىز توغرۇلۇق يامان پىكىردە ئەمەس- مەن . ئەلاغا قارىغاندا ، سىزنىڭ ئادەمگەرچىلىكىڭىز كۆپ يۇقىرى . مەن سىزنىڭ مۇشۇ مىجەزىڭىز بىلەن بەختلىك بولالايدىغانلىقىڭىزغا ئىشىنىمەن ۋە سىزگە چىن دىلىمدىن بەخت تىلەيمەن .

سالام بىلەن : گۈزەلئاي

1958 - يىلى 13 - ئاۋغۇست ، بېيجىڭ»

مەن خەتنى قايتا - قايتىلاپ ئوقۇدۇم ، لېكىن رەقىپكە «ما- قۇل جاۋاب» بەرگەن بىرەر سۆزنى تاپالمىدىم . رەقىپ بۇ خەتنىڭ قايسى يېرىدىن گۈزەلئاي تۇرمۇش قۇرۇشقا رازى دېگەن مەنە چىقاردىكىن ، مەن زادىلا چۈشىنەلمىدىم . لېكىن ، قىزنىڭ رەقىپ-

كە يازغان خېتىدە مېنى ئۈچ يەردە چېقىپ ئۆتكىنى ، سوغۇق
مىجەز دېگىنى ماڭا ئەلەم قىلدى . بولۇپمۇ ، ئادەمگەرچىلىكتە مېنى
رەقىپتىن تۆۋەن ئورۇنغا قويغىنى ماڭا هار كەلدى . مېنىڭ پويىز
ئىستانسىسىغا ئۇزىتىشقا نېمىشقا چىقمىغىنىم ، هېلىقى كۇنى قىز-
نىڭ كۇتكەن يېرىدىن چىقمىغىنىم ، قىز ئۇچۇن چۈشىنىك-
سىزمىدۇ ـ هە؟ ئەلۋەتتە ، بىر قىز سېنىڭدىن ئۆزىنىڭ ئەڭ
گۇزەل تۇيغۇلىرىغا جاۋاب ۋە هېسداشلىق تەلەپ قىلىۋاتقاندا ، سەن
ئۇنىڭ دېگەن يېرىدىن چىقمىساڭ ، قىز سېنىڭدىن رەنجىشكە ،
هەتتا نەپرەتلىنىشكە هەقلىق ، سەن ئۆزۇڭنىڭ قىزغا بولغان يال-
قۇنلۇق مۇهەببىتىڭنى يۇرىكىڭنىڭ چوڭقۇر قاتلىمىغا يوشۇرۇپ
قويۇپ ، ئۇنى سىر ۋە تىلسىم قىلىۋالساڭ ، مۇهەببەت دۇنياسىغا
تېخى ئەمدى قەدەم قويغان تەلۋە قىزدىن بۇ سىرلىق تېپىشمىقىڭغا
جاۋاب ئىزدىسەڭ ، قىزنى بىزار قىلماي قالاتتىڭمۇ؟ سەن ، ئەلۋەت-
تە ، ئۆزۇڭنى ئازابتىن قۇتقۇز ، بۇنىڭ بىلەن ساڭا تەلپۇنگەن ياش
دىلنى بەختلىك قىل . سەن ئادەمسەن ، ئۆزۇڭنى ئەۋلىيا سۇپەت
قىلىۋېلىشقا هەقلىق ئەمەسسەن . بىلىم ، خىزمەت ، تۆهپە ، يەنە
تۇرمۇش ، مۇهەببەت ئىنسان ئۇچۇن هاۋادەك زۆرۇر . هەممىلا
ئىنسان مۇشۇ قانۇنىيەت بويىچە ياشايدۇ . سېنىڭ بۇ قانۇنىيەتكە
خىلاپلىق قىلىشقا زادىلا هەققىڭ يوق !

مەن ئۆيدە مېڭىپ يۇرۇپ ئۆزۇمنىڭ تۇرمۇشقا تۇتقان مۇئامى-
لەمدىكى خاتالارنى مانا مۇشۇنداق ئىزدىدىم ۋە ئۇنى هەل قىلىشنىڭ
ئۇسۇللىرى ئۇستىدە ئۇزاق باش قاتۇردۇم .

4

خىيال بىلەن ئازابتىن قۇتۇلالمىدىم . خىيال قىلغانسېرى ،
مېنىڭ روهىي ئازابلىرىم كۆپەيگىلى تۇردى . خەنزۇچە يېزىلغان

«دۇنيا ئەدەبىياتى» دەرسلىكىنى بېرىلىپ ئۆگىنىۋاتىمەن . مەن
هازىر كۈندىلىك ئۆگىنىش مەشغۇلاتىمنى ئون سائەتتىن ئاشۇرۇ-
ۋەتتىم ، لېكىن خىيال قىلىشقا يەنە ۋاقىت چىقىرالايمەن ، خىيال-
دىن قۇتۇلۇش ئۈچۈنلا ، ئۇيقۇم كەلمىگەچكە ، كېچىلىرى «فا-
ئۇست »نى ياكى شېكىسپىر دراممىلىرىنى ئوقۇيمەن . بايرون ، شىل-
لىر ، پېدوفى ، پۇشكىن ، لېرمونتوفلارنىڭ شېئىرلىرىنى ، بولۇپ-
مۇ مۇھەببەت ، جۇدالىق ، ئىنتىزارلىق توغرىسىدىكى شېئىرلىرى-
نى ئوقۇيمەن ، خەنزۇچىسىنى يادلايمەن ، ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قى-
لىمەن... نەۋائىنىڭ :

غۇربەتتە غەرب شادمان بولماس ئىمىش ،
ئېل ساڭا مۇشفىق ، مېھرىبان بولماس ئىمىش .
ئالتۇن قەپەس ئىچرە گەر قىزىلگۈل بۇتسە ،
بۇلبۇلغا تىكەندەك ئاشىيان بولماس ئىمىش .
(غۇربەتچىلىكتە غېرىب شاد ـ خۇرام بولمايدىكەن .
باشقىلار ئۇنىڭغا شەپقەتچى ، مېھرىبان بولمايدىكەن ،
ئالتۇن قەپەستە قىزىلگۈل ئۆستۇرۇلگەن بىلەنمۇ ،
ئۇ بۇلبۇلغا تىكەنچىلىك ئۇۋا بولمايدىكەن) .

دېگەن مىسرالىرىنى ئوقۇغىنىمدا ئىختىيارسىز هاياجانلىنىمەن .
مانا ، بايروننىڭ مىسرالىرىنىمۇ ئـۇيغـۇرچىغـا تـەرجىمە قىلىپ
كۆردۈم :

ئۇنتۇما ، ئەي قىزچاق ، خوشلاشقاندا
يۈرىكىمنى قايتۇرۇپ بەرگىن ماڭا .
يۈرىكىم ۋىدالاشقان بولسىمىگەر
تەندە قالغان پارچىنىمۇ ئالغىن مانا !...

ئارقىدىنلا ئۆز ھېسسىياتىمنى ئەيىبلەش ئۈچۈن، پېدوفىنىڭ مۇنۇ مىسرالىرىنى تەرجىمە قىلدىم:

مۇھەببىتىم ئوخشايدۇ سۇرلۇك ئورمانغا،
قاراقچىدەك كۇنداشلىق قىلدۇرىدۇ ئۇندا.
ئۇ ئۈمىدسىز: خەنجىرى يالتىرار قولدا،
ئاسايىشلىق ئۆلۈم ياتار ھەر ئورۇلغاندا.

... لېكىن يادلاش، تەرجىمە قىلىش، مېنىڭ مىنۇتسېرى ئۆرلەۋاتقان سېغىنىش، ئىنتىلىشلىرىمنى ھېچ باسالمىدى. ئۆزۈمنى بىرەر كۈچ بىلەن ئىدارە قىلىش ئۈچۈن، پۈتۈن ھاياتىدا شەخسىي ھالاۋەتكە بېرىلمىگەن شەخسلەرنىڭ تەرجىمىھالىنى قاراشتۇردۇم، لېكىن ئۆزۈمنى بېسىۋالالمىدىم. ھاشىرنىڭ خېتىنى قولۇمغا ئالدىم. ئۇنىڭ مېنىڭ خېتىمگە جاۋابەن يازغان سۆزلىرى مېنى ئىختىيارسىز جەلپ قىلىۋالدى: «نېمە؟ سەن قىزغا ئاشىق بولدۇم دەمسىنا؟ ۋۇتەيدە بىزگە ھاكاۋۇرلۇق قىلغان، ئادىكالۇن[1] بىلەن ئۆزىنى پەرىشتە قىلىپ كۆرسىتىدىغان ھېلىقى تەكەببۇر گۈزەلئايغىمۇ تېخى! مۇشۇ بىر ئىشتىنلا سېنىڭ چۈشكۈنلۈكۈڭ، غايە، ئارزۇ دېگەنلەرنى چۆرۈۋەتكەنلىكىڭ بىلىنىپ تۇرۇپتۇ. يىگىرمە ئىككى ياشقا كىرمەي تۇرۇپ قىزلارغا ئاشىق بولۇپ، كېچىسى ئۇخلىيالمىغان بولساڭ، بىزدىن چىققان «ئۇلۇغ ئالىم» بۆشۈكىدىلا تۈگەپتۇ. مۇھەببەت — چىرىتكۈچ، مۇھەببەت — ئىنسان روھىغا چۈشىدىغان ھال كېسىلى، شۇم بويا! ئاشىقتىن ئالىم چىقمايدۇ (لاۋزا شائىرلار بۇنىڭ ئىچىگە كىرمەيدۇ). ئۇلۇغ نيۇتون، نوبېل... ساڭا ئۈلگە بولارمىكىن دەپ

① ئادىكالۇن — بىر خىل ئەتىرنىڭ نامى — ت.

ئۆيلىسام، سەن ئەخمەق لېرمونتوفچىسىغا «زامانىمىزنىڭ قەھرىمانى» بولۇپ ئوتتۇرىغا چىقىپسەن، پۇشكىنچىسىغا گوئنچاروۋا ئۈچۈن دۇئېلدا ئۆلىدىغان ئوخشىمامسەن!...»

مەن بۇ ئەيىبلەشلەرنى ئوقۇپ كۈلۈپ كەتتىم. مەن ھاشىرغا خىيالىمدا جاۋاب بەردىم: «فائۇست ئۇلۇغ ئالىم، ئۇ كامالىغا يەتكەن چېغىدا بىر قىزغا ئاشىق بولدىغۇ؟ ئۇلۇغ يازغۇچىلاردىن لىۋ. تولستوي، بالزاك، شېكىسپىر، گيوگو، گيوتىلارمۇ ئۆز ھاياتىدا شەخسىي مۇھەببەت ئۈچۈن نۇرغۇن ۋاقىتلىرىنى سەرپ قىلغانغۇ؟ ئىنسان بار ئىكەن، مۇھەببەت بولىدۇ. ئىنسان ئۈچۈن مۇھەببەت يۈكسەك قەدىر - قىممەتكە ئىگە بىر پەزىلەت. سەن نېمىشقا بۇنىڭغا نەپرەت بىلەن قارايسەن؟ ئۇنى ئاز دەپ، ئۆز نەپرىتىڭنى ئىنسانىي خىسلەتنىڭ بىر ئۆلگىسى قىلىپ باشقىلارغا تاڭىسەن؟ سەن ئوقۇپ يۈرگىنىڭدە، ياشلارنىڭ مۇھەببەت سەزگۈلىرى ئۈستىدە نۇرغۇن ئىلمىي گەپلەرنى قىلغانىدىڭغۇ؟ بارلىقنى خەلققە بېغىشلىغان ئادەملەردە مۇھەببەت سەزگۈسى بولماسلىقى لازىممۇ؟ ساڭا بۇ چۈشەنچە نەدىن يۇقتى؟ كوممۇنىست — ئۇلۇغ نام، لېكىن ئۇ ھەرگىز ساپ مۇھەببەتنىڭ دۈشمىنى ئەمەسقۇ؟ قىممەتلىك دوستۇم، مەنمۇ ئۆز نۆۋىتىدە سېنى ئەيىبلەپ ئۆتەي. سېنىڭ ئىنسان توغرىسىدىكى چۈشەنچەڭ خاتا، ئىنسان — تۆمۈر پارچىسى ئەمەس، ئۇنىڭ نازۇك، گۈزەل سەزگۈلىرى بولىدۇ. مانا بۇ سەزگۈلەرنىڭ جەۋھىرى — ساپ مۇھەببەت. ساڭا بىر داڭلىق ياپون شائىرىنىڭ بىر كۇپلېت شېئىرىنى ئېيتىپ بېرەي:

بار ئىكەن چۆل ئارا كىچىك بىر ماكان،
دەرەخسىز، گىياھسىز... بار ئىكەن ئىنسان.
قۇشلارمۇ قونماسكەن، ئۇ يەردە لېكىن،
كامالەت تاپاركەن مۇھەببەت ھامان...

... بىلىپ قوي ، مېنىڭ سەن نەپرەتلىنىدىغان بىر ھاكاۋۇر قىزغا ئاشىق بولۇپ قېلىشىم نەپرەتلىنەرلىك ئىش ئەمەس ، بەلكى قەدىرلىگۈدەك ئىش . مەن سېنىڭ ئىزىڭنى بېسىپ ، ئۆز ھېسسىيا- تىمنى سۈنئىي يول بىلەن يوشۇرۇپ يۈرۈپ ، مانا چەكسىز ئازاب دېڭىزىغا غەرق بولدۇم . مېنى بۇ دولقۇنغا تېخىمۇ پاتۇرۇشنىڭ يولىنى ئىزدىمەي ، ماڭا قۇتۇلۇشنىڭ يولىنى كۆرسەت ! مەن سې- نىڭدىن شۇنى ئۈمىد قىلىمەن... «تۇزۇكرەك قىزنى ياخشى كۆر- سەڭچۇ كاشكى ، دېگەنلىرىڭنى قانداق قىلاي ، گۈدەك بالىدەك سۆزلەيسەن - دە ، ھاشىر . سەن قازادىن ئۆلگۈچىنىڭ جەسىتىنى كۆرۈپ ، چىرايلىقراق يەردە ئۆلسەڭ بولماسمىدى ! دېگەندەك ئەخ- مىقانە گەپ قىلىۋاتىسەن ، كىم قانداق قازا بىلەن ئۆلۈشىنى بىلمە- گەندەك ، كىشى قانداق بىر قىزغا ئاشىق بولۇشىنىمۇ ھەرگىز بىلمەيدۇ . كىم كىمگە ئاشىق بولسا ، ئاشۇ مەشۇقى ئاشىقى ئۈچۈن قىممەتلىك ۋە چەكسىز گۈزەل . مۇھەببەتنىڭ ئەتىۋارىمۇ مانا شۇ يەردە !...

مەن ھاشىر بىلەن غايىۋانە بولۇۋاتقان مۇنازىرەمنى ۋاقىتلىق توختاتتىم . بۇ مۇنازىرىلەرمۇ گۈزەلئاي ئۈچۈن ئېچىشىۋاتقان يۈرە- كىمگە مەلھەم بولالمىدى . كىتاب ئوقۇسام زېھنىمگە ھېچ كىرمە- دى ، ياتسام ئۇيقۇم كەلمىدى ، بىر ئارتىس دوستۇم يادىكار قىلىپ قويۇپ قويغان تەمبۇرۇمنى قورسىقىمغا قويۇۋېلىپ مۇڭلۇق كۈي- لەرگە چېكىپ باقتىم ، ياق ، يەنە ئارام ئالالمىدىم . ئىچ - ئىچىمە- دىن دولقۇنلىنىپ چىقىۋاتقان ھېسسىياتلىرىمنى شېئىر بىلەن با- يان قىلىش ئىستىكى پەيدا بولدى ، قولۇمغا قەلەم ئېلىپ تۆۋەندىكى مىسرالارنى يازدىم :

ئۇنتۇما

سەن كەتتىڭ كەينىڭگە يېنىشلاپ بېقىپ،
قالدىم مەن جۇدالىق ياشلىرىم ئېقىپ.
ئەسلەيمەن ھەر مىنۇت ئۇنىسىز سېغىنىپ،
يول يىراق، دىل يېقىن، شۇنى ئۇنتۇما!

يۈرىكىمنى يېرىپ كۆرسىتەلمىدىم،
ۋەسلىڭگە تەلمۈرۈپ ھېچ يېتەلمىدىم.
بىر دەممۇ دىلىمنى خۇش ئېتەلمىدىم،
سېنىڭسىز كۈن قىيىن، شۇنى ئۇنتۇما...

يازغان شېئىرىم ئۆزۈمگە ياقمىدى، ئېيتمىدىغان سۆزلىرىم مىسرالارغا سىغمىدى. مېنى قىيناۋاتقان ھېلىقى يوشۇرۇن كۈچ ھېچ ئازايمىدى، مەن سىرتقا چىقىپ پويىز يولىنىڭ بويىغا كەلدىم. كۆمۈر باسقان بىر پويىز ئەتراپنى تىترىتىپ ئۆتۈپ كەتتى. مەن پويىز كەتكەن شەرق تەرەپكە قاراپ قاتتىق خورسىنىش بىلەن گۈزەللىكىنى كۆرۈشنى ئارمان قىلدىم. مەن ئەمدى ئىقرارمەن، ئارزۇيۇمنىڭ تەتۈرىچە، بىر قىزغا ئاشىق بولۇپ قالغانمەن. ھېچ بىلمەيمەن، قىزنىڭ نېمىسى ماڭا ياققاندۇ؟ چىرايىدىن باشقا ئادەمنى جەلپ قىلارلىق يەنە نېمىسى بار! مەن، ئادەمگە باھا بېرىشتە ئاۋۋال قەلبىگە قاراش كېرەك، دېگەننى دائىم سۆزلەيتتىم. مانا ئەمدى مەن ئۇنىڭ چىرايىغا ئاشىقمەن. دېمەك، مەن يالغان نەرسىلەر بىلەن ئۆزۈمنى ۋە باشقىلارنى ئالداپ كەلدىممۇ ياكى پەزىلەت جەھەتتە مەن تېخى خامموّ؟...

ياتىقىمغا قايتىپ كېلىپ ھاراق ئىچتىم، ھاراقنىڭ كۈچى بىلەنلا تاڭغا يېقىن ئۇخلاپ قالدىم.

ئەتىگەنلىكى ئىشىكىم قاتتىق ئۇرۇلغاندا ئويغاندىم.

— بولۇڭ، تېز كىيىنىڭ، ئويۇن باشلىنىپ كېتىدىغان بولدى! — بۇ، ئادىلەنىڭ ئاۋازى ئىدى. مەن ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدىم:

— يەنە چېلانلىققا بارىدىغان گەپمۇ؟ دەرياغا بوتولكا ئېتىشىمىزمۇ؟

— ھەئە، ئەمدى دەرياغا ئۆزىمىزنى بىراقلا ئاتىمىز! ھا... ھا... ھا...

قىز شوخلۇق بىلەن قاقاقلاپ كۈلدى.

مەن كىيىنىشكە باشلىدىم.

— بولۇڭ دەيمەن، بۈگۈن چۈشتىن كېيىن شىنجاڭ ۋالىبول كوماندىسى بىلەن گەنسۇ ۋالىبول كوماندىسى ئويۇن كۆرسىتىدىكەن. ياق دېيىشكە رۇخسەت يوق! ياسىنىشقا ۋاقىت يوق!

قىز قولۇمدىن تارتىپ كارىۋىتىمدىن چۈشۈردى. مەن بۈگۈن بولىدىغان دوكلاتتىن قېلىپ قېلىشنى خالىمايتتىم. لېكىن، ئۆزۈم ۋالىبولغا ناھايىتى ئامراق، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇنۇ قىزنىڭ تەلپى قاتتىق ۋە قەتئىي ئىدى.

بىز يېرىم سائەتتىن كېيىن شەھەر ئىچى پويىزىغا چۈشۈپ، يازلىق تەنتەربىيە مەيدانىغا قاراپ ماڭدۇق.

بىز قىستىلىشىپ يۈرۈپ مەيدانغا يېقىن جايدىن ئورۇن ئالدۇق ۋە كۈنگە قاقلىنىپ خېلىلا پىشقاندىن كېيىن ئويۇن باشلاندى. ئاۋۋال قىزلار كوماندىسى چۈشتى. شىنجاڭ كوماندىسىدىن ياش، زىلۋا قىز ئويۇن باشلىنىش بىلەنلا كۆرگۈچىلەرنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىشقا باشلىدى. قىز ئاساسلىق ھۇجۇمچى ئىدى. ئۇ تېز چىققاتتى، ئېگىز سەكرەيتتى، قاتتىق ئۇراتتى. ئۇنىڭغا ئۇزۇلمەي چاۋاكلار چېلىندى. «7» نومۇرلۇق بۇ قىز ماڭا بىردىنلا تونۇش ۋە ناھايىتى يېقىن بولۇپ تۇيۇلۇشقا باشلىدى. مەن ۋارقىراپتىم:

— ئەلانۇر !

ئادىلە ھەيران بولۇپ قالدى . مەن ئەلانۇر توغرىسىدا بىلگەنلە-
رىمنى ئادىلەگە سۆزلەپ بەردىم .

— تېز ئۆسۈپتۇ ،— دېدى ئادىلە خۇشال بولۇپ ،— بىزنى
باشقىلار «غۇلجىلىق پوچىلار» دېيىشىدىكەن ، بىزدە پوچىلارمۇ
بار ، لېكىن مۇنۇ ئەلانۇردەك ، سىزدەك ، گۈزەلئايدەك نوچىلارمۇ
بار . بىر يىلدىن كېيىن ئاساسىي ئويۇنچىغا ئايلانماق ئاسانمۇ ،
تالانت بۇ ، خۇددى سىز بىر يىلدىلا خەنزۇچە رومان ئوقۇيالايدىغان
بولغاندەك ، گۈزەلئاينىڭ ئاۋازى ئالاھىدە يۇقىرى ئاۋاز بولۇپ
چىققاندەك بىر مۆجىزە !

ئۇ ئۆز سۆزىدە ھامان گۈزەلئاي بىلەن مېنىڭ ئىسمىمنى بىر
يەرگە قويۇۋالاتتى ۋە ھەر ئېغىز سۆزىدىن كېيىن ماڭا كۈلۈمسى-
رەپ قاراپ قوياتتى . دولقۇنلۇق قىرقىم چاچلىرى ئارىسىدىن يې-
رىنچە قارىغاندا ، ئۇنىڭ قوۋلۇق يوشۇرۇنغان قوي كۆزلىرىدە بىر
سوئال «مانا مەن» دەپ تۇراتتى .

— سىزدىنمۇ تېز ئۆستىمۇ ؟— مەن ئادىلەگە چاقچاق قىلى-
دىم ،— ناخشىچى ، گارمونچى ، روياپچى ، چاقچاقچى ، تانسىچى —
بەشتە ئاتاقلىق ! ›

— ھە ، يەنىچۇ ؟— قىز مېنىڭ جەينىكىمنى چىمدىپ قوي-
دى . مەن خۇددى ئەتراپىمىزدا ئولتۇرغان خەنزۇلار ئۇيغۇرچە
گەپنى ئۇقۇپ قالىدىغاندەك ئۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدىم :

— فاكۇلتېت جورنىلىنىڭ بولغۇسى خانىمى !

— ئۆلۈك ! — دېدى ئادىلە يالغان دومسىيىپ ، — شۇ
جورنىلىڭىزنى چېكىڭىزغا قىستۇۋېلىڭە ، بۇ «خانىم»لىقىڭىز مومايغا
گۈل ياراشمىغاندەك ، ماڭا ياراشمايدۇ !

ئۇ ئەلەم بىلەن ئىچىنى تارتتى - دە ، ماڭا تېخىمۇ يېقىن
ئولتۇرۇۋېلىپ پىچىرلىدى :

— ئۇ گۈزەلئاي كەتكەندىن بېرى، بىر قېتىممۇ مېنى كەچكى سەيلىگە تەكلىپ قىلمىدى، ياتىقىغا كىرسەممۇ تۈزۈك ئېچىلمايدۇ. ئاچچىقىمدا گۈزەلئايغا خەت يازدىم. بىر ئامال قىلىپ مۇشۇ رەقىپ دېگەننى مۇرادىغا يەتكۈزەي دېدىم. گۈزەلئايدىن تۆت كۈندىن كېيىنلا جاۋاب كەلدى. نېمە دەپتۇ دېمەمسىز؟ ئىككى دۇنيا سەن ئادىلەدەك دوستۇم يوق! دەپ يېزىپتۇ. ئەتىسىلا چاقچاق دەپ خەت يېزىۋەتتىم. ھەي تەڭشەلمىگەن ئالەم. رەقىپ گۈزەلنى، گۈزەل سىزنى ياخشى كۆرىدۇ. سىز بولسىڭىز كىتابنى... ئەنە قاراڭە، ئۇ قىزمۇ سىزگە قاراۋاتىدۇ!

قىزلارنىڭ ئويۇنى ئاخىرلاشتى. ئەلانۇر كىيىمىنى كىيىپ بولۇپ ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى. مەن ئورنۇمدىن تۇرۇۋىدىم، قىز مەن تەرەپكە قاراپ ماڭدى. مەن، ئەلانۇر قىزغىن كۆرۈشىدۇ، ھەتتا ۋارقىرىۋېتىدۇ، دەپ ئويلىغانىدىم، شۇنىڭ ئۈچۈن ئادەملەرنى ئاتلاپ ئۇنىڭغا قاراپ ئالدىراپ ماڭدىم. مەن ئۇنىڭغا قولۇمنى سۇندۇم. ئەلانۇر نېمىشقىدۇر ماڭا ناتونۇش بىرىگە مۇئامىلە قىلغاندەك سوغۇق مۇئامىلە قىلدى:

— مېنى تونۇمىدىڭىزمۇ ئەلانۇر، مەن ئەلا!

— تونۇدۇم، — دېدى قىز پەرۋاسىزلا، — بايىلا تونۇغان!

مەن ئەجەبلەندىم ۋە نارازى بولدۇم. ياتىقىمغا كەلگەن رازىيەنىڭ دوستى — رازىيەنىڭ نازۇك سىرلىرىنى ماڭا ئېيتقان قىز ئەمدى مېنى تونۇمىغىلى قىللا قالدىمۇ؟ مەن خىجىل بولۇپ:

— رازىيە خەت يېزىپ تۇرامدۇ؟ — دەپ سورىدىم.

— سورىغىنىڭىزغا رەھمەت، — دېدى قىز تۆۋەن لېۋىنى ئاستا چىشلەپ قويۇپ، — يېقىندا ئۈرۈمچىگىمۇ كېلىپ كەتتى!

مەن تېخىمۇ ھەيران قالدىم:

— نېمىگە كەپتۇ؟ نېمىشقا ماڭا خەت يازمىدى؟ سىز بولسىڭىزمۇ تېلېگراما بېرىپ قويماپسىزغۇ؟

— نېمە پايدىسى؟ — دېدى قىز قوشۇمىسىنى تۈرۈپ، — ئەرزىمەس ئىشلارغا سىزنىڭ ئاۋارە قىلىشىنىڭ ھاجىتى بولمىسا كېرەك!

مەن بىرەر كۆڭۈلسىزلىك بولغانلىقىنى پەملىدىم - دە:

— رازىيە رەنجىپ قاپتىمۇيا؟ — دەپ سورىدىم. ئەلانۇر تىرىنىقىنى تاتىلاپ تۇرۇپ سۆز ياغدۇرۇشقا باشلىدى. ئۇنىڭ ئاۋازى تىترەپ چىقاتتى:

— بىچارە، بەختسىز دوستۇم، مېنىڭدىن رەنجىيدۇ. مەن پۇشايمان قىلىمەن، نېمىشقىمۇ رازىيەنىڭ ھېسسىياتلىرىنى سىزگە بىلدۈرۈپ قويدۇم! بىلەمسىز، رازىيەنىڭ بەختسىزلىكىگە مەن سەۋەبچى بولدۇم. سىز دىنىمۇ رەنجىيمەن، نېمىشقا ھاشىر دېگەن تومبالقىغا بۇ سىرنى ئېيتتىسىز، ئۇ رازىيەگە شۇنداق بىر خەت يېزىپتۇكى، خۇددى ئېسىل يىپەك كىيىمگە قارىماي چاچرىغاندەكلا بىر ئىش بوپتۇ. ئۇنىڭ خېتىدىن مۇنداق مەنە چىقىدۇ: رازىيەنىڭ ھاشىرنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشى بىر چاكىنا ئىش. سەۋەبى، رازىيە ئۇنىڭ چىرايىغا كۆيگەن، قەلبىنى تېخى بىلمەيدۇ. بۇ خىل مۇھەببەت يوپۇرماق ئۈستىدىكى بىر تامچە شەبنەم، كۆن پارلا قىلسا يوق. ھېسسىياتنى ئەمەلىيەتكە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن، رازىيەمۇ ھاشىردەك جاپالىق جايغا كېلىشى لازىمىمش، بولمىسا دادىسىدەك يولدىن ئازارمىش... كۆردىڭىزمۇ، ماۋۇ نەسىھەتچىنىڭ قوپاللىقىنى! بۇ قوپاللىق رازىيەنى ئەقلىدىن ئازدۇردى، قىز قاتتىق ئاغرىدى، چاچلىرى چۈشتى. ئاخىر ئەلەمگە چىدىماي، ئۆزى تازا يامان كۆرىدىغان بەھرام مۇئەللىمگە تۇرمۇشقا چىقىشقا رازى بولدى — ئۆمۈر بويى بەختسىز بولۇشقا قارار قىلدى. سىزگە بىر خەت يازغان، خېتىنى كەچقۇرۇن ئېلىڭ، ياتىقىم لەنجۇ مېھمانخانىسىنىڭ يەتتىنچى قەۋەت ئون ئالتىنچى ئۆيىدە...

ئەلانۇر شۇ گەپلەرنى ئېيتتى - دە، كەينىگە بۇرۇلدى. قىز-

نىڭ دوستى ئۈچۈن تۆكۈلگەن ياشلىرى ، ماڭا خۇددى يۈرىكىدىن
چىقىۋاتقان ئازاب زەردابىدەك بىلىندى . ئۇ دوستىنىڭ بەختسىزلى-
كىگە ياش تۆكمەكتە . بايىلا شۇنچە مەيداننى زىلزىلىگە سالغان
چەبدەس قىز ، مۇھەببەت ئالدىدا ئىلاجسىز بىچارىگە ئايلانغانىدى .
ئۇ دوستى ئۈچۈن ياش تۆكتى . مەنمۇ نۆۋىتىدە دوستۇمنىڭ خاتاسى
ئۈچۈن ، رازىيەنىڭ بەختسىزلىكى ئۈچۈن ئازابلاندىم . ئادىلە مې-
نىڭ تاتىرىپ كەتكەن جۇدۇنلۇق چىرايىمغا قاراپ ھەيران بولدى :
— سىزنى بىكارلا باشلاپ كەپتىمەن !— دېدى ئۇ ئۇلۇغ -
كىچىك تىنىپ ،— دېسەم - دېمىسەم يەنە شۇ مۇھەببەت خاپىچىلى-
قى ، سىزنىمۇ ئارماندا قويىدىغانلار باركەن - دە ، كىرەك يوق ،
كۆڭلىڭىزنى پۈتۈن تۇتۇڭە ، سىزگە ئۇ قىزچىلىك بىرى تېپىلماس-
مىدى !

مەن ئۇنىڭغا جاۋاب بەرمىدىم ، چۈنكى جاۋابىم قوپال چىقىشى
ئېنىق ئىدى . مەن يەنە بىر قىزنى رەنجىتىشنى خالىمايتتىم .

مەن ياتىقىمغا كەلگەندىن كېيىن ، ئۆزۈمنى ئازراق بېسىۋالا-
لىدىم . ھېلىمۇ ئىچىمدە بىر ئوت ياناتتى ، بىر يوشۇرۇن كۈچ
مېنى بوغاتتى ، پۈتۈن ۋۇجۇدۇمدىن بىر يوشۇرۇن غەزەپ ھېلىلا
پارتلايدىغاندەك قىلاتتى . مەن يىگىت بولۇپ يېتىلگەندىن بېرى
مۇنداق جىددىيلەشمىگەن ھەم ۋەسۋەسىگە چۈشمىگەنىدىم . رازىيە
بىلەن ئوبدان گەپلىشىپ ، بۇ ئىشنى تۈزەشنىڭ يولىنى قىلغىلى
بولاتتىغۇ ، لېكىن ئەمدى كېچىكتۇق . ھاشىرغا ئەھۋالنى يازايمۇ !
ئۇ ئەمدى قانداق قارايدىكىن ؟...

— تېزرەك ئالىم بولۇڭ ، خۇدايىمدىن تىلەيمەن ،— دېدى
ئەلانۇر كەچقۇرۇن مېنىڭ بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ ،— سىز
توغرۇلۇق رازىيە ماڭا نۇرغۇن گەپلەرنى قىلىپ بەردى . سىز بىلىم
ئۆگىنىشكە قاتتىق بېرىلىپسىز...

ئۇ كۆزىنى يەردىن ئالماي گەپ قىلاتتى .

ئۇ هازىر ۋالىبول مەيدانىدىكى داڭلىق ئويۇنچى ئەمەس ئىدى . ئۇنىڭ قىزىرىپ - تاتىرىپ گەپ قىلىشى ، هودۇقۇشلىرى ھەتتا بويىنىدىكى كەھرىۋالىرى يەنىلا بولتۇرقى ساددا قىز ئىكەنلىكىنى بىلدۇرۇپ تۇراتتى . ئەتىگەنكى هاياجانلىرى هازىر بېسىلغان ، ئاددىي ئوقۇغۇچىلاردەك ئاق كوپتا ، كۆك يوپكا كىيگەن ، بىر قولىغا بىلەزۈك ، يەنە بىر قولىغا كىچىككىنە سائەت تاقىغان ، بىر بارمىقىغا ئالتۇن ئۈزۈك ، قۇلىقىغا ئالتۇن هالقا سالغان… ئۇنىڭ كۆزىدە قارايغان يۈز ۋە بىلەكلىرىدە بولتۇرقى نازۇكلۇق خېلىلا ئازايغانىدى .

— تىك سەكرىشىڭىز بەك ياخشىكەن ، بويىڭىزمۇ ئۆسۈپتۇ ، — دېدىم ئۇنىڭ كېلىشكەن بەستىگە قاراپ .

— ئورنۇمدىن قىرىق بەش سانتىمېتىر تىك كۆتۈرۈلەيدىكەنمەن ، — دېدى قىز قىزىرىپ تۇرۇپ ، — بويۇم بۇ يىل بىر مېتىر سەكسەن يەتتە سانتىمېتىر بوپتۇ ، ئەمدى ئۆسمىسەم بولاتتى !

مەن رازىيەدىن كەلگەن قىلىن خەتنى ئېلىپ قىز بىلەن خوشلاشتىم . ئەلانۇر مېنى بىرىنچى قەۋەتنىڭ چوڭ ئىشىكىگىچە ئۇزىتىپ چىقتى . بىز مەرمەر پەلەمپەيدە خوشلاشتۇق .

مەن لەنجۇ مېهمانخانىسىدىن چىقىپ خۇاڭخې دەرياسى بويىغا قاراپ ماڭدىم ، يىگىرمە مىنۇتتەك پىيادە ماڭغاندىن كېيىن دەريا بويىغا كەلدىم . ئوڭ تەرەپتە يەنتەن ئارىلىغا ئۆتىدىغان ئۇزۇن ياغاچ كۆۋرۈك ، سول تەرەپتە — خېلى يىراقتا خۇددى ئاسماندىن چۈشكەن ھەسەن - هۈسەندەك ئەگمە بولۇپ ئون ئىككى تۈۋرۈكلۈك ئاسما تۆمۈر كۆۋرۈك ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈپ تۇراتتى . دەريا شاۋقۇنسىز ، ئاستا ئاقماقتا ، ئۇنىڭ غۇلجا دېهقانلىرىنىڭ ئەتكەنچېيىغا ئوخشايدىغان سېرىق سۈيى غۇۋا يورۇقتا كۈل رەڭ - سارغۇچ تۈسكە كىرگەن ، ئۇنىڭ قارىيىپ كۆرۈنگەن نېرىقى قىرغىقىدا

سانسىز چىراغلار ياندغان، كۈندۈزى كۆرۈمسىز كۆرۈنىدىغان مەج-
نۇنتاللار غۇۋا يورۇقتا باراقسانلاشقان، سۇ چاقپەلىكى بىر خىل
ئاۋازدا «شالاپ ـ شالاپ» قىلىپ قىرغاققا سۇ تۆكۈپ ئاستا ئايلىنى-
ماقتا، خۇددى بۇ دەريا بويىدىكى ھەممىلا نېمە ئاستا ۋە ھۇزۇرلۇق
بىلەن ھەرىكەت قىلىۋاتقاندەك. يالغۇز مېنىڭ يۈرىكىملا تېز ئۇراتى-
تى، نېرۋىلىرىم جىددىي ئىشلەيتتى. مەن رازىيەنىڭ خېتىنى
ئوقۇش ئۈچۈن لامپوچكا يورۇقى ياخشى چۈشۈپ تۇرىدىغان بىر
تاشنىڭ ئۈستىگە ئولتۇردۇم. كونۋېرتنى ئاچتىم. ئاۋۋال سارغۇچ
قەغەزلەرنى ئالدىم. بۇ ھاشىرنىڭ تونۇش پوچېركىسى ئىدى.
سارغۇچ قەغەزگە يېزىلغان خەتنىڭ ئارقىسىغا مۇنۇلار يېزىلغان:

«بىز مەڭگۈلۈككە خوشلاشتۇق. مەن قاراڭغۇ جاڭگالغا
ئېلىپ بارىدىغان يولغا قاراپ بۇرۇلدۇم. ئۇ داغدام يول بىلەن
كېتىۋەردى. كەينىمگە بۇرۇلۇپ داغدام يولغا ھەۋەس بىلەن
قارىشىم لازىممۇ؟ ياق، كەينىمگە بۇرۇلۇپ قاراش ئالدىمدىكى
قاراڭغۇ جاڭگالغا قاراپ مېڭىشتىنمۇ قورقۇنچلۇق. خەير،
مېنىڭ بەختلىك دوستۇم...»

ئەمدى مەن رازىيەنىڭ گۈزەل ئارزۇلىرىنى، نازۇك سىرلى-
رىنى ئاسمان قەھرىگە قويۇۋەندەك ئاچىقىپ كەتكەن سېرىق قەغەز-
لەرنى ۋاراقلىدىم، ھاشىرنىڭ يوغان ـ يوغان خەتلىرىنى ئوقۇۋاتا-
قىنىمدا، ئۇنىڭ دائىم تۈرۈلۈپ تۇرىدىغان قوشۇما قاشلىرى،
قارىماققا سوغۇق، لېكىن ناھايىتى مېھرىبان چىرايى كۆز ئالدىمغا
كەلدى. گويا ئۇ ماڭا تىكىلىپ ئولتۇرۇپ، موخوركىسىنى
شوراپ ـ شوراپ قويۇپ، ئالدىرىماي سۆزلىمەكتە ئىدى:

«سالام، رازىيە! سىز ئارقىلىق ئۆمەر ئەپەندىگە، مەلى-

كە ھەدەمگە، ھۆرمەتلىك مومايغا سالام . سالامەت تۇرۇۋاتام-
سىز ؟ مانا بۇ يىل يەتتىنچى ئايدا ، ئەلا ئىككىمىزنىڭ سىلەر-
نىڭ ئۆيدە مېھمان بولۇپ قايتقىنىمىزغا ئىككى يىل بولۇپ
ئاشتى. بىز بۇ يەردە بىكار بولساقلا ئانا مەكتىپىمىزنىڭ
گېپىنى قىلىمىز : بىز تىككەن كۆچەتلەر ، توشۇغان توپا ،
ياسىغان يول ، توپ ئوينايدىغان مەيدان ، كۈنچىقىش تەرەپتى-
كى دۆڭگە سېلىنغان ئىككى قەۋەتلىك ياتاق ، ئوڭ تەرەپتىكى
دەرەخلىك ئېچىگە سېلىنغان كىچىككىنە چىرايلىق دوختۇرخا-
نا ، پۇتمەي قالغان مۇنچا ، بىز يېڭى مەكتەپكە كەلگەندە ياتاق
قىلىپ ياتقان ئات ئامبىرىنىڭ بالىخانىسى ، ئاشخانا ، ئۇ يەردە
بولىدىغان كۆڭۈللۈك تانسا ھەتتا ماي ئىسكىلاتى تەرىپىدىن
كېلىدىغان ئۆستەڭ ، ئىسكىلاتنىڭ شىمالىي تەرەپ ئويمانلى-
قىدىكى كۆڭۈللۈك سازلىق... بىز پارىڭىنى قىلمايدىغان
ھېچنېمە ، ھېچبىر مۇئەللىم قالمايدۇ . چاقچاقچى نىزامىدىن-
كام ، ئارغىماق باقىدىغان قازاق يىگىت ، چوچۇمەل ۋە يىرىك
بولكا ، ئاليۇمىن داسلاردا ياتىقىمىزغا تىقىۋالىدىغان مايلىق
قورداقلار توغرىسىدىمۇ سۆزلىشىپ كېتىمىز . دېمەك ، رازى-
يە ، كۆرۈپ تۇرۇپسىز ، بىز سىلەرنى كۆپ ئەسلەيمىز . سىز
بىلەن ۋالىس ئوينىغىنىم يادىمغا كەلسە ھەيرانمەن ، بىلمە-
دىم ، قانداق كۈچ مېنى شۇنچە پىرقىراشقا مەجبۇر قىلدى-
كىن ؟ (رازىيە بۇ گەپلەرنىڭ ئاستىغا قىزىل قېرىنداش بىلەن
سىزىپ قويۇپتۇ) .

لېكىن ، رازىيە ، بىز يۇرتىمىزنى قانچە سېغىنغان بىلەن-
مۇ ، بۇ يەرگە كەلگىنىمىزگە پۇشايمان قىلمايمىز . مەن ئۆز
ئەھۋالىمنى سىزگە قىسقىچە يېزىپ ئۆتەي ، پۇشكىننىڭ سۆ-
زى بىلەن ئېيتقاندا ، ۋاقىت قىس بولغىنى ئۈچۈن ئۇزاقراق
يېزىۋېتىدىغان بولدۇم .

مەن ھازىر مەكتەپ مۇدىرى بولدۇم ، لېكىن مەكتەپ خىزمىتىنى بىر كۈنمۇ ئىشلىگىنىم يوق . ۋىلايەتلىك ئىستىل تۈزىتىش ئىشخانىسىدىكى ئىشىم ئاخىرلىشىش بىلەنلا مائارىپ ساھەسى بويىچە پولات تاۋلاش قوماندانلىق ئىشخانىسىغا يۆت-كەلدىم . تاغ ئىچىگە بېرىپ رۇدا توشۇيدىغان ، پىچ قورىدى-غان ، گەمە كولايدىغان جايلارنى كۆرۈپ كەلدىم . ئىككى كۈندىن كېيىن بىرنەچچە يۈز كىشىلىك قوشۇن پولات - تۆمۈر تاۋلاشقا ماڭىمىز . بۇ يىل پولاتنى ئون سەككىز مىليون توننىغا يەتكۈزۈش ، ئون بەش يىلدا ئەنگلىيەدىن ئۆتۈپ كېتىش دېگەن شوئار ، قانداق مەردانىلىك بىلەن ئوت-تۇرىغا قويۇلغان ـ ھە ! مۇشۇنداق ئۇلۇغ ئىشنىڭ بىر جەڭ-چىسى بولغىنىم ئۈچۈن ئۆزۈمنى بەختلىك ھېس قىلىمەن . تىك قىيالارغا يامىشىپ چىقىپ ، مۇزلىرىدىن تىرمىلاپ قان ئاققۇچە رۇدا كۆتۈرگۈم كېلىدۇ . مېنىڭچە بولغىنىدا ، ئون بەش يىل بەك ئۇزۇن ، پۈتۈن جۇڭگولۇق كېچەيۇكۈندۈز جاپالىق كۈرەش قىلىپ سەكرەپ ئىلگىرىلەۋەرسە ، بەش يىل-دىمۇ ئەنگلىيەدىن ئۆتۈپ كەتكىلى بولىدىكەن . مەن ئەنگلىيە-نىڭ پار ماشىنىسى پەيدا بولغاندىن بېرىقى ئىككى يۈز نەچچە يىللىق تارىخىنى ، ئۇنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىنى نۇرغۇن ئىزدى-نىپ ئۆگىنىپ باقتىم ، ئۇلارنىڭ ئىككى يۈز نەچچە يىللىق سەپىرىنى ئون يىلدا بېسىپ بولغىلى بولۇشىغا ئىشەندىم . بەلكىم مېنىڭ بۇ ھېسابلاشلىرىم ئەخمەقلىق بولۇشىمۇ مۇم-كىن ، لېكىن مەن بۇنىڭغا قاتتىق ئىشەندىم . ئوڭچىلارغا ئەجەللىك زەربە بېرىش كۈرىشىنىڭ غەلىبىسى بىلەن روھلان-غان جۇڭگو خەلقى — تەڭداشسىز كۈچ . پارتىيىمىزنىڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش يولى بىلەن دۇنيادىكى ئىلغار دۆلەتلەر-دىن ئۆتۈپ كېتىش توغرىسىدا قوللانغان تەدبىرلىرى ھەقىقە-

ئەنمۇ مېنى خۇشال قىلدى . مەن بارلىقىمنى مۇشۇ ئىشقا سەرپ قىلالىسام ، ئۆزۈمنى دۇنيادا ئەڭ بەختلىك ئادەم ھېسابلايتتىم . ئىنسان دۇنياغا نېمىگە كېلىدۇ ؟ «ئۇ شۇنداق ياشىشى لازىمكى ، ئۇ ئۆلەر ۋاقتىدىمۇ بارلىقىم دۇنيادىكى ئەڭ گۈزەل ئىشقا يەنى ئىنسانىيەتنىڭ ئازادلىق ئىشىغا بېغىشلاندى دەپ ئېيتالايدىغان بولسۇن » (ن .ئوستروۋىسكىي) ، مەن بۇ يەرگە شان - شەرەپ ئىزدەپ كەلگەن . بىز ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى ئەڭ قىيىن جايلارغا بېرىپ ، ئوقۇتقۇچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ ، خەلق ئۈچۈن تۆھپە يارىتىش ، بۇنىڭ بىلەن شان - شەرەپنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئۆرلەش دېگەننى نىشان ۋە مەقسەت قىلىۋالغانىدۇق . مەن ئەمدى بۇ ئارزۇيىمىزنىڭ شەخسىيەتچىلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىۋاتىمەن . چۈنكى ، مەن ئۆزۈمنى ئالسام ، شان - شەرەپنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىققاندىن كېيىن ، ياخشىراق خىزمەتكە كۆتۈرۈلۈش ، ياخشىراق ئىناۋەت تېپىپ ، خەلقنىڭ كۆزىگە كۆرۈنۈش دېگەندەك نەرسىلەرنى خېلىلا ئويلىغان . جاپالىق جايلاردا شەرتسىز ياشاش ، راھەت ، ئورۇن ، ئابرۇي دېگەندەك نەرسىلەر بىلەن زادىلا ھېسابلاشماسلىق دېگەنلەرنى مەن ئەمدىلا ئويلاۋاتىمەن . پارتىيىگە يۈرەك تاپشۇرغاندا ، مانا شۇ شەخسىيەتچىلىكلىرىمنى تاپشۇردۇم . جۇڭگودا كوممۇنىزمنىڭ ئەمەلگە ئېشىشى تېز بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىڭ ، كوممۇنىزم بىزدىن «مۇلۇكچىلىك كۆزقارىشى ۋە ئەنئەنىۋى كۆزقاراش »تىن ئۈزۈل - كېسىل چېكرا ئاجرىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ . «مانىفىست »قا قاراڭ ، بىز مانا شۇ «ئۈزۈل - كېسىل ، ئۆلچىمىگە لايىقلىشىشىمىز لازىمكەن . ئۆزىمىزنى ھەرگىزمۇ باشقىلارنى ئۆزگەرتكۈچى ھېسابلىماي ، ئۆزگەرگۈچى ، ئۈزۈل - كېسىل «چېكرا ئاجراتقۇچى » ھېسابلىشى-

مىز لازىمكەن . سىز بىلەن بىز ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ قوينىدا
بىللە تەربىيىلەندۇق . مەن سىزگە ئىنقىلابىي سەپداش سۈپە-
تى بىلەن مۇشۇ گەپلەرنى يېزىۋاتىمەن . مېنىڭ ھازىرقى
روھىي ھالىتىم مانا شۇنداق . قىسقىسى ، مەن قانداق قىلىپ
ئۆزۈمنى زادىلا شەخسىي پايدىنى كۆزلىمەيدىغان ئادەم قىلىپ
چىقالايمەن دېگەننىلا ئويلايمەن . ئىككى كۈندىن كېيىن پولات
تاۋلاشقا ماڭىمىز ، مەن تاغلارنى غۇلاتقاندا رۇدا ئاستىدا قې-
لىپ ، جاڭ سىدېدەك قۇربان بولۇش ياكى پولات ئېقىنىدا
مېيىپ بولۇش ياكى بولمىسا بىزنىڭ ئۇتۇقلىرىمىزنى كۆرەل-
مەيدىغان ئەكسىلئىنقىلابچىلار بىلەن ئېلىشىپ قۇربان بو-
لۇش قاتارلىق شېرىن خىياللارنىمۇ قىلىمەن تېخى ! (بۇ
يەرگە رازىيە قېرىنداش بىلەن : «ھەممىلا ئوقۇتقۇچى
سىزدەك بولسا بالىلارنى كىم ئوقۇتىدۇ ؟» ، دەپ يېزىپ
قويۇپتۇ) .
خىيالدىن ئەمەلىيەتكە ئۆتۈش بىر چوڭ سىناقكەن . كې-
تابلاردىكى چىرايلىق سۆزلەرنى يادلىۋالغان بىلەن ئىستىقبال
قولغا كەلمەيدىكەن . قاتتىق زاغرا ، سوغۇق سۇ ، كىر كې-
يىم ، داق يەر ، ئېغىر ئەمگەك ، كەم ئۇيقۇ ، ھېرىش -
چارچاش ، كۆيۈپ - قارىداش ، چاڭ - توزانغا مىلىنىش —
ئەمەلىيەت ، يەنى تۇرمۇش . مۇشۇ تۇرمۇش ئىچىدىمۇ راھەت-
لىنىشنى بىلىش — ئىنسانىي خىسلەت . مەن كەلگىلى بىر
يىلدىن ئاشتى ، ئارانلا ئىككى قېتىم كىنو كۆردۈم ، تانسا
دېگەن خىيالىمغىمۇ كىرىپ قويمايدۇ . مەكتەپ تارقىتىپ
بەرگەن كۆك شىم — تۇجۇركا ھازىرقى مېھمانلىق كىيىمىم .
كىيىم سېتىۋېلىشقا ۋاقىت يوق . مائاشىمنى ھەر ئىككى ئايدا
بىر قېتىم ئالىمەن ، بىر ئايلىق تاماقىمغا ئون سوم ، تاماكام-
غا بەش سوم بولۇپ ، ھەر ئايدا ئون بەش سوم كېتىدۇ . بىر

قىسمىم پۇلۇمغا زايوم ئالدىم ، قالغان پۇلۇمنى بانكىغا قويۇۋا-
تىمەن . بىر تىيىن پۇلۇم بولسىمۇ ۋەتىنىمىز ئۈچۈن ئىشلە-
سۇن دەيمەن . ئەمدى ئويلاپ كۆرۈڭ ، مېنىڭ شەخسىي تۇر-
مۇشۇم ئۈستىدە باش قاتۇرۇشقا نەدە ۋاقتىم ۋە ئىختىيارىم
بولسۇن . مەن كورچاگىننى ياخشى كۆرىمەن ، «نېمە قىلىش
كېرەك» ، تىكى رەخمەتوفنى تېخىمۇ ياخشى كۆرىمەن . ئەمدى
ئىككىمىز ئوتتۇرىسىدىكى دوستلۇققا كېلەي : مەن سىزنىڭ
ساپ ، ئەخلاقلىق ، غايىگە ئىگە ، قىزغىن قىز ئىكەنلىكىڭىز-
دىن گۇمان قىلمايمەن . شۇنىڭ ئۈچۈن ، خۇددى ئەلاغا
يۈرەك ـ باغرىمنى كۆرسەتكەندەك ، سىزگىمۇ كۆرسىتىشنى
خالايمەن . مېنىڭ تۇرمۇشقا قاتتىق تەلەپ قويغۇم كېلىدۇ :
تۇرمۇش جەڭگىۋار ھاياتىڭىزنىڭ بىر قايىنىمى بولسۇنكى ، ئۇ
ھەرگىزمۇ ھېچكىم قىيا كۆزىنى سالمايدىغان شۋاق باسقان
بىر چۆل بولۇپ قالمىسۇن . بۇنىڭ ئۈچۈن ، تۇرمۇش ئىستى-
كى بىلەن بىرلەشكۈچى ئىككى ياش قەلبداش بولۇشى لازىم .
قەلبداش دېگەن نېمە؟ بىر ـ بىرىنىڭ قەلبىنى سۆيۈش
(ھەرگىزمۇ چىراي ، خۇلق ، بىلىم ، پۇل قاتارلىقلار ئە-
مەس) ، ئىككى قەلب بىر رىتىمدا ئۇرۇپ تۇرۇش ، ھەتتا
زۇرۇر بولغاندا بىرى توختىغاندا يەنە بىرىمۇ توختاپ قېلىش
دېگەن سۆز (رازىيە بۇ يەرگە قېرىنداش بىلەن : «چىراي ،
خۇلق ، بىلىم ، پۇل قاتارلىقلارنىڭ ئىنسان قەلبى بىلەن
مۇناسىۋىتى يوقمىكەن ؟ » دەپ يېزىپ قويۇپتۇ) . مۇشۇ مەنى-
دىن قارىغىنىمدا ، سىز بىلەن مېنىڭ ئوتتۇرامدا دوستلۇق-
تىن ھالقىپ كېتىدىغان نازۇك ھېسسىياتنىڭ بولۇشىنى ئىق-
رار قىلغۇم كەلمەيدۇ (رازىيە قېرىنداش بىلەن يوغان سوئال
ۋە ئۈندەش قويۇپ قويۇپتۇ) . ناۋادا ، سىز مەن تۇرۇ-
ۋاتقان چاڭ ـ توزان ئارىسىغا كەلسىڭىز ئىدى ، ئورتاق ئارزۇ

ۋە ئىنتىلىش بىزنىڭ قەلبىمىزنى يېقىنلاشتۇرغان بولاتتى ،
لېكىن مەن بىلىمەن ، سىز دادىڭىزدەك كىتاب ئەھلى بولۇش-
نى ، بىزنىڭ دونكىخوت — ئەلادەك بىلىم سەھراسىدا چې-
پىشنى ياخشى كۆرىسىز . ئەمەلىيەت بىلەن كىتاب ئەقىدىلە-
رى ئوتتۇرىسىدا بىر كۆرۈنمەس سېپىل بولغىنىغا ئوخشاش ،
بىزنىڭ ھاياتقا قارىشىمىزدىمۇ بىزنى مەڭگۈ ئايرىپ تۇرىدىغان
بىر خىل يوشۇرۇن سېپىل بار ، بىز بۇنى ئېقرار قىلىشىمىز
لازىم . مەن سىزدىن شۇنى ئۈمىد قىلىمەن : ھاياتقا بولغان
نەزىرىڭىزنى كېڭەيتىڭ ، تار قەپەستىن قېچىپ چىقىڭ ، ئېلى
تورغىيىدەك پايانسىز كۆككە ئۆرلەڭ ، بىز دوستلۇقىمىزنى
داۋاملاشتۇرايلى ، ناۋادا ھاياتنىڭ ئاشۇ چەكسىز ئاسمىنى كەل-
گۈسىدە بىزنى بىرلەشتۈرسە ، قەدىردان ھاياتقا ، بىزنى ھەقى-
قىي ئادەم قىلىپ چىققان چاڭ - توزانغا ، غورىگىلىلىككە ،
پۈچۈلىنىشلارغا رەھمەت ئېيتايلى . سىزگە كۆتكىنىڭىزدەك
بەخت تىلەيمەن ، سىزنىڭ دوستىڭىزغا مەن توغرۇلۇق يازغان
خېتىڭىزدىن ماڭا مەلۇمات بەرگەن ئەلاغا رەھمەت ، خەت ماڭا
سىزنىڭ ساپ ، قىزغىن ۋە ئىشەنچلىك ئىكەنلىكىڭىزنى مەلۇم
قىلدى . بۇ پەزىلەتلىرىڭىز بىزنىڭ كەلگۈسىمىز ئۈچۈن —
ھەقىقىي گۈزەللىك بىلەن تولغان تۇرمۇش بېغىغا بىللە كىرى-
شىمىز ئۈچۈن پايانداز بولالايدۇ... »

خەتنىڭ ئاخىرىنى نېمىشقىدۇر بىرى يىرتىپ تاشلاپتۇ .
خەتنى ئوقۇپ بولۇپ يۈزۈمنى تۇتۇپ ئۇزاق ئولتۇردۇم .
ھاشىر بۇ خېتىدە كىشىنى ئويغا سالىدىغان خېلى مەنىلىك گەپلەر-
نىمۇ قىلغان ، شۇنىڭ بىلەن ئەمەلىيەتتىن ، ياشلاردىكى ئەمەلىي
ئىنتىلىشنىڭ چېگرىسىدىن چىقىپ كەتكەن خىيالى نەرسىلەرنىمۇ
ئېيتقان . نېمىلا بولمىسۇن ، مەن ھاشىردىن نارازى بولدۇم . چۈن-

كى ئۇ شۇ تاپتا ، ئالتۇن پىيالىدە شەربەت ئەكەلگەن ئاق كۆڭۈل ساھىبخانىنى قوپال مۇئامىلە بىلەن رەنجىتكەن ئەخمەق مېھمانغا ئوخشايتتى . «ئادەمنىڭ قەلبى ئەينەككە ئوخشايدۇ . ئۇ بىرلا سۇنسا قاداق تۇتمايدۇ»[1] دېگەن سۆزنى ئەسلىدىم ۋە ئىسىل ئەينەكنىڭ سۇنۇشىغا سەۋەبكار بولغىنىمغا ئۆزۈمگە قاتتىق غەزەپلەندىم .

ئىككىنچى خەتنى ئاچتىم . بۇ خەت قىسقا ۋە ئاچچىق بىلەن يېزىلغانىدى .

«سالام ، ئەلا ! غەمخورلۇقىڭىزغا رەھمەت . مېنىڭ ھاياتىم توختام سۇ بىلەن تولغان كۆلگە ئوخشىسىمۇ ، لېكىن بۇ كۆل ئۈستىدە گۈلپەرى ، نىلۇپەر گۈللىرى ئېچىلىپ تۇراتتى . سىز بۇ كۆل سۈيىنى ياخشى نىيەت بىلەن بىر ئۈستەڭگە قېيناپ باشلىغانىدىڭىز ، ئەمدى مېنىڭ ھاياتىم توختام سۇ ئەمەس ، ئېقىن سۇ . ئۇ ئاقىدۇ ، لېكىن ئۇ سۈزۈك ، شوخ تاغ سۈيى ئەمەس ، ئۇ بۇرۇقتۇرما بولۇپ ئاقىدىغان قارا سۇ . ئۇ گۈزەل ئېتىزلار ، گۈللەر بىلەن تولغان باغلارغا قاراپ ئاقمايدۇ ، بەلكى نامەلۇم ياققا — مەن خالىمىغان ، بەلكى نەپرەتلىنىدىغان تەرەپكە قاراپ ئاقىدۇ . دېمەك ، سىز مەن ئۈچۈن ئۆمۈرلۈك خاپىلىق تېپىپ بەردىڭىز . خەير ، سىلەرنىڭ بەختىڭلار ئۈچۈن قۇربان بولغان دوستۇڭلارنىڭ كۆز يېشى نېمىگە ئەرزىيتتى ؟ مېنى ئۇنتۇڭ ، ھېچبولمىسا خەت يازماڭ ، سىزدىن تىلەيدىغىنىم مۇشۇ .

سالام بىلەن : رازىيە
1958 ـ يىلى 7 ـ ئاي»

[1] لېۋ تولستوينىڭ «قايتا تىرىلىش» دېگەن رومانىدىن — ئاپتور .

مەقسەتسىزلا دەريانى ياقىلاپ غەربىي شىمالغا قاراپ ماڭدىم . ئەتراپ جىمجىت ، دەريا ئاستا ئاقماقتا ، قىرغاقتا چاچرىغان ئاق بۇژغۇنلار ھۇرۇنلۇق بىلەن لەيلەپ ، غىل - پال كۆرۈنۈپ غايىب بولماقتا . مەجنۇنتاللار چۆرىسىدىكى تاشلاردا جۈپ - جۈپ ياشلار دەريا سۈيىگە قارىشىپ جىم ئولتۇرۇشىدۇ... مېنىڭدە ئىختىيارسىز سوئال تۇغۇلدى : «مۇنۇ ياشلارنىمۇ ئورتاق غايە ، قەلبداشلىق بىرلەشتۇرگەندىمۇ ياكى ئۇلار بىر - بىرىنىڭ بىرلا تەرىپىنى ياقتۇرۇپ قېلىشقانلىقى ئۈچۈن قەدىردان بولۇپ قېلىشقانمىدۇ ؟...»

مەنمۇ ھاشىرغا ئوخشاش گۈزەللىكنى ئاتايىن ئۆزۈمدىن نېرى ئىتتەردىمغۇ ، بەلكىم گۈزەللىكىمۇ رازىيەگە ئوخشاشلا مېنىڭدىن ئۈمىد ئۈزۈپ ، كۆڭلى تارتمىغان بىرى بىلەن تۇرمۇش قۇرۇشقا رازى بولغاندۇ ؟ رازىيەنىڭ خېتى ماڭا مۇنداق بىر تۇرمۇش پاجىئەسىنى ئاشكارىلىدى : قوپاللىقىمىز ۋە خىيالپەرەسلىكىمىز بىلەن ئىككىمىز ئىككى گۈزەل قىزدىن ئايرىلدۇق . ئايرىلدۇقلا ئەمەس ، ئۇلارنى تۇرمۇشتا بەختسىزلىككە ئۇچراتتۇق . تۇنجى مۇھەببەت زەربىسى قىزلارنى ئۆزلىرى خالىمىغان بىرلىرىنىڭ قۇچىقىغا ئىتتىردى !

مەن ياتىقىمغا مەست ۋە ماغدۇرسىز ھالدا قايتىپ كەلدىم . قورسىقىم ئاچ ، لېكىن غىزاغا دىلىم تارتمايدۇ ، ھاراق ئىچكۈملا كېلىدۇ . مەست بولۇپ يەردە ياتقۇم ، كۆكسۈمنى نەم يەرگە چاپلاپ مىدىرلىماي ياتقۇملا كېلىدۇ . مەن كارىۋىتىمدا دۈم يېتىپ ئۇخلاپ قاپتىمەن . چۈش كۆردۈم : چۈشۈمدە رازىيە دەريادا ئېقىۋاتقۇدەك ، ھاشىر ئۇنىڭغا قارىتىپ تاش ئېتىۋاتقۇدەك ، مەن قىرغاقنى بويلاپ قىزغا قارىتىپ ئارقان تاشلاپ يۈگۈرۈپ كېتىۋاتقۇدەكمەن . بىر چاغدا گۈزەللىكى تاش ئۈستىدە سۇ ئۈزۈش كىيىمى بىلەن پەيدا بولدى - دە : «قويۇپ بېرىڭ ، ئېقىۋەرسۇن ، نېلۇپەرلىك كۆلدە

تۇرغىنىمدىن سېسىق كۆلچەككە ئېقىپ چۈشكىنى ياخشى . ھا... ھا... ھا...» دەپ كۈلگۈدەك . مەن ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ غەزەپ بىلەن ۋارقىراپتىمەن : «رەھىمسىز ! ۋەھشىي قىز !...»

مەن ئويغىنىپ كەتتىم ، چىلىقلاپ تەرلەپ كېتىپتىمەن . يۈرىكىم شۇنچە تېز سالماقتا ، لەۋلىرىم قورۇپ ، پوت - قولۇمدا جان قالماپتۇ . «دېمەك ، مەن ئاغرىپ قاپتىمەن» دەپ ئويلىدىم چايداندىن چاي قۇيۇۋېتىپ قارىسام ، سائەت ئىككىدىن ئۆتۈپتۇ . دەريانىڭ شاۋقۇنى ، گۈزەلئاينىڭ ئاۋازى ، مېنىڭ ئالاقزادە بولۇپ ۋارقىرىشىم خۇددى ئۆڭۈمدا بولغاندەكلا مېڭەمدىن ئورۇن ئالغاندى . مەن تېخىچىلا چۈشۈمدىن قالايمىقانلاشقان پىكىرلىرىمنى يىغنۇالالماي قىينىلاتتىم .

ئاچچىق چايدىن كېيىن ئۆزۈمگە كەلدىم - دە ، خاتىرە دەپتىرىمگە قارىدىم : «بۈگۈنكى كۈنۈڭ قانداق ئۆتتى ؟» دېگەن سوئالغا كۆزۈم چۈشتى . قولۇمغا قەلەم ئېلىپ : «بۈگۈن مەنىسىز خىياللارنىڭ چىرمىۋېلىشىدىن ۋە ئىرادىسىزلىكىمدىن چۈشتىن كېيىن قولۇم ئىشقا بارمىدى . ناۋادا ، ھەربىر زەربىدىن ئۆزۈمنى مۇشۇنداق يوقىتىۋېرىدىغان بولسام ، پۈتۈن ھاياتىم مەنىسىز ئۆتۈشى مۇمكىن !» دەپ جاۋاب يازدىم .

يەرگە يورۇق چۈشكەندە ، مېنىڭ ئۇيقۇم كەلدى...

... مېنىڭ كۆڭلىرىم كۆڭۈلسىز تۇيۇلۇشقا باشلىدى . ئۆگىنىشىم قىزغىن ئەمەس ئىدى ، تامىقىم كۈندىن - كۈنگە ئازىيىشقا باشلىدى ، زېھنىم خىرەلەشتى ، ئۆزۈم مىسكىن ۋە كۆڭلۈم يېرىم ئىدى .

مەن ياشلىق ھاياتىمدا مۇشكۈلچىلىكلەرنى كۆپ تارتقان ، لېكىن ھازىرقىدەك ئازابلانمىغان ؛ مەن باشقىلارنىڭ زەربىسىگە ئۇچرىغان ، لېكىن بۇ قېتىمقىدەك ئۆزۈمنى ئالدىرۇپ قويمىغانىدىم . مەن يىگىتلەرنىڭ قىزلار ئۈچۈن ئۆلگەنلىكى ، ساراڭ بولغانلىقى

ۋە سەۋدايى بولۇپ قەھرىتان تومۇزلاردا نەچچە كۆڭۈلۈك يوللارنى باسقانلىقلىرىنى ئاڭلىغان، بىراق ئۇلارنى ئىرادىسىز ۋە ھاماقەت يىگىتلەر ھېسابلىغانىدىم. مانا ئەمدى ئۆز بېشىمغا كەلگەندىلا، ئۇلارنى بىكار ئەيىبلىگەنلىكىمنى بىلدىم.

... مەن چۈشكىچە بېرىلىپ ئۆگەندىم. چۈشتىن كېيىن جۇڭگو پەنلەر ئاكادېمىيىسىدىن كەلگەن ئالىم «قىزىل راۋاقتىكى چۈش» توغرىسىدا ئىلمىي دوكلات بېرىدۇ، بېرىپ ئاڭلىشىم لازىم. ئەتە لەنجۇ ئۇنىۋېرسىتېتىدا لۇشۈن توغرىسىدا ئىلمىي مۇھاكىمە بولىدۇ... ئاندىن كېيىن يەنە پەلسەپە، تارىخ، ئەدەبىيات ئىلىملىرى ئۈستىدە مەخسۇس تېمىلاردا دوكلاتلار بولىدۇ. مەن بۇ دوكلاتلاردىن تولۇق مەنپەئەت ئالالايمەن. مەن كۈنلىرىمنى تېخىمۇ مەنىلىك ئۆتكۈزۈشۈم لازىم. مېنىڭ تۇرمۇشۇم ئىلىم-پەن بولۇشى لازىم. ھازىر بولسا، مەن خۇددى مۇھەببەت ئۈچۈنلا يارالغاندەك، باشقا ئىشلار مېنىڭ ئۈچۈن مەجبۇرىيەتتەك، پەقەت ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈنلا كىتاب ئوقۇماقتىمەن. بۇ ئىرادىسىزلىك بولماي نېمە؟ تاماكىنى تاشلاشقا قانچە قېتىم ئۇرۇندۇم، نېمىشقا تاشلىيالمىدىم؟ لېنىن ئانىسىنىڭ: «تاماكا زىيانلىق» دېگەن بىرلا ئېغىز سۆزى بىلەن تاماكىنى تاشلىۋېتىپتىكەنغۇ، بۇ ئۇنىڭ ياشلىقىدىنلا ئىرادىلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ. مەن نەقەدەر ئىرادىسىز - ھە! مەن مۇھەببەت ئالدىدىمۇ ئىرادىسىزلىك قىلىۋاتىمەنغۇ، نېمىشقا ھە دېسىلا خىيالىمغا گۆزەلنىڭ ئارىلىشىۋالىدۇ؟ ھازىر مېنىڭ ۋۇجۇدۇمنى ئىگىلىگەن كۈچ، بىلىم تەشنالىقى ئەمەس، مۇھەببەت ئىنتىزارلىقى بولۇپ قالدى. بۇ ھال مېنىڭ ئۇلۇغ ئىرادە ئىگىلىرى ئالدىدا ئەرزىمەسلا بىر ئادەم ئىكەنلىكىمنى كۆرسىتىپ تۇرۇپتۇغۇ!

مەن ئۈستىلىمگە كېلىپ خاتىرە دەپتىرىمگە مۇنۇ سۆزلەرنى يازدىم: «ھاشىرنىڭ تەنقىدى توغرا، مېنىڭدىن يارىملىق ئادەم

چىقمايدۇ . يارامسىز بولۇپ ياشىغىنىمدىن ، قورتتەك ئاسان ئۆلگە-
نىمنىڭ تۈزۈك . ئۆلۈمدىن قورقساڭ ، ئۆزۈڭنى تۇت ، ھالاۋەت ،
بەخت توغرىسىدا ئويلىما . بىلىم سېنىڭ ھاياتىڭ ، جاپالىق ئەم-
گەكتىن كېلىدىغان شان ـ شەرەپ ، بەختىڭ بولسۇن ! ئەگەر سەن
بۇنى قىلالمىساڭ ، خۇاڭخې دەرياسىغا ئۆزۈڭنى ئات . يارامسىزلى-
قىڭ ئۈچۈن ئۆزۈڭنى ئۆزۈڭ جازالا ! » .

باش چۆكۈرۈپ ئوقۇۋاتىمەن ، يېزىۋاتىمەن ، مېڭەمدىن قىزنى
ھەيدەپ چىقىرىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىمەن ، لېكىن ئىرادەم
يۈرەك تەلپۈنۈشىنى يېڭىشكە ئاجىز ، كۆڭلىرىم تەس ۋە ئاستا
ئۆتۈۋاتىدۇ...

ياتىقىمغا ما جۈرىن كىرىپ كەلدى :

— يۈرگىن ، ھەدەڭنىڭ لەڭمىنىنى سېغىنغانسەن ! — دېدى
ئۇ ماڭا سىنچىلاپ قاراپ قويۇپ .

ئۇنىڭ مېھرىبان ، ئاق چاچلىق ئانىسى ، بالىجان ، قازان
بېشىغا ناھايىتى ئەپلىك ئايالى ماڭا بىردە ئويغۇرچە ، بىردە خوينزۇ-
چە سۆزلەپ ناھايىتى قىزغىن مۇئامىلە قىلاتتى .

مانا ، كۆلۈپلا تۇرىدىغان ، ئاق يۈزلۈك ، ئۇزۇن چاچ
ھەدەم — ئايشا ماڭا سۆزلىمەكتە :

— ئاش سوزامدۇيا ، ياق ، سەن بۈگۈن ئولتۇرۇڭ ، ئاپام
سوزسۇن ، سەن شۇ مومايىنىڭ قول تەمىنى بىر كۆرۈپ باقە !

— مەن ئۆزۈم ساڭا يارىتىپ سوزۇپ بېرىدۇ شۇ ،— دېدى
موماي مېنىڭ قوللىرىمنى تۇتۇپ ،— سېنىڭ ئاپاڭ يوق ، موماڭ
يوق ، غۇلجا شەھىرىدە بىر كىچىك ئاپاڭ بار ، لەڭمەنگە
ئۇستا ـ ھە ، مەن دائىم ياخشى تاماق ئەتسەملا ، سېنى ئويلايدۇ !

موماي مېھرىبان كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ شۇلارنى دېگەن-
دە ، مېنىڭ مىسكىن كۆڭلۈم بۇزۇلۇشقا باشلىدى .

— ئانا ، بۈگۈن مەن كىچىك ئاپامنىڭ لەڭمىنىدىنمۇ ياخشى

لەغمەن يەيدىغان بولدۇم ،— دېدىم ئىچكەركى ئۆيگە كىرىپ كېتىۋېتىپ مومايغا ،— سىزنىڭ ھېلىقى چاغدىكى لەغمىنىڭىز ئاغزىمدىلا قالغانىدى .

ما جۇرىن كۈتۈلمىگەنلا يەردىن ئۈستەلگە بىر بوتۇلكا ھاراق قويدى ۋە :

— بۈگۈن ئازراقتىن ئىستېمال قىلىمىز ، ئايشا ، قېنى بايىقىنى ئەكەلگىن !— دېدى .

ئايشا ھەدە ياخشى پىشۇرۇلغان توخۇ گۆشى ۋە تەخسىدە قازان كاۋىپى ئېلىپ كەلدى .

— مانا زاكۇسكىمىزمۇ ياخشى ،— دېدى ما جۇرىن ،— شەرت شۇ : بۈگۈن تويغۇچە ئىچىمىز ، ئەمما بۇنىڭدىن كېيىن ھاراقخورلۇق قىلمايمىز .

مەن ما جۇرىننىڭ ھاراق ئىچىدىغانلىقىنى بىرىنچى قېتىم كۆرۈپ تۇرغىنىم ئۈچۈن خۇشال بولدۇم .

— ماقۇل ، بۇ مېنىڭ لەنجۇغا كەلگەندىن كېيىنكى ئىككىنچى قېتىم مەست بولغىنىم بولسۇن ،— دېدىم .

بىز پاراڭ بىلەن بىر بوتۇلكا ھاراق ئىچىۋېتىپتۇق . ما جۇرىن قىزارغانىدى . ئۇ چېكىلىرى ئاقارغان چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ :

— سەن ھازىر قىزغا ئاشىق بولۇپ قالدىڭ - ھە ؟— دەپ تۇيۇقسىزلا سوراپ قالدى . دېمەك ، ئۇ مېنىڭ يېقىندىن بېرىقى روھىي كەيپىياتىمنى بايقىغان ۋە سىردىشىش ئۈچۈن مېنى بۈگۈن ھاراققا چاقىرغانىدى . ئۇ مېنىڭ كۆڭۈل سىرلىرىمنى بىلىشنى خالىغانىكەن ، ئۇنىڭغا يالغان ئېيتىشقا بولمايتتى .

— شۇنداق ، ما جۇرىن ، مەن ھازىر مەجنۇن ! — دەپ راستىنى ئېيتتىم يەرگە قاراپ ، — پۈتۈن ئەس - يادىمنى قىز ئىگىلىۋالدى .

— پۈتۈن ئەس - يادىمنى دەمسىنا ؟

— ئىشقىلىپ، خاتىرجەملىك ئاز...

— هەي، ياشلارنىڭ مۇشۇنداقلىقى، مەن سىنى مۇنچىۋالا بولۇپ كەتمەس دەپ ئويلىغۇدىم... ئۆچكەن ئوتنى يەنە كىم كوچىلىدى، رەقىپمۇ؟ ئاشۇ بالا خىرىس قىلمىغان بولسا، ئۇنتۇپمۇ قالاتتىڭ - هە؟

ئۇنىڭ ئاۋازىدىن تەنە، ئەيىب ئەمەس، غەمخورلۇق چىقىپ تۇراتتى. مەن هەممىگە ئىقرار بولدۇم:

— راست، رەقىپ قىزغا كەينى - كەينىدىن خەت يېزىپ، پول ئەۋەتىپ، ماڭا ئازاب سېلىۋاتىدۇ! — مەن تالادىن دىلى ئازار يەپ ئانىسىغا هال ئېيتقان گۆدەكتەك ما جۇرىنىغا دات ئېيتتىم، — ئۇ ئۈچ يۈز يۈەن ئەۋەتىپتۇ، پول بىلەن قىزنى ئالىنتماقچى!

— چىرايىڭ نېمانچە ئوسال، خۇددى جىنايەت ئۆتكۈزگەن ئادەمدەك كەيپىڭ يامان. بۇ هالەت يەنە بىر ئاي داۋاملاشسا، راستىنلا مەجنۇن بولىسەن. مەجنۇندىن بىز كۈتكەن ئىلىم - پەن خادىمى قانداق چىقسۇن؟ بىز سېنى ئالاهىدە ئوقۇمى بار بالا بولغىنىڭ ئۈچۈن، چوڭ ئۈمىد بىلەن تەربىيىلەۋاتىمىز. ئۆگىنىدىغان بىلىمىڭ تېخى تاغدەك دۆۋىلىنىپ تۇرۇپتۇ. سېنىڭ خىيالىڭنى بىلىم ئەمەس، قىز ئىگىلىۋالغان. مەنمۇ ئازابلىنىۋاتىمەن، ئۇكام. شۇي شۇجى سېنىڭ توغراڭدا مېنىڭدىن پات - پات سوراپ تۇرۇۋاتىدۇ. بىز سېنىڭ تۇرمۇشۇڭ توغرىسىدا باش قاتۇرۇۋاتىمىز.

مەن خىجىل بولۇپ يەرگە قارىدىم. پارتكومنىڭ مېنىڭ تېزرەك ئۆسۈپ يېتىلىشىم ئۈچۈن قانچىلىك غەمخورلۇق قىلىۋاتقىنىنى تېخىمۇ چۈشىنىپ، ئۆزۈمنىڭ ئىرادىسىزلىك قىلىۋاتقىنىمدىن رەنجىدە بولدۇم:

— ما جۇرىن، مەن پارتىيىنىڭ كۈتكەن يېرىدىن چىقالمايدى-

غان ئوخشايمەن ، ئىرادىسىزلىكىم مېنى يېرىم يولدا نابۇت قىلىدى.
غان ئوخشايدۇ !

— خوش ، سەن نېمە دېمەكچى ؟

— مېنىڭ ئورنۇمغا لاياقەتلىكرەك بىرى تېپىلارمىكىن ، مەن جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىغا بېرىشنى ئارزۇ قىلىمەن !

ما جۇرىن كۆلۈمسىرىدى ۋە يەنە رومكىغا هاراق قۇيدى . ئۇ رومكىسىنى قولىغا ئېلىپ ئورنىدىن سەل ـ پەل كۆتىرۇلدى ـ دە :

— سېنىڭ بىر قىزنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشىڭ ، ياخشى كۆرۈپ قېلىپ كېچىلىرى ئۇخلىماي خىيال قىلىشىڭ ، ئىرادىسىزلىكىڭدىن بولغان ئىش دېيىلسە توغرا بولمايدۇ . ئەلۋەتتە ، ئىرادىلىك بولغىنىڭدا بەلكى شەخسىي هېسسىياتقا بېرىلمىگەنمۇ بولاردىڭ ! لېكىن ، ئىنسان يىگىرمە نەچچە ياش ۋاقتىدا ئومۇمەن مۇهەببەت سەرگۈزەشتىسىگە باي بولىدۇ ، بىزنىڭ ئاتاقلىق ئادەملىرىمىزمۇ قىزلارنى ياخشى كۆرگەن ، مۇهەببەتلەشكەن ، گەپ بۇنىڭدا ئەمەس ، گەپ ئۇنى قانداق هەل قىلىشتا . مېنىڭ سېنى چاقىرىشىمدىكى مەقسىتىم — سېنىڭ بۇ مەسىلىنى ياخشى هەل قىلىشىڭغا ياردەم قىلىش . شۇي شۈجىنىڭ پىكرى — قىزنى چاقىرتىپ ئەكېلىپ مۇشۇ ئالدىمىزدىكى چاغاندا تويۇڭنى قىلىش ، بۇنداق قىلغاندا سەن تۇرمۇشتىكى چېچىلاڭغۇلۇق ۋە روهىي چۈشكۈنلۈكتىن ئازاد بولالايسەن . قانداق ؟

ما جۇرىن مېنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭغا كەتسەم دېگەن سوئالىمغا جاۋابمۇ بەرمىدى ، ئۇ سوئالنى ئاڭلىمىغاندەك ، باشقا ئىشلار توغرىسىدا سۆزلىمەكتە ئىدى . مەن قاتتىق خىجالەت بولدۇم ـ دە ، رومكىنى كۆتۈرۈۋېتىپ :

— رەهمەت ، غەمخورلۇقۇڭلارغا رەهمەت ، لېكىن توي قىلىشقا تېخى ئەتىگەن ، مەن بېيجىڭغا ئوقۇشقا تېزرەك بېرىشنى

خالايمەن. قىزنىڭ يېنىغا بارسام‌لا، ھەممە ئىش تۈزۈلۈپ كېتەتتى، — دېدىم كۈلۈمسىرەپ.

— مانا دونكىخوت! — دېدى ما جۇرېن چاقچاق قىلىپ، — ئەمدى گۈلسىنەيىنى[1] ئىزدەپ ماڭىدىكەنسەن - دە؟ مەن ساڭا سانچۇپانسا[2] بولالىسام ئىدى. ھا، ھا، ھا...

بىز كۈلۈشتۇق. ما جۇرېن يەنە ھاراق قۇيدى:

— مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدىن سېنى قوبۇل قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش كەلمەيۋاتىدۇ. بىز تېلېفون بىلەن سۆزلىشىپ كۆرەيلى.

كۆڭۈللۈك ئىچىشتۇق. مەن خېلىلا مەست بولۇپ قالدىم. ما جۇرېنغا ھاشىر بىلەن رازىيە توغرىسىدا سۆزلەپ بەردىم. ما جۇرېن ھېكايەمنى بېرىلىپ ئاڭلىدى.

— مۇنداق دېگىن! — دېدى ئۇ ئاخىر رومكىغا ھاراق قۇيۇۋېتىپ، — دېمەك، سەنمۇ ھازىر ئاشۇ ھاشىرنىڭ خاتالىقىنى تەكرارلاۋاتىسەن - دە!

— شۇنداق بولۇۋاتىدۇ.

— مۇھەببەت، ئائىلە — ئىنسان ھاياتىدا سەل قارىغىلى بولمايدىغان مۇھىم نەرسە. لېكىن، كۆڭلۈڭگە بىر ئۇلۇغ غايە پۈككىنىڭدە، ئۇ ۋاز كەچكىلى بولىدىغان نەرسە. پېتوفىنىڭ شېئىرى نېمىدا؟ مۇھەببەت ئىنسانغا جاندىنمۇ ئەزىز، لېكىن ئەركىنلىك ئۈچۈن ھەر ئىككىلىسىدىن كېچىمەن دېگەنغۇ، دەيمەن؟ ئەركىنلىك ئۇنىڭ يۈكسەك غايىسى ئىدى. سېنىڭچۇ؟ ھەممىنى قۇربان قىلالىغۇدەك غايەڭ يوقمۇ؟ مېنىڭچە بار...

مۇشۇ سۆھبەت بولۇپ تۆت كۈندىن كېيىن مەن پۈتۈن تەييارلىقىمنى پۈتتۈرۈپ، پويىز بىلەن بېيجىڭغا يۈرۈپ كەتتىم.

---

① ② «دونكىخوت» رومانىدىكى شەخسلەر — ت.

5

— قاچان كەلدىڭىز ؟

— ئۈچ ئاي بولدى .

— نەدە تۇرۇۋاتىسىز ؟

— مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا .

— نېمە ئىش بىلەن ؟

— تىل - ئەدەبىيات ئۆگىنىۋاتىمەن .

— مۇنداق دەڭ ، شۇنداق قىلىپ ، ساۋۇتوفنىڭ كەسپىنى داۋاملاشتۇرۇۋاتىمەن دەڭ . ياخشى ، بۇ ئىشنىمۇ قىلىدىغان ئادەم بولغىنى ياخشى...

1957 - يىلى ئۈرۈمچىدە بىزنى خىزمەتكە تەقسىم قىلغان پەۋاز قاپاق كادىر بىلەن ئەنە شۇنداق ئەھۋاللاشتۇق . ئۇ بېيجىڭغا مەجلىسكە كەپتۇ . ھازىر شىنجاڭ ئىش باشقۇرۇش ئورنىنىڭ مېھمانخانىسىدا تۇرۇۋېتىپتۇ .

— يۈرۈڭ ، ھايۋانات باغچىسىنى بىللە كۆرۈپ چىقىمىز ، — دېدى ئۇ ئاجايىپخانىنىڭ ئادەملەر مىغىلداپ تۇرغان ئىشىكىنى شەرەت قىلىپ ، — بۈگۈن يەكشەنبىغۇ ، دەم ئالغانسىز ؟

— مەن ئۇبسېرۋاتورىيىگە كىرەي دەيمەن ! — دېدىم ئۇنىڭغا يالغان ئېيتىپ .

— ئۇنداق بولسا ، ياتىقىمغا كېلىڭ ، ئىككى يۈز ئون سەككىزىنچى ياتاق ، پاراڭلىشىمىز .

— ساۋۇتوفنىڭ ئەھۋالى توغرىسىدا سىزدىن سوراي دېۋىدىم ؟

— ساۋۇتوفما ؟ — ئۇ ماڭا بىر قاراپ قويۇپ كۈلۈمسىرىدى ، — راستىمنى ئېيتسام ، سىزنىڭ سورىمىغىنىڭىز تۈزۈك ، مېنىڭمۇ سىزگە دەپ بەرمىگىنىم ياخشى .

— ھەرقانچە چوڭ گۇناھى بولغان تەقدىردىمۇ ، ئۇ بىر ئادەمغۇ ،— دېدىم مەن ئۇنىڭ جاۋابىدىن نارازى بولۇپ ، — ئادەم ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلساقلا ، ئۇنىڭغا غەمخورلۇق قىلغۇچىلار-نىڭ بولىدىغانلىقى تۇرغان گەپ . قىسقىسى ، بىر غالجىر ئىتنىڭمۇ ئىگىسى بولىدۇ .

— مەن سىزنى ئاياۋاتىمەن ، — دېدى ئۇ مېنىڭ قولۇمنى تۇتۇپ ، — ئۇ ئادەم ، ئادەم بولغاندىمۇ بىلىم ئەھلى ، لېكىن بىز ئۇنىڭ بىلەن نېمىلا بولمىسۇن بىر سەپتە ئەمەس . ئۇ كىم؟ دۈش-مەن . بىز كىم؟ خەلق كادىرى .

— بىزنىڭ ساۋۇتوف بىلەن بىر سەپتە بولالماسلىقىمىز ، ئۇنىڭ بىزنى دۈشمەن ھېسابلىغانلىقىدىن ئەمەس ، سىياسەتتىكى ئۇقۇشماسلىقتىن بولۇۋاتقان ئىشتۇ؟

— سىز ئۇقمايسىز ، ئۇكام . ئۇنىڭ بىلىمىنى ھۆرمەتلەڭ ، مەن بۇنىڭغا قارشى ئەمەس ، بىراق ئۇ سىزگە ئۈلگە بولماسلىقى لازىم . ئۇنىڭ دەسسىگەن ئىزىغا قاراشقا بولىدۇ ، لېكىن ئۈستىگە دەسسەشكە بولمايدۇ .

— ناۋادا ، ئۇ ئەدەبىيات ۋە تارىخ تەتقىقاتى بىلەنلا شۇغۇللانغان بىر ساپ كۆڭۈل ئادەم بولۇپ چىقسىچۇ؟

— سىز ئىشىنىڭ ، ئۇ ساپ كۆڭۈل ئادەم ئەمەس ، تەتقىقات — ئۇنىڭ شوئارى . مەقسىتى باشقا...

— خەير ، سالامەت بولۇڭ !— مەن ئۇنىڭغا سوغۇقلا قول ئۇزاتتىم .

— دىققەت قىلىڭ ، — دېدى ئۇ خوشلىشاردا ، — بىز ئۇنى ئايىمىغان بىلەن ، سىزنى ئايايمىز . سىزنى ئاسراش — بىزنىڭ بۇرچىمىز . خەير ، سالامەت بولۇڭ !

مېنىڭ قەدەملىرىم ئىختىيارسىز ئۇنىنچى يول بېكىتىگە كې-لىپ توختىدى . بۇ يول شىدەنگە بېرىپ ، بۇك تۇخۇمەك دەرەخلە-

رى بار كوچىغا ئايلىنىدۇ. مەن شۇ دەرەخلىك كوچىدا ئاپتوبۇستىن چۈشىمەن ۋە ئەگرى - بۈگرى كوچىلاردىن ئۆتۈپ، دەرۋازىسىنىڭ ئۈستى يېشىل كاھىشلىق قورۇغا بارىمەن. بۇ يەر — مەركىزىي مۇزىكا ئىنستىتۇتى، مەن بۇ يەرنى كەلگەن كۈندىن باشلاپ سۈرۈشتۈرۈپ يۈرۈپ ئاخىر تاپتىم. ھەتتا بالكونى جەنۇبقا قارايدىغان (ئىككىنچى قەۋەتتىكى) ياتاق، ئىككى يۈز يىگىرمە يەتتىنچى نومۇرلۇق مەشغۇلات ئۆيىنىمۇ بىلىۋالدىم. مانا بۇ، گۈزەلئاينىڭ ياتقى ۋە مەشىق ئۆيى. مەن ھەر يەكشەنبە كېلىمەن، مەشىق ئۆيىنىڭ بالكونى ئاستىدىكى ئارچىغا يۆلىنىپ ئۇزاق تۇرىمەن. مەشىق ئۆيىدىن ئاۋۋال مۇڭلۇق رويال ئاۋازى، ئاندىن كېيىن يۇقىرى ئاۋازلىق ئىتالىيە ناخشىلىرىنىڭ يېقىملىق ساداسى كېلىدۇ. مەن گۈزەلئاينىڭ ساز ۋە ئاۋازىنى كۆزلىرىمنى يېرىم يۇمۇپ زوق بىلەن ئاڭلايمەن، ئەمما غۇرۇرۇم قىزنىڭ ياتىقىغا كىرىشكە يول قويمايدۇ. ئالتە يەكشەنبە شۇنداق ئۆتتى...

مانا ئونىنچى يول ئاپتوبۇسىغا چىقتىم. بۈگۈن نېمىلا بولمىسۇن، گۈزەلئاي بىلەن سۆزلىشىمەن دېگەن قارارغا كەلدىم.

تەقەززالىق، تەلپۈنۈش، ھاياجان... بىلمىدىم، نېمە ئۈچۈنكى تىترىدىم، ئاكاتسىيە ۋە سېرىنگۇللەرنىڭ سېرىق يوپۇرماقلىرى ماڭا كۆڭۈلسىز كەچ كۈزنىڭ ئىزغىرىن شامىلىنى ئەسلەتتىمۇ ياكى چاڭئەنجيې كوچىسىدىن جەنۇبىي تار كوچىغا ئايلانغان ئاپتوبۇس ماڭا بىرەر دەھشەتلىك خەۋەر بەردىمۇ؟...

بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىلا بولدى: مەن كۈندە يۆلىنىدىغان ياپيېشىل شاخلىق ئارچىغا يۆلىنىشىم بىلەن مەسخىرىلىك ئاۋاز ئاڭلاندى:

— يەنە كەپتۇ، ھى... ھى !...— بويلىرى زىلۋا، چاچلىرى بۈدۈر ئىككى چىرايلىق قىز ماڭا شوخلۇق بىلەن قاراپ كۈلۈپ تۇرۇپ شۇنداق دېيىشتى. بۇ گەپ كەچ كۈزنىڭ ئىزغىرىن شامىلى-

دەك سوغۇق تۇيۇلمايتتىمۇ ؟
دېرىزىگە قارىدىم . نەق شۇ چاغدا ، بىرى ھېلىقى مەشىق ئۆيىنىڭ بالكونىدىن تۆۋەنگە قارىتىپ يۇندى چاچتى ، مېنىڭ كاس-تۇمۇمغا پۇرچاقتەك ئىككى تال لاي چاپلاشتى . مانا بۇ دەھشەتلىك خەۋەر بولماي نېمە ؟
ئالتە يەكشەنبە ، بەش سائەتتىن ئوتتۇز سائەت ، بۇ مەن ئۇ-چۇن قىممەتلىك بايلىققۇ ، دىدار ئۇچۇن شۇنچە بايلىقنى سەرپ قىلايۇ ، ئىلتىپات ئورنىغا دەشنەم ئاڭلاي . بۇ ماڭا ئەلەم ئەمەسمۇ ؟ مەن بالكونلۇق ئۆيگە قاراپ غەزەپ بىلەن يۈگۈردۈم .
ئىشىك چېكىشنىڭ ھاجىتى بولمىدى ، ئىشىك ئۇلۇغ ئوچۇق ئىدى . مەن ئىنتىزار بولغان قىز بىر تال ئۇزۇن چېچىنى ئالدىغا چۈشۈرۈۋېلىپ ، بەش سىزىقلىق نوتىغا قاراپ پۈتۈن زېھنى بىلەن رويال چېلىۋاتاتتى . مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىنى ئىزدىدىم . بۇ كۆزلەر قومچاق لىچىنكىلىرىدەك بەلگىلەر چۈشكەن بەش سىزىقلىق نوتىغا خۇددى يوشۇرۇن يىپ بىلەن تارتىپ باغلاپ قويغاندەك تىك قادالغا-نىدى . مەن ئۇنىڭ ئالىي سورتلۇق ئۇندىن قىلىنغان ئىنچىكە لەڭمەن پىلتىسىدەك ئاپئاق ۋە نازۇك بارماقلىرىغا قارىدىم . ئىككى جۈپ ئالتۇن ئۈزۈك سېلىنغان بارماقلار نازۇك ئاۋاز چىقارغۇچى مېتال تىللار ئۈستىدە لەرزان ھەرىكەت قىلماقتا ئىدى . قوللارنىڭ ھەرىكىتى بىلەن تەڭ قىزنىڭ ئەۋرىشىم بەدىنى ھەرىكەت قىلاتتى . ئۇنىڭ ئوبدانلا كۆتۈرۈلگەن كۆكسى بوش سىلكىنەتتى . مېنىڭ بەدىنىمگە ئوت تۇتاشتى . بارلىق غەزىپىم خۇددى ئوتقا چۈشكەن نېپىز قوغۇشۇندەك شۇررىدە ئېرىدى . مەن ھالال ئەمگىكى بىلەن گۈزەللىك پەيدا قىلغان قىزغا زوق ۋە مۇھەببەت بىلەن تىكىلىپ ئۇزاق تۇردۇم…
لىرىكا ۋە تاتلىق ھېسسىيات پەيدا قىلىدىغان گۈزەل مۇزىكا ئاخىرلاشتى . قىز بارماقلىرىنى بىر - بىرىگە كىرىشتۈرۈپ چىراي-

لمىق كېرىلدى ۋە ئالىقىنىنىڭ كەينى بىلەن ئاغزىنى توسۇپ تۇرۇپ ئەسنىدى .

— گۈزەلئاي ! — مەن تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ئۇنىڭ ئىسمىنى چاقىردىم . قىز چۆچۈپ ماڭا قارىدى . ئاۋۋال قىزاردى ، ئاندىن تېزلا تۇتۇلدى - دە ، ئورنىدىن ئاستا تۇرۇپ دېرىزە تەرەپكە داجىدى :

— كېلىڭ !... قاچان كەلدىڭىز ؟

— بېيجىڭغا كەلگىلى بىر ئايدىن ئاشتى . بۇ يەرگە بايا...

مەن قىزغا قارىدىم . ئۇ ھېچ نەرسە ئاڭلىمىغاندەك تامدىن سويۇلۇپ چۈشكەن بىر گۈزەل ئايالنىڭ سۈرىتىنى قاداش بىلەن ئاۋارە ئىدى . مەن سۆزۈمنى داۋاملاشتۇردۇم :

— بېيجىڭغا كېلىپلا سىزنى سۈرۈشتۈردۇم . بۇنىڭدىن ئالتە يەكشەنبە بۇرۇن بۇ يەرنى ئىزدەپ تېپىپ كەلگەنىدىم ، لېكىن...

مەن يەنە قىزغا قارىدىم ، «نېمىشقا كىرمىدىڭىز ؟» دەمدىكىن دەپ سۆزۈمنى توختاتتىم . لېكىن ، قىز قارا دوخاۋا پىنجىكىنىڭ چىلتىكىنى بىكاردىنلا سۆكۈۋاتاتتى . ئۇ يەنىلا مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلىمايۋاتقاندەك تۇيۇلدى . مەن نە ئولتۇرۇشقا ، نە ئۆيدىن چىقىپ كېتىشكە پېتىنالماي ئارىسالدى بولۇپ قالدىم . بىردىنلا بىر خىل خورسىنىش ، كەمسىتىلىش ۋۇجۇدۇمنى چۇلغىۋالدى :

— ئېيتىڭە ، گۈزەلئاي ، مېنىڭدىن رەنجىدىڭىزمۇ ؟

— ياق...

— مەن سىزنى يىراق يەردىن ئىزدەپ كەلدىم ، ئۇنىڭ ئۇستىدىگە ، بىز كۆرۈشمىگىلى خېلى ئايلار بولدىغۇ...

— ئولتۇرۇڭ !... — ئۇنىڭ ئاۋازىدا 1957 - يىلى 8 - ئايدا تۇنجى قېتىم ئۇچراشقاندىكى مەغرۇرلۇق بار ئىدى .

— يەكشەنبىنىمۇ ياتاقتا ئۆتكۈزەمسىز ؟ — دېدىم گۈزەلئاي-

ىدىن كۆز ئالماي .
— ھەئە .
— زېرىكمەمسىز ؟
— ۋاقتىم يوق...
— زېرىكىشكىمۇ ؟
— ھە !
— ئاۋۇ رەسىمىڭىزنى بېيجىڭدا چوڭايتتىڭىزمۇ ؟
— ھە !...
— مىللىي ئاشخانىلار باردۇ ؟
— ھەئە .
— بىر ياتاقتا نەچچىڭلار ياتىسىلەر ؟
— تۆت...
قىز بىلەن كۆڭۈللۈك پاراڭلىشىدىغان تېما تېپىلمىدى . نې-مىلا بولمىسۇن ، مۇنۇ يالغۇز ئۆيدە ھېچبولمىسا ئون مىنۇت بول-سىمۇ پاراڭلىشىش كېرەك ئىدى ، پاراڭلىشىش ئارقىلىق قىزدىكى خاپىلىقنى يوقاتقىلى بولاتتى . مەن بىر خەلقئارا ئاھاڭ ئېلىپبەسىد-نى قولغا ئالدىم .
— بۇنىمۇ ئۆگىنىۋاتامسىز ؟
قىز يالت قىلىپ قارىدى . ئۇنىڭ ئويناق كۆزلىرى مېنىڭ كۆزلىرىم بىلەن ئۇچراشتى . ئۇ سۇس قىزاردى ـ دە ، ئوماق لەۋلىرىدە يوشۇرۇن تەبەسسۇم پەيدا قىلدى :
— چەت ئەل ناخشىلىرىنى توغرا ئېيتىش ئۈچۈن لازىم بولىدۇ .
— قايسى تىللارنى ئۆگەندىڭىز ؟
— فرانسۇز ، نېمىس ، ئىتالىيان تىللىرىنى... ياق ، تىلنى ئەمەس ئوقۇشنى ئۆگىنىمىز ، ھەرپلىرىنىڭ ئوقۇلۇشىنى خەلقئارا ترانسكرىپسىيە بويىچە تاپىمىز...

بۇ ئۇنىڭ يېرىم سائەتتىن بېرى سۆزلىگەن ئەڭ ئۇزۇن سۆزى ئىدى. مەن ئۇنىڭ سۆزلىشىنى كۆڭۈللۈك مەشغۇلات دەپ بىلەتتىم:

— نېمىشقا سىز دائىملا ئىتالىيە ناخشىلىرىنى ئېيتىسىز؟

— ئىتالىيە تىلىدا سوزۇق تاۋۇش كۆپ، ناخشا ئېيتىش مەشغۇلاتىدا ئۇنىڭ رولى چوڭ...

— سىز رويال چېلىشنىمۇ ئۆگىنىۋېتىپسىز، كەلگۈسىدە مۇزىكانت بولاي دەمسىز؟

— رويالنىڭ ناخشىدا رولى چوڭ، كۆزدە ئوقۇش، قولاقتا پەرق قىلىش قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشتە، رويال ھەل قىلغۇچى نەرسە. بىر ناخشىچى ئۇچۇن، زۆرۈرى ناخشا ئېيتىشلا ئەمەس، مۇرەككەپ ئاھاڭلار ئىچىدىن يالغۇز ئاھاڭنى پەرقلەندۈرەلەيدىغان بولۇش، ئومۇمخور ئىچىدە ئۆز مۇستەقىللىقىنى ساقلاش — مانا بۇلارمۇ مۇھىم...

ئۆز كەسپى توغرىسىدا گەپ باشلىنىۋىدى، گۈزەلئاي بىردىنلا ئېچىلىپ كەتتى. ئۇ ماڭا ھەسەل بىلەن چاي بەردى، نەشپۈت ئاقلاپ تۇتتى. ئۆزىنىڭ دەرسلىرى، ئۇستازلىرى، ناخشا ـ مۇزىكا كېچىلىكى ئۆتكۈزۈلگەنلىكى، ئۆزىنىڭ ئون ئىككى ناخشا ئېيتقانلىقى، ئارگىنتىنا، ئىتالىيە ناخشىلىرى، جۈملىدىن خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، تاتارچە ناخشىلارمۇ ئالقىشقا ئېرىشكەنلىكى، ئېركېل سىمفونىيىسىدىن ناخشىلار ئېيتقانلىقى، ھازىر ئۇنىڭ ئۇستازى شىنجاڭ مىللىي ناخشىلىرى بىلەن ياۋروپا ئاھاڭلىرىنى بىرلەشتۈرۈشنى سىناق قىلىش ئۈچۈن تەجرىبە ئېلىپ بېرىۋاتقانلىقى، بۇ سىناقتا ئاساسىي ناخشىچى ئۆزى ئىكەنلىكى توغرىسىدا قىزىقىپ سۆزلىدى، ئاتاقلىق كومپوزىتورلارنىڭ رەسىملىرىنى كۆرسەتتى، سۆزلىرىنى ئوقۇپ بەردى.

مەن قىزدا ناخشا ۋە مۇزىكىغا كۈچلۈك مۇھەببەت پەيدا بولغان-

لىقىنى بىلدىم ـ دە ، خۇشال بولۇپ :

— يارايسىز ، گۈزەلئاي ، ئەمدى توغرا يول تاللاپسىز ، بارلىقىڭىزنى مۇشۇ ئىشقا بېغىشلاڭ . بىز ئۇيغۇرلار ناخشا ـ مۇزىكىغا باي ، لېكىن تېخى بىزنىڭ بايلىقىمىز دۇنيا سەھنىسىگە چىقمىدى ، بىزدە مۇزىكا ئىلمىنى سىستېمىلىق ئۆگەنگەن ئادەملەر ئاز ، بەش سىزىقلىق خەلقئارا نوتىنى بىلىدىغانلارمۇ ئاز . ناخشا ئېيتىش بىر ئاددىيلا كەسىپ ئەمەس ، ئۇ بىر ئىلىم ، ئىلىم بولغىنى ئۈچۈن جاپاسى جىق ، ئەمما...

لېكىن ، گۈزەلئاي دېرىزىگە بېرىپ سىرتقا قارىۋالغانىدى . دېمەك ، ئۇ مېنىڭ ۋەزخانلىقىمنى خالىمايدىكەن . مەن رەنجىدىم : بۇ قانداق بولغىنى ، مېنىڭ ھاياجانلىنىش ۋە تەسىرات سۆزلەش ھوقۇقۇممۇ يوقمۇ ؟

يەنە ئارىغا جىمجىتلىق چۈشتى ، شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئورنۇمدىن قوزغالدىم :

— مەن كېتەي ، گۈزەلئاي ، بىز تەرەپكىمۇ بېرىڭ . مەن مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ ئىچىدە ، تۆتىنچى ياتاق بىناسىنىڭ ئىككىنچى قەۋەت ، ئون ئالتىنچى ئۆيىدە . كۆپىنچە ئىشخانىدا بولىمەن... ئىشخانامنىڭ تېلېفون نومۇرى...

شۇ چاغدا ئۆيگە بىر ياشانغان ئىشچى كىرىپ كەلدى :

— گۈلى ، سىزگە بۈگۈن ئۈچ يەردىن چەك كەپتۇ . قاراڭ ، قىزىق ، ھەممىسى ئەللىك يۈەندىن ، جەمئىي بىر يۈز ئەللىك يۈەن ، بىرى دادىڭىز ، بىرى ھەدىڭىز ، بەلكى بىرى دوستىڭىز بولسا كېرەك . ئۈچىلا چەك بىر كۈندە لەنجۇدىن سېلىنغان .

گۈزەلئاي قىزىرىپ كەتتى ۋە دەپتەرگە قول قويۇۋېتىپ غۇدۇڭشىدى :

— دادامنىڭ ئىسمىنى يېزىپتۇ ، لەنجۇدىن ساپتۇ ، ھەدەمنىڭ ئىسمى تۇردۇ ، بۇمۇ لەنجۇدىن ، ئادلە نېمىگە پۇل سېلىپ يۈرد-

كىنتاك، بىر سودىسى بار ئوخشايدۇ.

مېنىڭ يادىمغا رەقىپنىڭ: «دادىسىنىڭ، دوستلىرىنىڭ نامى-
دىنمۇ پۇل ئەۋەتىمەن» دېگەن سۆزى كەلدى - دە، بىردىنلا
ۋۇجۇدۇم سوۋۇدى. گۈزەلئايغا قارىدىم: ئىپسىل پوپايكا، جىلىت-
كە، سارجا بۇرۇلكا، توفلەي، ياقۇت بۇلاپكا، هالقا، ئۈزۈك-
لەر... مۇنۇ گۈزەل غايىلىك قىز رەقىپنىڭ پۇلى بىلەن ئۆزىنى
بېزەۋاتقان، شۇ سەۋەبتىن ماڭا سوغۇق مۇئامىلە قىلىۋاتقان بولسا،
بۇ قانداق دەهشەتلىك ئىش - هە؟...

قىز چەكلەرنى قولىغا ئېلىپ، مېنىڭ بار ئىكەنلىكىمنى ئۇن-
تۇدى - دە، مەشىق ئۆيىنىڭ تۆرىدىكى تىكلىمە ئەينەككە قاراپ
ئۆزىنى ياساشقا باشلىدى.

— مەن كېتىمەن!

— خوش.

مەن تاپىسدا تۇرۇپ سورىدىم:

— قانچە يىل ۋاقتىڭىز قالدى؟

— يەنە تۆت يىل بار.

— ئەسلىي ئىككى يىل ئەمەسمىدى؟

— ئۆزگەردى، بەش يىل...

مەن ماڭدىم، پەلەمپەيگە يېقىنلاشقاندا، گۈزەلئاينىڭ زىل
ئاۋازى ئاڭلاندى:

— هە راست، رەقىپكام سىزگە سالام ئېيتىپتۇ. خېتىنى
كۆرسىتىمەن دەپ ئۇنتۇپتىمەن...

خۇددى بىرى كەينىمدىن كۈچ بىلەن تەپكەندەك، پەلەمپەيدىن
تۆۋەنگە قاراپ يۈگۈردۈم. ئۈستى كاھىشلىق دەرۋازىدىن چىقىۋې-
تىپ، مەشىق ئۆيىنىڭ دېرىزىسىگە قايرىلىپ قارىدىم. بالكونغا
چىقىدىغان ئىشىكتىن گۈزەلئاينىڭ بېشى غىل - پال چىققاندەك
بولدى، ياق، خىيال، تەلپۈنۈش خاتا ئۇقۇم پەيدا قىلغان ئوخشاي-

دۇ ، بالكونغا قانچە قارىساممۇ قىزدىن بىرەر بەلگە كۆرۈنمىدى .
ۋاڭفۇجىڭدىكى مىللىي ئاشخانىنىڭ بىرىنچى قەۋىتىدە ئاۋۋال يالغۇز ، كېيىن ناتونۇش ئۈلپەتلەر بىلەن غەرق مەست بولغۇچە هاراق ئىچتىم . مېنى كىملەر ياتىقىمغا ئەكېلىپ قويغىنىنى بىلمەيمەن . ئەتىگەنلىكى فېن جياۋشۇ ئېگىز گەۋدىسىنى سەل مۈكچەيتكەن هالدا ياتىقىمغا خاپا هالدا كىردى :
— ئۆگەنگۈچىز بولمىسا ، ئەتىلا قايتىڭ ! — دېدى ئۇ غەزەپ بىلەن ، — هەر يەكشەنبە چىقىپ كېتىسىز ، تاپقىلى بولمايدۇ ، بىلەمسىز ، ئىلىم خادىمىغا دەم ئېلىش يوق ، تەتىل يوق . ئادەمنىڭ كاللىسى گەۋدىسىنى باشقۇرىدۇ . سىزنىڭ بولسا باشقىچىكەن . گەۋدىڭىز كاللىڭىزنى خالىغان يەرگە ئەكېتىۋېرىدىكەن ، بۇنداق ئادەمدىن ئىلىم ئىگىسى چىقمىقى تەس !
قانداق قىلاي ؟ مۇھەببەتنى بۇيرۇق ، پوپوزا ، ئەهدىنامە بىلەن چەكلىگىلى بولمايدىكەن . ماڭا نېسىپ بولغان بەختنى باشقا بىرى پۇل بىلەن ئۆزىنىڭ قىلىۋالماقچى بولۇۋاتسا ، مەن ۋىجدان ئازابى تارتماي قانداق قىلاي ؟ ماقۇل ، يەكشەنبىلەرنىمۇ كىتابلار ، كارتىلار ئارىسىدا تىل يادلاش ، سېلىشتۇرۇش ، ئىسپاتلاش ، كۆچۈرۈپ يېزىشلار بىلەن ئۆتكۈزەي . قىممەتلىك ئالىم ! مەن سىزنىڭ دېگىنىڭىزنى قىلاي ، مۇنۇ مۇهەببەت ، ياشلىق هەۋەسلىرىگە ئامراق گەۋدەمنى باشقۇراي ، پۈتۈن ئىخلاسىم بىلەن مىڭ يىلدىن بۇرۇنقى يازما ئەسەرلەرنى ئوقۇي ، ئىنگلىز تىلىنى ئۆگىنەي ، شېئىرلارنى يادلاي... بۇلارنى قىلىشقا سىزگە ۋەدىمۇ بېرەي... لېكىن يۈرەكتىن ئۇرغۇپ چىقىۋاتقان تەلۋە مۇهەببەتنى چەكلەشكە ، يوق قىلىشقا هېچقانداق ئامالىم يوق . بوپتۇ ، مەن ئۈن ـ تىنسىز بەختىمنىڭ هالاكىتىنى كۈتەي...
بېيجىڭدا يالىڭاچلانغان تاغ تېرەكلىرىنى پۇشتەك چالغۇزۇپ قىشنىڭ ئىزغىرىن شامىلى كېزىپ يۈردى ، قارىغاي ، ئارچىلار

يىڭنە يوپۇرماقلىرىنى تىترىتىپ ، ئاچچىق سوغۇقتىن نالە قىلىشى-دۇ ، كۇلۇب چۆرىسىدىكى قارىياغاچلار ، ياش ياڭاق كۆچەتلىرى ، يوللارنىڭ چۆرىلىرىدىكى قىرقىم ئارچىلار شۇمشەيگەن يولۇچىلار-دەك كۆرۈنىدۇ... تەبىئەت ۋە ئىنسانلار قىشنىڭ تۈگىشىنى ، كۆ-ڭۈللۈك باھارنىڭ تېزرەك كېلىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتمەكتە . تەقەززالىق — خۇددى مېنىڭ پەرىشان كۆڭلۈمدەكلا ئۇپراتقۇچى كۈچ . ئەنە شۇ كۈچ مېنى جۇدەتتى ، كۈنلەر مېنىڭ پېشانەمگە سىزىقلارنى چەكتى . مەن بېيجىڭ شەھىرىنىڭ قارلىق كۈنلىرى ، شاماللىق كېچىلىرىنى ساناپ تۇرۇپ ئۆتكۈزدۈم .

تۆت ئايدىن كېيىن ، يەنى 1960 - يىلىنىڭ بېشىدا مەن رەقىپتىن خەت ئالدىم . بۇ خەت مېنى بېيجىڭدا ئىككىنچى قېتىم غەرق مەست بولۇشقا مەجبۇر قىلدى . خەتتە تىنچلىق سورىشىشلار-دىن كېيىن مۇنداق يېزىلغانىدى :

«قىممەتلىك ئاغىنەم ، ئەلا ، ئاڭلىسام ناھايىتى جۇدەپ كېتىپسەن . ساڭا پوچتىدىن قورۇغان گۆش ، توقاچ (ئۆيدىن كەلگەنىكەن) ئەۋەتتىم ، دۇەن جياۋشۇغا ئەۋەتكەن «ئوغۇزنامە ۋە ئوغۇز توغرىسىدىكى رىۋايەتلەر» دېگەن ماقالەڭنى مەنمۇ كۆرۈپ چىقتىم . ساڭا مۇۋەپپەقىيەت تىلەيمەن ، سېنىڭ نا-مىڭ بىلەن پەخىرلىنىمەن ، سەن مېنىڭ بىردىنبىر يېقىن دوستۇم ، ئاغىنەم ، قەدىردان ئادىمىم سەن ! ماقالەڭنى ئۇي-غۇر ، خەنزۇ تىللىرىدا نەشر قىلدۇرۇشنى دۇەن جياۋشۇ ئىككىمىز ئۈستىمىزگە ئالىمىز . سالامەتلىكىڭنى ئايا ، ئاڭ-لىسام ، ھازىرمۇ كۈنىگە ئون - ئون ئىككى سائەت كىتاب ئوقۇيدىكەنسەن ، بۇ زىيانلىق . كۆپ بولسا ئالتە - يەتتە سائەت ئوقۇ ، ھېچبولمىسا ئۈچ - تۆت سائەت ۋاقتىڭنى قىزلارغا سەرپ قىل ، خالىساڭ ساڭا بېيجىڭ ئۇنىۋېرسىتېتى-

ـدا ئوقۇۋاتقان بىر گۈزەل قىزنى تونۇشتۇرۇپ قويالي ، ئۇ بىزگە شېرەم تۇغقان…»

مەن خەتنى ئاتلاپ ئوقۇدۇم ، خەتنىڭ ئاخىرىدا مۇنداق يېزىلغان :

«… باياتىن ساڭا مۇۋەپپەقىيەت ۋە بەخت تىلىدىم ، سەنمۇ ماڭا بەخت ۋە مۇۋەپپەقىيەت تىلىگىن . گۈزەللىكنى قولغا كەلدى ، يېقىندا ئۇچۇق جاۋاب ئالدىم . ئاسماندا پەرۋاز قىلىپ يۈرگەن قارلىغاچ بىلىكىمگە ئاخىر قوندى ، نۇرلۇق يۇلتۇز ئالدىمغا ئېقىپ چۈشتى ، ئەمدى گۈزەللىكنى مېنىڭ !…»

مەن خەتنى پۈكلەپ - پۈكلەپ يەرگە ئۇردۇم ۋە ئۈستىگە دەسسىدىم - دە : «سەۋر قىلاي ، بەزىدە سەۋر - تاقەتمۇ بەخت كەلتۈرىدۇ ، لېكىن بەزىدە سەۋر - تاقەتمۇ ھالاكەتكە ئېلىپ بارىدۇ . مەن نېمىشقا ھالال ئەمگىكىم بىلەن ھاياتىمغا يېڭى مەنە — خۇشاللىق بېرەلمەيمەن . توخۇ جېنىدا ئۆز تۇخۇمى بىلەن خۇشال بولىدۇ . پۈتۈۋاتقان ئەسەرلىرىم ، كۆپىيىۋاتقان بىلىملىرىم ، ھەل قىلىنىۋاتقان ئىلمىي مەسىلىلىرىم مېنى نېمىشقا خۇشال قىلالمايدۇ . ئىنسان ھاياتىدا ئېرىشكەن مەرتىۋىسى ، تۆھپىسى ، ئىززەت - ھۆرمىتى بىلەنلا بەختلىك بولالامدۇ ؟ شۇنىڭ ئۈچۈنلا ئۆزىنى ھاياتتىن تولۇق بەھرىمەن بولالىغان قانائەتلىك ئىنسان ھېسابلىيالامدۇ ؟ مېنىڭچە ، ياق ! سەۋەبى ، مىڭلىغان ، مىليونلىغان ئىنسانلارنىڭ ئالقىش سادالىرى ئىچىدە كۈلۈمسىرەپ تۇرغان خانلار ، ئەربابلار ، ئالىملار ، يازغۇچىلار ۋە نامى ئۆلمەس باشقا مەشھۇر ئادەملەرنىڭمۇ يۈرىكىنى ئاختۇرساڭ قاداق تېپىلىدۇ . مانا بۇ قاداق شەخسىي ھاياتىدا ئۇچرىغان بەختسىزلىكنىڭ يالدامىسى…» . مەن

مۇشۇ گەپلەر بىلەن ئۆزۈمگە تەسەللى بەردىم. مانا شۇ چاغدا يۈرىكىمگە مۇھەببەت ۋە شەخسىي ھايات پاجىئەسىدىن قاداق چۈشكەن مەشھۇر ئادەملەرنىڭ ئىسىملىرى ئالدىمدىن ئۆتتى: سوۋۇروف، تولستوي، چايكوۋسكىي، پۇشكىن، لېرمونتوف، ماياكوۋسكىي، بالزاك، مۇپاسسان، بايرون، نەۋائى، ئاباي، چۇ يۈەن، لى بەي، دۇفۇ...

... يالغۇز ياتىقىمدا ئاغرىپ ياتتىم، ئۈچىنچى كۈنى ئارانلا ئۇسسۇزلۇق ئىچكۈدەك بولدۇم. فېن جياۋشۇنىڭ ياردەمچىسى بېشىمدا پەرۋانە بولۇپ يۈردى، قۇلىقىمغا ئۇنىڭ يېقىملىق ئاۋازى كەلدى:

— شياۋئەي، سۈيۈقئاش ئىچىڭ، ئىسسىقىدا ئىچىۋېلىڭ...

ئۇ بېشىمنى يۆلىدى، مەن غىزالاندىم.

— ھاراقتىن يىقىلدىڭىز - ھە؟

— ھەئە. ھاراق ئىچىپ، ئىچىمگە ئوت كەتتى، نەم يەردە يېتىپ ئۈخلاپ قاپتىمەن، يېرىم كېچىدە ئويغانسام، جالاقلاپ تىترەۋېتىپتىمەن.

— قىشتا - ھە،— دېدى ياردەمچى كۈلۈپ،— راستىنلا ئىچىڭىزگە ئوت كەتكەنىكەن!...

ئىككى كۈندىن كېيىن مېنى فېن جياۋشۇ ئۆيىگە تاماققا چاقىردى. مەن ماغدۇرسىز پۇتلىرىمنى بوسۇغىدىن ئارانلا يۆتكەپ ئۆيگە كىردىم. بىر قولىدا ئارقا مېڭىسىنى، بىر قولىدا كەينى يانچۇقىنى سىلاپ ئۆيدە مېڭىپ يۈرگەن فېن جياۋشۇ مېنى كۆرۈپ سول قولىنى كۆتۈردى ۋە ئوڭ قولى بىلەن پاخپايغان شالاڭ چاچلىرىنى سىلاپ تۇرۇپ:

— يېڭى ئاليۇمىن قازان ئالدۇق. سېمىز قوي گۆشىدە شورپا قىلدۇق، شەك كەلتۈرمەي يەۋېرىڭ! — دېدى.

مەن ئۇنچىقماي كۈلۈپ قويدۇم. فېن جياۋشۇ ساپاغا تەكلىپ

قىلدى . مەن ساپاغا ئولتۇرغاندىن كېيىن ئۇ ماڭا قاراپ قويۇپ :
— جۇدەپسىز ، لېكىن ئۆگىنىشكە بېرىلىشىڭىز ناھايىتى ياخ-
شى . يازغان ماقالىڭىزنى كۆردۈم ، ياخشى . لاۋچېن ، لاۋمۇلارمۇ
كۆردى . «ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار توپلىمى» نىڭ بىرىند-
چىسىنى تەييارلاشتا ، بىز پايدىلانغان ماتېرىياللار ئىچىدە ئەدەبىيات-
قا دائىر ماتېرىياللار كۆپ ، مالوفنىڭ «قەدىمكى تۈركىي تىل
ئابىدىلىرى» ، خەن رۇلىن تەرجىمە قىلغان «تۈركچە قىپچاقچىخان
ئابىدىلىرى» ، بىرشىخ تۈزگەن «پارىژ دۆڭخۇاڭ تەلىماتلىرى» ،
ئۇنىڭدىن قالسا ، سىكرىن بىلەن روسسىن يازغان «ئاردىيا
يۈرىكى» ، «ئىسلام دىنى ئېنسىكلوپېدىيىسى»[①]... قاتارلىق كىتاب-
لارنى كۆرۈڭ ، ئاڭلىسام ، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلىدىن ئەلا دەرىجىدە
ئىمتىھان بېرىپسىز . سىزنىڭ ئۆتۈۋېلىش قابىلىيىتىڭىز ياخشى-
كەن . لېكىن ، بىلىپ قويۇڭ ، ھاراق سىزنى ئۇنتۇغاق ، ئاخىرىدا
كېرەكسىز ئادەم قىلىپ قويىدۇ . مەن ئۆتكەندە قاتتىقراق ئېيتد-
تىم ، ئەمدى ئېچىنىپ تۇرۇپ ئېيتىمەن : سىز بىر ياراملىق ئادەم
بولالايسىز ، لېكىن بىرلا شەرت ، ھاراقنى تاشلاڭ .
— بولىدۇ . مەن ئەمدى ئاغزىمغا ئالمايمەن ! — دېدىم يەرگە
قاراپ .
شۇنىڭدىن كېيىن مەن ئىككى ئايغىچە مەركىزىي مىللەتلەر
ئىنستىتۇتىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقمىدىم . سوقۇشتۇرۇشقا قورقۇپ
كەتكەن خوراز ھەتتا بىر - ئىككى ھەپتىگىچە چىللاشتىنمۇ قېلىپ
قالىدۇ . مەنمۇ قورققان خورازغا ئوخشاپ قالدىم . مۇھەببەت مەغ-
لۇبىيىتى ماڭا قاتتىق زەربە بولدى ، بەزىدە ھاشىرنىڭ كۆزقارىشى-
غا قوشۇلىمەن : مۇھەببەت بىر ئۆپرانقۇچ ، ئادەمنى كاردىن چىقد-

① فېن جاشىن قاتارلىقلار تۈزگەن «ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار توپلىمى»
نىڭ بىرىنچى كىتابىدىكى كاتولوگدىن ئېلىندى ، (خەنزۇچە نەشرى ، 176 - بەت) .

رىدۇ ، دەپ ئويلايمەن ، بۇ چاغدا گۈزەللىكىنى تارتتۇرۇپ قويغىنىمە-
غا ئۆكۈنمەيمەن ، لېكىن بۇ بىر ئۆتكۈنچى ھېسسىيات ۋە ئەڭ
ئاسان يول بىلەن ئۆزۈمگە تەسەللى بېرىش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ .
مەن ھامان مەغرۇر ، گۈزەل ۋە قاتتىق بويۇن قىزنىڭ نامىنى
يادلايمەن ، ئويلايمەن ، ئىچ - ئىچىمدىن خورلىنىمەن . بولۇپمۇ ،
خىلۋەت ئورۇندۇقلاردا ، ئارچا ۋە سىرىنگۈللەر دالدىسىدا تاتلىق
پىچىرلىشىۋاتقان ، كۈلۈشۈۋاتقان ، سەيلە قىلىشىۋاتقان ياشلارنى
كۆرگىنىمدە ، ئىچ - ئىچىمدىن ئازابلىنىمەن ، يىگىرمە تۆتلەردىكى
بىر ياش يىگىت ئۈچۈن بۇنىڭدىنمۇ ئارتۇق ئازاب تېپىلماس
دەيمەن...

تۇيۇقسىزلا ھاشىردىن تېلېگراما ئالدىم . ئۇ 4 - ئاينىڭ
16 - كۈنى بېيجىڭغا پويىز بىلەن بارىمەن ، دەپتۇ . شىنجاڭدىن
كېلىدىغان پويىز كەچ سائەت سەككىزدىن يىگىرمە ئىككى مىنۇت
ئۆتكەندە يېتىپ كېلىدۇ ، ھاشىرنىڭ يېتىپ كېلىشىگە ئىككى كۈن
قالدى . قالايمىقان كارىۋىتىمنى ، كىتابلار بىلەن تولغان ئۈستە-
لىمنى رەتلىدىم ، دېرىزەمنى سۈرتتۇم . سىرتقا قارىسام دەرەخلەر
كۆكىرىپتۇ ، مەجنۇنتاللار باھار شادلىقىدا ئەۋرىشىم تەۋرىنىپ ،
يېشىل نوتىلىرى بىلەن تەبىئەتكە گۈزەللىك بېرىۋېتىپتۇ . ئەنە
ئاۋۇ زاغزۇ قىز يوللۇق يوپكىسى ، قىزىل پوپايكىسى بىلەن باھار
قوياشىدىن ھوزۇرلىنىۋېتىپتۇ . گۈللەرگە سۇ قويۇۋاتقان بوۋايمۇ
بىلەكلىرىنى تۇرۇپ باھارغا يارىشا ئىشلەۋېتىپتۇ . دېمەك ، ھايات
گۈزەل ، تەبىئەت ياشارغان ، ھاۋا سۈزۈلگەن ، كۆڭلۈمدىن غەم
بۇلۇتلىرىنى سۈرۈپ چىقىرىدىغان چاغ كەلگەن ئوخشايدۇ . ناخشا
ئېيتىشىم ، قاقاقلاپ كۈلۈشۈم ، بارلىق بەختلىك ياشلاردەك ھەر-
بىر كۈندىن خۇشاللىق ، لەززەت تېپىشىم لازىم . مەن ئىككى
ئايدىن بېرى ئېلىنمىغان ساقىلىمنى ئالدىم ، يازلىق كىيىملىرىمنى
چامادانىمدىن ئېلىۋېتىپ غىڭشىپ ناخشا ئېيتتىم :

سەن ـ سەن سىۋەرىم ، خاھ ئىنان ، خا ئىنانما ،
قاندۇر جىگەرىم ، خاھ ئىنان ، خاھ ئىنانما .
ھىجران كېچەسى چەرخى فەلەككە يېتەر ، ئى ماھ ،
ئاھى سەھەرىم ، خاھ ئىنان ، خاھ ئىنانما...

ئۇلۇغ شائىر لۇتفىنىڭ لىرىك شېئىرلىرىنى يېنىك ئۆزبېك ئاھاڭلىرىغا سېلىپ ئېيتىشنى ياخشى كۆرىمەن ، مەن بۇ ئاھاڭنى بىر قېتىم ساۋۇتوفتىن ئۆگىنىۋالغان . ناخشا خۇددى مېنىڭ ئارزۇ ـ ئۈمىدىمنى مېنى ئىنتىزار قىلغۇچىنىڭ قۇلىقىغا يەتكۈزۈۋاتقاندەك ، ۋۇجۇدۇمنى خۇشاللىق چىرمىۋالدى . مەن ئاھاڭنى يۆتكىدىم :

ئول مېنىڭ جانى جاھانىمغە سالام ،
جاندىن ئارتۇق مېھرىبانىمغە سالام .
بىر زامان خالىي ئېمەسمەن يادىدىن ،
مۇنسۇ جانۇ راۋانىمغە سالام .

دوستلۇق ھەم بەخت . دوستلۇق مۇھەببەت بىلەن قېرىنداش ، ئۇ سېنىڭ سولغۇن كۆڭلۈڭگە مەلھەم ، يۈرەكىنى قاپلىغان دەرد ـ ئەلەمنىڭ قارا بۇلۇتلىرىنى سۈرۈپ چىقارغۇچى سەلكىن شامال . دوستلۇق لەززىتى سېنى ھاياتنى ، ئىنسانىنى ، ئۆزۈڭ قەدىرلەپ ياشاۋاتقان ماكانىنى سۆيۈشكە ، ئەتىۋارلاشقا رىغبەتلەندۈرىدۇ .

ھاشىرغا رەھمەت ، بىرلا تېلېگراممىسى بىلەن مېنىڭ تۇرمۇشۇمغا يېپيېڭى مەزمۇن بەردى .

مەن ئۇنى قۇچاقلاشقا قۇچاق ئاچتىم ، ئۇ بولسا يوغان قاتمال قوللىرىنى ماڭا سۇندى . بىز ئەپسىز ، ئەمما قىزغىن كۆرۈشتۇق .

ئۇ مېنىڭ ماغدۇرسىز ئالىقانلىرىمنى تىرنىقى بىلەن چىمدىپ
تۇرۇپ:

— راسا تۆت ئۈرۈمچىنىڭ كەينىگە بىر ئاي باغ باغلاشقا
سېلىپ قويسا سېنى، مۇنۇ خام ئۆپكىدەك قوللىرىڭ تار-
مۇشقا ئايلىناتتى! — دېدى.

— يۇك - تاقاڭ مۇشۇلىمۇ؟ — دېدىم مەن ئۇنىڭ مۇرىسىگە
سېلىۋالغان ئاددىي بىرېزېنت سومكىسىنى شەرەت قىلىپ.

— ماياكوۋسكىينىڭ، قەلىمىمدىن باشقىسىنىڭ ھەممىسى
دۆلەتنىڭ، دېگەن سۆزىنى ئۇنتۇمىغانسەن، بىزنىڭ بايلىقىمىز
مۇشۇ ئات توربىسى. ھا، ھا، ھا...

ئىككىمىز بىرپەس كۈلۈشتۇق. مەن ئۇنى يېڭى پۈتكەن ۋوگ-
زالنىڭ ھەيۋەتلىك زاللىرى بىلەن باشلاپ سىرتقا ئېلىپ چىقتىم.
ئۇ غۇلىچىنى كەڭ يېيىپ چاقچاق قىلدى:

— پاھوي! ھۆكۈمەت پۈتۈن تاپقان پۇلىنى شەھەر ياساشقا
ئىشلىتىپتۇ! نېمىدېگەن يول، نېمىدېگەن تۈۋرۈك، تۆمۈر ۋادەك-
لىرىچۇ تېخى! زىيارەت قىلغۇچىلىكى بار ئىكەن...

ئۇ ھاياجان ۋە قىزىقىش بىلەن ئەتراپقا قاراشقا باشلىدى. مەن
ئۇنىڭغا قارىدىم. ئۇنىڭ مىجەزىلا ئەمەس، چىرايىمۇ ئۆزگەرگەن،
تاتارغان، ئىككى مەڭزىدىكى قىزىللىق يوقالغان، بۇرۇنقى دۈگى-
لەك يۈزى سوزۇنچاق بولۇپ قالغان، خىيالچان كۆزلىرى ئولتۇ-
رۇشقان، بۇرۇنقىدىن يوغىنىغان قوي كۆزلەر ھازىرلا سەكرەپ
چىقىپ كېتىدىغاندەك جىددىيلىك بىلەن ئويناپ تۇراتتى، بۇرنى
قىڭراقتەك ئىنچىكە بولۇپ قالغان، تولۇق يۈزى ئورۇقلاپ قوۋۇ-
زى ئولتۇرۇشقان ۋە كۆز تەرىپىدىن ئېڭەككە قاراپ ئىككى چوڭقۇر
سىزىق پەيدا بولۇشقا باشلىغانىدى. ئۇنىڭ كىيىملىرى تېخىمۇ
ئاددىي، پۇتىدا يېڭى كۆك رېزىنكە ئاياغ، ئۇچىسىدا تۆت يانچۇقلۇق
كۆك خادانى چاپان، سىيرىپ چۈشۈرۈلگەن بېشىدا كۆك خادانى

شەپكە... ئۇ پۈتۈن تۇرقى بىلەن ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىشكە چۈشكەن ، ئۆز ۋاقتىدىكى بيۇرو كادىرلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرىغا ئوخشايتتى .

— ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىشكە چۈشكەن كادىرنىڭ ئۆزى بوپسەن ! — دېدىم مەن چىقىشىپ . ئۇ كۈلدى ، كۈلكە بىلەن تەڭ كۆز قويرۇقلىرى سانسىز قورۇقلار بىلەن پۈرۈلدى . ئۇ مېنىڭ ئۈستۈبېشىمغا قاراپ قويۇپ :

— ھەرنېمە دېيىشكە ھەقلىقسەن ، قارا ، كاستيۇم - بۇرۇلكا ، چىرايلىق چاچ ، قانداق ئاقىرىپ كەتكەنسەن - ھە ؟ يۈزۈڭنى سۈت بىلەن يۇمايدىغانسەن - ھە ؟ گەپ قىل ، ئەلا ، خەتلىرىمنى ئالدىڭمۇ ؟

— ئالدىم ، ئاداش ، خەت يازغۇچە ئۆزۈڭ يېتىپ كەلدىڭ ، ئاپتوبۇس بىلەن كېتىمىزمۇ ياكى ماشىنا چاقىرايمۇ ؟

— توختا ! — دېدى ئۇ چىقىش ئىشىكىدىن چىقىۋاتقان ئادەملەردىن بىرىنى كۆزلىرى بىلەن ئىزدەپ ، — مەن باشلىقىمىزغا ئېيتىپ قوياي...

ھاشىرنىڭ ئىشى پۈتكەندىن كېيىن ، بىز چاڭئەنجيې كوچىسىغا چىقىپ غەربكە قاراپ پىيادە ماڭدۇق . ھاشىر يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرغان تيەنئەنمېن مەيدانىنى كۆرسىتىپ ۋارقىرىۋەتتى :

— يۇرگىنە ، پىيادە ئالدىدىن بىر ئۆتەيلى . سەن مېنى گەپكە تۇتما ، ياتىقىڭغا بارغاندا گەپ سورا ، مۇنۇ بېيجىڭنى كۆرگىلى قوي . سېنىڭ بىلەن بىز قانداق قىلىپ بولسىمۇ تېخى نۇرغۇن كۆرۈشەلەيمىز ، مۇنۇ بېيجىڭنى كۆرگىنىم مۇشۇ بىرلا قېتىم بولۇپ قالامدۇ تېخى . پاھ ، نېمىدېگەن كەڭ كوچا بۇ ، ئېيتقىنا ئەلا ، دۇنيادا مۇشۇ كوچىدىنمۇ كەڭ كوچا بارمىدۇ ؟

ئۆز ۋاقتىدىكى كەم سۆز ، ئېغىر - بېسىق دوستۇم بۈگۈن ماڭا سۆزمەن ، يېنىك مىجەزلىك بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلدى . پۈتۈن

ئايلار، يىللارنى يېزىلاردا، ئوڭغۇل - دوڭغۇل يوللاردا ئالدىراپ يول يۈرۈپ ئۆتكۈزىدىغان ئاغىنەم ئۈچۈن، راستىنلا بۇ كوچىلارمۇ ئاجايىپ تۇيۇلۇۋاتقاندۇ، ناخشىلار، كىتابلار، دوكلاتلاردا ۋە سىياسەتلەردە ھەر كۈنى تەرىپلىنىدىغان پايتەختتە بولۇش بەلكىم مېنىڭ مۇنۇ ۋۇجۇدى بىلەن خەلق ئىشىغا بېرىلگەن قىزغىن دوستۇم ئۈچۈن چەكسىز خۇشاللىق تۇيۇلغاندۇ. كۆرۈۋال، قېنىۋال، ھاياجانلىرىڭنى ئەركىن بايان قىلىۋال، ئەي، مېنىڭ پىداكار، جانباز دوستۇم. بولىدۇ، مەن ساڭا دەخلى قىلماي، مانا تيەنئەنمېن ئالدىدا ئولتۇرۇۋال، رەسىمگە چۈش، جىنشۈيچياۋ كۆۋرۈكىگە يۆلىنىپ تيەنئەنمېن پەشتىقىغا، ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈپ تۇرغان ئاۋۇ خەلق سارىيىغا، قەھرىمانلار مۇنارىغا، ئاۋۇ جەنۇبقا كەتكەن يولنىڭ شەرقىدىكى تارىخىي مۇزېيغا خالىغىنىڭچە قارىۋال، كۆكسى - قارنىڭ يېيىلغۇچە يايرىۋال...

بىز جىنشۈيچياۋدا سېمونت ۋادەككە تايىنىپ قولتۇقلىشىپ توختاشتۇق. مەن ھاردىم، ھاشىر بولسا تېخىچىلا شەھەرنى تاماشا قىلماقتا ئىدى. قايماق رەڭ سېمونت تۈۋرۈك ئۈستىدىكى ئاسمانغا ھازىرلا كۆتۈرۈلۈپ كېتىدىغاندەك تۇرغان ئاپئاق لامپۇچكىلار، ياپيېشىل ئارچا - قارىغايلار، تىنىمسىز ماشىنىلار، كەچ سائەت توققۇز - ئونلاردىمۇ تىنىمسىز ھەرىكەت قىلىشىۋاتقان ئادەملەر، پاكار، ياش دەرەخلەرنى دالدا قىلىپ مۇھەببەتلىشىۋاتقان ياشلار... راستىنلا گۈزەل ۋە ئىلھامبەخش ئىدى. ئۇزۇندىن بېرى كېچە مەنزىرىسىنى تاماشا قىلمىغاچقا، تيەنئەنمېندە توختاپ تاماشا قىلىش مېنىمۇ ھاياجانغا سالدى.

— جۇڭنەنخەي نەدە؟

— غەربكە بىر ئازلا ماڭساق بارىمىز.

— مۇنۇ تيەنئەنمېننىڭ ئاستىدىكى قىزىل دەرۋازىلارچۇ؟

— گۇگۇڭ خان سارىيى.

— يۇرگىن، خەلق سارىيىنىڭ پەلەمپىيىگە چىقىپ كۆرەيلى.

— خوپ.

ھاشىر نەقىشلەرگە، شىپال تاشلارغا، ھەيۋەتلىك دۈگىلەك تۈۋرۈكلەرگە، قەھرىمانلار مۇنارىدىكى نەقىش - سۈرەتلەرگە زور قىزىقىش بىلەن قارايتتى، سىلاپ باقاتتى، ماڭا يازما بېغىشلىمىلارنى ئوقۇتاتتى، ھېلىدىن - ھېلىغا ئۇنى - بۇنى سورايتتى، ساپ ۋە ساددا قىزغىنلىق بىلەن گېزىتتىن ئوقۇغانلىرىنى كۆرگەنلىرى بىلەن سېلىشتۇراتتى. ئۇنى باشلاپ جۇڭنەنخەي دەرۋازىسىغا ئېلىپ كەلدىم. كۆركەم نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن ئۈچ چوڭ ئىشىكلىك دەرۋازىنىڭ ئىككى قانىتىدىكى ھەيۋەتلىك شىرلار، غۇۋا نۇر چېچىپ تۇرغان قىزىل پانۇسلار تورۇسلاردا يالتىراپ تۇرغان كۆك، سېرىق، يېشىل سىرلاردىن چىققان نۇرلار بىلەن ئارىلىشىپ يامغۇردىن كېيىنكى ھەسەن - ھۈسەندەك رەڭگارەڭ شولىلار چېچىپ تۇراتتى. ئىككى قوراللىق ئەسكەر ئاشۇ گۈزەل نۇرلار ئىچىدە قوراللىرىنى تۇتۇپ تىك تۇراتتى...

— كىرگىلى بولسا - ھە، مۇشۇ تۇرقىدا رەھبەرلەر نېمە قىلىۋاتىدىكىن... — دېدى ھاشىر ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ.

بىز كەچ سائەت ئون بىرلەردە چيەنمېن مەيدانىغا كېلىپ ماشىنا ياللىدۇق ۋە كەچ سائەت ئون ئىككىلەر ئەتراپىدا ياتاقتا تاماققا ئولتۇردۇق.

— قويغىنا، ھارىقىڭنى! — دېدى ھاشىر تېخىچىلا ھاياجاندىن ئۆزىگە كېلەلمەي، — جاپانى بىزگە، راھەتنى ساڭا نېسىپ قىلغانىكەن - دە. مۇنداق شەھەردە دىۋانچىلىك قىلساڭمۇ راھەتقۇ، پاھۇي، بىزنىڭ كونىمىز، يېيىشىمىز زاغرا، مىنىشىمىز ئېشەك، دەسسىشىمىز تىزغىچە توپا، كۆرىدىغىنىمىزنىڭ ئەڭ ئالىيسى گۈمبەز... پاھ، چىرايلىق، مىجەزىڭ ئۆزگەرگىنى بىلەن مىلجىڭلىقىڭ ئۆزگەرمەپتۇ جۇمۇ، ئەلا. مۇشۇمۇ رومكىمۇ، ئە-

كەل ئۆزۈم چۆرۈۋېتەي ، توخۇنىڭ كۆزىنى رومكا قىلىۋالغىنىنى ، قوي ، ماۋۇ ئەجەبنا سۈرەتلىك پىيالىگە ، لىققىدە قۇيغىنىنا بىر !...

ئۇ بىر پىيالە هاراقنى دەم ئالماستىنلا ئىچىۋەتتى .

ئۇ تورۇسقا قارىتىپ بىر پۈۋلىدى ـ دە ، مۇشتۇمىنى ئۈستەلگە قويدى :

— تۇتۇپ باققىنا ، چويۇن ، سېنىڭچۇ ؟ ئاداپ كەتكەن پەمىدۇر . راھەت سېنى كېرەكسىز پاختىغا ئايلاندۇردۇ ، مۇشەققەت مېنى چويۇندىن ئېسىل پولاتقا ئايلاندۇردۇ ، ئىشىنەمسەن ؟

— سەن تەنقىدتىن باشقىنى بىلمەمسەن ؟ مۇشۇنداق رەھىمسىزلىك ، بىلىپ قوي ، سېنى پولاتقا ئەمەس ، ئىگىسىنى چىشلەيدىغان بۆرە كۈچۈكىگە ئايلاندۇردۇ .

— ها ، ها ، ها... بۇلتۇرقى خەلق سارىيى توغرىسىدىكى «خەلق گېزىتى»نىڭ خەۋىرىنى ئوقۇغانسەن ؟ بېيجىڭدىكى ئون چوڭ قۇرۇلۇشنى سېنىڭ گەپ ئىشلەپ چىقىرىدىغان كاللاڭ ئەمەس ، مېنىڭ تاش كۆتۈرىدىغان يەلكەم پۈتكۈزگەن . جۇڭگو پولات مۇرىلەر بىلەن قەد كۆتۈردۇ . ئەقىل ـ پاراسەت ، دانالىق قىممەتلىك نەرسە ئەمەس ، ئالتە يۈز مىليون خەلق ئىككى يەلكىسى بىلەن دۆلىتىمىزنى دۇنيا سەھنىسىگە كۆتۈرۈپ ئاچىقىۋاتىدۇ . رەھىمسىز دەمسىنا ، يەلكىسى پىشمىغانلارغا كاچاتمۇ جازا ئەمەس ، مۇكاپات !

— بۇ گەپلىرىڭ بەلكى سىنى تەيخۇ يىخىپيۇەن باغچىسىنى ياساتقان مەزگىللەردە ھەقىقەت بولغان بولار ئىدى ، لېكىن هازىر...

— قۇيمامسەن ، گەپدان ! — دېدى ئۇ مېنىڭ بېشىمنى تۆۋەنگە بېسىپ تۇرۇپ ، — قويە ، بۈگۈن كارنۇتىڭنى سۇندۇرۇپ ، بۇرنۇڭنى قاناتقۇدەك مەست بولمىسام ، هاشىر ئەمەسمەن !

— يارايسەن ، ئىچە !

— كۆتۈرە ، توخۇ كۆزىدەك رومكاڭغا بىر ئۇرۇشتۇراي !

ئۈچىنچى پىيالىدىن كېيىن ھاشىر خېلىلا مەست بولدى . ئۇ مەست بولسا ، خۇشخۇي ، مۇھەببەتلىك بولۇپ قالاتتى .

— ناخشا ئېيتسام قونداقتىكى توخۇلىرىڭ چۆچۈپ كېتەرمۇ ؟ پاھ ، بىز چاپپا تارتىپ ياشايمىز ، قورىمىز ، مۇنۇ ئەلادەك تەييار ـ تاپلار كېرىلىپ ـ يېيىلىپ ھوزۇرلىنىدۇ . بىلەمسەن ، 1957 ـ يىلى 9 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدىن ھازىرغىچە جەمئىي نەچچە كۈن ئۆتتى . بىلىپ قوي ! ئوتتۇز ئايدىن ئاشتى ، تەخمىنەن مىڭ كۈندەك بولدى ، مىڭ كۈندىن بېرى ئارانلا ئىككى كۈن ھاراق ئىچىپتىمەن ، بۈگۈن ئۈچىنچىسى . ھە ، قورسىقىڭ ئاچمۇ ؟ مېنىڭ ئاۋۇ توربامدا ساڭا سوۋغا بار .

ئۇ بىر كاللەك گۆش بىلەن ئۈچ توقاچ ۋە ئىككى تال ئانار ، بىر كىچىك خالتىدا كىشمىش ، پىستە ، بادام ، مېغىزلارنى چىقار-دى ، بىر ئانارنى ئالىقىنىغا ئېلىپ خۇمارلاشقان كۆزلىرى بىلەن ماڭا قارىدى ـ دە :

— مۇنۇ بىر تېلى ، ھېلىقى گۈزىلىڭگە ! — دېدى .

مېنىڭ بويۇم شۈركۈنۈپ كەتتى :

— ئۇ... مېنىڭ ئەمەس ... — مەن ئۇچەيلىرىمنى سوغۇرۇپ چىقارغاندەك قىيىنلىقتا بۇ گەپنى ئاغزىمدىن چىقىرالىدىم .

— ياخشى بوپتۇ ، بۇ بىر غەلىبە ! — دېدى ئۇ خۇشال بولۇپ ، — كېلە ، مۇشۇ غەلىبەڭ ئۈچۈن كۆتۈرەيلى ! ھە ، ئالىيە-سەنغۇ ، بىر چۈشەكتىن قۇتۇلۇپسەن ، بەدىنىڭ مىكروبتىن تازىلە-نىپتۇ .

مەن راستىنىلا خاپا بولۇپ بېشىمنى ساڭگىلاتتىم . ئۇ مېنىڭ چاچلىرىمنى سىلاپ تۇرۇپ تەسەللى بېرىشكە باشلىدى :

— ياخشى كۆرسەن ـ ھە ، چىرايىغا كۆيگەنىمدىڭ ، غايىسىز

چىراي ، مۇزدىن ياسىغان بۇتقۇ بىر ! ئۇنى كۆڭلۈڭدىن چىقىر-ۋەت ، مانا مۇنداق ئىشتا رەھىمسىزلىك ئەسقاتىدۇ . بىلەمسەن ، پويىزدا سىنىڭ ھېلىقى رەقىپ دېگەن دوستۇڭ بىلەن تونۇشۇپ قالدىم . ئۇ شىجياجۇاڭدا چۈشۈپ قالدى .

— ئۇ نېمە دېدى ؟ — مەن دەرھال سورىدىم .

— ماقالەڭ بېسىلىپتۇ . قالتىس بېرىلىپ ئۆگىنىۋېتىپسەن ، لېكىن بۇرژۇۋې خېنىمغا ئاشىق ئىكەنسەن ، نېمىلا بولمىسۇن بەدە-نىڭدىكى ساقايماس يارا ئېغىز ئاپتۇ . سەن ئۇ قىزنى ئويلىما ، بۇ جاراھەتتىن تېزرەك قۇتۇلغىن !

— مەسىلەن ، رازىيە ساڭا ئاچچىق قىلىپ تۇرمۇشقا چىقىپ كەتكەندەك ئاددىيلا يول بىلەنمۇ ؟

ھاشىرنىڭ قوشۇمىسى تۈرۈلدى . ئۇنىڭ قوشۇما قاشلىرى ئارىسىدا ئىككى تۈرۈم پەيدا بولدى :

— سىېنىڭچە ، مېنىڭ رازىيەنى ئىلگىرىلەشكە ئۈندەپ خەت يازغىنىم خاتا بولغانمۇ ؟ — ئۇ ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن سورىدى .

— سوراشنىڭ ھاجىتى يوق . مۇھەببەتكە سىياسەتنى ئارىلاش-تۇرۇپ ، ئىشقا ئاشمايدىغان تەلەپلەر بىلەن رازىيەنىڭ ساپ مۇھەب-بىتىنى خورلىدىڭ ، بۇ ، ئورنىنى تولدۇرغىلى بولمايدىغان يوقى-تىش ، تۈزەتكىلى بولمايدىغان خاتالىق !

— بولدى قىل !

ئۇ بۇ قېتىم ئۆزى ھاراق قۇيدى . بىز جىمىپ كەتتۇق . ئۇ كارۋاتتا ئۇڭدا يېتىپ تاماكا چەكتى ، ھەر قېتىم ئۇھ تارتقاندا ئېغىز - بۇرنىدىن قويۇق ئىس بۇرۇقتۇرما بولۇپ چىقاتتى :

— قاتتىق تەلەپ رەھىمسىزلىك بولامدۇ ؟ مەن ساڭا مەريەم بىلەن بولغان پاجىئەنى سۆزلەپ بېرەي . مەريەم 1958 - يىلى پېداگوگىكا ئىنستىتۇتىنىڭ خىمىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرۈپ ، مەن ئىشلەۋاتقان مەكتەپكە بارغان . ئۇ ماڭا يېقىنچىلىق قىلىپ يۈردى ،

لېكىن كۆڭلۈم تارتمىدى. بىلمىدىم، نېمەم يېقىپ قالدىكىن؟ بىر كۈنى ئۆزى ماڭا ئىشنى ئاشكارىلىدى. مەن ئۇ چاغدا ئىستىل تۈزىتىش ئىشخانىسىدا ئىدىم. مەريەم ماتېرىيال رەتلەيتتى. بىز يېرىم كېچىگىچە ئىشلەيتتۇق. مەن دائىم كېچىسى سائەت ئون ئىككىدىن كېيىن قىزنى ئاپىرىپ قوياتتىم، يولدا ماڭغۇچە غىڭ-شىپ ناخشا ئېيتاتتىم، قىزمۇ گەپ قىلمايلا ماڭا ياندىشىپ ماڭاتتى. ياتىقىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، مەن: «خوش ئەمىسە» دەپ قويۇپلا ياناتتىم، شۇنىڭدىن ئۇششۇق گەپ ـ سۆز بولمايتتى. كېيىن مەن پولات تاۋلاش ئۈچۈن تاغلار ئارىسىغا كەتتىم، ھەدېسىلا مەر-يەمدىن خەت ـ خالتا ئېلىپ تۇردۇم، خەتمۇ يېزىپ رەھمەت ئېيتىپ قويدۇم، شۇنداق قىلىپ، ئۆتكەن يىلىنىڭ (1959 ـ يىلىنىڭ) بېشى، سەن رازىيەنىڭ رەنجىپ قالغانلىقىنى يازغاندىن كېيىن، بىر كۈنى تۇيۇقسىزلا ئىلمىي بۆلۈمدە كېچىسى ئىككىمىز بىللە بولۇپ قالدۇق. قىز كوچا ئائىلىنىشنى تەكلىپ قىلدى، مەن قوبۇل قىلدىم. ئۈن ـ تىنسىز ئايلاندۇق، قايتىپ مەكتەپ ھويلى-سىغا كەلگەندە، قىز مېنى ئاۋۋال قولتۇقلىدى، كېيىن بىردىنلا بېشىنى مۈرەمگە قويۇپ بۇقۇلداپ يىغلىدى ـ دە:

— نېمىشقا قىينايسىز؟... — دېدى ئۇ تىترەڭگۈ قوللىرى بىلەن قوللىرىمنى تۇتۇپ،— ئۈن ـ تىنسىز يۈرۈۋېرىمىزمۇ؟ ياكى سىز...

مەسىلە چۈشىنىشلىك بولدى. مەن رەھىم ـ شەپقەت بىلەن ئۇنىڭ باشلىرىنى سىلىدىم.

ئارىدا بىر ئاي ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇ ئۆكسۈلى ئۈچكەن ھالدا ياتىقىمغا كىردى:

— سىزگە گېپىم بار ئىدى.

— ئېيتىڭ.

— مەن سىزنى ئۆتكەن قېتىمقى جىگدىلىكتە كۈتۈ-

مەن... — دېدى قىز .

جىگدىلىكتە تاش ئۈستىدە يانمۇيان ئولتۇردۇق . ئۇنىڭ قول-لىرى لاغىلداپ تىترەيدى . جىگدە شوخلىرى ئارىسىدىن چۈشكەن ئاي نۇرى ئۇنىڭ سارغۇچ چاچ ، قوي كۆزلۈك ، قاڭشار بۇرۇن ۋە چۈچۈرە قۇلاقلىق بېشىنى يورۇتۇپ تۇراتتى . بەزىدە تەڭگىدەك دوگىلەك شولا ئۇنىڭ ئوماق ئاغزىنى غىل - پال يورۇتۇپ قوياتتى . ئۇ ئالىقىنىنى تىزىمغا قويدى :

— توغرا چۈشىنىڭ ، مەن سىزگە بىر كۆڭۈلسىز ئەھۋالنى ئېيتىپ بېرەي .

— قېنى سۆزلەڭ ؟ — دېدىم قىزغا قاراپ . مەريەم يىغلامسىراپ تۇرۇپ سۆزلىدى :

— مەمەت مۇدىر ئەسكى ئادەمكەن ، تۈنۈگۈن مېنى ئىشخانىسىغا چاقىرىپ پارتىيىگە كىرىش توغرىسىدا پاراڭلاشتى . مەن خۇشال بولدۇم ، ئۇ سىياسىي تەلەپلەرنى سۆزلەپ بولۇپ ، بىر چاغدا : «ئەمدى بىر گەپ بار ، ئۇكام ، ئاڭلىق چۈشىنىڭ ، پارتىيىگە كىرىشنى خالىغان بولغاندىكىن ، پارتىيە ئۈچۈن جان پىدا بولۇپ ئىشلەۋاتقان كادىرلارنىمۇ ھىمايە قىلىڭ... گەپنىڭ بولار يېرىنى ئېيتسام ، سىدىق شيەنجاڭنىڭ سىزگە كۆزى چۈشۈپ قاپتۇ . خەۋىرىڭىز بار ، ئۇ كىشى بويتاق ، تۇرمۇشتا يار - يۆلەكى يوق ، كەينى - كەيندىن ئىككى تويىڭىزنى قىلساق دەپ ئويلاۋاتىمىز . پارتىيىگىمۇ كىرىسىز ، شيەنجاڭغا ئۆمۈرلۈك يولداشمۇ بولىسىز... » دېمەمدۇ ، جان - ئىمانىم چىقىپلا كەتتى ، ئورنۇمدىن چاچراپ تۇرۇپ كەتتىم... ئۈچ كۈندىن كېيىن...

— نېمىشقا ماڭا شۇ چاغدا دېمىدىڭىز ؟ — دېدىم قىزغا ۋارقىراپ . قىز چۈچۈپ كەتتى ، ياغلىقى بىلەن كۆزىنى سۈرتۈپ :

— ئاڭلىغراق قارىسىڭىزچۇ ؟ مېنىڭدە گۇناھ بولسا ، مەيلى ، كاچىتىمغا ئۇرۇڭ . ئۈچ كۈندىن كېيىن تۇيۇقسىزلا مېنى ناھىيە-

لىك مائارىپ بۆلۈمىگە چاقىرتتى، بارسام، كېرەم كېجاڭ: «سىزنى ناھىيىلىك مائارىپقا ئىنسپېكتور قىلىپ ئالىدىغان بولدۇق» دېدى. مەن ھېلىقى ئىش يادىمدا بولغاچقا ئۇنىمىدىم. كېرەم كېجاڭ مېنىڭ بىلەن ئېيتىشىۋەردى، مەن زادىلا ئۇنىمىدىم. قاراڭغۇ چۈشكەندە بىزنىڭ مۇدىر پەيدا بولدى، بىللە قايتتۇق، چىلانباغنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە تۇيۇقسىزلا قولۇمنى تۇتتى، مەن قولىنى سىلكىۋەتتىم. مۇدىر: «ئۇكام... ئايالىم بىلەن ياخشى ئەمەسمەن، يازلىق تەتىلدە قويۇۋېتىمەن... شيەنجاڭنى قېرى كۆرسىڭىز، مەن...» دەپ تىلىنى چاينىغىلى تۇردى. مەن ئالدىمغا قاراپ يۈگۈردۈم. ياتىقىمغا كىرىپ كارىۋاتقا دۈم چۈشۈپ يىغلىدىم، شۇنچە يىراق يەردىن بۇ يەرگە لايىق ئىزدەپ كەلگەنمىدىم، دېسەملا ئۆپكەم ئۆرۈلىدۇ...— دېدى.

قىز بۇقۇلداپ يىغلىدى. مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. مەن قىزغا:

— ماتېرىيال يېزىڭ، ناھىيىلىك پارتكومغا بېرىڭ! — دېدىم.

— مەن بىر قىز تۇرسام، — دېدى مەريەم ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن، — بۇ ئىشتىن ھەر خىل مەنە چىقىرىدىغانلار بولىدۇغۇ، ئىككىمىز بىلدۇق، مۇدىرمۇ يالۋۇردى. بولدى قىلساق بولمىدىمۇ؟ مەن سىزگە سادىق بولغاچقا...

— بولدى قىلىڭ!— دېدىم مەن قولۇمنى سىلكىپ،— ئۇنداق بولسا، ھازىردىن باشلاپ ئارىمىز ئۈچۈق!

قىز يۈزىنى تۇتۇپ مەكتەپ تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى...

— شۇنىڭدىن كېيىنچۇ؟

— يەنە قانداق كېيىنى بولاتتى؟ — دېدى ھاشىر تورۇسقا قاراپ تۇرۇپ، — بىرى ئاشكارىلا ئۇنى ۋىجدانسىزلىققا ئۈندەۋاتسا، ئۇ بولسا بۇنى كەچۈرۈۋاتسا...

— ئۇنىڭ سەمىمىيلىكى، سېنى ئاسرىشى، تۆككەن ياشلىرى، ۋىجدان ئازابى... بۇلارنى ھېسابقا ئالمامسەن؟

— بۇلارنىڭ ھەممىسى ۋىجدان بۇلغىنىشىنىڭ باشلىنىشى. بىلەمسەن، قىزلار ھەممىلا ئىشنى كۆز يېشى بىلەن باشلايدۇ، كۈلكە بىلەن ئاخىرلاشتۇرىدۇ، قاتتىق تەلەپ ساختىلىق، ئاجىزلىق ۋە مۇرەسسەگە قىلچىمۇ يول قويمايدۇ. ناۋادا، مەريەم مۇدىرنى بىرىنچى سۆھبەتتىلا — پارتىيىگە كىرىش ئۈچۈن شيەنجاڭغا خوتۇن بولۇڭ دېگەندىلا كاچات بىلەن قويغان بولسىدى، مەن ئۇنىڭ ئۈچۈن جېنىمنى قۇربان قىلاتتىم...

— لېكىن، ھاشىر، سەن پەزىلەت بىلەن خاراكتېرنىڭ پەرقىنى ئېتىراپ قىلىشىڭ كېرەك. مەسىلەن، ئوخشاشلا بىر خىل رەزىللىككە ئىككى خىل خاراكتېرلىك ئىككى ئادەم ئىككى خىل ئۇسۇل بىلەن، ئېيتايلۇق، بىرى شاپىلاق بىلەن، يەنە بىرى ئاچچىق كۈلكە بىلەن قارشىلىق بىلدۈرۈشى مۇمكىنغۇ... ھەممىلا ئادەم ساڭا ئوخشاش...

مەن ھاشىرنىڭ خورىكىنى ئاڭلىدىم. ئۇنى ئوڭشاپ ياتقۇزۇپ قويغاندىن كېيىن، خىيالىمدا ئۇنىڭ بىلەن ئۇزاققىچە مۇنازىرىلەشتىم...

مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان چاغلىرىمدا، نېمىلەرنى دېيىشمىدۇق، نېمىلەرنى تالاشمىدۇق، بەزىدە راستىنلا ۋارقىرىشىپ خاپا بولۇشۇپ قېلىشاتتۇق، بىز ئۆز ۋاقتىدا پىكىرداش ۋە سىرداش ئىدۇق، كەمدىن - كەم تالىشاتتۇق، دائىم ئىناقلىق بىلەن: «بىز ئىككى گەۋدە، بىر يۈرەك» ياكى «گەۋدىسى باشقا بىر ئادەم» دېيىشەتتۇق، لېكىن ھازىرچۇ؟ بەزى مەسىلىلەردە ئوت بىلەن سۇدەك، يەنە بەزى مەسىلىلەردە سۇ بىلەن ياغدەك؛ ئايرىم مەسىلىلەردە (چوڭ مەسىلىلەردە)، مەسىلەن، ئىنسانلىق بۇرچ ۋە كىشىلىك تۇرمۇشقا قاراش مەسىلىلىرىدە سۇ بىلەن سۇتتەك

ئارىلىشىپ كېتەتتۇق...

بىر كۈنى كەچقۇرۇن ھاشىر ناھايىتى ھاياجان بىلەن كىرىپ كەلدى :

— بۈگۈن جۇزۇڭلىنى كۆردۇق ! — دېدى ئۇ قورۇغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ ، — جۇزۇڭلى تۆت ئۆلكە ، ئاپتونوم رايوندىن كەلگەن ئېكسكۇرسىيەچىلەرنى خەلق سارىيىدا قوبۇل قىلدى ، بىللە رەسىمگە چۈشتۇق . ئۇ مەن بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتى . «ئىشچىمۇ سىز ؟» دەپ سورىدى . مەن تىلىمنى كالۋالاشتۇرۇپ : «جاۋيەن» (جياۋيۈەن دېمەكچى) دېيەلىدىم . ئىسىت ، خەنزۇچىنى بىلمىگەنلىكىم ، بىلگەن بولسام جىق گەپلەرنى دەۋېتەتتىم ، جەنۇبىي شىنجاڭ خەلقىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشنىڭ ئامالىنى قىلىشنى ئېيتاتتىم . بىز قاچانغىچە توپىلىقتا يالاڭغداق يۈرىمىز ، قاچانغىچە قاتناش قورالىمىز ئېشەك ، ئۈچ ۋاخ تامىقىمىز زاغرا بولىۋېرىدۇ ؟ دەپ سورايتتىم . زۇڭلى ئاڭلىسا ، جەزمەن ئامال قىلاتتى . ئىسىت ، تىل بىلمىگىنىم . ئەمما ئۇن چوڭ قۇرۇلۇشنى كۆرۈپ ، خەلقىمىزنىڭ كۈچىگە قايىل بولدۇم . شۇنچە ھەشەمەتلىك قۇرۇلۇشلارنى بىر يىلدا پۈتتۈرۈۋەتكەن خەلقىمىز ئېشەك بىلەن زاغرىدىن قۇتۇلالامامدا ؟ مېنىڭچە ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مۇشۇ ئىككى پالاكەتنى خۇددى پۈتۈن خەلق پولات تاۋلاشقا ئاتلانغاندەك ، قوشقاچ بىلەن چاشقان - چىۋىننى يوقاتقاندەك داغدۇغا ، ئاممىۋى ھەرىكەت بىلەن يوقىتىش كېرەك ! ئەلا ، مۇشۇ ئىككى كۈندىن بېرى ، مەن بېيجىڭدىكى ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان چوڭ يوللار ، ھەيۋەت بىنالارنى كۆرۈپ ، تەكلىماكاننىڭ ئىچىدىكى بىزنىڭ نامرات يېزىلىرىمىزنى ئەسلىدىم . خۇددى ئۆيدىن چىرايلىق ياسىنىپ تويغا بارغان قىز ھەيران قالغۇدەك ياسانغان باشقا قىزلارنى كۆرۈپ خورسىنغاندەك ، مەنمۇ قالتىس بولۇپ كەتتى ؛ سوتسىيالىزملاشتى ، دېگەن شەھىرىمىزدىن مۇنۇ كارامەتلىك شە-

هەرگە كېلىپ خورسىنىش ھېس قىلدىم. قاچانمۇ بىزنىڭ ياقا يۇرتتىكى شەھەرلىرىمىز بۇنچىلىك بولار؟ كىچىككىنە باغچىمىز، تۆت كوچىدىكى ماگىزىن بىلەن كۇتۇپخانا، ئۈچ بۇرجەك بازاردىكى سودا - سېتىقنى كۆرۈپ بەزىدە قىن - قىنىمغا پاتماي خۇشال بولۇپ: «مانا سوتسىيالىزم، مانا يېڭى ھايات!» دەپ پىچىرلايتتىم. بېيجىڭغا سېلىشتۇرسام، بىز تېخى چۆلدىكەنمىز. قىلىدىغان ئىشىمىز چېچىمىزدىن تولىكەن. سەن تېخى ئۇ قىز، بۇ قىز توغرىسىدا، ئائىلە، شەخسىي ئىستىقبال توغرىسىدا سۆزلەيسىنا! يەنە ئېيتىپ قوياي: كىتابلار سېنى بۇزۇپتۇ. سېنى سېپى ئۆزىدىن ئوبلوموف قىلىپ قويۇپتۇ. سەن نېمىشقا دۆلەتنىڭ تەقدىرى، خەلقنىڭ ئىستىقبالى توغرىسىدا سۆزلىمەيسەن؟ نېمىشقا ھەدېسىلا مىڭ نەچچە يۈز يىللىق ئەدەبىي مىراس، قەدىمكى ئۇيغۇر تىلى، ئەرەب - پارس ئاتالغۇلىرى ۋە چەت ئەل ئەدەبىياتى توغرىسىدىلا سۆزلەيسەن؟ نېمىشقا بىز ئىككىمىز ئىككى خىل ئادەم بولۇپ قالدۇق - ھە؟...

ئۇ ئۆينىڭ ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ مېنى تەنقىدلىمەكتە. ئۇ قورۇغان لەۋلىرىنى يالاپ قويۇپ، خۇددى سىنىپتا بالىلارنى جونۇغاندەك مېنى جونۇماقتا. ئۇنىڭ كۆزلىرى ھەربىر سوئال بىلەن تەڭ ماڭا قارىتىپ ئوتلار چېچىۋاتقاندەك كۆرۈنەتتى، سۆزلىگەندە ئولتۇرۇشۇپ كەتكەن قوۋۇز تېرىلىرى لىپىلدايتتى. ئۇ مېنى «خەتەرلىك» يولدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن، پۈتۈن كۈچىنى سەرپ قىلىۋاتقاندەك ئەستايىدىل سۆزلىمەكتە ئىدى.

— ۋارقىرىمىغىنا، — دېدىم كۈلۈپ تۇرۇپ ئاخىر، — ۋارقىراش بىلەن ئىش پۈتىدىغان بولسا، جۇڭگو خەلقىنى باي قىلىش ئۈچۈن ئۇخلىماي، تاماق يېمەي ۋارقىراشقا تەييارمەن. قورۇق قىزغىنلىق، كۈچلۈك ھاياجان بىزگە بايلىق يارىتىپ بېرەلمەيدۇ، ھاشىر. مېنىڭچە، ھەربىر جۇڭگولۇق ۋاراڭ - چۇ-

رۇڭ قىلماستىن ئۆز ئىشىنى پۇختا ئىشلىسە، ئۆزى سۆيىدىغان كەسىپنى قىزغىن سۆيسە، ئۆز كەسپى توغرىسىدا سۆز بولغاندا يەۋاتقان تامىقىنى ئۇنتۇپ قالىدىغان بولسا، ئاندىن خەلقنى باي قىلغىلى، دۆلەتنى كۈچلۈك قىلغىلى بولىدۇ...

— ئايلىنىپ ـ ئايلىنىپ، تۇتقان يولۇم توغرا دېمەكچىمۇ سەن؟

— ئەلۋەتتە، ھېچ نەرسە ھەل قىلالمىسامۇ، مۇشۇ كىتاب دۆۋىلىرى ئىچىدىن چىقماي ئۆمۈر ئۆتكۈزسەم، بايلىق ياراتقان بولىمەن!

— كۈنىنىڭ يېرىمىنى قىزلارنى ئويلاش بىلەن ئۆتكۈزسەڭمۇ، بايلىق ياراتقان بولامسەن؟

— ۋاللىقىما! — مەن تېرىكىپ ئورنۇمدىن تۇردۇم، — مەن ئادەم، ھېسسىياتلىق مەخلۇقمەن، مېنىڭ قىزلار توغرىسىدا ئويلىشىم، ھايات قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن. ئائىلە، مۇھەببەت، نەسىل قالدۇرۇش، بالىلارنى سۆيۈش، چوڭ قىلىش — ئىنسان تۇرمۇشىنىڭ مەزمۇنلىرى. بۇنى سەن ئۆزگەرتەلمەيسەن. مېنىڭ قەلبىم مۇھەببەتنى خالايدىكەن، مەن بۇ قەلبتىن ۋاز كېچەلمەيمەن، شۇ قەلبىمنىڭ تەلپىگە ئۆز جىسمىمنى تاپشۇرىمەن. بىلەمسەن، ساپ مۇھەببەت — ھايات گۈزەللىكىنىڭ مېغىزى.

— بۇ توغرىدا ماڭا دەرس بېرىشىڭنىڭ ھاجىتى يوق، مەن ساڭا چۈشكۈنلۈك كېسىلىڭ توغرىسىدا سۆزلەۋاتىمەن!

— مەن بۇ كېسىلىمنى ئېتىراپ قىلمايمەن!

— ساقىيىشنى خالىمايمەن دېگىنە؟

— ساڭا ئوخشاش تەلۋە بولۇشنى خالىمايمەن!

— كاپشىما! — ئۇ مېنىڭ كۆزلىرىمگە تىك قاراپ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتتى، ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرىدىن ئوت چاقنىدى، ئورۇق، تاتىراڭغۇ يۈزىنىڭ قوۋۇز تېرىلىرى لىپىلدىدى. مەن بىلە-

مەن، مۇنداق چاغدا ئۇ ئايانماي مۇشت ئاتتى، لېكىن مەن غەزەپىمنى يوشۇرۇۋېتىشكە ئىلاجسىز ئىدىم. پۈتۈن غەزىپىم بىلەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدىم-دە:

— بىلەمسەن، سەمىمىي، ساپ بىر قىزنىڭ ئەڭ نازۇك ھېسسىياتىنى، گۈزەل ئارزۇلىرىنى ئۆز قولۇڭ بىلەن بوغۇزلىغان روھىي قاتىلسەن! — دېدىم.

— ئىپلاس، بۇرژۇي! — ئۇ مۇشتۇمىنى ھاۋادا پۇلاڭلاتتى-دە، غالىلداپ تىترەپ، — خەپ، پارتىيە ئەزاسى بولۇپ قالغىنىم! ئاغزى-بۇرنۇڭنى قان قىلىدىغان پەيت كەلگەندى! — دېدى ۋارقىراپ.

ئۇ چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقىنىچە كارىۋاتقا لاسسىدە ئولتۇردى. مەن سىرتقا چىقىپ كەتتىم، زالغا چىقىپ غالىلداپ تىترىدىم. مېنىڭ گۈزەل غايىلىرىم، جان بىلەن باراۋەر كۆرىدىغان ئىشىم توغرىسىدا ھازىرغىچە ھېچكىمدىن ھاقارەتلىك تىل ئاڭلىمىغانىدىم، ھاشىرنىڭ تەنقىدى ئورۇنسىز، تىل-ئاھانىتى ئارتۇقچە بولۇپ تۇيۇلدى. لېكىن، مەن كۆڭلۈمگە دۈشمەنلىك ئۇرۇقى سېلىنىۋېلىشنى خالىمايمەن، قىممەتلىك دوستۇمنىڭ قەلبىنى چۇشىنىمەن، ئۇنىڭغا ئازار بەرگىنىم ئۈچۈن ئازابلىنىمەن...

بەش مىنۇتتىن كېيىن قايتىپ كىردىم. ھاشىر ئۆينىڭ ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپتۇ. ئۇ ماڭا يالت قىلىپ قارىدى. مەن ئەمدى ئۇنىڭ خوشلىشىپ ماڭىدىغانلىقىغا گۇمان قىلمايمەن، يەنە ئىككى مىنۇتتەك جىم تۇرۇشتۇق.

— يېگۇدەك بىرنېمەڭ يوقمۇ؟ — ئۇ دېرىزىگە قاراپ تۇرۇپ سورىدى. مەن گەپ قىلماستىن ئۇنى كۈتۈپ تېخىچە يېمىگەن تاماقلىرىمنى — تەستە تاپقان ئىككى تەخسە گۆشلۈك سەي، جىڭموما، ئىككى قۇتا بېلىق كونسېرۋاسىنى ئۈستەلگە يېيىپ، چايداندىن پىيالىلەرگە چاي قۇيدۇم. ھاشىر ئورۇندۇققا ئېغىر

گەۋدىسىنى تاشلىدى ـ دە، يۇمشاق جىگ ـ مومىنى ئىشتىھا بىلەن چىشلىدى:

— نېمىشقا ئاشخانا قىس شەھەر بۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە، مېھمانـ خانىلىرىنىڭ تامىقى ناچار.

— ئالىي دەرىجىلىك ئاشخانىلىرى بار، لېكىن تامىقى قىممەت!

— نېمىشقا نەچچە كۈندىن بېرى باشلىمىدىڭ؟

— ئەللىك سومغا ئىككىمىز ئارانلا تويىمىز...

— مەيلى ئەمەسمۇ، — دېدى ئۇ گۆشلۈك سەينى ئاغزىغا سېلىۋېتىپ، — پۇلۇڭ بولمىسا، مەندە بار، كىيمەي ـ يېمەي سېنى مېھمان قىلىشقا يىغقان پۇللىرىم بار. نەگە خەجلەيمەن ئۇنى؟ ئولتۇرسەنغۇ، ئەجدىھا سۈرەتلىك پىيالەڭنى نېمىگە بىكارـ لاپ قويدۇم، قويىمسەن؟

ئۇ كەينى ـ كەينىدىن ئىككى پىيالە هاراق ئىچتى ـ دە، ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى:

— ئىچە، كىتاب خالتىسى، چالا قورساق بولۇۋېلىپ ھېلىقى ئالىي ئاشخاناڭغا باشلا، مە، مۇنۇ يۈز سومغا مېھمان بول!

— بوگۈن مەندىن بولسۇن، ساڭا ئەتىلەتىن ئۈچرەت كېلىپ قالار...

ئىناق دوستلار كۆز باغلانغاندا قولتۇقلىشىپ مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ دەرۋازىسىدىن چىقىشتۇق. ئاپتوبۇس بىلەن «ۋاڭفۇجىن» بازىرىغا كېلىۋېتىپمۇ، ئاشخانىنىڭ ھەشەمەتلىك ئىككىنچى قەۋىتىدە ئاپئاق داستىخانلىق ئۈستەلدە سەي ـ غىزا ئىسىملىرى يېزىلغان دەپتەرچىنى ۋاراقلاۋېتىپمۇ، سىلىق مۇئامىلىلىك كۈتكۈچىنىڭ: «نېمە يەيسىلەر؟» دېگەن سوئالىغا يارىشا بۇيرۇتما بېرىۋېتىپمۇ ۋە لەززەتلىك سەيلەر، ماۋتەي ھارىقى، مەزـ زىلىك شورپىلار بىلەن غىزالىنىۋېتىپمۇ، بايىقى ئۈزۈلۈپ قالغان

مۇنازىرىنىڭ داۋامىنى باشلىمىدۇق . گويا ئۇنداق ئىش بولمىغان-
دەك ، خۇددى ھازىرلا دىدارلىشىپ تۇرغاندەك ، ئانا مەكتىپىمىز ،
ئوقۇتقۇچىلار ، جەنۇبىي شىنجاڭدا ئىشلەۋاتقان ، ھەرقايسى ئالىي
مەكتەپلەرگە ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئوقۇشقا كەتكەن دوستلار توغ-
رىسىدا سېغىنىش بىلەن پاراڭلاشتۇق : قورماش رايونلۇق بىر
باشلانغۇچ مەكتەپكە مۇدىر بولۇپ يۆتكىلىپتۇ . ئۇ چىرايلىق ئۇيغۇر
قىزىغا ئۆيلىنىۋاپتۇ ، ئۇ ھازىر ئۆزىنى خوتەنلىك ھېسابلىغۇدەك .
نامەت بولسا كۈندۈزى مەكتەپكە كېلىپ خوجىلىق بۆلۈمىدە
ئانچە - مۇنچە كۆرۈنۈپ قويۇپ ، كەچقۇرۇنلىرى باي ئائىلىنىڭ
تىككەن كىيىم - كېچەكلىرىنى سېتىش بىلەن ۋاقىت ئۆتكۈزگۈ-
دەك . ئۇ ھازىر ناھايىتى بايمىش ، شوپۇرلارغا پۇل بېرىپ خوتەندىن
ئۈرۈمچىگە گىلەم ، ھەر خىل قاق - يېمىش قاتارلىق نەرسىلەرنى
ئەۋەتىپ سودا قىلىپمۇ تۇرغۇدەك . ئۇنىڭ ئامۇت ، نەشپۈت ، ئانار ،
تەكلىك چوڭ بېغى ، بالىخانىلىق ئۆيى ، ئۆيىنى ساقلايدىغان بۆرە
ئىتلىرىمۇ بار ئىكەن . يېقىندا مەكتەپكە نامەتنىڭ پۇل بىلەن ياش
قىزلارنى بۇزغانلىقىنى پاش قىلىپ ماتېرىيال كەپتۇ . ھاشىر قەش-
قەرگە كەلگەندە ئوسمان ، تاشپولاتلار بىلەن كۆرۈشۈپتۇ . ئوسمان
ئۈرۈمچىگە يۆتكىلىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋېتىپتۇ . قەشقەردىن
ئالغان گىلەم ، قېيىن ياغىچىدىن ياسالغان ساندۇقلىرىنى ھاشىر
ماڭغان ماشىنىغا بېسىپ زۇلخۇمارغا ئەۋەتىپ بېرىپتۇ . ئۇ
1959 - يىلى ئۈرۈمچىگە بېرىپ زۇلخۇمار بىلەن توي قىلىۋالغاندى-
كەن . دېمەك ، ماشىنىدا تېپىشقان ئاشىق - مەشۇقلار ئاخىر بەخت-
لىك بوپتۇ . مۇلايىم تاشپولات بۇ يىل يازدا غۇلجىغا بېرىپ ،
كىچىك ئاپىسىنىڭ قىزىغا ئۆيلىنىپ كەلگۈدەك ، تاشكەنتتە ئوقۇ-
ۋاتقان ۋەلى بىلەن ھېممەت يازلىق تەتىلدە كولخوزدا پاختا يىغىمىغا
قاتنىشىپتۇ ، دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىنى قىرىمدا ئۆتكۈزۈپتۇ ،
1961 - يىلى غۇلجىغا كەلگۈدەك…

مەن بەختلىك دوستلىرىم بىلەن پەخىرلەندىم...
1960 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنىدىكى خاتىرەمگە مۇنداق يازدىم: «بۈگۈن ھاشىرنى يولغا سالدىم. پويىز قوزغىلىپ كەتتى. ئۇ دېرىزىدىن بېشىنى چىقىرىپ خېلى ئۇزاققىچە قولىنى پۇلاڭلى- تىپ ماڭدى، خۇددى بىرى قولۇمدىن سۇرەۋاتقاندەك پويىز بىلەن تەڭ خېلى يەرگىچە يۈگۈرۈپ باردىم. ھاشىر كۆزۈمدىن يىتتى. پويىزنىڭ قۇيرۇقىدىن كۆتۈرۈلگەن شامال باھار چېچەكلىرىنىڭ پۇرىقىنى بۇرنۇمغا ئۇردى... دوستلۇق رىشتىمىز مۇستەھكەم، لېكىن بىز نېمىشقا نۇرغۇن مەسىلىلەردە ئىككى خىل تۇرمۇش رېلىسىدا ئىككى ياققا كېتىپ بارىمىز، مەن خاتالىشىۋاتىمەنمۇ؟ مەن گۈزەل بىلگەن نەرسىلەر نېمە ئۈچۈن ھاشىرغا سەت كۆرۈنە- دۇ. مەن مۇھەببەتنى گۈزەل ھېسسىياتنىڭ مېۋىسى دەيمەن، ئۇ بولسا پۇتقا چۇشەك، مەنبەسى شەخسىيەتچىلىك دەيدۇ. مەن بېرى- لىپ كىتاب ئوقۇشنى مەنىۋى بايلىق يارىتىشنىڭ ئاساسى دەيمەن، ئۇ بولسا جاپادىن قېچىش، چەك تارتىلغان ھايات سىگنالىرىنى بوشاشتۇرۇش دەيدۇ. ئۇ ھەتتا گېزىت ۋە سىياسىي كىتابلاردىن باشقىنى ئوقۇمايدىغانلىقىنى، بۇنىڭدىن كېيىنكى ھاياتىدا پارتىيە نېمىنى قىل دېسە، شۇنى قىلىدىغانلىقىنى، بەلكى ئىككى مورە، ئىككى بىلەك كۈچى بىلەن پۈتىدىغان ئىشلارنى تاللاپ قىلىدىغانلى- قىنى ئېيتىدۇ. ئۇنىڭغا ھەيرانمەن: ھەر كۈنى پۈت ـ قولىنى ئالالمىغۇدەك جىسمانىي چارچاش بىلەن ئورۇنغا كىرمىسە ئىچى پۇشقۇدەك. ئۇنىڭ قارىشىچە، بىزگە ئوخشاش ئۈچىنچى ئەۋلادنىڭ ۋەزىپىسى بىلىمنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئۆرلەش ئەمەس، بەلكى مول مەھسۇلات ئۈچۈن كەتمەن چېپىش، سىنىپنىڭ مەنپەئىتى ئۈچۈن دۈشمەنلەرنى يوقىتىش، جۇڭگولۇقنى باشقىلارغا بوزەك قىلدۇرماسلىق ئۈچۈن پولات زاۋۇتلىرىنىڭ ئىشچىسى بولۇش... ئومۇمەن ئېيتقاندا، پاكىز ئۆيلەردىن چىقىپ، چاڭ ـ توزان ئىچىد-

گە بېرىش ئىكەن . بىلىم ئىگىلەش ، تارىخ ، ئەدەبىيات تەتقىقاتى ،
فىزىكا ، خىمىيە تەجرىبىسى ، ماتېماتىكا ئۈستىدە ئىزدىنىش ، تىب-
بىي ئىلىمدە يېڭىلىق يارىتىش قاتارلىقلار تۆتىنچى ئەۋلادتىن باش-
لىنىدىغان ئىشمىش... ئۇنىڭ سۆزى قۇلىقىمنىڭ تۈۋىدە ئاڭلانماق-
تا . «يەنئەندىكى پېشقەدەملەر مىلتىق دەۋرىنى ئاخىرلاشتۇردى ،
ئاندىن كېيىنكىلەر بىزگە ئىشلەيدىغانغا زېمىن قۇرۇپ بەردى .
بىزنىڭ ۋەزىپىمىز — بۇ زېمىننى كۆكەرتىش . كۆكەرتىشنىڭ
يولى كەتمەن ، جوتۇ تۇتۇش ، نەچچە يۈز گرادۇسلۇق پېچ ئەتراپىدا
بىر ئۆمۈر تەر تۆكۈش . پۈتـۈن جـۇڭگو ئەزىمەتـلىرىنىڭ سەك-
سەن - توقسەن پىرسەنتى مۇشۇنداق قىلىشقا پۈتۈن ھاياتىنى
بېغىشلىغاندا ھېلىقى زېمىن ئاندىن كۆكلەيدۇ . مەن ئەنە شۇنىڭ
ئۈچۈن تىنىقىم توختىغۇچە ھەسەل ھەرىسىدەك جىددىي ئىشلەشكە ،
بەدىنىمدە بار كۈچۈمنى ئايىماي تۆكۈشكە ، ئۆلگەندىمۇ تەر ياكى
قان ئىچىدە ئۆلۈشكە بەل باغلىدىم . شۇنىڭ ئۈچۈن قىزلارغا تەلە-
پىم قاتتىق ، دوستلىرىمغا تەنقىدىم جىق . مەن بەلكى بىر ئۆمۈر
بويتاق ئۆتەرمەن ، مېنىڭدىن نە بىرەر ئەۋلاد ، نە بىرەر ئەسەر ،
نە بىرەر نام - شۆھرەت قالماس ، لېكىن تۆكۈلگەن تەرىمدىن
كۆكلىگەن نوتىلارنىڭ قان تومۇرىدا مەڭگۈ ياشايمەن... » .
كىتابلار مېنى چېكىندۇرۇپ قويدىمۇ ياكى ئازغىنە شان -
شەرەپ بەرگەن جاپالىق جىسمانىي ئەمگەك ھاشىرنى خاتالاشتۇرۇپ
قويدىمۇ؟ بۇنى كەلگۈسى ئەمەلـىيەت ئىسـپاتلىسـۇن ، خەير ،
دوسـتۇم ، ساڭا سالامـەتلىـك ، غەيـرەت ۋە شان - شـەرەپ
تىلەيمەن... » .
«تۆتىنچى ماي» ياشلار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن مىللەتلەر
سارىيىدا كۆڭۈللۈك كېچىلىك ئۆتكۈزۈلدى . مەن كەچ سائەت
يەتتىدىن كېيىن چىرايلىق ياسىنىپ تاختايلىرى مۇزدەك سىلىق
ئىككىنچى قەۋەتتىكى زالغا كىردىم . كېچىلىكنى باشقۇرغۇچى

سۆزلەپ بولغاندىن كېيىن ئويۇن ۋە تانسا باشلاندى. غۇۋا يورۇتۇلغان ھەيۋەتلىك زالدا كۆزلىرىم بىرىنى ئىزدەيدۇ: «كەلگەنمىدۇ؟ ساپلا ئىلغار ئىتتىپاق ئەزالىرى، ئەمگەك نەمۇنىچىلىرى كەلگەن سورۇنغا كېلىشكە بەلكى ئۇ قىزغا سان تەگمىگەندۇ. مەن شوخ زاڭزۇ قىزى بىلەن ۋالىسقا پىرقىرىدىم، توختىماي زالنى تولۇق ئايلىنىپ چىقتۇق. تونۇشلىرىم بېشىنى لىڭشىتىپ قويىدۇ. دوناي ۋالىسى مېنىڭ كۆز ئالدىمغا ئاۋۋال ئىلى دارىلمۇئەللىمىن ئاشخانىسىنى، ئاندىن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ ھەيۋەتلىك ئۈچىنچى قەۋەت زالىنى كەلتۈردى. مەن پىرقىراۋېتىپ غۇلجىدىكى دوستلارنى، لەنجۇدىكى ئوقۇغۇچى ۋە خىزمەتداشلارنى ئەسلىدىم: ھاشىرنىڭ تۇرۇلگەن چىرايى، ئوسماننىڭ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلكىپ قويۇپ، كۆلۈپ تۇرۇپ تېز پىرقىرىشى، رازىيەنىڭ ئاق ياقىلىق كۆل رەڭ كۆڭلەك بىلەن چېچىغا ئاق بانتىك تاقىۋېلىپ، بېشىنى قىيپاشىراق قىلىۋېلىپ ئايلىنىشى... يەنە شۇ قاتاردا رەقىپىنىڭ گالستۇكىنى پۇلاڭلىتىپ، ئادىلەنىڭ نازۇك بېلىنى ئالىقانلىرى بىلەن ئۆزىگە تارتىپ تۇرۇپ ئەتراپتىكىلەرگە يالت - يۇلت قاراپ قويۇپ ئېغىر ئايلىنىشى... ئاخىرىدا گۈزەلئايىنىڭ يىگىتلەرنى ئۆزىدىن نېرى ئىتتىرىپ، چىرايلىق بېشىنى سىرتقا بۇراپ، جادۇ كۆزلىرىنى يەرگە قارىتىپ چاققان ئايلىنىشى بىرمۇبىر كۆز ئالدىمغا كەلدى.

مۇزىكا توختىدى، ئويۇن باشقۇرغۇچى ۋاراڭ - چۇرۇڭ ئىچىدە ئۇقۇشسىز بىرنېمە دەپ ئېلان قىلدى. مەيداندا بىر نازۇك بەدەنلىك قىز پەيدا بولدى - دە، قوللىرىنى كۆكسىنىڭ تۆۋىنىگە رەك جۈپلەپ ناخشا ئېيتتى. زال بىردىنلا جىمىدى. ئۇيغۇر ناخشىسى، گۈزەلئاينىڭ تونۇش ئاۋازى ھەيۋەتلىك زالغا گۈزەللىك بېغىشلىدى. مەن خۇددى چېچەكلەرگە پۈركەنگەن قىزىلگۈل، ئەتىر پۈرىقى بىلەن تولغان باغدا كېپىنەكلەر بىلەن بىللە سەيلە

قىلىپ ، بۇلبۇلنىڭ ئارمانلىق ئاۋازىنى ئاڭلىغاندەك بولدۇم . كۆ-
زۈمنى يۇمۇۋىدىم ، كۆز ئالدىمغا ئىلى دەرياسى ، ئىلى باغلىرى ،
تىيانشان تېغىنىڭ ئاق قارلىق چوققىلىرى ، قىلىن قارىغايلىق
قاپتاللىرى ، مەرۋايىت چاچراندىلىرى بىلەن تەبىئەتكە ھۆسن بەر-
گۈچى شارقىراتما ، ئويناق سۇلىرى ، لەيلى بىلەن تولغان يېشىل
يايلاقنىڭ دېڭىزدەك تەۋرىنىشى ، باشاقلار بىلەن دولقۇنلانغان ئې-
تىزلارنىڭ ۋىل - ۋىل قىلىپ كۆزنى چېقىشى... قىسقىسى ،
يۇرتۇمدىكى گۈزەللىكنىڭ ھەممىسى بىرمۇبىر تىزىلىپ كەلدى...
ناخشا تۈگىدى ، گۈلدۇراس چاۋاك چېلىندى . مېنىڭ
چاقماق - چاقماق ناختايلىق ئەترەڭ زالنى مۇز قىلىپ تېپىلىپ ،
گۈزەلئاينىڭ يېنىغا بارغۇم كەلدى . شۇ چاغدا قىز خەنزۇچە ،
ئاندىن ئىتالىيە ، ئارگېنتىنا ناخشىلىرىنى ئېيتتى .

— پاھ ، ناخشىسى نېمىدېگەن يېقىملىق ! — دېدى يېنىمدا
تۇرغان چىرايلىق بىر خەنزۇ قىز ھەسرەت بىلەن ئۇلۇغ - كىچىك
تىنىپ ، — پۈتۈن زالدا ئەڭ چىرايلىقى ئاشۇكەن...

مەن تېخىمۇ پەخىرلەندىم ، ئىچىمنى يوشۇرۇن بىر كۈچ تاتى-
لىدى . مەن ئىختىيارسىز ئىشىك تەرەپ بىلەن ئايلىنىپ گۈزەلئاي-
نىڭ يېنىغا بېرىشقا ھەرىكەت قىلدىم .

مۇزىكا رومبىغا چېلىندى ، مەن ئادەملەرنى جەينەكلەپ يۇرۇپ
قىزنىڭ ئورۇندۇقى يېنىغا باردىم . بارسام ئۈچ يىگىت ئۇنى تەڭلا
تانسىغا تەكلىپ قىلىشىپتۇ . مەن ئۇلارنى قوپاللىق بىلەن ئايرىلاپ
گۈزەلئاينىڭ ئالدىغا ئۆتتۈم :

— قانداق ئەھۋالىڭىز ؟...

— ياخشى ...— ئۇ ماڭا يالت قارىدى - دە ، تاتىرىپ كەتتى .
شۇ چاغدا كاستۇم - بۇرۇلكا كىيگەن خەنزۇ يىگىت ئېڭىشىپ
ئۇنىڭ قولىدىن تارتتى . مەنمۇ باتۇرلۇق قىلىپ يەنە بىر قولىغا
قول ئۇزاتتىم . ئۈچ يىگىتنىڭ قالغان ئىككىسى كۆلۈپ كەتتى .

ھېلىقى ئىككى يىگىتنىڭ بىرى :

— ئىككى شىنجاڭلىق دوستنى ئويۇنغىلى قويايلى !— دېدى . شۇنىڭ بىلەن گۈزەلئاي ماڭا قالدى .

ئۇنىڭ ئوڭ قولى سول ئالقىنىمغا ، نازۇك بەللىرى ئوڭ قولۇمغا تەگدى ؛ بەدىنىم توك ئۇرۇۋاتقاندەك سىلكىندى ، ۋۇجۇدۇمغا بىر لەززەتلىك كۈچ يۈگۈردى ، پۇتلىرىم تىترىدى . تانسا ئويناۋېتىپ ، نېمە دېيىشىمنى بىلمەي ، قىزنىڭ كۆزلىرىگە قارايمەن . بىر غېرىچ ئارىلىقتىكى ئىككى جۈپ كۆز بىر - بىرى بىلەن ئۇچراشتى . ئۇ ئاۋۋال بىلىنەر - بىلىنمەس كۈلۈمسىرىدى - دە ، تېخىمۇ تاتىرىپ كەتتى ، كۆزلىرىنى دەرھال قاچۇرۇپ يۈزىنى سىڭايان قىلىۋالدى .

— نېمىشقا ئىزدەشمەيمىز ، گۈزەلئاي ، — دېدىم ئاخىر غەيرەتكە كېلىپ ،— بىر چوڭ ھويلىدا ياشايمىزۇ ، ئارىمىزدا سېپىل بار ... —

قىز گەپ قىلمىدى . مەن ئۇنىڭ كىمدۇ بىرى بىلەن قىزغىن ئامانلىشىۋاتقىنىنى كۆرۈپ قالدىم .

— رەنجىپ قالدىڭىزمۇيا ؟...

— ھە ؟... — ئۇ ئىنچىكە قاشلىرىنى يىمىرىپ ، خۇددى بىر يامان گەپ ئاڭلىغاندەك ، ماڭا چۆچۈپ قارىدى .

— رەنجىدىڭىزمۇ ؟...

— رەھمەت... كېيىن كۆرۈشەرمىز... — مۇزىكا توختاش بىلەنلا ، ئۇ خۇددى باغلاقتىن بوشانغان موزايدەك قىيغىتىپ دوستلىرىنىڭ يېنىغا قاراپ يۈگۈردى .

مەن ئەلەم بىلەن ئۇنىڭغا قاراپ قالدىم . ئىچىمگە ئوت كەتكەندەك بولدى . ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولۇش ، مېنىڭ ئۈچۈن نەقەدەر كۆڭۈللۈك ۋە راھەت !

مەن ئۇنى قايتا ئىزدىدىم ، لېكىن تاپالمىدىم ،يەنە ياتىقىغا

ئىزدەپ بېرىشقا يېگىتلىك غۇرۇرۇم يول قويمىدى. مەن سېغىنىش، خىيال ۋە خىيالەن سۆھبەتلەر بىلەن بېيجىڭنىڭ كۆڭۈللۈك باھار ئايلىرىنى ئۆتكۈزۈۋەتتىم. مانا شۇرۇلداپ تەر قۇيۇلىدىغان ياز — كوماندا بىلەن چىرىلدىشىدىغان تومۇزغىلارنىڭ يايرايدىغان پەسلى كەلدى. بېيجىڭ خەلقى سالقىن جايلاردا ئارام ئېلىش ئۈچۈن دېڭىز بويلىرىغا، شىمالىي ئۆلكىلەرگە مېڭىشقا ئامال ئىزدەشمەكتە. مەن ھەر كۈنكى ئىشىمنى تەر ۋە يەلپۈگۈچ بىلەن باشلاپ، خۇددى شۇنداقلا تىنجىقلىق، تەر تۆكۈش بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمەن. ئەمما مەيلى راھەت ياكى ئازابلىق كۈنلەر بولسۇن، گۈزەلئاينى ئويلىمايدىغان بىرمۇ كۈنۈم بولمىدى...

شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ماڭا فېن جياۋشۇ بىلەن دالىيەنگە بېرىپ دەم ئېلىپ كېلىش ئۇقتۇرۇلدى...

6

... ئون تۆتىنچى ئىيۇل. بىز بېيجىڭدىن بىۋاستە تاڭگۇغا بارىدىغان پويىزغا ئولتۇرۇپ سەپەرگە چىقتۇق. فېن جياۋشۇنىڭ ھۆرمىتى بىلەن، بىز يۇمشاق ئورۇندۇقلۇق ئالاھىدە ۋاگونغا جايلاشتۇق. ئاپئاق قاپلار بىلەن قاپلانغان يۇمشاق دىۋانلار، دېرىزىلەردىكى گۈللەر، كۈن نۇرىدا يالتىرىغان قىزغۇچ تاختاي تاملار، كۈلۈپ تۇرىدىغان كۈتكۈچىلەر ۋە ھەمراھلار... كىشىنىڭ كۆڭلىنى كۆتۈرىدۇ، لېكىن مېنىڭ كۆڭلۈم غەش، خۇددى بېيجىڭدا بىر مۇھىم نەرسەم ئۇنتۇلۇپ قالغاندەك كەينىمگە قايرىلىمەن ۋە ناھايىتى مىسكىنلىك بىلەن خىيال سۈرىمەن.

مەن دېرىزىدىن قاراپ ئولتۇرىمەن، فېن جياۋشۇ ئېگىز گەۋدىسىنى مۈكچەيتىۋېلىپ، ھېلىدىن - ھېلىغا ئارقا مېڭىسىنى سىلاپ قويۇپ پۈتۈن زېھنى بىلەن كىتاب ئوقۇۋاتىدۇ. يېرىم ئې-

چىلغان دېرىزىدىن گۈركىرەپ شامال ئۇرۇپ تۇرىدۇ . بۇك دەرەخ-لەر ، سارغايغان بوغداي ئېگىزلىرى ۋە تېخى ئورۇلمىغان بوغدايلار ئالدىمدىن يۈگۈرۈشۈپ ئۆتىدۇ ، بورنومغا ئورۇلۇۋاتقان مەززىلىك پۇراقلار ئىلى ۋادىسىدىكى يۇرتۇمنى — مەن ناخشا ئېيتىپ ، شوخ سۇلىرىغا پاقام ئېتىپ ، شاخلىق دەرەخلىرىگە يامىشىپ چوڭ بول-غان يېزامنى ئەسلىتىدۇ... لېكىن ، مەن نېمىنىلا ئويلىماي ، گۈ-زەلئاي خىيالىمدىن نېرى كەتمەيدۇ .

ئون ئالتىنچى ماي كۈنى ئىدى ، ئاخىرقى قېتىم گۈزەلئاينىڭ ياتىقىغا باردىم . راستىنى ئېيتسام ، سېغىنىش ، تەلپۈنۈش ماڭا كۈچ ۋە جەسۇرلۇق ئاتا قىلدى . مەن ھېلىقى مەشىق ئۆيىنىڭ ئىشىكىنى قاقتىم . گۈزەلئاينىڭ : «چىڭ جىنلەي !»[①] دېگەن تو-نۇش ۋە يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلاندى . ئۇنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل خۇشاللىق ۋە ھاياجان بار ئىدى . مەن بەختتىن كۆلۈمسىرىدىم ، لېكىن قىز ئىشىكنى ئاچتى - دە ، چىرايى قەغەزدەك ئاقاردى ، كالپۇكلىرى سىنكا بەرگەندەك كۆكەردى :

— سىز... خاپا بولماڭ... بۇنىڭدىن كېيىن مېنى ئىزدىمەڭ !... — دېدى ئۇ ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆزلىرىنى مېنىڭ-دىن قاچۇرۇپ .

مەن نېمە قىلارىمنى بىلمەي قالدىم - دە ، دۇدۇقلىدىم :

— ... رەقىپىنىڭ سىز توغرۇلۇق ماڭا يازغىنى راستمۇ ، ئەمىسە ؟...

قىز ئەجەبلىنىپ سورىدى :

— نېمە راستمۇ ؟ !

— بۇ يىل ياز رەقىپ بىلەن توي قىلىشقا...

— نېمە ئۇ توي - پوي دېگەن ! — دېدى قىز ئەسەبىيلىك

---

① چىڭ جىنلەي — كىرىڭ !

بىلەن ئىنچىكە قاشلىرىنى يىمىرىپ ، — بېشىمنى قايدۇرماڭلار-چۇ ، مەن سىزگە دېدىمغۇ ، نېمىشقا چۈشەنمەيسىز ، مەن سىزدىن ئۆزۈمنى قاچۇرماقچىمەن !...

ئۇ شۇنداق دېدى - دە ، دېرىزىگە قاراپ تۇرۇۋالدى .

— خەير ئەمىسە ، سالامەت بولۇڭ !

پۇتلىرىم تاش باغلىغاندەك ئېغىرلاشتى ، پۈتۈن بەدىنىم چەك-سىز ھارغىنلىق ھېس قىلدى . «ياق ، مۇھەببەت مېنى مەڭگۈ قىيناۋەرمەيدۇ ، مەن سەن قىزنىڭ كۆلكەڭنى ، ئوت يېنىپ تۇرغان بەختلىك كۆزلىرىڭنى كۆرمىگۈچە قەدىمىمنى توختاتمايمەن ، چۈن-كى بۇ مېنى قىيناۋاتقان تۇنجى مۇھەببەت » دەپ ئويلىدىم . تونۇش ئارچىغا يۆلىنىپ بىردەم تۇردۇم ، ئىچىمدە : «رويال ئاۋازى ئاڭ-لانسا ، ئىشنىڭ پۈتكىنى ، ئاۋادا جىمجىتلىق بولسا ، ئۇمۇ ئازاب ئىچىدە بەخت ئىزدەۋاتىدۇ » دېدىم ئۆز - ئۆزۈمگە . يېرىم سائەت ئۆتتى ، رويال ۋە ناخشا ئاۋازى ئاڭلانمىدى . مەن ئۈستى كاھىشلىق دەرۋازىدىن چىقىۋېتىپ كەينىمگە قايرىلدىم ، ئىككى يۈز يىگىرمە يەتتىنچى نومۇرلۇق ئۆينىڭ بالكون ئىشكى قىيا ئېچىلغاندەك ، گۈزەلئاينىڭ بېشى غىل - پال كۆرۈنگەندەك بولدى . سەزگۈلىرىم مېنى ئالداۋاتامدۇ ياكى...

پويىز سىلكىنىپ توختىدى ، فېن جياۋشۇ كۆزەينىكىنى سۇر-تۈۋېتىپ ، ماڭا :

— ئىككى سائەتنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈش قانچىلىك چوڭ زىيان ، — دېدى راستىنلا خاپا بولۇپ .

تاڭگۇ ۋوگزالىدىن ئاپتوبۇسقا ئولتۇرۇپ دېڭىز بويىغا — لىمانغا بارىدىغان بولدۇق . يامغۇر شۇنچىلىك ياغدىكى ، مەن كۆن-لۈك ئاستىدا فېن جياۋشۇنى قولتۇقلىۋالغانلىقىم ئۈچۈن ، ماڭا تونۇش كۆلكىنىڭ ئىگىسىنى كۆرەلمىدىم . ھەر خىل كۆنلۈك تۇتقان ، يامغۇرلۇق چاپان كىيىۋالغان بېيجىڭلىقلار قاتار - قاتار

ئاپتوبۇسلارغا قاراپ قىستىلىشىپ يۈگۈرۈشمەكتە . ئۇلارنىڭ ھەم-مىسلا بېيجىڭنىڭ تىنجىقى ۋە تومۇزغا ئاۋازىدىن قېچىپ ، دېڭىز بويلىرىغا پاناھ ئىزدەپ مېڭىشقان ستۇدېنتلار ، كادىرلار ، ئى-لىم - پەن خادىملىرى ئىدى .

مەن قۇملۇق دېڭىز قىرغىقىنى دەسسەپ ، لىڭىلداپ تۇرىدىغان شوتا بىلەن قېرى جياۋشۇنى قولتۇقلاپ ، سەپەر سومكىلىرىمىزنى تەستە كۆتۈرۈپ چاڭجياڭ ماركىلىق پاراخوتقا چىقىپ كېتىۋاتقاندا ، ھېلىقى تونۇش كۈلكە يەنە ئاڭلاندى ، لېكىن بۇ تار ، غىلتاڭ شوتىدىن كەينىمگە قايرىلىش ۋە توختاش مۇمكىن ئەمەس ئىدى . «ياق ، سەزگۈلىرىم مېنى ئالداۋاتسا كېرەك ، گۈزەلئاي بۇ يەردە نېمە قىلسۇن…» دەپ ئويلىدىم پاراخوتنىڭ زال ئىشىكىنى دەسسە-ۋېتىپ . شۇنداق بولسىمۇ ، يۈكلەرنى زالغا قويۇپ كەينىمگە قايرىل-دىم ، ۋادەكلىك تار پالۋبىغا چىقىپ قىزنى ئاختۇرماقچى بولدۇم ، لېكىن ساقچىلار مېنى ھەيدەپ كىرگۈزۈۋەتتى . بېلەتلەرنى كۆتكۈ-چىلەرگە كۆرسەتتىم . بىر كۆتكۈچى قىز قوللىرىنى شىلتىپ :

— تېز مېڭىڭلار ، ئىككىنچى دەرىجىلىك كارىۋات يۇقىرىدا ! — دېدى ۋارقىراپ .

بىز ياتىقىمىزغا ئورۇنلاشتۇق . ئىككى لۈم - لۈم كارىۋات ، بىر ئۈستەل ، ئىككى تومپۇچكا ، يۈز يۇيىدىغان ئايرىم خانا ؛ قېلىن ئەينەكلىك دۈگىلەك دېرىزىدىن پايانسىز بوخەي دېڭىزى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ ، دېڭىزنىڭ ئاق بۇژغۇنلۇق دولقۇنلىرى ئۈستىدە نەيزە قاناتلىق چايكىلار ئۇچۇشۇپ يۈرىدۇ . يامغۇردىن كېيىنكى ھاۋا شۇنچە سۈزۈك . دېڭىز بىلەن ئاسمان خۇددى بىرلىشىپ كەتكەن-دەك ، پۈتۈن ئالەم بىر چوڭ كرىستال جىسىمدەك ، بىز شۇ كرىستال جىسىم ئىچىدە ياشاۋاتقاندەك ھېس قىلماقتىمىز .

قېرى جياۋشۇ چارچاپ قالدى ، ئالدىراپ غىزالاندى - دە ، كارىۋاتتا يېتىپ ئۇيقۇغا كەتتى . مەن خانىدىن چىقىپ قىزغۇچ ،

سىلىق تاختايلىق زال بىلەن مېڭىپ پالوبىغا چىقتىم ، ۋادەكلەردىن ئورۇن تەگمىدى ، دېڭىز شامىلىدا ھۇزۇرلىنىۋاتقان ياشلار ۋادەكلەرگە تايىنىشىپ ، دېڭىزنى تاماشا قىلماقتا ئىدى . پاراخوت سائەت ئون ئىككىدىن قىرىق مىنۇت ئۆتكەندە گۇدۇك بېرىپ قوزغالدى . ھازىر تاڭگۇ پورتىمۇ ، ئۇستىنى تۇتەك بېسىپ تۇرىدىغان تيەنجىن شەھىرىمۇ كۆرۈنمەيتتى . پايانسىز دېڭىز دولقۇنسىز ، تىنچ كېتىپ بارغان پاراخوتتىن قارىغاندا ، دېڭىز ئالدىراپ ئېقىۋاتقاندەك ، ئۇ ئۆزىنىڭ بۇژغۇنلىرى بىلەن پاراخوتنى توختىتىۋېلىش ئۇچۇن ھەرىكەت قىلىۋاتقاندەك بىلىنەتتى . تىنىمسىز ئۇششاق دولقۇنلار بولسا ، بىر - بىرىگە ئۇلىشىپ زەنجىر ھاسىل قىلىپ ، شامالدا يەلپۈنۈپ تۇرغان چەكسىز يايلاقنى ئەسلىتەتتى . بىردىنلا ئۇپۇق سىزىقىدىن بىر چېكىت چىقىپ كېلەتتى - دە ، بىردىنلا بىر قارا خادىغا ئايلىناتتى ، ئۇزۇن ئۆتمەيلا بۇ قارا خادا ئاقىرىپ يالتىرايتتى - دە ، كېڭىيەتتى . زەن سېلىپ قارىسىڭىز ، ئۇ بىر يىراقتىكى پاراخوت بولۇپ چىققاتتى . دېڭىزدا بولىدىغان بۇ ھال چەكسىز قۇملۇقتا بولىدىغان سەزگۈ خاتالىقى بىلەن ئوخشاش . مەن : «تەبىئەت ئىنساننى ئالدايدۇ ، شۇنچە چوڭ دېڭىزمۇ بىزدەك ئۇششاق مەخلۇقلارنى ئالدايدۇ ، سۇنئىي ، يالغان ھالەت بىلەن باشقىلارنى ئالداش بىر قانۇنىيەتمىكىنتاڭ !...» دەپ ئويلىدىم ئىچىمدە .

... بورانلىق قويرۇق پالوبىلىرى ، راھەت بىلىنىدىغان ياندىما ۋادەكلىك ئايلانما پالوبىلار ، دىۋانلار بىلەن بېزەلگەن قىرائەتخانا ، كۇلۇب ، پاكىز ئاشخانا ، تۆت قەۋەتلىك ياتاقلار ، قىسقىسى ، مەن ئارىلىمىغان ھېچ يەر قالمىدى ، لېكىن گۈزەلئايدىن دېرەك بولمىدى . مەن ئالدامچى سەزگۈلىرىمنى تىللىغىنىمچە ياتىقىمغا قايتتىم ، زالنىڭ دوقمۇشىدىن بۇرۇلۇشۇمغا ، يەنە ھېلىقى تونۇش كۇلكە ئاڭلاندى . مەن توختىدىم . تۆۋەندىن يۇقىرىغا قاراپ كۇلۇ-

شۇپ قىزلار چىقىۋاتاتتى . مەن دەرھال ئۇلار چىقىۋاتقان تۆشۈككە كەلدىم ۋە خۇشاللىقتىن ۋارقىرىۋەتتىم :

— سىز ... گۈزەلئاي ، راستىنلا بار كەنسىزغۇ !...

قىز كۈلدى ، ئاندىن تاتىرىپ كەتتى - دە ، سوغۇقلا قىلىپ دېدى :

— ھەئە ، گۆرگە سالدى ، لېكىن بار بىز تېخى !

— ياتىقىڭىز ؟

— نەدە بىزگە ياتاق ، — دېدى قىز خاپا ھالدا ، — بەشىنچى دەرىجىلىك ياتاق دەپ بىر چوڭ گۆرگە سولاپ قويدى...

ئۇ شۇنداق دېدى - دە ، پاراخوت باشلىقىنىڭ ئىشخانىسىغا قاراپ ، ھەمراھلىرىنىڭ كەينىدىن يۈگۈرۈپ كەتتى .

مەن ئۇنى خۇش قىلىش ئۈچۈن ئۆز كارتۇچىتىمنى بېرىشكە ، ھېچبولمىسا قىزلار ياتقىدىن ئۇنىڭغا كارىۋات ئېلىپ بېرىش ئۈ-چۈن ھەرىكەت قىلىشقا ئالدىرىدىم .

— كارىۋات يوق ! — دېدى پاراخوت باشلىقى مېنىڭ چۈشەن-دۈرۈشلىرىمنى تاقەتسىزلىك بىلەن ئاڭلاپ بولۇپ ، — ئۇ قىزلار-غىمۇ دېگەنتىمغۇ ، ئۇلار بىر ئەمەس ، ئۈچ قىز - دە !

— بىر ئامالىنى قىلىپ ھېلىقى ئۇيغۇر قىزغا بولسىمۇ...

— بىر كارىۋات تېپىلىدۇ دېسەم ، ئۇلار ئۈچ كارىۋات لازىم دەپ ئۇناشمايۋاتسا...

پاراخوت باشلىقى گەپ تۈگىدى دېگەندەك قىلىپ ، كەڭ قاس-قانلىق شەپكىسىنى قولىغا ئالدى . مەن تۆشۈكمۇتۆشۈك تۆۋەنلەپ ، ئاخىر ۋاقىتلىق ياسالغان شوتىنىڭ ئۈچى كۆرۈنۈپ تۇرغان بەشىن-چى دەرىجىلىك بۆلۈمنىڭ چۈشىدىغان تۆشۈككە كەلدىم . راست-تىنلا بىر چوڭ ئامبار ئىكەن . مەن شوتىدىن چۈشتۈم . دېرىزىسى يوق ، تېگىگە بورا سېلىنغان كەڭ زالغا ياشلار تىقمۇتىقماق جايلاش-قان ، بىرلىرى ئىرماش - چىرماش بولۇپ يېتىشاتتى ، بىرلىرى

ئولتۇرۇپ قارتا ئويناشاتتى، بىرلىرى كىتاب كۆرەتتى، يەنە بىرلىرى ۋارقىرىشىپ بىرنېمىلەرنى تالىشاتتى... ئۇلارنىڭ ئارىسىدىن تەستە يول تېپىپ يۈرۈپ، گۈزەللىكىنى ئىزدىدىم. كۆل رەڭ چويۇن تام - تورۇسلۇق بۇ ئامباردا، بورا ئۈستىدە يىگىرمە تۆت سائەتنى توشقۇزۇش قىز بالا ئۈچۈن راستتىنلا ئازابلىق ئىدى. مەن بىر بۇلۇڭدا ئولتۇرغۇدەك جاي تاپتىم، ئەتراپىمدىكىلەر ماڭا چاقچاق قىلىشقا باشلىدى:

— دېڭىز ھايۋانلىرى بىلەن بىللە كېتىۋاتىمىز. مۇشۇ تۇرقىدا تىرناقچىلىك بىر يەر تېشىلسىدى، راسا داش قازانغا چۈشكەن بولاتتۇق.

— ماۋۇ يەردە بىر ئۇيغۇر قىز بار ئىدى، ئاكۇلا بېلىقىنىڭ ئاۋازىدىن قورقۇپ قېچىپ چىقىپ كەتتى.

مەن كۈلدۈم. يېنىمچە ياتقان بىر قىز بىردىنلا ئۆرۈلدى - دە، مېنى كۆرۈپ:

— گۈلنى ئىزدەپ كەلدىڭىزمۇ؟ — دەپ ئىللىق كۈلۈمسىرىدى.

— ھەئە.

— ئۆلسەممۇ بۇ يەردە تۇرمايمەن، قانچە پۇل ئالسىمۇ باشقا ياتاق تاپىمەن دەپ چىقىپ كەتتى. جاپاغا چىدىمايدۇ، پۇلى جىق، ناھايىتى نازۇك، لېكىن ئىنتايىن ئەقىللىق!...

مەن ئورنۇمدىن تۇردۇم.

ھەممىلا يەر ياشلار بىلەن تولغان، دېڭىزنىڭ شارقىرىشى، شامالنىڭ پۇشتەك چېلىشى ياشلارنىڭ قۇۋ - چۇۋلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، قۇلاقنى پۇتتۇرىدىغان زور ئاۋازغا ئايلانغانىدى. مەن يەنە قەۋەتمۇقەۋەت ئارىلاپ يۈرۈپ گۈزەللىكىنى ئىزدىدىم. مانا ئاخىر ئۇنى پاراخوتنىڭ ئەڭ شاماللىق يېرى — قويرۇق پالۇبىسىنىڭ ۋادىكىگە يۆلىنىپ تۇرغان يېرىدىن تاپتىم. دولقۇنلار پاراخوتقا

قەھرى بىلەن ئۆرۈلماقتا، كۆرۈنمەس قوللىرى بىلەن پاراخوتنى تۆۋەنگە تارتىۋاتقان، كەينىگە سىلكىۋاتقان تېگى يوق يېشىل قاينام غەزەپ بىلەن چىرقىرىماقتا. دېڭىزدا شامال كۆتۈرۈلگەن، يېشىلغا مايىل سۇ ئۆركەش ياساپ، ئاق قىرغاقلىرى بىلەن ئۇيەر - بۇيەردە تام پەيدا قىلىپ تەۋرەنمەكتە. بۇ تەۋرىنىش ئادەمدە گويا پۈتۈن جاھان تەۋرىنىۋاتقاندەك بىر ئۇقۇم پەيدا قىلىدۇ - دە، دەھشەت - ۋەھىمىدىن ئادەمنىڭ كۆڭلى ئاينىيدۇ...

گۈزەلئاي مېنى كۆرمىدى. ئۇ قورقۇنچلۇق — ھەممىلا نېمىنى يۇتۇپ كېتىشكە ئۇرۇنۇۋاتقاندەك كۆرۈنىدىغان مايسا رەڭ دېڭىزغا قاراپ، ئوڭ جەينىكى بىلەن سالاسۇنغا تايىنىپ خىيال سۈرمەكتە ئىدى. مەن ئۇنىڭدىن بەش - ئالتە قەدەم نېرىدىكى سالاسۇنغا يۆلىنىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا قارىدىم: ئۇنىڭ كۆل رەڭ شاماللىق چاپىنىنىڭ ئىككى پېشى چايكا قانىتىدەك كەڭ كېرىلگەن، چۇۋۇلغان قارا چاچلىرى ھازىرلا بېشىدىن يۇلۇنۇپ كېتىدىغاندەك زەربە بىلەن يەلپۈنمەكتە، ئۇنىڭ خۇمار كۆزلىرى يېرىم ئوچۇق، ئوماق لەۋلىرى ھىم يۇمۇلغانىدى. مەن ئۈچۈن سېھىرلىك ۋە ئەتىۋارلىق بولۇپ قالغان بۇ گەۋدىگە، مەن زوق بىلەن قاراپ، يېرىم سائەت جىم تۇردۇم ۋە ئۆز - ئۆزۈمگە سوئال قويدۇم، سوئاللارغا جاۋاب ئىزدىدىم. سېنىڭ ۋۇجۇدۇڭدا ئۆزۈڭنى ئۇياتتىن ھىمايە قىلغۇدەك كۈچ قالمىدىمۇ؟ مۇھەببەت ئۇياتنى بىلمەيدۇ... سەن ساپ مۇھەببەت ئۈچۈن شۇنچە زېھنىڭ ۋە ۋاقتىڭنى سەرپ قىلىۋاتامسەن، سەن بۇنى نېمەڭ بىلەن ئىسپاتلايسەن؟ ئاۋۇ قىز شۇ تۇرقىدا، جەزمەنكى، سېنى ئويلاۋاتىدۇ. سېنىڭ ئۈچۈن قوشۇمىلىرى تۈرۈلۈپ، لەۋلىرى پۈرۈشۈۋاتىدۇ. ئۇ ھازىر سېنىڭ ئايغىقىڭغا يىقىلىشقا تەييار، لېكىن ۋۇجۇدىغا سىڭگەن مەغرۇرلۇقى بۇنىڭغا يول قويمايۋاتىدۇ... مېنىڭ سوئاللارغا جاۋاب بېرىشكە تاقىتىم يوق. ناۋادا، بىر قارا كۈچ شۇ تاپتا قىزنى ئاشۇ

دەھشەتلىك مايسا رەڭ دېڭىزغا تاشلىسا، مەن ھېچ ئىككىلەنمەي كەينىدىن سەكرەيمەن، ئۇنىڭسىز ھايات ماڭا لەززەتسىز...

بىر چاغلاردا، مەن بۇ قىزدىن ئۆزۈمنى تارتاتتىم. ئۇ ھازىر مېنىڭ ئۈچۈن پەرىشتە ۋە كەم - كۈتىسى يوق گۈزەللىكنىڭ ئۈلگىسى. مەن بۇ قىزنى ياخشى كۆرۈپ قېلىشتىن ئۆزۈمنى مۇداپىئە قىلىش ئۈچۈن قانچىلىك كۈچ سەرپ قىلدىم، لېكىن پايدىسى بولمىدى. دەسلەپ ئۇنى مەنسىتمىدىم، ئۆزۈمگە ئىشەندىم، ئۆز ھېسسىياتلىرىمنى: «مۇھەببەت ئەمەس، بەلكى ئەرلىك جىنسىي تەلەپنىڭ ساداسى» دەپ پەرۋاسىزلىق بىلەن ئەيىبلىدىم، لېكىن يۈرىكىمدە بىر يوشۇرۇن ئوت يېنىۋاتقىنىنى كېيىن بىلدىم، قىزنى ئويلايدىغان، سېغىنىدىغان، خىيالىمدا مۇڭدىشىدىغان، كەلگۈسى ھاياتىمنى ئۇنىڭ بىلەن بىللە ئۆتكۈزۈشنىڭ يولىنى ئىزدەيدىغان بولدۇم، ماڭا ئارام بەرمەيۋاتقان بۇ كۈچ، مۇھەببەت ئىكەنلىكىگە ئىقرار بولدۇم. قىزنى كۆرگەندە بۇرۇنقىدەك چاقچاق قىلالمايدىغان، ئەركىن سۆزلىيەلمەيدىغان بولۇپ قالدىم. كۈنلەر ئۆتۈش بىلەن مەن ھېسسىياتىمغا تەسلىم بولدۇم، ئۇنىڭدىن ئۆزۈمنى قاچۇرۇش، سەسكەندۈرۈش ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى ئىزدەشكە ئۇرۇنۇشلىرىم بىكار بولۇپ چىقتى. مېنىڭ مەغرۇرلۇقۇم، ناخشا ئېيتىپ ئۆزۈمنى بىپەرۋا، خۇشال تۇتۇشلىرىم، ياسالما نەرسىلەر ئىكەنلىكى ئاسانلا مەلۇم بولدى. بەدىنىمدە ياسالما نەرسىلەرنىڭ بارلىقىنى بىلىش مېنىڭ ئۈچۈن ئازابلىق، بەدىنىمدە مېنى مۇھەببەتتىن ساقلاپ قالالىغۇدەك كۈچ قالمىغانلىقى ئەجەب قورقۇنچلۇق - ھە!...

گۈزەلئاي مەن تەرەپكە بۇرۇلدى - دە، ئارتىسلارغا خاس سەزگۈرلۈك بىلەن ئۆزىنى بىپەرۋا، خۇشال كۆرسىتىشكە ئۇرۇنۇپ كۈلۈمسىرىدى، غىڭشىپ ناخشا ئېيتتى. مەن ئويلىدىم: «مېنىڭ ئازابلىرىمنى ئۇ ئويۇن بىلىۋاتقان بولمىغىيتتى. ئۇنىڭ خىيالى

رەقىپ ۋە ئۇنىڭ پۇلى بىلەن بەندىتۇ بەلكىم؟ راستىنلا شۇنداق بولسا، مەن بۇ ئەرزىمەس قىزغا نۇرغۇن نەرسە سەرپ قىلىۋەتكەن بولمامدىمەن؟...»

— گۈزەلئاي!...

— ھە!... — ئۇ ماڭا چۆچۈپ قارىدى. ئۇنىڭ كۆزلىرى ياش، چىرايى تولىمۇ تاتىراڭغۇ ئىدى. مەن ئۇنىڭ جەينىكىگە قولۇمنى تەگكۈزدۈم:

— ئۆيىڭىزنى سېغىندىڭىزمۇ؟

— ھە... سېغىندىم... — دېدى ئۇ كۆز ياشلىرىنى ھىل - ھىل ياغلىقى بىلەن سۈرتۈپ، — مەن بۈگۈن مۇشۇ يەردە تۈنەيمەن...

نېمىدېگەن دەھشەتلىك - ھە! ياتاق تېپىلمىغىنىنى... ئۇ ياتاق ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى باشقا ئىش ئۈچۈن ئازابلىنىۋاتاتتى. ئۇنىڭ يۈرىكىمۇ ئاشۇ دېڭىزدەك تىنىمسىز دولقۇنلىماقتا ئىدى. مېنى بىر خىل ئوت ۋە غەيرەت چىرمىۋالدى:

— گۈزەلئاي، — دېدىم بۇ قېتىم ئۇنىڭ سالاسۇننى تۇتۇپ تۇرغان نازۇك قوللىرىنى چىڭ تۇتۇپ، — نېمىشقا بىكارلا ئازاب چېكىمىز، مەن مەغرۇرلۇقۇمدىن قول ئۈزدۈم، سىزمۇ شۇنداق قىلىڭ... بىزگە ھېچ توسالغۇ يوققۇ!...

— نېمە دەۋاتىسىز؟... — ئۇ تىترەپ تۇرغان قوللىرىنى تارتىۋالدى - دە، كېتىشكە ئالدىراپ، — مەن سىز ئۈچۈن ئازاب چېكىۋاتقىنىم يوق...

— مەن چېكىۋاتىمەنغۇ!...

قىز ئوتلۇق كۆزلىرى بىلەن مېنىڭ سەمىمىي، دەردلىك ۋە تەسلىم بولغۇچى كۆزلىرىمگە قارىدى - دە، تېخىمۇ تاتىرىپ كەتتى ۋە ئالدىمدىن ئۆتۈپ پالوبا ئۈستىدە يۈگۈرۈپ كېتىپ قالدى.

مەن ئەمدى ئۇنى ھېچنەدىن ئىزدەپ تاپالمىدىم. بەشىنچى

دەرىجىلىك ياتاقتىكى سەپداشلىرى : «نەگە كەتتىكىنتاڭ» دەپ
جاۋاب بېرىشتى... مەن كېچىنى ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزدۇم ، تاڭ ئاتقاندا
ئۇخلاپ قاپتىمەن ، فېن جياۋشۇ مېنى نوقۇدى :

— تۇرۇڭ ، دېڭىزدا كۈننىڭ چىققىنىنى كۆرمەن دېۋىدىڭىز-
غۇ ، يۈرۈڭ ، تۆپىگە چىقايلى .

ئۈچىنچى قەۋەتنىڭ پالوبىسىدا تۇرۇپ شەرققە قارىدۇق . سە-
ھەرنىڭ سوغۇق شامىلى چاچلارنى ئۇچۇراتتى ، يۈزلەرنى چىمىلدى-
تاتتى . ياشاڭغىراپ تۇرغان كۆز بىلەن تىنىمسىز قىمىرلاپ تۇرغان
قىرغاققا قارىسىڭىز ، ئاجايىپ مەنزىرىنى كۆرىسىز . يېپيېشىل يات-
قان دېڭىز سۈيى بىردىنلا يېڭى ئۈتتىن چىققان كەتمەندەك يېرىم
قىزىل ، يېرىم قارا بولۇپ كۆرۈندى ـ دە ، قىزىل كۆرۈنگەن
قىسمىدا ئاسمانغا قاراپ سەكرىشىۋاتقان سانسىز جانلىقلاردەك ھە-
رىكەت پەيدا بولىدۇ . مانا بۇ ، قىزىل نۇر ئىچىدە شادلانغان دېڭىز-
نىڭ ، چىقىۋاتقان قۇياش ئۈچۈن چېلىۋاتقان چاۋاكچى قوللىرى .
مانا ، قـوللار ئـۈستىگـە بىردىنلا بىر قىزىل شـار ئېتىلىپ
چىقتى ـ دە ، قارا دولقۇنلار كۈمۈش رەڭ ، قىزىل دولقۇنلار
سېرىق رەڭگە كىردى . يالغۇز ئۇپۇق سىزىقى ۋە يۇپقا بۇلۇتلاردىلا
قىزىل ، سېرىق ، كۆل رەڭ ، قارامتۇل رەڭلەر پەيدا بولدى .
ئۇزۇن ئۆتمەي ، پۈتۈن بوخەي دېڭىزىنى ئالتۇن ۋە كۈمۈش رەڭلە-
رى بىلەن سۇغىرىپ ، قۇياش غۇلاچ ئۆرلىدى . مانا شۇ چاغدا
پاراخوت گۇدۇك بەردى .

— يۈرۈڭ ، چۈشۈشكە تەييارلىنايلى ! — دېدى فېن جياۋشۇ .
بىز ياتاققا قايتىشتا لىمان تەرەپ بىلەن ئۆتتۇق . دالىيەن پورتى
ھەر خىل پاراخوتلار بىلەن تولغان ، ئاپئاق بۇژغۇنلار بىلەن تىنىم-
سىز سۆيۈشۈپ تۇرغان قارامتۇل قىرغاقمۇ ئەمدى روشەن كـۆرۈن-
مەكتە ئىدى : «گۈزەللىكنىڭ نەدىدۇ !» دېگەن سوئال مېنى خاتىر-

جەمسىزلەندۇردى. ئۇۋۇسىغا سۇ كىرگەن چۇمۇلىلەردەك قىمىرلى-
شىپ تۈشۈكلەردىن چىقىۋاتقان، پەلەمپەيلەردە بىر - بىرىنى مۇ-
رىدشىپ، چامادان، سومكىلىرىنى ئۇرۇشتۇرۇپ يۈرۈشكەن ئال-
دىراش ئادەملەر ئىچىدىن كۆزلىرىم گۈزەلئاينى ئىزدەيتتى، لې-
كىن ئۇنىڭ ھېچ يەردە قارىسى كۆرۈنمەيتتى. بىز سىيمونتتىن
قاتۇرۇلغان قىرغاقتا، ئاندىن كېيىن بىز ئۈچۈن كەلگەن ئادەملەر-
نىڭ ياردىمى بىلەن لىماندىن كۆتۈۋېلىش ئۆيىگە، ئۆيدىن ماشىنىغا
چىقتۇق. مەن ئەتەي «دالىيەن لىمانى» دېگەن يوغان ۋۇۋىسكا
يېزىلغان چىقىش دەرۋازىسىنىڭ ئالدىدا قىسقۇچپاقا ساتقۇچىلار
بىلەن پاراڭلاشقان بولۇپ خېلى تۇرۇۋالدىم، چىقىۋاتقانلارنى بىر-
مۇبىر كۆزدىن كەچۈردۈم، لېكىن گۈزەلئاينى ھېچنەدىن تاپالمى-
دىم. پاراخوتتىن چۈشكەن بىر مىڭ يەتتە يۈز ئادەمنىڭ يالغۇز
ئاشۇ قىزدىن باشقا ھەممىسىگىلا قاراپ چىققاندىمەن، يالغۇز ئاشۇ
مەن ئىزدىگەن قىزلا كۆزۈمگە چېلىقمىدى.

ئالىي دەرىجىلىك «دالىيەن مېھمانخانىسى»دىن چىقىپ، توق-
قۇز قەۋەتلىك بوخەي مېھمانخانىسىغا باردۇق. بېيجىڭلىق دەم
ئالغۇچىلارنىڭ تولىسى شۇ يەرگە ئورۇنلاشقانىدى. مەن چۈشكىچە
ئاختۇرۇپ يۈرۈپ، توققۇزىنچى قەۋەت يىگىرمە يەتتىنچى ئۆيدىن
گۈزەلئاينىڭ كارىۋىتىنى تاپتىم.

— ئۇلار دېڭىزغا كەتتى، — دېدى كۈتكۈچى قىز مېنىڭ
سوئالىمغا جاۋاب بېرىپ، — كەچقۇرۇن كېلىدۇ.

مەن دېڭىز بويىغا بارمىدىم. چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن بىز-
نىڭ دەم ئېلىش ئورنىمىز بەلگىلەندى. بىزنى بۈگۈن چۈشتىن
كېيىن دالىيەن شەھىرىدىن ئون نەچچە كىلومېتىر يىراقلىقتىكى
باڭچۇيداۋ ئىستىراھەتخانىسىغا ئېلىپ كېتىدىغان بولدى. مەن گۈ-
زەلئاي بىلەن، شۇنداق قىلىپ، ئەمدى كۆرۈشەلمەيدىغان بولدۇم.

كىچىك ماشىنا قولۇلە قېپىدەك چۆرگىلىمەچ يول بىلەن يۇقىرى ئۆرلىمەكتە. قاپتاللار بوك دەرەخ، رەڭگارەڭ گۇللەر بىلەن چۈمكەلگەن، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ مۇنبەت قارا تۇپراق ئارىسىدا قوناق ۋە ئاپتاپپەرەس تېرىلغان بوشلۇقلار ئۇچراپ قالىدۇ. فېن جياۋشۇ ماڭا چۈشەندۈرۈشكە باشلىدى:

— بۇ يەرلەر ناھايىتى مۇنبەت. قارىڭ، ئاۋۇ دەرەخلەرنىڭ يوپۇرماقلىرى نېمىدېگەن قېنىق، يالتىراق. بۇ يەردىكى دەم ئېلىش جايىنى ئۆز ۋاقتىدا خانلار، ياپونىيە ئەمەلدارلىرى ئىگىلەپ كەلگەن، مانا ئەمدى بۇ يەردىن ئىلىم ـ پەن خادىملىرى بەھرىمەن بولماقتا.

بىزنىڭ يېنىمىزدىكى ھەمراھىمىز — قىسقا چاچلىق، ئاق سېرىق ئادەم كۈلۈپ تۇرۇپ قوشۇمچە قىلدى:

— باڭچۇيداۋ — چىڭداۋدىكى دەم ئېلىش ئورنى. بېيجىڭ ئەتراپىدىكى چېندې، مۇدەنجياڭ يېنىدىكى جىنبوخۇ، بېيدەيخې قاتارلىق جايلاردا ھازىر ئاساسەن دۆلەت رەھبەرلىرى، چەت ئەللىك مېھمانلار دەم ئالىدۇ. باڭچۇيداۋغا دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ ھەممىسىلا دېگۈدەك كېلىپ دەم ئالغان. فېن جياۋشۇ بۇ قېتىم گوۋۇيۈەن ئىشخانىسىنىڭ ئالاھىدە ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن بۇ يەرگە دەم ئېلىشقا كەلگەن.

— ئالىي دەم ئېلىش ئورۇنلىرىنى كۆرۈش مېنىڭ ئۇخلىسام چۈشۈمگىمۇ كىرمەيتتى. ئۆمرۈمدە دېڭىزنىمۇ كۆرمىگەن، فېن جياۋشۇنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن بۇ قېتىم ئۆمرۈمدە ئۇنتۇلمايدىغان جايلارنى كۆرۈۋالدىم، — دېدىم خۇرسەنچىلىكىمنى بىلدۈرۈپ.

— بۇ يىگىتنىڭ ئىستىقبالى پارلاق، — دېدى فېن جياۋشۇ مېنى ھېلىقى كىشىگە تونۇشتۇرۇپ، — تىرىشچان، ئۆتكۈر، غايىلىك. ئۇيغۇرلار تارىخى ئۇزۇن، مەدەنىيەت بايلىقى مول مىللەت. ئۇلار كۆرەشچان، ئەمگەكچان خەلق. بىرىنچى ئەسىردە ھونلارنىڭ

غەربكە قېچىپ[1] كېتىشىدە ئۇيغۇرلارنىڭ رولى ناھايىتى چوڭ بولغان...

فېن جياۋشۇ ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ئىزاھاتلىرىنى بېرىپ بولغاندىن كېيىن يەنە گەپنى ماڭا يۆتكىدى :

— چاغاتاي تىلىنى ئوبدان ئۆگەندى ، پارس تىلىنىمۇ خېلى بىلىۋالدى ، خەنزۇچە كونا كىتابلارنىمۇ كۆرەلەيدۇ . ھازىر ئىنگ-لىز تىلى ئۆگىنىۋاتىدۇ . بايرون ، شېللى شېئىرلىرىدىن ئىنگ-لىزچە يادا ئوقۇپ بېرەلەيدۇ .

ھەمراھىمىز ماڭا قاراپ قويدى - دە :

— ئوتتۇزلارغا كىردىڭىزمۇ ؟ — دەپ سورىدى .

فېن جياۋشۇ كۈلۈپ كېتىپ :

— تېخى يىگىرمە تۆتكە توشمىغان يىگىت بۇ ! — دېدى .

— چىرايى چوڭ كۆرۈنىدۇ ، — دېدى ھېلىقى كىشى كۈلۈپ كېتىپ ، — ئۆيلەندىڭىزمۇ ؟

— ياق .

— ھەر كۈنى ئۈچ - تۆت سائەت ۋاقتىنى شۇ ئىشقا سەرپ قىلىۋاتىدۇ ، تېزلىشىپ قالدىغۇ دەيمەن ؟ — دېدى فېن جياۋشۇ چاقچاق قىلىپ .

— راست ، ئاز قالدى ... — دېدىم يوشۇرماي .

— ئىلىم - پەن خادىمى ئۈچۈن ئىككى يول بار ، — دېدى بۈگۈن ئالاھىدە چاقچاقچى بولۇپ قالغان فېن جياۋشۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ، — بىرى ، بويتاق ئۆتۈش . ئىككىنچىسى ، مۇۋاپىق لايىق تېپىلغاندا ۋاقتىدا ئۆيلىنىش . مېنىڭچە ، يولداش ئەلا ، تېزرەك ئۆيلىنىۋېلىڭ ، سىز ئويلايدىغان ھېلىقى قىز نەدە ؟

---

① فېن جاشىن قاتارلىقلار تۈزگەن «ئۇيغۇر تارىخىغا دائىر ماتېرىياللار توپلىمى» ، خەنزۇچە نەشرى ، 1 - كىتاب ، 78 - بەت .

— بىيجىڭدا — مۇزىكا ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتىدۇ. بىز بىلەن پاراخوتتا بىللە كەلدى. ھازىر «بوخەي مېھمانخانىسى»نىڭ توققۇزىنچى قەۋەت، يىگىرمە يەتتىنچى ئۆيىدە تۇرىدۇ.

مەن بىرەر ئېتىبارغا ئېرىشىپ قالارمەنمىكىن دېگەن ئۈمىد بىلەن ئىككى پېشقەدەمگە ھېچ نەرسىنى قالدۇرماي ئېيتتىم.

— ناخشىچى دەمسىز؟— دېدى ھېلىقى ھەمراھىمىز كۈلۈپ تۇرۇپ، — مەن ئۇلارنى باغچۇيداۋغا ئەكېلىشنىڭ بىر ئامالىنى قىلىپ كۆرەي، — پاھ، قاراڭە، ھېلىتىنلا خۇشاللىقتىن كۆزلىرىڭىزگە ياش كەلگىلى تۇردىغۇ! ھا... ھا... ھا...

ئۇلار قاقاقلىشىپ كۈلۈشتى. بۇ چاغدا ماشىنا تۆپىلىككە كۆتۈرۈلۈپ سولغا بۇرۇلدى ـ دە، بۈك دەرەخلەر ئارىسىدىكى توققۇز قەۋەتلىك مېھمانخانىغا قاراپ تېز يۈرۈپ كەتتى. مەن تۆۋەنگە قارىدىم: دەرەخلەر گويا بىزنى مەزمۇت قوللىرى بىلەن بۇلۇتقا كۆتۈرۈۋاتقاندەك، مېھمانخانا قويۇق دەرەخلەرنىڭ شاخلىرى ئۈستىگە ئورۇنلاشقاندەك بىلىندى. تۆپىگە قارىدىم: پاختىدەك ئاپئاق تۇتەك ئارىسىدىكى ياش قارىغايلار گىرىمسەنلىشىپ، بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ يېشىل ئېرىتمىگە ئايلىنىپ كەتكەندەك، بۇ ئېرىتمە گويا شەرق تەرەپتە تۇم كۆك — تىنىق ئاسماندەك يېيىلىپ ياتقان دېڭىزغا قاراپ ئېقىپ كېتىۋاتقاندەك كۆرۈندى.

مەرمەردەك يالتىراق تاشلار، چىپار ئەينەكتەك يالتىراق، يېشىل، كۆك، سېرىق كاتەكچە يەرنى دەسسەپ بىرىنچى قەۋەتتىكى زالنىڭ دەم ئېلىش ئورنىدىكى ساپالارغا ئولتۇردۇق. بىردەمدىن كېيىن كۇتكۇچىلەر بىزنى لىفت بىلەن ئۈچىنچى قەۋەتكە ئېلىپ چىقتى. قىزىل پاياندازلىق زال بىلەن مېڭىپ، ئىككى يۈز ئون سەككىزىنچى نومۇرلۇق ياتاققا ئورۇنلاشتۇق. ياتاقتا ئازادە ئىككى لۈم ـ لۈم كارىۋات، بىر جۈپ ساپا، ئالاھىدە يۇيۇنۇش ئۆيى بار ئىدى. سىلىق ۋە گۈزەل جاھازلار بىلەن بېزەلگەن ياتاقنىڭ دېرى-

زىسى جەنۇبقا قاراپ تۇراتتى. دېرىزىنىڭ ئۇدۇلى بۈك قارىغايلىق تاغ، تاغ قاپتاللىرىدا دېڭىز بويىغا قاراپ تۆۋەنلەپ كەتكەن سېمونت يول، يولنىڭ ئىككى قاسنىقى ئارچا، ئاكاتسىيە، يۇلغۇن، شاپتۇل، سېرىن دەرەخلىرى بىلەن قاپلانغان. دەرەخلەر ئارىسىدىكى گۈللەردە قاپقارا ۋە ناھايىتى چوڭ كېپىنەكلەر ھۇرۇنلۇق بىلەن ئۇچۇشۇپ يۈرۈشەتتى.

— دېرىزىدىن قاراۋەرمەڭ، — دېدى فېن جياۋشۇ چاقچاق قىلىپ، — قىزنىڭ ئىسمىنى گۈزەلئاي دېدىڭىزما؟ ئۇنى بۇ يەردە تۇرۇپ كۆرەلمەيسىز... مالوفنىڭ «ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ تىلى» دېگەن كىتابىنى كۆرۈپ بولدىڭىزمۇ؟

— خاتىرە يېزىپ بولالمىدىم، يۇسۇپ زىيا شىرۋانىنىڭ «تىل - ئەدەبىيات ۋە تارىخي مەسىلىلەر» دېگەن كىتابىنىڭ ئۇيغۇرچىسىنى ئوقۇپ بولدۇم، خاتىرىمۇ يېزىپ قويدۇم.

— ئۇنداق بولسا، سىز ئۆزىڭىزنىڭ بىر ئايلىق ئۆگىنىش پىلانىڭىزنى تۈزۈپ چىقىڭ، تېزىس يازسىڭىزلا بولىدى. ۋاقىتنى كۈندۈزى ئالتە سائەت، ئاخشىمى ئىككى سائەت قىلىپ ئورۇنلاشتۇرساق بولار. ئون ئىككى سائەتلىك پىلانىڭىز بېيجىڭغا بارغاندا ئىشلەيدۇ. بۇ يەردىكى بىرىنچى ۋەزىپە دەم ئېلىش، ئاندىن قالسا ئۆگىنىش. ئاڭلىدىڭىزمۇ، بايىقى ئادەمنىڭ سىزنى ئوتتۇز نەچچە ياشمۇ، دېگىنىنى. مەن سىزگە ئەمدى ئېيتىپ قوياي، سالامەتلىكىڭىزنى ئاسراڭ، ئاتمىش ئىككى كىلو كېلىمەن دەمسىزا؟ بويىڭىز بىر مېتىر يەتمىش سانتىمېتىر بولسا، بۇ ناھايىتى ماسلاشمىغانلىق. بۇ يەردىن كەتكەندە كۆسەيدەك قارىداڭ، ھېچبولمىسا يەتمىش كىلوغا چىقىڭ. ئەتىگەنلىكى يۈگۈرىمىز. دېڭىزدا ھەر كۈنى ئۈزىمىز، قۇمدا ياتىمىز. ئۈزۈشكە قانداقسىز؟

— پاقىچىلاپ ئۈزەلەيمەن...

— ياخشى، ئەمىسە پىلانىڭىزنى ئىككى سائەتتىن كېيىن

كۆرىمەن، مەن يۈيۈنۈۋالاي.

ئېلىپ كەلگەن كىتابلىرىمىزنى ئىشكاپقا ئورۇنلاشتۇرۇشقا كىرىشتىم.

باغچۇيداۋنىڭ گۈزەللىكى زېھنىمنى ئاچتى: سۈزۈك يوپۇر-ماقلىق قويۇق ئورمانلار، سۈزۈك ئاسماننىڭ سىرلىق قوينىغا كۆز تىكىپ، پۇت-قولۇڭنى سۇنۇپ ياتساڭ، بەدىنىڭگە ئانا مېھرىدەك ھارارەت بېرىدىغان سېرىق قۇملۇق، قوينىغا شوخ-شوخ-شاڭ سۆگەك-سۆڭەكلىرىڭگە راھەت بېغىشلاپ، سېنى ئەلەڭگۈچتەك سىلىق سىلكىپ قوينىغا تارتىدىغان ۋە ئاندىن كېيىن شاكىراب سۈيى بىلەن سېنى ئىممىندۇرۇپ، لەپەڭشىتىپ قىرغاققا ئاچىقىپ قويىدىغان ئاپئاق بۇژغۇنلۇق، سۈرلۈك، لېكىن مېھرىبان دېڭىز، فېن جياۋشۇنىڭ ئانا سۈتىدەك تاتلىق ھېكايىلىرى... باغچۇيداۋنىڭ ئىللىق، راھەت ھاۋاسى، بەدەنگە قۇۋۋەت بېرىدىغان دېڭىز ھاۋا-لىرىنىڭ گۆشىدىن قىلىنىدىغان تەملىك تامىقى، ماڭا چەكسىز راھەت، خۇشاللىق ۋە نازۇك ھېسسىيات بېغىشلىدى. مەن ئانا ۋەتىنىم بىلەن پەخىرلەندىم، بۇ پەخىرلىك ھېسسىيات مېنى تېخى-مۇ تىرىشىشقا، جانبازلىق، ئاچ كۆزلۈك بىلەن ئۆگىنىشكە ئىل-ھاملاندۇردى. مەن كۆڭلەرنى خۇشال، ئەمگەك ۋە سېغىنىش بىلەن ئۆتكۈزمەكتىمەن.

مانا بۇ يەرگە كەلگىنىمىزگە ھەش-پەش دېگۈچە ئون كۈن بولۇپ قالدى. ئون كۈندىن بېرى سائەت مايانىڭدەك بىر خىل ئىشنى تەكرارلايمەن. ئەتىگەنلىكى سائەت بەشتە فېن جياۋشۇ بە-لەن تەڭ تۇرىمەن-دە، ئىچ كىيىمىم بىلەن مېھمانخانىدىن دېڭىز بويىغا، ئاندىن دېڭىزنى ياقىلاپ كەتكەن يولنى بويلاپ جەنۇبقا قاراپ يۈگۈرىمەن، چامامدا، ئۈچ كىلومېتىردەك يۈگۈرگەندىن كېيىن، تەنتەربىيە ئوينايمەن، دەرەخلەرگە ئېسىلىمەن، باغچۇيداۋ ئارىلىغا قارىتىپ تاش ئاتىمەن، بىر سائەتلىك مەشغۇلاتتىن كېيىن چىلىق-چىلىق تەرلەيمەن-دە، ياتىقىمىزغا كىرىپ راھەتلىنىپ

يۈيۈنىمەن ، ئاندىن كېيىن سائەت سەككىز يېرىمغىچە ئىنگلىزچە شېئىرلارنى يادلايمەن . ئەتىگەنلىك تاماقتىن كېيىن ئۈچ سائەت مىدىر قىلماستىن كىتاب كۆرىمەن ، كارتا تۈزۈپ ، خاتىرە يازى-مەن . سائەت ئون بىردىن ئۆتكەندە فېن جياۋشۇ بىلەن دېڭىزغا بېرىپ چۆمۈلىمەن ۋە قۇمدا ياتىمەن . چۈشتە ئېسىل تاماق ۋە چىڭداۋ پىۋىسى بىلەن غىزالىنىمىز ـ دە ، سائەت ئىككى يېرىمغىچە ئۇخلايمىز ، ئاندىن سائەت ئالتە يېرىمغىچە يەنە مىختەك ئولتۇرۇپ ئوقۇيمەن . يازىمەن ، كەچكى تاماقتىن كېيىن دېڭىز سۈيىدە يۇيۇ-نىمىز ـ دە ، ياتاققا قايتىپ كېلىپ تازا سۇدا چايقىنىپ يەنە كىتاب ۋە قەغەزلەر ئىچىگە چۆكىمىز...

لېكىن ، مېنىڭ گۈزەللىكنى ئەسلىمىگەن ۋە سېغىنمىغان بىر-مۇ كۈنۈم بولمىدى . ھەر كۈنى ئۇنىڭ يولىغا قارايمەن ، ئۇنىڭغا بېغىشلاپ خاتىرە ۋە شېئىرلارنى يازىمەن . تاڭ شائىرلىرىدىن لى بەي ، لىيۇيۇشى ، لى شياڭيىن ، لى خېلارنىڭ ؛ چەت ئەل شائىرلى-رىدىن شېكىسپىر ، گيوتى ، پۇشكىن ، بايرون ، فېنس ، فىلوۋىر ، لېرمونتوف ، يېسېنىنلارنىڭ ؛ ئاتايى ، سەككاكى ، لۇتفى ، نەۋائى قاتارلىق ئۇيغۇر شائىرلىرىنىڭ مۇھەببەت لىرىكىلىرىنى ھاياجانلى-نىپ ئوقۇيمەن ، تەقلىد قىلىپ شېئىر يازىمەن . شۇ شېئىرلىرىم-دىن بىرى مۇنداق يېزىلغان :

قارايمەن تەلپۈنۈپ يىراق قىرغاققا ،
ئۇپۇقتىن نىگارىم چىقىسىدى دەيمەن .
يۈرىكىم پۇچۇندى ، بىلمىدىم نەھال ؟
دەردىمگە ھەر تاڭدىن شىپا تىلەيمەن .
... ئەي ئىللىق ، مېھرىبان تاڭ شامىللىرى ،
ئۇيغاتقىن يارىمنى سۆيۈپ يۈزىدىن .
ئېلىپ كەل قەلبىنىڭ جاراھىتىدىن ،
كۆز يېشى ، مۇڭ زارى ، سۆيگۈ سۆزىدىن...

بىر كۈنى ئورمان ئارىلاپ قايتىپ كەلسەم، فېن جياۋشۇ مېنىڭ مۇھەببەت لىرىكىلىرى يېزىلغان توپلاملىرىم بىلەن قوليازمىلىرىمنى ۋاراقلاپ ئولتۇرۇپتۇ. مەن ئەمدى تەنە گەپ ئاڭلايدىغان بولدۇم دەپ، ئەنسىرەپ يەرگە قارىدىم. فېن جياۋشۇ ئوڭ قولى بىلەن ئارقا مېڭىسىنى، سول قولى بىلەن ئارقا يانچۇقىنى سىلاپ، ئۆيدە ئۇياق - بۇياققا ماڭدى - دە، بىردىنلا ماڭا قاراپ كۈلۈمسىرىدى.

— ئالدامچى ياشلىق، — دېدى ئۇ شائىرانە ھېسسىيات بىلەن سۆزلەپ، — كىملەرنى ئالدىمىغان ياشلىق بۇ دەيسىز؟ ئۇ دۇنيادىكى ھەممىلا بەختنى سىزگە ئاتا قىلىۋېتىدىغاندەك، سىزنى ۋەسۋەسىگە سېلىپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىدۇ. سىزنىڭ چەكسىز بەختكە تەلپۈنگەن قەلبىڭىزدە ئارمان ۋە مۇھەببەتنىڭ ئۆچمەس دېغىلا قالىدۇ. مەنمۇ ئامېرىكىدا ئوقۇۋاتقان ۋاقتىمدا، سىز ئوقۇغان مۇشۇ شېئىرلارنى ئوقۇغان، كۆك كۆز، سېرىق چاچ بىر قىزغا ئاتاپ شېئىرمۇ يازغان. بۇ ئىشتىن كىم ئۆزىنى ساقلاپ قالالىغان دەيسىز؟ مەن ماركسنىڭ مۇھەببەت شېئىرى يازغىنىنى بىلىمەن. بەزىلەر بىزنى كەچ كىرگۈچە كىتاب بىلەنلا ھەپىلىشىدۇ، دەيدۇ. لېكىن بىزنىڭمۇ قىزلارغا كۆيگەن ۋاقتىمىز، ئۇيقۇسىز ئۆتكۈزگەن تۈنلىرىمىز بولغان... پۇشكىننىڭ «يېۋگېنى ئونېگىن» داستانىدا:

ئىشق سەۋداسى بار ياشتا - قېرىدا،
سۆيگۈنىڭ زارى يوق كىمنىڭ شېئىرىدا؟[1]

دېگەن مىسرالار بار. سىز مېنىڭ بالامغا ئوخشاش، مەن ئىشەنچنى

① بۇ مىسرالار مەنىسى بويىچە تەرجىمە قىلىندى — ئاپتور.

سىزگە باغلىدىم . سىز ھازىرقى قەدىمىڭىز بىلەن ماڭسىڭىز ، يەنە ئون - يىگىرمە يىلدىن كېيىن كۆزگە كۆرۈنگەن ئىلىم ئەربابى بولۇپ چىقالايسىز . ئۇيغۇرلارنىڭ يازما ئەدەبىياتى ، تىلى ۋە باشقا مەدەنىي بايلىقلىرى تېخى ئېچىلمىغان بىر بوز ، بۇ بوزنى ئېچىش ئۈچۈن سىزگە ئوخشاش يۈزلىگەن ئىلىم - پەن خادىملىرى لازىم . بۇ خادىملار بىلىمگە ، ئەخلاققا ئىگە بولۇشى ، ئۆز خەلقىنى ، ئۆز ئىشىنى ، ھاياتنى قىزغىن سۆيىدىغان بولۇشى لازىم . ساپ مۇھەببەت — ھاياتنى سۆيگەنلىكنىڭ ئالامىتى . يىگىت ، مەن سىزگە بەخت تىلەيمەن . لېكىن ، ياشلىقنى قەدىرلەڭ ، ئېھتىيات قىلىڭ ، ئۇ سىزنى ئالداپ قويمىسۇن...

... شۇنداق ، كۈنلەرنىڭ بىرى ماڭا بەخت ، چەكسىز خۇشاللىق ئاتا قىلدى .

... شارقىراپ ياغقان يامغۇر ياش قارىغايلارنى بېسىۋالغان ئاق تۇتەكنى يۇيۇپ يوقاتتى . يامغۇردىن كېيىن قارىغايلار يالتىراپ ، يول بويىدىكى ئارچا ، شاپتۇللارنىڭ يوپۇرماقلىرىدا مەرۋايىتلار پارلىدى . مەن دېرىزىدىن تەبىئەت گۈزەللىكىنى تاماشا قىلىپ ئولتۇرۇپ ، تاشيولدا كېتىۋاتقان قىزلارنى كۆردۈم . ئۇلار تاغ گۈللىرىدەك ياسىنىپ ، كېيىك بالىسىدەك چاققان قەدەم بىلەن دېڭىزغا قاراپ كېتىۋاتاتتى . مەن تونۇدۇم . بۇلار مۇزىكا ئىنستىتۇتىنىڭ ناخشىچى قىزلىرى ، ئاۋۇ ئوتتۇرىسىدىكى زىلۋا بوي ، بويۇنلىرى يامغۇردىن كېيىنكى ئاق بۇلۇتتەك كۆرۈنگىنى گۈزەلئاي ئىدى . مەن سىرتقا قاراپ يۈگۈردۈم . بىرىنچى قەۋەتتە مېنى ھېلىقى بىزنى باشلاپ كەلگەن ئادەم تۇتۇۋالدى .

— ئولتۇرۇڭ ،— دېدى ئۇ مېنى ساپاغا تەكلىپ قىلىپ ،— مەن سىزگە خۇش خەۋەر ئېيتىمەن . سىز ئىزدىگەن قىز بۈگۈن مۇشۇ مېھمانخانىغا كەلدى . ئۇلارنى كەچتە ئۆتكۈزۈلىدىغان كېچەلىككە تەكلىپ قىلىپ ئەكەلدۇق . ئۇسسىغانسىز ، پىۋا ئىچىڭ ،

مەن ئۇ قىز بىلەن يولدا كېلىۋېتىپ سىز توغرۇلۇق سۆزلەشتىم. سىزنىڭ ئىسمىڭىزنى تىلغا ئالغاندا، ئۇ خۇددى ئالتۇن ھالقىسىنىڭ ياقۇت كۆزىدەك قىزىرىپ كەتتى. بەختلىك بولۇڭ، ياش يىگىت، راستىنلا ئاجايىپ گۈزەل قىز ئىكەن. مەن شىنجاڭغا بارمىغان، لېكىن سىلەرگە مېنىڭدە ياخشى نىيەت، قېرىنداشلارچە مۇھەببەت بار.

مەن ئورنۇمدىن تۇرۇۋېتىپ ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقتىم.

ھېچ نەرسە بىلمىگەن بولۇپ دېڭىز بويىغا كەلدىم. قىزلار دېڭىز سۈيىدە سۇ چېچىشىپ ئوينىشىۋاتاتتى. گۈزەلئاينى ئىككى دوستى ھەدەپ سۇنىڭ چوڭقۇر يېرىگە تارتماقتا ۋە ئۇنىڭغا سۇ چاچماقتا. گۈزەلئاي ئاپئاق، نازۇك بىلەكلىرى بىلەن قىسقا سۇ ئۈزۈش كىيىمى يېپىپ كېتەلمىگەن سۇتتەك ئاق گەۋدىسىنى مۇداپىئە قىلماقتا ئىدى. مەن ئۇلارغا يېقىنلىشىشنى لايىق كۆرمىدىم-دە، نېرىدا ھۆپۈلدەپ ئىسسىق چىقىپ تۇرغان ئورمان چېتىدە زوق بىلەن قاراپ ئولتۇردۇم: قىزلار ئاق غاز باللىرىغا ئوخشاش ۋارقىرىشاتتى، كۆڭۈللىرى تېگىدە بىردەم يېتىپ قويۇپ، يەنە سۇغا يۈگۈرۈشەتتى... ئۇلار بىر چاغدا شىمال تەرەپتىكى تاغ قاپتىلىغا يۈگۈرۈشتى ۋە ئۇزۇن ئۆتمەي كىيىنىشىپ مەن تەرەپكە قاراپ مېڭىشتى. مەن ئۇلارنى كۆرمەسكە سېلىپ كىتاب ئوقۇغان بولۇۋالدىم، يۈرىكىم بولسا كۆكرىكىمگە پاتماي تېپىرلايتتى. مانا ئۇلار كۈلكە بىلەن ئالدىمغا كەلدى ۋە تەڭلا ۋارقىراشتى:

— شۇ، شۇ!...

— ھەئە مەن، ياخشىمۇسىلەر؟

مەن قىزلار بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتۈم. گۈزەلئاينىڭ چىرايىدا ھېلىقى سۇئىي تەكەببۇرلۇقتىن ئەسەرمۇ قالمىغان، ئۇ ھودۇقۇپ، تاتىرىپ تۇرۇپ ماڭا قول ئۇزاتتى-دە، لەيلىدەك قىزىرىپ يەرگە قارىدى. ئىككى خەنزۇ قىز قاقاقلىشىپ كۈلۈشۈپ

بىر ـ بىرىگە گۈزەلئايىنى ئىشارەت قىلدى ـ دە ، ئۆركۆگەن بۆجەنلەردەك يۈگۈرۈشۈپ مېھمانخانا تەرەپكە كېتىشتى… مەن گۈزەلئاينىڭ قولىنى قويۇۋەتمىدىم . ئەتراپ جىمجىت ، قويۇق ئورمانلار بىزنى ئۆز باغرىغا چىللىماقتا ، قارا مەخمەلدەك يالتىراق قارا كېپىنەكلەر ئەتراپىمىزنى ئايلانماقتا . مەن گۈزەلئايىنى قولىدىن تۇتقىنىمچە مېھمانخانا تەرەپكە ئەمەس ، تۆۋەنلەپ كەتكەن باشقا بىر يولغا باشلاپ ماڭدىم . قىزنىڭ قوللىرى تىترىمەكتە . مەن نېمە دېيىشىمنى بىلمەي ئۈن ـ تىنسىزلا ئۇنى قولتۇقلاپ ، ئۇششاق بارماقلىرىنى ئويناپ كېتىپ بارىمەن . قېرى قارىغاينىڭ يېنىغا بارغاندا ، ئۇنىڭ قوللىرىنى ئوتتەك قىزغىنلىق بىلەن سۆيدۇم . قىز ماغدۇرسىزلىنىپ ماڭا يۆلەندى . مەن ئۇنى باغرىمغا باستىم ، پۈتۈن ئارمان ، مۇھەببەت ۋە قىزغىنلىقىمنى كۆكچە ئايلاندۇرۇپ ، ئۇنىڭ بويۇن ، چاچ ، قۇلاق ، كېيىن بولسا ئىسسىق لەۋلىرى ۋە خۇمارلىشىپ تۇرىدىغان چولپان كۆزلىرىگە ئاچ كۆزلۈك بىلەن سۆيدۇم…

قېنى جىياۋشۇغا رەھمەت ، باڭچۇيداۋغا رەھمەت ، مېنىڭ ھاياتىم يېڭى مەزمۇن تاپتى . خۇددى ئاسماندىن ئالتۇن ئېقىپ چۈشكەندەك ، خۇددى نىمجان بىر تەن يېڭى قان بىلەن تەمىنلىنىپ قايتا مادار تاپقاندەك ، ئۆلۈمگە ماڭغان بىر جان تۇيۇقسىز ئەركىنلىككە ئېرىشتى . مېنىڭ ھاياتىمدىكى بەختلىك كۈنلەر ئەنە شۇنداق تۇيۇقسىز ۋە ئۈن ـ تىنسىزلا باشلاندى : بىز ھەر كۈنى دېڭىزدا بىللە چۆمۈلىدىغان ، بىللە غىزالىنىدىغان ، ئاخشاملىرى قانغۇچە بىللە سەيلە قىلىدىغان ، ئادەم كىرمىگەن ئورمانلارنى بىللە ئارىلايدىغان بولدۇق . ئۈچ كۈن خۇددى ئۈچ مىنۇتتەكلا تېز ئۆتۈپ كەتتى . خوشلىشىدىغان كۈنى مەن ئۇنى باغرىمغا بېسىپ تۇرۇپ ، بېشىنى سىلىدىم .

— توي قىلايلى ،— دېدىم يالۋۇرۇپ ،— مېنى خاتىرجەم

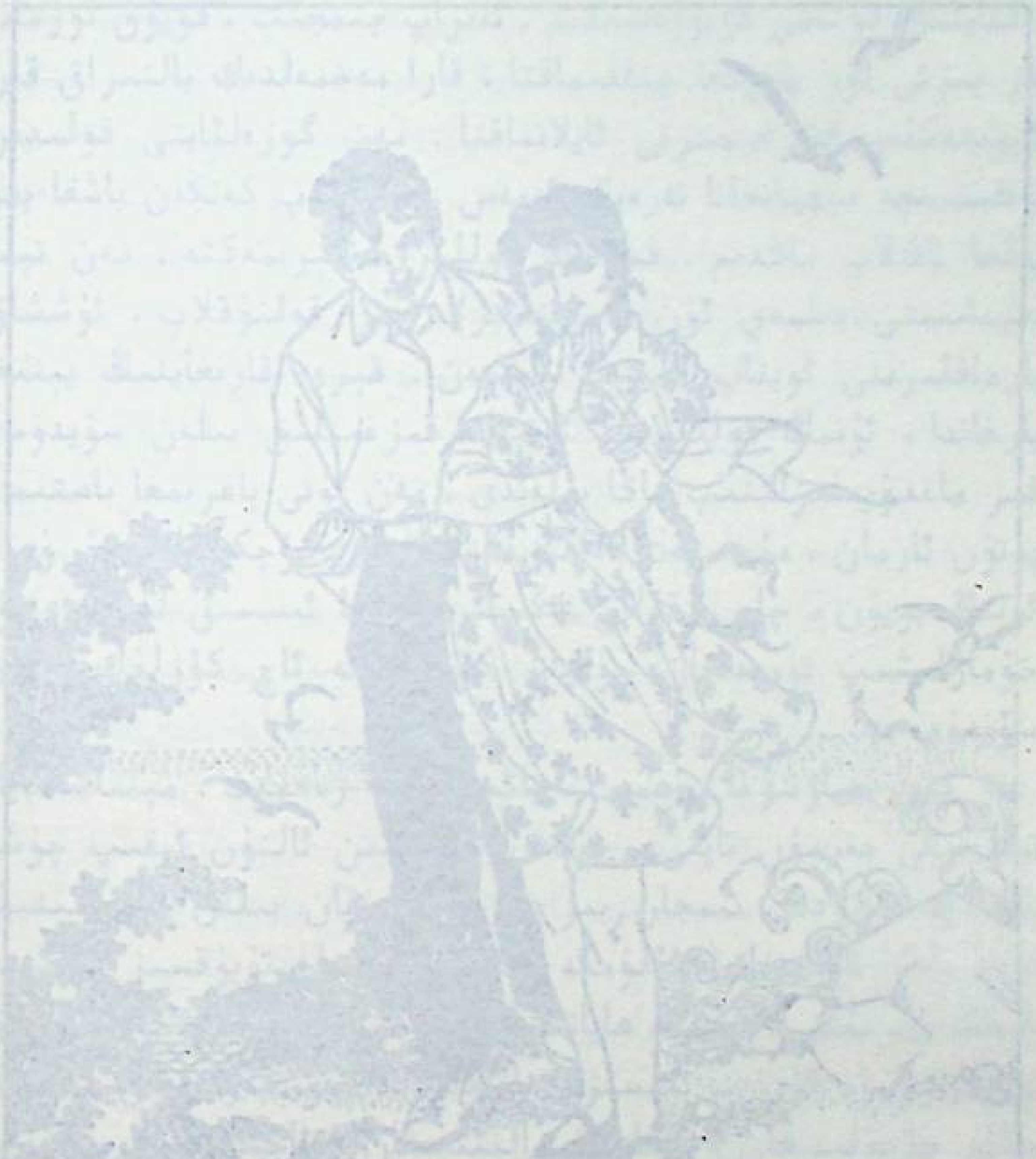

قىلىش ئۈچۈن ، ماقۇل دەك .

ئۇ بېشىنى كۆكرىكىمگە قويۇپ يىغلىدى…

8 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى بىز دەم ئېلىشنى ئاخىرلاشتۇرۇپ بېيجىڭغا قايتىپ كەلدۇق . شۇ كۈنى ئادىلەنىڭ خېتى قولۇمغا تەگدى . ئادىلە تىنچ ئامانلىق سورىغاندىن كېيىن مۇنۇلارنى يېزىپتۇ :

«غالىب يىگىت ، سىزنى تەبرىكلەيمەن ، گۈزەلئاينىڭ يازغان خېتىنى قوشۇپ ئەۋەتتىم ، ئېيتىپ قويۇپ يۈرمەك يەنە ، ئوقۇپ بولۇپ ئۆزۈمگە ئەۋەتىپ بېرىڭ . بۇ خەتنى مانا ئەمىسە دەپ رەقىپكامغا كۆرسەتتىم . تۇۋا ، ئۇ ئادەمنىڭ كۆڭلى قارىلىقىنى بىلمەپتىكەنمەن ، بۇياقتا مېنى ئايلاندۇ-رۇپ ، ئۇياقتا دوستۇمغا مۇھەببەت خېتى يېزىپ يۈرگىنىنى قارىمامدىغان ، پۇلىغا ئىشىنىدۇ ـ دە ! بولمىسا ، كۆرەڭلىگۇ-دەك نېمىسى بار ، ئۆزىمۇ بىر پەۋاز قاپاق ، خام كاۋىدەك سىدام بىر ئادەم . گۈزەلئاي ئۇنىڭ خەتلىرىنى ماڭا ئەۋەتتى . ئوقۇپ بىر كۈن يىغلىدىم ، مەنمۇ ئۇ ئادەمنىڭ چىرايلىق گەپلىرىگە ئىشىنىپ ، سەت بولسىمۇ ، بىلىمسىز بولسىمۇ مەنسىپى ، پۇلى باركەنغۇ ، بوپتىلا ، تۇرمۇش قۇرسام قۇراي دەپ ئويلاپ ، نېمىلا دېسە ماقۇل دەۋېرىپتىمەن… ئۇنىڭ مېنى ئەمەك ئۈچۈنلا ئويناتقىنىنى ، ئەس ـ يادى دوستۇمدا ئىكەنلى-كىنى نەدىن بىلەي ؟ راسا يىغلاپ بولۇپ ، يۈزىگە تۈكۈرەي دەپ ياتىقىغا كىردىم ، كىرىپلا پەيلىمدىن ياندىم . قارىسام ، گۈزەلئاينىڭ خېتىنى مىجىقلاپ تۇتۇپ ، بېشىنى ئۈستەلگە قويۇپ ھۆركىرەپ يىغلاۋېتىپتۇ . تۇۋا ، خۇدايىم قىز بالا دېگەننى ئەجەبمۇ ئاجىز يارىتىپتىكەنغۇتاڭ ، يەنە ئىچىم ئاغرى-دى ، بېشىنى سىلىدىم ، كۆڭلىنى ياسىدىم . ئۇ مېنى يەنە

قۇچاقلاپ ، بىر تالاي ۋەدە بەردى . ئۇنىڭ ۋەدىسىگىمۇ ئىشەن-
مەيمەن ، ئەمما ئەر كىشىنىڭ كۆز يېشى قىز بالىنى ئوڭايلا
ئىشەندۈرۈپ قويىدىكەن ، ئۆتكەن ئىشقا سالاۋات ، خاپىلىقىم
كۆز يېشىم بىلەن تۆكۈلگەن ئوخشايدۇ ، بەخت رەقىپتىن كې-
لىدىغانلا بولسا مەيلى ، ئۇ بەخت ئازراق بولسىمۇ ، رازى
بولىدىغان ئوخشايمەن . گۈزەلئاينىڭ خېتىنى ئۇنتۇماي قايتۇ-
رۇۋېتىڭ ، بولمىسا خاپا بولىمەن . سىزگە بەخت ۋە سالامەت-
لىك تىلەيمەن .

سالام بىلەن : ئادىلە
1960 - يىلى 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى .
ئەسكەرتىش : لەنجۇدا ئاچارچىلىق ئېغىر ، سىزگە خالتا
قىلالمىدىم ، خاپا بولماڭ » .

مەن گۈزەلئاينىڭ خېتىنى ھەۋەس بىلەن ئوقۇماقتىمەن :

«سالام ئادىلە ، قانداق ئەھۋالىڭ ؟ يازلىق تەتىلنى ياخشى
ئۆتكۈزدۈڭمۇ ؟ نېمىشقا شىنجاڭغا بارمىدىڭ ؟ ئاۋۋاللا بارماي-
مەن دېگەن بولساڭ ، مەنمۇ ھېچنەگە بارمىغان بولاتتىم ،
ئىككىمىز تەتىلنى بېيجىڭدا ئۆتكۈزگەن بولاتتۇق . قىممەتلىك
دوستۇم ، مەن مۇشۇ كۈنلەردە مەست ، مەن مەست بولغىلى
بىر ئايدەك بولدى . ئۇنداق دېسەم كۈلمە يەنە ، راستلا ياكى
ئۇيقۇم كەلمەيدۇ ، ياكى قويغان - تۇتقىنىمنى بىلمەيمەن ،
مەن مۇھەببەتنىڭ بۇنچىلىك مەست قىلغۇچى كۈچ ئىكەنلىكى-
نى بىلمەپتىكەنمەن ، كىتابلاردىكى يىگىت ئۈچۈن ئۆلۈۋالغان
قىزلارنى كۆرۈپ يىرگىنەتتىم . ئۇلارنى ئەخمەق ، ساراڭ
دەيتتىم ، ئەمدى بىلدىم ، ئۇلار پاك ۋە ئالىيجاناب ئىكەن .

قىممەتلىك دوستۇم ، مېنى تەبرىكلە ۋە زاڭلىق قىل . مەن
ئاخىر ئەلاغا تەسلىم بولدۇم . مانا شۇنىڭ بىلەن ئۆزۈمگە
بەخت ۋە ئازاب تېپىۋالدىم . بەخت دېگىنىم ، ئۇ مېنى جېنىد-
دەك ياخشى كۆرىدىكەن ، مەن بۇنى بىلدىم . ئەنە شۇنداق
يىگىتنى ئۇچراتقىنىم ئۈچۈن ، ئۆزۈمنى بەختلىك ھېسابلاي-
مەن . ئازاب دېگىنىم ، ئۇنى ئويلىمىغان ، ئۇنىڭ بىلەن خىيا-
لىمدا مۇڭداشمىغان بىر مىنۇتمۇ ۋاقتىم يوق . سەن بىلىسەن-
غۇ ، مەن ئۇنى لەنجۇدىلا — ھېلىقى ئاخشىمى خۇاڭخې دەريا-
سىنىڭ بويىدىلا ياخشى كۆرۈپ قالغان . لېكىن ، راست سە-
رىمنى ئېيتسام ، غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە كېلىۋېتىپ ۋوتەيدە
تۇنجى ئۇچراشقاندىلا ئەلا مېنىڭ دىققىتىمنى قوزغىغان ، لې-
كىن ئۇنىڭ كۆك خادانى چاپىنى ، پۇتىدىكى چۇخىيى مېنىڭ
خىلىم ئەمەس ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن . شۇڭا ، ئۆزۈمنى
ئۇنىڭدىن يىرگەندۈرۈش ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك بىلەن
قارىغانىدىم... لېكىن ، قېرىشقاندەك ، ئۇنىڭ بىلەن بىر مەك-
تەپتە بولۇپ قالدۇق ، كۆڭۈلگە چۈشكەن تۇگۈچنى يەشمەك
تەس بولدى . مېنىڭ ياسالما قىلىقلىرىم مېنى قىيىندى ، مەن
ئاخىر ئۇنىڭ خادانى چاپىنىغىمۇ پەرۋا قىلماي ، ئۇنىڭ بىلەن
يېقىن بولۇشنى خالىدىم . شۇنداق قىلىپ ، ئۆزۈمگە ئارام
تاپماقچى بولدۇم . لېكىن ، مەندە راستىنلا مۇھەببەت تۇيغۇ-
سى ئويغانغىنىنى كۆرۈپ ، ئۇ ئۆزىنى قاچۇرۇشقا باشلىدى .
بۇ ئىش ماڭا ھاقارەت ۋە كەمسىتىش بولۇپ تۇيۇلدى . مەن
ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئېلىش كويىغا چۈشتۇم...

ئادىلە ، بىز قىزلار كالتە پەم كېلىدىكەنمىز ، ئۆز بەخ-
تىمىزنى يىگىتلەردىن ئىزدەيدىكەنمىز . مېنىڭچە ، بەختلىك
قىز ، يارامىلىق يىگىت تېپىش بىلەن بەختلىك ھېسابلىنىدۇ .
يارامىلىق يىگىت دېگەن قانداق بولىدۇ ؟ مەنچە ، سېنى ۋە

دوستلىرىڭنى جەلپ قىلغۇدەك چىراي ۋە قامەت، ئاندىن سېنى باشلاپ ماڭالىغۇدەك ئەقىل ۋە بىلىم، ئۇنىڭدىن قالسا سېنى خۇش قىلالىغۇدەك پۇل ۋە مەردلىك... مۇشۇ ئۈچ شەرتكە تولغان يىگىت، قىزلارنى بەختلىك قىلالايدۇ (بەزىلەر ئەخلاق - پەزىلەت، سەمىمىي سادىقلىق دېگەندەكلەرنىمۇ شەرت قىلىدىكەن، مېنىڭچە، بۇ نەرسىلەر ئىككىنچى شەرت بىلەن ھەل بولىدۇ). ئەلا ئاشۇ ئۈچ شەرتنىڭ ئىككىسىگە تولاتتى، لېكىن ئۇ كەمبەغەل ۋە پەخسىق كۆرۈندى. مەن خۇاڭخې بويىدا ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالغاندىن كېيىن، يۈرۈپ باقسام قانداق بولاركىن، كېيىنرەك ئۈچىنچى شەرتكىمۇ تولىدىغان بىرى ئۇچرىغاندا بىر گەپ بولار دەپ ساددىلا ئويلىغان. لېكىن، كېيىنچە بىلدىم، ئۇ كەمبەغەل بولسىمۇ مەرد يىگىت ئىكەن، كۆڭلى تۈز، مۇلايىم ئىكەن، ئەمدى ئىككىلەنمەستىن ئۇنىڭ ماڭا تەلەپ قويۇشىنى كۈتەي دېگەن يەرگە كەلگەنىدىم. بىراق، سەن بىلىسەن، ئۇ كۈتكەن يېرىمدىن چىقمىدى. مېنى كىم خالىمىسۇن؟ مەن ھەرقانداق يىگىتنى بىرلا قاراپ ئۆزۈمگە قارىتالايمەن، مەن ساڭا ماختىنىپ قويا، ئون ئالتە يېشىمدىن تارتىپ مۇشۇ يىگىرمە يېشىمغىچە ماڭا تەلەپ قويغان، خەت يازغان يىگىتلەر يىگىرمىدىن ئاشىدۇ. مەن ھېچقايسىسىغا ماقۇل جاۋاب بەرمىدىم. ئەمدى ئەلانىڭ كۆزگە ئىلمىغىنىنى كۆرۈپ ئازابلانماي تۇرالامتىم؟ بېيجىڭغا ئوقۇشقا ماڭغاندا، يول بويى كۆز يېشىم قۇرۇمىدى. بېيجىڭغا بىرىپمۇ ھەر كۈنى ئاخشىمى يىغلىدىم. بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاشۇ ئەلا ئۈچۈن بولدى. مەن ئۇنى بېيجىڭغا ئوقۇشقا كەلگەندىن كېيىن نەچچە قېتىم كۆردۈم. ئۇ بىر قېتىم ۋاڭفۇجىڭنىڭ ئۇدۇلىدىكى چىمەنلىكنىڭ پاكار ۋادىكىدە خىيال سۈرۈپ ئولتۇرۇپتۇ. ئاپتوبۇستا كېتىۋېتىپ كۆ-

رۇپ قالدىم ـ دە ، شۇ كۈنى كەچ كىرگۈچە ساراڭدەك ئاچ-
چىقلىنىپ يۈردۈم ۋە ئاخشىمى قاتتىق يىغلىدىم . بىر كۈنى
قارىسام ، ئۇ دېرىزەمنىڭ يېنىدىكى ئارچا يېنىدا خىيال سۇ-
رۇپ تۇرامدۇ ، لاغىلداپ تىترەپ كەتتىم ۋە ئازابلىرىمنى
سەنئەتكە زورلاپ رويال چالدىم ، ناخشا ئېيتتىم ، لېكىن كۆز
ياشلىرىمنى ئۇنىڭغا كۆرسەتمىدىم . مېنىڭ خاھىشىمغا قار-
شى ، ئۇ مەشىق ئۆيىمگە كىرمىدى . ئۇ كەتكەندىن كېيىن
تۆۋەنگە چۈشۈپ ، ئۇنىڭ ماڭغان يوللىرىدا مەقسەتسىزلا ئازاب
بىلەن ئۇزاق ماڭدىم . ئالتە يەكشەنبە ئەنە شۇنداق ئۆتتى .
ئۇ كېلىدۇ ، كىرمەيدۇ . ئۇ كەتكەندىن كېيىن مەن ئۆزۈمنى
بالكوندىن تاشلىغۇدەك بولىمەن... ئاخىر ئۇ بىر يەكشەنبە
كۈنى تاپسىدا پەيدا بولدى . ناۋادا ، ئۇ كىرگەن پېتى مېنى
قۇچاقلىغان بولسا ، راستىنى ئېيتاي ، مېنىڭ قارشىلىق قىل-
غۇدەك ھالىم قالمىغان ، مەن بىھوش ھالدا ئۇنىڭ قۇچىقىدا
ياتقان بولاتتىم ، لېكىن ئۇنداق بولمىدى . ئۇ كېرەكسىز ۋە
ئارتۇقچە گەپلەرنى قىلدى ، قانچە ئەقىللىق بولغىنى بىلەنمۇ ،
شۇ كۈنى ئەقلى ئىشلىمىدى...

پاراخوت پالۋىسىدا نېمىشقىكىن خىيال سۈرۈپ تۇرات-
تىم . گۆش ئىسكىلاتىدەك بەشىنچى دەرىجىلىك ياتاق ئۈچۈن-
مۇ ؟ ياق . مەن ئەلانى تۇيۇقسىز كۆرگىنىم ئۈچۈن . ئۇ
باتۇرلۇق قىلدى ، مېنىڭ قولۇمنى تۇتتى . مەن شۇ چاغدىلا
ئۇنىڭ ماڭا چىن كۆڭلىدىن بېرىلگەن ، نۇرغۇن ئازاب ۋە
سېغىنىشنى بېشىدىن ئۆتكۈزگەن يىگىت ئىكەنلىكىنى بىل-
دىم . مەن شۇنچە سوغۇق ۋە بىپەرۋا كۆرۈنۈشكە تىرىشسام-
مۇ ، ئۇ مېنىڭ ئۇنى ياخشى كۆرىدىغىنىمغا ئىشەنگەندى .
مەن ئۇنىڭ سىنچى ۋە ئەقىللىق ئىكەنلىكىگە قايىل قالدىم .
قايسى كۈچ مېنى قېچىشقا مەجبۇر قىلدىكىنتاڭ ، پالۋىدا بوي-

لاپ قاچتىم ۋە ياتاققا كىرىپ ئۆزۈمنى تاشلاپ يىغلىدىم . بۇ قېتىم ئازاب بىلەن ئەمەس ، بەلكى بەختتىن يىغلىدىم...

قىممەتلىك دوستۇم ! ئۇ هازىر مېنىڭ ، ئۇ مېنىڭ جېنىم بىلەن باراۋەر . ئۇنىڭ ئۈچۈن جېنىمنى تەقدىم قىلىشقا تەييارمەن ، ئۇنىڭ هەربىر سۆزى مېنىڭ ئۈچۈن روهىي ئوزۇق ، ئەڭ گۈزەل ناخشا ، يېقىملىق مۇزىكا . ئۇنىڭ قارا كۆزلىرىگە قاراپ ، قويۇق چاچلىرىنى سىلاپ ئولتۇرۇش — چەكسىز راهەت . ئۇنىڭ قولى بەدىنىمگە تەگسە ، ۋۇجۇدۇم ئوتتەك قىزىيدۇ ، يۈرىكىم چېكىلگەن تاردەك تىترەيدۇ ، ئۇنىڭ مېهرى ـ مۇهەببەت شەربىتى تېمىپ تۇرغان لەۋلىرىچۇ (قېلىنلىق قىلدىم) ، مېنى بىهوش قىلغۇچى بىر سىرلىق كۈچ . ئۇنىڭسىز ئۆتكەن كۈنلەر ، مېنىڭ ئۈچۈن چەكسىز ئازابلىق ۋە قاراڭغۇ . مۇهەببەت — بەخت دېگىنىم مانا شۇ . ئەلانى كۆرمىگىلى ئىككى هەپتە بولدى . كۆزۈم ئۇنىڭ يولىدا ، تىلىم ئۇنىڭ نامىنى زىكرى قىلىدۇ ، يۈرىكىم ئۇنىڭ نامى بىلەن ئۇرۇپ تۇرىدۇ . بەزىدە «ئەلا» دېگەن ئىسىمنى قويغان ئاتا ـ ئانىلارغا رەهمەت ئېيتقۇم كېلىدۇ ، چۈنكى بۇ ئىسىم هەممە ئىسىملاردىن گۈزەل ، يېقىملىق...

قىممەتلىك ئادىلە ! ماڭا كەلگەن نورغۇن پۇللارنى سورۇشتۇرۇپ يۈرۈپ ، رەقىپ ئاكىنىڭ ماڭا تۆت يۈز يۈەن ئەۋەتكەنلىكىنى هېسابلاپ چىقتىم . يېنىمدا پۇل يوق ، هالقام بىلەن قول سائىتىمنى سېتىپ ، دادامدىن پۇل ئالدۇرۇپ ئىككىگە بۆلۈپ تۆلىۋېتىمەن . مەن يىگىتلەر توغرىسىدىكى ئۈچ شەرتنىڭ ئۈچىنچىسىنى ئىنكار قىلماقچىمەن . ئىشەنگىن دوستۇم ، ساپ مۇهەببەتلىك پاكىز يۈرەكنى پۇل بىلەن ئۆلچىگىلى بولمايدىكەن...

مېنىڭ ئەلارىم يېقىندا بېيجىڭغا قايتىپ كېلىدۇ ، بىز

بىلله رەسىمگە چۈشۈپ ساڭا ئەۋەتىمىز .
سالام بىلەن سىنى قاتتىق قۇچاقلاپ سۆيىمەن .
بەختلىك دوستۇڭ : گۈزەلئاي
1960 - يىلى 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى»

مەن چالا - بۇلا يۇيۇندۇم ۋە ئالمان - تالمان كىيىن-
دىم - دە ، ئاپتوبۇس بېكىتىگە قاراپ يۈگۈردۈم . مەن سۆيۈملۈك
قىزنى باغرىمغا بېسىشقا ئالدىرايمەن . كۆلۈبنىڭ ئالدىغا كەلگەندە
قېن جياۋشۇنىڭ يارەدەمچىسى ئۇچراپ قالدى . ئۇنىڭ قولىدا تېلېگ-
رامما بار ئىدى . مەن تېلېگراممىنى ئوقۇدۇم . تېلېگراممىدا :
«9 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن بۇرۇن قايتىپ كېلىڭ ، مەكتەپتە
جىددىي ئىش بار . تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئىشخانىسى» دەپ
يېزىلغان . تېلېگراممىنى يانچۇقۇمغا سالدىم - دە ، دەرۋازىغا قاراپ
يۈگۈردۈم .

گۈزەلئاي بىلەن تېلېگراممىنى ئۇزاق مۇلاھىزە قىلدۇق ۋە
ئاخىر گۈزەلئايمۇ ئوقۇشتىن ۋاز كەچتى . بىز 8 - ئاينىڭ
25 - كۈنى بېيجىڭ بىلەن خوشلاشتۇق...

ئۈچىنچى باب كەلگۈسى ئۈچۈن

1

ھەر ـ ھەر ئېغىرچىلىقلارغا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان ئادەملەر — ھامان خۇشاللىقنى كەلگۈسىگە بېغىشلىغانلار. ئۇلار: «كەلگۈسىدە ھەممە ياخشى بولۇپ كېتىدۇ» دەيدۇ ـ دە، مۇرىسىدىن تاغدەك ئېغىرچىلىق بېسىپ تۇرسىمۇ، ئۆزىنى يېنىك ۋە چەبدەس ھېس قىلىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى ئاددىي: كەلگۈسى گەرچە ئاسماندىكى يۇلتۇز، قول يەتمەيدىغان شاختىكى مېۋە بولسىمۇ، شېرىن ۋە گۈزەل، چۈنكى ئۇ غايە، ئارزۇ! ئارزۇ — ئىنساننى ئۈمىدلەندۈرگۈچى كۈچ. شۇنىڭ ئۈچۈن سەن ئۇنىڭغا ئالدىرايسەن، جان پىدا قىلىسەن.

شۇنداق، كەلگۈسى ئۈچۈن مەن كەمىرىمنى چىڭ باغلاپ، قاتتىق ئورۇندۇقتا ماغدۇرسىز ئاياغلىرىمنى ئالماشتۇرۇپ، سەككىز ـ توققۇز سائەتلەپ ئولتۇرالايمەن.

مانا، گۈزەلئاي كەتكىنىگە ئىككى ئاي بولدى. ئۇ ماڭا يالغۇزلۇق، ئاچچىق، كەمبەغەلچىلىكنى قالدۇرۇپ قويۇپ، جەنۇبىي ئۆلكىلەرگە ئويۇن قويغىلى كەتتى، لېكىن مەن زارلانمايمەن، يەنىلا ھەۋەس ۋە غەيرەت بىلەن ئۆگىنىمەن، ئىشلەيمەن…

بىز بېيجىڭدىن لەنجۇغا كەلگەندىن كېيىن، ئۇنىڭغا يېلىندىم:

— توي قىلايلى، تاپقان پۇلىمىزنى قىممەت باھالىق پېچىنە بىلەن شىفەنگە خەجلىۋېتىپ، ئىككىمىز ئىككى ياتاقتا كۈن كە-

چۈرگۈچە ، بىر ئۆيدە تۇرايلى ، كىم توسقۇنلۇق قىلىۋاتىدۇ بىزگە ؟

— ئىزا - نومۇس ، — دېدى ئۇ يەرگە قاراپ پىچىرلاپ ، — توي ھاياتىمىزدا بىرلا قېتىم بولىدۇغۇ ، ئىككى كارىۋات ، بىر ساندۇق ، ئىككى چامادان ، بىر ئېغىزلىق ياتاق ، قالغان ياغاچ سايمانلار ھۆكۈمەتنىڭ... شۇمۇ ئۆي بولدىمۇ ؟ دېدىمغۇ ، شىنجاڭدىن ئىككى پارچە گىلەم ئالدۇرايلى ، مەن دادامغا خەت يېزىپ تويىنىڭ ئاش سۇيىگە ئامال قىلغۇزاي ، باشقىلار توي دېگەن مانا مۇشۇنداق بولسا... دەپ قالسۇن . نېمىگە ئالدىرايسىز . توي قىلمىساقمۇ ، بىز كۆندە بىللىغۇ ؟...

ئۇ ئەركىلەپ مېنىڭ قوينۇمغا كىردى . ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرقى كۈنلىرى بولغاچقا ، ئۇ مۆزلىگەنىدى . مەن ئۇنىڭ پوپايكا ئىچىدىكى نازۇك گەۋدىسىنى مەھكەم قۇچاقلىدىم :

— چوڭ تويىنى شىنجاڭغا بېرىپ قىلايلى ، ماقۇل دەڭە ، ئاددىيراق بولسىمۇ توي قىلايلى .

— گېپىمنى ئاڭلاڭە ، ئەلا ، سىز ئۈچ - تۆت يۈز سوم پۇل جايلاڭ ، قالغان كەم - كۈتىسىنى دادام جايلاپ كېلىدۇ . ھېچبولمىغاندا ، يىگىرمە كىلو گۈرۈچ سېلىپ ، ئىككى يۈز ئادەم چاقىرمىساق قانداق بولىدۇ . ئىككىمىزگە بىر قۇردىن يېڭى كىيىم تىكتۈرىمىز . گۇڭيېجۇەن① يىغىنشقا توغرا كېلىدۇ ، بۇنىڭسىز قانداق سارجا سېتىۋالغىلى بولىدۇ...

— ھازىر كۆرۈۋاتىسىز ، تۆت - بەش تال موما ئۈچۈن ئادەملەر يېرىم كۈن ئۆچىرەت تۇرىدۇ ، بىر قاچا سۇيۇقئاش ئالسىڭىز ، ئارانلا ئىككى تال چۆپ چىقىدۇ . ئىششىپ كەتكەن ، ياداپ كەتكەن ئادەملەرنى كۆردىڭىزغۇ ، ئۆيدىكىلەرگە ئېغىرچىلىق سالمىساق بولارمىكىن ؟...

① سانائەت بۇيۇملىرى سېتىۋېلىش بېلىتى .

— سىز ماقۇل ، دەڭە ،— دېدى ئۇ بارماقلىرى بىلەن ئېڭەك-لىرىمنى ئاستا چىمدىپ قويۇپ ،— دادامغا خەت يازىمەن . سىزنىڭ ئاتا - ئانىڭىز بولمىغاندىكىن ، مېنىڭ ئاتا - ئانام ھەر ئىككىمىز-نىڭ ئاتا - ئانىسى ، تويىمىزنى چىرايلىق قىلىپ قويىدۇ .

ئۇنىڭ ئوت يېنىپ تۇرغان چىرايلىق كۆزلىرىنىڭ تەلمۈرۈ-شىگە بەرداشلىق بېرەلەيتتىممۇ؟ ئاخىر ماقۇل ، دېدىم ، لېكىن مېنىڭدە پۇل قالمىغان ، تېجەپ يۈرۈپ يىغقان بەش يۈز نەچچە سوم پۇلۇمنىڭ تۆت يۈز نەچچە سومى گۈزەلئاينىڭ قەرزى ئۈچۈن رە-قىپكە تۆلەنگەنىدى .

— رەقىپكام ھازىر سىز بىلەن ياخشىغۇ ،— دېدى خېلى جىملىقتىن كېيىن گۈزەلئاي مېنى قولتۇقلاپ كېتىۋېتىپ ،— بەش يۈز سوم قەرز سورايلى ، ئاستا - ئاستا ئۈزۈۋەتمەيمىزمۇ...

— ياق ، جېنىم ، ئۇنى بۇ ئىشقا ئارىلاشتۇرمايلى...

كەچ كۈزنىڭ ئاچچىق شامىلى مەجنۇنتاللارنىڭ يالىڭاچ شاخ-لىرىنى چىرقىرىتىپ ئۆتۈپ ، مېنىڭ چاچلىرىمنى ئۇچۇردى . يو-غان ئەجدىھادەك سوزۇلۇپ ياتقان لوڭقۇپىيشەن تېغىنىڭ غۇۋا چىراغ يورۇغان غولىدىن بالىنىڭ قارغىشلىق بىلەن يىغلىغان ئاۋازى كەلدى . بىردەمدىن كېيىن ، بىز تۇمۇريولغا يېقىنلاشقاندا ، پەلەم-پەيدىن بىر مەست ئادەمنىڭ ئۈزۈك - ئۈزۈك ناخشىسى ئاڭلاندى :

... ئېتىمنى بەختىيار قويسا ،
خۇدا بەرمەپتۇ بەختىمنى .
خۇدا بەرگەندە بەختىمنى ،
ئالۇرمەن سەن گۈزەلئاينى .

«ئالۇرمەن تاجۇتەختىمنى» دېگەن مىسرانى ، «ئالۇرمەن سەن گۈزەلئاينى» قىلىپ ئۆزگەرتىۋالغان بۇ قايسى «بەختسىز» ئە-

كەن؟ مېنىڭ ئۇنى بىلگۇم كەلدى ـ دە، تامنىڭ دالدىسى بىلەن پەلەمپەيگە يېقىنلاشتىم. بىرى بېشىنى چاتىرىقىغا ساڭگىلىتىۋې-لىپ، بىردە ناخشا ئېيتاتتى، بىردە مېنى بىشەم تىللار بىلەن تىللايتتى، بىردە گۈزەللىكىنى تىلىنى چايناپ ئەركىلىتەتتى...

— مېڭىڭ، مەن قورقۇۋاتىمەن، — دېدى قىز ئاستا قولۇم-دىن تارتىپ پىچىرلاپ، — بۇ ھېلىقى خامىت...

راست شۇ خامىت ئىدى، ھازىر ئۇ رەقىپىنىڭ دوستى.

— بىز توي قىلساق، مۇشۇ «ئالۇرمەنلەر» بىراقلا تۈگەيتتى، — دېدىم مەن قىزنىڭ كۆزلىرىگە قاراپ، — نېمىشقا مېنى قىينايسىز؟

قىزنىڭ بىردىنلا قاپىقى تۈرۈلدى. ئۇ يىغلاشقا ئارانلا تۇرات-تى، قىلدىن قىيىق كەتسىلا، كۆز يېشى ئۇزۇن كىرپىكلىرى ئاستىدىن سىمابتەك تۆكۈلەتتى.

— مەن قىينالماپتىمەنمۇ؟ — دېدى ئۇ خېلى جىملىقتىن كېيىن، — يالغۇز ياتاقتا يېتىش ماڭا راھەت دەمسىز؟ كېچە-كۈندۈز يېنىڭىزدا بولسام، ئۇخلىساممۇ تىنىقىڭىز يۈزۈمگە تېگىپ تۇرسا دەپ ئارزۇ قىلىمەن. بىراق چالىمىز كۆپ... باشقىلارنىڭ سۆز ـ چۆچەك قىلىشىنى خالامسىز؟ «ھالىنى ئات كۆتۈرەلمەيدۇ، قىلغان تويىنى، تۇتقان ئۆيىنى قارىمامدىغان!» دېسە، ئۆلگىنىم شۇ ئەمەسمۇ؟ بىرنەچچە ئاي چىدىسىڭىز بولمامدۇ، سىز ئىرادىلىك يىگىتقۇ...

— ماقۇل، جېنىم، مەن كۆز يېشىڭىزنى بۇنىڭدىن كېيىن كۆرمەي، دېگىنىڭىز بولسۇن!

مەن ۋەدە قىلدىم، ھەممىلا ئىشتا ئۇنىڭ رايىغا باقتىم.

ئۇ بىر كۈنى ئۆگۈپ ـ تاتىرىپ كىرىپ كەلدى ـ دە، كۆز يېشىنى مۆلدۈرلىتىپ تۇرۇپ:

— جەنۇبىي ئۆلكىلەرگە ئۆيۈن قويغىلى ماڭغۇدەكمىز. خاڭ-

جۇ، شاڭخەي، نەنجىڭ، ۋۇخەنگە، ئاندىن سىچۇەن، گۇيجۇ، يۈننەنگە بارغۇدەكمىز، ئالتە ئاي ئاشۇ ياقلاردا ئويۇن قويىدىكەن-مىز !— دېدى.

— ئالتە ئاي !— مەن بېشىمغا بىر قاپاق سوغۇق سۇ قۇيۇلغان-دەك ئەندىكتىم، — كېلەر يىلى تۆتىنچى ئايدا قايتامدىكەنسىلەر؟

— ھەئە !— ئۇ ئۆزىنى كارىۋاتقا تاشلىدى.

— ئۇنداق بولسا... سىز مېڭىشتىن بۇرۇن توي قىل-ۋېتەيلى،— دېدىم قىزغا ئىلگىرى بەرگەن ۋەدەمدىن يېنىپ.

ئۇ ياستۇقنى قۇچاقلاپ دۈم ياتتى - دە، ئازاب بىلەن پىچىر-لىدى:

— نېمىشقا ئالدىرايدىغاندۇ... قېنى ئۇ توي تەييارلىقى؟...

— قالغىنىنى سىز كەلگەندىن كېيىن قىلىشۋالارمىز ...— مەن ئۇنىڭ بېشىنى سىلىدىم.

ئۇنىڭ يەلكىلىرى مىدىرلىدى. ئۇ يىغلىماقتا ئىدى. مەن ئۇنى بەزلەپ كۆزلىرىگە سۆيدۈم - دە:

— ماقۇل، سىزنى ئالتە ئاي كۈتەي ئەمىسە !— دېدىم.

ئۇ تويلۇقنى پۈتتۈرۈپ كېلىمەن دەپ پۇل تەلەپ قىلىشۋىدى، تۆت يۈز سوم جايلاپ بەردىم، شۇنىڭ بىلەن ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىغا ئىككى يۈز سوم قەرزدار بولدۇم. بارى - يوقى ئەللىك سەككىز سوم مائاش ئالىمەن، ھەر ئايدا ئوتتۇز سوم قەرزگە تۇتۇلىدۇ. ئۆي، توك، گېزىت - ژۇرنال پۇللىرىدىن سىرت قولۇمغا يىگىرمە ئۈچ سوم تېگىدۇ، تاماق ناچار، گۆش - ياغ يوق. بازاردىن قوشۇمچە قىلاي دېسەم، قىممەت باھالىق ئاشخانىلاردا بىر تەخسە سەي ئون سوم، تاتلىق يېمەكلىك ئاشخانىلىرىدا بولسا، بىر جىڭ پېچىنە بىر قاچا شىفەن بىلەن تۆت سوم. بۇنىڭغا نەدە پۇل. قولۇمغا تەگكەن يىگىرمە ئۈچ سوم پۇلدىن ئون بەش سومغا تاماق بېلىتى ئالىمەن، قالغان يەتتە سومغا بىر ئايلىق خىراجەت...

كەمرىمىنى چىڭدىتماي، پۈتلىرىم تىترىمەي، قانداق قىلاي ئەمدى...

لېكىن، مەن ئادەملەر ئارىسىدا بولغاچقا، يەنىلا خۇشاللىق، سەۋر ـ تاقەت تاپالايمەن، بەزىدە «ئوڭچىل جىنخۇيجۇيى خاتالىقى ئۆتكۈزدى» دەپ ئىشتىن توختىتىلغان ماجۇرىنىنىڭ ئۆيىگە كىرىمەن ـ دە، ئاقۋاش ئانىسىنىڭ سۇيۇق ـ سەلەك ۋە قۇرۇق بولسىمۇ تەملىك تېتىيدىغان ئېشىنى ئىچىپ، ماجۇرىن بىلەن ئۇزاقىچە مۇڭدىشىمەن.

— مەنغۇ مەيلى، — دەيدۇ ماجۇرىن ھەسرەت بىلەن — چاقىرىق بىلەن ئوقۇشنى تاشلاپ كەلگەندىن بېرى پېپەن قىلىندىم، شۇي شۇجىنىڭ ئاتامانى دېگەن نامغا ئىگە بولدۇم. ئەمدى سېنى نېمىگە چاقىرتىۋالدى؟ سېنى «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش» يولىغا ماڭغۇزغان مەن، لېكىن بۇ جاۋابكارلىقنى شۇي شۇجى ئۆز ئۈستىگە ئالدىغۇ! تۇنۇگۇن ئۇنى ئون سەككىزىنچى دەرىجىدىن يۇقىرى كادىرلار چوڭ يىغىنىدا پېپەن قىلدى. يېڭى كەلگەن خې شۇجى پېپەنگە چىقتى. ئاز سانلىق مىللەت ئاكتىپلىرىدىن بىزنىڭ رەقىپ سۆزلىدى...

— رەقىپمۇ سۆزگە چىقتى دەڭ تېخى؟

— ھە، بۇ يىل ئۇنىڭ مائاشى بىر دەرىجە ئۆستى. ئۆزى تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ جۇرىنى، پارتىيە باش ياچېيكىسىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى بولدى. باش ياچېيكىنىڭ شۇجىسى مەن ئىدىم، لېكىن مەن ئەمدى ئۆلۈك يولۋاس، ھوقۇق يۈرگۈزىدىغىنى ئاشۇ رەقىپ...

مەن شۇي شۇجى بىلەن ماجۇرىنىنىڭ نېمە خاتالىق ئۆتكۈزگىنىنى بىلمەيتتىم، ئۇنى سوراشنىمۇ خالىمايتتىم. ئۆزۈمنىڭ بولسا، «خاتا ھالدا تەربىيىلەنگەن مايسا» ئىكەنلىكىمنى، شۇ سەۋەبتىن ئوقۇشتىن قايتۇرۇلغىنىمنى لەنجۇغا قايتىپ كېلىپ بىر

ئايدىن كېيىن بىلدىم. بىراق، مەن يەنىلا شۇ كونا كىتابلارنى ئوقۇشنى، بېيجىڭدا باشلىغان تەتقىقاتىمنى داۋاملاشتۇرۇۋەردىم، ھېچكىمنىڭ مېنىڭ بىلەن ئىشى بولمىدى. بەزىدە كافېدرا ياكى ئىنستىتۇت بويىچە ئۆتكۈزۈلىدىغان پىپەن يىغىنلىرىغا قاتنىشىشنى ئۇقتۇرۇپ فاكۇلتېت كاتىپى، بەزىدە ياشلار ئىتتىپاقى ياچېيكا شۇجىسى كىرەتتى، لېكىن مەن كۆپىنچە يىغىنلارغا چىقمايتتىم، بەزىلىرىگە چىقساممۇ، ئاستىلا كۆرۈنۈپ قويۇپ قايتىپ چىقاتتىم، كىتاب، كارتا، قولىيازمىلىرىم خۇددى گۈزەلئايدەك مېنىڭدىن نېرى بولمايتتى. شۇنداق قىلىپ، ئىككى ئايدىن بېرى كىتاب، كارتا بىلەن تولغان ئۈستىلىمدە قېقىلغان قوزۇقتەك تىك ئولتۇرۇپ كۈنلەرنى كۆڭۈللۈك ئەمگەك بىلەن ئۆتكۈزۈۋاتىمەن. ئىككىلا نەرسە مېنى قىينايدۇ: بىرى، گۈزەلئاينى سېغىنىش؛ يەنە بىرى، ئاچلىق، ماغدۇرسىزلىق. سېغىنىشنى قىزنىڭ ئەينەككە ئېلىنغان رەسىمگە قاراش بىلەن باسىمەن، لېكىن قورساق ئېچىشنى بېسىشقا ئامال يوق. قۇرۇق قايناق سۇنى توختىماي ئىچىمەن، بەزى كېچىلىرى قورسىقىم شۇنچىلىك ئاچىدۇكى، كەمەرنى چىڭىتىش، قايناق سۇ ئىچىش بىلەن ئۇنى يېڭەلمەيمەن، پەقەت تاتلىق خىياللار — يەنە ئۈچ ئايدىن كېيىن گۈزەلئاي كېلىدۇ، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىمەن، دېگەن شېرىن ئارزۇلار ماڭا تاماق ۋە قۇۋۋەت بولالايدۇ، مەن شۇ ئارزۇنى تامشىپ يېتىپ ئۇخلاپ قالىمەن…

يانۋار، تۇنۇگۇن ياغقان يۇپقا قار لۇڭگۇيشەن تېغىنىڭ چوققىلىرىنى بېسىپ ياتىدۇ، ئىزغىرىن شامال جاندىن ئۆتىدۇ… مەن يېگۈدەك بىرنېمە تېپىپ كېلىش ئۈچۈن ئەتىگەندىلا كوچىغا چىقتىم، يېنىمدا قالغىنى بار - يوقى ئىككى سوم. بازارغا ماغدۇرسىز ئاياغلىرىم بىلەن ئالدىراپ كېتىپ بارىمەن، پۈتۈمدىكى پاختىلىق خەي، توقۇلما ياقىلىق كۆك چاپان مېنى ئىزغىرىن شامالنىڭ ئاچچىق نەشتىرىدىن ساقلىيالايتتىمۇ؟ مەن تىترىدىم، ئىچىمدىن

بوران چىقىۋاتقاندەك بىلىندى. شۇ تاپتا ئاچچىق - چۆچۈك چۆچۈرە
ياكى ئوخشىغان لەئمەن بولسا - ھە؟ دەپ ئويلىدىم. مېنىڭ
كىتابلاردىكى يېغىلىقلار، تارىخىي مەلۇماتلار بىلەن تولۇپ كېتىد-
غان مېڭەمگە، بىرىنچى قېتىم ھاياتنىڭ لەززەت ئېلىشنىڭ ئەڭ
ئاددىي ئۇسۇلى — غىزالىنىش ئارزۇسى كىرىۋالغانىدى: «ئەھۋال
مۇشۇنداق بولسا، ئۆگىنىش پىلانىم بىكار بولىدىغان ئوخشايدۇ.
مەن قاچانمۇ يول مېڭىۋېتىپ تاماق توغرۇلۇق خىيال قىلغان؟ مانا
بۈگۈن نە كەلگۈسى، نە گۈزەللىكى توغرۇلۇق ئەمەس، لەئمەن،
پولۇ... توغرىسىدا ئويلاۋاتىمەن، مېنىڭ روھىمدا ئۆزگىرىش بولۇ-
ۋاتامدۇ ياكى ھاياتنىڭ قانۇنىيىتى مۇشۇنداقمۇ؟...»

— ئەلا، ئەتىگەندە نەگە؟

دۆەن جياۋشۇ ئالدىمدا پەيدا بولدى. ئۇنىڭ قاپاقلىرى ئىش-
شىپ كەتكەن، شالاڭ ساقىلى ئۆزۈندىن بېرى قىرىلمىغانىدى.

— سىزمۇ دانلىغىلى چىقىپسىز - دە، تۈنجى قېتىممۇ؟ بىز
پۈتۈن كافېدرا بويىچە كىتابلارنى يىغىشتۇرغىلى بىر ئايدىن ئاش-
تى، ئىزدىنىش، ئۆگىنىش، تەتقىقات دېگەنلەرنى تاختىۋېتىشىغا
ئېلىپ قويدۇق. سىزگە قايىل بىز، سىز تېخىچىلا ئىزدىنىۋاتى-
سىز، كەلگۈسى ئۈچۈن كۆرەش قىلىۋاتىسىز. «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى
تارىخى تېزىسلىرى» نى كۆرۈپ چىقتىم، ياخشى تەييارلاپسىز،
پايدىلانغان ماتېرىياللىرىڭىز مول ئىكەن. شارائىت ياخشى بولغان
بولسا، يېزىشقا كىرىشىڭىز بولاتتى.

— يېزىشنى باشلىۋەتتىم،— دېدىم تىترەپ تۇرۇپ،— ھازىر
«ئوغۇزنامە» بىلەن «ئالتۇن يارۇق» ئۈستىدە مەخسۇس ماقالە
يېزىۋاتىمەن...

— ھازىرما؟— دۆەن جياۋشۇ ھەيران بولۇپ سورىدى،— ئاچ
قالغىنىڭىزنى ئۇنتۇپ تۇرۇپ - ھە!

— ئاچلىقىمنى مانا ھازىر ھېس قىلىۋاتىمەن...

— يۇرۇڭ ، يۇقىرى باھالىق ئاشخانا ئىچمىلىپتۇ ، دەيدۇ . مەن سىزنى مېھمان قىلاي ، بىر قېتىم تويۇۋالايلى ، لېكتوردىن يۇقىرى زىيالىيلارغا ئالاھىدە تەمىنلىنىش كىنىشكىسى تارقاتتى . لېكىن ، بېرىدىغىنى يېرىم جىڭ ياغ ، بىر جىڭ گۆش ، بىر جىڭ شېكەر ، بىر دوزنا پاپىروس ، بىر بوتۇلكا ھاراق . بۇنىڭ بىلەن ئالاھىدە تەمىنلەنگىلى بولمايدۇ . ھەرھالدا سىلەردىن ياخشى ، قاراڭە ، تىنىرەۋاتىسىز ، كۆردىڭىزمۇ ئاۋۇ ئىككى بالىنى ، يېرىم ۋوۋوتۇ[1] ئۈچۈن بوغۇشۇۋاتىدۇ . ئادەمنىڭ قىممىتى قالمىدى ، ئەلا ، ئۇنىڭ ماۋۇ قىشتا سولاشقان يوپۇرماقلاردىن ھېچ پەرقى يوق... لېكىن مەن ئىشىنىمەن ، ئىككى - ئۈچ يىل غەيرەت قىلساق ، ياخشىلىنىپ كېتىدۇ .

شۇ چاغدا ئۈچ ئۆكىسىنى ئەگەشتۈرگەن ئون بەش - ئون ئالتە ياشلاردىكى بىر قىز ماڭا قولىنى سوزدى ، بالىلارنىڭ ئۈستىۋېشى توپا ، يۈز - كۆزى قاسماق ، كىيىم - كېچەكلىرى جۇل - جۇل ئىدى . ئۇلار قاپقارا كۆزلىرىنى مۆلدۈرلىتىپ قارىشىپ تۇرۇشاتتى . دۈەن جياۋشۇ ئۇلارغا پۇل بەردى . مەن ھېلىقى ئىككى سوم پۇلۇمنى قولۇمغا ئالدىم - دە ، قىزنىڭ ئالىقىنىغا قويدۇم :

— ئۆكىلىرىڭگە ياخشى قارا ، قىزچاق ، ئىككى - ئۈچ ئاي غەيرەت قىلساڭلار ياخشى بولۇپ كېتىدۇ . ئۈمىدۋار بولۇڭلار ، ھامان كەلگۈسى بۈگۈنگە قارىغاندا ياخشى بولىدۇ ،— دېدىم .

كەچ سائەت تۆتلەر بىلەن بىزگە تاماق تەگدى . دۈەن جياۋشۇنىڭ سېخىيلىقى تۈگىگەنىكەن ، بىر ئولتۇرۇشقىلا يۈز سوم خەجلىۋەتتى . بىز ئۇبدان سەي ، «شىفىڭ» ھارىقى بىلەن راسا قىزارغاندا ، يېنىمىزدا بىردىنلا رەقىپ پەيدا بولدى . ئۇنىڭ يېنىدا خامىت بار ئىدى ، ئۇ دۈەن جياۋشۇنىڭ سالىمىغا سوغۇققىلا باش لىڭ-

---

① قوناق مومىسى .

شىتتى ـ دە، مېنىڭ قولۇقىمغا پىچىرلىدى:

— ماۋۇ تۇلۇمچاشقاننى يولغا سېلىۋەت، ئايرىم ئولتۇرىمىز، مەن سېنى ئىزلەپ ياتىقىڭغا باردىم.

ئۇنىڭ دوەن جياۋشۇنى ھاقارەت قىلىشى ماڭا ياقمىدى، رەقىپكە ئالايدىم. شۇ چاغدا سەزگۈر جياۋشۇمۇ ئورنىدىن تۇردى:

— مانا، جوزا بىكار بولدى، رېي شۇجى، قېنى ئولتۇرۇڭلار.

— دوەن جياۋشۇ، بىللە ئولتۇرايلى،— دېدى رەقىپ ياسالمىلىق بىلەن. ئۇ ئالدىرىماي پەلتوسىنى يەشتى، مايلىشىپ، قىزىرىپ تۇرىدىغان يۈزىنى سۈرتتى ـ دە، كۆتكۈچىگە ۋارقىرىدى:

— ھەي شياۋياڭ، ماۋۇ پەلتونى بىر يەرگە ئاسقىنا، جوزاڭنى تېزرەك سۈرت.

ئۇ دوەن جياۋشۇنىڭ قۇلىقىغا پىچىرلىدى، دوەن جياۋشۇ بېشىنى ئىرغىتتى ۋە ماڭا كۈلۈمسىرىدى. مەن ئۇنى سىرتقا ئۈزىتىپ چىققاندا:

— سىلەر ئولتۇرۇڭلار، مەن قايتاي، رېي شۇجىنىڭ سىزگە گېپى بار ئوخشايدۇ، مەست بولۇۋېلىپ ئېيتىدىغان گەپ ئوخشايدۇ. ياق، سىز بىللە كېتىمەن دېسىڭىز خاپا بولىمەن،— دېدى ئۇ مېنى ئاشخانىغا يېنىك ئىتتىرىپ.

... ئۇلار يېمەكتە، ئىچمەكتە. مەن ئۆز خىيالىم بىلەن، ئۇلارنىڭ گەپلىرى قۇلىقىمغا زادىلا كىرمەيدۇ. رەقىپ بىردە سالماقلىق بىلەن، بىردە قايناپ سۆزلىمەكتە. مەن ئۇنىڭ ئاۋازىنىلا ئاڭلايمەن، لېكىن گەپلىرىنى چۈشەنمەيمەن، كۆچلۈك ھاراق ئاجىز بەدىنىمنى تېزلا كاردىن چىقاردىمۇ ياكى خاپىلىق، خورسىنىش مەست قىلىپ قويدىمۇ، ئىشقىلىپ، مەن ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى دېگىنىنى ئۇقالماي ئولتۇرىمەن. راستىنى ئېيتسام، ئۇقۇشنىمۇ خالىمايمەن، سەۋەبى، مەن رەقىپتىن نەپرەتلىنىمەن، گەرچە ئۇ ماڭا چىرايلىق سۆز، ياخشى ۋەدىلەرنى جىقلا قىلغان بولسىمۇ،

ئۇنىڭغا دۈشمەنلىك بىلەن قارايمەن . ئۇ مېنىڭ مۇھەببىتىمنى پۇل بىلەن خاراب قىلىشقا ئۇرۇنغان رەزىل ئادەم . ئۇنىڭ چىرايلىق گەپلىرىنىڭ كەينىدە نېمىلەر بارلىقىنى كىم بىلىپتۇ...

— نېمىشقا يېمەيسەن ؟ ھەي ئاۋاق ،— دېدى رەقىپ گۆشلۈك ئالىقىنىنى مېنىڭ قۇرۇق ئۈستىخان بولۇپ قالغان قولۇمنىڭ ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇپ ،— يە ، ئىچ ، ئۆچ كۆڭلۈكنى بىراقلا يەۋال دەيمەن . يە پۇلۇڭ يوق ، يە ساڭا خالتا كەلمەيدۇ ، ھەر كۈنى مېنىڭ ياتىقىمغا كېلىپ بىر ۋاخ تاماق يېگىن ، سۇر گۆش ، قېزا ، سېرىقماي ، شېكەر ، غۇلجىنىڭ توغاچلىرى تولۇپ تۇرىدۇ . تۈنۈ-گۈن گۈزەلئايغا يىگىرمە كىلو يېمەكلىك ، ئىككى يۈز يۈەن پۇل سېلىۋەتتىم . سەن مېنىڭدىن ئۆزۈڭنى قاچۇرغىنىڭ بىلەن ، مەن سېنى ياخشى كۆرىمەن ، گۈزەلئايغا ياخشى نىيەت بىلەن ئەۋەتكەن پۇللىرىمنى خاتا چۈشەندىڭ . بىلەمسەن ، قىز بالا پۇلنى جان دەپ بىلىدۇ ، پۇلسىز يۇرۇشنى يالىڭاچ يۈرگەندەك نومۇسلۇق بىلىدۇ ، بىلگەنسەن ، پۇل — جاننىڭ ئاكىسى . قارا ، سەن قانداق ؟ مەن قانداق ؟...

مەن ئۇنىڭغا ئالايدىم ۋە غەزىپىمنى باسالماستىن قاتتىق گەپ قىلدىم :

— مەن قانداقكەنمەن ؟ سەن قانداق ئىكەنسەن ؟ پۇل سېنى رەزىل قىلىۋەتتى ، گادايلىق مېنى يولدىن ئازدۇرغىنى يوق...

— ھا... ھا... ھا... قويە ئۇ كونا گەپلىرىڭنى !— دېدى ئۇ مۇرەمگە قولىنى قويۇپ ،— سەن خاپا بولما . مەن ئىقرار ، سەن ئۇلۇغ ، سەن بىزنىڭ پەخرىمىز . شۇنىڭ ئۈچۈن مەن سېنىڭ ھاقارەتلىرىڭگىمۇ پىسەنت قىلمايمەن ، ناۋادا باشقا بىر شۇجىنى رەزىل دېگەن بولساڭ ، گەپ باشقىچە بولاتتى ، لېكىن مېنى نېمە دېسەڭمۇ خاپا بولمايمەن . ئوڭ كاچىتىمغا ئۇرساڭ ، سول كاچە-تېمنى تۇتۇپ بېرىمەن ، بارغىنا خامىت ، بۇلارنىڭ توخۇ شورپىسى

نېمىشقا تېخىچە كەلمەيدۇ!— خامىت ئورنىدىن تۇرغاندىن كېيىن رەقىپ مېنىڭ بوينۇمغا گىرە سېلىپ، قۇلىقىمغا پىچىرلىدى، — بىلەمسەن ئاۋاق، سېنىڭ توينۇڭنى قىلىش ئۈچۈن تەييارلىق قىلىۋاتىمەن، سەن خالىساڭمۇ، خالىمىساڭمۇ ساڭا مىڭ سوم خەجلەيمەن، مەندىن باشقا نېمەڭ بار سېنىڭ؟ ماجۇرىن، شۈي شۈجى دېگەنلىرىڭ ئاغزىدا ۋاي دېگىنى بىلەن، ساڭا بىر تىيىن ياردەم قىلالامدۇ؟ مانا مەن سېنىڭ ئىگەڭ، مەن سېنى مۇشۇ خەقنىڭ ئالدىدا يەرگە قاراتمايمەن، ئاڭلىدىم، قەرز بوپسەن، ئاچتىن ـ ئاچ يۇرۇۋېتىپسەن، ھېلىقى ماڭا بەرگەن تۆت يۈز نەچچە سوم پۇلۇڭنى بۇگۈنلا ئال. سېنى ئالدىمغا كېلىدۇ، ياردەم، مەسلىھەت سورايدۇ دەپ كۈتتۇم، لېكىن بوينۇڭ قاتتىق ئاۋاق جۇمۇسەن، ئاخىر يەنە مەن سېنىڭ ئايىغىڭغا يىقىلدىم...

يېرىم كېچىدە تاماقلىرىم قۇرۇپ ئۇسساپ ئويغاندىم. بېشىمدىلا تۇرىدىغان ئۈستەل چىرىغىنىڭ كۇنۇپكىسىغا قول سوزدۇم، لېكىن بېشىمدا چىراغ تۇرماق ئۈستەلمۇ يوق ئىدى. سەنتۈرۈلۈپ ئورنۇمدىن تۇردۇم ۋە بېشىم قېيىپ يىقىلدىم. چىراغ ياندى، يېنىمدا ھايكىچان رەقىپ پەيدا بولدى.

— تىرىلدىڭمۇ ئاۋاق، ئىچە، مانا مۇزدەك چاي، بىلەمسەن، بىز سېنى ئاشخانىدىن ماشىنا كىرا قىلىپ ياتاققا ئەكەلدۇق. باشقىلار كۆرۈپ قالمىسۇن دەپ، ئادەم ئايىغى بېسىلغاندىن كېيىن ئەكەلدۇق. بىراق، قوزىچىلىكلا ئېغىر كەنسەنغۇ، كىچىك بالىنى كۆتۈرگەندەك كۆتۈرۈپ ئۈچىنچى قەۋەتكە ئاچىقتىم. مەن ئەمدى سېنى ياتىقىمغا كۆچۈرۈپ ئەكېلىۋالىمەن، بولمىسا، ئاشۇ غېرىبخانىدا ئاچتىن ئۆلىدىغان ئوخشايسەن.

مەن ئۈن ـ تىنسىز سوغۇق چاي ئىچتىم. مېنى بىر خىل خورسىنىش، بىر خىل يوشۇرۇن ئازاب قىيىنىماقتا ئىدى. رەقىپنىڭ شەپقىتى ماڭا ھاقارەت ۋە كەمسىتىش بولۇپ تۇيۇلماقتا، مەن

ئەنە شۇ شەپقەتتىن قۇتۇلۇشنى، ھازىرلا بۇ يۇمشاق سىم كارىۋاتتىن چۈشۈپ، ئۆزۈمنىڭ ياتىقىغا كېتىشنى خالايتتىم، بىراق ھازىر ياتاق بىناسىنىڭ سىرت ئىشىكى ئېتىلگەن، تالا بولسا سوغۇق ئىدى.

— بىرىنچىدىن، مەن سېنىڭ رەھبىرىڭ، — دېدى ئۇ ماڭا ئىششىپ تېخىمۇ سەتلەشكەن قاپىقىنى سوزۇپ يېلىنىپ، — ئىككىنچىدىن، ئەڭ مۇھىمى، سەن مېنىڭ ئەڭ يېقىن دوستۇم. باشقىلار سېنىمۇ ماجۇرىنىڭ قاتارىدا تەنقىد قىلىش كېرەك دېيىشتى، لېكىن مەن سېنى قەتئىي قوغدىدىم. مەن سېنىڭ بىلەن پەخىرلىنىمەن، ئاداش. ئۆتكەن ئىشنى كۆڭلۈڭدىن چىقىرىۋەت. ئىقرار قىلىمەن، ساڭا قارا كۆڭۈللۈك قىلغان يېرىم بار، قانداق قىلىمەن، سېنىڭدىن بۇرۇن مەن گۈزەلئايغا ئاشىق بولغان. قولغا كەلتۈرەلمەستىن، سېنى ئۇتتۇرىغا كوزىر قىلىپ تاشلىغانىدىم، يەنە قاملاشمىدى، قىزنىڭ ساڭا كۆڭلى چۈشۈپ قالدى، بەختلىك ئىكەنسەن. ھازىرچۇ؟ راست گەپنى ئېيتسام، مەن ياخشى نىيەتلىك دوستۇڭمەن، قىزنى تالاشمايمەن، سىلەرگە بەخت تىلەيمەن، ئۆز قولۇم بىلەن تويۇڭنى قىلىپ قويىمەن...

ئۇنىڭ ئاۋازى تىترىمەكتە، چىرايى تامدەك تاتىرىپ، كالپۇكلىرى كۆكىرىمەكتە ئىدى. ئۇنىڭ قىيسىق كۆزلىرىدە ياش پەيدا بولغىنىنى كۆرۈپ قالدىم ـ دە، ئۇنىڭ سەمىمىي سۆزلىرىدىن تەسىرلىنىپ كۈلۈمسىرىدىم. ئۇ مېنىڭ چىرايىمغا بىرلا قارىدى ـ دە، قوللىرىنى ئىككى مۈرەمگە تاشلاپ ئېسەدەپ يىغلىۋەتتى...

مەن ئۇنىڭ كۆز يېشىغا بەرداشلىق بېرەلمىدىم، كۆڭلۈمدىكى نەپرەتلىرىمنى ئۇ كۆز يېشى بىلەن يۇيۇپ تاشلىدى.

ئۈستىلىمدە تۆت يۈز يەتمىش يۈەن پۇل بىلەن گۈزەلئاينىڭ خېتى تۇرىدۇ. پۇل مېنى ئازابلىماقتا، بۇ پۇل ئۆز ۋاقتىدا مېنى

گۈزەلئايدىن مەھرۇم قىلىش ئۈچۈن خىزمەت قىلغان پۇل، يەنە بۇ پۇل ئۆز ۋاقتىدا بىزدەكلەرنى بوسۇغىسىغا يولاتمايدىغان، لېكىن بىزدەك يالىڭاچلارنىڭ قان - تەرى بىلەن پۈتكەن ھەشەمەتلىك باي قورۇسىنىڭ پۇلى. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇ ماڭا يىرگىنچلىك، لېكىن مەن مۇشۇ يىرگىنچلىك قەغەز دۆۋىسىگە موھتاجمەن. مۇشۇ يىر-گىنچلىك نەرسە بىلەن راھەت، ئارام تاپالايمەن، خاتىرجەم ۋە قىينالماي ئۆگىنەلەيمەن. مۇھىمى، گۈزەلئاينى خۇش قىلالايمەن...

مەن ئازاب بىلەن تىترىگەن قوللىرىمغا گۈزەلئاينىڭ خېتىنى يەنە ئالدىم. خەتتىن خۇددى ئۇنىڭ نازۇك، يېقىملىق ئاۋازى ئاڭلانغاندەك، خۇددى ئۇنىڭ ئوماق لەۋلىرى كۆرۈنگەندەك بولدى. مەن خەتنىڭ مېنى ئازابلىغان قۇرلىرىنى يەنە ئوقۇدۇم:

«... جېنىم ئەلا، سىزنى قىيناشنى ھەرگىز خالىمايمەن. بىلىسىگىز، بۇ خەتنى كۆز يېشىم بىلەن يېزىۋاتىمەن، غەيرەت قىلىڭ، بىر ئامال قىلىپ ماڭا يەنە ئىككى يۈز سوم ئەۋەتىپ بېرىڭ. ئادىلە نېمىنى سېتىۋالسا، مېنىڭمۇ شۇنى ئالغۇم كېلىدۇ. ئۇ تۈنۈگۈن بىر يۈز سەكسەن سومغا ئاجايىپ چىرايلىق ياقۇت كۆزلۈك، جىڭ ئالتۇندىن ياسالغان بىر جۈپ ئۈزۈك سېتىۋالدى، مەن شۇنچىلىك بوينۇمنى قىستىمكى، يىغىدىن ياستۇقنى چىلىق - چىلىق ھۆل قىلىۋېتىپتىمەن... كەلگۈسىدە بىرلىشىپ قەرزلەرنى ئۈزۈۋېتەرمىز، بەلكىم داداممۇ پۇل ئەۋەتىپ قالار، ئەجەبمۇ روھىم چۈشتىغۇ...»

مەن گۈزەلئاينىڭ ئۈستەلدىكى سۈرىتىگە قارىدىم: ئۇنىڭ سۈرىتىدىن ھازىرلا كۆز يېشى تامىدىغاندەك قىلىپ تۇراتتى... «ماجۇرىندىن پۇل سورايمۇ؟ بېرىدۇ، لېكىن تەربىيىمۇ بې-

رىدۇ...» يەنە بايىقى نەپرەتلىك پۇلغا قارىدىم ، ئالدىمدا ئوڭايلا
يول تۇراتتى ، پوچتىغا سالىمەن ـ دە ، سېغىنىشلىرىمنى قوشۇپ
تۇرۇپ گۈزەلئايغا خەت يازىمەن . ئۇنىڭ چىرايلىق يۈزلىرىدىكى
كۈلكىدىن پەيدا بولىدىغان زىنچىلىرىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرد-
مەن ، بۇ مېنىڭ ئۈچۈن چەكسىز خۇشاللىق . دېمەك ، يىرگىنچ-
لىك نەرسىدىن ئارام ۋە خۇشاللىق تاپالايمەن . ۋىجدان ئازابىچۇ ؟
ئۇنى ئۇنتۇشقا بولماسمۇ ؟... قىينالسامۇ ، ئازابلانسامۇ مۇنۇ يىر-
گىنچلىك نەرسىدىن ئۈمىد ۋە خۇشاللىق ئىزدىمەي ! بۇرۇنقىدەكلا
ئاچ ، لېكىن ئۈمىدۋار بولۇپ ئۈچ ئاي ۋاقىت ئۆتكۈزسەم گۈزەلئاي
قايتىپ كېلىدۇ... لېكىن قايتىپ كېلىپ ماڭا دومسايسا ، دۈم
يېتىپ يىغلىسىچۇ ؟... مەن ئۇنىڭ كۆز يېشىنى كۆرۈشنى خالايمەن-
مۇ ؟ قەرز بولغاندىكىن نېمە بولاتتى ؟ «ۋېنىتسىيە سودىگىرى»[1]
دە شاھزادە خىجالەتتىن ۋە نومۇستىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۆز دۈشمە-
نىدىن قەرز ئالىدىغۇ... شۇنداق قىلىپ ، بىر قارارغا كېلەلمىدىم .

ئەتىسى گۈزەلئايدىن تېلېگرامما تاپشۇرۇۋالدىم . ئۇنىڭدا :
«تېلېگرامما قىلىپ ئىككى يۈز سوم ئەۋەتىڭ» دېيىلگەنىدى . ئەم-
دى ئىككىلىنىشنىڭ ئورنى قالمىدى . ئۈستەلدىكى پۇلنى قولغا
ئېلىشقا ، ئۇنىڭ ئورنىنى بىرنەچچە كۈندىن كېيىن تولدۇرۇپ
ئىگىسىگە قايتۇرۇشقا توغرا كەلدى...

كۇتۇلمىگەندە ئۈچىنچى ئايلىق مائاشىم تولۇق تەگدى . بوغال-
تىر كۈلۈپ :

— قەرزىڭىز تۈگىدى ، بەش ـ ئالتە كۈن بۇرۇن تىل ـ
ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ كاتىپى كېلىپ قەرزىڭىزنى تۆلە-
ۋەتتى ، — دېدى .

ئەلۋەتتە ، بۇ رەقىپىنىڭ شەپقىتى ئىدى .

---

① شېكسپىرنىڭ دراممىسى .

كۈنلەر ئەمدى راھەت ۋە كۆڭۈللۈك ئۆتۈشكە باشلىدى . مەن خاتىرجەم ، بەزىدە غىڭشىپ ناخشىمۇ ئېيتىپ قويىمەن . ھەر كۈنى يېرىم كېچىگىچە ئىش بىلەن بولىمەن ، ئون بەش كۈندىن كېيىن «ئوغۇزنامە» ھەققىدىكى ئىلمىي ماقالەم پۈتتى . بۇنى لى لاۋشى خەنزۇچىغا تەرجىمە قىلىپ چىقتى ، ئىچكىرىدە چىقىدىغان «تارىخ تەتقىقاتى» ژۇرنىلىدا ئېلانمۇ قىلىندى . دۈەن جياۋشۇ مېنى رىغ-بەتلەندۈرۈپ :

— مانا شۇنداق بىرنەچچە ماقالىڭىزنى ئارقا ـ ئارقىدىن ئېلان قىلىڭ ، «ئالتۇن يارۇق» پۈتتىمۇ؟ پۈتكەن بولسا شياۋلىغا بې-رىڭ ، تەرجىمە قىلغاچ تۇرسۇن ، كېيىن مۇشۇ ماقالىلىرىڭىز ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخىنىڭ ئاساسى بولۇپ قالىدۇ . پەرىزىڭىز-چە ، قانچە پارچە ماقالە يازماقچىسىز؟— دېدى .

— سەكسەن ئۈچ پارچە ماقالە يازغاندا ، ھازىر بىز بىلىدىغان ئاساسىي ئەسەرلەر ئۈستىدە دەسلەپكى مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلۈپ بول-غان بولىدۇ .

— ياخشى ، چاغاتاي تىلىدىنىغۇ قىينالمايسىز ، رۇسچە ماتېرى-ياللاردىن قىينىلىسىز شۇ ، بۇ تەرىپىنى ماڭا قويۇپ بېرىڭ ، قولۇمدىن كېلىشىچە ياردەم قىلىمەن .

— ياردىمىڭىز نېمىسى ، دۈەن جياۋشۇ ، بىز بۇ سەكسەن ئۈچ پارچە ماقالىنى بىرلىشىپ ئىشلەيمىز . شياۋلى ئۈچىمىزنىڭ نامىدا ئىشلەيلى . ئەمەلىيەتتىمۇ شۇنداققۇ !

— ياق ، قەلەم سىزنىڭ ، ئۇنىڭ ئۈستىگە نۇرغۇن ئىلمىي كۆزقاراشلار ئۆزىڭىزنىڭ .

— نەدە مېنىڭ بولسۇن؟— دېدىم راست گېپىمنى ئېيتىپ ،— بۇ كۆزقاراشلار بىزنىڭ كوللېكتىپ مۇزاكىرىمىزدىن كېلىپ چىققان ، ياردەم يولىدا بولسۇن ، مېنى بۇنداق چوڭ ئىشلارغا بىردىنلا ئىگە قىلىۋەتسەڭلار ، ماڭىمۇ زىيانلىققۇ...

— قېنى ، كېيىن كۆرەرمىز...

دېمەك ، ھازىر مەن ھەممىلا جەھەتتىن خاتىرجەم ، ئىلمىي تەتقىقات ، ئۆگىنىش ئىشلىرىم ياخشى كېتىۋاتىدۇ ، گۈزەلئايدىن ۋاقتى - ۋاقتىدا «يالقۇنلۇق سالام» كېلىپ تۇرىدۇ . رەقىپ ياتىدىغا كۆچۈرۈپ ئاپىرالمىدى ، لېكىن مېنى ھەر كۈنى ياخشى يېمەكلىكلەر بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇۋاتىدۇ ، بىر چەتتىن تويىنىڭ تەييارلىقىنىمۇ قىلىۋاتىمەن ، مائاشىم ۋە قەلەم ھەققىمنى قوشۇپ ئەت رەڭ سارجىدىن مانا بەش يېرىم مېتىر سېتىۋالدىم ، دېمەك ئىككىمىزنىڭ تويلۇق كىيىممىز پۈتتى دېگەن سۆز . ئۆزۈم خۇشال ، گۈزەلئاي كۆرسە تېخىمۇ خۇشال بولىدۇ ، مەن بەختلىك بولماي ، كىم بەختلىك بولسۇن !؟

لېكىن ، خۇشاللىقنىڭ سايىسى خاپىلىق ، بەختنىڭ ئەگەشكۈچىسى پالاكەت ئىكەن ، خۇشاللىقىم ئۇزۇنغا بارمىدى ، خىيال ئاسمىنىمدا يەنە قارا بۇلۇتلار پەيدا بولدى .

بىر كۈنى تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتى ئىشخانىسىغا چاقىرتىلدىم ، باش ياچېيكىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى يېڭىدىن ھەربىيدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان ياش يىگىت ئىدى . ئۇ كۈمۈش چىشنى پارقىرىتىپ كۈلۈپ ، ئىككى قولى بىلەن قولۇمنى چىڭ قىستى ، ئاندىن ئىستاكاندا قايناق سۇ ، كېيىن تاماكا تۇتتى ، سەرەڭگە ئوتىنى بۇرنۇمغا ئەكېلىپ تۇرۇپ :

— لاۋ ئەي ، بۇ يەرگە ئانچە كەلمەيسىزغۇ ؟— دېدى .

— ئالدىراش مەن ،— دېدىم تاماكا ئىسىنى پۈۋلەۋېتىپ .

ئۇ بىردەم مېنى ماختىدى . مېنىڭ تۇرمۇشۇمنى ، خىزمىتىمنى سورىدى ، ھەتتا يېشىم ، گۈزەلئاينىڭ چىرايى ، قانچىلىك پۇل يىغقانلىقىم ، باشقا ئۇرۇق - تۇغقانلىرىم ، ئۇلار بىلەن ئىقتىسادىي مۇناسىۋىتىم قانداقلىقى توغرىسىدا ئۇزاق سورىدى . مەن زېرىكىشكە باشلىدىم . ئۇ ئاخىر ئۇخشايسىزلاندى - دە ، ئاساسىي گەپنى

يىراقتىن ئەگىتىپ باشلىدى ، جۇڭگوغا قارشى خەلقئارا ئومۇمىي خور ، ئىچكى دۈشمەنلەرنىڭ قۇترىشى ، غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدا ئۇچىل جىخۇيجۇيىنىڭ يىلتىزى چوڭقۇرلۇقى ، شۇي ، مالارنىڭ ئادەملىرى ئەنزە ئاغدۇرۇش ئۈچۈن ھەربىكەت قىلىۋاتقانلىقى ، خې شۇجى باشچىلىقىدىكى پارتكومنىڭ سەزگۈر-لۈك بىلەن بۇ قارا قۇيۇننى بايقىغانلىقى قاتارلىقلارنى ھاياجان بىلەن سۆزلەپ كەتتى ، كېيىن تاماكىسىنىڭ كۆلىنى قېقىپ قو-يۇپ ، ماڭا بىر قارىۋالدى ـ دە ، گەپنى ماجۇرىن بىلەن شۇي شۇجىنىڭ ئۈستىگە يۆتكىدى .

— ئۇلارنى پاش قىلىش كېرەك ، بولۇپمۇ ئۇلار سىزنى قانداق قىلىپ «ئاق مۇتەخەسسىسلىشىش» يولىغا باشلىغانلىقى ، شيۇجېڭ-جۇيىلىق مايىسلارنى يېتىشتۇرۇشتە ، سىزنىڭ ئۈستىڭىزدە قانداق سىناقلارنى قىلغانلىقى ، شۇي شۇجى كېچىسى ياتقىڭىزغا كىرىپ فېئودال شائىرلارنى قانداق ھۇزۇرلىنىپ ماختىغانلىقى ، ماجۇرىن سىزنى نېمىلەرنى ئۆگىنىشكە ئۈندىگەنلىكى ، قىسقىسى ، ئۇلار نېمىلەرنى قىلىپ ، نېمىلەرنى دېگەنلىكىنى يېزىپ چىقىڭ . راست گەپنى ئېيتساق ، بىز سىزنى قۇتقۇزۇۋالدۇق ، بولمىسا خەتەرلىك يولغا ماڭغانىدىڭىز…

مەن ھەيرانمەن ، خەتەرلىك يول دېگىنى نېمىسى؟ بېيجىڭغا بېرىپ ئوقۇغىنىممۇ؟ ياكى ئەدەبىيات ئۆگەنگىنىممۇ؟ ئۇلار نېمە-دىن قۇتقۇزدى؟ يەنىلا بۇرۇنقىدەك ئۆگىنىۋاتىمەن ، يەنىلا كونا يولۇمدا مېڭىۋاتىمەنغۇ؟…

«ئالدىمدا ئولتۇرغان مۇنۇ قىزغىن يىگىتكە ئاچچىق قىلىش-نىڭ ھاجىتى يوق ، ئۇنىڭ بىلەن مۇنازىرىلىشىشنىڭ تېخىمۇ ئورنى يوق . ئاچچىقنى يۇتۇش كېرەك ، بۇنداق گەپلەرنى بوسۇغىدىن چىقىپلا ئۇنتۇش كېرەك ، گەپ تالىشىپ ئاۋارىچىلىك تېپىۋېلىش-نىڭ ھاجىتى نېمە؟» مەن ئۈندىمەي جىم ئولتۇردۇم . ئۇ ئاخىر

تاقەتسىزلىنىپ :

— بولىدۇ ، ئۆيلىنىڭ ، ئەتە كەچقۇرۇن مەن ياتىقىڭىزغا ماتېرىيال ئالغىلى بارىمەن !— دېدى .

مەن تالاغا چىقتىم - دە ، بىردىنلا روھسىزلاندىم ، خۇددى بىكاردىن ھاقارەت ئاڭلىغاندەك ياكى قىممەتلىك نەرسەمنى ئوغرىلىتىپ قويغاندەك كۆڭلۈم غەش ، ئۆزۈم بىئارام بولدۇم . تۇساتتىنلا ماجۇرىننى كۆرگۈم كەلدى - دە ، ئۇنىڭ ئۆيىگە ماڭدىم .

— ياخشى كەپسەن . كەلمەس بولۇپ كەتتىڭ ، رەقىپ ئاغىنەڭ ياخشى قاراۋاتامدۇ ؟ بىزنىڭ ئۆيدىكىلەر ئۇنى كۆندە سائەتلەپ تاماق توشۇيدۇ دەيدىغۇ ؟ بوپتۇ . ياخشى ئۆتكىن ، ئۇمۇ بىر ياش ، بۇرنىغا تېخى سۇ كىرمىگەن . ئۇنىمۇ شىنجاڭدىن مەن ئەكەلگەن ، پارتىيىگىمۇ مەن تونۇشتۇرغان ، ياخشى ئۆستى ، خىزمەت قابىلىيىتىمۇ يامان ئەمەس ، سەل ئالدىراڭغۇراق ، تۈزىلىپ كېتىدۇ .

— سۈيۈقئىيىشىمنى سېغىندىمۇ ؟— دېدى ماجۇرىننىڭ ئانىسى يۇمشاق ئالىقىنى بىلەن قولۇمنى سىلاپ ،— ۋاي - ۋۇي ، تازا ئورۇقلىدى سەن شۇ ، تازا چىرايلىق قىز تاپتىڭغۇ ، توي قىل ، بالاڭنى ئۆزۈم بېقىپ بېرىدۇ شۇ .

ماجۇرىن بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ لەگمەن يەۋېتىپمۇ ، ئىككى رومكىدىن ئىچىشىپ مەكتەپتىكى ئەھۋاللار توغرىسىدا بىلگەنلىرىمىزنى سۆزلىشىۋېتىپمۇ ، مەن ھامان ئازابلىنىپ ئولتۇردۇم . بۇ ئاق كۆڭۈل ، قىزغىن ئادەمنىڭ ئۈستىدىن ماتېرىيال بېرىشكە مېنى مەجبۇر قىلغانلىقى ئۈچۈن ھېلىقى كۈمۈش چىشلىق يىگىتكە غەزەپلىنىپ ، ھېلىدىن - ھېلىغا ئۇھ تارتتىم .

— نېمە ، بىر كۆڭۈلسىزلىككە ئۇچرىدىڭمۇ ؟ ياكى سېنىمۇ ئۇچۇقلىدىمۇ ؟— دېدى ماجۇرىن كۆزۈمگە قاراپ ،— بىرەر قىيىنچىلىققا يولۇقتۇڭمۇيا ؟ لېكتور بولدۇڭ ، يەنە ئىككى - ئۈچ يىلدا فۇجياۋشۇ ، قىرىق ياشقا كىرمەي تۇرۇپ جياۋشۇ بولىسەن ، مې-

نىڭچە ، ئاز سانلىق مىللەتلەرگە ئىلىم ـ پەن خادىملىرى ، بولۇپمۇ يۇقىرى دەرىجىلىك ئىلىم ـ پەن خادىملىرى ناھايىتى زۆرۈر . مىللەتلەر ئىنستىتۇتى ھازىرغىچە سىياسىي ـ مەمۇرىي كادىرلارنىلا تەربىيىلەپ كەلدى . ئەمدى نىشانىنى بۇراش كېرەك ، ئىلىم ـ پەن خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈشنى ئاساس قىلىش كېرەك . دەۋرىمۇ ئۆزگەردىغۇ ، ئىلىم ـ پەن خادىملىرى ھەرقايسى تارماقلارغا رەھبەرلىك قىلسا ، زامانىۋىلىشىش تېز بولمامدۇ ؟ بۇ شۇي شۇجىنىڭ كۆزقارىشى ، مەن بۇ كۆزقاراشنى ئاخىرغىچە قوللايمەن .

لېكىن ، مەن ماجۇرىنغا ھېلىقى مۇئاۋىن شۇجىنىڭ تاپشۇرمىسى توغرىسىدا ھېچنېمە دېمىدىم .

ئەتىسى كۈمۈش چىشلىق يىگىت ياتىقىمغا كىردى . مەن ئۇنىڭغا :

— يازالمىدىم ،— دەپ قىسقىلا جاۋاب بەردىم .

— قاچان يازىسىز ؟

— بىلمەيمەن .

— سىز ئىنتىپاق ئەزاسى ، پارتىيىگە كىرىشنى ئىلتىماس قىلغان ، بىزنىڭ پارتىيىگە قوبۇل قىلىش ئوبيېكتىمىز سىز . پارتىيىنىڭ نۆۋەتتىكى جەڭگىۋار ۋەزىپىلىرىدىن باش تارتماڭ ، ئەمەلىي كۈرەشكە كۆپرەك قاتنىشىڭ !

— مېنىڭ ئۆگىنىشىم ، تەتقىقات بىلەن شۇغۇللىنىشىم ، سىزچە كۈرەش ئەمەسمۇ ؟— مەن ئۇنىڭ بېسىم ئىشلىتىشىگە چىدىماي شۇنداق دېدىم .

ئۇ ئۆڭۈپ ، تاماكىسىنى ئالدىراپ تۇتاشتۇردى ـ دە :

— ئاۋۋال قىزىللىشىش ، ئاندىن مۇتەخەسسىسلىشىش كېرەكقۇ ، سىز بولسىڭىز ، تېخىچىلا قىزىللىشىش يولىغا سەل قاراۋاتىسىز ، سىزنىڭ ئاساسىي يېتەرسىزلىكىڭىز ، مانا مۇشۇ جەھەتتە ،— دېدى .

— باشقىلارنىڭ ئۈستىدىن ماتېرىيال بېرىشنىڭ قىزىللىشىش بىلەن قانچىلىك مۇناسىۋىتى بار ؟

— ئەلۋەتتە مۇناسىۋىتى چوڭ ! — دېدى ئۇ قىزىشىپ ، — پارتىيىگە كىرمەكچى بولغان ئادەم ئالدى بىلەن جەڭگىۋار بولۇشى لازىم . بىلەمسىز ، بۇ بىر مىلتىقسىز كۆرەش . ماتېرىيال يازغىنىڭىز ئوق ئاتقىنىڭىز .

— مەن بۇنداق ئوقنى ئېتىشتىن باش تارتىمەن ، مۆرىتى كەلگەندە ، بىرى كوماندا بەرمىسىمۇ ئۆزۈم ئوق ئاتالايمەن !

ئۇ ماڭا ئۆگۈپ - تاتىرىپ قارىدى - دە ، ئۆلۈغ - كىچىك تىنىپ قويۇپ بىردىنلا ھەيۋە قىلىشقا ئۆتتى :

— ئۇنداق بولسا ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ تۇرمۇش يىغىنىدا ئاشكارا سۆزلىشەيلى . ئوقۇيدىغىنىڭىز كونا كىتاب ، ئويلايدىغىنىڭىز نام - شۆھرەت ، ھىمايە قىلىۋاتقىنىڭىز ئۆگچىل جىخۇيجۇيى ، ئۇنتۇماڭ ، يولداش ، سىز بولمىسىڭىزمۇ ، جۇڭگو ئىنقىلابى يېرىم يولدا توختاپ قالمايدۇ ، كوممۇنىستىك پارتىيە ئۆز دۈشمەنلىرىنى يېڭىۋېرىدۇ . دۈشمەنلەر جۇڭگوغا قارشى ، كوممۇنىزمغا قارشى ئومۇمىي خور ئۇيۇشتۇرۇۋاتىدۇ ، سىز بولسىڭىز ، ئۆزىڭىزمۇ سەزمىگەن ھالدا بۇ خورغا ماسلاشماقچى !

مېنىڭ ئەمدى تاقىتىم تۈگىدى . ئورنۇمدىن تۇردۇم - دە ، ئۇنىڭغا ئىشكىنى كۆرسەتتىم :

— يازمايمەن دېدىم ، گەپ تۈگىدى . سىزنىڭ تەربىيىڭىزگە ھاجىتىم چۈشكىنى يوق . مەن ئۆز يولۇمنى تېپىپ ماڭالايمەن ، پايدا - زىيىنىغا ئۆزۈم مەسئۇل !

ئۇ تېخىمۇ تاتاردى ، ئاچچىق كۈلۈپ قويۇپ ، كەينىگە بۇرۇلدى :

— قانچىلىك پېتىشنى خالىسىڭىز پېتىۋېرىڭ ، ئەمما سىزنى ھامان پاتقاقتىن بىز تارتىپ چىقىمىز ! — دېدى ۋە ئىشكنى يېپىپ

چىقىپ كەتتى .

كەچقۇرۇن مەن رەقىپىمنىڭ ياتىقىغا باردىم ۋە ئۇنىڭدىن :

— مەن راستىنىلا پاتقاقتا پېتىۋاتىمەنمۇ ؟— دەپ سورىدىم .

ئۇ كۈلۈپ كەتتى ـ دە ، پەۋاز قاپىقىنى سوزۇپ تۇرۇپ :

— لاۋگاۋ بىلەن بولغان تالىشىشتا خاپا بولۇۋاتامسەن ؟ ئاڭلىدىم ، مەن ئۇنى تەنقىد قىلدىم . ئۇ قوشۇمچە ئىتتىپاق باش ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى ئەمەسمۇ ، ساڭا سەل قاتتىقراق تەلەپ قويغان ئوخشايدۇ . خاپا بولما ، ماتېرىيال يازمىساڭ مەيلى ئەمەسمۇ ، ھە دەپ يالغان ـ ياۋىداق بولسىمۇ بىرنېمىلەرنى يېزىپ بەرگەن بولساڭ ياخشى بوپتىكەن ، ئىختىيارىڭ . مەن ئۇنىڭغا ئېيتىپ قوياي ، سېنى تولا قىستىمىسۇن ،— دېدى .

لېكىن ، مەن كۈمۈش چىشلىق يىگىتتىن ئوڭايلىقچە قۇتۇلالمىدىم . ياشلار ئىتتىپاقى يىغىنىدا ماڭا ئاچچىق گەپلەر بىلەن ھۇجۇم قىلغۇچىلار بولدى . مەن ئاخىر ياشلار ئىتتىپاقى يىغىنلىرىغا بارمايدىغان بولۇۋالدىم . مېنىڭ تىنچ ، خاتىرجەم تۇرمۇشۇمغا بىر خىل يوشۇرۇن ۋەھىمە ھۇجۇم قىلماقتا ، مەن خۇددى ئۇۋىسىغا سۇ كىرگەن ئاغمىخاندەك ئۆزۈمگە پاناھ جاي ئىزدىمەكتىمەن . رەقىپ ھەر قېتىم ھال ئېيتسام :

— خاتىرجەم بول ، بولدى ، مەن ئېيتىپ قوياي ، ئۇلار سېنى تولا چىڭ تۇتمىسۇن !— دەپ قوياتتى . لېكىن ، كۈمۈش چىشلىق ياش شۇجى مېنىڭ بىلەن ئېچىشىشنى بالداقمۇبالداق كۈچەيتمەكتە . ئۇ ئەمدى مېنى كۆرسە قاپاق تۈرۈپ ئۆتىدىغان ، گەپ قىلسىمۇ بۇرۇنقىدەك ھىجايمايدىغان بولۇۋالدى . ئۇ بىر كۈنى مېنى چاقىرتتى ـ دە ، قىسقىلا قىلىپ :

— سەن ئۆزۈڭنىڭ ۋەزىيەت توغرىسىدىكى كۆزقارىشىڭنى ، يېقىنقى كۈنلەردىكى ئىدىيە ئەھۋالىڭنى يېزىپ چىق ،— دېدى .

مەن ئۇنىڭغا :

— يېزىپ چىقالمايمەن !— دېدىم .
— نېمىشقا ؟
— خالىمايمەن .
— ئۇنداق بولسا ، ياشلار ئىتتىپاقىدىن چىقىرىلىسەن !—
دېدى كەسكىن قىلىپ ،— چېكىنىشكە ئىلتىماس ياز .
— بولىدۇ...
رەقىپ بۇنى ئاڭلاپ ، يەنىلا :
— مەن ئۇنىڭغا ئېيتىپ قويا ي ، چىقمەن دەپ ئىلتىماس
يازما . سېنىڭ توغراڭدا ئۇنىڭ بىلەن بىرنەچچە قېتىم ئېيتىشىپ
قالدىم ، خې شۇجىغا ئېيتمىساق بولمىدى ، ئۇنى !— دېدى ـ دە ،
يەنە جىمىپ كەتتى .
بەزى كۈنلىرى بەلكىم خاتا قىلىۋاتقان يېرىم بار ئوخشايدۇ
دەپ ئويلىنىپمۇ كۆردۈم ، لېكىن خاتالىق دەپ تونۇغانلىرىم ئەرزىـ
مىگەن بىر نەرسىلەر بولۇپ چىقتى . بىر كۈنى ماجۇرنىغا بۇ
ئەھۋالنى قىسقىچە قىلىپ ئېيتتىم . ماجۇرنى كۈلۈپ قويۇپ :
— ئاددىيلا ئويلايسەن ـ دە ، بىرى سېنىڭ ئۇستۇڭدىن ماتېـ
رىيال يازغان بولۇشى ، شۇ ماتېرىيالدا بەلكىم قولغا چىققۇدەك
بىر نەرسە يېزىلغان بولۇشى مۇمكىن . بۇنى رەقىپ بىلىدۇ . سېنى
ئوتتۇرىغا ئاچىقىشنىڭ باھانىسىنى ئىزدەپ قىلىنىۋاتقان ئىشلار
بۇ . رەقىپنىڭ ھەممىدىن خەۋىرى بار . رەقىپسىز ھېلىقى گاۋ
دېگەن نەرسە ساڭا قانداق چېقىلالايتتى ،— دېدى .
مەن شۇنىڭدىن كېيىنلا رەقىپنىڭ ئۆيىگە كەم بارىدىغان ۋە
ئۇنىڭ بىلەن كەم سۆزلىشىدىغان بولدۇم . مەن بولغۇسى كۆڭۈلـ
سىزلىككە ئوبدان تەييارلىنىپ قويدۇم .
بىراق ، تۆت يۈز يەتمىش سوم پۇل بىلەن ئۇنىڭغا يېپىسىز
باغلانغان تۇرسام ، نەگىمۇ قاچالايتتىم . ئۇ بىر كۈنى ياتىقىمغا

غەزەپ بىلەن كىرىپ كەلدى ـ دە :

— نەگە يوقالدىڭ ، ئاۋاق ؟ ئوقتوڭمۇ ، پۈتۈن ئوقۇغۇچىلارنى ئۆي ـ ئۆيلىرىگە قايتۇرۇش قارار قىلىندى . يېرىم يىللىق تاماق پۇلى ، يول خىراجىتى قولىغا بېرىلىدىغان بولدى . هازىر پويىز ئىستانسىسىنى شىنجاڭلىق ئوقۇغۇچىلار بېسىۋالدى . شىنجاڭغا مېڭىۋاتقان ئادەم خۇددى دولقۇنلۇق دەريا . قانداق قىلىسەن ؟ شىن- جاڭغا ماڭامسەن ياكى گۈزەللىكىنى كۈتەمسەن ؟

— كۈتىمەن...

— هىم ، ئۇنداق بولسا مەنمۇ كەتمەيمەن ، بۆرۈنقى پىلان بويىچە ، بەشىنچى ئايدا توييۇڭنى قىلىمىز .

— توييۇمنى قىلامسىلەر ياكى مېنى كۆرەش قىلامسىلەر ؟

مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە قارىدىم . ئۇ بوزىرىپ قىزاردى ـ دە :

— ھەممە خەق قورساق غېمىدە . پۈتۈن خىزمەت توختالدى . دوختۇرخانا جىگەر كېسىلى بىلەن ئىششىق كېسىلىگە تولدى . سېنى كۆرەش قىلىشقا كىمنىڭ چولىسى .

— ھېلىقى كۈمۈش چىشلىق ئورۇنباسارىڭچۇ ؟

— ئۆلۈكنى بۆرە يېسۇن ئۇنىڭ ،— دېدى رەقىپ قولىنى شىلتىپ ،— يىگىرمە كىشىلىك ئۇۋچىلار گۇرۇپپىسى تەشكىل قىلىندى . ئۇ مەرگەننى شۇ گۇرۇپپىغا قېتىپ چۆلگە قوۋلان ، ئارقار ئوۋلاشقا ئەۋەتتۇق . تۆنۈگۈن يولغا چىقتى . كىم بىلىدۇ ، ئۆلۈكى قۇمنىڭ ئاستىدا قالامدۇ تېخى...

ئاچارچىلىق ، شۇ سەۋەبتىن كېلىپ چىققان جىددىيلىك مېنى ۋەھىمىدىن قۇتقۇزۇۋالدى . مەن ئۆز ئىشىمغا كىرىشتىم ، ماي ئايلىرىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتۈم...

2

ئاپرېلنىڭ ئاخىرى ، مەجنۇنتاللار ئەمدىلا كۆكەرگەن ، خۋاڭخې دەرياسىنىڭ ئۇ قېتىدىكى بەيتاشەن تېغىنىڭ قاقاس قاپتاللىرىدا ئالا - بۇلا يېشىللىق پەيدا بولغان بىر كۈنى ، بىزنىڭ تويىمىز بولدى . گۈزەلئاي ئاپرېلنىڭ ئوتتۇرىسىدىلا قايتىپ كەلگەن ، قېيناتام بىلەن قېينانامۇ كىچىك بالىسىنى ئېلىپ يىگىرمە بىرىنچى ئاپرېل كۈنى يېتىپ كەلگەنىدى .

تويى كۈنى بىز بەشىنچى قەۋەتتىكى زالدا ، مەيدىمىزگە گۈل تاقاپ ، يېڭىچە ئادەتلەرنى تۈگەتتۇق . ياشلار گارمون ۋە جىر بىلەن بىزنى ئوتتۇرىغا ئېلىشىپ ئالاھىدە تەييارلانغان ئىشخانىغا ئەكېلىشتى . مېنىڭ ئوڭ قولۇم بۆرتمە ياغلىقتا يۈزىنى يېپىۋالغان ، ئۇزۇن ئاق يېپەك كۆڭلەك ، ئەت رەڭ كاستۇم كىيىۋالغان گۈزەلئاينىڭ سول بىلىكىدىن قولتۇقلىغان ، سول قولۇم بولسا ، ماڭا ئوخشاشلا ئەت رەڭ كاستۇم - بۇرۇلكا ، كۆك كۆڭلەك كىيىپ ، قارا كۆك ، سۇس يوللۇق گالستۇك تاقىغان رەقىبىمنىڭ قولتۇقىدا ئىدى . مەن ئۆزۈمنى چەكسىز راھەتتە ، چەكسىز بەختلىك ھېس قىلاتتىم . يۈرىكىمنىڭ تارلىرىنى تىترەتكۈچى جىر ياڭرىماقتا :

قاشىڭ قارا ، قاشىڭ قارا ،
قاشىڭدىن كۆزۈڭ قارا .
كىرپىكىڭدىن نۇرلار تاما ،
سۆيسەم يۈرەكىم قانا .

گۈزەلئاينى قولتۇقلاپ كېتىۋاتقان قىزنىڭ ئىنچىكە ، سوزۇق ئاۋازى خۇددى مېنى تەبرىكلەۋاتقان مەدھىيە كۈيىدەك يېقىملىق ئاڭلىناتتى .

نىكاھتىن كېيىن گۈزەلئاينىڭ قىرىق ياش ئۆپچۆرىسىدىكى
چىرايلىق ئاپىسى مېنىڭ، ئاندىن قىزىنىڭ پېشانىسىگە سۆيدى ـ
دە، شاكىرابقا چىلانغان ناندىن يېگۈزدى. بىزنىڭ ئاتمىز —
كۆتمەك بۇرۇت، قاڭشارلىق، يېشى ئاتمىشقا يېقىنلاپ قالغان
بولسىمۇ يۈزىگە قورۇق چۈشمىگەن، چاچ ـ بۇرۇتىغا ئاق كىرمە-
گەن، ئىككى مەڭزى قىپقىزىل ئادەم ئىدى. ئۇ قىزىل لېۋىنى
ئارىلاپ يىمىرىپ قويۇپ، يانچۇق سائىتىنى ئويناپ ئولتۇراتتى:
— قېنى، يەھياخان ئاكا!— دېدى رەقىپ ئورۇنلىرىغا جاي-
لاشقان كۆپچىلىككە غولىچىنى ئېچىپ تۇرۇپ،— باللارنىڭ بەخ-
تى ئۈچۈن بىر دۇئا بېرىڭ.

ئاتمىز كۈلۈپ قويۇپ بېشىنى لىڭشىتتى ـ دە:
— بولدى، بولدى، قالغىنى يېڭىچە بولىۋەرسۇن!— دېدى.

ئاۋۋال خام سەي بىلەن هاراق تارتىلدى، ئاندىن كېيىن
لېگەنلەردە گۆش بېسىلغان پولۇ كىردى، بىردەمدىن كېيىن قىزد-
غان ياشلار تانسىغا چۈشتى...

بىزنى كەچ سائەت توققۇزلاردا ھۇجرىمىزغا، يەنى مېنىڭ
ياتىقىمغا كۆچۈرۈپ ئېلىپ كېلىشتى. ئۇ يەردىمۇ ئىچىش، ھەر
خىل ئادەتلەر، مەسلەن، ياغلىق يەشتۈرۈش، ئالما يېگۈزۈش،
ھەتتا «گوركى» ئويۇنلىرىمۇ بولدى. بىزنى راسا چارچاتقاندىن
كېيىن كۆپچىلىك چىقىپ كېتىشتى. مەن شۇ چاغدىلا گۈزەلئاي-
نىڭ بەختلىك ۋە ئەنسىز ـ ئۇياتچان كۆزىگە تىكىلىپ قارىدىم:
— ئۇھ، مانا ئەمدى بىزنىڭ ئۆيىمىز بار. قارىغىنا!...
— «سەن» لەپ كەتكىنىنى سەتلىشىپ،— دېدى قىز ئىككى
كىشىلىك كارىۋات ئۈستىگە يېڭى تىكىلگەن كۆرپىلەر بىلەن ماموق
ياستۇقلارنى تاشلاۋېتىپ،— «سىز» دەڭ، ئۆمۈر بويى «سىز»
لىشەيلى.
— ماقۇل، جېنىم، قېنى ماۋۇ گالستۇكنى ئۆز قولىڭىز

بىلەن يېشىپ قويۇڭ، ئەمىسە!
ئۇ قىزاردى ۋە سۇس تىترەپ تۇرغان بارماقلىرىنى ئېڭىكىمگە
بىلىنەر - بىلىنمەس تەگكۈزۈپ، گالستۇكنى يېشىشكە باشلىدى.
مەن ئۇنىڭ يېشىپ بولۇشىنى كۈتمەيلا نازۇك بېلىدىن قورۇپ
تۇتۇپ قۇچاقلىدىم.
— ئۇنداق قىلماڭ، قورقىمەن، يىغلىۋېتىمەن...
... چىراغ ئۆچۈرۈلدى، بەش مىنۇتتىن كېيىن ئۇ راستتىنلا
ئۆپكىدەپ يىغلىدى. لېكىن، بۇ يىغا ماڭا چەكسىز ۋە ئۇنتۇلغۇسىز
خۇشاللىق بەخش ئەتتى...
ئەتىگەنلىكى ئادىتىم بويىچە سەھەر تۇرۇپ كەتتىم. مانا شۇ
چاغدىلا مەن ئۆز ھۇجرامغا كۆز يۈگۈرتتۈم: ھۇجرا ئىچىدە قوش
كىشىلىك ياغاچ كارىۋات ۋە كومىسسىيون دۇكىنىدىن سېتىۋېلىن-
غان نەقىشلىك سىم كارىۋات، ھەر ئىككى كارىۋاتنىڭ بېشىغا
بىردىن گىلەم تارتىلغان، چاقان ئەينەكلىك ئىشكاپنىڭ ئۇدۇلىدا
بىر جۈپ سافا، ئۈستەل، تومپۇچكا ئۈستىدە ھەر خىل چىنە -
قاچا، ھەيكەللەر، لوڭقىلاردا گۈللەر، دېرىزە، ئىشىكلەردە دوخاۋا
ۋە تور پەردىلەر پەيدا بولغان، قوش كىشىلىك كارىۋاتقا سېلىنغان
يىپەك كۆرپىلەر ئۈستىدە قاپلىما كىرلىككە گۈللەر چېكىلگەن
دوخاۋا تاشلىق يوتقاننى يېرىم يېپىنىپ، قاپقارا چاچلىرىنى بىر
جۈپ ماموق ياستۇقنىڭ قىزىلگۈللەر، يېشىل ياپراقلار كەشتە
قىلىنغان ئاپئاق قاپلىرى ئۈستىگە يېيىپ گۈزەلئاي ئۇخلاۋاتاتتى.
ئۇنىڭ گۈزەل يۈزىنىڭ قېنى قاچقان، ئۇزۇن كىرپىكلىرى يۇيۇپ
قويغاندەك يالتىراپ تۇراتتى. مەن ئۇنىڭ ئىككى ياققا تاشلان-
غان، ئالتۇن ئۈزۈكلەر سېلىنغان قوللىرىدىن ئاستا، يېنىكك-
نە سۆيدۈم - دە، ھايات ماڭا ئاتا قىلغان بۇ بەختتىن لەززەتلىنىپ
ئۆزۈمچە كۈلۈمسىرىدىم ۋە ئۆز - ئۆزۈمگە: «بۇلارنىڭ ھەممىسى
مېنىڭكى، مەن ئەمدى ئۆمۈرۋايەت خاتىرجەممەن، تۇسقۇنسىز ئىل-

گىرىلەيمەن ، بەش يىلدا يېزىپ تۈگىتىشكە پىلانلىغان ماقالىلىرىم-
نى ئۈچ يىلدا تۈگىتىمەن . رەھمەت ، گۈزەلئاي ، مېنىڭ ھاياتىمغا
يېڭى مەنە ، يېڭى بۇرۇلۇش ۋە يېڭىچە رەڭ بەرگەن گۈزىلىم ، ساڭا
رەھمەت » دەپ پىچىرلىدىم ۋە ئۈستەل تارتمىسىدىن ئۈچ كۈندىن
بېرى ئوقۇلماي تۇرۇۋاتقان كىتابىمنى قولۇمغا ئالدىم ـ دە ، ھەم-
مىنى ئۇنتۇدۇم...
لېكىن ، تويىمىز بولۇپ بىر ئايدىن كېيىنلا مەن ھاياتىمدا
بەخت بىلەن بىللە پالاكەتنىڭمۇ ئۆيۈمگە كىرگەنلىكىنى بىلدىم .
بۇ پالاكەت ، مېنىڭ كۆڭۈللۈك تۇرمۇشۇم بىلەن كىتابلىرىم ئوتتۇ-
رىسىدىكى زىددىيەت ئىدى . كىتابلىرىم — مېنىڭ ئەڭ كۆڭۈل-
لۈك ، ئەزىز بايلىقلىرىم . گۈزەلئاي ئۆي ياسىغان كۈنىلا كىتابلى-
رىمنى بىر ياغاچ ساندۇققا قالايمىقان تاشلاپ ، ئۈستىنى پاكىز
قەغەزلەر بىلەن پېچەتلەپ زالغا ئاچىقىپ قويۇپتۇ . كىتاب ، كارتا
ۋە قولىيازمىلىرىمىسىز بىر ئاينى ئۆتكۈزۈش ماڭا ئازابلىق ، زېرى-
كىشلىك بولدى .
مەن بىر كۈنى ساندۇققا سېلىنغان پېچەتنى بۇزدۇم ـ دە ،
ئۆي جاھازلىرى قاتارىدىن چىقىرىۋېتىلگەن كىتاب ئىشكاپىمنى
ئۆيگە ئەكىرىپ ، كىتابلىرىمنى بۇرۇنقى تەرتىپى بىلەن تىزىپ
چىقتىم . بۇ ئىشقا تولۇق يېرىم كۈن ۋاقىت كەتتى . چۈشتە گۈزەل-
ئاي قاقاقلاپ كۈلگىنىچە كىرىپ كەلدى ـ دە ، ئاسقىدىن پەرتۇقى-
نى ئېلىۋېتىپ :
— سەي ئاقلىدىڭىزمۇ ؟ نېمە قىلىۋەتتىڭىز ئۆينى ؟— دېدى .
ئۇ تويىمىزدىن كېيىن تۇنجى قېتىم خاپا بولدى .
— دادىلارنى يولغا سالدۇق ، ئەمدى ئىشلىمىسەم بول-
ماس ،— دەپ كۈلدۈم ئۇنىڭغا قاراپ ،— قىلىدىغان ئىشىم چې-
چىمدىن تولا .
— سىز كىتاب ئوقۇڭ ، مەن ئېڭىكىمنى تۇتۇپ ، سىزگە

قاراپ ئولتۇراي، ماڭا سىزنىڭ چىرايىڭىزلا ئەمەس، گېپىڭىز، ناخشىڭىزمۇ لازىم... بىلمەيدۇ دەمسىز، مېنى ئۇخلىتىپ قويۇپ ئوغرىلىقچە كىتاب ئوقۇۋاتىسىز، ئەتىگەنلىكى سەھەر تۇرۇۋېلىپ كىتىرلىتىپ يېزىۋاتىسىز. مەن ئەمدى تەرتىپ ئورنىتىمەن: سائەت ئوندىن قالماي ئۇخلايسىز، كېچىسى چىراغ يېقىشقا رۇخسەت يوق، ئەتىگەنلىكى مەن ئويغانمىغۇچە ئورنۇڭىزدىن تۇرمايسىز، كۈندۈزلىرى چۈشتە ئۇخلايسىز، مەن كەلگۈچە سەي ئاقلاپ، ئوت يېقىپ، تەييار قىلىپ تۇرىسىز. يەكشەنبە كۈندىمۇ باشقا ئىش قىلمايسىز. ماركسمۇ يەكشەنبە كۈنى سىرتقا چىقىپ دەم ئالاتتىكەن.

ئۇ ئەركىلەپ تۇرۇپ، بەختلىك كۆزلىرىنى خۇمارلاشتۇرۇپ، شۇ گەپلەرنى دېدى ـ دە، ئىككى قولىنى بويۇنۇمغا سېلىپ كۆزۈمگە قارىدى:

— خاپا بولۇۋاتامسىز؟ خاپا بولمىغان بولسىڭىز، كېلىڭ، ماۋۇ كىتاب ئىشكاپىنى زالغا ئاچىقىۋېتەيلى، سىزنىڭ كىتابىڭىزغا ئوغرى كەلمەس...

— ئورۇندۇقنىڭ كەينىگە ياخشى جايلاشتىمغۇ...

— ماقۇل دەڭە، — دېدى ئۇ نازلىنىپ تۇرۇپ، — قاراڭە، زادىلا ياراشمىدى، ئۆيىمىزنى تارايتىۋەتتى. كەلگۈسىدە ئىككى ئېغىزلىق ئۆيگە كۆچكەندە، مەن سىزگە جايلاشتۇرۇپ بېرىمەن...

— ئاچچىقايلى دەمسىز! — دېدىم خاپىلىقىمنى يوشۇرالماي، — راستىنى ئېيتسام، كىتابلىرىم تالادا تۇرسا، بالام تالادا تۇرغاندەك بولۇپ قالىدىكەنمەن...

ئۇ خاپا بولدى ۋە ئىككى قولىنى تىزىغا قويۇپ كارىۋاتتا جىم ئولتۇرۇۋالدى. مەن كىتابلىرىمنى رەتلەش بىلەن بولۇپ كەتتىم. بىركەمدە ئۇنىڭ يىغلاۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قالدىم ـ دە، ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ:

— يىغلاۋاتامسىز ؟ ماقۇل ، ئاچچىقساق ئاچچىقايلى ،— دېدىم .
تاماق ئۈستىدە ئۇنىڭ خۇشال ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ ھال ئېيتتىم :
— بىر ئاي بولدى ، ئۆگىنىشىم ياخشى بولماۋاتىدۇ . «ئالتۇن يارۇق» نى بەشىنچى ئاينىڭ ئاخىرىغىچە قولدىن چىقىرىشىم لازىم ئىدى ، ئەمدى ئالتىنچى ئايغا قالدى . ھېسابلاپ باقسام ، توي قىلىمىز دەپ يەتتە يۈز سوم قەرز بوپتىمىز . بۇ پۇلنى قەلەم ھەققى بىلەن ئۈزمىسەم ، نېمە بىلەن ئۈزىمەن . ئىككىمىزنىڭ مائاشى تامىقىمىزغا ئارانلا يېتىۋاتىدۇ...
— قەلەم ھەققى ؟— دېدى ئۇ ئىشەنمەي ،— سىز پۇل تاپالامسىزا ؟ بولدىلا ، شۇ قەلەم ھەققىڭىزنى كېلەر يىلدىن باشلاپ تاپارسىز . رەقىپكامنىڭ پۇلىنى تۆلىمىسەكمۇ بولىدۇ . ئۇ توي قىلىپ قالسا ، لايىقىدا بىر نەرسە قىلىۋېتەرمىز . قالغان پۇللارنىمۇ ھازىر قىستىمىغاندىكىن تۇرۇپ تۇرامدۇ ، سىز پۇلنى ئويلىماڭ ، پىلانىڭىزنى ئۆزگەرتىڭ ، بويتاق ۋاقتىڭىزدىكىدەك كەچكىچە كىتاب ئوقۇيدىغىنىڭىزنى قويۇڭ ، بىزنىڭ ئۆيىمىزدىن كۈلكە ، ناخشا ، مۇزىكا ئاڭلىنىپلا تۇرىدىغان بولسۇن ، رادىئونى ئېچىپ قويۇڭە...
نېمىمۇ دېيەلەيتتىم . مېنىڭ تۇرمۇشۇم ، پىلانىم ئۆزگەرمەكتە : ئەتىگەنلىكى يوگورۇشنىڭ ئورنىغا ، گۈزەلئاينىڭ يېنىدىن نېرى كەتمەيمەن ؛ چەت ئەل تىلى يادلاش ئورنىغا ، قەرز ئۈزۈشنىڭ يوللىرىنى ئىزدەپ خىيال سۈرىمەن ؛ ماقالە يېزىش ئورنىغا ، گۈزەلئاينىڭ كۆڭلىنى ئېلىش ئۈچۈن ، ئۆينى سۈرتىمەن ، سەي ئاقلايمەن ، قاچا - قومۇچلارنى يۇيىمەن ، چىلانغان كىرلارنى مۇجۇيمەن تېخى (بۇ كىرلار ھەر كۈنى چىقىپ تۇرىدۇ)... چۈشلۈكى تاماقتىن كېيىن سائەت ئۈچكىچە كارىۋاتتا يەنە ئېغىنايمىز... كەچكى تاماقتا رەقىپ بىلەن ئادىلە كىرىپ كېلىدۇ . ئۇلار ھەر كۈنى كەچنى بىزنىڭكىدە ئۆتكۈزىدۇ . رەقىپ گۈش - ياغ ،

ئۇن ـ مايلىرىنى ئايانماستىن توشۇپ تۇرىدۇ ، ھەر كۈنى بىر بوتۇلكىنى بوشىتىمىز ، ئاندىن كېيىن سەيلە ياكى تانسا ، ھېچبولمىسا كەچ سائەت ئۇن ـ ئۇن بىرلەرگىچە پاراڭ سېلىشىمىز ياكى قارتا ئوينايمىز...

بۇ كۈنلەر گۈزەللىكى ئۈچۈن كۆڭۈللۈك ۋە لەززەتلىك . مېنىڭ ئۈچۈن بولسا ، زېرىكىشلىك ۋە ئازابلىق . چۈنكى ، توپا بېسىپ ياتقان كىتابلىرىم ، چالا پۈتۈپ تۇرغان ماقالە ، كارتىلىرىمنى كۆرسەم ، خۇددى زىرائەتنى ئاپەتكە ئۇچرىغان دېھقاندەك ئازابلىنىمەن ۋە : «كۈنلەر مۇشۇنداق ئۆتۈۋېرىدىغان بولسا ، بەش يىلدىن كېيىن كېرەكسىز ئادەمگە ئايلىنىمەن ، گۈزەل ئارزۇلىرىمنى چېرايلىق ئائىلە ئۈچۈن قۇربان قىلىدىغان ئەرزىمەس ئادەم بولۇپ چىقىمەن . ياق ، مەن تۇرمۇشۇمنى ئۆزگەرتىشنىڭ يولىنى قىلاي . گۈزەللىكنى ئىرادەمگە بويسۇندۇراي !» دەپ ئويلايمەن .

تومۇز باشلاندى . دېرىزىنى ئېچىپ قويۇپ ، سەلكىن شامال بىلەن كىرگەن سېرىن ۋە ئەتىرگۈللەرنىڭ پۇرىقىدىن لەززەتلىنىش قانداق ياخشى . مۇنداق ياز كېچىلىرىنى تالاي ئۆتكۈزگەنىدىم . ئۇ چاغلار ھازىرقىدىن راھەت ئىدى . پۈتۈن دىققىتىم بىلەن كىتاب ئوقۇيتتۇم ياكى ماقالە يازاتتىم ، جىمجىت كېچىدە سىرتقا چىقىپ گۈللەر ئارىسىدا بۈيۈك ئارزۇلار ئۈچۈن باش قاتۇرۇپ ئايلىناتتىم . «ھاياتنى قەدىرلەش كېرەك !— دەپ ئويلايتتىم قويۇق يۇلتۇزلارغا قاراپ خىيال سۈرۈپ ،— مىليون يىللارنى نۇر چېچىش بىلەن ئۆتكۈزگەن يۇلتۇزلارمۇ ئۆلىدىغۇ ، مەن نېمىدىم ، تۇرخۇندىن پىلىلدە قىلىپ كۆتۈرۈلۈپ چىققان سامان ئوتنىڭ ئۇچقۇنچىلىكمۇ ئۆمرۈم يوق . كائىناتقا ، دۇنياغا سېلىشتۇرغاندا ، شۇنچىلىكمۇ ئەمەسمەن . مەيلى كۆل بولاي ياكى بۇ دۇنياغا كېچىسى يالتىرىغان فوسفورلۇق چىرىندىچىلىك بولسىمۇ نۇر چېچىپ ئۆچەي ، ئىزنا سىز توپىغا ئايلىنىش — ئۆز قەدرىنى بىلگەن ئىنسان ئۈچۈن

پاجىئە . ئىنسان پاجىئەدىن ئۆزىنى ھىمايە قىلىشى لازىم . سېنىڭ ھىمايىچىڭ — ھالال ئەمگەك تەرىڭ . ئۇلۇغۋار غايىگە ئىرادە باغلاپ ، شۇ غايىنى ھاياتىڭنىڭ مەنىسى ھېسابلاپ تەر تۆك ، شۇ چاغدا سەكراتتا ياتقاندا قىلىدىغان پۇشايمىنىڭ ئاز بولىدۇ » . مانا بۇ سۆزلەر مېنى روھلاندۇراتتى ، مەن كېچىنى قەدىرلەيتتىم . جىمجىت كېچىنىڭ دەرەخلەر بىلەن ياشنىغان ھاۋاسىنى قېنىپ ـ قېنىپ ئىچىمگە تارتىپ ، كەلگۈسى ئۈچۈن جان پىدالىق بىلەن ئىشلەيتتىم…

ھازىرچۇ ؟ قېنى ئۇ زوقمەنلىك ؟ ۋۇجۇدۇمدىكى ئەڭ ساپ كۈچ مۇھەببەتكە سەرپ قىلىنىپ بولغانمىدۇ ؟ نېمىشقا گۈزەلئاينى ئۇخلىتىپ قويۇپ ئورنۇمدىن تۇرالمايمەن ، ئىككى سائەت ۋاقىت چىقىرىپ يازما يادىكارلىقلارغا ئىزاھات يازالمايمەن ؟…

گۈزەلئاينىڭ ئاپئاق بىلەكلىرىدىن ئېھتىيات بىلەن ئاجراپ چىقتىم ـ دە ، يۇتۇمنىڭ ئۇچى بىلەن مېڭىپ كىتابلىرىمنىڭ يېنىغا كەلدىم . خۇددى باغچۇيداۋدا گۈزەلئاي بىلەن كۆرۈشكەندەك ھاياجان ۋە مۇھەببەت بىلەن ئۇلارنى بىرمۇبىر تۇتۇپ چىقتىم . قولۇمغا كۈندىلىك خاتىرە يېزىلغان بىر دەپتەر چۇشۇپ قالدى . مەن دەپتەرنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئېچىپ بۇنىڭدىن ئىككى يىل بۇرۇن يېزىلغان يالقۇنلۇق سۆزلەرنى ئوقۇدۇم :

«1959 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئوقۇلۇپ بولغان كىتابلار ، خاتىرە يېزىلغانلىرى ، يېزىلمىغانلىرى ، نۇقتىلىق ئوقۇلغانلىرى ، مۇھىم بەتلەر مەخسۇس بەلگىلەر بىلەن كۆرسىتىلگەن جەدۋەل مېنىڭ ئالدىمدا تۇرۇپتۇ . مەن جەدۋەلگە سىنچىلاپ قاراپ چىقىپ ئۆز ـ ئۆزۈمدىن رازى بولدۇم ـ دە ، كۈندىلىك خاتىرەمگە مۇنۇلارنى ئىپتىخار بىلەن يازدىم : كۈنلەرنى قانداق ئۆتكۈزۈۋاتىسەن ؟ مەن ئۆزۈمنى بىلىم بىلەن قوراللاندۇرۇۋاتىمەن . ئوقۇغان كىتابلىرىم

كېرەكسىز نەرسىلەر ئەمەس. توققۇزىنچى ئايدا ئون كۈن ئەمگەك قىلدىم، شۇنداق بولسىمۇ ئوقۇغان كىتابلىرىم سەككىزىنچى ئايدىكىدىن جىق، يازغان خاتىرە، كارتىلىرىممۇ جىق. بۈگۈن توققۇزىنچى ئايغا يىگىرمە تۆت. بۇ ئايدا يەنە ئالتە - يەتتە كۈن بار. مۇشۇ سۈرئەت بىلەن ماڭسام، ئۆگىنىش پىلانىمنى مۇددەتتىن بۇرۇن ئورۇنداپ بولىمەن!».

خاتىرىنى يېپىپ قويۇپ كىتابلىرىمغا قارىدىم: مېنىڭ دوستلىرىم — ھەر خىل كىتابلار ئۆز ئورۇنلىرىدا تۇرۇشاتتى. پەلسەپىۋى، سىياسىي كىتابلار، تارىخىي ۋە قوشۇمچە پايدىلىنىدىغان كىتابلار، ئەدەبىي كىتابلار رەت - رېتى بىلەن تىزىلغان. ئوقۇپ بولغانلىرىم بىر چەتتە، ئوقۇغان بولسامۇ، مەزمۇنىنى تېخى ئۆزلەشتۈرۈپ بولمىغان كىتابلار بىر چەتتە، گېزىتلەر ۋە ژۇرناللارمۇ رېتى بىلەن قاتلاقلىق تۇراتتى. خاتىرىلىرىم بىلەن كارتىلىرىم بولسا مەخسۇس ياسىتىلغان كىچىك ساندۇقتا تۇراتتى. ئوقۇپ بولغان كىتابلىرىم ماڭا كايىپ: «قېنى، مېنى ۋاراقلا، ھېچبولمىسا بىر بېتىمنى بولسىمۇ ئېچىپ قوي، بىز ساڭا بىلىم بەرگەن، سەن بىزنىڭ ۋاراقلىرىمىزدىكى بىلىملەرنى ئۆزۈڭگە ئۆزلەشتۈرۈپ بولۇۋېدىڭ، بىز ساڭا سوغۇق ۋە ئارتۇقچە بولۇپ قالدۇقمۇ؟ بىزنى تاشلىۋەتمە، ئورنىمىزغا باشقىلارنى تىزىپ قويۇشنى ئويلاۋاتامسەن، ياق ئۇنداق قىلما!» دەۋاتقاندەك؛ ئوقۇلمىغان كىتابلار بولسا: «بىزگە قاچان نۆۋەت كېلىدۇ؟ ئالدىرا يىگىت، ئۆمرۈڭ باغلاقلىق موزاي ئەمەس، ئېرىقتىكى ئېقىن سۇ، ياشلىقىڭنى قەدىرلە!» دەۋاتقاندەك؛ يەنە بىرقانچە كىتابلىرىم بولسا: «بىزنى ئوقۇدۇڭ، لېكىن ئۆزلەشتۈرۈپ بولالمىدىڭ. قۇرلىرىمىزنىڭ ئاستىغا سىزىپ قويدۇڭ، بەتلىرىمىزگە قەغەز پارچىلىرىنى قىستۇرۇپ قويدۇڭ، خاتىرەڭگە كۆچۈرەمسەن ياكى باشقىلارغا كۆر-

ستىش ئۈچۈنلا شۇنداق قىلىپ يۈرەمسەن؟ يىگىت، بىزنى ئوقۇ-
غاندىكىن، ئەمدى ئۆزلەشتۈرۈۋال. بىزمۇ ۋاراقلىنىش ۋە سىزد-
لىشتىن بالدۇرراق قۇتۇلايلى. بەت ۋە قۇرلاردىكى بىلىملەر،
سېنىڭ قەلبىڭ ياكى تىلىڭ ئارقىلىق باشقىلارنىڭ دىللىرىغا
قويۇلسۇن. ئالدىرا، بىزنى يېرىم - يارتا ئوقۇپ قويۇپ بولدى
قىلما!» دەۋاتقاندەك؛ شېئىر توپلاملىرى، يىلنامىلەرمۇ: «بىزنى
يادلىۋال!» دەپ چۇقان - سۈرەن سېلىۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلى-
دى... كۈندىلىك ئۆگىنىش ۋە خىزمەت جەدۋىلىمگە قارىدىم. ئۆ-
گىنىش ۋە خىزمەت قىلىش ۋاقتىم كۈنىگە ئون سائەت قىلىپ
بەلگىلەنگەن. يېرىم كېچىگىچە ئولتۇرغان كۈنلەر، سەھەر تۇرۇۋا-
لىدىغان كۈنلەر ئون سائەتنىڭ سىرتىدا ئىدى. ئەھۋال مۇشۇنداق
تۇرسا، قانداقمۇ جىددىيلىكنى بوشاشتۇرغىلى بولسۇن. مەن سالا-
مەتلىكىمنى ئاسرايمەن، تەنھەرىكەت قىلىمەن، شاھمات ئوينايمەن،
دۇتار چالىمەن، ياخشى ئوزۇقلىنىمەن، باشقا ھەۋەسلەردىن ئۆ-
زۈمنى تارتالايمەن، لېكىن ئۆگىنىش - يېزىش، مېنىڭ ھاياتىم
بىلەن باراۋەر! سالامەتلىك جان ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ، جان
بولسا غايە ئۈچۈن سەرپ قىلىنىدۇغۇ...

شۇنىڭ بىلەن بىردىنلا غەيرەتلەندىم - دە، ئۈستىلىمگە مۈك-
چەيدىم. مۈكچەيدىم - دە، تاتلىق ئۇخلاۋاتقان گۈزەلئايىنىمۇ،
چىرايلىق ئۆيۈمنىمۇ ئۇنتۇدۇم...

... ئون كۈن شۇنداق ئۆتتى. ئۇيقۇسىزلىق ۋە ئۇنىڭدىن پەيدا
بولغان ئىشتىھاسىزلىق مېنى قاتتىق جۇدەتتى، تېرىككەك، كەم
سۆز بولۇپ قالدىم. بىر نەرسە «تىرىق» قىلسىلا تېرىكىمەن،
لېكىن گۈزەلئايغا تولىمۇ سەۋر - تاقەت ۋە ئېھتىيات بىلەن مۇئا-
مىلە قىلىمەن. مەن خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندا، گۈزەلئاي
كىرىدۇ - دە: «نېمانچە تاتىرىپ كەتتىڭىز؟» دەيدۇ. مەن قاتتىق

چۆچۈيمەن ، تېرىكىمەن ، لېكىن زورىغا كۈلۈمسىرەيمەن : «مىجە-زىم يوق…» .

«دوختۇر سىزدىن كېسەل تاپالمىغانتىمىغۇ ؟ ياكى بىره-رىگە…» .

مەن چىراي ئۆزگەرتىمەن . ئۇ : «ئاشىق» دېگەندەك سۆز-لەرنى ئىچىگە يۇتۇۋېتىدۇ - دە ، خاپا بولۇپ كارىۋاتتا دۈم يېتىۋا-لىدۇ . مەن ئۇنى كۈلدۈرۈش ئۈچۈن يېرىم سائەت ۋاقىت سەرپ قىلىمەن .

مەن ئالتىنچى ئاينىڭ ئاخىرىغا بارغاندا ، قۇرۇق ئۇستىخانلا بولۇپ قالدىم . لېكىن ، بۇنىڭ بەدىلىگە مەن «ئابىدىلەرگە قىس-قىچە ئىزاهات» يېزىپ چىقتىم ۋە ئۇنى تەرجىمە قىلىشقا لى لاۋشىغا بەردىم .

بۈگۈن گۈزەلئاي روھلانغان هالدا كىرىپ كەلدى - دە ، دوختۇرنىڭ قەغىزىنى ئالدىمغا قويۇپ ، ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى يېپىۋالدى . مەن ئۇنى چىڭ قۇچاقلاپ :

— مۇبارەك بولسۇن ، ئەمدى پەرزەنتىمىزگە ئىسىم تېپىشىم كېرەك !— دېدىم .

— ئوغۇل… — دېدى ئۇ چوغدەك قىزارغان يۈزىنى كەينىمگە يوشۇرۇپ…

شۇ كۈنى مەن هاشىرغا خەت يازدىم :

«سالام ، هاشىر ، ساڭا گۈزەلئايدىن ئالاهىدە سالام . ئۇ سېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشنى ، ساڭا كۆرسەتمىگەن خۇش چىرا-يىنى ئەمدى كۆرسىتىشنى ئارزۇ قىلىدۇ . بىلەمسەن ، ئۇ يالغۇز مېنىڭ سۆيۈملۈك ئايالىملا ئەمەس ، يەنە يەتتە ئايدىن كېيىن يورۇق دۇنيانى نۇرلۇق كۆزى بىلەن كۆزىتىدىغان ئوغلۇمنىڭ ئانىسى . «قىزلارنىڭ گۈزەللىكى ئانا بولغانلىقى-

دا ،»[1] بۇ كىمنىڭ شېئىرى ، بىلەمسەن ؟ مەن ئۇنىڭ ئانا بولىدىغانلىقىنى بۇگۈن بىلدىم . بۇنىڭ شەرپىگە تۆت كىشى-لىك زىياپەت ئۇيۇشتۇرىمەن . زىياپەتتە سېنىڭ ئۇچۇن ئەڭ ئاۋۋال قەدەھ كۆتۈرىمەن ، چۈنكى سەن مېنىڭ تۇغۇلغۇسى ئوغلۇم ئۇچۇن ھەممىدىنمۇ قالتىس خۇشال بولىسەن . راست-مۇ ؟ گۈزەلئاينى «بۇرژۇي» دەۋەرمىگىن . ئۇ ھازىر بىر ئۆينى پىرقىرىتىپ تۇتۇۋاتىدۇ ، دېمەك ئەمگەكچى…»

— قالغىنىنى ئاخشاملىقىغا يېزىڭ !— دېدى گۈزەلئاي بوينۇم-غا كەينى تەرىپىمدىن گىرە سېلىپ ۋە كۆكرىكىنى بېشىمغا قويۇپ تۇرۇپ ،— يۈرۈڭ ، بىللە چۆچۈرە تۈگىمىز…

بىز بوجا گۆشلەردىن قىلىنغان قىيمىنى چىمدىپ ئېلىپ چۆچۈرە تۈگۈۋېتىپ ، كەلگۈسى تۇرمۇشىمىز توغرىسىدا قىزغىن پاراڭغا چۈشۈپ كەتتۇق .

كەچكى تۆت كىشىلىك زىياپىتىمىز كۆڭۈللۈك ئۆتتى . رە-قىپ بۇگۈن ئادەتتىكىدىن كۆپ ئىچتى ۋە مەست بولۇپ قالدى . ئۇ ھەدېسىلا گۈزەلئاينى تانسىغا تارتىشقا باشلىدى . مەنمۇ ئىككى رومكا ئىچىپ ئاجىزلاشقان بەدىنىمنى زەھەرلىۋالغاچقا ، ئۇنىڭ بۇ قىلىقىغا غەزەپلەندىم ـ دە ، ئادىلەگە پىچىرلاپ :

— بىر ئامال قىلىپ بۇنى ئېلىپ كېتىڭ ، مېنىڭ مېڭەم ئۆرلەپ كېتىۋاتىدۇ ،— دېدىم . لېكىن ئادىلەنىڭ قايتىش توغرى-سىدىكى تەكلىپىنى رەقىپ قوپاللىق بىلەن رەت قىلدى ـ دە ، ماڭا قاراپ :

— سەن ئەمدى مېنى قوغلايدىغان بولدۇڭ ، مەن ساڭا ياخشى بولالمىدىم . لېكىن مەن ئۆزۈمنى مۇشۇ ئۆينىڭ بىر ئەزاسى ھې-

---

① شىپاچىۋنىڭ شېئىرىدىن .

سابلايمەن ، راستمۇ گۈزەلئاي ، ئېيتىڭە ، ئىنساپ بىلەن گەپ قىلىڭە ، مەن سىلەرگە ئاز ياخشىلىق قىلدىممۇ ؟ ئەلۋەتتە بۇنىڭدىن كېيىنمۇ ، ئۆمۈرۋايەت...

— ياخشىلىقىڭىزنى بىلگۈچىلىكىمىز بار ، رەقىپكا ، كۆرۈپ تۇرۇۋاتىسىز ، ئەلانىڭ سالامەتلىكى ياخشى ئەمەس ، قارىڭە ، قۇرۇق ئۇستىخانلا بولۇپ قالدى...

— سالامەتلىكى ياخشى !— دېدى رەقىپ گۈزەلئاينىڭ سۆزىنى بۆلۈپ ،— سىز بىلمىگەن بىلەن مەن بىلىمەن . ئۇ كېچىسى سىزنى ئۇخلىتىپ قويۇپ ماقالە يازىدۇ . نەچچە قېتىم كېچىسى سائەت ئۈچ - تۆتلەردە ئەلانىڭ ئۇستەلدە مۈكچىيىپ ئىشلەۋاتقىنىنى كۆردۈم ، يېقىندا ئىككى پارچە ئىلمىي ماقالە پۈتتۈردى ، قاچانلاردا يازدى بىلەمسىز ؟

گۈزەلئاي ماڭا گۇمان ، ئاغرىنىش ۋە ھېسداشلىق چىقىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن قارىدى . ئۇ قاراشتىن مەن : «مېنى ئالدىدىڭىز - ھە ؟» دېگەن مەنىنى چۈشىنىپ ، يەرگە قارىدىم .

شۇنىڭدىن كېيىن مېنىڭ رەقىپكە بولغان كونا غەزەپلىرىم يەنە قوزغالدى . ئۇ تېخىچىلا مېنىڭ ئايالىمنىڭ پېيىدا ئىكەن ، مەن بۇنى بىلدىم ۋە بىلگەن كۇنۇملا گۈزەلئايغا مەسلىھەت سالدىم :

— ئۆي جابدۇقىنى سېتىپ بولسىمۇ ئۇنىڭ پۇلىنى تۆلىۋېتەيلى ، ئۇنىڭدىن ئۆزىمىزنى تارتايلى...

— ماڭا ئىشەنمەمسىزا ؟— دېدى ئۇ تامدەك تاتىرىپ ،— ئۇ نېمە قىلسىمۇ قىلسۇن ، مەن ئۇنىڭغا كۆز قىرىمنى سالمايمەن ، ئۇنى سىزنىڭ ئېلىۋەتكەن تىرنىقىڭىزغا تەڭ قىلمايمەن .

— قەرز بولغاندىكىن ، تىلىمىز قىسقا بولىدىكەن ئەمەسمۇ...

— قەرزنى تۆلەيمىز ، يولسىزلىق قىلسا ، كاچىتىغا يەيدۇ...

مەن رەقىپكە قاپاق ئاچمايدىغان بولۇۋالدىم ، لېكىن گۈزەلئاي يەنىلا ئۇنىڭ ئەكەلگەن سوۋغىلىرىنى قوبۇل قىلاتتى ، ئۇنى تاماققا

تۇتۇپ قالاتتى . بەزىدە ئۇلار ئۈچى تانىسىغا ياكى كىنوغا بىللە كېتىشەتتى . گۈزەلئايىنى ئۇلار ئەكېلىپ قويۇشاتتى ، ئۇلار كەتكەندىن كېيىن گۈزەلئاي ماڭا غوتۇلدايتتى :

— ۋاي - ۋۇي ، كىتابىڭىزدىن تويدىڭىز كىشى . رەقىپكاملارمۇ سىزچىلىك كىتاب ئوقۇمايلا ئۇسۇۋاتىدىغۇ ، خىزمىتى جايىدا ، ئويۇن - تاماشىسىمۇ ئۆز يولىدا ، يەنە ئۈچ يىلدىن كېيىن ماڭىمۇ ئويۇن - كۈلكە خۇشياقمايدىغان بولىدۇ ، شۇ چاغدا كېچىچە ئىشلىسىڭىزمۇ مەيلى دەيتتىم . لېكىن ، ھازىر...

— لېكىن ، ھازىر قىلىدىغان ئىشىم چېچىمدىن تولا تۇرسا ، پىلانلىرىم ئورۇندالمايۋاتسا...

— بىرى سىزنى ئورۇنلىمىدىڭ دەپ كۆزىڭىزگە كىرىۋالدىمۇ ؟

— ۋىجدانىم ھەيدەكچىلىك قىلىۋاتىدۇ . ئىچىمدە بىر ئوت بار ، جېنىم...

— ئۇنداق ئادەم ئۆي تۇتمىسىڭىز بولمايتتىمۇ ؟...

ئۇ كۆزىگە ياش ئالدى . مەن يەنە ئۇنى بەزلەشكە يېرىم سائەت ۋاقىت سەرپ قىلدىم .

مېنىڭ سوغۇق مۇئامىلەم رەقىپىنىڭ يولىنى توسقان چېغى ، ئۇنىڭ قەدىمى ئازايدى ، پەقەت مەست بولۇۋالسىلا بىزنىڭكىگە كېلەتتى ، بەزى كۈنلىرى كارىۋاتتا يېتىۋېلىپ ئۇخلاپمۇ قالاتتى ، بەزىدە بولسا ، يېرىم كېچىگىچە مېنىڭ بىلەن تالاش - تارتىش قىلاتتى - دە ، خاپا بولۇپ ئىشىكنى جالاقلىتىپ يېپىپ چىقىپ كېتەتتى . ئۇ نېمە باھانىلەر بىلەن كەلمىسۇن ، مەن ئۇنىڭ ئايالىنى چۆرگىلەپ يۈرگىنىنى ئوپئوچۇق بىلىپ تۇرىمەن .

ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ، بىز شىنجاڭغا بېرىشقا تەييارلىق قىلدۇق . مانا ئەمدى ماڭىمىز دەپ يۈرگەن كۈنلەرنىڭ بىرىدە ، مېنى كادىرلار بۆلۈمىگە چاقىرتتى .

— خوش ، تويننىڭ شېرىن ئېيىمۇ تۇگىدى ،— دېدى كادىرلار بۆلۈمىنىڭ ئېگىز بويلۇق كېجاڭى كۆزۈمنىڭ ئىچىگە قاراپ ،— ئەمدى گەنەنگە بېرىپ يىگىرمە كۈن ئەمگەك قىلىپ كېلىڭ . كادىرلار نۆۋەت بىلەن بېرىۋاتىدۇ . ئەمدىكى نۆۋەت سىزگە ، سىد-لەرنىڭ كافېدرادىن دۆەن جىياۋشۇ ئىككىڭلار بارىسىلەر .

— مەن توققۇزىنچى ئايدىن كېيىن بارسام قانداق ؟

— ئۇ چاغدا سىز قىلغۇدەك ئىش قالمايدۇ ، هازىر ياڭيۇغا توپا يۆلەيسىلەر .

— مەن شىنجاڭغا بېرىشقا تەييارلىق قىلىپ قويغان .

— سەككىزىنچى ئايدا بېرىڭ ، توققۇزىنچى ئاينىڭ ئاخىرى قايتىپ كېلىڭ ، سىزگە ئېتىبار بېرەيلى .

— نېمىشقا بوينى قاتتىقلىق قىلىسىز ،— دېدى گۈزەلئاي كۆزىگە ياش ئېلىپ ، مېنىڭ خەۋىرىمنى ئاڭلاپ خاپا بولۇپ ،— رەقىپكامغا يالۋۇرۇڭ ، ئۇنىڭ قولىدىن كېلىدۇ ، سىزنى ئەمگەك-تىن قالدۇرالايدۇ .

مەن ئۇنىڭ تەكلىپىنى رەت قىلىپ دېدىم :

— ئۇنىڭغا يالۋۇرمايمەن ، ئۇنىڭ تەپتىدە تەرلىگىنىمدىن ، تاشنىڭ كامېرىدا توڭلاپ قالغىنىم راھەت . بىلەمسىز ، قىرغىزلار-نىڭ : «ئەر كېرەك ، ئەردەك كېرەك ، بۆرىنى تۇتقان نارەدەك كېرەك . قورغۇيەك سايىسىدە جان باققۇچە ، بوز لاچىن چاڭگىلىدا ئۆلمەك كېرەك» دېگەن داڭلىق قوشىقى بار . يىگىرمە كۈن چى-داڭ ، دۆەن جىياۋشۇمۇ بارغۇ ، بەلكى ماڭا ئېتىبار قىلار . يىگىرمە كۈن دېگەن نېمە ، كۆزنى يۇمۇپ - ئاچقۇچە توشۇپ كېتىدۇ . ماجۇرىننىڭ ئانىسى بىلەن ئايالىغا تاپىلاپ قويىمەن ، سىزگە ياردەم قىلىدۇ . بوپتۇ ، بېرىپ كېلەي .

— ئادىلەنى كۆچۈرۈپ ئەكېلىۋالىمەن .

— ياق ، ئۇنداق قىلماڭ ، رەقىپتىن ئۆزىڭىزنى تارتىڭ .

ئادىلە كۆچۈپ كەلسە، رەقىپ بۇ ئۆيدىن چىقمايدىغان بولۇۋالىدۇ.

ئىككى كۈندىن كېيىن بىز سەھەرلەپ يولغا چىقتۇق. گۈزەلئاي ئۆيدىن خوشلىشىپ چىققىنىمدا كۆزىگە ياش ئېلىپ تۇرۇپ:

— كالېندارغا ھەر كۈنى بىرنى سىزىمەن، يىگىرمە سىزىق بولغان كۈنى كەچ كىرگۈچە دەرۋازا ئالدىدا — شىپاڭدا يولىڭىزغا قاراپ ئولتۇرىمەن! — دېدى.

مەن ماڭاردا كىتابلىرىمدىن بىرنەچچىنى ئېلىۋالغانىدىم، مانا ھازىر چاققان تېڭىلغان يوق - تاقلىرىم ئۈستىدە ئولتۇرۇپ، ئۈستى برىزېنت بىلەن يېپىلغان قارا ماشىنىدا كېتىۋاتىمەن. مەن تېزرەك قايتىپ كېلىشنى تەقەززالىق بىلەن ئارزۇ قىلىۋاتقان لەنجۇ شەھىرى، بارغانسېرى مېنىڭدىن يىراقتا قالماقتا.

يېشىل چاتاللىق تۆپىلىكلەرگە تولغىماچ يوللار بىلەن يامىشىش، چۈشكە يېقىن سېپىل يېنىدىكى ئىككى قەۋەتلىك ئاشخانىدا چىۋىن بىلەن تالىشىپ تاماق يېيىشىۋاتقان، قەھەتچىلىك ئازابىدىن ئىنسانىي مېھماندوستلۇقنى بىر چەتكە قايرىپ قويغان ئادەملەرنى ئاچ ھالدا كۆرۈپ تۇرۇش، ئاندىن كېيىن ئۇماچتەك قويۇق ئېقىنى بىلەن قورقۇنچلۇق دولقۇن ياساپ، بىز چۈشۈۋالغان كېمىنى جەنۇبىي قىرغاققا ئىتتىرىۋاتقان تاۋخې دەرياسىغا قاراپ تۇرۇش، توتاش، لېكىن نامرات يېزىلار، تاشلىق، ئۈنۈمسىز تۆپىلىكلەر... مېنىڭدە نە زوق، نە زېرىكىش ھېسسى قوزغىمىدى. خىيالىم گۈزەلئاي بىلەن، مەن كەتكەندىن كېيىن ئۇ ئەينەككە قاراپ ئۇزاق خىيال سۈرۈپ ئولتۇرغاندۇ، چۈشتە ئۇنىڭغا تەسەللى بەرگىلى رەقىپ بىلەن ئادىلە كىرگەندۇ، مېنىڭ گۇمانخور كۆزلىرىمدىن قۇتۇلغان رەقىپ شەھۋەتخور، خۇپسەن كۆزلىرى بىلەن گۈزەلئايغا قانغۇچە قارىۋالغاندۇ، بەلكى ئۆز مەردلىكى ۋە دوستلۇق ساداقىتىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئىككى قىزنى ئېلىپ ئالىي ئاشخانىلارغا

ئېلىپ بارغاندۇ ، مەست بولۇۋېلىپ بەلكى گۈزەلئاينى قولتۇقلاپ ـ ماۋۇۋالغاندۇ...

قاراڭغۇ چۈشكەندە لىنشا شەھىرىنىڭ پەشتاقلىق سېپىلىدىن كىرىپ باردۇق ـ دە ، ئادىمى شالاڭ كوچىلىرىدىن ئايلىنىپ ئۆتۈپ ، ئىككى قەۋەتلىك مېھمانخانىنىڭ ئالدىغا كېلىپ توختىدۇق .

ئاخشىمىلا مەن گۈزەلئايغا خەت يازدىم :

«سالام ، مېنىڭ قىممەتلىكىم ! ئىشتىھايىم تېخىمۇ ئازايدى ، سىزنىڭ قولىڭىزدا پىشقان سامسىلارنى ئاغزىمغا سېلىپ قويىمەن ، لېكىن ھېچ نەرسە يېگۈم كەلمەيدۇ... مەن كۆرگەن ناھىيىلەردە ۋە مۇنۇ ئوبلاست مەركىزىدە قەھەتچىلىك بوراندەك ھۆۋلاپ ، بۇلۇڭ ـ بۇلۇڭلاردا قىدىرىپ يۈرىدۇ . بۇ يەرنىڭ مەخسۇسلا كەندىر تېرىلىدىغان بىر كوچىسىدىن ئۆتتۇق . بۇرنۇمغا گۈپپىدە كەندىر پۇرىقى ئۇرۇلدى . كوچا تۈزۈلۈشى غۇلجا شەھىرىنىڭ تەختىيۇن مەھەللىسىگە ئوخشايدۇ ، لېكىن كەندىر پۇرىقى ماڭا قۇم ئارىشاڭ يولىدىكى ئەمەنلىكنى ئەسلەتتى . يادىڭىزدا بارمۇ ، مەن كىچىك ۋاقتىمدا موللامدىن قېچىپ ئەمەنلىكتە ئۇخلاپ قالغىنىمنى سىزگە ھېكايە قىلىپ بەرگەندە ، سىز ماڭا ھېسداشلىق قىلىپ يىغلاپ كەتكەنىدىڭىز... بۇ يىغىڭىز شۇنچىلىك تەبىئىي ۋە سەمىمىي ئىدى . مەن كۆزلىرىڭىز ئارقىلىق ئېقىپ چىققان يۈرەك سۆيگۈڭىزنى ئالىقانلىرىم بىلەن سۈرتكەن ، بۇ ئىش باغچۇيداۋدەم ئېلىش ئورنىدا بولغانىدى... مانا بۈگۈنمۇ سىزنىڭ ئۈنچىدەك ياشلار مۆلدۈرلەپ تۇرغان ئاشۇ ئوماق كۆزلىرىڭىز ئالدىمدىن زادى كەتمەيدۇ . قاچان كۆرۈشىمىز ؟ مەن ئۈچۈن ناتونۇش ۋە سىرلىق بولغان زاڭزۇ يايلىقىدا نېمىلەرگە ئۇچرارمەن ؟ مەن ناھايىتى كۆڭۈلسىز ۋە بىئارام بولۇپ كېتىپ

بارىمەن . ماشىنىدىكىلەردىن بىرى : «بىلەمسىلەر ؟ ئىككى خىل ئادەملەر كېتىۋاتىمىز . بىرلىرى قىزىل ، بىرلىرى قارىلار . بەلكىم قىزىللار يىگىرمە كۈندە قايتار ، لېكىن قارىلار ئۈچ يىلسىز قايتمىغۇدەك» ، دېدى . ناۋادا مەن شۇ قارىلار قاتارىدا بولۇپ قالسامچۇ ؟ مەن ھەر خىل ئېھتىماللارنى ئويلاۋاتىمەن . دۆەن جياۋشۇمۇ مېنىڭ گۇمانىمغا قوشۇلدى ، چۈنكى كەلگۈچىلەرنىڭ بىر قىسمىغا قىشلىق كىيىم ئالغۇزغان ، بىر قىسمىغا ئالغۇزمىغان . ئۆزىڭىز بىلىسىز ، كادىرلار بۆلۈمىنىڭ ئادىمى ماڭا : «تويۇقسىز سوغۇق بولىدۇ ، پاختىلىق چاپان ، ئۆتۈك ، قولاقچا ئالغىن» ، دەپ ئالاھىدە تاپىلىدى ، سىزمۇ مېنى ئاياپ بۇ نەرسىلەرنى ئالغۇزدىڭىز . دۆەن جياۋشۇنىڭ ئېيتىشىچە ، تارىخي مەسىلىسى بارلارنىڭ ھەممىسىگىلا شۇنداق ئۇقتۇرۇپتۇ . ياشلار ئىتتىپاقى ئەزالىرى بىلەن پارتىيە ئەزالىرىغا گەپمۇ قىلماپتۇ . يالغۇز مەنلا مەسىلىسى بارلار قاتارىدا قوراللىنىپتىمەن... بۇ ئىش مېنى گۇمانغا سېلىۋاتىدۇ . سىزدىن قايتا - قايتىلاپ تىلەيدىغىنىم ، رەقىپتىن ئۆزىڭىزنى تارتىڭ... كېلەر ئايلىق مائاشىمدىن يىگىرمە سومنى بانكىغا قويۇڭ ، قولىڭىزغا ئوتتۇز بەش سومدەك تېگىدۇ . ماڭا ئون بەش سوم ئەۋەتسىڭىز يېتىدۇ . قالغان يىگىرمە سومنى ئۆز مائاشىڭىزغا قوشۇپ ئۆزىڭىزنى كۈتۈشكە سەرپ قىلىڭ . ھەرگىزمۇ رەقىپنىڭ سوۋغىلىرىغا تەلمۈرمەڭ...» .

خەتنى ئەتىسى شياخې ناھىيىسىدە قونغاندا يەنە داۋاملاشتۇردۇم :

«شياخې ناھىيىسى ، شياخې دەرياسىنىڭ بويىدا . ئوك

تەرەپ جەنۇبى جەينەك چوققىلىق تاغ، سول تەرەپ يېپىلاڭغۇ دەريا، بۇ يەر مۇنداق قارىماققا موڭغۇلكۈرەنىڭ كۆكسۇ بويىغا ئوخشايدۇ، لېكىن قارلىق چوققىلار بىلەن بوك قارىغايلار يوق. يەنە بىر قارىسا، غۇلجا شەھىرىنىڭ يېنىدىكى جىرغىلاڭغا ئوخشايدۇ، لېكىن بۇ يەرنىڭ تاغلىرى ئېگىز، دەرياسى كىچىك. ئىككى قەۋەتلىك مېھمانخانىسىنىڭ ئۆيلىرى قارىماققا غۇلجىدىكى ھاپىز ھاجىنىڭ سارىيىغا ئوخشايدۇ، لېكىن بۇ يەردە ساماۋار ۋە ۋارقىراپ تۇرغان مانتىپەزلەرنىڭ ئاۋازى يوق. يەنە بىر قارىماققا، تيەنجىننىڭ قالايمىقان بازىرىدىكى «نەنشى مېھمانخانىسى»غا ئوخشايدۇ، لېكىن ئۇنىڭدەك ھەشەمەتلىك ئەمەس... نېمىشقا كۆكسۇ بويى، ھاپىز ھاجىنىڭ سارىيىنى ئەسلىتىمەن؟ چۈنكى، سىزنىڭ ئۇ يەرلەردە يۈرگەنلىكىڭىز مېنىڭ ئېسىمدە. سىز ئۇ يەرلەر توغرىسىدا قىزىق ھېكايىلەرنى ئېيتقانىدىڭىز، «نەنشى مېھمانخانىسى»دا بولسا، بىز بىر كۈننى بىللە كۆڭۈللۈك ئۆتكۈزگەن... يول بويى كۆرگەنلىرىم ئىچىدە ئىككىمىزگە مۇناسىۋەتلىك نەرسىلەرلا مېنىڭ دىققىتىمنى قوزغىماقتا. بىزگە مۇناسىۋەتسىز نەرسىلەر خۇددى مەنىسىز خىيالدەك ئېسىمدىن تېزلا كۆتۈرۈلمەكتە. مەسىلەن، ئۈچ مىڭ لاما ياشايدىغان لابلوڭ بۇتخانىسى بۇ يەردىكى ئەڭ كاتتا ئورۇن بولسىمۇ، ئۇنىڭ تاش بىلەن قوپۇرۇلغان ھەيۋەتلىك قورۇقى، قورام تاشلاردىن ياسالغان ئىككى - ئۈچ قەۋەتلىك سۇر رەڭ بىنالىرى، ئۇزۇن قوڭۇر چاپانلارغا يۆگىنىۋالغان، بېشى پاكىز قىرىلغان، چىرايى سۇرلۇك لامالار مېنىڭ ھېچ دىققىتىمنى قوزغىيالمىدى... دېمەك، بۇ ئەھۋالدىن مېنىڭ سىزنىلا ئويلايدىغانلىقىمنى، سىزگە شۇنچىلىك جىق ۋاقتىمنى سەرپ قىلىۋاتقىنىمنى بىلسىڭىز بولىدۇ. تىلىكىم يەنە شۇ بىرلا — كېچە-

يوكوندوز مېندىلا ئۇيلاك، مېنى ئەندىشىگە سالىدىغان ئىشلاردىن ئۆزىگىزنى تارتىڭ...».

ئەتىسى يېشىل تۆپىلىكلەر ئارىسىدا شىمالغا قاراپ ئۇزاق ماڭدۇق. بىر - بىرىگە تۇتاشقان، پاكار چاتقاللار بىلەن چۇمكەلىپ كەتكەن تۆپىلىكلەر، خۇددى قولدىن قولغا ئۆتۈۋاتقان بىر خىل تاۋۇزدەك ئالدىمدىن تېز ۋە تەكرار ئۆتمەكتە. ناگان - ناگاندا تام ئۆيلەر ياكى كىگىز ئۆيلەر ئۇچرايدۇ - دە، ئۇ ئۆيلەردىن يالىڭاچ، بۇدۇر چاچلىرى چىگىشلىشىپ كەتكەن باللار، ئۇزۇن چاپىنىنىڭ بىر يېڭىنى سايماي ساڭگىلىتىپ، ئالدى تەرىپىنى ئوچۇق قويۇشقان ئاياللار يۈگۈرۈشۈپ چىقىپ، گەنىەن يايلىقنىڭ ئاچچىق شامىلىدا قارىدىغان يۈزلىرىنى پۈرۈشتۈرۈپ، چۈشىنىكسىز تىللار بىلەن ۋارقىرىشىدۇ. ئۇلارنىڭ دىقماق، يوغلۇق ئىندىلىرى خۇددى ماشىنىنى بوغۇۋېتىدىغاندەك ئەسەبىيلىك بىلەن ماشىنىغا ئېسىلىپ ھاۋشىيدۇ...

يايلاقنىڭ كۆل رەڭ - قوڭۇر تۇپىسىغا ئوبدان مىلىشىپ، چۈشتىن كېيىن گەنجا يايلىقىغا يېتىپ كەلدۇق ۋە بىزنىڭ چارۋىچىلىق مەيدانىمىز جايلاشقان كونا بۇتخانا ئالدىدا توختىدۇق. مەن شوپۇردىن سورىدىم:

— قاچان قايتىسىز؟

— ئەتە ياكى ئۆگۈن.

— خېتىم بار، ئالغاچ كېتەمسىز؟

— بولىدۇ.

مەن خېتىمنى مۇنداق ئاخىرلاشتۇردۇم:

... «قاراڭغۇ، تورۇسلىرى ئىسلاشقان كونا بۇتخانىنىڭ كۆن نۇرى چۈشمەيدىغان بۇلۇڭىدىن ماڭا ئورۇن تەگدى،

ئاستىمغا يۇمشاق كوكاتلارنى سېلىپ ، قارامتۇل خىش ئۇس-
تىگە ئورۇن سېلىۋالدىم . كەلگەن كۈنىمىزلا تۆپىلىككە چە-
قىپ ياڭيۇغا توپا يۇلەشكە كىرىشتۇق . بىرىنچى كۈنى كۆ-
ڭۈللۈك بولدى ، چۈنكى ھەممىلا نەرسە ماڭا يېڭى : ياپيېشىل
يايلاقمۇ ، قويچى قىزچاقنىڭ يېشىل قىرغاقتا تۇرۇپ تايىقىنى
پىرقىرىتىپ سوزۇپ ، ۋارقىراپ ناخشا ئېيتىشىمۇ ، ئەتراپتى-
كى قالايمىقان ، كۆرۈمسىز ئۆيلەردىن چىقىشقان يېرىم —
يالىڭاچ ئاياللارنىڭ بىزگە ئالدىيىپ قاراپ : «مىشگى !»[1]
دېيىشلىرىمۇ ، قوتازلارنىڭ يوغۇلۇق قوپۇرۇقلىرىنى تىك قىلى-
شىپ ئوقرۇقلاپ قېچىشلىرىمۇ ، جەنۇبتىكى سۈت رەڭ ، يۇپقا
تۇمان ئارىسىدا قارامتۇل يېشىل كۆرۈنگەن تاغنىڭ يامغۇردىن
كېيىنكى چىراي ئېچىشىمۇ ، ھەتتا تۆۋەندە ئاستا ئاقىدىغان
تىنىق سۇدىكى ئۇششاق بېلىقلارنىڭ ئادەمنىڭ پۇتىنى ئەيمەن-
مەستىن چىشلەپ بېقىشىمۇ... ھەممىسىلا يېڭى . لېكىن ،
سائەت يەتتىدىن ئۆتۈش بىلەن بۇتخانىنىڭ قىزىل دەرۋازىسى
ئېتىلدى . پاناق ، چىشاڭ ، ھىجايغاق چاڭجاڭ كولۇپ تۇ-
رۇپ مۇنداق دېدى :

— بۇ يەرلەر خاتىرجەم ئەمەس ، توپىلاڭ يېڭىلا تىنجى-
تىلدى ، تاغلاردا ئۆلارنىڭ قالدۇق كۈچلىرى بار . ئەتىگەنلى-
كى سەھەر تۇرىمىز ، ئەمما بالدۇر ياتىمىز ، ئۇن سائەت
ئۇخلاشقىمۇ رۇخسەت !

بىر تال شام تېزلا كۆيۈپ بولدى ، دۈملەنگەن قازاندەك
قاراڭغۇلۇق ئىچىدە تولغىنىپ ئون ئىككى سائەتنى خىيال ۋە
چالا ئۇيقۇ بىلەن ئۆتكۈزدۈم . كىتاب ئوقۇشقا بولسىمىغۇ
كاشكى... خىيالمۇ بىر بايلىق ، بىر كىتاب ، لېكىن ماڭا

[1] يامان دېگەن مەنىدە .

ئوخشاش كىتاب، تەھلىل، پىكىر ۋە مۇھەببەت بىلەن كۆن ئۆتكۆزىدىغان ئادەم ئۇچۇن، بۇ بىر ئازاب. بىلمىدىم، بۇ ئازاب قاچانغىچە داۋام قىلاركىنتاڭ!... ئەتىگەنلىكى كۆپچىلىك «سويۇزاڭبا»① بىلەن غىزالاندى، بۇ ئارپا تالقىنىنى سېرىقماي بىلەن كۆمىلاچ قىلىپ يەيدىغان تاماق ئىكەن. مەنمۇ ئېغىز تەگدىم، لېكىن ئاچ قورساقلا ئەمگەك قىلىشقا ماڭدىم. ئاش ۋاقتى بىلەن سوغىدىن بىر چىنە قېتىق ئېلىپ ئىچىۋىدىم، چاڭجاڭ نارازى بولدى:

— ئىسمىڭ نېمە؟

— ئەلا.

— ئەلا، ھىم، تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدىنىغۇ - ھە؟ سەن ياخشى ئىشلە، بۇ يەر ئىدىيە ئۆزگەرتىشكە ناھايىتى پايدىلىق. «كىتاب ئوقۇشقا شارائىت يوق»، دەپ ۋاراڭ - چۇرۇڭ قىلغان سەنغۇ؟ كىتابنى قايتىپ بېرىپ ئوقۇۋال، بۇ يەردە ئىككىلا ئىش بار: بىرى ئەمگەك، بىرى ئۇخلاش. يامغۇر ياغقان كۆنلىرى سىياسىي ئۆگىنىش بولىدۇ ياكى تۇرمۇش يىغىنى ئۆتكۆزۆلىدۇ. تەنقىد ۋە ئۆز - ئۆزىنى تەنقىد، زۆرۆر تېپىلغاندا، كۆرەش - پىپەن يىغىنلىرىمۇ بولىدۇ. قانداق، ياخشىمىكەن؟

— كىتاب ئوقۇشقا شارائىت بولمىسا قانداقسىگە ياخشى بولاتتى؟

ئۇنىڭ چىرايى پۇرۇشتى:

— ياخشى ئەمەسما، ئەمىسە؟

— ياخشى ئەمەس. ئون ئىككى سائەتنى قاراڭغۇ بۇتخانىدا خىيال بىلەن ئۆتكۆزۆش ياخشىمىدى، ئەمىسە؟ مەن كى-

---

① زاڭزۇ تامىقى.

تاپسىز بىر كۈنمۇ كۆڭۈللۈك ياشىيالمايمەن .

— ئەمگەك قىلماي ، تەييار ناننى يەپ يۈز يىل ياشاشقىمۇ تەييارغۇ دەيمەن؟ خىيال بىلەن دېگىنىنى ، سېنىڭ نېمىنى خىيال قىلىدىغىنىڭنى مېنى بىلمەيدۇ دەمسەن؟ شىنجاڭدىكى شېرىكلىرىڭمۇ قاراڭغۇ ئۆيدە يېتىپ ، ساڭا ئوخشاش خىيال بىلەن كۈنلەرنى ئۆتكۈزۈۋاتىدۇ !

مەن ئۇنىڭ قوپال ۋە بىمەنە گەپلىرىگە چىدىمىدىم :

— سەن تولا ۋالاقلىما ، مەن سېنىڭ چارۋا مەيدانىڭدا ئوتلاۋاتقان قوتاز ئەمەسمەن . بىلىپ قوي ، مەنمۇ ئەمگەكچى ، خەلققە مەنىۋى بايلىق يارىتىش ئۈچۈن كېچە-كۈندۈز باش قاتۇرۇۋاتقان ئەمگەكچىمەن . مېنىڭ قايسى شېرىكلىرىمنى بىلەتتىڭ ؟

— سەكرىمە !— دېدى ئۇ ماڭا قوللىرىنى شىلتىپ ، — سېنى ۋە سېنىڭ ساۋۇتوف - پاۋۇتوفلىرىڭنى ئاللىقاچان بىلىپ بولغانمەن . كېلەر - كەلمەيلا ئۇنىسى يامان ، بۇنىسى يامان دەيسىنا ، يامىنىنى ئەمدى كۆرىسەن تېخى ، ماڭ يۈگۈر ، بېرىپ ئەمگەك قىل ، ۋاقىت ئۇزۇن ، سېنىڭ بىلەن ئازادە سۆزلىشىۋالىمىز تېخى !...

جېنىم گۈزەلئاي ، مېنى پاجىئە ۋە كۆڭۈلسىزلىك كۈتۈپ تۇرۇۋاتقان ئوخشايدۇ . دوۋن جياۋشۇغا بۇ ئەھۋالنى دېۋىدىم ، دوۋن جياۋشۇ : «بىز سۈرگۈن قىلىنغانلار ئوخشايمىز . ساۋۇتوفقا سىزنى كىم چاتىدۇ ، ئەلۋەتتە ، رەقىپ . سىز ئۇنىڭغا ساۋۇتوف توغرىسىدا ئېيتقانمۇ ، ھە ، ئۇنداق بولسا چۈشىنىشلىك : كادىرلار بۆلۈمىمۇ ، ھېلىقى گاۋ فۇشۇجىمۇ بۇ ماتېرىيالدىن خەۋەردار . ئۇ ماتېرىيالدا ، جەزمەنكى سىزنىڭ ساۋۇتوف بىلەن سىياسىي ئالاقىڭىز بارلىقى ئىسپاتلان-

غان ، ھازىر بۇ ئىش تەكشۈرۈلۈۋاتقان بولۇشى مۇمكىن ، لېكىن سىزنى ئەيىبلەيدۇ ، قارىلىيالمايدۇ ، چۈنكى سىزنىڭ قەلبىڭىز ساپ . پارتىيە ئادىل ، بىز شۇنىڭغىلا ئىشەنسەك بولىدۇ ، دېدى . شۇنداق ، بۇنىڭدا شۈبھە يوق ، دېدىم مەنمۇ ئىشەنچ بىلەن .

... گۈزەلئاي ، جېنىم ، روھسىزلانماڭ ، بىلدىڭىزمۇ ، ئەمدى مەسىلە چۈشىنىشلىك ، ماڭا غەيرەت ، سەۋر ـ تاقەت ۋە سالامەتلىك تىلەڭ !

سىزنىڭ كۆزلىرىڭىزنى قىزغىن سۆيۈپ : ئەلا .
1961 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى »

مەن ئەمدى ئۆزۈمنىڭ نېمە ئۈچۈن كەلگىنىمنى چۈشەندىم ، شۇڭا يېگىچە تۇرمۇشقا ئادەتلىنىشنىڭ ، قېيىن شارائىتتىمۇ كۆ-ڭۈللۈك ، غايىلىك ياشاشنىڭ يوللىرىنى ئىزدىمەكتىمەن . مەن ھازىر كەم سۆز ، خىيالچان . يامغۇردىن كېيىنكى سۈزۈك ھاۋادا بوتخانا ئارقىسىدىكى تۆپىلىككە چىقىپ ، مەخمەلدەك يۇمشاق چۆپ ئۈستىدە ياتپاشلاپ يېتىپ «چىۋ ـ چىۋ» قىلىپ كۆتۈرۈلۈۋاتقان تورغايغا ، تاغ باغرىدا قانىتىنى سوزۇپ ئۈچۈپ يۈرگەن بۈركۈتكە ، يايلاقنىڭ يېشىل باغرىدىكى ئاق قويلارغا ئۆزىنى تەقلىد قىلىپ ، ئۇ يەر ـ بۇ يەرگە توپلاشقان پاختىدەك ئاپئاق بۇلۇتلارغا قاراپ خىيال سۈرىمەن . خىيالىمدا كەلگۈسى گۈزەل ھايات بىلەن قۇچاق-لىشىمەن ، ئۆزۈمنىڭ خەلققە بېرىدىغان مېۋەمنىڭ شىرىنلىكىنى تېتىپ ئۆزاققىچە ياتىمەن ۋە ئاخىر يېنىكلەپ ، خۇشخۇي ناخشام بىلەن ئورنۇمدىن تۇرىمەن ، چۈنكى ئۇيغۇر ناخشىسى غەملىك يە-گىتلىرىنىڭ سىردىشى ، ئۇ ئۆزىنىڭ ئانىلىق مېھرى بىلەن ساڭا تەسەللى ۋە كۈچ بېرىدۇ...

3

يىگىرمە ئۈچ كۈن بولغاندا لەنجۇدىن ماشىنا كەلدى ۋە ئەتە-سىلا قايتىشقا تېگىشلىك بولغانلارنى ئېلىپ قايتىدىغان بولدى. مەن سەھەر تۇرۇپ يۈك - تاقامنى تاڭدىم. بىز ماشىنىغا چىققاندىن كېيىن ياش چاڭجاڭ قولىنى كەينىگە قىلىپ، ماشىنىنىڭ يېنىغا كەلدى - دە:

— ئەلا، چۈش، سەن ھازىر قايتمايسەن! — دېدى.

— كادىرلار بۆلۈمى يىگىرمە كۈن ئىشلەپ قايتىسەن دېگەنتىغۇ؟

— ھازىرمۇ شۇ كادىرلار بۆلۈمىنىڭ پىكرى بويىچە ئىش قىلىۋاتىمىز، سەن قايتمايسەن.

— قايتىمەن!

— ئۇنىڭ يۈك - تاقىنى تاشلاڭلار، ئۆزىنى ئىتتىرىپ چۈشۈرۈۋېتىڭلار!

— نېمە، مەن گۇناھكارمىدىم!

— لاۋلەي، شياچياۋ، تاشلاڭلار، ئۇنىڭ يۈك - تاقىنى! لاۋيەن، ئۇ چۈشمىگۈچە ماڭما! قارا، بۇ مۇتتەھەمنى!

مەن چەكسىز خورلۇق ۋە يېتىملىك ھېس قىلدىم: «ئىلى دەرياسى بويىدىن بۇ ناتونۇش يايلاققا خورلانغىلى، دۆشكەلەنگىلى كەلگەنمىدىم. خەلقىم، ۋەتىنىم ئۈچۈن شان - شەرەپ ئىزدەپ ئىلىم - پەن ئۆگىنىش يولىدا تىرىشقىنىم گۇناھمۇ؟... ياق، بۇ بىر كىچىككىنە قارا بۇلۇت ئۆتۈپ كېتىدۇ، ئۇلارنىڭ دۆشكەلەش-لىرىنى ئاڭلاپ تۇرغۇچە چۈشۈپ كېتەي. ئاۋۇ دەۋەن جياۋشۈمۇ ئەللىكتىن ئاشقىنىغا قارىماي، خۇشخۇي، ئۈمىدۋار تۇرۇۋاتىدى-غۇ، مەن نېمىشقا مۇنۇ قىسقا يەم چاڭجاڭ ئالدىدا ئۆزۈمنىڭ ئۈمىدۋار، مەدەنىيەتلىك ئىكەنلىكىمنى كۆرسەتمەيمەن؟ ئۇ مې-

ىنىڭ كىم ۋە نېمە قىلىدىغان ئادەم ئىكەنلىكىمنى نەدىن بىلسۇن ، مېنىڭ غايەم ، ئوي - پىكرىم ئۇنىڭ دەپتىرىدە بولمىغاندىكىن ، ئۇنىڭ كاللىسىغا بىرى : «ئەلا يامان !» ، دېگەن ئۇقۇمنى قاچىلاپ قويغاندىكىن ، ئۇنىڭ ماڭا قوپاللىق قىلىشقا ھەققى بارغۇ !...»

مەن ماڭا تىكىلگەن ھېسداشلىق ، ئىچ ئاغرىتىش ، غەزەپ - نارازىلىق ۋە قىزىقىش... ئالامەتلىرى چىقىپ تۇرغان كۆزلەرگە بىرمۇبىر قاراپ چىقتىم ، خاپىلىقلىرىمنى بىردىنلا ئۇنتۇپ ، رولىـنى يەڭگۈشلىگەن ئارتىستەك ، ئورنۇمدىن تۇرۇپ زورىغا كۈلدۈم ۋە يۈك - تاقامنى يەرگە تاشلاپ ، ماشىنىدىن سەكرەپ چۈشـتۈم - دە ، چاڭجاڭغا قاراپ :

— ماڭا ئەمىسە ، ئون كۈنلۈك رۇخسەت بېرىڭ ، كىتابلىرىمـنى ئەكىلىۋالاي ، — دېدىم .

— رۇخسەت قىلىنمايدۇ .

— پىيادە بىر ئاي مېڭىپ بولسىمۇ ، بېرىپ كېلەمەن ، — دېدىم مەن كۈلۈپ تۇرۇپ ، — ئۇنىڭ ئۈستىگە ، مېنىڭ ئايالىم شىنجاڭغا بارماقچى ، مەن ئۇنى يولغا سېلىۋېتىپ كېلەي !

— رۇخسەت يوق !

— ئەلا ! — دېدى دۈەن جياۋشۇ يېڭىمدىن تارتىپ ، — يۈرۈڭ ، كېيىنرەك سۆزلىشەيلى ، ھازىرچە ئالدىرىماڭ...

ماشىنا يۈرۈپ كەتتى . مەن ئازاب بىلەن ئۇزۇن ساپلىق ئوتىغۇچنى مۈرەمگە سېلىپ ، يېشىل ئېدىرلارغا قاراپ ماڭدىم .

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن تۇرمۇش بىر ئىزغا چۈشتى . مەن ئەمدى يېشىل ئېدىردا پېتىپ كېتىۋاتقان قۇياشتىن قىزىل نۇر ئالغان ئورمانلار ، قىزغۇچ قوڭۇر قىيالاردىكى قۇشلار ئۇۋىلىرى ياكى يامغۇردىن كېيىن تاغ بېشىدىكى بۇلۇتلارنىڭ يايلاققا ئاستا چۈشۈشى ياكى يىراق تاغدا كۈل رەڭ بۇلۇتلار ئارىسىدا يالت - يۇلت قىزىللىق پەيدا بولۇپ ، بىردىنلا كۈل رەڭ بولۇتلارنىڭ

ئاقىرىپ يالتىرىشى… قاتارلىقلار بىلەن ھەپىلەشمەيمەن، يا بولمىسا زاڭزۇ ئاياللىرىنىڭ يالاڭ ئاياغ ھالدا ئۇزۇن سوغىلارنى دۈمبىسىگە تېڭىپ ئالدىراپ مېڭىشلىرى، بويىغا يەتمىگەن قىزلىرىنىڭ ئۆز ئۆيىگە ئىچ كۈيئوغۇللۇققا كەلگەن ياش بالا، يەنى بولغۇسى ئېرى بىلەن ئىت ئەگەشتۈرۈپ يۈرۈپ، يوتىلاردا ئىرماش - چىرماش بولۇپ ئويناشلىرى، يازدىمۇ زىخۋا (قىشلىق جۇۋا) كىيىپ يۈرىدىغان، چاچلىرى ئۆسكىلەڭ راھىبنىڭ بۇتخانىنى چۆرگىلەپ يۈرۈپ ھەر ئالتە - يەتتە قەدەمدە بېشىنى يەرگە قويۇپ، چۈشىنىكسىز بىرنېمىلەرنى ۋارقىراپ ئىبادەت قىلىشلىرى… قاتارلىقلارغىمۇ ھەيران قېلىپ قاراپ تۇرمايمەن. ئەتىگەنلىكى سەھەر تۇرىمەن - دە، قىزىل دەرۋازىنىڭ كىلىتاڭ ۋە قۇلۇپلىرىنى ئاچىمەن. بۇتخانىدىن بىردە تۆۋەندىكى سۇ بويىغا، بىردە يۇقىرىدىكى كۆل رەڭ قورام تاشلار يېنىدا مېڭىپ يۈرۈپ، ئىنگلىز تىلى يادلايمەن. مېنىڭدىن يۈز مېتىر نېرىدا دۈەن جياۋشۇ نېمىسچە «فائۇست»نى ئۈنلۈك ئوقۇپ، نېمىس تىلىنى مەشىق قىلىدۇ. كۈن بىر غۇلاچ كۆتۈرۈلگۈچە بىز شۇنداق قىلىمىز.

«ئاداشى…» دېگەن ئاۋاز ئاڭلانغاندىن كېيىن، مەن زاڭزۇلار ئىچىگە نەدىندۇر كېلىپ ئورۇنلىشىپ قالغان خۇيزۇ بوۋاينىڭ كەپىسىگە قاراپ ماڭىمەن. مېنىڭ تامىقىم شۇ يەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئەتىگەنلىكى ئالىقاندەك تاۋا نېنى بىلەن بىر چىنە قوتاز سۈتى ئىچىمەن - دە، كەم سۆز بوۋايغا رەھمەت ئېيتىپ، ھەمراھلىرىم بىلەن ئەمگەككە ماڭىمەن. ئەمگەك قىلىۋېتىپ كۆپرەك گۈزەلئاينى، ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولغان كۈنلەرنى، يىراقتىكى دوستلىرىمنى، مەن چوڭ بولغان يەرلەرنى — ئىلى دەرياسى بويىدىكى توقاي يېزىلىرىنى ئويلايمەن… خىيالمۇ بىر بايلىق، بەزىدە خىيال بىلەن خۇش بولالايسەن، بەزىدە خىيال بىلەن ھەممىگە قول يېتىدىغان بەختلىك ئادەم بولالايسەن، لېكىن خىيال مېنى كۆپرەك رەنجىتىدۇ. ماڭا ئاۋۋال لەززەت، كېيىن سېغىنىش، ھەسرەت ۋە

كۆڭۈل يارىسى قالدۇرۇپ ، بىردىنلا غايىب بولىدۇ . مەن بېلىمنى كۆتۈرۈپ ، بىردە شىمالغا — گۈزەلئاي تۇرۇۋاتقان لەنجۇ شەھىرى تەرەپكە ، بىردە غەربكە — مېنىڭ كىندىك قېنىم تۆكۈلگەن مېھرىبان يۇرتۇم — غۇلجا تەرەپكە قارايمەن . مېنىڭ كۆڭلۈمنى تېز چۈشىنىدىغان دۇەن جياۋشۇ مېنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرىدۇ :

— ناخشا ئېيتىڭ ، ئەلا ، ناخشا ئېيتىڭ ، سىزنىڭ ناخشىڭىز ماڭا بەك ياقىدۇ . ناخشىڭىزنى ئاڭلاۋېتىپ خىيالىمدا پەنجىم ، تۇرپانيۇزى ، جىلىيۇزىنىڭ ئاق ئۆرۈكلۈك باغلىرى ، ئۇنى ساز بۇلبۇل ، كاككۇكلىرى ، مېھماندوست ئۇيغۇر دېھقانلىرى ئارىسىغا كېتىپ قالىمەن... — دەيدۇ .

مەن غەمخورچۇمنى خۇش قىلىش ، ئۆزۈمنى غەمدىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ، مۇڭلىنىپ ئىلى ناخشىلىرىنى ئېيتىمەن :

ۋادەرىخا دەردى بىلەن ،
مەن ئادا بولدۇم نېتەي .
زەرۇ گۆھەرنى يىتتۈردۈم ،
تاپمىدىم ئەمدى نېتەي .
...

بارمىغاچقا ، يانمىغاچقا ،
يېگانە دەيدۇ يار مېنى .
بېشىدا پەرۋانە بولسام
مەستانە دەيدۇ يار مېنى .
...

كۆيە - كۆيە كۈل بولۇرمەن ،
ياغلىقىقا تۈگۈپ ئال مېنى .
ھەر سىغىنغاندا پۇراپ ،
يارىم ئېسىڭگە ئال مېنى .

چۈشتە سەي بىلەن قوناق ئۇنىدىن قىلىنغان ئۇماچ ئىچىمەن، چۈشتىن كېيىن يەنە ئەمگەك، كەچتە گۆش - مېيى يوق سۇيۇق-ئاش... كەچتە شام يورۇقىدا كىتاب ئوقۇش، خاتىرە ياكى ماقالە يېزىش... تاماقمۇ، ئىشىمىزمۇ مانا مۇشۇنداق تەكرارلىنىۋېرىدۇ. يايلاقنىڭ بىر - بىرىگە ئوخشايدىغان قويلىرىدەك، كۈنلەرمۇ ئاستا ۋە ھورۇنلۇق بىلەن ئۆتمەكتە... لېكىن مەن كۈنلەرنى ناخشا، خۇشاللىق بىلەن ئۇزاتماقتىمەن... مەن ھەر كۈنى ناخشا ئېيتىمەن، ناخشا مېنى باش - ئۇچى يوق خىياللاردىن، تىنجىقتا گىرىپلداپ ئارام بەرمىگەن قاشقا چىۋىنغا ئوخشاش جانغا تېگىدىغان غەملەردىن خالاس قىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مەن بوتخانا دەرۋازى-سىدىن چىقىپلا ناخشا باشلايمەن، ناخشامغا يۈرىكىمنى ئۆرتەۋاتقان مۇھەببەت، سېغىنىش، قايغۇ - ئەلەم ۋە كەلگۈسى توغرىسىدىكى ئارزۇلىرىم سىڭىپ كېتىدۇ. مۇڭلۇق ئاۋازىمغا كۆز يېشىم، قايناق ھېسسىياتىم ئارىلىشىپ كېتىدۇ. مېنىڭ ناخشامغا يەرلىك زاڭزۇلار زوقلىنىپ، ئات ئۈستىدە، قىرلاردا ياكى كۆرۈمسىز ئۆيلىرىنىڭ ئىشىكىدە تۇرۇشۇپ باشمالتىقىنى كۆرسىتىپ:

— لى لاڭ نو شاگى[1]...

— لى ۋا! لى ۋا![2]— دەپ ۋارقىرىشىدۇ.

مەن ھەرنېمىگە قىزىقىدىغان ھەۋەسكار ياش بولغىنىم ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ تىلىنى ئۆگىنىشكىمۇ قىزىقىمەن، مەخسۇس بىر دەپتەرگە زاڭزۇچە سۆزلۈكلەرنى يېزىپمۇۋالدىم. مانا ھېلىقى ئىچ كۆيسۇغۇل بىلەن ئوينىشىدىغان قىز چىم بىلەن قوپۇرۇل-غان پاكار قورۇقتىن بېشىنى كۆتۈرۈپ ماڭا قاراپ قاقاقلاپ كۈلدى ۋە:

---

① ياخشى ئېيتىدىكەنسەن.

② ناخشىچى، ناخشىچى.

— ئارۇ، ئارۇ، چۇ نىياڭ چى سىر[1]؟— دەپ سورىدى.

— نى نىياڭ ئەلا.[2]

— ها... ها... ها... ئارۇ، چاۋنى گى چىم ناچىق[3]

— گاجىڭ چى، گاجىڭ چى، شىماۋ،[4]— دېدىم مەن قولۇمنى كۆكسۈمگە قويۇپ. قىزنىڭ ئەتراپىغا بالىلار ئولاشتى. ئۇلار مېنى ئۇزىتىپ:

— دىمۇش، دىمۇش![5]— دەپ ۋارقىراشتى.

ھېلىقى قىز ھەر كۈنى يولۇمنى تورايدۇ، مېنىڭ بىلەن سۆزلىشىدۇ، بەزىدە قولۇمنى تۇتۇۋېلىپ خېلى يەرگىچە ئېسىلىپ بارىدۇ. يېرىم يالىڭاچ كىيىنگەن قارا، قىزىل يۈز بالىلار، يۇڭ-لۇق ئىت ۋە ئۆيدە باققان ئوغلاق، قوزا، موزايلارمۇ بالىلارغا ئارىلىشىپ مېنى ئېتىزغا ئۇزىتىشىدۇ. مەن ھەر كۈنى شۇلارنى كۆرۈشكە، ئېتىزدا ناخشا ئېيتىشقا، سۇ بويىدا راھەتلىنىپ يۇيۇ-نۇشقا؛ چۈشلۈكى قايتىپ كېلىپ ئالدىراپ يۈرۈپ بۇتخانىنى تازى-لاشقا، قالغان ئۈچ ھەمراھىم — لاۋياڭ، مى جياۋشۇ، دۇەن جياۋشۇلار بىلەن ئىلىم - پەن، ۋەزىيەت، تۇرمۇش بىلىملىرى ھەققىدە پاراڭلىشىشقا، ئاندىن كىتاب ئوقۇشقا ئالدىرايمەن...

مەن تولستوينىڭ «تىرىلىش» دېگەن رومانىدىن تۇرمىدە يالغۇز ياشاۋاتقان ئادەمنىڭ چېۋىن بىلەن دوست بولۇپ خېلى ئۇزۇن ۋاقىتنى ئۆتكۈزگىنىنى ئوقۇغانمەن. ئىنسان ئۈچۈن بىر مەھەل زېرىكىشلىك ياكى يىرگىنچلىك كۆرۈنگەن شارائىت، ۋا-قىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن سېنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈللۈك ۋە گۈزەل بولۇپ قالىدىكەن. مەن بىر ئايدىن كېيىن بۇتخانىغا ئۆگىنىپ قالدىم.

---

① ئېتىڭ نېمە؟
② ئېتىم ئەلا.
③ ھەي، بىزنىڭ ئۆيگە كىر.
④ رەھمەت، رەھمەت، قىزچاق.
⑤ خوش، خوش...

قاپقارا تام ، قارىيىپ كەتكەن كۆك خىشلىق يەر ، مايلاشقان تۈۋ-رۈك ، ئىس ۋە چاڭ - توزاندىن قارا قوڭۇر تۈسكە كىرگەن تورۇسلارمۇ ماڭا چىرايلىق ۋە مەنىلىك تۇيۇلىدىغان بولدى . ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى زالنى پاكىز سۈپۈرىمىز - دە ، سۇ چېچىپ قويىمىز . جەنۇبقا قارىغان خىرە ئەينەكلىك تۆپە پەنجىرىدىن چۈش-كەن كۈن نۇرىدا ، بىزنىڭ رەتلىك تىزىلغان ئورۇن - كۆرپىمىز ، كىيىمكلەردىن ياسالغان يېزىقچىلىق ئۈستىلىمىز ۋە ئۇنىڭ ئۈستى-دىكى كىتابلىرىمىز يورۇيدۇ . قۇياش نۇرى چۈشكەن ھەرقانداق يەردە ھايات ۋە گۈزەللىك بولىدىكەن ، بىز قۇياش بىلەن ئىللىغان ياتىقىمىزدا ئۇخلىدا يېتىۋېلىپ ، ئەمگەك بىلەن ھارغان ، ناچار غىزا-دىن ماغدۇرسىزلانغان ئاياغلىرىمىزنى ئۇزۇن سوزۇپ ، كەلگۈسى ھەققىدە ئىشەنچ بىلەن سۆزلىشىمىز :

— مەن يەنە ئون بەش يىل خىزمەت قىلالايمەن ، — دەيدۇ مى جياۋشۇ قېرىلىققا تەن بەرمەي ، — تولستوي ئاتمىش بىر يېشىدىن يەتمىش بىر يېشىغىچە «تىرىلىش» نى يازغان . تولستوي-نىڭ ئەڭ ياخشى ئەسىرى ، ئەلۋەتتە «تىرىلىش» ، كۆردۈڭلارمۇ ، كەچ كۈزدە پىشقان مېۋە قانداق تەملىك .

— مى جياۋشۇ ، روھىڭىز ياخشى . لېكىن ، — دەيدۇ دۇەن جياۋشۇ تاقىر بېشىنى سىلاپ قويۇپ ، — لېكىن ئىزاھاتىڭىز جايىدا بولمىدى ، تولستوينىڭ ئەڭ ياخشى ئەسىرى «ئۇرۇش ۋە تىنچلىق» .

— نېمە ، نېمە ؟ — دەيدۇ مى جياۋشۇ غاڭزىسىغا كۆك تاماكى-نى بارمىقى بىلەن بېسىپ تۇرۇپ ، — سىز مېنى ئەمدى قولىڭىز-دىن ھېچ ئىش كەلمەيدۇ دەپ ئويلاۋاتامسىزا ؟ يۈز نەچچە مىڭ مىسرادىن ئوشۇق «جاڭگىر »نى ئۆز قولۇم بىلەن خەنزۇچىغا تەر-جىمە قىلماقچىمەن ، تېخى سىزدىن تۈرك تىلىنى ئۆگىنىپ ، «ما-ناس» داستانىنى ئوقۇماقچىمەن .

بۇ ئۆز ھاياتىنى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ خەلق داستانلىرىنى تەتقىق قىلىشقا بېغىشلىغان قېرى جياۋشۇنىڭ سۆزىدىن مەنمۇ ، مېنىڭ ئۇنىڭ تەرىپىمدىكى بولۇڭدا ئولتۇرۇۋېلىپ «ئانتى - دىيۇرىڭ» نىڭ ئىچىگە ئۇششاق قەغەزلەرنى قىستۇرۇۋىش بىلەن ئاۋارە بولۇۋاتقان لاۋياڭمۇ تەسىرلەندۇق . لاۋياڭ سىياسىي كافېدرانىڭ مەسئۇلى ، ئۇمۇ «ئوڭچىل جىخۇيجۇيى» خاتالىقى بىلەن بۇ يەرگە چۈشۈرۈلگەن . ئۇ ئارىمىزدىكى بىردىنبىر پارتىيە ئەزاسى .

— مى جياۋشۇ !— دېدى لاۋياڭ كۆزىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان چېچىنى قولىنىڭ كەينى بىلەن يۇقىرىغا تۇرتۇپ قويۇپ ،— دۇنيادىكى ئەڭ ئۇزۇن داستان «ماخاپخاراتا»① مۇ ياكى «جاڭگىر» مۇ ؟

— «ماخاپخاراتا» ئۇزۇن ، لېكىن ئۇ رەتلىنىپ بولدى ، «جاڭگىر» تېخى رەتلىنىپ بولمىدى . «جاڭگىر»نىڭ كىرىش قىسمىلا مىڭ مىسرادىن كۆپ ، جەمئىي ئەللىك قىسمىدىن ئاشىدۇ . دۇنيادا يۇنان ، ھىندىستاندىن باشقا دۆلەتلەردە قەھرىمانلىق داستانى يوق دېيەرلىك . بىزنىڭ جۇڭگونى ئالساق ، خەلق ئېغىز ئەدەبىياتىدا بىز خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەرگە يەتمەيمىز . شۇنداق ئەمەسمۇ ، دوەن جياۋشۇ ؟ ئۇيغۇرلارنىڭمۇ قەھرىمانلىق داستانلىرى بارمۇ ؟

— بار ،— دېدى دوەن جياۋشۇ ، ماڭا قاراپ قويۇپ .

— مەن يەنە ئون يىلدىن كېيىن تۈرك تىلىنى ئۆگىنىمەن- مەن ،— دېدى مى جياۋشۇ ،— تۈرك تىلى ، موڭغۇل تىلى ، ياپون تىلىنىڭ گراماتىكىدا ئوخشاشلىقى بار . مەسىلەن ، جۈملىدە ئىگە باشتا ، خەۋەر ئاخىرىدا كېلىدۇ ، راستمۇ ئەلا ؟

— ھەئە ، ئوخشاشلىق بار ،— دېدىم مى جياۋشۇغا

---

① ھىندى داستانى .

قوشۇلۇپ ،— تۈرك تىلىدىكى نۇرغۇن ئاتالغۇلارنى موڭغۇللار ھا-
زىرمۇ قوللىنىۋېتىپتۇ . مەن مۇناسىۋەتلىك كىشىلەر بىلەن دائىم
ئاتالغۇلار ئۈستىدە سۆزلىشىمەن . بىز ھازىرغىچە ئورتاق قوللىنى-
ۋاتقان ئاتالغۇلاردىن يۈز نەچچىسىنى يېزىپ چىقتۇق…

— مى جياۋشۇ ، نەچچىگە كىردىڭىز ؟— دەپ سورىدى لاۋياڭ
بىردەم خىيال سۈرگەندىن كېيىن .

— ئىككى كەم ئاتمىشقا ، دۇفۇ بۇ يېشىدا ۋاپات بولغان ،
بالزاك ، مۇپاسسان ، بايرون ، پۇشكىن ، گوگول ، بېلىنسكىي ،
چېخوفقا ئوخشاش نۇرغۇن داڭلىق ئەدىبلەر ، مېنىڭ بۇ يېشىمغىچە
ياشىمىغان ، ھەتتا جاھاننى زىلزىلىگە سالغان لېنىنمۇ مېنىڭ يې-
شىمغا كەلگەن ئەمەس . لۇشۈنمۇ نۇرغۇن ئىشلارنى قىلىۋېتىپ
دۇنيادىن ئۆتكەن . مەن ھازىرغىچە نېمە قىلدىم ؟ كىتاب ئوقۇدۇم ،
بەي جۈيىنىڭ ئىككى مىڭ سەككىز يۈز مىسرادىن ئوشۇق شېئىرى-
نى چالا قويماي يادلىدىم . ئەمدى راسا ئىشقا كىرىشىۋاتقاندا ، مېنى
گومىنداڭچى ئەمەلدارلار بۇ يەرگە ئەكېلىپ قويدى . ئەمەلدار بول-
غىنىم راست ، گومىنداڭغا كىرگىنىم ، ئۇنىڭ خىزمىتىنى قىلغى-
نىممۇ راست ، لېكىن مەن سوتسىيالىزمنى ھاياتىمدىكى ئىللىق
باھار دەپ قارايمەن . بۇ باھاردا ، ئەلۋەتتە ، چېچەكلەپ مېۋە بېرە-
لەيمەن . يەنە ئون بەش - يىگىرمە يىل ئىشلىيەلەيمەن ، لېكىن
ئىنسان قېرىغاندا كۈچىدىن قالىدىكەن ، ئەلادەك چاغلىرىمىز ئۆ-
تۈپ كەتتى . قاراڭلار ، ئەلا كېچىلىرىمۇ ئوقۇيدۇ ، يازىدۇ ، پىكىر-
لىرى چوڭقۇر ، غەيرىتى زور ، ئىشەنچىسى چوڭ . بىلىمى مول
بىر ئادەم بولۇش ئۈچۈن ، ئەلادەك بولۇش كېرەك . ئۇنىڭ تاللىغان
يولى ، مېنىڭچە ، توغرا . مەن ياشلىقىمنى بىلىمگە ئىنتىلىشكە
بېغىشلىغان ، لېكىن قىزلارغا سەرپ قىلىۋەتكەن ۋاقتىم بەك كۆپ
بولۇپ كەتتى…

ئۇ غاڭزىسىغا يەنە تاماكا باستى ، ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ

قويۇپ كۆكۈچ، قېلىن كالپۇكىنى مىدىرلاتتى، ئاندىن قولى بە-
لەن كۆزلىرىنى سۈرتتى. دۇەن جياۋشۇ ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدى:
— قانچە قىزغا ئاشىق بولغانىدىڭىز، مى جياۋشۇ؟
— ئۈچ، — دېدى ئۇ ئۈچ بارمىقىنى كۆرسىتىپ، —
ئىككىسىگە مەن ئاشىق بولغان، لېكىن ئۇلار ماڭا قاراپمۇ قويما-
غان. بىرىنچىسىگە ئاشىق بولغىنىمدا يىگىرمە ئىككى ياشتا ئى-
دىم، ئىككىنچىسىگە يىگىرمە سەككىز يېشىمدا ئاشىق بولدۇم.
بىرىنچىسى سودىگەرنىڭ قىزى، ئىككىنچىسى ئوقۇتقۇچىمنىڭ ئا-
يالى ئىدى.
— ئۈچىنچىسىچۇ؟ — دەپ كۈلدى دۇەن جياۋشۇ، — ھازىرقى
خانىمىڭىزمۇ؟
— نەدىكىنى؟ — دېدى مى جياۋشۇ ئايىغىنى ئالدىرىماي يېشى-
ۋېتىپ، — بۇ ئايالىمنى زادىلا ياخشى كۆرمىگەنمەن، كىم بىلىدۇ،
ئاتمىشتىن ئاشقاندا، مۇھەببەت تۇيغۇسى ئۆلگەندە ياخشى كۆرمەي-
مىكىنتاڭ. ياخشى كۆرۈشمىسەكمۇ ئۈچ بالىلىق، ئىككى نەۋرى-
لىك بولدۇق، بىرەر قېتىممۇ سەن - پەن دېيىشمىدۇق. نۇرغۇن
ئادەملەر ئۆزى ياخشى كۆرمەيدىغان ئاياللارنى ئالىدۇ. ئۇلار مۇھەب-
بەتسىزمۇ ئىناق، بەختلىك ياشاۋېرىدۇ. مەن ئەنە شۇلارنىڭ بى-
رى. ئۈچىنچىسى دەمسىز؟ ھەي، مەن ئۆيلەنگەندىن كېيىن مۇشۇ
ئايالىمنىڭ يىراق بىر تۇغقىنى بىزنىڭكىدە يېتىپ - قوپۇپ ئوقۇ-
دى. شەيتان قىز ماڭا كۆيۈپ قاپتۇ، مەنمۇ كېيىن ئۇنى ياخشى
كۆردۈم. ئۇنتۇلغۇسىز دەرىجىدە... ھەي، ياشلىقتا ئىنسان نېمە-
لەرنى قىلمايدۇ؟ يوشۇرۇنچە ئۇچرىشىپ يۈردۇق... ئەمدىلا كې-
چىك خوتۇنلۇققا ئالاي دەپ تۇرغىنىمدا ئازادلىق بولدى. راست
گەپنى ئېيتسام، مەن يېڭى جەمئىيەتنى ياخشى كۆرىمەن، يېڭى
جەمئىيەت ماڭا ئىشلەشكە زېمىن ھازىرلاپ بەردى. مەن پەس
ئارزۇ - ھەۋەسلەردىن پۈتۈنلەي قول ئۈزدۈم، لېكىن ياشلىق

ئىسراپ بولدى . مانا ئەمدى كەچ قالغان بازارچىدەك دۇنيادا بىرەر ئىز قالدۇرۇشنىڭ كويىدا ئىشلەۋاتىمەن .

— شۇنداق قىلىپ ، ھېلىقى ئايالىڭىزنىڭ تۇغقىنى ، يەنى سىزنىڭ ئاشىقىڭىز بارمۇ ھازىر ؟

— بار...— ئۇ ئوڭدا يېتىپ جاۋاب بەردى .

— نەدە ؟

— ھە... ھىم...

— مەخپىيكەن ـ دە ؟

— نېمىسى مەخپىي بولسۇن ،— دېدى مى جياۋشۇ غودۇڭشىپ تۇرۇپ ،— بىزنىڭ دوختۇرخانىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولۇپ كەلگەن لى لەنيىڭچۇ !

— ھوي ... — دېدى لاۋياڭ چۆچۈپ بېشىنى كۆتۈرۈپ ،— لى لەنيىڭ بىزنىڭ خې شۇجىنىڭ ئايالى ئەمەسمۇ ؟

— ھىم... ھە ، ئەلا ، «يېۋگېنىي گراندې» سىزدىمۇ ؟ ئۇنداق بولسا «سوت»[1] نى ماڭا بېرىڭ...

مەن ئۇنىڭغا كىرلىشىپ كەتكەن كىتابنى ئاپىرىپ بەردىم . ئاچچىق تاماكا ئىسىدىنمۇ ياكى تاتلىق ئەسلىمىدىنمۇ بىلمىدىم ، ئۇنىڭ كۆزىگە ياش كەلگەنىدى .

مەن ئورنۇمدا ئوڭدا يېتىپ لى لەنيىڭ ئىسىملىك دوختۇرنىڭ ئوبرازىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈردۈم : بۇدۇر چاچ ، تولۇق ، ئاق يۈزلۈك ، قارا كۆك سوكنىدىن ئۇستىۋاش كىيگەن خۇشخۇي ئايال خىيالىمدىن غىل ـ پال ئۆتتى...

كېلىپ بىر ئايدىن كېيىن تاللىنىپ قالغان بىز تۆت ئادەم كەچكىرگىچە يېشىل ئېدىرلاردا ياڭيۇغا توپا يۆلەيمىز ، ئارپا ئارىدىسىدىكى ئوتلارنى ئوتايمىز ، بەزىدە زەمبىل بىلەن قوتانغا چىم

---

① «سوت» — ئاۋستىرالىيە يازغۇچىسى كاپكا (1883 — 1924) نىڭ ئەسىرى .

توشۇيمىز ، بەزىدە قوتازلارنىڭ لىڭگىرچاقلىرىنى تۇتۇپ مىنىۋې-لىپ ، تاغ ئېچىگە بېرىپ ئوتۇن ئەكېلىمىز ، بەزىدە بولسا قوتاز تېزەكلىرىنى يىغىمىز... نېمىلا قىلساق تۆتىمىز بىللە ، ئارىمىزدا قىلىشمايدىغان گەپ يوق . يالغۇز لاۋياڭلا كەم سۆز ، پاپىروسى تۈگىگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇ پات - پات مى جياۋشۇنىڭ غاڭزىسىنى سورايدۇ - دە ، كۈلۈپ قويۇپ :

— قاچان قايتۇرىدۇ بىزنى ، پاھ ، ھېچبولمىسا ئۆيىمىزگە ئاپىرىپ كەلسىچۇ ... — دەپ قويىدۇ .

8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى بىز ئارپا ئورمىسىنى باشلىۋەتتۇق . لاۋياڭ ئىككىمىز خېلى ئورۇيمىز ، ئىككى جياۋشۇ ئولتۇرۇۋېلىپ كىتىرلىتىپ ئورۇيدۇ . بىزنىڭ يېنىمىزغا ھىجايغاق چاڭ-جاڭ پات - پات كېلىپ تۇرىدۇ . ئۇ مېنىڭ دېھقاندەك ئورغاق سالغىنىمغا زوقلىنىپ قارايدۇ - دە ، كۆزلىرى يوقاپ ، چىشلىرى-نىڭ قىزىل گۆشلىرى پۇلتايغىچە ھىجىيىدۇ :

— ياخشى ، ئەلا ، سەن ئەمگەكچى ئىكەنسەن !

— سەن مېنى نېمىدەپ ئويلىۋىدىڭ ، ئەمىسە ؟

— ھېچنېمە ، قارىماققا ، سەن...

— بۇرژۇئا زىيالىيسىغا ئوخشايدۇ دېمەكچىمۇ ؟— دەپ سورى-دى لاۋياڭ بېشىنى كۆتۈرۈپ .

— مەن سىلەرنى نەدىن بىلەي ،— دېدى ئۇ ئالە-يىپ ،— باشقىلار نېمە دېسە ، شۇنى دەيمىز - دە !

چاڭجاڭ كەتكەندىن كېيىن لاۋياڭ قىرغاقتا ئولتۇرۇۋېلىپ لوناچارسكىي بىلەن پلېخانوفنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت نەزەرىيىلى-رى ئۈستىدە ئۇزاق سۆزلىدى . ئۇنىڭ سۆزى تۈگىمەي تۇرۇپلا ، يىراقتىن كېلىۋاتقان ماشىنا كۆرۈندى . بۇ يەرگە پوچتا كەلمەيدۇ ، گېزىت ، خەت - خالتىلىرىمىزنى بىر ئايدا بىر كېلىدىغان مەكتەپ ماشىنىسى توشۇپ بېرىدۇ . بىز كىچىككىنە ئورغاقلىرىمىزنى ئې-

ئۈمزىغا تاشلاپ ، ماشىنىنىڭ ئالدىغا قاراپ ماڭدۇق . مېنىڭ يۈرىكىم ھاياجاندىن دۈپۈلدىمەكتە . مانا ھازىرلا گۈزەللىكىنىڭ سىڭىلىسى ۋە مۇھەببەت بىلەن تولغان خېتىنى ئوقۇيمەن ، ئۇنىڭ ماڭا ئوت بولۇپ تۇيۇلىدىغان ھارارەتلىك قولى بىلەن پۈتكەن خالتىسىنى قولۇمغا ئالىمەن . يەنە كىملەردىن خەت كەلدىكىن ، بىزنى قايتىڭلار ، دېگەن خەۋەر كەلدىمىكىن ، گۈزەللىكىي ، مەن ئېيتىپ بەرگەن ھېلىقى كىتابلارنى ئەۋەتتىمىكىن... سوئاللار بىر - بىرىگە ئۇرۇن بەرمەي مېڭەمدە تەكرارلىنىدۇ . ئاياغلىرىم ئوقتىن ئۈركۈگەن بۆجەنىنىڭ پۇتلىرىدەك چاقىقانلاشقان ، خۇددى بايرامغا ياسانغان بالىدەك خۇشالمەن ، مانا ھەمراھلىرىمدىن بۇرۇن ماشىنىنىڭ يولىنى توستۇم ، ماشىنا توختىدى . كابىنكىدا ھېلىقى تونۇش شوپۇر ، ئۇنىڭ يېنىدا مەكتەپ قوغداش بۆلۈمىنىڭ خادىمى ئولتۇراتتى . ئۇ ماڭا سۇسلا باش لىڭشىتىپ قويدى ، مانا شۇ بىرلا ئىشارە بىلەن مەكتەپكە قايتىش نىيىتىم تۇپىاندەك تۇزۇپ كەتتى . خەت - خالتا بارمىدۇ دەپ شوپۇرنىڭ ئاغزىغا قارىدىم :

— خالتاڭ بار !— دېدى شوپۇر ماشىنىنىڭ ئۈستىنى قولى بىلەن شەرەت قىلىپ ،— ئايالىڭ سالام ئېيتتى ، خەتمۇ ئەۋەتتى...

مېنىڭ كۆزلىرىم تۇمانلاشتى . كۆز ئالدىمغا ياسىداق ئۆيۈم ، چىرايلىق ئايالىم ، گۈزەل شەھەر ، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش كەلگەندى .

مەن ماشىنىنىڭ كەينىدىن قاتراپ «بۇتخانا» ئالدىغىچە كەلدىم . ماشىنىنىڭ كەينىدىن كۆتۈرۈلگەن چاڭ ئارىسىدا باللار ، ئىتلار پەرۋانىلەردەك يۈگۈرۈشۈپ يۈرۈشەتتى .

يۈك - تاقنى چۈشۈرۈشكە پىدائىي بولۇپ بىرىنچىسىگە ماشىنىغا مەن چىقتىم . بىز ھېرىپ - تەرلەپ يۈرۈپ ئۇن ، كۆكتات ، سوقما تاش ، پەن ، توشۇك ، زەمبىللەرنى يەرگە چۈشۈردۇق ۋە

ئورنى ـ ئورنىغا جايلاشتۇردۇق . شۇنىڭدىن كېيىنلا شوپۇر ماڭا بىر خالتا ، ئۈچ پارچە خەت بەردى . كونۋېرتىنىڭ سىرتىغا ئالدىراپ قارىدىم : بىرى ھاشىردىن ، بىرى گۈزەلئايدىن ، يەنە بىرى رازىيەـ دىن كەلگەن خەتلەر ئىكەن . خالتىنى ياتاققا تاشلىدىم ـ دە ، خەتلەرنى ئېلىپ ئارپىلىققا — يالغۇز يەرگە قاراپ يۈگۈردۈم .

ئاۋۋال گۈزەلئاينىڭ خېتىنى ئاچتىم :

«قىممەتلىكىم ئەلا ، بارمۇسىز ؟ بار بولسىڭىز ، سالامەتـ مۇسىز ؟ نېمىشقا سىزدىن خەت كەلمەيدۇ ؟ ياكى مېنى ئۇنـ تۇپ قالدىڭىزمۇ ؟ مەن سىزگە قانچىلىك كۆز يېشىم ئاققىنىـ نى ھېسابلاپ بەرمەكچى ئەمەسمەن ، ئېشقىلىپ كۆز يېشىم ئاقمىغان بىرمۇ كۈن يوق . مانا بىر ئاي بولدى ، خىزمەتكە بارمىدىم ، ئۆزۈم ماغدۇرسىز ، بېشىم قايىدۇ ، پۈتۈن ـ پۈـ تۈن كېچىلەرنى خىيال بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىمەن ، تامىقىم ناھاـ يىتى ئازلاپ كەتتى . ئادىلە ھەر كۈنى كېلىپ يوقلاپ تۇرۇۋاـ تىدۇ ، رەقىپكاممۇ پات ـ پات دېگۈدەك يوقلاپ كېلىدۇ . بىر كۈنى چۈشنىڭ ئالدىدا سىزنىڭ سۈرىتىڭىزگە قاراپ ئولتۇرـ سام ، تۇيۇقسىزلا رەقىپكام كىرىپ كەلدى . پۈتۈن زالدا باشقا بىرى يوق . مەن قورۇنۇپ چىراي ئاچمىدىم . شۇنداق بولسىـ مۇ ، ئۇ ئادەم گەپمۇ قىلماي كەينى ـ كەينىدىن تاماكا چېكىپ يېرىم سائەتتەك ئولتۇردى . بىركەمدە ئورنىدىن تۇرۇپ كۆـ زۈمگە قارىدى :

— نېمانچە ئورۇقلاپ كەتتىڭىز ؟ — دېدى ماڭا يېقىنلاپ .

مەن بىرنېمە دېگۈچە ، ئۇ تۇيۇقسىزلا ئۇنىڭ بىلىكىمدىن تۇتۇۋالدى . مەن قولۇمنى قاچۇرۇشقا ئۈلگۈرەلمىدىم . تاتىـ رىپ كەتكەن ئوخشايمەن ، پۈتۈن بەدىنىم مۇزلىغاندەك بولۇپ

تىلىم گەپكە كەلمەي قالدى .

— قورقماڭ ،— دېدى ئۇ قولۇمنى چىڭ تۇتۇپ ۋە سىلاپ ،— سىز مېنىڭ ئۆز سىڭلىم ، مېنىڭدىن يامانلىق كۆتمەڭ ، سىزگە ئىچىم ئاغرىيدۇ ، قاراڭە ، قوللىرىڭىز بىر تېرە ، بىر ئۇستىخانلا بولۇپ قاپتۇ . تومۇرلىرىڭىزدىكى سۇس قانلارمۇ كۆرۈنەي دېمەيدۇ . ئەلانى ئەكەلدۈرۈپ بېرەيمۇ ، ئەمما قولۇمدىن كېلىشى ناتايىن . شۇنداق بولسىمۇ ، سىز ئۇچۇن مەن ئۇنىڭ يولىدا ماڭىمەن…

— ئۇنىڭ نېمە گۇناھى بار ئىكەن ؟— دېدىم لاغىلداپ تىترەپ تۇرۇپ ،— سىز بىلىسىزغۇ ، ئۇ ئاق كۆڭۈل ، ۋىجدانلىق ئادەم !

— بۇنىڭدا گەپ يوق . ئۇ بىزنىڭ غورۇرىمىز . مەن ئۇنىڭ بىلەن پەخىرلىنىمەن ، لېكىن تەشكىل ئۇنىڭ مەسىلىسىنى ماڭىمۇ ئېيتمىدى . كادىرلار بۆلۈمىدىكى بىر يېقىنىمنى كوچىلاپ كۆردۈم . ئۇنىڭ ئېيتىشىچە ، ئەلا بىرەر تەشكىلاتقا چېتىلىپ قالغان ئوخشايدۇ . خەت يېزىڭ ، ئۇبدان توۋا قىلىپ بىر خەت يازسۇن ، قالغىنىنى ئۆزۈم توغرىلايمەن ،— دېدى .

ئەلا ، سىز ماڭا ئىشىنىڭ ، ئۇ سىزگە بەك كۆيۈنىدىكەن ، ماڭا خۇددى ئۆز سىڭلىسىدەك مۇئامىلە قىلدى ، مېھرىبانلىق بىلەن بېشىمنى سىلىدى ، مۇرەمدىن يېنىك قۇچاقلاپ قويدى . مەن ئۆزۈمنى تۇتالماي يىغلىۋېدىم ، ئۇ لاغىلداپ تىترەپ كەتتى ، ھەتتا كۆزىدىن ياش ئەگىدى . ئەلا ، مېنىڭ ئاق كۆڭۈل ، جېنىم ! سىز ئورۇنسىزلا ئۇنى قارىلىماڭ . ئۇ بىزگە راستىنلا كۆيۈنىدىكەن . قانچىلىك قىلغان ـ ئەتكىنىڭىز بولسىمۇ ، ماڭا ئېيتىڭ ، رەقىپكامغا ئىشىنىڭ . مېنىڭ

ئۈچۈن بولسىمۇ، مۇنۇ كۈندىن ـ كۈنگە چوڭ بولۇۋاتقان بالىڭىزنىڭ ئىستىقبالى ئۈچۈن بولسىمۇ، بىر خەت يېزىڭ، تۇۋا قىلىڭ، تېزرەك قايتىپ كېلىڭ! مەن قاچانغىچە ياش تۆكىمەن. قاچانغىچە يولىڭىزغا تەلمۈرىمەن:

ئەجەبمۇ كەلمىدىڭ يارىم،
يولۇڭغا بارغۇدەك بولدۇم.
قولۇمغا قوش پىچاق ئېلىپ،
يۈرەكنى يارغۇدەك بولدۇم...

كىتابلىرىڭىزنى ئەۋەتسەم، ئەۋەتمىدىم، كىتاب بىلەن بولۇپ كېتىپ مېنى ئۇنتۇيدىكەنسىزغۇ؟ قىشلىق كىيىملىرىڭىز يېلىڭ، ئۇ يەر سوغۇقمۇ؟ كەچكىچە ئەمگەك، پاتقاقلىق يول، سوغۇق ياتاق، ناچار تاماق، ئاندىن قالسا كىتاب ئوقۇش... بارى شۇلىمۇ؟ كۆڭۈل ئاچقۇدەك كىنو، ئويۇن، كىچىك بولسىمۇ ئولتۇرۇش دېگەنلەر يوقمۇ؟... ئۇلارمۇ يوق بولسا، بۇ قانداق هايات بولغىنى؟ خەتنى يېزىۋېتىپ يەنە يىغلاۋاتىمەن. مېنى يوقلاپ كىرگۈچىلەرنىڭ كونسېرۋا، پىرەنىك، قاتتىق ـ قۇرۇقلىرىنى خالتىغا سېلىپ قويدۇم. ئاۋۇ بىر بوتۇلكا «شىفىنىڭ» هارىقى — رەقىپكامىنىڭ سوۋغىسى. رازىيەنىڭ خېتىنى يىرتىپ ئوقۇدۇم. سۆزلىرى نېمانچە سىرلىق؟ هاشىرغا ئەمەس، سىزگە ئاشىقمىدىيا؟ هاشىرنىڭ خېتىنىمۇ ئوقۇدۇم، ئۇنىڭ سۆزلىرى خۇددى ئۆزىدەك تولغۇ؟ ئۇنىڭ نېمىسىنى قىزلار ياخشى كۆرىدىكىن، دۇنيادا قىزلاردەك كۆڭۈلچەك، ئەخمەق تائىپە بولماس، ئەڭ نازۇك، هېسسىياتلىق، گۈزەل قىزلار سوغۇق، مۆرىمەس يىگىتلەرگە ئاشىق بولۇۋالىدىكەن... (بۇ گەپ سىزگە قارىتىلمىغان، دومسىيىپ يۈرمەڭ

يەنە ؟)

بەك چارچىدىم ، خەتنىڭ ئاخىرىنى ئەتە يازىمەن...»

مەن يەنە بىر يېڭى بەتنى ئاچتىم . ئۇنىڭ چىرايلىق ئىملاسى ئۆزگەرگەن ، بۇ بەتتىكى خەتنى ئالدىراپ - سۈۋاپ يازغانىدى :

«ئەلا ، خاپا بولماڭ ، جېنىم ، مەن شىنجاڭغا ماڭىدىغان بولۇپ قالدىم . ھېلىقى لەنجۇ ئايرودرومىدىكى مىللىي ئۇچقۇچىلارنى بىلىسىزغۇ ، رەقىپكام شۇلارنىڭكىگە بارغانىكەن ، بىزنى پۇلسىز (شىنجاڭدىن تاۋۇز توشۇغىلى بارىدىغان) ئايروپىلانغا سېلىپ قويىدىغان بوپتۇ . بىر ئايغا قالماي قايتىپ كېلىمەن . ئادىلەمۇ بىرىشى مۇمكىن (رۇخسەت بەرسىلا) . رەقىپكام ئىككىمىزنىڭ ئەتە ماڭىدىغانلىقىمىز جەزمەن بولۇپ قالدى . مەن كەلگۈچە قايتىپ كەلسىڭىز ، ئاچقۇچ كىتاب جازىڭىزنىڭ ئىككىنچى بالدىقىدىكى ھېلىقى قۇرئانغا ئوخشايدىغان كىتابنىڭ ئىچىدە (كىتابلىرىڭىزنى ئۆيگە ئەكىرىشكە ئۈلگۈرەلمىدىم ، ئۇبدان يىپچەتلەپ ، قوشنىغا جېكىلەپ قويۇپ كېتىمەن) .

ئەلا ، بۇگۈن مەن خېلى خۇش ، ئاتا - ئانامنى كۆرىدىغان بولدۇم . كىچىك ئاپىڭىزنى يوقلايمەن ، ئۈچ مېتىر دۇم توگا ئېلىۋالدىم ، چالىسىنى ئاپام تولۇقلاپ بېرىدۇ . خەير ، ھەر مىنۇت سىزنى ئەسلەيمەن . مېنىڭ يىراق ، نا تونۇش يايلاقتىكى ئانىسىز قولۇندەك مىسكىن ئامرىقىم ، مەن كەلگۈچە سالامەت قايتىپ كېلىڭ ! سىزنى سېغىنىپ ، ئورۇق يۈزلىرىڭىزنى كۆز يېشى بىلەن نەمدىگۈچى ئامرىقىڭىز :

گ . يەھياخانوۋا ، 1961 - يىلى 17 - ئاۋغۇست» .

خۇددى بىرى كانىيىمدىن بوغۇۋالغاندەك ، خۇددى كەڭ يايلاق-
نىڭ ھاۋاسى كەملىك قىلىۋاتقاندەك تەستە نەپەس ئېلىپ ، تۇماز-
لاشقان ، ياشلىق كۆزۈمنى خەت بىلەن توسۇپ ، ئېگىزدا بىرپەس
ئوڭدا ياتتىم . سېغىنىش ، مۇھەببەت ، كۇنداشلىق ، غەزەپ - نەپ-
رەت... بىر - بىرىگە قارىمۇقارشى سەزگۈلەر ئارىلىشىپ كەتكەن ،
ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىرلىشىپ مېنى بوغماقتا ، قىينىماقتا . «تۇر-
مۇش نېمانچە رەھىمسىز ، نېمانچە سىرلىق ۋە چۈشىنىكسىز - ھە ؟
سەۋر - تاقەتكە نەدىن كۈچ ئىزدەي ؟ كەلگۈسىنىڭ گۈزەل ئىكەنلى-
كىگە ئىشىنىش مېنىڭ ھەمراھىم بولسۇن ، مۇنۇ چەت ياقىدىكى
يايلاقتا ئۆزۈمگە غەم - غۇسسىنى ھەمراھ قىلىۋالسام تۈگەشكى-
نىم ؛ غەمنى ئۇنتۇشقا ، كۆڭۈلسىزلىك ئىچىدىن خۇشاللىق ئىز-
دەشكە ئىنتىلەي ، قېنى قالغان خەتلەرنى ئوقاي ، بەلكىم بۇ خەتلەر-
دىن چارچىغان نېرۋىلىرىمغا ئارام بېرىدىغان بىرەر ئاۋاز ئاڭلىنىپ
قالار... » مەن شۇنداق ئويلىدىم - دە ، جەينىكىمگە تايىنىپ ئور-
نۇمدىن تۇردۇم ، يېڭىم بىلەن كۆز يېشىمنى سۈرتۈپ ، تىنىق ،
سىرلىق كۆك ئاسمانغا قارىدىم...

ئەتىسى ماشىنا قايتتى . مى جياۋشۇ بىلەن دۇەن جياۋشۇ
چاقىرتىلغانىكەن ، ئۇلار ماشىنىغا يۈك - تاقىنى باستى . ماشىنا
قوزغالغاندىن كېيىن ، ئىچ - ئىچىمدىن بۇقۇلداپ يىغا چىقىشقا
باشلىدى ، لېكىن مەن بىلىنى تۇتۇپ ، ماڭا ھەيۋە كۆرسىتىپ
تۇرغان قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرىغا كۆز يېشىمنى كۆرسىتىشنى
نومۇس بىلدىم . ئۆزۈمنى بېسىۋېلىپ دۇەن جياۋشۇغا قاراپ چاق-
چاق قىلدىم :

— دۇەن جياۋشۇ ، مېنىڭ ئۈچۈن ۋۇچۇەنشەنگە بېرىپ بىر
كۈن ئوينىۋېتىڭ !

— سىزنىڭ ناخشىڭىزنى سېغىنىدىغان بولدۇم - دە ، ئاخىر-
قى قېتىم بىر ناخشا ئېيتىپ بېرىڭە ، ئېيتىڭە ، بارغۇچە قۇلىقىم

تۇۋىدە جاراڭلاپ تۇرسۇن !

— ئېيتىڭ ! — دېدى مى جياۋشۇمۇ ماڭا خۇشاللىق ، غەيرەت تىلەپ ، — مېنىڭ بۇ يەردىن زادىلا كەتكۈم يوق . مېنىڭچە ، دۇنيادا ئەڭ گۈزەل يەر مۇشۇ بۇتخانا . ئېمىشقا دېگەندە ، بۇ يەردە ئېمىنى خالىساڭ شۇنى خىيال قىلالايسەن ، ھېچكىم خىيال قىلىشىڭغا دەخلى قىلمايدۇ . خىيالمۇ بىر چوڭ كىتاب . ئۇكام ئەلا ، سىز بۇ كىتابنى تازا ئوقۇۋالدىغان بولدىڭىز .

بىز كۈلۈشتۇق...

ئۇلار كەتكەندىن كېيىن ، بىز لاۋياڭ ئىككىمىز قالدۇق . بۇتخانىدىن ئىككى پاراڭچى بوۋاي كېتىۋىدى ، ياتاق ھۇۋۇلداپ قالدى . ئىككىمىز ئىككى بۇلۇڭدا جىمجىت ، خىيال بىلەن ئولتۇ-رۇپ ، زېرىكىشلىك كۈنلەرنى ئۆتكۈزىمىز ، ئۇنى ئاز دەپ ، پۈتۈن ئەمگەك جەريانىدىمۇ لاۋياڭ لام ـ جىم دېمەيدۇ . ئۇ مى جياۋشۇدىن ئېلىۋالغان غاڭزىسىنى ھېلىدىن ـ ھېلىغا شورايدۇ . خۇددى مەن ئۇنىڭ يېنىدا ئارتۇقلۇق قىلىۋاتقاندەك ، گويا ئۇنىڭ بىر مەخپىي ئىشىنى مەن ئاشكارىلاپ قويۇۋاتقاندەك ، ئۇ ماڭا ئېھتىيات ۋە گۇمان بىلەن يەر ئاستىدىن قاراپ ـ قاراپ قويىدۇ . ئۇ ئەمدى ماڭا نەزەرىيىۋى مەسىلىلەر توغرىسىدىمۇ ، ئۇلۇغ يازغۇچىلارنىڭ تارىخى ، ئىنقىلابچىلارنىڭ ھاياتى توغرىسىدىمۇ سۆزلىمەيدىغان بو-لۇۋالدى . ئۇنىڭ ماڭا بولغان مۇناسىۋىتىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن مېنىڭ كۆڭلىلىك تۇرمۇشۇمدىكى كۆڭۈلسىزلىك ، زېرىكىش تېخى-مۇ كۈچەيدى . مېنىڭ ھازىر قىلىدىغان ئىشىم ئىككىلا : ئەمگەك ۋە خىيال ، چۈنكى ناخشام دۆەن جياۋشۇلار كەتكەندىن كېيىنكى چۈشكۈنلۈكۈم بىلەن توگىدى ، ئوقۇيدىغان كىتابلىرىم بولسا ئاللى-قاچان توگىگەن ، مېنىڭ بىلەن پاراڭ قىلىدىغان ئادەم بولسا ، ماڭا گۇمان بىلەن قاراپ ، ئۆزىنى قاچۇرماقتا ئىدى...

كۈندە كۆرىدىغان يايلاق ، كۈندە ماڭىدىغان پاتقاقلىق يول ،

سوغۇق ۋە جىمجىت ياتاق مېنىڭ قايغۇلىرىمنى كۆپەيتمەكتە، چىرايىمنى كۈندىن - كۈنگە سارغايتىپ، ئۇيقۇ ۋە تاماقنى ئازايتماقتا...

مەن ياتاقتا ئېڭىكىمنى ئالقىنىمغا تىرەپ، تورۇستىكى ئۆمۈچۈك توردا گىڭىلداۋاتقان چىۋىنغا قاراپ خىيال سۈرۈپ ئولتۇراتتىم، چاڭجاڭ بىلەن قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرى پەيدا بولدى. قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرى لاۋياڭغا كۆز ئىشارىسى قىلدى. لاۋياڭ كۆزىگە چۈشۈپ تۇرىدىغان چېچىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ قويۇپ، كەڭ پېشانىسىنى سىلىدى، قويۇق قاشلىرى ئاستىدىكى پولتىيىپ تۇرغان كۆزلىرى بىلەن ماڭا يالت قىلىپ قارىدى - دە، تۈۋتى قالمىغان سوكنا چاپىنىنى يېپىنچاقلاپ سىرتقا ماڭدى.

مەن شۇ چاغدا، قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرىغا قارىدىم. ئۇ يېشى ئوتتۇزلاردىن ئاشقان، ئېڭىكىدە ئۈچ - تۆت تال ساقىلى بار، بويىنى ئالاھىدە ئۇزۇن، بوغدىيىكمۇ بۆلەكچىلا يوغان، لېكىن يېقىمسىز گەۋدىسىگە ماسلاشمىغان قاپقارا، يوغان كۆزلىرى ئويناپ تۇرىدىغان قىزىل يۈزلۈك، ئاغزى كەمشۈك، سوغۇق چىراي يىگىت ئىدى.

— ئەلا!— دېدى ئۇ قولىنى كەينىگە قىلىپ، قاپاق تۈرۈپ،— تەشكىل مېنى سېنىڭ بىلەن سۆزلىشىشكە ئەۋەتتى. خىشۇجى ئالاھىدە جېكىلىدى. تەشكىل سېنى قۇتقۇزۇۋالماقچى، مەسىلەڭنى ئېنىق تاپشۇرغىن!

— نېمىنى تاپشۇرىمەن!— مەنمۇ ئۇنىڭغا ئالىيىپ قارىدىم.

— نېمىنى تاپشۇرىدىغىنىڭ ئۆزۈڭگە مەلۇم. مەنمۇ ئاز سانلىق مىللەت، سېرىق ئۇيغۇرمەن. بىلەمسەن، جۇڭگودىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر پارتىيىنىڭ ياخشىلىقىنى ئۇنتۇپ قالمىسا بولىدۇ.

— بۇنى مەن سىزدىن ياخشى بىلىمەن!

— سوتسىيالىزىم بىزنىڭ بىردىنبىر يولىمىز!

— شۇنداق، سىز نېمە دېمەكچىسىز؟ — مەن ئۇنىڭغا ئەمدى سىلىق گەپ قىلالمايدىغىنىمنى بىلدىم. ئۇ ئالدىمغا كېلىپ زوڭزىيىپ ئولتۇردى. ئۇنىڭ نېپىز لەۋلىرى تىترىدى، قارا كۆزلىرى چىمچىقلىدى، بويىنى تېخىمۇ ئۇزىراپ، بوغدىيىكى تېخىمۇ يوغىنىغاندەك كۆرۈندى. ئۇ بىردىنلا تەلەپپۇزىنى يۇمشاتتى:

— سەن ساۋۇتوفنى قاچاندىن تارتىپ بىلىسەن؟

— بۇنى سىلەرنى ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگۈچىدىن سورا!

— كىمنىڭ ۋاستىسى بىلەن ئۇلارغا چېتىلغان؟

مەن ئورنۇمدىن چاچراپ تۇردۇم - دە، ئۇنىڭغا غەزەپ بىلەن ۋارقىرىدىم:

— سېنىڭسىزمۇ مەن يېتەرلىك ئازاب چېكىۋاتىمەن، تولا ئوغامنى قايناتماي، يوقال كۆزۈمدىن!

ئۇمۇ چاچراپ ئورنىدىن تۇردى - دە، قولىنى پولاڭلىتىپ ۋارقىرىدى:

— جاھىللىق قىلساڭ، چىقىش يولۇڭ يوق!

— سېنىڭ مېھىر - شەپقىتىڭگە ھاجەتمەن ئەمەسمەن!

يەنە نېمىلەرنى دېيىشكىنىمىز، ئۇنىڭ قانداق چىقىپ كەتكەنلىكى ئېسىمدە يوق، يېرىم سائەتتىن كېيىن لاۋياڭ كىردى. ئۇنىڭ تىۋىتسىز سوكنا چاپىنى چىلىق - چىلىق سۇ، تەتۈر ئۆرۈلۈپ تىكىلگەن بەتىنكىسى ئېغىر پاتقاقلارنى سۆرەپ كىرگەندى.

— يامغۇر يېغىۋاتامدۇ، لاۋياڭ؟

— قاتتىق يېغىۋاتىدۇ، قارمۇ ياغىدىغان ئوخشايدۇ.

— ئوقۇغۇدەك بىرەر كىتابىڭىز يوقمۇ؟

— تەبىئەت دىئالېكتىكىسىغا دائىر كىتابلار بار.

— مەيلى، قانداقلا كىتاب بولسىمۇ بولىۋېرىدۇ. لاۋياڭ، مەن تاماقسىز يۈرەلەيمەن، لېكىن كىتابسىز يۈرەلمەيمەن!

ئۇ مېنىڭ كۆزۈمگە قارىدى ۋە غالتۇرىسىنى چىشلەپ تۇرۇپ :
— سىز سالامەتلىكىڭىزگە دىققەت قىلىڭ ، بۇ يەردە يېتىپ قالسىڭىز ، سىزگە قارايدىغان ئادەم يوق قىيىنلىسىز . قارىغا ، كۆزىڭىزدە ئاجايىپ چوڭ قايغۇ تۇرۇپتۇ ، — دېدى . مەن كۆزۈمگە ياش ئالماسلىققا ئۆز - ئۆزۈمگە ۋەدە قىلغان . شۇنىڭ ئۈچۈن ئۆپكەم ئۆرۈلۈپ يىغلىغۇم كەلگەن بولسىمۇ ، ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىپ ئۇنىڭغا مۇنداق دېدىم :
— كىتاب ، مۇھەببەت ، سالامەتلىك — مېنىڭ بايلىقىم . ئەمدى بىر يوشۇرۇن قول مۇشۇ ئۈچ بايلىقىمنى ئوغرىلاپ كېتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلىۋاتىدۇ !
لاۋياڭ مېنىڭ كۆزۈمگە تىكىلىپ قارىدى :
— ئۈمىدسىزلەنمەڭ ، چوڭ يازغۇچىلاردىن ، ئىنقىلابچىلاردىن ئۆگىنىڭ ، ئىرادىلىك ، غايىلىك ، ئۈمىدۋار بولۇڭ ! مەن بايا ھېلىقى قوغداش كادىرىنىڭ سىزنى جاھىل دەپ تىللاۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قالدىم . دېمەك ، سىزمۇ ماڭا ئوخشاش ئىكەنسىز !
ئۇ يەنە جىممىپ كەتتى . ياتاقتا جىمجىتلىق ھۆكۈم سۈردى . قارا ساندۇق تېگىدىن بىر چاشقان چىقتى - دە ، يېرىم تال تۇرۇپنى تېپىۋالدى ، ئاندىن ئۇنى تۇمشۇقى بىلەن ساندۇقنىڭ ئاستىغا قارىتىپ دومىلىتىشقا باشلىدى . يېرىم تال تۇرۇپنىڭ غودۇر - دۇڭ يەردە تىرىكلىشلا جىمجىتلىقنى بۇزۇپ تۇراتتى . لاۋياڭ ئوڭدا ياتاتتى .
لاۋياڭ ئۆزىچىلا سۆزلىدى :
— گېيوتې دۇنيادا سەكسەن ئىككى يىل ياشىغان ، «فائۇست» نى يىگىرمە تۆت يېشىدا يېزىشقا باشلاپ ، ھاياتىنىڭ ئاخىرىدا تاماملىغان ، ئەللىك سەككىز يىل بىر كىتابقا ئىشلىگەن . ئەلۋەتتە باشقا ئەسەرلەرنىمۇ يازغان . سېرۋانتېس «دون كىخوت» نى ئافرىقىدا ئەسىر ۋاقتىدا يازغان ، ھەي ئۇكام ، ئۈمىدۋارلىق — ئەڭ چوڭ

بايلىق، ئەڭ ئالىي پەزىلەت. مەن سىزدە مانا مۇشۇ پەزىلەتنىڭ بار ئىكەنلىكىنى كۆردۈم. بۇ يەر ھېچقانچە ئەمەس، روبىنزۇ كرۇزو ئادەمزاتسىز ئارالدا يالغۇز ئون تۆت يىل ياشىدى، تەبىئەت-نى ئۆزگەرتتى. «سىرلىق ئارال» كىتابىدىكى سايرۇس سىمېت قاتارلىق بەش ئەزىمەت لىنكولن ئارىلىدا يېڭى ھايات ياراتتىغۇ؟ ئۇلۇغ سوتسىيالىزم، جۇڭگو گۇڭچەنداڭىنىڭ ھەققانىيلىقى بىزگە چوڭ مەدەت، ۋاقىتلىق قېقىلىمىز، لېكىن بۇ قېقىلىش بىزنى چېنىقتۇرىدۇ. ئۇ بىزگە ھاياتنىڭ چوڭقۇر، بىز بىلمەيدىغان قانۇ-نىيەت، سىرلىرىنى ئېچىپ بېرىدۇ. ئەدەبىياتقا دائىر ئەسەرلىرى-ڭىز يوق بولسا، فىزىكا، مېخانىكا، خىمىيە، پەلسەپە بىلىملىرى-نىمۇ ئۆگىنىڭ. گېرمانىيە يازغۇچىسى گيۆتې گومېر، شېكىس-پېر، فرۇدۇننىڭ ئەسەرلىرىنىلا ئۆگىنىپ قالماي، ئېلېكترولو-گىيە، مېخانىكا قاتارلىق بىلىملەرنىمۇ پۇختا ئۆگەنگەن. سىز يەنە ئۇلۇغ يازغۇچى، شائىرلارنىڭ نۇرغۇن بىلىملەرنى قانداق بېرىلىپ ئۆگەنگەنلىكىنى بىلىسىز. سىز مۇنۇ كىتابنى ئوقۇپ چىقىڭ، سىزگە ئىلھام بولۇشى مۇمكىن.

مەن ئۇنىڭ قولىدىن «دۇنياغا داڭلىق بىر يۈز ئوتتۇز ئىككى يازغۇچى» دېگەن كىتابنى ئالدىم. كىتاب مېنى خىيالدىن، غەمدىن ۋە خاپىلىقتىن قۇتۇلدۇردى. لېكىن، كىتابتىكى يازغۇچىلارنىڭ ھاياتى ماڭا ئۆز بېشىمدىن ئۆتۈۋاتقان، دوستلىرىمنىڭ بېشىدىن ئۆتۈۋاتقان كۈندىلىك ئىشلارنى ئەسلىتەتتى. مەن تۇرۇپلا يەنە كى-تابتىن تۇرمۇشقا قايتاتتىم.

... يامغۇردىن كېيىنكى يايلاق گۈزەل، چاققاق كوكاتنىڭ قارايغان يوپۇرمىقى ئۈستىدىكى كۆمۈش ئېرىتمىسىدەك ئاق، سۇ-زۇك شەبنەم، سۇزۇلگەن چوققىلار ئۈستىدىكى رەڭدار بۇلۇتلار، تاغ قاپتاللىرىدىكى ئاق بۇلۇتلار ئارىسىدىن قارامتۇل باشلىرىنى چىقىرىپ تۇرغان ئارچىلار، يېشىل يايلاق ئۈستىدە ئاق پاختىدەك

ئۆمىلەپ يۈرگەن بۇلۇتلار ، قورام تاشلارغا قونۇشۇۋالغان ئالا قاغى-
لار ، پاكارلا بوشلۇقتا ئويۇنىشىپ يۈرگەن تۆمۈر قاناتلار... ماڭا :
«ھايات گۈزەل ، ھاياتتىن لەززەت ئال ، قارا ، بىزمۇ جۇدۇندىن
كېيىن خۇشاللىق تاپتۇق . سەنمۇ شۇنداق خۇشاللىقتا — بەختكە
قاراپ قەدەم تاشلاۋاتىسەن !» دەۋاتقاندەك قىلاتتى . مەن كۈندە
ئولتۇرىدىغان قىزىل تاشنىڭ سىلىق ، مۇزدەك دۈمبىسىگە
مىندىم ـ دە ، يىراقتىكى تاغلارغا قاراپ بىرپەس خىيال سۈردۈم ،
ئاندىن ھاشىرنىڭ خېتى بىلەن رازىيەنىڭ خېتىنى قايتىدىن ئاچتىم
ۋە ماڭا قاتتىق تەسىر قىلغان جايلىرىنى ئوقۇشقا باشلىدىم :

«... يادىڭدا بارمۇ ، بىيجىڭدا پويىز ئىستانسىسىدىن
تيەنئەنمېنگە بارغۇچە چاڭئەن كوچىسىغا قانداق ھەيران قال-
غانمەن . دۇڭدەن دېگەن يەرگە كەلگەندە ، يولنىڭ كەڭلىكىنى
ماڭداپ چىقىۋىدىم ، ئاتمىش سەككىز ماڭدام كەلدى . مەن
كۆڭلۈمدە چاڭئەن كوچىسىنىڭ ئىگىلىگەن ئورنىنى ھې-
سابلاپ ، شۇنچە مۇنبەت يەر يولغا كېتىپتۇ ، ئاشلىق تېرىلسا
قانچىلىك پايدا بولاتتى دەپ ئويلىدىم ، يولنىڭ ئىككى يېقىدى-
كى خۇددى ئۇچۇپ كېتىۋاتقان ئوت تەخسىلەردەك كۆرۈنىدى-
غان سانسىز ، تۇتاش لامپۇچكىلارنى كۆرۈپ ، خوتەن يېزىلى-
رىدا قىرىق ـ ئەللىك ئادەم كەچ كۇرس ئۈچۈن سىنىپقا
تىقىلىپ قارا چىراغنىڭ سۇس يورۇقىدا خەت يېزىۋاتقىنىنى
ئەسلىدىم ـ دە ، ھۆكۈمەت پۇلنى شەھەرلەرگىلا خەجلەپتۇ
دەپ ئويلىدىم . ئەمدى ئويلىسام ، ئىنساننى ، تۇرمۇشنى تېخى
بىلمىگەنىكەنمەن . ھايات — ئاشلىق ، پولات ، ئىمارەت ، تاش-
يول... ئەمەسكەن ، ئىنسان — ئىشلىگۈچى ، يېگۈچى ، يارات-
قۇچى ، ئىنتىلگۈچى ، ئىزدەنگۈچىلا ئەمەسكەن . ھايات —
گۈزەللىك ، ئىنسان — گۈزەللىككە ئىنتىلگۈچى ئىكەن .

گۈزەللىككە ئىنتىلىش ئۇنى ئىشلەشكە، ئىجاد قىلىشقا مەجبۇر قىلىدىكەن... خاتا قىلدىم. مېنىڭ ۋۇجۇدۇمدىن ئۆز ھاياتىغا گۈزەللىك ئىزدىگۈچىنى مەيدىسىدىن ئىتتىرىپتىمەن. مانا ئەمدى ھاياتىمدا روھىي پاجىئە پەيدا بولدى. رازىيەنى ئويلىسام يۈرىكىم ئېچىشىدۇ، ۋىجدانىم ئىرادەمنى ئەيىبلەيدۇ...»

ئىككىنچى بىر يېرىدە مۇنداق يېزىلغانىدى:

«1958 ـ يىلىدىكى يەنە ئەللىك يىلدا كوممۇنىزمغا بارىمىز، ئەنگلىيەدىن ئۆتۈپ كېتىمىز... بىر مو يەردىن ئەللىك مىڭ جىڭدىن شال ئېلىپ رېكورت ياراتتۇق... دېگەن چوقان ـ سۈرەنلەرنى ئاڭلاپ مېڭەم قىزىپ كېتىپتۇ. پولات تاۋلاشتا يېيىلىۋاتقان ئاشلىق، خەجلىنىۋاتقان پۇلنى كۆرۈپ، ئۆزىمىزنى ئەڭداشسىز باي ھېسابلاپتىمەن، ئىككى يىلدىن كېيىن كاۋا ئۇچۇن يېرىم كۈن ئۆچىرەت تۇرىدىغىنىمنى ئويلاپمۇ باقماپتىمەن. ھەممىنى ئىلمىي، چوڭقۇر ئويلاشقا توغرا كېلىدۇ... ئەلا، گۈزەلئاي بىلەن توي قىلىپ ياخشى قىپسەن. تاشپولات ئۆيلەندى، قۇرماشمۇ ئۆيلىنىۋالدى. نامەت ھازىر خوتەندە ئىناۋەتلىك ئادەم بولۇپ قالدى. چۈنكى ئۇنىڭ پۇلى، يوشۇرۇپ قويغان ئاشلىق، مېيى، نەلەردىندۇر كېلىدىغان گۆشلىرى بار. ئۇنىڭ ئۆيىدىن مەززىلىك قىيما پۇرىقى، تۇرخۇنىدىن قويىۇق ئىس چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇ مېنى پات ـ پاتلا ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ تۇرىدۇ. سەۋەبى، مەن ھازىر ئۇنىڭ باشلىقى — ئوتتۇرا مەكتەپنىڭ مۇدىرى بولۇپ قالدىم. لېكىن، مېنىڭ مىجەزىم ئەسكى، ئاچ قېلىشقا رازىمەنكى، ئۇنىڭ قولىغا تەلمۈرۈشنى ئۇيات بىلىمەن.

ھەيرانمەن ، غەيۋەتچى خوتۇنلاردەك ئۇششاق گەپلەرنى يازغىلى تۇرغىنىمنى قارىمامسەن ، ئۆيلەنگۈم بار ، لېكىن مۇھەببەت-سىز ئۆيلىنىش نومۇسقۇ ؟ مېنىڭ كۆڭلۈم مۇزغا ئوخشايدۇ ، بۇ يىل ئۆيلىنەي دەپ ، بۇ مۇزنى ئېرىتىشكە ھەرىكەت قىلىپ كۆردۈم ، لېكىن ئامالى بولمىدى . رازىيەنى زادىلا ئۇنتۇيال-مايۋاتىمەن . نېمىشقا مەن ئۇنىڭغا ، ئۇ قوبۇل قىلالمايدىغان تەلەپلەرنى قويدۇم . ئۆمەر ئەپەندىنى نېمانچە خەتەرلىك ھې-سابلىدىم ؟ مەن تۇرمۇشتا نېمىنى خاتا قىلدىم ؟ ئۇنى تۈزەتكى-لى بولامدۇ ؟ مېنىڭچە ، خاتالىقىم رېئاللىققا كۆز يۇمغانلى-قىمدا . رېئاللىقتىن ھالقىپ ئۆتۈپ ، ئۆزۈمنى باشقىلاردىن ئالاھىدىرەك قىلىۋالغانلىقىمدا… بۇنى تۈزەتكىلى بولىدۇ . ئالدى بىلەن مەن ئادەم ، ئاندىن قالسا ئىنقىلابچى ، مانا بۇ بىر رېئاللىق . رەخمەتوف[1] روھى ھازىر ئاقمايدۇ ، يۇمشاق چۆشەك ئاستىغا تاش سېلىپ يېتىش ياكى كارىۋاتقا مىخ قېقىپ يېتىش ئىرادىنى تاۋلاشنىڭ بىردىنبىر يولىمۇ ؟ ياق . مانا بۇمۇ ئۆزىنىڭ ئىنسان ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇپ قالغانلىق . ئىنساننىڭ تۇرمۇش كەچۈرۈش قانۇنىيىتىنى ئۆزگەرتىش ھې-سابىغا ئىرادە تاۋلاش ، يۇقىرى ئاۋاز بىلەن شوئار توۋلاش ، رېئاللىققا كۆز يۇمغانلىق بولىدۇ . ئىنسان بولغىنىم ئۈچۈن ، مەنمۇ باشقىلاردەك پۇل يىغىپ ، ئۆي - جابدۇق ئېلىشىم ، ھەتتا دېرىزىگە قاچا گۈل قويۇشۇم ، ھەپتىدە بىر قېتىم تانسا ئوينىشىم ، ماڭا كۆڭۈل بەرگەن قىزنى شەرتسىز ھۆرمەتلە-شىم ، كۆڭلۈم تارتقان قىز بىلەن مۇھەببەتلىشىشىم ، توي - تۆكۈنلەرگە كاستۇم كىيىپ بېرىشىم لازىم ئىدى . تۇرمۇشتىن لەززەت ئېلىش ، ماكسىم گوركى لېنىننى تەس-

---

[1] چىرنىشۇسكىينىڭ «نېمە قىلىش كېرەك» دېگەن ئەسىرىدىكى بىر پېرسوناژ .

ۋىرلىگەندەك، ئۆزۈم تۇتۇۋالغان بىلىق ئۇچۇن قاقاقلاپ كۈ-
لەلىشىم لازىم ئىدى... «بىر ئۆمۈر ئىنقىلاب قىلىش»،
سىنىڭ ئىنسانىي خۇسۇسىيەتلىرىڭگە دەخلى قىلمايتتى...
بۇلارنى ئۆزگەرتكىلى بولىدۇ. بۇ يىل يىگىرمە توققۇز
ياشقا چىقتىم، يەنە ئەللىك - ئاتمىش يىل ياشايدىغاندەك
تۇرىمەن. ھاياتنى يېڭىۋاشتىن قۇرغىلى، تۇرمۇشنى ئۆز يو-
لى بىلەن ئۆتكۈزگىلى بولىدۇ، لېكىن تۇنجى مۇھەببەتنى
قايتا تىرىلدۈرگىلى بولمايدۇ. بىر قەدەمنى خاتا بېسىش بە-
لەن پەيدا بولغان زىياننى تولدۇرغىلى، گۈزەل ياشلىقنىڭ
ئۆن - تىنسىز، شەپىسىز ھالدا كۆڭۈل دەرۋازاڭدىن كە-
رىپ، يۈرىكىڭگە چېكىپ قويغان جاراھەت گۈلىنى يوقاتقىلى
بولمايدۇ...».

مەن رازىيەنىڭ خېتىنى ئوقۇدۇم:

«ئەلا، مۇبارەك بولسۇن، گۈزەلئاي بىلەن توي قىپ-
سىز، ئەلانوردىن ئاڭلاپ ناھايىتى خۇشال بولدۇم. بەختلىك
بوپسىز. بەختمۇ، بەختسىزلىكمۇ تۇيۇقسىز كېلىدىكەن -
ھە؟ سىز بۇرۇن گۈزەلئاي بىلەن توي قىلىمەن دەپ ئويلاپ
باقمىغان بولغىيتتىڭىز؟ مېنىڭچە، ياق. بۇ بەخت قۇشى
سىزگە غايىبتىن كېلىپ قوندى. مەنچۇ؟ بەھرام مۇئەللىم
بىلەن توي قىلىمەن، بىر باللىق بولىمەن دەپ ئويلىغانمە-
دىم؟ ياق، مەن بۇ كىشىنى ناھايىتى يامان كۆرەتتىم، لېكىن
تەقدىر مېنى ئۇنىڭغا قوشتى... تۇرۇپ - تۇرۇپ ئۆزۈمنى
ئەيىبلەيمەن، بولۇپمۇ ھاشىرنىڭ دادامغا يازغان تۇيۇقسىز
خېتىنى ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۆزۈمنى تېخىمۇ ئەيىبلەيدىغان
بولدۇم. نېمىشقا شۇنچە ئەمەلىيەتچى بولۇپ كەتتىم؟ نېمىشقا

تۇرمۇشنىڭ قانۇنىيىتىگە شۇنچە مەھكەم يېپىشىۋالدىم؟ قىز بالا جەزمەن تۇرمۇشقا چىقىشى لازىم دېگەن تۇرمۇش قانۇنىيىتى مېنى قاچانلاردا ئەسىر قىلىۋالدى؟ پۇشايمان قىلىمەن، قاتتىق پۇشايمان قىلىمەن. ئەلا، كۆزگە كۆرۈنمەس قەپەسكە چۈشتۈم، شاراقلىمايدىغان زەنجىر بىلەن باغلاندىم. «مۇئەللىم، شۇنچىلىك كۇنچىكى، يۇمشاق قارغا چۈشكەن ئۆزىنىڭ ئىزىنى باشقا بىرىنىڭ ئىزى دەپ، كېچىچە مېنى سوراققا تارتىپ چىققان كۇنلىرىمۇ بولدى، گويا ئۇنىڭ بەدىنىنىڭ ھەممىلا يېرىدە كۆزى بار، نەدىلا يۈرسەم كۆرۈپ تۇرىدۇ، سوقۇشمايدىغان بىرمۇ كۇنى يوق. لېكىن، قىزلار تۇرمۇشقا چىققاندىن كېيىن نىكاھتىن ئاجراشسا نامى يامان بولۇپ قالىدۇ، ئەخلاقلىق ئايال بىر ئەر بىلەن ئۆتىدۇ، دەيدىغان گەپلەرنى ئاجايىپ مۇقەددەس بىلىمەنكەنغۇتاڭ، نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئويلىسامىلا يۈرىكىم چىقىپ كېتىدىغاندەك دۈپۈلدەيدۇ، خۇددى يوشۇرۇنچە ئادەم ئۆلتۈرۈپ قويغاندەك ئالاقزادە بولىمەن...

ئەلا، ئېيتىڭە، ئاتا - بوۋىمىز قالدۇرغان «گۈزەل ئەخلاق قانۇنىيەتلىرى»گە خىلاپلىق قىلغۇدەك بولۇش ئۈچۈن نېمىلەرنى قىلسام بولىدۇ؟ ئۆزۈمنى ئازابتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ئاز - تولا رومانتىك بولغۇم كېلىدۇ. ئېيتىڭە، بىر ئەمەلىيەتكە چوقۇنىدىغان ئاجىز ئايال قانداق يول بىلەن رومانتىك بولالايدۇ؟...»

گويا بىر قولىقىمدىن ھاشىر، يەنە بىر قولىقىمدىن رازىيە ۋارقىراۋاتقاندەك، ئۇلارنىڭ جاۋابسىز قېلىۋاتقان سوئاللىرى يايلاقتا غوڭۇلداۋاتقاندەك بىلىندى. مەن كۆك ئاسمانغا قارىدىم ۋە: «ھەممىلا ئادەم تۇرمۇشقا سوئال قويۇۋاتسا كېرەك. نېمىشقا سو-

ئالىلىرىڭىز كۆپ؟ نېمىشقا سوئاللىرىمىز جاۋابسىز قېلىۋاتىدۇ؟ كەلگۈسىدىمۇ جاۋابسىز قالارمىزمۇ ياكى قانائەتلەنگۈدەك جاۋاب ئالارمىزمۇ؟» دەپ ئويلىدىم.

4

ئۈچ كۈندىن بېرى سىم - سىم يامغۇر يېغىۋاتىدۇ، قارا لاي خۇددى ئېرىگەن مومدەك ئاياغقا يېپىشىدۇ، بوتخانىنىڭ كەينىدىكى قاپتاللاردا قامغاقتەك ئىرغاڭلاپ يورگەن توغومچان بولۇتلار يەردىن كۆتۈرۈلۈشى بىلەنلا، ئۆز تۇخۇمىنى — ئۇنچىدەك سۇ دانچىلىرىنى چاچىدۇ. بۇ دانچىلار دەسسەلگەن يوپۇرماقلار ئۈستىدە بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ، ئاۋۋال سۈيى لېياڭغۇ كۆلچەكلەرگە، ئاندىن كۆلچەكلەردىن تېشىپ چىقىپ سارغۇچ كۆل رەڭ ئېرىقچىلارغا ئايلىنىدۇ. ئېرىقچىلار بىر - بىرىگە قوشۇلۇپ، غول - غوللاردىن شارقىراپ ئېقىۋاتقان سەلگە ئايلىنىدۇ. ئۈچ كۈنلۈك يامغۇر غول-لارنى شارقىراپ چىقىۋاتقان سادا بىلەن، گەنجا يايلىقىنى يۈگەنسىز ئېقىن بىلەن پۈركەپ تاشلىدى. دېمەك، ھازىر بوسۇغىدىن چىق-ساڭلا سۇ كېچىسەن، سېنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈللۈك جاي — ئاشۇ گىرىمسەن بوتخانىنىڭ ئىللىق بولۇڭى. سەن ئۇ يەردە يانپاشلاپ يېتىۋېلىپ، كەچ كىرگۈچە كىتاب ئوقۇيسەن، ئويلايسەن، يازىسەن!

مېنىڭ كۈنلىرىم مانا شۇنداق ئۆتمەكتە. ھازىر مەن بوتخانىدا يالغۇز ئولتۇرىمەن. بۇنىڭدىن ئۈچ كۈن بۇرۇن يەنى مۇشۇ يامغۇر-نىڭ بىرىنچى كۈنى لاۋياڭ شياخې ناھىيىسىگە ئەۋەتىلدى.

ئۇ كۈنى كۈتۈلمىگەن بىر ۋەقە بولدى: لاۋياڭ ئىككىمىز قوتازلارغا ئوتۇن ئارتىپ تاغ ئېغىزىدىن چىققاندا، كۈن ئۆز قىنىد-دىن بىر ئارغامچا بويى ئېگىزلىكتە — سارغۇچ بولۇتلار ئىچىدە

پىلىلداپ تۇراتتى . بىزنىڭ قورسىقىمىز ئاچ ، ئايىغىمىز ماغدۇر-سىز ئىدى . مەن قوتاز لىڭگىرچىقىدا پۇلاڭلاپ تۇرغان ئۇزۇن سوغىنى يېشىۋالدىم – دە ، لاۋياڭغا قاراپ :

— ئاۋۇ ئىس چىقىۋاتقان يەردە كىگىز ئۆي كۆرۈنىدۇ ،— دەپ سول تەرەپتىكى كۆكۈچ تۇمانلىق تاغ ئارىسىنى كۆرسەت-تىم ،— قېتىقى بارمىكىن ، بېرىپ باقمايمىزمۇ ؟

لاۋياڭ ساڭگىلىتىپ كېتىپ بارغان بېشىنى چۆچۈپ كۆتۈردى – دە ، تەستە كۇلۇمسىرەپ ، ئىششىپ كەتكەن كۆزىنى ئۇۋۇلىدى :

— ئۆي بارمىكەن ؟

— ھەئە . تىڭشاڭە ، ئىت ئالا ناخشا ئېيتىۋاتىدۇ .

— بېرىپ باقايلى ، ئەمىسە .

چۇلۇكتىن بۇرۇنلىرى كېرىلىپ ، كۆزىنىڭ ئاق پاختىسى ئۆرلەپ كەتكەن قوتازلارنىڭ ئارقانلىرىنى چاتقاللارغا باغلاپ قوي-دۇق ، سوغىنى كالتەككە ئۆتكۈزۈپ ئىككىمىز مۈرىمىزگە ئېلى-ۋالدۇق – دە ، قوشۇماش توپاقلاردەك ياندىشىپ ، سارغۇچ ، ئۆس-كىلەڭ ئوتلارنى دەسسەپ ، ئىس چىققان تەرەپكە قاراپ ماڭدۇق . يىگىرمە مىنۇتتىن كېيىن ئىككى كىگىز ئۆي ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا چاچلىرى سالۋاراپ كەتكەن ئاياللار ، ئۆز بېشىغا ماسلاشمىغان تولكە ، بۆرە تېرىلىرىدىن تىكىلگەن قولاقچىلارنى كۆزىگە چۆكۈ-رۈپ كىيىۋالغان باللار كۆرۈندى . مەن تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ :

— ئارۇ ، چى يوگى مەگى[①] ! — دەپ ۋارقىرىدىم . بىر ئايال قولىدىكى كۆسەينى پۇلاڭلىتىپ :

— جانىخ ، جانىخ[②] ! — دەپ ۋارقىرىدى . شۇ زامان تۆت ئىت بىز تەرەپكە قاراپ يۈگۈردى . ئىتلارنىڭ كەينىدىن ۋارقىرىشىپ

① ئىت بارمۇ ؟

② خەتەرۋلار .

باللار ، ئاياللار يۇگۇرۇشتى . مەن لاۋياڭنىڭ قولىدىن تارتىپ
تاشقا چىقارغۇچىلار ، ئىككى ئىت ئۇنىڭ پۇتىدىن چىشلەپ تۆۋەنگە
تارتتى . مەن قولۇمدىكى كالتەك بىلەن يۈگۈرۈپ چۈشتۇم ، ئاڭغى-
چە ئۆي ئىگىلىرى كېلىپ ئىتلارنى هەيدىۋەتتى ، لېكىن لاۋياڭنىڭ
يانپىشىدىن قان ئاقماقتا ئىدى .

ئايالار قورقۇپ ۋارقىراشتى :

— مازاڭ دا[1] ، مازاڭ دا !

— مەمبا زاگى ساڭ[2] !

— داچى يەجى[3] ؟

— رىن - رىن مامەن چىلى شىخ[1] .

لاۋياڭ كۈلۈپ تۇراتتى . مەن بۇ گەپلەر ئىچىدىن ئانچە -
مۇنچە بىلىدىغانلىرىمنى تەرجىمە قىلىپ بەردىم . كىگىز بېسىپ
لاۋياڭنىڭ پۇتىدىكى قاننى توختاتتۇق . ئۇلار لاۋياڭنى ئاتقا مىن-
دۈردى ، سوغىمىزنى قېتىقتا تولدۇردى ، ئاندىن ئۇلار قوتازلىرى-
مىزنى هەيدەپ ، بىزنى ياتىقىمىزغا ئەكېلىپ قويۇشتى .

لېكىن ، قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرى بىلەن چاڭجاڭ بۇ ئىش-
نى باشقىچە چۈشىنىپ قاپتۇ ، شۇڭا بېرىپ ھېلىقى ئىتلارنى ئېتى-
ۋېتىپ قايتىپ كەپتۇ . زاڭزۇلار يامغۇردا كېلىپ بۇتخانىنى قور-
شىۋالدى ، لېكىن ھەربىيلەر بۇ ئىشقا ئارىلىشىپ ، ئۇلارنى قايتۇ-
رۇۋەتتى . ئەتىسى لاۋياڭ شىياخېغا — دوختۇرخانىغا ئەۋەتىلدى…

قوغداش بۆلۈمىنىڭ كادىرى مانا بۈگۈن ھەربىيلەرنىڭ ماشى-
نىسى بىلەن قايتىپ كەپتۇ .

شۇنداق قىلىپ ، مەن ياتاقتا يالغۇز قالدىم . لاۋياڭنىڭ كىتاب-

---

① يامان بولدى .
② دوختۇر چاقىرايلى .
③ قانداق قىلارمىز ؟
④ بول ، دورا ئەكەلگىن !

لىرى مېنىڭ ئۈچۈن يېڭىلىق ۋە قىزىقارلىق بولۇپ تۇيۇلدى . مانا مەن ئۇنىڭ پەلسەپە تارىخىغا دائىر كىتابلىرىنى ئوقۇپ ، ئۇنىڭدىن كېرەكلىك بىلىملەرنى خاتىرەمگە كۆچۈرۈۋاتىمەن ، پۇتلىرىم كۆيۈشتى ، بېشىم قايدى... لېكىن كىتابتىن زادىلا باش كۆتۈرگۈم كەلمەيۋاتىدۇ . خۇددى لاۋياڭ كېلىپ قالسا كىتابنى تارتىۋالىدىغاندەك ئالدىرايمەن ، تېز كۆچۈرۈشكە تىرىشماقتىمەن ، خەنزۇچە خەتلەرنى سوزۇۋاشتۇرۇپ يېزىپ ، تېزرەك ئاخىرلاشتۇرۇشقا ئالدىراۋاتىمەن .

— ئەكەلگىن ، لاۋياڭ كىتابلىرىمنى ئەكېلىپ بېرىڭلار دېگەنتى ! — دېدى قوغداش كادىرى تۇيۇقسىزلا .

مەن ئۇنىڭ قاچان كىرگەنلىكىنى ، قاچاندىن بېرى بېشىمدا قاراپ تۇرغىنىنى تۇيماپتىمەن ، چۆچۈپ ئۇنىڭغا بۇرۇلدۇم - دە :

— لاۋياڭ قانداقراق ؟ — دەپ سورىدىم .

— ئەكەلگىن ! — دەپ سوغۇقلۇق بىلەن كىتابقا قولىنى ئۇزاتتى ئۇ ، قاپىقىنى تۈرۈپ .

— ئاز قالدى ، كۆچۈرۈۋالاي !

— پۈتۈن بىر ماشىنا سېنىڭ كۆچۈرۈپ بولۇشۇڭنى كۈتۈپ تۇرامدۇ ؟

— ئىككى مىنۇتقۇ !

— ياق ، ئەكەلگىن !

ئۇ قوپاللىق بىلەن كىتابنى تارتىۋىدى ، مېنىڭ خاتىرەم پاتقاقلىق يەرگە ئۇچۇپ چۈشتى . مەن غالىلداپ تىترەپ ئورنۇمدىن تۇردۇم . ناۋادا ، ئۇ ئىككى كاچات ئۇرغان بولسا ، بۇنچىلىك خاپا بولمىغان بولاتتىم . خاتىرەم — يۈرەك قېنىم سىڭگەن ھالال ئەمگىكىمنىڭ ئىسپاتىغۇ ، مېنىڭ ۋىجدانىم ئۇنى خورلاشقا يول قوياتتىمۇ ؟ تىترەپ تۇرغان قوللىرىم بىلەن خاتىرىنى قولۇمغا ئالدىم . خۇددى ئاززۇلۇق بالامنى بىرى كۆزۈمچىلا ئۇرغاندەك ،

قىممەتلىك ئائىلىمغا بىرى ھاياسىزلىق بىلەن كۆزۈمچىلا كۆز تاش-
لىغاندەك، يۈرىكىم ھاقارەت ۋە خورلىنىش بىلەن ئازابلاندى -
دە، پۈتۈن غەزىپىم خۇددى قولۇمغا توپلانغاندەك مۇشتۇملىرىم
چىڭ تۈگۈلدى، قولۇمنى بىرلا شىلتىسەم پۈخادىن چىقىمەن،
لېكىن بۆرنى قانىغان مۇتتەھەمدىن قانداق قۇتۇلالايمەن! چىشلى-
رىم كاسىلدىدى:

— قوپاللىقىڭ ئۈچۈن مۇشت ئارتۇقلۇق قىلىدۇ، لېكىن
ئەتەي قىلغان بولساڭ، ئۇن مۇشتمۇ ساڭا ئازلىق قىلاتتى! —
دېدىم مەن ھەربىر گەپنى ئۈزۈپ - ئۈزۈپ.

— نېمە، نېمە؟ يەنە بىر دېگىنە؟

— ھايۋان ئۈچۈن بىر قېتىم دېگەن بىلەن مىڭ قېتىم دېگەن-
نىڭ پەرقى يوق!

— ئىپلاس، ئەكسىيەتچى، كۆرسەن تېخى! تۈرمىگە كىر-
سەن، كاللاڭغا ئوق يەيسەن!

— تۈرمە بىلەن ئوق ساڭا بۇرۇنراق كېلەرمىكىن؟!

— نېمە دېمەكچى؟ سوتسىيالىستىك تۈزۈم غۇلايدۇ دېمەكچى-
مۇ سەن؟

— ساڭا ئوخشاش ياۋۇزلار غۇلايدۇ، تولا گەپ قىلماي يوقال
كۆزۈمدىن!

مەن ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلدىم. ئۇنىڭ كۆكىرىپ كەتكەن لەۋ-
لىرى تىترىمەكتە، ياشاڭغىراپ تۇرىدىغان كۆزلىرى چەكچەيمەكتە،
ياداڭغۇ چىرايى تامدەك تاتىرىپ، ئۆلۈك ئادەمنىڭ چىرايىدەك
كۆرۈنمەكتە ئىدى.

— كۆرىسـەن!— دېـدى ئۇ بېگـىز قولىنى پېشانەمـگە
تەڭلەپ،— لاۋياڭنى ئىتقا تالاتقانمۇ، زاڭزۇلارنى بىزگە قارشى
قۇترانقانمۇ سەن! ئەتىلا قولۇڭغا كويزا سالغۇزمىسام، ئادەم ئە-
مەسمەن!

ئۇ پىرقىرىغان پېتى چىقىپ كەتتى . مېنى تىترەك باستى . ئۇنىڭ قولىدىن ھەرقانداق يامانلىق كېلىدىغۇ ، مېنى يوشۇرۇن ئۆلتۈرۈۋېتىپ ، باشقىلارغا دۆڭگەپ قويۇشىمۇ مۇمكىنغۇ . ئۇنىڭ قولىدىن نېمە يامانلىق قېچىپ قۇتۇلالىسۇن . بۇنداق ئادەملەر نەدە تەربىيە ئېلىشىدىغاندۇ ، ئۇلارنىڭ قېنىغا ياۋۇزلۇق نەدىن قويۇلۇ-دىغاندۇ ؟ كىم بىلىدۇ ؟ ئۇ مۇشۇنداق كۆزىنى يۇمۇۋېلىپ يالغان سۆزلەپ ، ھىمايىگە ، ئېتىبارغا ئىگە بولۇۋېلىپ ، بىزدەكلەرنىڭ شىللىسىگە چىقىۋالامدۇ تېخى... مەن ئاخشىمى غۇۋا شامنىڭ يورۇ-قىدا تېخىمۇ سۇرلۇك كۆرۈنۈۋاتقان يوغان بۇتخانىدا يالغۇز يېتىپ ، ۋەھىمە ئىچىدە قوغداش كادىرى توغرىسىدا ئۇزاق ئويلىدىم . ئويلى-غانسېرى مېنى سۇر باستى : مەن مۇنۇ گەنجا يايلىقىدا يوقىلاڭ بەتنام ، ئەرزىمەس ئىش بىلەن ئۆلۈپ كېتىشنى ياكى خورلۇق تارتىشنى ھەرگىز خالىمايمەن . مەن قانچىلىك جاپا تارتساممۇ مەي-لى ، بۇ يەردىن قاچىمەن ، شياخې ناھىيىسىگە بىر كۈندىغۇ بارالار-مەن ئەڭ ياخشىسى ، تاغ ئارىلاپ قاچاي ، ئۇ مېنىڭ ئىزىمغا چۈشۈ-ۋالمىسۇن...

ئىشكنى مەھكەم ئېتىپ قويغانىدىم ، زادىلا ئۇيقۇم كەلمە-دى ، سىرتتا ھۇۋۇلىغان بوران بىردە پەنجىرىنى تاراقلىتىدۇ ، بىردە نېمىلەرنىدۇر تاملارغا ئۇرىدۇ ، گويا تەبىئەتمۇ ماڭا ھەيۋە قىلىۋاتـ-قاندەك . «سەن ئەمدى قۇتۇلالمايسەن ، ئۆلۈكۈڭ گەنجا يايلىقىدا قالغىنى قالغان . سەن قۇزغۇنىنىڭ يەملىكىدە ئېرىپ ، كىرەكسىز نەرسىگە ئايلىنىسەن . يۇرتۇڭ ، يۇرتۇڭدىكى شاۋقۇنلۇق دەريا ، پۇراقلىق باغلار ، سەلكىن شاماللىق ئېتىزلار ، قوغۇنلۇقلار ، دە-رەخلەر ئارىسىدىكى مىرزىگۈل پۇرىقىغا پۇركەلگەن ئۆيلەرنى ئەمدى كۆرەلمەيسەن ، سېنى تالىشىپ - تارتىشىپ مېھمانغا چاقىرىدىغان يۇرتداشلىرىڭ سېنى پات ئارىدا ئۇنتۇيدۇ . گۈزەل ئامرىقىڭ بىر يىل كۆز يېشى قۇرۇماي يىغلايدۇ - دە ، ئاندىن كېيىن تەقدىرگە

تەن بېرىپ، ئىككىنچى بىرىگە پۈتۈن مۇھەببىتىنى تەقدىم قىلدى. قىسقىسى، سەن قېنىڭغا غايە، ئارزۇ سىڭگەن بىر دۇۋە جانلىق تۇپراقسەن، سېنىڭ چاڭ - توزانغا ئايلىنىدىغان جايىڭ مۇشۇ گەنجا يايلىقى...» دەپ سۆزلەۋاتقاندەك بىلىندى.

مىسكىنلىك، خورلۇق ئىچ - ئىچىمدىن ئېتىلىپ چىقىپ، كۆز يېشىمغا ئايلاندى، ماڭا يىغا ياماشتى. لېكىن مەن: «ياق، يىغلاش — نامەردلىك، مەن ئامەت — بەخت كۈتۈۋاتىمەنغۇ، ئەتىگەنلىككە قۇياش چىققاندا يايلاقنىڭ ئۈستىدىكى ۋەھىمە تۈگەيدۇ. شۈي شۈجى، ماجۇرىنلار كېلىدۇ، مەن ئۇلارنى نېمىشقا خۇشاللىق ۋە ئىشەنچ بىلەن كۈتۈۋالالمايمەن؟» دەپ ئويلىدىم - دە، كەلگۈسىدە، بولۇپمۇ مۇشۇ يېقىن كۈنلەردە بولىدىغان خۇشاللىق ۋە بەختنىڭ ئىلھامى بىلەن قايتىدىن روھلاندىم، ئىستىقبال مېنى ئانامدەك پەپىلىدى، مېنىڭ كۆزۈمگە ئۇيقۇ ياماشتى.

— ئەلا، ئەلا، ئاچ ئىشىكنى! — دېدى چاڭجاڭ سىرتتا تۇرۇپ.

مەن ئىشىكنى ئېچىپ بەرگەندىن كېيىن، ئۇ كۈلۈپ كىرىپ كەلدى - دە، ئىشىكنى قايتىدىن يېپىپ قويۇپ، يۇمۇق كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ دېدى:

— ساڭا تاماق ئېتىپ بېرىدىغان خۇيزۇنى قوغداش كادىرى كۆچۈرۈۋەتتى، ئەمدى ئۆزۈڭ تاماق ئېتىپ يېگىن. لېكىن، ئەلا، ھېلىقى قوغداش كادىرى يامان ئادەمكەن، ئۇ سېنى باغلىتىمەن، تۈرمىگە سالدۇرۇۋېتىمەن دەپ تېپىرلاپ يۈرىدۇ. مەن بۈگۈن ئۇنى ئاتلىق ئىچكىرى تاغقا ئوۋغا ئاپىرىمەن. سەن ياخشى ئادەمكەنسەن، مەن ئەمدى بىلدىم، يۈك - تاقىڭنى ماڭا ئىشىنىپ تاشلىغىن - دە، شياخېغا قاراپ پىيادە ماڭ. ناھىيىلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىدە بىر زاڭزۇ يىگىت بار، ئۇنىڭغا خەت يازدىم، مە، بۇ خەتنى شۇنىڭغا بەر، ئۇ سېنى لەنجۇغا يولغا سېلىپ قويىدۇ!

ئەتىگەنلىكى زامبا يېدىم. توپىغا كۆمۈپ پىشۇرغان ياڭيۇدىن بىرنەچچە تالنى سومكامغا سالدىم ـ دە، يولغا چىقتىم.

بىرنەچچە كۈن سىمىلداپ ياغقان ئاق يامغۇر قارا چىلان تۇپراقلىق يوللارنى ئېچىغان خېمىردەك بوشىتىۋەتكەن، يېڭىلا ماڭغان ماشىنا چاقىنىڭ ئورنى خېمىر ئۈستىگە چۈشكەن قىڭراق ئىزىدەك تىلىمچا بولۇپ قالغان، پەقەت يولنىڭ ئىككى قاسنىقىدىكى چاققاق، ئەمەن ۋە يۇلغۇن ـ يانتاقلىقلار ئارىسىدىنلا يول تېپىپ مېڭىشقا بولاتتى، بەزىدە ئازغانلار ئارىسىدىن ئۆتۈشكە بولمىغاندا، ئىزغىچە پاتقاق كېچىپ يول بىلەن مېڭىشقا توغرا كېلەتتى.

مەن بۈگۈن ئۆزۈمنىڭ قانچىلىك ھالسىراپ كەتكىنىمنى بىلدىم. بىر سائەت ماڭا ـ ماڭمايلا پېشانەمدىن سوغۇق تەر چىقتى، پۇتلىرىم تىترەشكە باشلىدى. ئۈستۈبېشىمنى ئاياپ ئولتۇرۇشنىڭ ھاجىتى قالمىدى، ئىككى قېتىملىق يىقىلىشتىن كېيىن، يامغۇرلۇق چاپىنىم قارا پاتقاققا مىلىنىپ، يېغىۋاتقان سىم ـ سىم يامغۇردا ئۆۋىپ، كۆلگە مىلەنگەن خام تېرىگە ئوخشاپ قالدى. مايلىشىپ كەتكەن شەپكەمنى پۈكلەپ يانچۇققا سالدىم، پۇشقىقىمنى تىزدىن يۇقىرى تۇرۇۋالدىم، ئۇزۇن قونچلۇق رېزىنكە ئايىغىمنى قۇرۇق كىيىۋاپتىكەنمەن، پۇتۇمنى غاجاشقا باشلىدى. ھېلىدىن ـ ھېلىغا بېشىمدىكى كىرنى ئۆۋىتىپ كۆزۈمگە، جاۋغايلىرىمغا تىقىۋاتقان يامغۇرنى كىر ياغلىق بىلەن سۈرتۈپ قويىمەن، يالاڭ چاپىنىمنىڭ يان يانچۇقىدىكى ئىككى كىتابنى، سومكامدىكى خاتىرەم بىلەن قەلىمىمنىلا ئىلاجىنىڭ بارىچە ئاسرايمەن، ئۇلارنى نەمدىن، پاتقاقتىن ساقلاشقا تىرىشىمەن.

ئىككى سائەت ئالدىراپ ماڭدىم، ئالدىمدا كۆل رەڭ تاملىق جاڭزا كۆرۈندى. ئىتتىن قورقۇپ قورام تاشنىڭ ئۈستىگە چىقىپ قاراپ باقتىم. دۆمبىسىگە ئەسكى پالاس ئارتىلغان ئىككى موزاي

بېشىنى بۇلۇڭغا تىقىپ دۈگدەرەپ تۇرۇشۇپتۇ . قانچىلىك ماڭدىمكىن دەپ كەينىمگە قارىدىم : بۇتخانا گىرىمسەن تۇتەك ئىچىدە چوقچىيىپ ، بۇرۇنقىدىن ئېگىزلەپ قالغاندەك كۆرۈندى . دېمەك ، ئىككى سائەتتە تېخى بىر غولدىن چىقىپ بولالماپتىمەن . ئالدىمدا تېخى بۇنداق غولدىن ئون نەچچىسى بار ئىدى . مۇشۇنداق ئالدىراپ – قاتىراپ ماڭسام ، يىگىرمە بەش – ئوتتۇز سائەتتە ئاران تاغ ئارىسىدىن تۈزلەڭگە چىقالايدىكەنمەن ، بۇ نېمانچە ئۇزۇن يول !...

... يەنە ئىككى سائەت ماڭغاندىن كېيىن ، ئوڭ تەرىپىمدىكى تاغ تەرەپتىن زاڭزۇ ناخشىسى ئاڭلاندى . قارىسام ياتقان يول ئەمدى تۆپىلىككە قاراپ كۆتۈرۈلمەكتە . مەن ھەربىر قەدىمىمنى قىيىنلىپ ، كۈچ بىلەن يۆتكەپ تۆپىلىككە قاراپ ماڭماقتىمەن . شۇ چاغدا قورسىقىم ئاچتى ، مەن چۆپلۈكتە زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ ياڭيۇ ئاقلىدىم . زاڭزۇ ناخشىسى يېقىنلاشماقتا . مانا ئەمدى ئىككى ئادەم ناخشا ئېيتىۋاتاتتى . بىردەمدىن كېيىن قولاقلىرىنى تىك قىلىۋالغان ئىككى يۇڭلۇق ئىت پەيدا بولدى . ئىتلار ھەربىر چاتقالنىڭ ئارىسىنى پۇراپ – قاساپ كەلمەكتە ئىدى . مەن چۆچۈپ ، ئىككى قولۇمغا ئىككى كاللەك چىم ئېلىۋالدىم ، ئىتلار ماڭا قاراپ قويۇپ ئۆتۈپ كېتىشتى . ئارقىدىنلا شادلىق مىلتىقلىرىنى قوش باشلىق ئېگىزگە توغرا قويۇشقان ، تۇلكە قولاقچا (مالخايغا ئوخشاشراق) ، كۆرەك زىخۋا (زاڭزۇچە ئۇزۇن چاپان) كىيگەن ئىككى ئاتلىق چىقىپ كېلىشتى . ئۇلار ئاۋازىنىڭ بارىچە ۋارقىرىشىپ ناخشا ئېيتاتتى . مەن بۇ يايلاقنىڭ غەمسىز خوجايىنلىرىنىڭ ناخشىسىغا زوقلاندىم ۋە ئۇلارنىڭ دىققىتىنى تارتىش ئۈچۈن :

— لى لاڭ نوشاگى ، لى ۋا ، لى ۋا[1] ! — دەپ ۋارقىرىدىم .

---

① ياخشى ئېيتتىڭلار ، ناخشىچى ، ناخشىچى .

ئۇلار ناخشىسىنى توختىتىپ ماڭا قاراشتى - دە، دەرھال مەن تەرەپكە ئاتلىرىنى دېۋىتتى. پاكار ئاتلار تۇياقلىرى بىلەن پورپاڭ يەردە ئىز قالدۇرۇپ ماڭا يېقىنلاپ كەلگەندە، ئۇلار ماڭا مىلتىقلىرىنى شاراقلىتىپ تەڭلەشتى. ئاۋۋال قورقتۇم، ئاندىن ئۆزۈمنى تۇتۇۋېلىپ ئۇلارغا قاراپ كۇلدۇم ۋە بىلىدىغان سۆزلىرىمنى ئىشلەتتىم:

— گوڭگى ياڭنى[1]؟

لېكىن ئۇلاردىن بىرى ماڭا خەنزۇچە دۇدۇقلاپ سۆزلىدى:

— ئاتىمەن... سائىتىڭنى ئەكەل!

مەن چۆچۈدۇم. ئىككى مىلتىقنىڭ تۆشۈكلىرىگە ۋەھىمە بىلەن قارىدىم ۋە قول سائىتىمنى ئۇزاتتىم. شۇ چاغدا ئۇلارنىڭ بىرى قاقاقلاپ كۇلۇۋەتتى - دە:

— چوگوڭا جوجى[2]؟ — دېدى.

— لارىنگى جوجى[3]...

— ھا ... ھا...— ئۇلار ئاتلىرىدا ئىككى ياققا ئىرغاڭلىشىپ قاتتىق كۇلۇشتى. مەن بىردە خەنزۇچە، بىردە زاڭزۇچە سۆزلەپ، ئۇلاردىن مۇشۇ چىغىر يول بىلەن شىياخېغا بېرىشقا بولۇش - بولماسلىقىنى سورىدىم ۋە ئۇلارنىڭ چۈشىنىكسىز گەپلىرى ئارىسىدىكى «لارىنگى» (شىياخېنىڭ زاڭزۇچە ئېيتىلىشى) سۆزىدىن ئۇلارنىڭ شۇ تاپتا شىياخېدىن كېلىۋاتقىنىنى بىلدىم. ئۇلار مېنى ھاراق ئىچىشكە تەكلىپ قىلدى، مەن ئۇلارغا رەھمەت ئېيتتىم. ئۇلارنىڭ بىردە ئاسماننى، بىردە يەرنى، يەنە بىردە شىمال تەرەپتىكى غول ئىچىنى كۆرسىتىپ سۆزلەشلىرىدىن: «ھاۋا يامان، يەر پاتقاق، ئاۋۇ غول ئىچىدە بىزنىڭ ئۆيىمىز بار، قونۇپ كەتكىن»

---

① نەدىن كېلىۋاتىسىلەر؟
② نەگە بارىسەن؟
③ شىياخېغا بارىمەن.

دەۋاتقىنىنى ئۇقتۇم ـ دە ، قانچە سائەتتە شىياخىغا بارغىلى بولىدى-
غانلىقىنى سورىدىم . ئۇلار تۆت بارمىقىنى كۆرسىتىشتى .
مەن ئۇلارغا رەھمەت ئېيتىپ ، ئوڭ قولغا — ئۇلار كەلگەن
غولغا قاراپ يۈرۈپ كەتتىم . يول تۆۋەنلەپ باراتتى . كىچىككىنە
تۆپىلىكتىن ئاشقاندىن كېيىن يول تېخىمۇ تۆۋەنلىدى . بۇ تاشلىق
چېغىر يولدا سىرغىپ سۇ ئاقاتتى . خۇددى بىرى كەينىمدىن ئىتتىد-
رىۋاتقاندەك پەسكە قاراپ قاتراپ كېتىپ بارىمەن ، لېكىن نەگە
كېتىپ بارغىنىمنى بىلمەيمەن . يېرىم سائەتتىن كېيىن بۇك چات-
قاللىق غولغا چۈشتۈم . غول غەربتىن شەرققە سوزۇلغان ، ھەر
ئىككىلا تەرەپكە چىغىر يول بىلەن ماڭغان ئاتلىقلارنىڭ ئىزلىرى
چۈشكەن ، مېنىڭ يولۇمنىڭ قارشىسىدىكى جەنۇبىي تەرەپ تىك
قىرغاق ، پۈتۈن قاپتال قويۇق چاتقاللىق ئىدى .
مەن قاياققا مېڭىشىمنى بىلمەي تۇرۇپ قالدىم ، كەينىمگە
قايتاي دېسەم چىغىر يول بىلەن بايا قاتراپ چۈشكەن تۆپىلىككە
ئەمدى چىقىشقا كۆزۈم يەتمىدى ، چاتقال تۈۋىدە ئولتۇرۇپ رېزىنكە
ئايىغىمغا كىرىۋالغان لاي ـ شېغىللارنى تازىلىدىم ، پۇتلىرىمنىڭ
يېغىر بولۇپ كەتكەن يېرىگە لۆڭگەمنى ئىككى قىلىپ تاڭدىم .
ۋىژىلداپ ئېچىۋاتقان قورسىقىمنى چالا پىشقان ياڭيۇ بىلەن گوللى-
دىم . لېكىن ، پۇتلىرىم جانسىز ، پۈتۈن سۆڭىكىم بارغانسېرى
ئېغىرلاشماقتا ، قولىقىم غوڭۇلداپ ، بېشىم قايىماقتا ، ئۇنىڭ ئۈس-
تىگە گەدىنىمدىن ئېقىپ كىرگەن يامغۇردىن ھۆل بولغان يېرىك
كىيىملىرىم گۆشىسىز بەدىنىمنى ئېچىشتۇرماقتا ئىدى .
يېرىم سائەتتىن كېيىن تەۋەككۇل قىلىپ يەنە شەرققە كەتكەن
چىغىر يول بىلەن ماڭدىم . ئەتراپ سۈرلۈك ، تىك قىيالاردىن
سۈرلۈك ئاۋازلار كېلىدۇ ، چاتقاللار ئىچىدىن ھېلىدىن ـ ھېلىغا
قارا قۇيرۇق ، توشقان ، تۈلكىلەر چىقىپ ، ئۈركۈپ قاچىدۇ . نەدى-
دۇر سەل سۇيى شارقىرايدۇ ، يىراقتىن قوتاز بۇقىسىنىڭ ئازنىغا-

نى ئاڭلىنىدۇ ، يەنە نەلەردىندۇر ساي ـ سايلارنى شارىلدىتىپ قاراسلىغان ، پاك ـ پۈك قىلغان مىلتىق ئاۋازلىرى كېلىدۇ ، بىردىنلا تىك چوققىلاردىن ئەتراپنى زىلزىلىگە سېلىپ تاشلار غۇلاپ چۈشىدۇ...

قاراڭغۇ چۈشمەكتە ، مېنى ۋەھىمە باسماقتا . يول يەنە ئىككى كىچىك ـ كىچىك يوللارغا ئايرىلدى . مەن ئەمدى قاياققا كېتىپ بارغىنىمنى بىلمەيمەن . ئەتراپقا قاراشتىنمۇ قورقىمەن . زاڭزۇلار-نىڭ ئۆيلىرىدە بۆرە ، ئېيىق تېرىلىرىنى كۆپ كۆرگەنمەن ، دېمەك بۇ چاتقاللار ئارىسىدا يىرتقۇچلارنىڭ بار ئىكەنلىكىدە شۈبھە يوق...

تۈن ئۆزىنىڭ قارا ئېتىكىنى تەبىئەت ئۈستىگە يايماقتا . بۇ ئېتەكنىڭ دالدىسىدا مەن ئۆزۈمنى يىرتقۇچلارنىڭ بۇرۇن ۋە ئۆت-كۈر كۆزلىرىدىن يوشۇرۇۋالالايمەن . مەن بۇ ئېتەكنىڭ ئاستىدا بىرەر ئاچ بۆرىگە يەم بولۇپمۇ كېتەرمەن... كېتىۋاتىمەن ، بىردە يىقىلىپ ، بىردە قاتراپ ، ھەتتا بەزىدە ئۆمىلەپ كېتىۋاتىمەن ، ئەمما نەگە كېتىۋاتقىنىمنى بىلمەيمەن . مېنىڭ بۇ ناتونۇش تاغلار ئارىسىغا چۈشكەن ئىزلىرىمنى كەلگۈسىدە كىممۇ قەدىرلەيتتى ، مېنىڭ بۇ قەدەم ئىزلىرىم كەلگۈسى ئۈچۈن ، ئىستىقبال ئۈچۈن ئالغا ئىنتىلگەنلىكىمنىڭ ئىسپاتى ئىكەنلىكىنى كىممۇ ئويلاپ يەتسۇن ؟...

خىيال — بايلىق ، خىيال — كىتاب دېگەننى ئاڭلىغان ، بۇگۈن مەن خىيال يەنە ساڭا ھەمراھ ۋە قورالكەن دېگەن چۈشەنچە-گە كەلدىم . توققۇز ـ ئون ياشتىن بېرى مەن خىيالىمدا نېمىلەر-نى قىلمىدىم ؟ نۇرغۇن خېيىمخەتەرلىك يەرلەردىن خىيال بىلەن بەند بولغىنىم ئۈچۈن ، باتۇرلۇق بىلەن ئۆتۈپ كەتتىم...

... بېيجىڭ ، دالىيەن ، پايانسىز دېڭىز ، دېڭىز بويىدىكى ئې-سىل مېھمانخانا ، ئاپئاق داستىخان ئۈستىدىكى ئېسىل يېمەكلىك-

لەر، گۈزەللىكنىڭ ناخشىسى، كۈلكىسى... يەنىچۇ؟ كەلگۈسىدە بولىدىغان ئىشلار: ئىلمىي ماقالىلىرىم، ئىلمىي ئۇنۋان، تەبرىكلەشلەر، دوكلات بېرىشلىرىم، ماڭا بولغان ئالىي ئېتىبار، يېزىپ چىققان كىتابلىرىم، قېرىلىقتا ئىگە بولىدىغان ھۆرمەت، چەتئەللەرگە ساياھەت... يەنە ئاللىنېمىلەر... ئىشقىلىپ، خىيالغا ھەممىلا نەرسە كېلىدۇ، مۇشۇنداق سۈرلۈك سەپەر ئۈستىدە گۈزەللىك ۋە ياخشىلىق توغرىسىدا خىيال قىلىش بىر ئەقىللىق ئادەمنىڭ ئىشى ئىكەن. بىراق ۋەھىمە خىياللىرىمنى بىردىنلا توزۇتۇۋەتتى: يېقىنلا يەردىن بۆرىنىڭ ھۇۋلىغىنى ئاڭلاندى. ئەنە، قاراڭغۇلۇق ئىچىدە ئوت كۆرۈندى. ئۇ پىلدىرلاپ تۇرغان جىنچىراغقا ئوخشايدۇ. ئوتلار تېخىمۇ كۆپەيدى، بۇ چوقۇم چىلبۆرىلەر...

«ئۆزۈم ئۆلسەممۇ ئارمانلىرىم ئۆلمىسە بولاتتى. مېنىڭ نېمىنى ئارمان قىلىپ گەنجادىن قاچقانلىقىمنى ئىنسانلار بىلسە بولاتتى. خاتىرەمگە يازاي، ناۋادا ئۆلۈپ كەتسەم، مېنىڭ ھالال نىيەت بىلەن ئۆلگەنلىكىمنى كۆپچىلىك بىلىپ قالسۇن». مەن تاشقا ئولتۇردۇم ــ دە، خاتىرەمنىڭ ئوتتۇرىسىنى ئېچىپ (ئوتتۇرىسىغا تېخى خەت يېزىلمىغانلىقىنى بىلىمەن)، ئالدىراپ مۇنۇ گەپلەرنى خەنزۇچە ۋە ئۇيغۇرچە قىلىپ يازدىم:

«مەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى تىل ــ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ لېكتورى، ئەمدى يىگىرمە بەشكە كىردىم. شۇ فاكۇلتېتنىڭ جۇرنىنى رەقىپىنىڭ سۇيىقەستى بىلەن ناھەق ھالدا جازالىنىۋاتىمەن. گەنجا يايلىقىدا ئىشلەش كۆڭۈللۈك ئىدى، لېكىن رەقىپىنىڭ قولى بۇ يەرگىمۇ يەتتى. مەن ماڭا كېلىۋاتقان خەۋپتىن پاناھلىنىش ئۈچۈن قاچتىم. مەقسىتىم: جانجان پارتىيىمىزگە مۇنۇ ئادالەتسىزلىك ئۈستىدىن شىكايەت قىلىش، پارتىيىدىن مەدەت ۋە ياردەم تى-

لەش . مەن ھالال نىيەت بىلەن ئەدەبىيات تەتقىقاتى ۋە ئىجادى-
يەت بىلەن بىر ئۆمۈر شۇغۇللىنىشقا ئۆزۈمنى ھازىرلاۋاتقان
بىر ياش . دېمەك ، مەن پارتىيىنىڭ سادىق ئوغلى . مەن بۇ
ئەقىدەمنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن يولغا چىقتىم . بەختسىزلىك
مېنىڭ نامىمنى قارىلىمىسۇن ، ۋاقىتسىز ئەجەل ئۇلۇغ ئە-
شىمنى ئاقساتمىسۇن . مېنىڭ قولىيازمىلىرىم توغرىسىدا
دۇەن جياۋشۇ بىلىدۇ . قىسقا ئۆمرۈمدە يۈرەك قېنىمنى
سەرپ قىلىپ قالدۇرغان ، بىر تامچە سۇچىلىك قىممەت-
كە ئىگە بولغان ئەمگەك مېۋەم ئىلىم - پەن خەزىنىسىگە
قوشۇلسۇن…
1961 _ يىلى 24 _ سېنتەبىر ، گەنجا»

ئوتلار يېقىنلاشتى . مەن ماغدۇرسىز پۇتلىرىم بىلەن قاپتالدى-
كى دەرەخكە ياماشتىم . ياماشتىم ، ياماشتىم ، بېشىم پىرقىرىدە قاي-
دى _ دە ، كۆزۈم قاراڭغۇلاشتى ، ۋارقىرىدىم…
… كۆزۈمنى ئاچسام بۇتخانىدا يېتىپتىمەن . بېشىمدا لاۋياڭ
بىلەن ماجۇرىن تۇرۇپتۇ . مەن كۈلۈپ كەتتىم .
— مەن چۈش كۆردۈممۇ ؟ — دېدىم ما جۇرىنىنىڭ قولىنى
تۇتۇپ .
ئۇلار كۈلۈشتى ۋە مېنىڭ بۇ يەرگە قانداق كېلىپ قالغانلى-
قىمنى ئېيتىپ بەردى .
مەن بېشىم تەۋرەپ مېڭىۋېرىپتىمەن _ دە ، ئاخىر گەنجادىن
شياخېغا بارىدىغان چوڭ يولنىڭ بويىغا چىقىپ قاپتىمەن . مەن
كۆرگەن ھېلىقى ئوتلار ماشىنىلارنىڭ چىراغلىرى ئىكەن . ماجۇ-
رىنلار شياخېدىن لاۋياڭنى ئېلىپ ، ماشىنا بىلەن شۇ ئارىلىققا
كەلگەندە ، ماشىنىسى پاتقاققا پېتىپ قاپتۇ . ھەربىيلەرنىڭ ماشىنى-
سى ئۇنى چىقىرىشىۋاتقانىكەن . شۇ ئارىلىقتا ئۇلارنىڭ قولىقىغا

بىرىنىڭ قاتتىق ۋارقىرىغان ئاۋازى ئاڭلىنىپتۇ. ئۇلار تاغ قاپتىلى-
غا يۈگۈرۈشۈپ كېلىپ قولچىراغلىرى بىلەن يورۇتۇپ قارىسا،
مەن قارىغاي تۈۋىدە پۈكلىنىپ، ئۇستۈبىشىم پاتقاق، تامدەك تاتى-
رىپ بىھوش ياتقۇدەكمەن. ئۇلار مېنى گەنجاغا ئېلىپ كەپتۇ.
كېلىۋاتقۇچە ھەربىي ئات مەيداندا، ئۇلار ماڭا ئوكۇل سالدۇ-
رۇپتۇ. دوختۇر: «ماغدۇرسىزلىق، قان ئازلىق سەۋەبىدىن يۈرى-
كى ئاجىزلاپ كەتكەن، ئۇخشىلىپ قالدۇ» دەپتۇ. دېگەندەكلا،
كېچىچە ئۇخلاپ ئەتىگەنلىكى پوتۇنلەي ئېسىمگە كەپتىمەن.

— ئۈچ - تۆت كۈن دەم ئال، ئاندىن كېيىن سېنى مەكتەپكە
قايتۇرىمىز! — دېدى ما جورىن ماڭا تەسەللى بېرىپ، — بولغان
ئىشنىڭ ھەممىسىنى ئۇقتۇم. شياۋشىن دېگەن ھېلىقى قوغداش
كادىرىنى بۈگۈن شياخېغا يولغا سېلىۋەتتۇق. مانا بۇ خەت - خالتا
ساڭا...

گوزەلئاينىڭ ئۆتكەنكى خالتىسىنى يەپ تۈگەتمەيلا باشقىلارغا
بېرىۋەتكەنىدىم، مۇنۇ خالتىنىمۇ ئېچىشتىن بۇرۇن خېتىنى ئوقۇ-
دۇم. قوللىرىم ماغدۇرسىزلىقتىنمۇ ياكى خەتنىڭ كۈچىدىنمۇ،
ئىشقىلىپ، تىترىمەكتە. كۆزلىرىم ھاياجان ياشلىرىدىنمۇ ياكى
ئاخشامقى بىھوشلۇقنىڭ تەسىرىدىنمۇ، ئىشقىلىپ، تۇمانلاشماقتا.
مەن خەتنى ئوقۇدۇم:

«... ئەلا، سىزنى ھەم سېغىنىدىم، ھەم سىزدىن خاپى-
مەن. نېمىشقا بىزمۇ باشقىلاردەك يېنىك ۋە ئوڭاي ئۇسۇل
بىلەن خۇشال، بەختلىك ياشىيالمايمىز؟ سىزگە ئادەم چۇ-
شەنمەيدىغان كونا كىتابلار بىلەن چەت ئەل تىللىرىنى شۇنچە
باغرىڭىزنى يېقىپ ئۆگىنىش نېمىگە زۆرۈر بولۇپ قالدى؟
نام - شۆھرەت قوغلاشقانلارنى يامان كۆرۈسىزۇ، ئۆزىڭىز
شۆھرەت ئۈچۈن جېنىڭىزنى سېلىپ بېرىسىز. مەن بۇ قېتىم

ئۈرۈمچىدە، غۇلجىدا ياش دوستلىرىمنىڭ ئۆيلىرىگە باردىم.
ئۇلار ئەجەب بەختلىك، ئەجەب خۇشال - خۇرام ئىكەن.
ئىككىسى خىزمەتتىن كېلىدىكەن - دە، چايغا ياكى كىنو،
تانسىغا چىرايلىق ياسىنىپ، قولتۇقلىشىپ بارىدىكەن، كەچ
قايتىپ كېلىپ بىر - بىرىگە قارشىپ ئولتۇرۇشۇپ چاي
ئىچىشىدىكەن. ئۇلار كەلگۈسىدە بولىدىغان تەتقىقات، ئىجادى-
يەت، دوكلات، ئۇنىۋان ئۈستىدە ئەمەس، ئۆيىنىغان تانسىسى،
ئۆي - جابدۇق، كىيىم - كېچەك، بولغۇسى بالىلىرىنىڭ
ئىسىم - چىرايلىرى، ئەتە قىلىدىغان ئىشلىرى، ئائىلە پىلان-
لىرى، ئۆتۈپ كەتسە، ئىدارىسىدە ياكى شەھەردە بولغان
يېڭىلىقلار توغرىسىدا پاراڭلىشىدىكەن. ئۇلارنىڭ يا غېمى،
يا تالاش - تارتىشلىرى يوق ئىكەن، بىر - بىرىگە يول
قويىدىكەن، بىرىنىڭ قىلىمەن دېگىنىگە يەنە بىرى قارشى
چىقمايدىكەن. تاماقنى، ئۆيى، ئويۇن - تاماشىسى —
ھەممىلا نېمىسى بىر - بىرىگە ياقىدىكەن، جايىدىكەن...

غۇلجا شەھىرى ئويۇن - تاماشىنىڭ كانى ئىكەن. كۈن-
دۈزى توغرا كۆۋرۈك، ئۈچ دەرۋازا، ۋاڭ قادىرنىڭ بېغى،
ھەتتا تاشلەپكە، بويىنكېسىكلەردە توپ - توپ قىز - يىگىتلەر
يۈرۈشىدىكەن. ئۇلار چىرايلىق كىيىنىشكەن، خۇشال - خۇ-
رام، ئەدەپ - ئەخلاقلىق، نەرسە - كېرەك باياشاتلىق.
كەچتە ئىسھاقبەك كۆلۈبىنىڭ ئارقىسىدىكى يازلىق مەيداندا
تانسا بولۇپ تۇرىدىكەن. ئۇنىڭ يېنىدىكى يازلىق ئاشخانىدا
قىمىز، پىۋا، كاۋاپ، سامسىلار بىلەن ھەر قەيەردىن كەلگەن
مېھمانلار كۆڭۈل ئېچىشىدىكەن. رويالغا تەڭكەش قىلىنغان
گارمون ياكى گىتار بىلەن گارموشكا ئاجايىپ لىرىكىلىق،
شوخ مۇزىكىلارنى ياڭرىتىپ تۇرىدىكەن. دوستۇم بىلەن
(ئەسلىي «رەقىپكام» دەپ يېزىپتىكەن، ئۇنى ئۆچۈرۈۋېتىپ-

تۇ . مەن سىنچىلاپ يۇرۇپ بۇنى ئوقۇۋالدىم) ئىككىمىز ھەر كۈنى تانىسغا كېلىپ تۇردۇق . ئۇ يەردىكىلەرنىڭ ئاجايىپ كۆلـكىلىرى ، ناخشىلىرى ، ھەتـتا مەيـداندا پەيـدا بولغان ئەتىر ـ ئادىكالۇن پۇرىقى ، مۇزىكا ، كەيپ بولغان يىگىتلەر- نىڭ قىقاس ـ چۇقانلىرى ، مېنى شۇنچىلىك ئۆزىگە تارتىۋال- دىكى ، زادىلا كەتكۈم كەلمەي قالدى . ئائىلىنـىڭ يوقـىدىن ، بوينۇمـدىن باغـلاپ سۆرىـگەنـدەكـلا بۇ ياققا ماڭدىم... »

خەت تۈگىمىدى... ۋۇجۇدۇم بىر خىل نامەلۇم كۈچنىڭ خور- لىشى ، بېسىشى بىلەن سۇس ھالدا تىترىدى... شۇنداق بولسىمۇ خەتنى ئاخىرغىچە ئوقۇپ چىقىشقا سەۋر ـ تاقەت تاپالىدىم :

«... ھە ، راست ، رازىيە بىلەن بىر جايدا تونۇشۇپ قالدۇق . چىرايلىقكەن ، لېكىن نېمىشقىدۇر چىرايى سول- غۇن ، سىزنى ئاجايىپ ئۇجۇر ـ بۇجۇرلاپ سوراپ كەتتى . سىز بۇرۇن خۇشخۇي ، ئويۇنچى يىگىت ئىكەنسىز ، مەكتەپتە ياشلار ئىتتىپاقى كومىتېتىنىڭ شۇجىسى بوپتىكەنسىزغۇ ! ئەمدى نېمىشقا بوۋاي مىجەز بولۇۋالدىڭىز ؟ سىزنىڭ ئۈستى- ڭىزدىن رازىيەگە شىكايەت قىلدىم : كەچكىچە كىتابتىن باش كۆتۈرمەيدۇ ، مېنىڭ خاھىشىمغا قارىماي شەخسىيەتچىلىك قىلىدۇ ، دېدىم . بۇ دېگىنىم راستقۇ ! رازىيە بىزنى ئۆيىگە چاقىردى . رازىيەنىڭ يولدىشى ئوتتۇز بەشتىن ئاشقان ئادەم بولغىنى بىلەن خۇشخۇي ، مېھماندوست ، چىرايلىقكەن . ماڭا ياقمىغان بىـرلا يېرى ، كـەچكىچە رازىيەدىن كـۆزىنى ئۈز- مەيدىكەن... نېمىلا بولمىسۇن ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى بىزنىڭكى- دىن كۆڭۈللۈككەن ، بولۇپمۇ كەچقۇرۇنلىرى ئوماق بالىسى- نىڭ تاتلىق گېپى ، كۆڭۈللۈك ، ياسىداق ئۆيدىكى رادىئو-

دىن كېلىدىغان مۇزىكا ئۇلارنى زېرىكتۇرمەيدىكەن. رازىيە.
نىڭ يولدىشى — بەھرام ئاكا بىزنىڭ رەقىپكامنى تونۇيدى.
كەن. شۇ كۈنى رەقىپكامنىمۇ چاقىرىپتىكەن، كەچتە مېنى
ئۆيگە ئاپىرىپ قويدى. «بۇ قۇرلارنى ئوقۇغاندا بەدىنىم مۇز.
لىدى». رەقىپكامنىڭ ھەدىسى، ئاكىسىنىڭ باللىرى بىر
چوڭ قورۇدىكەن. ئۇلارنىڭ ئۆيلىرى ئاجايىپ كاتتا ئىكەن.
ئۇلارنىڭ ئۆيىدە تام تەرىپى پۈتۈن ئەينەكلىك، تۆت بېشى ۋە
شادا بوغۇمچىلىرىغا جىڭ مەرۋايىت، ھېقىق، ياقۇتلار بېكى.
تىلگەن ئىككى كىشىلىك سىم كارىۋاتنى كۆرۈپ كۆزۈمنى
ئۈزەلمەي قالدىم. بىز قاچانمۇ شۇنداق جابدۇقلارغا ئىگە
بولالايمىز كىنتاڭ؟! دوستلىرىڭىزنىڭ ھەممىسى سىزنى سو.
رىدى. ھېلىقى ئوسمان بۇدۇر چاچ ئۇرۇمچىگە يۆتكىلىپ
كەپتۇ. توۋا، ھېلىقى قوي كۆزلۈك، گارمونغا ناخشا ئېيتى.
دىغان زۇلخۇمار دېگەن قىز بىلەن توي قىلىۋاپتۇ. ئۆيگە
ئاپاردى، چوغدەك قىپقىزىل ئىككى ئېغىز ئۆي، مول داستى.
خان، كۆكۈللۈك تۇرمۇش... توۋا دەيمەن، ئۇلار ماشىنىدا
بىللە كېلىۋېتىپ يولدىلا تېپىشىپ قالغانلار، ئېغىزنىڭ ئۇ.
چىدىلا مۇھەببەتلىشىپ قويۇشۇپ، شۇنچىلىك ئىناق،
بەختلىك ئەر - خوتۇن بولۇپ كېتىپتۇ. بىز بىر - بىرىمىز.
گە كۆيۈپ - پىشىپ، جاپا تارتىشىپ يۈرۈپ ئاران مۇرادىمىز.
غا يەتكەنلەر بولساق، ئىككى ئاي بىر ئۆيدە ياشاش بىلەن
ئېقىمىز كېلىشمىگىلى تۇردى...»

«ئېقىمىز كېلىشمىگىلى تۇردى» دېگەن پىكىر ھازىرغىچە
مېنىڭ خىيالىمغا كىرىپ باقمىغانىدى. مانا بۈگۈن بىرىنچى قېتىم
گۈزەلئاينىڭ خېتىدىن ئوقۇپ تۇرۇپتىمەن. بۇ گەپنى ئوقۇپ خەت.
نى يوتقاننىڭ ئۈستىگە قويدۇم: «ئېقىمىز كېلىشمەيۋاتامدۇ ياكى

بىرى ئارىمىزغا سوغۇقچىلىق سېلىنىۋاتامدۇ ؟ » . مانا بۇ سوئالغا جاۋاب بېرىش ، جاۋاب بەرگەندىمۇ ئېنىق جاۋاب بېرىش لازىم ئىدى .

جاۋاب بېرىشكە ئۇزاق ۋاقىت كەتمىدى ، داليەن ، باڭچۇيداۋدا بولغان بىر سۆھبەتنى ئەسلەشلا يېتەرلىك بولدى... بىز دېڭىزغا بېرىپ چۆمۈلمەكچى بولۇپ ، لىفت بىلەن ئالدىراپ بىرىنچى قەۋەت-كە چۈشتۇق . ئادەملەر كۆپ بولغان بىرىنچى قەۋەتنىڭ دەم ئېلىش ئورنىغا كەلگەندە ، گۈزەلئاي قولۇمنى قويۇۋەتتى :

— سىز مېڭىپ تۇرۇڭ ، مەن ئاشخانىدىكى كۈتكۈچى قىزغا بىر گەپ ئېيتىپ قوياي ، — دېدى ئۇ چاقماقلىق سىلىق سېمونت ئۈستىدە تاكاسلاپ يۈگۈرۈپ كېتىۋېتىپ .

مەن سىرتقا مېڭىشىمغا ، پەستىكى ساپادا ئولتۇرغان بىر يا-شانغان ئادەم خەنزۇ تىلىدا نەشر قىلىنغان «ھىندىستاننىڭ تېپىلى-شى» دېگەن كىتابنى ئوقۇۋېتىپتۇ ، مەن نەدىن ئالغىنىنى سورىۋ-دىم ، ئۇ بېشىنىمۇ كۆتۈرمەي قولى بىلەن ئەينەك پەشتاختىلارنىڭ كەينىدىكى ئۆينى ئىشارەت قىلدى . مەن شۇ ياققا يۈگۈردۈم . كىتاب-لارنى كۆرۈپ تاۋۇز سۈيىگە چاپلاشقان ھەرىدەك چاپلاشتىم . گۈ-زەلئاينىمۇ ، دېڭىزنىمۇ ئۇنتۇپتىمەن ، تاماققا قوڭغۇراق چېلىنغان ئوخشايدۇ ، كىتاب ساتقۇچى تالانى ئىشارەت قىلىپ :

— تاماق ، ئىشىكنى ئېتىمەن ! — دېدى . مەن شۇ چاغدىلا دېڭىز تەرەپكە قاراپ يۈگۈردۈم ، يولدا گۈزەلئاي ئۇچرىدى . ئۇ گاز ياغلىقىنى يەرگە سۆرىتىپ تۇتۇۋالغان ، خاپا ھالدا كېلىۋاتاتتى .

— نەگە كەتتىڭىز ؟ — دېدى ئۇ قاپىقىنى سوزۇپ ، — مۇنۇ يولدا دېڭىز بويىغا تۆت قېتىم يۈگۈرۈپ بېرىپ ، يۈگۈرۈپ كەل-دىم ، سىزگە چۆكۈپ كەتكەن ئوخشايدۇ دەپ ساراڭ بولغىلى تاسلا قالدىم...

كەچقۇرۇن قويۇق ئورمانلىقتا ، تىك ئۆسكەن زەيتۇن تۈۋىدە

ئۇنىڭ قاپىقى ئېچىلدى . ئۇ مېنىڭ مەيۈزىمنى سىلاپ تۇرۇپ :
— دائىم مۇشۇنىداق كىتابىنى كۆرگىەندە ، مېىنى ئۇنتۇپ
قالامسىز ؟— دەپ سورىدى .
— بۇ ئەيىبنى تۈزىمەك تەس…
— مەيلى ، تۈزىمەڭ ، تۈزەشنىڭ ھاجىتى يوق ، ئىشىڭىزنى
ياخشى كۆرۈڭ ، مەن سىزگە دەخلى قىلمايمەن ، بىر كۈن گەپ
قىلماي كىتاب ئوقۇسىڭىزمۇ زېرىكمەيمەن…
بىز بىر - بىرىمىزنىڭ مىجەز ۋە ھەۋىسىگە قاتتىق ھۆرمەت
قىلىشقا ۋەدە بېرىشكەنىدۇق .
دېمەك : «ئېقىمىز كېلىشمىگىلى تۇردى» دېگەن سۆز ئارتۇق-
چە ، توغرىسى ئۇ : «ئارىمىزغا بىرى سوغۇقچىلىق سىڭىۋاتىدۇ .
مەن بۇ سوغۇقچىلىققا رازى بولۇۋاتىمەن» دېگەن بولسا بولاتتى…
بۇ خۇلاسە مېنىڭ ئۈچۈن قورقۇنچلۇق كەلگۈسىدىن دېرەك
بېرەتتى . مەن ياكى گوزەلئايدىن قول ئۈزۈپ تۈنجى مۇھەببەت
پاجىئەسىدىن ياش يۈرىكىمگە يارا پەيدا قىلىشىم ياكى كىتاب
ئىلىم دېگەنلەرنى قايرىپ قويۇپ ، پۈتۈن ۋۇجۇدۇمنى شەخسىي
ئائىلەمنىڭ بەختى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا بېغىشلىشىم لازىم ئى-
دى . بۇلارنىڭ ھەر ئىككىسىلا مېنىڭ ئۈچۈن ئازابلىق…
ئازاب ۋە ماغدۇرسىزلىق بىلەن كۈنلەرنى ئۆتكۈزدۇم . ما
جۇرىن قوي سويۇپ بەردى . ھەر كۈنى سۈت ، شورپا ، گۆش بىلەن
ئوزۇقلىنىمەن . ما جۇرىن ھازىر بۇ مەيداننىڭ ۋاقىتلىق چاڭجا-
ڭى ، مەكتەپنى قوشۇمچە گۆش - ياغ بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن
قۇرۇلغان مەخسۇس ئارقا سەپ گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى ئىدى . بۇ
گۇرۇپپىنىڭ مەسئۇلى بولسا ، شۈي شۇجى ئىكەن .
— بۇ ھوقۇقنى قورقماي «ئوڭچىلار»غا تۇتقۇزدى ، — دەپ
چاقچاق قىلدى ما جۇرىن ئاقارغان ، سىلىق چاچلىرىنى سىلاپ
قويۇپ ، — خې شۇجى ئەمدى ئىشخانا ساقلاشقا مەسئۇل . بۇمۇ

بىر «جەڭگىۋار» ۋەزىپە . سائەت توققۇزدا كىرىپ ، ساپادا كېرى-
لىپ ئولتۇرۇپ ئىككى سائەت گېزىت ئوقۇش ، رەسىملىك ژۇرنال كۆرۈش ، چۈشتىن كېيىن دوختۇرخانىغا بېرىپ ئىششىغان ، جىگەر كېسىلى بولغانلاردىن هال سورىغان بولۇپ بىر ۋاخ ياخشى تاماق يەپ قايتىش ، كەچقۇرۇن چىرايلىق ياسىنىپ تەتىيىنى ئەگەشتۈرۈپ كىنو ياكى تانسىغا بېرىش قىيىن . بۇ ، ئەلۋەتتە چۆللەردە قۇم - بورانلار ئىچىدە دۇم يېتىپ - دۇم قوپۇپ كۆپچىلىكنى گۆش بىلەن تەمىنلەش ئۈچۈن تۆگە يېتىلەپ يۈرۈشكە ، ياۋايى هايۋانلارنى ئوۋلايمەن دەپ ئېغىر كىيىملەر بىلەن كۈندىگە سەككىز - توققۇز سائەت پىيادە يول مېڭىشقا قارىغاندا نۇرغۇن «جاپالىق» . نېمىشقا دېسەڭ ، گۆش دېگەن ماددا ، كىنو كۆرۈش بولسا مەنىۋى نەرسە ، ئوۋچىلىق دېگەن ئىقتىساد ، ئىدارە ساقلاش بولسا سىياسەت !... ها... ها... ها !...

مەن ما جۈرىنىنىڭ خې شۈجى ئۈستىدىن بۇنچىلىك مەسخىرىلىك گەپلەرنى قىلغىنىغا هەيران قالدىم . سەۋەبى ، ئۇ ئادەم ئاساسلىقچە بۇنداق گەپلەرنى قىلمايتتى .

— هەيران قېلىۋاتامسەن ؟— دېدى ما جۈرىن كۆزۈمگە قاراپ قويۇپ ، — ئەمدى بىز قەد كۆتۈرىمىز . گەنسۇ ئۆلكىلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى غۇلىدى . پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى گەنسۇنى تۈزەشكە تەدبىر قوللىنىۋاتىدۇ . غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىدىمۇ خې شۈجىغا ئوخشاشلار ئەمدى غۇلايدۇ !

ئۇ هاياجانلانغان ۋە روهلانغانىدى . ئۇ بىر كۈنى ماڭا پىچىرلىدى :

— ليۇ شاۋچى ، دېڭ شياۋپىڭ ، سۇڭ چىڭلىڭلار لەنجۇغا كېلىپ كەتتى . پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى هەممىنى بىلدى . ئەمدى ناخشاڭنى ئېيتىۋەرگىن !...

ئۆكتەبىرنىڭ ئاخىرى گەنجا يايلىقىغا تۇنجى قار ياغدى . يې-

شىل مەخمەلدەك قىرلار ئالىچىپار رەڭگە كىردى . ھاۋا سۈزۈك
كۈنى ئەتىگەنلىكى قارىساڭ ، قىزىل ھەل بىلەن نۇرلانغان ئاپئاق
چوققىلار ھازىرلا ئۇچۇشقا تەمشەلگەن ئاپئاق غازلارنىڭ بېشىدەك
كۆرۈنىدۇ . چوققىلار ئاستىدىكى قارامتۇل قاپتاللار ئاشۇ غازلار-
نىڭ قاناتلىرىدەك يېيىلىپ تۇرىدۇ ، تەبىئەت يېڭىچە تۈس ئالغان .
شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ ناخشام يەنە باشلاندى . ما جۈرنىنىڭ غەمخور-
لۇقى بىلەن كىرەكلىك كىتابلىرىم كەلتۈرۈلدى . بۇلۇڭغا كېسەك
بىلەن كىتاب تىزىدىغان تاختىنۇپشى ياسىۋالدىم ، مەكتەپتىن ئەكەل-
گەن ئۇستەل - ئورۇندۇقتىنمۇ بىرىلدى . مەن ئەمدى باك مەشىنىڭ
تەپتىدىن ئىسسىغان بۇتخانىدا ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيمەن ، يازى-
مەن ، ئىشلەيمەن...

بۈگۈن لەنجۇدىن بىر قىسىم كادىرلار ئەمگەك قىلىشقا كەل-
دى . ئۇلار تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ مېنى چاقىرتىپ يازغان
خېتىنى ئالغاچ كەپتۇ . خەتتە : «... ئايالىڭىز قايتىپ كېلىشىڭىز-
نى قاتتىق تەلەپ قىلغانلىقى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە كافېدرادا ئىش
چىقىپ قالغانلىقى ئۈچۈن ، سىزنىڭ قايتىپ كېلىشىڭىزنى لايىق
تاپتۇق... » دەپ يېزىلغانىكەن . ما جۈرىن خەتنى كۆرۈپ :

— ئەتىلا قايت ، قالغان گەپلەرنى كېيىن قىلىشايلى !—
دېدى .

مەن قايتىشقا ئۇنىمىدىم . ما جۈرىن مېنىڭ كۆرسەتكەن سە-
ۋەبلىرىمنى ئاڭلاپ ، مېنى قايتىشقا مەجبۇرلىمىدى . چۈنكى ، مې-
نىڭ لەنجۇغا بېرىپ خاتىرجەم بولالمايدىغىنىمنى ئۇ ياخشى
بىلەتتى .

5

« ... يازغۇچىلار ئۇرۇش ، ئەمگەك ، مۇھەببەت ...

تېمىلىرى ئۈستىدە ئاجايىپ قىزىقارلىق ، جانلىق ۋەقەلەرنى
توقۇپ چىقىدۇ ، ئوقۇغۇچىلار بۇ ۋەقەلەرنى قىزىقىپ ئوقۇي-
دۇ . لېكىن ، زېرىكىشلىك ئىشلار ئۈستىدە ، مەسىلەن ، پۈ-
تۈن ئۆمرىنى بىرلا ئىشقا سەرپ قىلغۇچىلارنىڭ ئىشلىرى
ھەققىدە تەپسىلىي بىر ئەسەر يېزىپ چىقسا ، ئۇنى قىزىقىپ
ئوقۇيدىغانلار قانچىلىك چىقاركىن ؟ لېكىن ، زېرىكىشلىك
كىتابىتىمۇ ھوزۇرلىنىدىغانلارنىڭ چىقىدىغانلىقىغا ئىشىنى-
مەن ، ئۇنداقلار ئاز ، ئۇلار بىر سىقىم قۇم ئىچىدە غىل -
پاللا كۆرۈنۈپ قالىدىغان كىپەك ئالتۇنغا ئوخشايدۇ . يەنە
ئۇلار تاغ گۈللىرى ئىچىدە كەم ئۇچرايدىغان قىزىل ئۈرۈق-
لۇق «مېھرىگىياھ»قا ئوخشايدۇ . ئۇلار ئەمگەك بىلەن ماڭ-
لاي تەرىنى تۆكىدىغانلارنىڭ ھىمايىچىلىرى ، ئەمگەك ۋە تۇپ-
راقنىڭ مەدھىيىچىلىرى... ئۇلارنىڭ بەزىلىرى غىل - پال
تىلغا ئېلىنىپمۇ قالىدۇ ، بەزىلىرى شان - شەرەپنىڭ پەللى-
سىگە چىقالايدۇ ، لېكىن كۆپلىرى بولسا ئارمان بىلەن ، دې-
رەكسىز ھالدا بۇ دۇنيادىن كېتىپ قالىدۇ... بىزنىڭ دەس-
سەپ تۇرۇۋاتقان تۇپرىقىمىزدا ساپ نىيەتلىك ، لېكىن كې-
رەكسىز تۇپراققا ئايلانغانلارنىڭ ئەمگەكچان گەۋدىسىنىڭ كۇ-
كۇندىلىرى كۆپ ، ھەقىقىي مەنىسى بىلەن ئېيتقاندا ، يەر
يۈزى ئاشۇ كۇكۇندىلار ھېسابىغا مۇنبەتلىشىدۇ ، چۈنكى بۇ
كۇكۇندىلار ئەمگەك ئەھلىنىڭ ساپ تېنى...
ئۆمۈر بويى يەر تىلغىغان دېھقان بىر قېتىممۇ خانلىق
تەمەسىدە بولمايدۇ ، ئۆمۈر بويى ياغاچ رەندىلىگەن ياكى كۆ-
رۈك تارتىپ بازغان سوققان كاسىپ ھېچقاچان ئالىي ئۇنۋانغا
ئىگە بولۇشنى خىيالىغا كەلتۈرمەيدۇ . ئەمما تەمە ۋە ئىشتىھا-
نى ھاياتنىڭ لەززىتى بىلىدىغانلارچۇ ؟ ئۇلار بىر كۈندىلا دۇ-
نيانى ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىشقا ئالدىرايدۇ ، چۈشىدە بېشىغا خان-

لىق تاجى كىيدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن، ئۇڭدا ئادەملەرنى چالمىدەك دەسسەشنىڭ كويىدا بولىدۇ، مانا شۇلارنىڭ كاساپىتىدىن يەر يۈزى بۇلغىنىدۇ، دۇنيانى بۇس - تۇتەك قاپلايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇ دۇنيادا ئادالەت بىلەن قاباھەت ئوتتۇرىسىدىكى كۈرەش بىر كۈنمۇ توختاپ قالمايدۇ...»

مەن رەقىپتىن كەلگەن تۇيۇقسىز خەتنى ئوقۇپ خاتىرەمگە يۇقىرىقى گەپلەرنى يازدىم. بۇ گەپلەر يىگىرمە تۆت يىللىق ھاياتىمدا پەيدا قىلغان تەجرىبەممۇ ياكى رەقىپكە بولغان نەپرىتىممۇ، بۇنى ئۆزۈممۇ بىلمەيمەن. خەت تۈنۈگۈن كەلدى. مەن ئۇنىڭدىن خەت كېلىشىنى كۈتمەيتتىم ھەم خالىمايتتىم. ئۇنىڭ ماڭا ئىگىدارچىلىق قىلىشىنى نەپرەتلىك بىر كەسىپتەك يامان كۆرەتتىم. كۈتۈلمىگەندە، بۇ نەپرەتلىك ئىش سادىر بولدى. مانا ئەمدى بۇ خەت مېنى ئويلاشقا، ۋاقتىنچە ئۆزۈمدىن نېرى قىلغان تۇرمۇش كۆڭۈلسىزلىكلىرىمنى يەنە ئەسلەشكە مەجبۇر قىلدى. كۆز ئالدىمغا ئايالىمنىڭ يىغىدىن ئىششىغان كۆزلىرى، سارغايغان يۈزى كېلىشكە باشلىدى، پىكرىم يەنە چېچىلدى. 1961 - يىلىنىڭ ئاخىرقى ئايلىرىنى مۇشۇ بۈتخانىدا ئوقۇش، يېزىش بىلەن ئۆتكۈزۈشكە تۈزگەن پىلانىم تەسىرگە ئۇچرىماقتا. كىتابلىرىم مەندىن يۈز ئۆرۈگەندەك تەتۈر قاراشقان، ئۇستىلىمنى كۆڭۈلسىزلىك قاپلىغانىدى...

ئۈچىسىغا مايلاشقان پاختىلىق كۆك چاپان، بېشىغا بۆرگاي يۇڭلۇق سالپاڭ كىيگەن ما جۇرىن پۇتىدىكى بوز پىيمىسىنى بوسۇغىدا قېقىشتۇرۇپلا، ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدىكى مەشنىڭ ئالدىغا كېلىپ زوڭزايدى ۋە ئۆچۈشكە ئاز قالغان چوغنى كوچىلاشقا باشلىدى. مەن شۇ چاغدىلا، ئوت قالاش لازىملىقىنى ئېسىمگە ئالدىم - دە، بۇلۇڭدىكى كۆل رەڭ كېسەك ۋە كەسلەنگەن شاخلارغا

قاراپ ماڭدىم .
— ئىشلەۋەرگىن ! — دەپ ئالىقىنى بىلەن مېنى توسىدى ما جۇرىن كېلەڭسىزرەك ھەرىكەت قىلىپ ،— قاتتىق سوغۇق ، شىۋىرغان بولۇۋاتىدۇ ، بىر قوتازنىڭ پۇتى سۇنۇپتۇ ، سويۇشۇۋاتىدۇ ، ھالال بولسۇن دەپ ئۆزۈم بوغۇزلىدىم . ئىشلە دەيمەن ، نېمە ، بۇگۈن ئىشىڭ ئاۋۇمىدىمۇ ؟
— خەت كەلگەنىكەن ، پۇتۈن دىققىتىمنى چېچىۋەتتى ، قولۇم زادىلا ئىشقا بارمىدى !
— ئايالىڭنىڭ خېتىمۇ ؟ ۋاي - ۋاي ، سېنى خاتىرجەم قىلماق ئەجەبمۇ تەسكە چۈشۈۋاتىدىغۇتاڭ ، تويۇڭنى قىلىپمۇ تىنجىيالمىدۇق . سەن تەجرىبىسىز ، ئىشەنمەيسەن ، چىرايلىق ئايال ئەرگە زادى خاتىرجەملىك بەرمەيدۇ . سېنىڭ ئۆمۈرلۈك ھەمراھىڭ جايىدا بولمىغان ، قەدەمنى خاتا باسقانسەن . ئېلىمنى ھۆرمەتلەيدىغان ، ئىشىڭنىڭ قەدرىگە يېتىدىغان ، ئۆمۈر بويى ساڭا يار - يۆلەك بولىدىغان ئايال لازىم ئىدى . قانداق قىلغۇلۇق ، بۇنداقلاردىن چىرايلىق ئاز چىقىدىكەن ، چىرايلىق بولمىسا ، ساڭا ئوخشاش يىگىتلەرگە ياقمايدىكەن...
مەن گەپ قىلماي يەرگە قارىدىم .
— گەپ قىلمايسەنغۇ ، خەت زادى كىمدىن كەپتۇ ؟
— رەقىپتىن...
— رەقىپتىن ؟ ھە ، نېمە دەپتۇ ئۇ ؟ «جان دوستۇم ، جېنىم دوستۇم» دەپ يازغاندۇ ھەقىچان ؟ ئۇ سېنىڭ بۇ يەرگە كېلىپ قالغىنىڭنى بىزگىمۇ ئارتىپ باقار بەلكى . مەيلى ئەمەسمۇ ، ھەر ئىشلارنى بىزگە دۆڭگىدىغۇ...
مەشىنىڭ ئىككى بېقىنى قىزاردى . بىز كۆتەكلەر ئۈستىگە ئولتۇرۇۋېلىپ رەقىپىنىڭ خېتىنى ئوقۇدۇق . مەن ئۇ خەتنىڭ بەزى جايلىرىنى ئىككى قېتىمدىن ئوقۇپ بەردىم . ئىككى قېتىم ئوقۇل-

غان جايلاردا مۇنداق سۆزلەر يېزىلغانىدى :

«... ئەلا ، راست گەپنى ئېيتسام ، شىنجاڭغا سىنى ئاقلاش ئۈچۈنلا باردىم . مۇناسىۋەتلىك ئادەملەر بىلەن سۆزلەشتىم ، ئاخىر ساڭا تۆھمەت قىلغۇچىنى تاپتىم . ئۇنى سەن كەلگەندە ئۆز ئاغزىم بىلەن ئېيتىپ بېرىمەن . قىسقىسى ، سىنى ئاقلاشقا ئاساس تاپتىم . پات يېقىندا شۇي شۇجى يەنە ئۆز خىزمىتىگە ئۇلتۇرىدۇ ، ھەممە ئىش ئىزىغا چۈشىدۇ... سەن نېمشقا قايتمايسەن؟ گۈزەلئاي شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كېتىمەن دېگىلى تۇردى ، نېمشقا سەن ئۇ قىزغا سوغۇق مۇئامىلە قىلىسەن؟ نېمىلا بولمىسۇن ، يەنە ئۈچ - تۆت ئايدىن كېيىن بالا يۈزى كۆرىسەنغۇ !... ساڭا خۇش خەۋەر ، ئۆزۈڭلا بىل ، مائاشىڭنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ئۈستىدە قارار ئېلىنماقچى . ھېلىقى ئىلمىي ماقالەڭنى تېز پۈتكۈزگىن ، كېلەر يىلى سىنى دوتسېنتلىققا يوللايمىز . ئۇيغۇرلاردىن چىققان تۇنجى دوتسېنت (بىزنىڭ ئىلىمىزدە) سەن بولىسەن . ئوتتۇزنىڭ قارىسىنى كۆرمەي تۇرۇپ دوتسېنت بولساڭ بىز بېشىمىزغا تاج كىيدۈرگەندەك خۇشال بولىمىز . سەن بىزنىڭ پەخرىمىز ، شان - شۆھرىتىمىز . تېز قايت ، خەت تېگىشى بىلەنلا قايت . غۇلجىدىن ساڭا ئاتاپ شۇنداق بىر گىلەم ئەكەلدىمكى ، (ھەقىقىي ئىران گىلىمى) گۈزەلئاي خۇشال بولۇپ : «سىزدەك ئاغىنىسى بار ئادەم بەختلىك بولماي نېمە بولاتتى !» دېدى . مەن بىر مەرد يىگىت ، سىنىڭ خاتىرجەملىكىڭ ، خۇشاللىقىڭ ئۈچۈن دادامدىن قالغان پۈتۈن تەئەللۇقاتىمنى خەجلىۋېتىشكە تەييارمەن... » .

ما جۈرنى كۆلۈپ قويۇپ سىلىق چاچلىرىنى ئالىقىنى بىلەن

تارىدى .

— ئۇتتۇزغا كىرمەي تۇرۇپ دوتسېنت بولۇشۇڭغا مەنمۇ قو-شۇلىمەن ! — دېدى ما جۇرىن بېشى بىلەن ئۇستەلنى شەرەت قىلىپ قويۇپ ، — ھە ، نېمىگە قاپاق تۇرسەن ؟ «ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتى تېزىسلىرى»نى تۈگەتتىڭمۇ ؟

مەن خىجىل بولۇپ يەرگە قارىدىم :

— بۇ پىلانىم ئەمەلدىن قالدى . ما جۇرىن ، مەن بايقىماي چوڭ سۆزلەپ قويۇپتىمەن .

— نېمە ؟ يازغان ماقالىلىرىڭ ياخشىغۇ .

— مەن ئۇيغۇر يازما ئەدەبىياتىنىڭ دەرۋازىسىدا تۇرۇپلا ، ياشلىقىمغا ئېلىپ چوڭ سۆزلەپ قويۇپتىمەن . بۇ ئىش بىر چوڭ بىناكەن ، يۈزلىگەن ئادەملەر پۈتتۈرىدىغان چوڭ بىنانى يالغۇز پۈتتۈرىمەن دەپ مەيدەمگە ئۇرۇپتىمەن !

ما جۇرىن ماڭا قاراپ قويدى - دە ، گەپمۇ قىلماستىن ئۇستە-لىمگە يېقىن كەلدى ۋە تېشى كىر ، يىرتىق كىتابلارنى ئاۋايلاپ ئۇرۇپ كۆردى .

— ئەمدى نېمە قىلماقچىسەن ؟— دېدى ئۇ كۆزۈمگە قاراپ .

— كىتاب ئوقۇماقچىمەن . مەن بېيجىڭغا بېرىپ قەدىمكى زامان ئۇيغۇر تىلىنى ئاز - تولا ئوقۇپ كەلگەندىن بېرى ، تاتىلاش-تۇرۇپ يۈرۈپ «ئوغۇزنامە»نى ئوقۇپ ، ئاددىيلا بىر خاتىرە ياز-دىم . بۇ خاتىرىدىكى گەپلەرمۇ ئابۇلغازى باھادىرخاننىڭ «شەجەرە-ئى تۈرك» دېگەن ئەسىرىدىن كۆچۈرۈۋېلىنغان ، يېڭىلىق يوق دېيەرلىك . مەن مەھمۇد قەشقىرىدىن تارتىپ تەجەللىگىچە بولغان ئەدىبلىرىمىزنىڭ قولىمىزدا ھازىرچە بار ئەسەرلىرىنى بىرقەدەر پىششىق ئۆزلەشتۈرۈپ چىقماي تۇرۇپ ، قانداقمۇ «كاتولوگ» ، «تېزىس»لاردىن سۆز ئاچالايمەن . ئوچۇقىنى ئېيتسام ، مۇشۇ يې-قىندىن بېرى ، «بىرقەدەر پىششىقراق» ئۆزلەشتۈرۈشنى باشلىغان-

دىن كېيىن ، ئۆزۈمنىڭ ئۆتكەنكى «تېزىس» يازمەن دەپ قىلغان
كۈلكىلىك ئىشىمدىن نومۇس قىلىدىغان بولدۇم .
— نېمانچە قىزىرىدىسەن ؟— دېدى ما جۇرېن كۈلۈپ
كېتىپ ،— ئۆزىگە بۇنداق تەمەننا قويۇشنىڭ مەلۇم چاغلاردا پايـ
دىسىمۇ بولىدۇ . تەمەننانىڭ مۇۋاپىق ئەمەسلىكىنى بىلگەندىن
كېيىن... لېكىن ، ئەلا ، سەن بىر يىل ياكى بىر يېرىم يىل ئوقۇ ،
پىششىق ئۆگەن ، ئۆگەنگىنىڭنى ئۆزۈڭنىڭ بىلىمىگە ئايلاندۇر ،
ھەربىر ئەسەرنىڭ تولۇق مەزمۇنى ، شائىرلارنىڭ ھاياتى ، ئۇلار
ياشىغان تارىخىي شارائىت ، ھەتتا يازغۇچى ، شائىرلار توغرىسىدـ
كى خەلق ئىچىگە تارالغان ھېكايە ، چۆچەكلەرنىمۇ قويماي پۇختا
ئۆگەن . ھەممىنى بىلىپ بولۇپ ، ئاندىن ئۇ ئەسەرلەر ئۈستىدە
تېزىس ياكى ئىزاھات يازمەن دېسەڭ ، ۋاقتىنى بەك سوزۇۋېتەـ
سەن . لۇشۈنمۇ «جۇڭگو ئەدەبىياتى تارىخى»نى يالغۇز تۈزدىغۇ .
يەنە قانچىلىگەن ئادەملەر سەن دېگەن «چوڭ بىنا»لارنى يالغۇز
پۈتتۈرگەن . ياشلىق — ئالامەت چاغ ، سەن بۇ چاغنى قەدىرلە ،
ئۆگەن ، لېكىن ئىلمىي ئەمگەكنى ھەرگىز كەينىگە سوزما ، قانچەـ
لىك بىلسەڭ شۇنچىلىك ياز ، خاتا بولۇپ قالسا كېيىن تۈزەت ،
ھەتتا بالىلارغا خاتا نېمىلەرنى ئۆتۈپ قويساڭمۇ كېرەك
يوق . تىل ـ ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ تۆتىنچى يىللىقلىرىغا «ئۇيـ
غۇر ئەدەبىيات تارىخى» ئۆتۈلىدۇ ، مۇكەممەل بولمىسىمۇ مەيلى .
1963 ـ يىلى 6 ـ ئايدىن بۇرۇن قىسقىچە بولسىمۇ كونسپېك
تۈزۈپ چىق ، كونسپېكىڭ 1963 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئوقۇغۇچىلار ـ
نىڭ قولىغا تەگسۇن .
ما جۇرېن ئۆينىڭ ئىچىدە مېڭىپ يۈرۈپ سۆزلىمەكتە . ئۇ
مېنىڭ ئىشىمغا كۆڭۈل بۆلۈشتە ، مەن كۆرگەن ھەممە ئادەمدىن
ئۈستۈن تۇراتتى ، ئۆزىمۇ ئۇيغۇر تىلى ۋە ئەدەبىياتقا خېلى پىشـ
شىق . «چاغاتاي تىلى» دېيىلىدىغان ئەرەب ـ پارس ئاتالغۇلىرى

ئارىلاشقان ئۇيغۇر تىلىدىكى كىتابلارنىمۇ ئوقۇپ چۈشىنەلەيتتى. ئاخشاملىرى ئۇڭدا يېتىۋېلىپ ماڭا نەۋائى، نىزارى داستانلىرىدىن سۆزلىتەتتى. مەن تەسىرلىك جايلىرىنى يادقا ئوقۇپ بەرسەم، ئولتۇرۇۋېلىپ:

— چۈشەندىم، بىرنەچچە سۆزنى چۈشەنمىگىنىم بىلەن مەنىسىنى چۈشەندىم. ھە، شۇنداق قىلىپ، مەسئۇتنى دۈشلەر نېمە قىلدى؟ — دەپ سۆزلەپ كېتەتتى. پەرھات ـ شېرىن داستانىنى سۆزلەپ، پەرھاتنىڭ شېرىننى ئېتى بىلەن يەردىن كۆتۈرۈۋالغانلىقىنى بايان قىلغان گۈزەل مىسرالارنى ئوقۇغىنىمدا، ھاياجانلىنىپ:

— يەنە ئوقۇغىنا، يەنە ئوقۇغىنا! — دەيتتى. مەن مۇنۇ مىسرالارنى زوق بىلەن ئوقۇيتتۇم:

قۇيۇندەك يېتىپ ئول سەنەم قاشىغە،
كۆتۈردى سەمەندى بىلە باشىغە.

ئالىپ دۈشغە ئاينى گەردۇن كەبى،
بولۇپ باشىدا تاج فەرىدۇن كەبى.

قاچانكىم نىگارى بولۇپ تاج ئاڭا،
مۇھەببەت ماقامىدا مەئراج ئاڭا.

يېتىپ ئاڭا گەۋ نەيىن ئارا شاھلىق،
مۇۋەددەت سەرىرىدە ئاگاھلىق...

ئۇ بەزىدە مېنىڭ «چاغاتاي تىلى»دا يېزىلغان شېئىرلاردىن تۈزۈپ چىققان ئەرەب ـ پارس ئاتالمىلىرى ئۈستىدىكى قىسقىچە

ئىزاھلىق لۇغىتىمنى سوراپ ئاچىقىپ كېتەتتى ـ دە ، بىرەر ھەپتىدىن كېيىن ئەكىرىپ بېرىپ :

— ھەممىنى بىلىۋېلىشقا ۋاقتىم يەتمىدى ، لېكىن خېلى بەلىنىپ قالدىم ، — دەيتتى .

ما جۇرىن ئەدەبىيات ، تارىخ ، پەلسەپە ، لوگىكا ھەتتا پسىخولوگىيە ، بىئولوگىيە ، بوتانىكا قاتارلىق پەنلەردىمۇ خېلى بىلىمى بار ئادەم ئىدى . ئۇ دائىم پسىخولوگىيىلىك ئۇسۇل بىلەن ئىرادە تاۋلاش ، تۇتۇۋېلىش قابىلىيىتىنىڭ ئاجىزلىشىپ كېتىشىدىن ساقلىنىشقا ئوخشاش ئىلمىي مەسىلىلەردە قىزىقارلىق ھېكايىلەرنى ئېيتىپ بېرەتتى . لېكىن ، كۆپىنچە ئۇ مېنى يالغۇز قالدۇرۇشقا ، كۆپرەك ئۆگىنىش ئۇچۇن ئىمكان بېرىشكە تىرىشاتتى . مېنى ئەمگەكلەردىن ، رەنجىش ، كۆڭۈلسىزلىكلەردىن ئازاد قىلاتتى ، ئۆگىنىش ، ئىشلەشكە ، نەتىجە قازىنىشقا رىغبەتلەندۈرەتتى . مەنمۇ ئۇنىڭ ياردىمىگە ، غەمخورلۇقىغا موھتاج ئىدىم . بولۇپمۇ ، بىرەر ئىشنى ھەل قىلالمىغان كۈنلىرىم ، ئۇنى نەدىن بولمىسۇن ئىزدەپ تاپاتتىم ۋە ياردەم تەلەپ قىلاتتىم . ماجۇرىن مېنى ئۆز ئوغلىدەك يېقىن كۆرەتتى . مېنىڭ ئۇچۇن قىيىنچىلىقلارغا باش قاتۇراتتى . مېنىڭ سىرتىمدىن ئىشلىرىمنى پۈتتۈرۈپ قوياتتى .

ئۇ ئاتىلىق مېھرىگە تولغان ، تىترەڭگۈ ئاۋازدا مېنىڭدىن سورىدى :

— گۈزەلئاي بىلەن بىر ئۆمۈر ئۆتەلەمسەن ؟

— ئۆتۈشۈم مۇمكىن ، — دېدىم تېخىچە ئۆز ـ ئۆزۈمگە قويۇپ باقمىغان بۇ سوئالغا مۇجمەل جاۋاب بېرىپ .

— سەن ياشلىق ، مۇھەببەتنىڭ كۈچى بىلەن شۇنداق دەۋاتىسەن ، — دېدى ئۇ ئالدىرىماي سۆزلەپ ، — مۇھەببەت ئىنساننى بەختلىكمۇ قىلىدۇ ، خارابمۇ قىلىدۇ . ئائىلە يالغۇز مۇھەببەت بىلەنلا كۆكلىمەيدۇ . بەزىدە سىلەرنىڭكىدەك كۈچلۈك مۇھەببەت

تۈلىگۈسىز يوقىتىشقىمۇ سەۋەب بولىدۇ . سىلەر بالىلىق بولغاندىن كېيىن ئاراڭلاردىكى ئۈزئارا ئىنتىزارلىق سۇسلىشىدۇ . بالا چو- ڭايغانسېرى بىر - بىرىڭلارنىڭ ئەيىبلىرى ئۈستىدە سۆزلەيدىغان بولىسىلەر ، بۇرۇن سىلەر يېڭى مۇھەببەتلەشكەندە كۆمۈلۈپ قالغان ئەيىبلىرىڭلار مانا دەپ چىقىدۇ . بۇرۇن كۆرمەسكە سالغان مىجە- زىڭلاردىكى پەرقلەر ئاشكارىلىنىدۇ ، سىلەرگە كاشىلا بولىدۇ . سى- لەر گەپ تالىشىسىلەر ، ۋارقىرىشىسىلەر ، ھەتتا بىرنەچچە كۈنلەپ بىر - بىرىڭلارغا گەپ قىلمايدىغانمۇ بولۇشىسىلەر . مۇھەببەت مايسىلىرىغا چۈشىدىغان ئۈششۈك مانا شۇ . بۇ ئۈششۈك مۇھەببەت- نى خاراب قىلىدۇ . ئاخىر بىر - بىرىڭلاردىن قۇتۇلۇشنى بەخت ھېسابلايدىغان بولىسىلەر . مەن سىلەرنى كۆزدە تۇتۇپ بۇ گەپنى دەۋاتمايمەن ، ئومۇمىي قانۇنىيەت ئۈستىدە سۆزلەۋاتىمەن . بۇ ئەل- ۋەتتە ، مېنىڭ تۇرمۇشتىن ئالغان تەجرىبەم ، بۇگۈن ئۆزۈمچىلا ساڭا ئېيتىپ قويۇشنى لايىق كۆردۈم .

مەن جىم بولۇپ قالدىم . ئەلۋەتتە ، ما جۇرىن بىكاردىنلا بۇ نەرسىلەرنى سۆزلەپ ئولتۇرمىسا كېرەك . بەلكىم بىزنىڭ تۇرمۇ- شىمىزدا يۈز بېرىۋاتقان ئېچكى زىددىيەتلەرنى كۆزدە تۇتقان بولۇشى مۇمكىن . «... مۇھەببەت — ئۆتكۈنچى ، ئالدامچى ھېسسىياتمۇ ؟ ئۇ ئىنسانىنى مەڭگۈ بەختلىك قىلالايدىغان بىر خىل كۈچ ئەمەسمۇ ؟ ئۇنداق بولسا ، بىزنىڭ ئەدىبلىرىمىز نېمە ئۈچۈن مۇرادىغا يېتەلمە- گەن ئاشىق - مەشۇقلارنى يېزىشقا شۇنچە قىممەتلىك ھاياتلىرىنى سەرپ قىلىشۋەتتى ؟ ئۇلۇغ ئاتايى ، سەككاكى ، لۇتپى ، نەۋائى ، زەلىلى ، خىرقىتى ، نىزارى ، نازىمى ، تەجەللى ... قاتارلىق پېشۋا- لىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ نەچچە ئونلىغان ئۆلمەس داستان ، غەزەللىرى- دە مۇھەببەت ۋاپا ، ئىنسان بەختىنىڭ يىلتىزى دېگەن پىكرىنى ئىلگىرى سۈرۈشكەنغۇ ! ناۋادا پەرھات بىلەن شېرىن ، لەيلى بىلەن مەجنۇن ، تاھىر بىلەن زۆھرە ، يۇسۇپ بىلەن زۇلەيخا ، ۋاموق

بىلەن ھوزۇرا ، سەئدىن بىلەن رابىيە ۋە يېقىنقى زامان داستان ، دراممىلىرىدىكى ئاشىق - مەشۇقلار مۇرادلىرىغا يەتكەن بولسا ، يىللار ئۆتكەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ جۇدالىقتا تارتقان كۈلپەتلىرىنى ئۇنتۇشۇپ ، بىر - بىرى بىلەن ۋارقىراشقان ، باتناشقان ۋە ھەتتا بىر - بىرىدىن زېرىككەن بولاتتىمۇ؟ مۇھەببەت ئىنساننى مەڭگۈ بەختلىك قىلىدىغان غايىۋى - روھىي كۈچ بولمىسا ، ئۇنى ئىنساندىكى گۈزەل ئەخلاقنىڭ بىر بەلگىسى دەپ قاراشنىڭ پايدىسى نېمە؟ يەنە ناۋادا ئۇ ئۆتكۈنچى ، ئالدامچى ، تېزلا يوقىلىدىغان تۇتۇرۇقسىز ھېسسىيات بولسا ، ئۇنى ئۇمۇرلۇك ، خۇددى قارىغاي-دەك دائىم كۆكىرىپ تۇرىدىغان نەرسىگە ئايلاندۇرۇشنىڭ يولى يوقمۇ؟...»

— نېمانچە دېمىڭ ئىچىڭگە چۈشۈپ كەتتى؟ كۆزۈڭنى مەشتە-كى چوغدىن ئالمايسەنغۇ؟ بەلكى ئاشۇ ئوتمۇ گۇركىرەيدۇ ، يالقۇن-جايدۇ ، لېكىن ئاستا - ئاستا كۈل بېسىپ ئۆچىدۇ ، مۇھەببەتمۇ خۇددى شۇنداقلا بىرنېمىكەن ، دەپ ئويلاۋاتىسەنغۇ دەيمەن . ياق ، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس!

مەن خىيالدىن بېشىمنى كۆتۈرۈپ ئۇنىڭغا قارىدىم:

— مۇھەببەت ئالدامچى ، ئۆتكۈنچى ھېسسىياتمۇ ، ئەمەسمۇ؟

— ھەم ئۆتكۈنچى ، ھەم ئۇمۇرباقى! — دېدى ئۇ كۈلۈپ قويۇپ ، — ئۆتكۈنچى ئىكەنلىكى راست ، لېكىن ئۇنى تەربىيىلەپ ئاسراپ ئۇمۇرباقى قىلىشقىلى بولىدۇ . پەرۋىش قىلمىسا ، ھېلىقى ئوششۇكتە نابۇت بولىدۇ ، دېمەكچى...

پاراڭ راسا قىزىغان ، تالاش - تارتىشقا ئايلانغان بولاتتىيۇ ، بىراق قوللىرى قىزىل قانغا بويالغان موڭغۇل يىگىت لېگەندە قوتاز جىگىرىنى ئېلىپ كىردى:

— ئاجايىپ سېمىز چىقتى ، كەس - كەسلا ماي .

— كاۋاپ قىل ، ئەلا ، ئاۋۇ مېنىڭ سومكامدا زىرە ، سوقۇل-

غان كاۋاۋچىن ، لازىلار بار . زىختا ئاۋۇ ھول شىۋىقلار تازا يارايدۇ...

ئۇ تالاغا چىقىپ كەتتى .

... كاۋاپ پىژىلداۋاتىدۇ ، زىختىن چوغ ئۈستىگە پىژ - پىژ قىلىپ شورپا ئېقىپ چۈشۈۋاتىدۇ . مەن بايىقى مۇھەببەت ، بەخت توغرىسىدىكى گەپلەرنى تېزلا ئۇنتۇپ ، ئۆزۈم يادلىۋالغان شائىرلار توغرىسىدىكى تەپسىلاتلار ئىچىگە كىرىپ كەتتىم :

... مەھمۇد قەشقەرى «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك»نى يېزىش ئۈچۈن «قاراخانىيلار دۆلىتى» نىڭ گۈزەل پايتەختى قەشقەردىن چىقىپ ، تۈرك قەبىلىلىرى ، قىپچاق قەبىلىلىرى جايلاشقان شەھەر - دالىلارنى كەزگەن ۋە ئۇ يەرلەردىن ئۆز ئەسىرى ئۈچۈن قىممەتلىك بايلىق توپلىغان...

... يۈسۈپ خاس ھاجىپ جاپالىق ئەمگەك قىلىپ ، ئۇيغۇر تىلىنىڭ كۈچ - قۇدرىتىنى نامايان قىلىدىغان ئون ئۈچ مىڭ مىسرادىن ئارتۇق ئۆلمەس داستاننى يېزىپ قالدۇرغان...

... ھازىر ئىستانبۇلدىلا ساقلىنىۋاتقان ئەرەب ، پارس ، تۈركى تىللاردا نۇسخىلار قالدۇرغان «ئەتەبەتۇل ھەقايىق» — ئەھمەد يۈكنەكى تالانتىنىڭ جەۋھىرى . نەدە تۇغۇلۇپ ، نەدە ئۆلگەنلىكى توغرىسىدا ھېچ نەرسە قالدۇرمىغان بۇ بۈيۈك ئادەم توغرىسىدا نەدىن ۋە كىمدىن سوئال سوراش كېرەك ؟...

... ئاتايىنىڭ بىرلا قولىيازمىسى بار ، ئۇ ھازىر لېنىنگرادتا . بۇ قولىيازمىنىڭ ئەينەن ئۆزىنى قانداق قىلىپ كۆرگىلى بولاركىن ، سەككاكى توغرىسىدا كىملەر ياخشىراق بىر ماتېرىيال تەييارلاپ چىقاركىن...

لۇتپىنىڭ پارسچە ، ئۇيغۇرچە يازغان شېئىرلىرىنى تۇگەللەپ كۆرۈپ چىقىش ئۈچۈن ، تاشكەنت ، لېنىنگراد ، برىتانىيە ، ئىستانبۇل كۇتۇپخانىلىرىغا مۇراجىئەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ . بۇ

تالان ـ تاراج قىلىنغان ئەسەرلەرنى يىغىپ ئۆز تىلىمىزدا نەشر قىلدىغان چاغ كەلمىدىمۇ ؟... توقسەن توققۇز يىللىق ھاياتىدا بىز ئۈچۈن ئەدەبىياتنىڭ ئالتۇن خەزىنىلىرىنى بېيىتىپ بەرگەن بۇ ئۇلۇغ ئەمگەك ئەھلىنى، دۇنيا مەدەنىيەت سەھنىسىگە قاچان ئېـ لىپ چىقىمىز ؟ قاچان دۆلىتىمىزنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىدىن ئۇنىڭغا مۇۋاپىق ئورۇن بېرىمىز ؟

... ئۇلۇغ نەۋائىنىڭ ئون ئالتە خىل يېرىك ژانىردىن تەركىب تاپقان قىرىق تۆت مىڭ سەككىز يۈز ئۈچ مىسرالىق، ئۈچ مىڭ بىر يۈز ئوتتۇز پارچە شېئىرى بايلىقىنى پۈتۈن جۇڭگو خەلقىگە تونۇشتۇرۇشنىڭ ئامالىنى قىلىش كېرەك. بۇنىڭغا يارامىلىق كۈچ بىزدە بارمىكىن ؟...

... زەلىلى «سەپەرنامە»سىنى يېزىش ئۈچۈن، يەركەندىن ئېشەك بىلەن يولغا چىقىپ، قارىقاش، خوتەن... ھەققىدە گۈزەل مىسرالارنى قالدۇرۇپتۇ. شائىرنىڭ ئېشەك بىلەن بېسىپ ئۆتكەن شۇ مۇبارەك سەپىرىنى بۈگۈن ماشىنا بىلەن تەكرارلىغىلى بولىسدى...

... پاھ، خىرقىتى، ئون ئالتە يىل مەدرىسىدە ئوقۇپ، ئەـ رەب، پارس تىللىرىنى شۇنچىلىك پۇختا ئۆگەنگەن ـ ھە... بۇ جەھەتتە چوڭقۇر بىلىم ئىگىلىگەن بۇ قەلەم ئىگىسىگە بۇنىڭدىن ئىككى يۈز ئون ئالتە يىل كېيىن تۇغۇلغان تەجەللىنى سېلىشتۇـ رۇشقا بولىدۇ. تەجەللى كۆپ ئۆمرىنى دېھلى، كابۇللاردا ئۆتكۈـ زۈپ بىلىم ئۆگەنگەن. ئۇنىڭ «بەرق تەجەللى ۋە سەبەق تەجەللى» سى دىۋان بولۇپ تۈزۈلگەندە، ئۇ قىرىق توققۇز ياشتا ئىكەن... ئۇنىڭ ئەرەب ـ پارس تىللىرىدىكى شېئىرلىرىنىغۇ ئۇستازلارنىڭ ياردىمى بىلەن چۈشەنگىلى بولار، لېكىن ھىندى تىلىدا يازغان شېئىرلىرىنىچۇ ؟ تەجەللى ئۇچۇنلا ھىندى تىلىنى ئۆگەنسەم بولامدۇ يا ؟...

... «كىتاب غازات دەر مۇلكى چىن» توغرىسىدا خاتا ماقالىلەر يېزىلدى. كۆزىدىن ئايرىلىپ، ياقا يۇرتتا ئالەمدىن ئۆتكەن ئەمەگەكچى خەلقىنىڭ دوستى شائىر موللا بىلالنى ھىمايە قىلىش، ئۇنىڭ تارىخىي ئورنىنى، ئەدەبىياتىمىزغا قوشقان ئۇلۇغ تۆھپىسىنى جەزمەن مۇقىملاشتۇرۇش كېرەك...

ئاھ مۇيەسسەر بولمادى كۆڭلۈمدە ئارمانىم مېنىڭ،
بۇ جەھەتتىن تامدى يەرگە ئەشك خۇنبارىم مېنىڭ.

«ئارمان»، «قانلىق ياش» — ئۇنىڭ ھەسرىتىنغۇ، ۋەتىنىدىن ئايرىلىپ خارابلاشقانلىقى، ۋەتىنىگە قايتىش ئارمىنىنىڭ ئەمەلگە ئاشمىغانلىقى ئۈچۈن تۆككەن قانلىق يېشىغۇ!...

— قېنى كاۋاپ؟

چۆچۈپ قارىسام، ما جۇرىن كولۇپ قاراپ تۇرۇپتۇ، مەن قىپقىزىل بېغىرنى كۆلگە قاقلاپ ئولتۇرۇپتىمەن...

— سەن نېمە ئويلاپ ئولتۇرىسەن، ئەلا؟

— كاۋاپ كۆلى بىلەن، چوقـۇر گۆلى بىلەن، ھا... ھا... ھا...

بىز قاقاقلاپ كۈلۈشتۇق.

شۇ ئاخشىمى مەن بايا مەش ئالدىدا ئويلىغانلىرىمنى تولۇق قىلىپ ما جۇرىنغا ئېيتتىم. ما جۇرىن خېلى جىملىقتىن كېيىن:

— قىلىدىغان ئىش راستىنلا جىق. گومىنداڭ، مىلىتارىست، مەنچىڭ... كونا جەمئىيەت كەلتۈرۈپ چىقارغان ۋەيرانچىلىق ئېغىر. ئاچ كۆز، تەمەخور خان، ئەمەلدارلار خەلق ياراتقان بايلىقنى بۇلىدى، يېدى، ساتتى، سوۋغا قىلدى. ئەمدى بىز بۇ تالان ـ تاراج قىلىنغان بايلىقنى يىغىشقا، توپلاشقا مەجبۇرمىز. پارتىيىمىز بۇنى قىلىدۇ، قىلالايدۇ. سوتسىيالىزم تۈزۈمى بۇنى

قىلىشقا ئىمكانىيەت بېرەلەيدۇ. خوش، سەن قايتىپ بېرىپ نېمە قىلاي دەيسەن؟

— شىنجاڭغا، ئالدى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭغا ساياھەتكە ماڭسام دەيمەن.

— ناھايىتى ياخشى...

12 - ئاينىڭ بېشىدا يايلاقتا يېشىللىق تۈگىدى. ئاپئاق قار قاپلىغان قىرقىلاردا ئەتىگەن - ئاخشاملىرى ھەرىدەك چاقىدىغان غەربىي جەنۇب قىيپاش شامىلى ۋىژىلدايتتى. زەھەردەك ئاچچىق شامال يالتىراق قارنى ئاسماندا ئۇچۇرۇپ، بوتخانا تاملىرىغا، قوتاز قوتانلىرىنىڭ پاكار قورۇقلىرى ۋە ئەتراپتىكى زاڭزۇلارنىڭ قاقاس ھويلىلىق، پاكار قورۇقلۇق ۋە كىچىككىنە پەنجىرىلىك ئۆيلىرىگە ئەكېلىپ ئۇراتتى - دە، بىردەمدىلا ئاپئاق قىرغاق - دۆڭلەرنى پەيدا قىلاتتى. تاپتاقىر ئۆگزىلەر ئۈستىدىكى قارايغان تورخونلار-دىن چىققان ئاچچىق تېزەك ئىسى، يۇقىرىدىن قويۇلۇۋاتقان كۆكۈچ يوندىدەك تۈۋەنلەپ چۈشۈپ، بولۇڭ ۋە داldىلاردا ئاچچىق پۇراق قالدۇرۇپ، ئاندىن يوقىلاتتى. يايلاقتا كۆڭۈلسىزلىك باشلانغان. باللار ئىشىكلەردىن ئارانلا بېشىنى چىقىراتتى - دە، خۇددى قۇلۇلىدەك قورۇنۇپ يەنە ئۆز قىنىغا كىرىپ كېتەتتى. يازچە يايلاقتا ۋارقىراشقان ئاياللار ھازىر سەپرالىنىشىپ كەتكەن: ئۇلار سۇ تولدۇرۇلغان سوغىلىرىنى مايلاشقان جۇۋىلىرى ئۈستىدىن ئارتىۋې-لىۋېلىپ، ئۆزلىرى، ئۆرۈن جۇۋىلىرىنىڭ پەشلىرى ئارىسىدىن ئارانلا كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان كەشتىلىك كىگىز ئۆتۈك كىيىشكەن پۇتلىرى-نى قاردا تەسلىكتە يۆتكەيتتى ۋە نېمىلەرنىدۇ تىللايتتى.

ئۇلارنىڭ نېمىلەرنى تىللايدىغانلىقى ماڭا نامەلۇم. لېكىن، مەن ئىچىمدە جىقلا نەرسىلەرنى — مۇنۇ بۇتخانىنى ئىسلاشتۇرۇۋات-قان تىنىمسىز شامالنىمۇ، بىرنەچچە كۈندىن بېرى قورۇق زامبا يېگۈزۈپ باشقا تاماق بەرمەيۋاتقان زاپخوزنىمۇ، مۇھىمى، لەنجۇدىن

بىر ئايدىن بېرى كەلمەيۋاتقان ماشىنىنىمۇ... تىللايتتىم.
كۆمۈر، ئۇن، تۇز بىراقلا تۈگىگەن. ئۇزۇقلۇققا ئاشۇ زامبا ئۈچۈن ئارپا ئۇنى بىلەن سېرىق ياغ، قالاشقا بولسا تېزەك بىلەن ئارپا مەڭگىنىلا قالغانىدى. ياتاق سوغۇق ۋە ئىس، نە قولنى يانچۇقتىن چىقارغىلى، نە كۆزنى ئاچقىلى بولمايتتى. ئىشىكنى پات ـ پاتلا ئېچىۋېتەتتۇق، شۇنداق بولسىمۇ، ئۆيدىكى بېزىرىۋال-غان ئىس تالاغا ماڭمايتتى، ئەكسىچە تام ياقىلىرىدا بۇلۇتتەك تورۇلۇپ يۈرگەن ئىسلار ياتاققا قېچىپ كىرىشەتتى...
— ماشىنىلار شياخېغا بەش كۈندە ئارانلا كەپتۇ. بۇياققا ماڭغىلى بولمىغۇدەك دەپ ئاڭلىدىم، — دېدى ئەتىگەن ئاتلىنىپ چىقىپ كېتىپ، ھېلىلا قايتىپ كەلگەن موڭغۇل مالچى قولىنى پۈۋلەپ ئولتۇرۇپ. ئۇنىڭ خوراز تاجىسىدەك يۈزىدىكى شالاڭ قېشىغا قونغان قىرو تېخى ئېرىمىگەنىدى.
— شۇمۇ كۈن بولدىمۇ؟ — دەپ ۋارقىرىۋەتتىم ئۈچ كۈندىن بېرى ئىچىمنى تاتىلاپ ئارام بەرمەيۋاتقان ئاچچىقىمنى چىقىرىش ئۈچۈن، — يەيدىغىنىمىز تالقان، ئۆيمۇ سوغۇق تېخى، كېچىچە تىترەپ چىقىۋاتقان؛ بۇلارغۇ مەيلى، ئادەمنىڭ ئوغىسىنى قايند-تىپ. يا ئىستىن كۆز ئاچقىلى بولمىغان. ئۈچ كۈن بولدى، كىتاب ئوقۇيالمايۋاتىمەن، بۇنداق كۈندىن دوزاخ ياخشى، نېمىلا بولمىسۇن، ئۇ يەردە ئوت بار!
غەزىپىم چاقچاققا ئايلىنىپ كەتتى. ئارقا ـ ئارقىدىن تاماكا چېكىپ ئېگەر ئۈستىدە بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئولتۇرغان ما جۇرىن قاقاقلاپ كۈلۈپ كېتىۋىدى، ھېلىقى ھىجايغاق چاڭجاڭمۇ، تاقىر ياقىلىق جۇۋىسىغا يۆگىلىپ، كىرلەشكەن ئاق پىيمىلىق ئاياغلىرى-نى جۈپلەپ ئوڭدا ياتقان لاۋيامۇ، بىر چەتتە سوغۇققا قارىماي، يوتقان، جۇۋىلىرىغا ئورۇنۇۋېلىپ قارتا ئويناۋاتقان ئىشچىلارمۇ قاقاقلاپ كۈلۈشتى.

— قويۇڭلار ! — دېدى ما جۇرىن كۆلكە بېسىلغاندىن كېيىن ئىشچىلارغا قاراپ ، — سىلەر ئاۋۇ يازلىق قوتاننىڭ بىر تېمىنى چۇۋۇپ ، چىملىرىنى ماڭا سۇنۇپ بېرىڭلار ، مۇنۇ تۇرخۇنلارنى بىر تۈزەپ باقاي !

ئىشچىلار ما جۇرىنغا ئەگىشىپ تەستە ئورنىدىن تۇرۇشتى . ئىسلىق ئۆيدە ئولتۇرغاندىن كۆرە سوغۇق يېگەن تۈزۈك دەپ ، لاۋياڭ ئىككىمىزمۇ ئۇلارغا ئەگىشىپ چىقتۇق . ئوخشاشلا تالادىمۇ كۆز ئاچقىلى بولمايتتى ، خۇددى غەربىي جەنۇبىي تاغ ئېغىزىدىن مۇشۇ ياققا قارىتىپ مەخسۇس پۈۋلىگۈچ بىلەن پۈۋلەۋاتقاندەك ، پۈتۈن ئەتراپنى قويۇن ، مانان ۋە چاڭ - توزان قاپلىغان ، زەھەر-دەك ئاچچىق شامال ئادەمنىڭ قېلىن جۇۋىلار ئىچىدىكى بەدىنىگە نەشتەردەك ئۇرۇلاتتى .

بىز ھە - ھۇ بىلەن ما جۇرىنغا چىم سۇندۇق . يېرىم سائەت-تىن كېيىن ئۈچ كۈندىن بېرى شامال ھۇۋلىغان باك مەشتە پاللىدە ئوت ياندى ۋە چىرايىمىزنى خۇشاللىق قاپلىدى...

كەچقۇرۇن ما جۇرىن زاپخوزغا بۇيرۇق بەردى :

— مەكتەپكە ئەۋەتىلىدىغان گۆشتىن ئەللىك جىڭ ئېلىپ قېلىپ ، مۇسۇلمانلارنىڭكىنى ئەلاغا ، باشقىلارنىڭكىنى دورجىغا ئۆتكۈزۈڭ . ئۆلچەم ئۆتكەنكىدەك . نېمە ، يەشكىلەرنى مىخلىۋەت-كەن دەمسىز ؟ مىخنى سۇغۇرماق مۇنۇ سوغۇققا چىدىماققا قارىغاندا ئاسان !

ما جۇرىن ئۆزى دورجىنى باشلاپ شۇ كۈنىلا شياخېغا قاراپ يولۇپ كەتتى .

ئەتىسى گۆشلىرىمىزنى خالتىلارغا تولدۇرۇپ ، خىل قوتازلارنى ئېگەرلىدۇق - دە ، ئوتۇن ئەكېلىش ئۈچۈن بوران ئېغىزىغا قاراپ يولغا چىقتۇق .

شۇۋىرغان ھۇۋلىماقتا ، قوتازلار تەرسالىق بىلەن ماڭماقتا ،

يول ھېلىدىن ـ ھېلىغا يوقاپ كېتىدۇ ، ئەمما بىز باشلىرىمىزنى جۇۋىلارغا چۆمكىۋېلىپ ، قوتاز ئۈستىدە مەزمۇت ئولتۇرۇپ ، تو- مان ئىچىدە تەمتىلەپ كېتىپ بارىمىز . مەن سوغۇق جاندىن ئۆتكەن چاغلاردا ، لەنجۇدىكى پار بىلەن ئىسسىيدىغان ئىللىق ، ياسداق ئۆيۈمنى ، چىرايلىق ئايالىمنى ، كۆكۈللۈك تۇرمۇشۇمنى ئەسلەي- مەن ـ دە ، ئازابلىنىمەن ، لېكىن بىردىنلا گۈزەلئايىنىڭ رەقىپنى ئاقلاشقا باشلىغانلىقى ، رەقىپ بىلەن يېقىنلىشىپ كەتكىنىنى يو- شۇرغىنىنى ئەسلەيمەن ـ دە ، تىترەپ كېتىمەن . تۇرۇپلا ئايالىم- نىڭ ساداقەت ۋە مېھرىبانلىق يېغىپ تۇرغان كۆزلىرى يادىمغا كېلىدۇ ، بۇ چاغدا ئۆزۈمنى ئەيىبلەيمەن : «ئەلا ، گۇناھسىز قىزنى بىكارلا قىيناۋاتىسەن ، ئاشۇ كۆزلەر يەنە سەندىن باشقا بىرىگە مېھىر ـ شەپقەت نۇرلىرىنى چاچارمۇ ؟ بەلكى سادىدا ھېسسىيات ، سادىدا پىكىر ۋە كۆڭلى تۇزلۇك ئۇنى رەقىپ توغرىسىدا ياخشى گەپ قىلىشقا مەجبۇر قىلغاندۇ ياكى سېنى ئېغىرچىلىق ۋە روھىي ئازابلاردىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن ۋىجدانى كۆتۈرمىسىمۇ رەقىپكە يالۋۇرغاندۇ ، ئۇنى كەچۈرگىن ، ئۇنىڭغا خەت ياز ياكى لەنجۇغا قايت ! سەن ئۇتىللودەك يوق گۇمان بىلەن گۇناھسىز گۈزەللىكنى نابۇت قىلما !... »

بۇنداق چاغلاردا ، مەن قوتاز ئۈستىدە ئولتۇرۇپ ئىختىيارسىز كەينىمگە بۇرۇلىمەن ۋە مۇشۇ مانان ، چاڭ ـ توزانلار ئارىسىدا ئانىسىنى ئىزدىگەن تايدەك ھەسرەت بىلەن ئىڭرايمەن : گۈزەلىم ، شۇ تۇرقىدا نېمە قىلىۋاتىدىغانسەن ؟...

ئەتىسى شامال توختىدى . مەن يايلاقنىڭ قار بىلەن چۆمكەل- گەن كەڭ قوينىنى ئىللىق نۇرى بىلەن شادلاندۇرىدىغان قۇياشنىڭ تاغلار كەينىدىن بالقىپ كۆتۈرۈلۈشىنى كۆرۈش ئۈچۈن ، سەھەرلى- كى بۇتخانا ئۆگزىسىگە چىقتىم . قۇياش ئاۋۋال مېھىرلىك نۇرىنى — يار مۇھەببىتىدەك ئىللىق تەپتىنى ئەۋەتتى ـ دە ، ئاندىن

كېيىن قىپقىزىل شولىلار ئىچىدىن ياقا يىرتىپ ھۆسن ـ جامالىنى كۆرسەتتى ، يايلاق يار ھۆسنىگە قانغان ياشلارنىڭ قەلبىدەك شادلاندى ، چوققىلار خوددى تۈنجى مۇھەببەت ئىزھارىنى ئاڭلىغان بەختلىك قىزنىڭ كۆزىدەك نۇرلاندى ... مەن قوياش ھۆسنىگە تويماي قارىدىم ۋە شەرقتىن چىقىۋاتقان مەيىن شامالغا مۇراجىئەت قىلىپ ، موللا بىلالنىڭ مۇنۇ مىسرالىرىنى يادقا ئوقۇدۇم :

جەھد ئەيلەپ ئەي سەبا بىر نامە كەلتۈرگىن ماڭا ،
ئۇل پەرىۋەش نەزدىدىن پەيغامە كەلتۈرگىن ماڭا .

غۇنچە بويلۇق يارنىڭ باشقان ئىزىدىن بىر سىقىم .
بۇ كۆزۈمگە سۈرگىلى توھفانە كەلتۈرگىل ماڭا .

تارەئى مويىنى كەلتۈر ئەيلەيىن تەئۋىزگە باغ ،
يا ئۆزۈڭ بىلگەنچە بىر يادنامە كەلتۈرگىل ماڭا .

ياكى مەي كەلتۈر بۇ دەردىمغە داۋا بولغاي دەمى ،
ئىشقىدا سىبقۇرغالى پەيمانە كەلتۈرگىل ماڭا .

يالبارىپ بادى سەباغە بۇ بىلالى دەرد ئىلە ،
يىغلاپ ئەيتۇر قىسسەئى جانانە كەلتۈرگىل ماڭا .

شېئىردىكى ئوتلۇق پىكىر مېنىڭ قەلبىمنى تىترەتتى . يۈز نەچچە يىللار بۇرۇن ئېيتىلغان بۇ سۆزلەر ، پۈتۈن ھىجران ئازابىدىكىلەرگە يۈرەك يارىسىنى ساقايتىش ئۈچۈنلا پۈتۈلگەن تىل ۋە ھېسسىيات تۇمارىمىدۇيا ؟ نېمىشقا شۇنچە خىياللار ، ئىزدىنىشلەر بىلەن شادلانمىغان دىلىم بىرلا شېئىر بىلەن شادلىنىدۇ . يەنە

نېمىشقا شۇنچە دەرد - ئەلەملەر دەستىدىن نەملەشمىگەن كىرپىكلىرىمدە مۇنۇ مىسرالار مەرۋايىت ئۈنچىلەرنى پەيدا قىلىدۇ؟... مەن دۇنياخورلۇق توغرىسىدا ما جۇرنىدىن مۇنداق گەپ ئاڭلىغان: بەزىلەر ئۈچۈن پۇل — يۈرەك، پۇل يۈزىدىكى رەڭ — قان، پۇل يەنە خۇشاللىق ۋە ئۆلۈم... راست شۇنداق، پۇلى بولۇشى ياكى كۆپىيىشى بىلەن بەزىلەرنىڭ يۈرىكى چوڭىيىدۇ، كۈچىيىدۇ، يۈزىدە قان، رەڭ پەيدا بولىدۇ، شۇڭا ئۇلار ئۆزىنى تەڭداشسىز گۈزەل چاغلاپ، خۇددى ئۇيقۇسى قانغان دىۋىدەك خۇشال بولىدۇ. ئەكسىچە، پۇلى ئازايسا ياكى يوقالسا، ئۇلارنىڭ يۈرىكى ئاغرىيدۇ، ھەتتا توختايدۇ، يۈزىدە بولسا قان - رەڭ قالمايدۇ، گويا ئەپسانىلەردىكى چېچى كېسىۋېلىنغان ئالۋاستىدەك پەرىشان بولىدۇ، ھەتتا ئۆلىدۇ... بۇ، دۇنيادىكى پەسكەشلەرنىڭ خۇسۇسىيىتى...

لېكىن، مەردلەرنىڭ، ساپ ۋىجدان ئىگىلىرىنىڭ خۇسۇسىيىتى توغرىسىدا مەن نېمىنى بىلىمەن؟ بىلىدىغانلىرىم خېلى جىق، لېكىن ھەممىسىنى ئېيتىپ ئولتۇرۇشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ئادەملەر ئۆزى ئىزدەپ تېپىشسۇن... مەن پەقەت بىرسىنىلا ئېيتىپ ئۆتىمەن: ئۇنداقلارنىڭ بايلىقى — ۋىجدان. ئۇلار ۋىجداننى جېنىدىن قىممەت بىلىدۇ، گوياكى بىر خەسىس سۇنۇق يارماق ئۈچۈن جېنىنى تىككەنگە ئوخشاش، ئۇلار ۋىجدان خەزىنىسىدىن كېمەيگەن بىر زەررە ئۈچۈن جېنىنى قۇربان قىلىشىدۇ... شۇنداق، ۋىجدانلىق ئادەملەرلا جۇدالىق ئۈچۈن ياش تۆكىدۇ، جۇدالىق ۋىجدانلىق ئادەملەرنىڭ يۈرىكىنى تىترىتىدۇ، جېنىنى ئۈپرىتىدۇ... مېنىڭ ۋىجدانلىق ئىكەنلىكىمنى سىناپ كۆرگەن ئوتلۇق شېئىرغا، بۇ مىسرالارغا قان - تەر، ھېسسىيات سەرپ قىلغان شائىرغا چىن يۈرىكىمدىن رەھمەت!...

يىراقتىن ئاتلىقلار كۆرۈندى، ما جۇرنىلار قايتقان بولۇشى مۇمكىن، ئۇلار جەزمەن گۈزەلئاينىڭ خېتىنى ئەكەلدى.

... مەن بۇ خەتنى ئۈچىنچى قېتىم ئوقۇۋاتىمەن :

«ئەلا ، مەن بوشانغىلى غۇلجىغا بارىمەن ، بىرىنچى ئاينىڭ ئون بىرىنچى كۈنىگىچە يولغا چىقمىسام بولمايدۇ . مەن بەختسىز بالىنىڭ ئانىسى بولىدىغان ئوخشايمەن . دېڭىز بويىدىكى كېچىلەر ، بېيجىڭدىكى ۋەدىلەر ئۇنتۇلغۇسىزدەك سېزىلگەنىدى ، ياشلىقىم مېنى ئالدىغان ئوخشايدۇ . سىز مەن ئويلىغاندەك مېنى ياخشى كۆرگەن ئەمەس ، بەلكى يالغان ياخشى كۆرگەنىكەنسىز . مېنىڭچە ، بىر - بىرىنى ياخشى كۆرگەنلەر مەڭگۈ ياخشى كۆرۈشلىرى ، بىر - بىرىنىڭ ئەيىبلىرىنىمۇ ياخشى كۆرۈشلىرى لازىم ئىدى . ‹ئىچىمدە بىر پارچە ئوت بار› ، دەپ كۆكرىكىڭىزگە ئوڭ ئالقىنىڭىزنى قوياتتىڭىزغۇ ، قېنى ئۇ ئوت ؟ كېچەيۇكۈندۈز سىزنى ئويلايدىغان ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئانا بولۇش ئالدىدا تۇرغان سادىق ئاياللىڭىزنى تاشلاپ قويۇپ يىراقتا— بىر بۇتخانىدا قىشلاۋاتىدىسىز . بۇ سىزنىڭ قەلبىڭىزدە ئوت بارلىقىدىنمۇ ؟ ياق ، مەن بىلدىم ، سىز يالغانچى ، ئالدامچى ! قەلبىڭىزدە ئوت يوق ، مۇز بار . سىز ئەشەددىي قىساسكار . ئۈرۈمچىدە بىر قېتىم قىلغان قوپاللىقىم ئۈچۈن ، مېنى قىيناپ قىساس ئالماقچى . راست ئەمەسمۇ ؟ مېنىڭ ياشلىقىمنى ، تۇنجى مۇھەببىتىمنى ، ئارزۇ - ئۈمىدلىرىمنى ئۆز قىساسكارلىقىڭىزنىڭ قۇربانى قىلدىڭىز . ئۆچىڭىز چىقتىمۇ ؟ سىز مېنى ئادىلەگە بىر قېتىم ئەجەب ھاكاۋۇر قىزكەن ، دەپتىكەنسىز ، ھاكاۋۇرلۇق ئۈچۈن شۇنچىلىك ئېغىر جازا كېلەمدۇ ؟ قېنى سىزنىڭ ئادىل ، ئاق كۆڭۈللۈكىڭىز ؟...

ئەلا ، مەن سىز بىلەن ئارتۇق گەپ تالىشىشنى خالىمايمەن ، مەن شۇنچىلىك چارچىدىم ، شۇنچىلىك جۇدىدىم ، بۇ-

نىڭ ھەممىسى سىز ئۈچۈن بولغان، قالغان گەپلىرىمنى بالدۇرراق ئۈگىنىشىمىز مۇنچىلىك. ئۇلار ئۆزىنى قولىڭىزغا بەرگەندىن كېيىن ئېيتىمەن. خەير ـ خوش، يايلاقتا مەڭگۈ يىلتىز تارتىپ قېلىشىڭىزغا تىلەكداشمەن...

گ. 1961 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى»

ئەمدى ئۆيلانغۇدەك ھېچ ئىش يوق، ئەتىلا لەنجۇغا قاراپ مېڭىش كېرەك. بىزنىڭ ئارىمىزغا بۇ جۇدالىق ئۇرۇقىنى كىم چاچتى؟ بۇنى گۈزەلئايغا بىلدۈرۈشۈم، بىھۇدە گۇمانلىنىپ ئازابلىنىۋاتقاننى پۈتۈنلەي ئۆز ئىچىدىن چىقىرىپ ۋە ئۆزۈم ئۇنى غۇلجىغا بىللە ئاپىرىشىم لازىم.

— ئەمما، — دېدى ما جۇرىن ئاخشىمى گېپىمنى ئاڭلاپ بولۇپ، — بىرىنچىدىن، رەقىپ بىلەن سەن ـ پەن دېيىشمىگىن؛ ئىككىنچىدىن، ئۈچىنچى ئايدىن بۇرۇن لەنجۇدا پەيدا بول. جەنۇبىي شىنجاڭغا مېڭىشقا توغرا كېلىدۇ. توققۇزىنچى ئايدا جەنۇبىي شىنجاڭدىن قايتىپ كەلسەڭلا، كېلەر يىلى — 1963 ـ يىلى 6 ـ ئايدىن بۇرۇن بىزگە «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» توغرىسىدا مەيلى تېزىس ياكى كونسپېكت بولامدۇ، ئومۇمىي ئەھۋالنى دەسلەپكى قەدەمدە بايان قىلىپ بېرەلىگۈدەك بىرەر نەرسە تاپشۇرمىساڭ بولمايدۇ.

ئەمما، مەن ئۈچ كۈنگىچە گەنجادىن قوزغىلالمىدىم، چۈنكى بوران يەنە باشلانغان، بۇ قېتىم قار ياغقاندىن كېيىن بوران چىققاچقا، سىرتتا كۆز ئاچقىلى بولمايتتى. شىياخې يولى ئەمەس، تۆۋەندىكى سۇ بويىغا باردىغان يولنىمۇ تاپقىلى بولمايتتى. ما جۇرىن بۇنداق بوراندا مېنى ھەرگىز يولغا سالمايتتى.

ئالتىنچى كۈنى، يەنى بىرىنچى ئاينىڭ يەتتىنچى كۈنلا، مەن دورجى بىلەن بىللە شىياخېغا قاراپ يولغا چىقتىم. يول يوق، بەزى

كۆلتۇك قارلىق يەرلەردىن ئاتلارنى يېتىلەپ ئۆتكۈزەتتۇق.
شياخې مېهمانخانىسىدا تىنت - تىنت بولۇپ، ئۈچ كۈندىن بېرى ماشىنا كۈتۈپ يېتىۋاتىمەن. يەنە بەش كۈنگىچە لەنجۇغا يېتىپ بارمىسام، گۈزەلئاي كېتىپ قالىدۇ، ئارمىنىزدىكى كۆڭۈل-سىزلىكنى يوقىتىش تېخىمۇ قىيىنلىشىدۇ.
خۇيزۇلار ئاچقان زاسۇيخانا مېنىڭ كىتاب ئوقۇپ ۋاقىت ئۆت-كۈزىدىغان يېرىم بولۇپ قالدى. چۈنكى، شياخې مېهمانخانىسىدا ماشىنا كۈتۈپ تۇرۇۋاتقانلار ناھايىتى كۆپ. مېهمانخانىنىڭ گۈل-لۈك ۋادىكى بار ئىككىنچى قەۋەت پېشايۋىنى ئېغىر قەدەملەردىن هازىرلا گۇمۇرۇلۇپ چۈشىدىغاندەك غىچىرلايدۇ. ئۇپراپ غو-دۇر - دۈڭ بولۇپ كەتكەن ياغاچ پەلەمپەيمۇ كۆرگە قانمىغان توخۇدەك جەك - جۈك قىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ۋار - ۋۇر... ئەلۋەتتە، بۇنداق يەردە كىتاب ئوقۇغىلى بولىدۇ دەمسىز...
لابۇلۇڭ ئىبادەتخانىسىنىڭ راھىبلىرى ئۇزۇن، قوڭۇر چاپاد-لىرىنى سۆرىشىپ، ئىبادەتخانا ئەتراپىدىكى تاش تاملارنى ئايلانغى-لى تۇرغاندا، هېلىقى زاسۇيخانىغا بارىمەن - دە، كەچ كىرگۈچە شۇ يەردە ئولتۇرۇپ كىتاب ئوقۇيمەن. ئاق دوپپىلىق خۇيزۇ بوۋاي كىتابىمنىڭ بەتلىرىنى ۋاراقلاپ كۆرۈپ:
— قۇرئانمۇ؟ — دەپ سورايدۇ. مەن ئۇنىڭ هىمايىسىگە ئېگە بولۇش ئۈچۈن «هەئە!» دېگەننى بىلدۈرۈپ بېشىمنى لىڭشىتىپ قويىمەن.
— ئۇنداق بولسا، ئاۋۇ مەشىنىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ ئوقۇڭ، بۇ يەردە زاكىزۇلار هاراق ئىچىشىدۇ. بەزى كۈنلىرى ئۇلار بەسلى-شىپ ئىچىشىدۇ، بەسلەشكەندە قوللىرىغا ئاشۇ بىلىندىكى ئېسىقلىق پىچاقلىرىنى ئېلىشىدۇ تېخى، قورقۇپ ئۆلگۈدەك بولىمەن...— دەپ ماڭا هېكايە ئېيتىپ بېرىدۇ خۇيزۇ ئاشپەز. ئۇ بىر كۈنى

ماڭا مۇنداق دېدى :

— مەن ياش ۋاقتىمدا ما جۇڭيىڭغا ئەسكەر بولۇپ شىنجاڭغا بارغان ، ما جۇڭيىڭ ئورۇسلارغا يېتىشۋالدى . مانا ئەمىسە دەپ بىز ما خۇڭسەنگە ئەگىشىپ قوزغىلاڭ قىلدۇق . بىزنى ئايروپىلان ، تانكا ، پىلىموت بىلەن قىردى . بىز قاغىلىق ئارقىلىق تاشقورغانغا ، ئاندىن كېيىن ئافغانىستان ئارقىلىق پاكىستانغا قېچىپ كەتتۇق . بۇياققا سودىگەرلەرگە ئەگىشىپ ئۆتكەندە ئەكەلگەن كىتابلىرىم بار ، كۆرۈپ باقامسىز ؟

— كۆرۈپ باقاي ! — دېدىم خۇشال بولۇپ .

ئۇ چىقىپ كېتىپ يېرىم سائەتتىن كېيىن ، كىرلىشىپ كەتكەن قىزغۇچ خورۇمغا ئوراقلىق كىتابلىرىنى ئەكىرىپ ئالدىمغا قويدى ، خورۇم يىپنى ئالدىرىماي ، پەپلەپ تۇرۇپ يەشتى . مەن كىتابلارنىڭ تېشىدىكى خەتلەرنى ئوقۇدۇم . ئىككىسى ئەرەبچە كىتاب ، بىرى ئەرەب يېزىقىدا بېسىلغان پارس تىلىدىكى ئەدەبىي كىتاب ئىدى . ئۇ ماڭا قارىدى :

— قۇرئانمۇ ؟

— مۇنۇ بىرى ، — دېدىم مەن قېلىن كىتابنى قولۇمغا ئېلىپ ، — يىگىرمە بەش پەيغەمبەرنىڭ تەرجىمىھالى يەنى ئادەم ئەلەيھىسسالامدىن تارتىپ مۇھەممەد پەيغەمبەرگىچە بولغان پەيغەمبەرلەر توغرىسىدا تەزكىرە .

— ناھايىتى ياخشى ، بۇ ياخشى كىتاب ئىكەن ، بۇچۇ ؟

— بۇ كىتاب ،— دېدىم مۇقاۋىسى نەقىشلەنگەن ، سېرىق خورۇم تاشلىق كىتابنىڭ بىرىنچى بېتىنى ئېچىپ تۇرۇپ ، — قۇرئاننىڭ بىرىنچى سۈرىسى پاتىھە (باشلىنىش)دىن تارتىپ ئون ئۆتىنچى سۈرە ئىبراھىمغىچە بولغان سۈرىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدىغان رىسالىكەن...

— ياخشى ، ناھايىتى ياخشى ،— دېدى ئاشپەز ئۇزۇن ئاق -

سېرىق ئارىلاش ساقىلىنى سىقىمداپ تۇرۇپ ، — ئەمدى مۇنۇ كىتابچۇ ؟

مەن ئۈچىنچى كىتابنى قولۇمغا ئېلىپ ، ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ دېدىم :

— ئون بەشىنچى ئەسىرنىڭ مەشھۇر تارىخچىسى شەرىپىدىن ئەلى يەزەمىنىڭ «زەپەرنامە» دېگەن كىتابىكەن ، تىلى پارسچە ، سىز چۈشىنەلمەيسىز ، ئۇنىڭ ئۈستىگە بۇ قورئان ئەمەس !

— شۇنداقمۇ ؟ مەيلى ، بۇمۇ لازىم…

ئۇ كىتابلىرىنى يىغىشتۇردى . مەن ئۇنىڭ قولىغا ئېسىلدىم :

— مۇشۇ كىتابنى ماڭا سېتىپ بەرسىڭىز ، مەن سىزدىن…

— ياق ، ياق ، مەن كىتاب ساتمايمەن…

مەن يېنىمدىكى ھەممە پۇلۇمنى ئۈستەلگە قويدۇم :

— مانا قىرىق يۈەن ، ئاز دېسىڭىز ، لەنجۇغا بېرىپ يەنە ئەۋەتىپ بېرىمەن .

— ياق ، ياق ، ساتمايمەن ! — دېدى ئۇ كۆزىنى پۇلدىن ئۈزمەي ، — كىتاب ساتمايمەن .

— مۇنۇ جۇۋامىنىمۇ قوشۇپ بېرەي !

ئۇچى ئاق سەنسەن ، كۆك تاشلىق ئۈزۈن جۇۋىنى ئۇنىڭغا كۆرسەتتىم ، ئۇ ماڭا قاراپ قويۇپ جۇۋىنىڭ يۇمشاق ئاشلانغان پەشلىرىنى تۇتۇپ كۆردى ـ دە ، بېشىنى تاتىلاپ قويۇپ :

— قىرىق يىل ساقلاپ ، ئەمدى … مەن بۇ كىتابنى بىر ئاتقا تېگىشىمەن ، راست شۇنداق ، ما ئاخۇن ياراق بىر ئېتىنى بېرەي دېسىمۇ ئۇنىمىغانىدىم . ئەمدى سىزگە ياق دېيەلمىدىم . بوپتۇ . جۇۋىڭىز قېرىلارغا لايىق يۇمشاق جۇۋا ئىكەن .

ئەلۋەتتە ، ئۇنىڭ بىر ئاتقا تېگىشىمگىنى يالغان ، تۇنجى خېرىدارى مەن ئىكەنلىكىمدە شۇبھە يوق . ئۇنىڭ قىرىق يۈەننى تۆش يانچۇققا سېلىۋاتقان قولىنىڭ بىلىنەر ـ بىلىنمەس تىترىشى ،

كۆزلىرىنىڭ خۇشاللىقتىن ئوينىشى ، بايىقى سۆزىنىڭ يالغان ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ تۇراتتى ، لېكىن مەن ئۇنىڭ يالغان سۆزىگىمۇ ئىچ - ئىچىمدىن خۇشال بولدۇم .

خوشلىشىپ چىققاندا ، ئاشپەز ماڭا ئىككى قوي بېشى ، بىر قېرىن ۋە بىر كىلو كەلگۈدەك تاڭا نېنى يوللۇق تۇتتى...

يولدا مەن چۈشكەن ماشىنا پىشكەلگە يولۇقۇۋەردى . ئۇنىڭ ئۈستىگە جۇۋىسىز ئىدىم ، قاتتىق مۇزلىدىم ، لىنشاغا كەلگەندە جالاقلاپ تىترەپ ، خۇدۇمنى بىلمەي يېتىپ قالدىم . مېنىڭدە نە پۇل ، نە ئوزۇقلۇق قالمىغان ، مېھمانخانىنىڭ بىر رەھىمدىل خادىمى مېنى ياتاققا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇپتۇ ۋە كىچىككىنە بىر دوختۇرخانىغا ئاپىرىپتۇ . مەن ئۈچىنچى كۈنى بۇنى بىلدىم ۋە ئەتراپىمدىكىلەرگە قارىدىم :

— بۇ قەيەر ؟

— لىنشا ،— دېدى چىرايلىق سېستىرا قىز كۈلۈپ تۇرۇپ ،— غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن بىر دۈڭشياڭ قىز سىزنى تونۇيدىكەن ، شۇ قىز سىزنى دوختۇرخانىغا ئەكەلدى . مەكتەپكە تېلېفون بەردى . ھازىر تاۋخې دەرياسىنىڭ كېمىسى توختاپ قاپتۇ ، ماشىنا ئۆتەلمەيدىكەن . سىلەرنىڭ شۆجى بىزنىڭ ئوبلاستىنىڭ شۆجىسىغا تېلېفون بېرىپتۇ . ئوبلاستىنىڭ بىرىنچى شۆجىسى تونۇگۈن كەلدى . سىزنى ياخشى داۋالاپ ساقايتىپ ، ئايروپىلان بىلەن قايتۇرىدىغان بولدى . ئۈچ كۈن بولدى ، ھېچ نەرسە يېمىدىڭىز ، تاماق يەۋېلىڭ .

مەن سېستىرادىن سورىدىم :

— بۈگۈن چېسلاغا قانچە ؟

— ئون ئالتە !

— نېمە ؟...

دېمەك ، گۈزەلئاي شىنجاڭغا كەتتى دېگەن سۆز .

بىر ھەپتىدىن كېيىن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى-
دىن كىچىك ماشىنا كەلدى . مېنى ئەمگەككە ئەۋەتكەن كادىرلار
بۆلۈمىنىڭ ھېلىقى كېچاڭى ماڭا ئىككى قولىنى سوزدى :
— ساقايدىڭىزمۇ ، ياخشى ، ناھايىتى ياخشى !
— قانداقلارچە بۇ قەھرىتان قىشتا شىياخېدىن يالاڭ چاپان
بىلەن يولغا چىقتىڭىز ؟
— شۇنداق بولۇپ قالدى...
— جۇۋىڭىزچۇ ؟ مەكتەپ جۇۋا ، پىيما بەرگەنتىغۇ ؟...
— بىلمىدىم ، نەدە قالدىكىن !...
— ساتتىڭىزمۇيا ؟
— ھەئە .
— قانچىگە ؟
— بىر كىتابقا...
ئۇ ماڭا ھەيران بولۇپ قاراپ قويدى .
— شۇنداق قىلىپ ، ئايالىم مېنىڭ يولغا چىققانلىقىمنى بە-
لىپ تۇرۇپ شىنجاڭغا كېتىۋېرىدىمۇ ؟
— ھەئە ، يولداش رەقىپ شۇنداقراق دېدى ...
كېچاڭ پۈتۈن ھېساب - كىتابنى تۈگەتتى - دە ، بىز ئەتىسى
يولغا چىقتۇق . ماشىنا مېنى تەۋرىتىپ كېتىپ باردۇ . مەن لەن-
جۇ ، خىزمىتىم ، ئاياللىم توغرىسىدا خىيال قىلىپ كېتىپ بارد-
مەن . ئەمدى ئاياللىم قانداق بولىدۇ ؟ راستتىنلا مېنىڭ يولغا
چىققىنىمنى بىلىپ تۇرۇپ كېتىپ قالغانمىدۇ ؟ ئۇنىڭ مەندىن
كۆڭلى سوۋۇپ كەتكەنمىدۇ ؟ لېكىن ، ئۇنىڭ ماڭا قويغان ئەيىبلە-
رى مەندە زادىلا يوق . مەن ئۇنى ئالدىمىدىم . مەن قىساسخور
ئەمەس . مەن ئۇنى پۈتۈن مۇھەببىتىمنى ئاتاپ ياخشى كۆرگەنمەن ،
ھېلىمۇ شۇنداق ياخشى كۆرىمەن... كىم بىزنى بۇ جۇدالىققا مەجبۇر
قىلىۋاتىدۇ ؟ بۇ ، رەقىپ ئەمەسمۇ ؟ ئۇ يەنە بىر ھىيلە ياكى ئىغۋا

بىلەن گۈزەللىكىنى غۇلجىغا يولغا سېلىۋەتكەن بولسىچۇ؟ ئۇنىڭ گۈزەللىكىنى تالىشىشى تېخىچە داۋاملىشىۋاتامدۇ؟ ئۇ بىزنىڭ ئارد-مىزدىكى كىچىككىنە جەرانى چوقىيالماسچى، بىزنى ۋەيران قىلالماسچى؟...

مەن بۇ سوئاللارغا جاۋاب بېرەلمەيتتىم. مەن گۈزەللىكىنى سېغىنماقتىمەن. ئۇنى ئويلىمىغان بىرمۇ كۈنۈم يوق، مەن ئۇنىڭ-سىز بەختلىك بولالمايمەن. مىسكىن كۆڭلۈمنى موللا بىلالنىڭ مۇنۇ شېئىرى بىلەن ئاۋۇتتۇم:

ئاھ نەيلەي بۇ پەلەك قىلدى نىگارىمدىن جۇدا،
ئەندەلىب يەڭلىغ بولۇپمەن گۈلزارىمدىن جۇدا.

ھەم جۇدالىقتىن بېرى ئەندۇھ غەمگە يارمەن،
ھەم مېنى قىلغان ئۈچۈن ئەغيار يارىمدىن جۇدا.

يىغلاماي نەيلەي بۇگۈن بىر خەستەئى ئاۋارەمەن،
كىم ئەمىن سائەتتە بولدۇم بىقارارىمدىن جۇدا...

شېئىر مىسكىن كۆڭلۈمنى تېخىمۇ ئەزدى، كۆزۈمدىن ياشلار ئاقتى. بۇ ياشلار كەلگۈسى بەختىنىڭ تامچىسىمۇ ياكى تېخىمۇ چوڭ كۆڭۈلسىزلىكنىڭ باشلىنىشىمۇ؟ بۇنىڭغا كەلگۈسى جاۋاب بەر-سۇن. مەن كەلگۈسى ئۈچۈن خۇددى قاناتلانغاندەك ئىلدام كېتىپ بارىمەن، لېكىن بەدىنىم قۇۋۋەتسىز، پۇت - قولۇم بارغانسېرى ماغدۇرسىزلانماقتا...

تۆتىنچى باب ئايرىلىش

1

پەقەت 1962 ـ يىلى 5 ـ ئاينىڭ بېشىدا ، ئاندىن پۇت ـ قولۇمغا جان كىردى ، شۇڭغىچە غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ دوختۇرخانىسىدا ياتتىم . ئۆپكەمگە سوغۇق تەگكەن ، جىگىرىمگىمۇ كېسەل تەگكەنىكەن ، دوختۇر مېنىڭ سىرتقا چىقىشىمغا زادىلا يول قويمىدى . مانا شۇ ئاق ماتراسلىق ، قايماق رەڭ كارىۋات ئۈستىدە قىمىرلىماي يېتىپ ، قارلارنىڭ ئېرىگىنىنى ، يەردىن توڭ كېتىپ ، دەرەخلەر ياپيېشىل يوپۇرماق چىقارغىنىنى ، كەينىمىزدىكى قاپتاللىق سارغۇچ تاغنىڭ شاپتۇل ۋە ئۆرۈك چېچەكلىرى بىلەن چۈمكىلىپ ، بايرامغا ياسانغان قىزچاقتەك بولۇپ كەتكىنىنى كۆرەلمىدىم . ھاياتتا تەكرارلىنىپ تۇرىدىغان گۈزەللىك بىلەن سەتلىك ؛ كۈچلۈكلۈك بىلەن ئاجىزلىق ؛ راستچىللىق بىلەن يالغانچىلىق ؛ ئۈمىد بىلەن چۈشكۈنلۈك … قاتارلىقلارنىڭ ئورۇن ئالماشتۇرۇشى بارلىق گۈزەللىكنىڭ ئانىسى بولغان ئۇلۇغ يەر بېتىدە نامايان بوپتۇ ، مەن تېخى بۇنى سەزمەپتىمەن .

بۈگۈن تۈنجى قېتىم بالنىستىتىن بېرىلگەن خالاتنى سېلىۋېتىپ ئۆز كىيىملىرىمنى كىيدىم . مانا شۇ چاغدىلا ، ئۆزۈمنىڭ قانچىلىك ئورۇقلاپ كەتكىنىمنى بىلدىم . بويۇن ، بىلەكلىرىم خۇددى ئۆزۈمنىڭ ئەمەستەك ، يول ماڭسام خۇددى بىرى پۇتۇمغا داۋاملىق چىرماق ئورۇۋاتقاندەك مۇدۇرۇپ ماڭاتتىم .

مېنى ئاخىرقى قېتىم رېنتگېندە تەكشۈردى ، قان تەكشۈرۈش-

نىڭ خۇلاسىسىنىمۇ ئېيتىپ بەردى . مەن ئۇزۇل ـ كېسىل ساقىيىپتىمەن ، تېلېفون بېرىۋىدىم ، يارىدەمگە شياۋلى كەلدى . ئۇ مېنى كۆندە دېگۈدەك يوقلاپ تۇراتتى . مېنىڭ خەت ـ چەك ، كىتابلىرىمنى توشۇيتتى ، يېڭىلىقلارنى يەتكۈزەتتى . مېنىڭ تەلەپىم بويىچە بەزى كۈنلىرى كىتاب ئوقۇپ بېرەتتى . بىرنەچچە ئايدىن بېرى ، ئۇ مېنىڭ ئەڭ يېقىن سىرداشىم بولۇپ كېلىۋاتاتتى .

ئۇ مېنىڭ ماموق ياستۇقۇم بىلەن قاچا ـ قۇچامنى بىر قولىدا كۆتۈرۈپ ، بىر قولى بىلەن قولتۇقۇمدىن تۇتۇۋالدى ـ دە ، پەلەمپەيدىن ئاۋايلاپ چۈشۈرۈۋېتىپ چاقچاق قىلدى .

— سىز قولتۇقۇمغا قىسىۋالسامۇ ئەكېتەلىگۈدەك بولۇپ قاپسىز ، قاراڭە ، پاختىدەك يېنىك !

مەنمۇ پۇرسەتنى قولدىن بەرمىدىم :

— سىزگە ئېغىرىم چۈشمىسۇن دېگىنىم ـ دە ، مەقسىتىم سىزگە ئۆزۈمنى كۆتۈرگۈزۈش !

— مەن سىزنىڭ ھەدىڭىز ،— دېدى شياۋلى ئاپئاق دومىلاق مەڭزىدە زىننەخ پەيدا قىلىپ كۈلۈپ تۇرۇپ ، — كۆتۈرسەم نېمە بولاتتى . كېلىڭ ، ھاپاش قىلىۋالاي !— ئۇ چاقچاق قىلىپ زوڭزايدى . مەن كۈلۈپ تۇرۇپ دېدىم :

— ھېلى بىكار يىگىتىڭىز كۆرۈپ قالسا سوقۇشىدۇ !

مەن ئۆيۈمگە خۇشخۇي يېتىپ كەلدىم ، لېكىن بىرنەچچە ئايدىن بېرى ئېچىلمىغان قۇلۇپقا ئاچقۇچ ئاپىرىش بىلەن قوللىرىم تىترىدى . مېنى مىسكىنلىك ، چۈشكۈنلۈك چىرمىۋالدى ، خۇددى ئالدىمدا ئېچىلغىلىۋاتقان ئىشىكتىن قورقۇنچلۇق بىر نەرسە چىقىدىغاندەك بويۇم شۈركۈندى .

— نېمە بولدىڭىز ؟ قەغەزدەك ئاقىرىپ كەتتىڭىزغۇ ، ئەلا ؟

— بىلمىدىم .

شياۋلى قولتۇقۇمدىن يۇلەپ ئۆيگە ئەكىردى. مەن ئورۇن-كۆرپىلەر چىچىلىپ ياتقان جۇپ كىشىلىك كارىۋاتقا قىيسايدىم، شياۋلى پەردىلەرنى قايرىپ، دېرىزىنى ئاچتى.

مېنىڭ ئەڭ ئاۋۋال كىتابلارغا كۆزۈم چۈشتى. زالدىن كىتاب ئىشكاپىم بىلەن ئەكىرىپ تۆكۈپ قويغان، يەردە توپا-چاڭغا مىلىنىپ ياتقان كىتابلىرىم ماڭا خۇددى نالە قىلىۋاتقاندەك كۆرۈندى.

شياۋلى ئۆينى يىغىشتۇرۇپ بولۇپ قايتىشقا تەمشەلدى:

— دۈەن جياۋشۇ كافېدرا باشلىقى بولدى. بىلەمسىز، ما جۇرىن يۆتكىلىپتۇ، كېتىشكە تەييارلىق قىلىۋاتىدۇ. بۈگۈن شەنبە، بىز ماجۇرىننىڭ ئۆيىگە يىغىلماقچى، ئاخشاملىققا كىرىڭ، ئەمىسە،— دېدى خوشلىشارىدا.

ما جۇرىننىڭ ئۆيىگە تىل-ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ كادىرلىرى، تەتقىقاتچىلار، ئوقۇتقۇچىلار لىق تولغانىدى... ئۇلارنىڭ بەزىلىرى جۇۋاۋا تۈگەتتى، بەزىلىرى خۋاچۈەن ئويناپ هاراق ئىچىشەتتى، يەنە بەزىلىرى بولسا غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ رەھبەرلىرى ئۈستىدىن غەيۋەت قىلىشاتتى: كىملەرنىڭ قوللايتتى، يەنە كىملەرنىڭ تىللايتتى.

— خې شۈجى قانداق شۇجى ئۇ!— دېدى مى جياۋشۇ غاڭزىسىنى خېيىننىڭ تاپىنىغا قېقىپ تۇرۇپ،— قورۇق ۋارقىراشنىلا بىلىدۇ، ئۇنى ئىلىم ئورنىغا ئەمەس، تۈگمەنگە ئاپىرىپ قويسا بولىدۇ...

— بۇ گېپىڭىز قاملاشمىدى، مى جياۋشۇ!— دېدى دۈەن جياۋشۇ كۆزەينىكىنى يۇقىرى ئىتتىرىپ قويۇپ،— سىز قىساسخورلۇق قىلىۋاتىسىز، نېمىشقا دېگەندە، ئايالى...

— قويۇڭ، قويۇڭ!— دېدى مى جياۋشۇ تەرىنى تۇرۇپ، قوللىرىنى پۇلاڭلىتىپ،— دېدىمغۇ، تۈگمەنگە لايىق! لاۋما،

نېمىشقا ئۇ خې فامىلىلىكنى مەنسىپىدىن ئېلىۋەتمەيسىلەر ؟ شۇي
شۈجىنى دۇمبالاشتا ، ئۇنىڭ قانچىلىك تەرى ئاقتى بىلەمسىلەر !
«پېڭ دېخۇەيىنىڭ شايكىسى شۇ !» دەيدىغان بولسا ، ئۇنى ئەرشكە
يېتەتتى . ئەمدى قاراڭلار ، لاۋشۇي دېسە لاۋشۇي دېگىلى تۇرۇپتۇ .
مانا شۇنداقلارنىڭ كاساپىتىدىن خەلققە يەتكەن زىيان ئازمۇ ؟ !

— مى جياۋشۇ ، ئەمدى ئېچمەڭ ، — دېدى ما جۈرېن ئۇنىڭغا
قاراپ كۈلۈپ ، — سىياسەت سۆزلەپ نېمە قىلىمىز ، قېنى ، مى
جياۋشۇ ، بىر خېنەن باڭزى ئېيتىپ بەرسىڭىزا !

— ئېيتىپ بەرسۇنمۇ ؟

— ئېيتىپ بەرسۇن !— كۆپچىلىك چاۋاك چېلىشتى .

مى جياۋشۇ بېشىنى لىڭشىتتى ـ دە ، غاڭزىسىغا كۆك تاماكى-
دىن بېسىۋېتىپ :

— كۆك يېجى ئېشىپ قالغان تاماقنى ئوغرىلىغىنى ئۈچۈن
پۇتلىرىدىن ئايرىلدى ، ئەمما ئادەم ئوغرىلىرى موكاپاتلاندى .
ها ... ها ... ها ! ... — كۈلۈپ كەتتى ئۇ . ما جۈرېن ئۇنى ئاستا
نوقۇدى :

— لاۋمى ، بىردەم. يېتىپ دەم ئالامسىز ؟

— پېڭ دېخۇەي قالتىس قوماندان !— دەپ ۋارقىرىدى ئۇ
بىردىنلا ئورنىدىن تۇرۇپ ، — ئۇنىڭ قوللىرى ئۇستىخان ئەمەس ،
پولات !

ما جۈرېن ئۇنى قولتۇقلاپ ئاچىقىپ كەتتى .

ئۈچ كۈندىن كېيىن مى جياۋشۇ خىزمىتىدىن توختىتىلىپتۇ .
مەن بۇنىڭغا ھەيران بولۇپ ما جۈرېننىڭ ئۆيىگە كىردىم . ما
جۈرېن ساپادا تاماكا چېكىپ ئولتۇرغانىكەن .

— قانچە ئويلىساممۇ ، مى جياۋشۇنىڭ خىزمەتتىن توختى-
تىلغىنىنى زادىلا چۈشىنەلمىدىم ، — دېدىم سۆھبىتىمىز
قىزىغاندا ، — نېمىشقا راست گەپ قىلىش شۇنچىلىك خەتەرلىك ،

ما جۈرىن؟

ئۇ جىم بولۇپ قالدى، ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن:

— سەن ياش، — دېدى ماڭا قاراپ، — پارتىيىگە ئىشىنىدىسەن، سادىقسەن، لېكىن تەجرىبىسىزسەن، سەن دېگەندەك مى جياۋشۇنىڭ گېپىدە خاتالىق يوق. ئۇ راست گەپ قىلدى، لېكىن ئۇنىڭ گېپى خې شۇجىغىلا ئەمەس، خېلى چىڭ يەرگە بېرىپ تاقىلىدىغان گەپ... چۈشەندىڭمۇ؟

— چۈشەندىم!

— مەن كېتىمەن، گىندىڭ جامىسۇ چۈجاڭ سىنىڭ ھالىڭدىن خەۋەر ئالىدۇ. شۇي شۇجىمۇ يۆتكىلىدىغان بوپتۇ، لېكىن سەن پارتىيە كومىتېتىغا ئىشەن. پارتىيىمىزنىڭ سىياسەتلىرى ئۆزگەرگىنى يوق: ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت-سەنئەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن شۇ مىللەتنىڭ سىياسىي-مەمۇرىي كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈشلا كۇپايە قىلمايدۇ، مۇھىمى، ئىلىم-پەن خادىملىرى، مەدەنىيەت ئەربابلىرىنى زور كۈچ بىلەن يېتىشتۈرۈشكە توغرا كېلىدۇ. بۇنداق قىلىنمىسا، مىللەتلەر راۋاجلىنالمايدۇ، گىندىڭ جامىسۇ مانا بۇنى ياخشى بىلىدۇ، سەن ئۇنىڭ بىلەن يېقىنلاشقىن.

— رەقىپىڭچۇ؟ ئۇ نېمىشقا قاتتىق جازالانمىدى؟

— ئۇنى پارتىيە ئىچىدە تەنقىد قىلدى، شۇجىلىقتىن ئېلىۋېتىلدى، ئۇ يەنىلا فاكۇلتېت جۇرىنى. سەن ئۇنى كەچۈرگىن، ياش ئەمەسمۇ، تۈزىلىپ كېتىدۇ. ئۇنى قاتتىق جازالاش بىلەن نېمە ئىش پۈتىدۇ دەيسەن؟ مەسىلىنى تۈپ يىلتىزىدىن ھەل قىلىشنىڭ چارىسى ئۇ ئەمەسقۇ؟ ھەممىلا گەپنى ساڭا ئېيتىۋېرىشكە بولمايدۇ، كېيىنچە چۈشىنىپ قالىسەن!

مەن ئارتۇق كۈچىلاشنى لايىق كۆرمىدىم. نۇرغۇن سوئاللىرىمغا جاۋاب تاپقاندەك بولدۇم. مەن بۇنداق گەپلەرنى بىلىشكە

ئانچىمۇ قىزىقمايمەن ، لېكىن رەقىپىنىڭ ئائىلەمگە سالغان كۆڭۈل-
سىزلىكلىرىنى ئويلىسام، ئۇنى زادىلا كەچۈرگۈم كەلمەيدۇ.
قوغداش خادىمىنىڭ سوراقلىرى ، مېنى تازا ھەل قىلغۇچ ۋاقىتتا
گەننەنگە ھەيدەش ، بوھتان بىلەن ۋاقتىمنى ئۇزارتىش ، تۇرمۇشۇم-
غا سورۇق-چىلىق سېلىشلارنى ئويلىساملا ، رەقىپكە غەزىپىم
تاشىدۇ .

— ئۇنى كەچۈرگىن ،— دېدى ما جۇرىن تەكىتلەپ ،—
بەلكىم ئۇقۇشماسلىق ، گۇمانمۇ باردۇ ، ھەممىنىلا رەقىپ قىلمى-
غاندۇ ؛ ئائىلە مەسىلىسىدە رەقىپىنىڭ قولىمۇ بار ، مۇھىمى ، سى-
لەر بىر - بىرىڭلارنىڭ تازا خىلى ئەمەس ئىدىڭلار . رەقىپ توغرى-
سىدا گىنىدىڭ جامىسۇ ھەممىنى بىلىدۇ . سەن بۇلارنى كۆڭلۈڭدىن
چىقىرىۋەت ، ئۆزۈڭنى كۈت ، سالامەتلىكىڭنى ئەسلىگە كەلتۈر ،
سېنىڭ ۋەزىپەڭ مانا شۇ .

مەن ئەمدى سالامەتلىكىمنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشۈم كېرەك .
قورسىقىم گۇركىرەپ ئاچىدۇ ، كۈچلۈك غىزا تەلەپ قىلىدۇ ،
لېكىن مېنىڭ ياسىداق ئۆيۈمدە بۇ كۈچلۈك غىزا يوق . مەن شورپا
ئىچىشنى ، گۆش يېيىشنى ئارزۇ قىلىمەن ، لېكىن بۇنىڭغا پۇل
يوق . گەرچە مەن ساقايغان بولساممۇ ، ماغدۇرسىزمەن ، ئىلاجىم
قانچە ؟ تاسامىنى چىڭ باغلىۋېلىپ ، ئورۇندۇقۇمدا تۆت - بەش
سائەت مىدىر قىلماي كىتاب كۆرىمەن ، پەقەت ئورنۇمدىن تۇرغاندى-
لا قورسىقىمنىڭ ئاچقانلىقىنى سېزىمەن...

بۈگۈن كەچ سائەت توققۇزلاردىلا قورسىقىم ئاچتى ، تاتمىلى-
رىمنى ئاختۇرۇپ يېگۈدەك بىر نەرسە تاپالمىدىم . قەيەرگىلا قارى-
سام چېچىلىپ ياتقان قەغەزلىرىم تۇراتتى . مەن ئۇستاكانغا ئازراق
شېكەر سالدىم - دە ، قايناق سۇ قۇيدۇم . كىتاب ئوقۇغاندا باشقا
ھەممىلا نەرسىنى ئۇنتۇيمەن . مانا ھازىرمۇ پۈتۈن زېھنىم بىلەن
كىتابقا بېرىلىپ كەتتىم . ئىشىك قاتتىق چېكىلگەندىن كېيىنلا

بېشىمنى كۆتۈردۈم :

— كىرىڭ !

— ئەسسالامۇئەلەيكۇم ، ياخشى گەپنى ئوزۇق قىلالايدىغان ساھىبخانا !

سومكا كۆتۈرۈپ رەقىپ كىرىپ كەلدى . مەن ئۇنىڭغا ئىلتىپاتسىزلا قارىدىم . ئۇنىڭ ئېڭەكلىرى ساڭگىلىغان ، ئىككى قوۋۇزى ھازىرلا ئېقىپ چۈشۈپ كېتىدىغاندەك سالپايغان ، كۆزلىرى پۈتۈپ كىچىكلىگەن ، كۆرۈمسىز يۈزى مايلىشىپ پارقىراپ تۇراتتى . ئۇ ئوڭايسىزلىنىپ ئورۇندۇققا ئولتۇردى - دە ، «ئۇھ» تارتىپ قويۇپ ماڭا سىنچىلاپ قارىدى :

— قالتىس جۇدەپسەن ، پاھ !

— ھەرھالدا ئۆلمىدىم !...

ئۇ ھېلىدىن - ھېلىغا «ئۇھ» تارتاتتى ، تاماكىنى خۇددى ئاچ كالا ئاداپ شورىغاندەك ، لەۋلىرىنى شالاپلىتىپ ئىچىگە تارتاتتى . ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ئۇ تىترەڭگۈ ، پەس ئاۋاز بىلەن :

—رەنجىشىڭ ئورۇنلۇق... لېكىن ...— دېدى .

— لېكىن ، سېنى گەننەنگە مەن ئەۋەتمىدىم ، ئايالىڭ بىلەن بولغان ماجىراغا مەن سەۋەبچى ئەمەس ، ساۋۇتوف گۇرۇھى دېگەننى مەن پەيدا قىلمىدىم ، دېمەكچىمۇ سەن ؟ — دېدىم ئۇنىڭ كىچىكلەگەن كۆزلىرىگە قاراپ .

— شۇنداق دېمەكچىمەن...

— لېكىن ، مەن سېنى ئەيىبلىمەكچى ياكى سېنىڭ بىلەن سىرداشماقچى ئەمەسمەن . سېنىڭ نېمە ئويلىغىنىڭ ، نېمە قىلغىنىڭ مېنى زادىلا قىزىقتۇرمايدۇ . خاتا قىلغان ئىشلىرىڭ بولسا تەشكىلگە ئېيت ، مېنىڭ ئالدىمدا قىزىرىپ - تاتىرىپ تۇرۇشۇڭنىڭ زادىلا ئورنى يوق !

— ھالىڭدىن خەۋەر ئالالمىدىم ، گۈزەلئاينى ئەۋەتمىسەك ، بەلكى...

— ئۇ گەپلەرنى كوچىلاپ نېمە قىلىسەن؟ دېدىمغۇ، مەن سېنىڭ بىلەن بۇ توغرۇلۇق سۆزلىشىشنى خالىمايمەن. ماڭا جىمجىتلىق ۋە خاتىرجەملىك كېرەك. سەن خاپا بولمىغىن، رەقىپ، سېنىڭدىن ئۆتۈنىمەن، بۇنىڭدىن كېيىن ئۆيۈمگە شالاڭراق كەلگىن، قەرزىڭنى پات يېقىندا تولۇق قايتۇرۇپ بېرىمەن…

— لېكىن، ھەيدىسەڭ كەتمەيمەن، چىللىمىساڭمۇ كېلىمەن!

— مېنى بۇنچە بىزار قىلىشىڭنىڭ ساڭا نېمە زۆرۈرىيىتى بار؟

— سەۋەبى، مەن ساڭا مەسئۇل. تەشكىل سېنى ياخشى كۈتۈشنى ماڭا تاپشۇرغان، نېمىلا بولمىسۇن مەن فاكۇلتېت جۆرنىنى. قولىدىن ئىش كېلىدىغان زىيالىيلارنى ئاسراش — مېنىڭ ۋەزىپەم!

— غەمخورلۇق قىلغۇڭ كەلسە، ماڭا تىنچلىق بەر! كۆيۈنگىنىڭ شۇ بولسۇن…

— ئاڭلىسام، سەن قىينىلىۋېتىپسەن. سەن مېنى چانىۋەتسەڭمۇ مەيلى، مەن ياتىقىڭغا پات - پات كېلىپ ھالىڭدىن خەۋەر ئالىمەن! بولۇپمۇ، مۇشۇ كۈنلەردە ساڭا قارىمىسام قارا يۈز بولۇپ كېتىمەن - دە! مانا پىششىق گۆش، سېرىقماي، توقاچ، ھەسەل! يېگىن، ئۆزۈڭنى ياخشى كۈتكىن!

ئۇ سومكىسىدىن نەرسىلەرنى چىقىرىپ ئۈستەلگە تىزدى. مېنىڭ ئاشقازىنىم ئۈستەلدىكى نەرسىلەرنى تەلەپ قىلماقتا. مېنىڭ قۇۋۋەتسىزلەنگەن بەدىنىم ئاشۇ يېمەكلىكلەرگە تەلپۈنمەكتە. نېرۋىلىرىم مېنى: «يە، يە، تويغۇچە يەۋال!» دەپ ئالدىراتماقتا، ئاغزىمغا ھېلىدىن - ھېلىغا شۆلگەي كېلىدۇ. دېمەك، مېنىڭ سەزگۈ ئەزالىرىممۇ ئاشۇ كۈچلۈك تاماققا ئىنتىزار. ئۇلار: «يە، يېگىن، بىزمۇ قۇۋۋەتلىنەيلى، ياخشىراق ئىشلەيلى» دېيىشمەكتە. لېكىن ۋىجدانىملا مېنى يېيىشتىن تۇتۇپ تۇرماقتا. مەن ۋىجدان بۇيرۇقى بىلەن ئۇنىڭ نەرسىلىرىنى قايتىدىن سومكىسىغا سالدىم. ئۇ كۈلۈپ قويدى ۋە يېمەكلىكلەرنى ئۈستەلگە يەنە يايدى.

— مەن بىر ۋاقىتتا ئۆمەر ھەييامنىڭ مۇنداق بىر رۇبائىيسىنى سېنىڭدىن كۆچۈرۈۋالغان ! — دېدى ئۇ خاتىرىسىنى ئېلىپ ، — سەن كلاسسىكلارنىڭ سۆزلىرىگە بەك ئىخلاس قىلىسەنغۇ ، ئاڭلا !

بىر غېرىبنىڭ كۆڭلىنى قىلالىساڭ شاد ،
ياخشىدۇر يەر يۈزىنى قىلغاندىن ئاۋات .
لۇتفۇڭ بىلەن بىر دىلنى قۇل قىلىپ ئالساڭ ،
ئەۋزەلدۇر يۈز قۇلنى قىلغاندىن ئازاد .

— ئۇنداق قىلما ، ماڭا ئازراق خىزمەت كۆرسىتىپ دوستۇمنىڭ كۆڭلىنى ئېلىشىمغا يول قوي . قېنى يىگىت ، مېنىڭ ئەرزىمەس زىياپىتىمگە داخىل بول ، مەن خۇش بولاي !

مەن ئۇنىڭغا ئاچچىق كۈلكە بىلەن قارىدىم - دە ، مۇنداق دېدىم :

— سۇغا سالسا سۇ كۆتۈرمەس مىسقال تۇمۇرنى ، ئالتۇن بېرىپ ئېلىپ بولماس قالغان كۆڭۈلنى ! نېمە قىلىسەن ، دەرىز كەتكەن ئەينەكنى پۈتۈن قىلىمەن دەپ !

ئۇنىڭ چىرايى قانداق ئۆزگەرگىنىنى بىلمەيمەن ، ئىشقىلىپ ئاۋازى ئۆچتى . مەن ئۇنىڭ ئۈستەلگە قويغان يېمەكلىكلىرىگە قاراپ ، ئۆزۈمچىلا شېئىر ئوقۇدۇم :

بىر سۆڭەككە ساردەك قانائەت قىلغان ،
ئەۋزەلدۇر ناكەسكە بولغاندىن مېھمان .
ناكەسنىڭ مەززىلىك نېنىدىن ياخشى ،
ئۆزۈڭ تېپىپ يېگەن بۇردا ئارپا نان .

رەقىپنىڭ غەزەپلىك ئاۋازى ئاڭلاندى :

— سەن مەدەنىيەتلىك ئادەممەن دەيسەن ، بىر ئادەمنى ناكەس-تىن - ناكەسكە سىلىپ تىللايسەن ، ھەرنېمە بولسامۇ ياخشى نىيەت بىلەن ساڭا يېلىنىۋاتىمەن ، بەلكىم سۆڭگۆچ كاككۇك بالىسىنى ئېغىزى بىلەن دان بېرىپ باققاندەك ، كاككۇك بالىسى ئۇچۇم بولۇۋېلىپ سۆڭگۆچنى تونۇمىغاندەك ، بىر ئەخمىقانە ئىش قىلىۋاتقاندىمەن . نېمىلا بولسۇن ، سېنى ئاسراش — مېنىڭ ۋەزىپەم . تىل ئاڭلىغىنىمغا بەلكى باشقىلار رەھمەت ئېيتار ، بۇنى كەلگۈسىدە كۆرىمىز .

ئۇنىڭ ئاۋازىدا بىر خىل خورسىنىش ، بىر خىل ئۆز - ئۆزىنى ئەيىبلەش بار ئىدى . مەن ئۆزۈمگە سوئال قويدۇم : «ناۋادا ، رەقىپ راستىنىلا گۇناھسىز بولسىچۇ ؟ ئۇ چاغدا مەن بىكاردىنلا ئۇنىڭغا دىل ئازارى بەرگەن بولمامدىمەن ؟» . مەن ئۇنىڭغا قارىدىم . ئۇ تاماكىسىنى تۇتۇپ ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ تولىمۇ بىچارە ھالەتتە ئولتۇراتتى . مېنىڭ بىردىنلا ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىدى . «كەچۈرۈش كېرەك ، ئۆزۈڭنى پۇتلىغان بىردىنى كەچۈرۈش - كەچۈرەلمەسلىكىڭ سېنىڭ پەزىلىتىڭگە باغلىق . ساڭا تىغ ئۇرمىغانلا بولسا ، سەن ئۇنى ئۆز پەزىلىتىڭ بىلەن قولىدىكى تىغنى تاشلاشقا مەجبۇر قىل . ھەرگىزمۇ ئۇنى تىغ ئۇرۇشقا مەجبۇر قىلىپ قويما !...» بۇ سۆزلەرنى قايسى كىتابتىن ئوقۇغانلىقىم يادىمدا يوق ، بەلكى ئەپلاتۇننىڭ ئەخلاق توغرىسىدىكى نەسىھەتلىرى ئارىسىدا كۆرگەندىمەن ، مانا ھازىر شۇ گەپ ئۆز كۈچىنى كۆرسەتتى . مەن رەقىپكە كۈلۈمسىرەپ قارىدىم :

— بوپتۇ ، ئۆتكەن ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەشمەيلى . شۇنداق قىلىپ ، بىزنى قاچان شىنجاڭغا يولغا سالىسىلەر ؟

— ئىككى - ئۈچ كۈن ئىچىدە ! — دېدى رەقىپ كۆزىنى ياغلىقى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ .

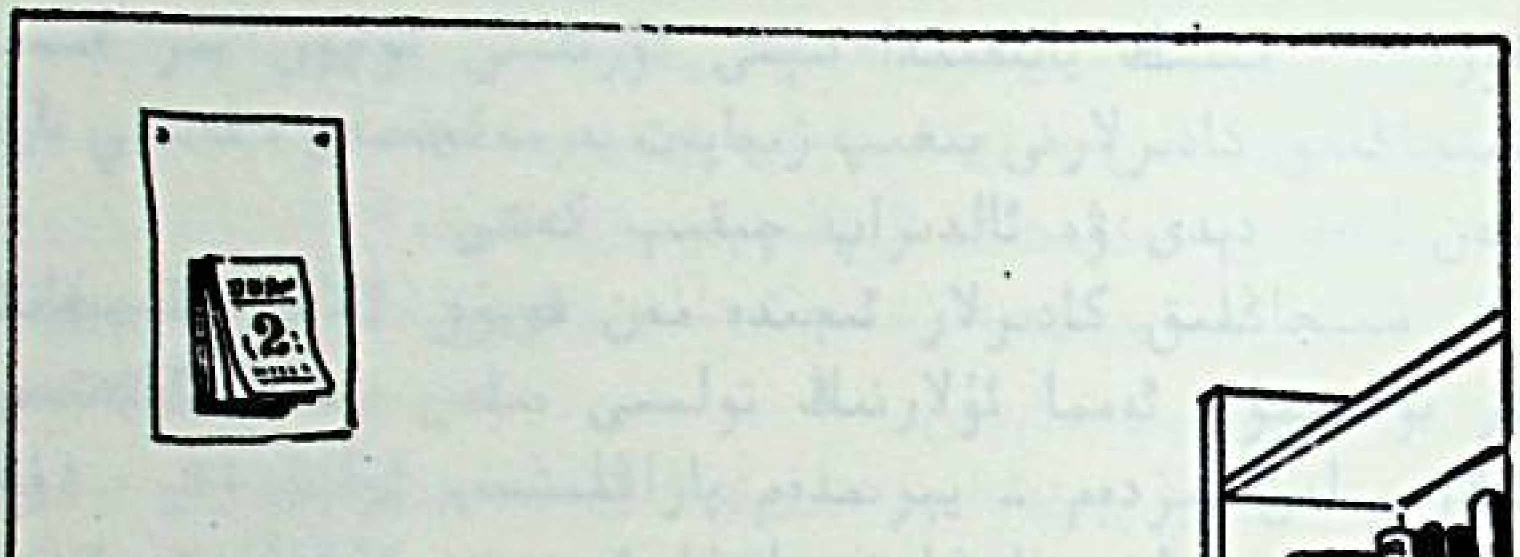

رەقىبنىڭ ھەرىپىنىڭ ئاۋازى ئاڭلاندى.

...مەن پەخەسسىنىڭ ئادەمچىن دېسەم، بىر ئادەمنى ئاكەم، نى، ئاكىسىگە سېلىپ تىللايمەن، ھەرقېتىم بولسىمۇ باشقى بىرەر يىلغىن ماڭا يېلىنمىدىغان، بەلكىم سوقۇلۇپ كانكۇڭ بالىسىنى ئەمرى بىلەن داق بىرىنى باققاندەك، كانكۇڭ بالىسى

كۆرمەيدىكى، مەن رەقىبىگە كۈلۈمسىرەپ قارىدىم.

— بۇيېنىز، ئۆتكەن ئىشلار توغرىسىدا سۆزلەشسەك، شۇنداق قىلساق، بىزنى قاچان ئىشخانىغا يولغا سالىسىلەر؟

— ئىككى — ئۈچ كۈن ئىچىدە! — دېدى رەقىب كۆزىنى يۇمۇپ، كۈلگىنىچە سوزۇلۇپ...

ما جۈرىن يۆتكىلىپ كەتتى. مەن مىسكىنلەشتىم، لېكىن رەقىپ ئۆز قىزغىنلىقىنى يەنە باشلىۋالدى. ئۇ مېنىڭ بىردىنبىر غەمخورچۇم بولۇپ قالدى. ئۇ دائىم دېگۈدەك مېنىڭ بىلەن بىللە ئىدى، ئۈچ كۈندىن كېيىن ئۇ ياتىقىمغا كىردى ـ دە:

— شىنجاڭغا ئەتە ماڭىدىغان بولدۇڭلار. بۈگۈن بېلەت ئالغۇزدۇم، مېنىڭ ياتىقىمدا سېنى ئۈزىتىش ئۈچۈن بىر قىسىم شىنجاڭلىق كادىرلارنى يىغىپ زىياپەت بەرمەكچىمەن، قەتئىي باردىسەن! — دېدى ۋە ئالدىراپ چىقىپ كەتتى.

شىنجاڭلىق كادىرلار ئىچىدە مەن قويۇق ئالاقە قىلىدىغانلار ئاز بولسىمۇ، ئەمما ئۇلارنىڭ تولىسى بىلەن ياخشى ئۆتەتتىم. ئۇلار بىلەن بىردەم ـ يېرىمدەم پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇش، دۇتار ياكى راۋاب بىلەن ناخشا ـ پاخشا ئېيتىش كۆڭۈللۈك ئىدى. بىراق، بۇ كۆڭۈللۈك ئولتۇرۇش دىلىم تارتمايدىغان رەقىپنىڭ ئۆيىدە بولىدۇ، شۇ تەرىپىنى ئويلىساملا بارغۇم كەلمەيدۇ، لېكىن بارمىسام، ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمايمەن! نېمىلا بولمىسۇن، بېرىپ قويۇش كېرەك.

مەن ساقاللىرىمنى قىرىپ، كىيىمىمنى ئالماشتۇرۇپ يولغ چىقتىم.

مەن ئەڭ ئاخىرقى مېھمان بولۇپ ئۆيگە كىردىم. ئۈستەلگە چۆرىدەپ ئولتۇرۇشقانلارنىڭ ھەممىسىلا ئورنىدىن تۇرۇشتى. رەقىپ مېنى قولتۇقلاپ يۇقىرىغا — بۇدۇر چاچ، تەمبەللىك قارا يىگىتنىڭ يېنىغا ئولتۇرغۇزدى. سەدەپتەك ئاپئاق چىشلىرىنى يالتىرىتىپ كۈلۈپلا تۇرىدىغان بۇ يىگىتتىن باشقىلىرىنى مەن تونۇيمەن. ئۇلار ئون نەچچە ئادەم، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى يېرىدىن كەلگەن ئۇيغۇر، قازاق، موڭغۇل، قىرغىز، تاتار، شىبە، ئۆزبېك، داغۇر ياشلىرى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سىنىپ تەربىيىچىلىرى، بەزىلىرى ئوقۇتقۇچى، تەرجىمان؛ بەزىلىرى فاكۇلتېتلارنىڭ

مەسئۇللىرى، يەنە بەزىلىرى بولسا مەمۇرىي خادىملار. ئۈستەل توغرالغان نان، پىششىق گۆش، سېرىقماي، قېزا، سامسىلار بىلەن تولغان. تاشقىرىقى ئۆيدىن قايناۋاتقان سۇر گۆشنىڭ پۇرىقى كېلەتتى... رەقىپنىڭ سىم كارىۋىتىدا بولسا، ياخشى قەشقەر دۇتىرى تىكلەكلىك تۇراتتى.

— باياتىن بىز پارىڭىنى قىلغان ياش ئالىم — بىزنىڭ ئەلا! — دېدى رەقىپ مېنى ھېلىقى ناتونۇش ئادەمگە تونۇشتۇرۇپ، — ئەڭ مۇھىمى، مېنىڭ 4 - سىنىپتىن باشلاپ بىر ئورۇن، بىر قويۇن بولۇپ بىللە ئۆسكەن دوستۇم، بىز ئۇيغۇرلارنىڭ تۇنجى ئالىمىمىز...

— قويساڭچۇ، قۇرۇق گەپنى!... — دېدىم ئۇنىڭ ماختاشلىرىدىن خورسىنىپ، — بۇ كىشى كىم بولىدۇ؟

— گىنىدىلىك جامسۇ! — دېدى رەقىپ ئۇنى تونۇشتۇرۇپ، — بىزنىڭ ئىلمىي باشقارمىمىزنىڭ باشلىقى، مىللىتى زاڭزۇ...

مەن ئۇ كىشى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشتۈم. ما جۇرىن ئېيتقان ھېلىقى چۇجاڭ شۇ ئىكەن. ماجۇرىن بۇ كىشىگە مەن توغرۇلۇق ئېيتقان بولۇشى مۇمكىن. ئۇ:

— يىگىرمە بەشكە كىرگەن بولسىڭىز، ناھايىتى ياش ئىكەنسىز، يولداش ئەلا، سىزنىڭ ياتىقىڭىزغا باراي دېگەنىدىم، بۈگۈن بۇ يەردە ئۇچرىشىپ قالغىنىمىز بەك ياخشى بولدى، — دېدى.

— گىن چۇجاڭ، دەيدىغان گەپلەرنى ھازىر، ئىچىشتىن بۇرۇن دەۋالايلى، ئىچىشكە خىزمەت ئارىلىشىپ قالمىسۇن، قېنى ئەمىسە، بەش مىنۇت خىزمەت توغرۇلۇق سۆزلىشىشكە رۇخسەت! — دېدى رەقىپ. ئۇ چىرايلىق پوپايكا كىيگەن، چاچلىرىنى رەتلىك تارىغانىدى.

— ئەتە ماڭىسىز، — دېدى گىنىدىلىك جامسۇ، — پەنلەر ئاكادېمىيىسى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ بىر ئالاقىسى بار. ئۇلار بىزدىن

«ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» توغرىسىدا دوكلات بېرىشنى ئىلتىماس قىپتۇ . بۇ قېتىم دۆەن جياۋشۇ ئىككىڭلار بۇ ۋەزىپىنىمۇ ئورۇنلى- غاچ كېلىڭلار ، بىز ئالاقىلەرنى يېزىپ تەييارلاپ قويدۇق .

رەقىپ بىردىنلا چاۋاك چېلىپ كەتتى - دە ، مېنىڭ مۆرەمنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ :

— مانا ئەمدى سېنى پۈتۈن شىنجاڭ تونۇيدۇ ، دۇنياغا تونۇل ، بىزنىڭ پەخرىمىز ! — دېدى .

مەن چوغ ئۈستىگە ئولتۇرۇپ قالغاندەك بولدۇم :

— دۆەن جياۋشۇ بۇ ئىشنى قىلالايدۇ ، مەن بۇ تەلەپنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايمەن .

— ئوبدان تەييارلىق قىلىڭ ، دۆەن جياۋشۇمۇ قوشۇلدى ، «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» سىزگە يۈكلەندى ، — دېدى گېنىدىڭ جامسۇ .

ئۇنىڭ مىجەزى ماڭا يېقىپ قالدى . ئۇ ئۇدۇل ، گېپى ئاشكارا ۋە مېھرىبان ئادەم بولۇپ كۆرۈندى .

— مەن سىزدىن ئون ياش چوڭ ئىكەنمەن ! — دېدى ئۇ ئىككى رومكا ئىچكەندىن كېيىن ، — لېكىن بىلىدىغان نەرسەم ئاز ، مەن ئارانلا 2 - سىنىپنى ئوقۇغان . نوڭنولۇقتىن① قۇتۇلۇپ مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىغا ، ئالىي پارتىيە مەكتىپىگىلا باردىم . تەبىئىي پەن ، ئىجتىمائىي پەن دېگەنلەرنى بىلمەيمەن . خەنزۇ تىلىنىمۇ تازا دېگەندەك بىلمەيمەن . ماڭا ياردەم قىلىڭ ، يولداش ئەلا . ياشلىقىم تۈگىگەن بولسىمۇ ، قالغان ئۆمرۈمدە تىرى- شىپ بىلىم ئۆگەنگۈم كېلىدۇ . سىلەرمۇ ، بىزمۇ تارىخىمىز ئۇ- زۇن ، مەدەنىيەتلىك ، لېكىن جىق خورلانغان مىللەت . ئەمدىلا ئازاد بولدۇق ، بىزنىڭ ئۆگىنىدىغان نەرسىلىرىمىز باشقىلاردىن

---

① نوڭنو — قۇللۇق — ت .

كۆپرەك !

گىنىدىڭ جامسۇنىڭ سۆزلىرى ماڭا ياقتى . مەن بۇنداق ئادەملەرنى ياخشى كۆرمەن . ئۆزى بىلىم دېگەننى بىلمەيدىغان ، ئىلىم ئەھلىنى بولسا ئۆزىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى كۆتۈرۈش ئۈچۈن دەسمايە قاتارىدىلا كۆرىدىغان ، مەسىلەن ، خالىسا ئۆز ئېھتىياجى ئۈچۈن ماختاپ قويىدىغان ، يەنە ئۆز ئېھتىياجى ئۈچۈن دۇمبالاپ تۇرىدىغان ئادەملەرنى يامان كۆرمەن . رەقىپ ئەنە شۇنداق ئەمەسمۇ ؟ ئۇنىڭ ھازىر مېنى ماختىشى ، كۆككە كۆتۈرۈپ «پەخرىمىز» دېيىشى ، گىنىدىڭ جامسۇ چۇجاڭنىڭ خاھىشى ئۈچۈنلا بولۇۋاتقان ئىش . ناۋادا ئىلىم ئەھلىگە ھومىيىپ قارايدىغان بىرىنىڭ كۆڭلىگە ياققۇسى كەلگەن بولسا ئىدى ، ئۇ مېنى بۇ چاغقىچە بىرنەچچە قېتىم ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن دۇمبالاپ بولغان بولاتتى . مانا ئۇ رومكىسىنى كۆتۈرۈپ ، قىزىرىپ كەتكەن يۈزىنى پاكىز ياغلىقى بىلەن سۈرتتى ۋە سۆزلەشكە باشلىدى :

— بۇگۈنكى سورۇن ، بىزنىڭ يېڭى رەھبىرىمىز گىن چۇجاڭ بىلەن ياخشى تونۇشۇش ، ئۇنىڭ قىزىقارلىق ئىلمىي مۇلاھىزىلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش ، شۇنداقلا بىزنىڭ ياش ئالىمىمىز ئەلانىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىش يولىدا ئېرىشكەن نەتىجىلىرىدىن ئاز بولسامۇ خەۋەردار بولۇپ قېلىش ئۈچۈن بىر ياخشى مەيدان . ئولتۇرغانلىرىمىز سىياسەت ۋە ئىلىم - پەن جەھەتتىكى كۆزگە كۆرۈنگەن بۇ ئىككى ئەربابىمىزدىن ناھايىتى تۆۋەن ، شۇنداق ئەمەسمۇ ؟

— شۇنداق بولماي ! — بەزىلەر ئۇنىڭغا جاۋابمۇ بېرىشتى .

— شۇنداق بولغان تەقدىردىمۇ ، — دەپ گېپىنى داۋام قىلدى رەقىپ ، — ئىلىم دۇنياسىدىن مىسال ئالايلى . ئاي يەرگە قارىغاندا قىرىق توققۇز ھەسسە كىچىك ، شۇنداق بولسىمۇ ، يەر ئۇنى كىچىك كۆرمەي ئۆزىنىڭ ھەمراھى ھېسابلايدىكەن ، ئاي ئۆزىنىڭ مەردانە دوستى بولغان يەرنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولىدىكەن . يەنە مەسىلەن ،

قوياشنى ئالايلى، ئۇ يەردىن بىر مىليون ئۈچ يۈز مىڭ ھەسسە چوڭ بولسىمۇ، قىلچە مەغرۇرلانماي، يۈز ئەللىك مىليون كىلو-مېتىر يىراقلىقتىن ئۆزىنىڭ دوستى بولغان يەر شارىغا نۇرلىرىنى سېخىيلىق بىلەن ئەۋەتىپ تۇرىدىكەن! مەن بۇ گەپلەرنىمۇ بىر ۋاقىتتا دوستۇم ئەلا بىلەن بولغان سۆھبەت جەريانىدا يېزىۋالغان ۋە ئۇنى دوراپ يادلىۋالغان. دېمەكچىمەنكى، ھەر خىل سۈپەتلىرى-مىز بولسىمۇ بىر - بىرىمىزگە كۆيۈنەيلى، ئاسمان جىسىملىرى-نىڭ چوڭلىرىدىكى كەمتەر سۈپەتنى، كىچىكلىرىدىكى ئۈمىدۋار خىسلەتنى ئۆزلەشتۈرۈۋالايلى!...

ئۇ يەنە سۆزلىمەكچىدى، بىراق ئۆيگە پارتىيە كومىتېتىنىڭ يېڭى كەلگەن شۇجىسى كىرىپ كەلدى:

— ري جۇرىن! — دېدى خې شۇجى تاپىسىدىن قەدەم تاشلا - تاشلىمايلا گاراڭ - گۇرۇڭ ئاۋاز بىلەن ۋارقىراپ سۆزلەپ، — تازا كېچىكتىم، ئەپۇ قىلىڭ!...

ھەممىمىز ئورنىمىزدىن تۇرۇشتۇق. ئۇزۇندىن بېرى نامىنىلا ئاڭلاپ يۈرگەن بۇ ئادەمگە سىنچىلاپ قارىدىم: ئۇ ئورۇق، ئېگىز بوي، سېرىق چاپىنىدىن مورە ئۇستىخانلىرى بىلىنىپ تۇرىدىغان، كۆتمەك چاچ، لەۋلىرى كۆك، كۆزلىرى يۇمۇقراق، قىزىل بۇ-رۇن ئادەم ئىكەن.

— خې شۇجى! خې شۇجى! — دەپ ئۇنىڭ قولتۇقىدىن يۆلەشتۇردى رەقىپ خۇشامەت بىلەن باشلىرىنى ئېگىپ، — شۇنچىمۇ كۈتكۈزەمسىز، كەلمەيدىغان ئوخشايدۇ دەپ داستىخان سېلىۋەردۇق!

ئۇ كۆپچىلىككە قاراپ قوللىرىنى كەڭ يېيىپ، خې شۇجىنى تونۇشتۇرۇشقا ئۆتتى:

— خې شۇجى مىللىي سىياسەتنى ئىجرا قىلىشنىڭ مۇتەخەس-سىسى، بىلىمى چوڭقۇر، رەھبەرلىك سەنئىتى ئۈستۈن، ئاق

كۆڭۈل ، كەمتەر ئادەم . ئۇز ۋاقتىدا ئەلەممۇ ، قەلەممۇ تۇتقان ، بولۇپمۇ مىللىي خىزمەت تەجرىبىسى مول !

رەقىپىنىڭ ماختاشلىرىدىن رازى بولغان خې شۈجى كەمتەرلە-كىنى بىلدۈرۈش ئۈچۈن ئوڭ قولىنى يېرىم كۆتۈرۈپ :

— ھەي ، نەدە ، نەدە ! — دېدى يۇقىرىدىن ئورۇن ئېلىۋې-تىپ . ئۇنىڭ ئۇزۇن بۇرنى قىزىرىپ پىشقان لازىغىلا ئوخشاپ قالغانىدى . مېنىڭ يادىمغا بىردىنلا شۈي شۈجى كەلدى - دە ، خىيالىمدىن : «شۈي شۈجى بولغان بولسا ، بۇنداق سورۇندا ئول-تۇرمىغان ، بەلكى ئۆزرىخاھلىق ئېيتىپ چىقىپ كەتكەن بولاتتى» دېگەن پىكىر يالت قىلىپ ئۆتۈپ كەتتى .

بىزنىڭ خې شۈجى سۈنۈلغان رومكىنى قايتۇرمىدى ۋە ئۇس-تەلدىكى ھەر خىل سەيلەردىن ئىشتىھا بىلەن يېيىشكە باشلىدى . رەقىپ بىزنى ئۇنىڭغا بىرمۇبىر تونۇشتۇردى . ئۇ بېشىنى لىڭشى-تىپ ھەربىرىمىزگە بىردىن قاراپ قويۇپ كۈلۈپلا قويدى ، بىراق بىرەرىمىز بىلەن ئەھۋال سورىشىپ قويمىدى .

— بىزنىڭ رې جۇرىن ئەھۋاللارنى ياخشى تونۇشتۇردى ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ، — تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىدا ھازىر ئون ئالتە مىللەتنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى بار ئىكەن ، ئۇلار ئىتتىپاقلە-شىپ ياخشى ئۆگىنىۋېتىپتۇ . پۈتتۈرۈپ چىققانلار ئىچىدە چۇجاڭ ، ناھىيىلىك پارتكوم شۈجىسى بولۇپ كەتكەنلەرمۇ بار ئىكەن ، مانا بۇ ناھايىتى ياخشى ئەھۋال !

خې شۈجى ئىلىم - پەننى راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدا زادىلا سۆزلىمىدى . مەكتەپ پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن ئىلىم - پەن ، تەتقىقات ، مائارىپ بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقانلىرى كۆپ ، نەتىجە قازان-غانلىرى نۇرغۇن تۇرسىمۇ ، ئۇ بۇ ھەقتە ئېغىز ئاچمىدى . كەسىپ ئۆزگەرتىپ ، مەمۇرىي خادىم بولۇپ ئۆسكەنلەرنى ماختىدى . مەن ئۇنىڭ بۇ ماختىشىغا نارازى بولۇپ :

— خې شۈجى ، ھەربىر ئوقۇغۇچىنى بىز تۆت ـ بەش يىل
ئىلىم ـ پەن بىلەن تەربىيىلەيمىز . ئۇ بىر كەسپنى ئىگىلەپ
جەمئىيەتكە چىقىدۇ . ئۇنىڭ شۇ كەسپنى تېخىمۇ پىششىقلاپ بې-
يىتىشى ، بېرىلىپ تەتقىق قىلىپ جەمئىيەتكە خىزمەت كۆرسىتى-
شى قەدىرلەشكە تېگىشلىك ئىش . مېنىڭچە ، مانا شۇنداقلارنى
ماختاپ ، شاختىن شاخقا قونىدىغانلارنى ئانچە ـ مۇنچە تەنقىد قى-
لىپ قويغان ياخشىغۇ دەيمەن ! — دەۋەتتىم .
— ياخشى پىكىر ،— دېدى گىنىدىڭ جامىسۇ خۇشال بولۇپ .
بىز ئەمدى ئاز ـ تولىدىن ئېچىشىپ ، قىزغىن سۆھبەتكە
كىرىشكەنىدۇق .
— تىل ـ ئەدەبىيات كەسپنى ئوقۇغانلارنىڭ ئۇ كەسىپ
بىلەن شۇغۇللىنىشى ناتايىن ،— دېدى خې شۈجى ماڭا قاراپ قو-
يۇپ ،— ھازىر مىللىي رايونلار ئۈچۈن زۆرۈرى ، ھەر دەرىجىلىك
كادىرلار ، بولۇپمۇ رەھبىرىي كادىرلار . ناۋادا ، بىزنىڭ بىر ئوقۇت-
قۇچىمىز شىنجاڭغا يۆتكىلىپ بېرىپ گۇڭشې شۇجىسى بولالىسا ،
بۇ چوڭ ئۇتۇق !
— شىنجاڭغا بېرىپ يەنە ئوقۇتقۇچىلىق قىلسىچۇ ، — دېدىم
ئىختىيارسىزلا ، — بۇ ، ئۇتۇق بولمامدۇ ؟
— ئوقۇتقۇچىلىق ؟ ! — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ، —
ئوقۇتقۇچى بولۇشمۇ ياخشى . ناۋادا ، ئۇ ئۆسۈپ گۇڭشې شۇجىسى ،
ناھىيە شۇجىسى ، ھەتتا بۇجاڭ بولۇپ كەتسە ، تېخىمۇ ياخشى ،
غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ جەمئىيەتكە قوشقان تۆھ-
پىسى تېخىمۇ زور بولىدۇ . مانا بۇ ھەربىر ئوقۇغۇچىنىڭ تىرى-
شىش نىشانى .
يېنىمدىكى بىر ئوقۇتقۇچى ماڭا ئاستا پىچىرلىدى :
— ئالىم بولسەن دېگۈچە ، شۈجى بولۇشقا تىرىشساق بوپتى-
كەن ، بۇنىڭدىن كېيىنكى نىشان شۇ بولىدىغان بولسا ، باشقا كە-

سىپلەرنىڭ نېمە زۆرۈرىيىتى؟ سىياسەت ئۆتسەكلا بولمامدۇ!

— سىياسىي خادىملارمۇ مۇھىم، — دېدى گىنىدىڭ جامسۇ، — مىللىي رايونلار ئۈچۈن ئىلىم - پەن خادىملىرىمۇ مۇھىم. شىزاڭلىقلار دۇنيانىڭ ئۆگزىسىدە ياشاۋېتىپ، جومولاڭما چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى قانچە دېگەن سوئالغا جاۋاب بېرەلمىسە، شىنجاڭلىقلار دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭقۇر ئويمانلىق بولغان تۇرپان ئويمانلىقىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن قانچىلىك تۆۋەن ئىكەنلىكىنى بىلمىسە، ئۆزى ياشاۋاتقان يەر ئاستىدا نېمىلەر بارلىقىنى، ئۇنى قانداق ئېلىش، قانداق ئىشلىتىشنى بىلمەي كېتىۋەرسە، قانداق قىلىپ جەمئىيەتنىڭ خوجىسى بولالايدۇ. سىياسىي جەھەتتىلا ئەمەس، ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت جەھەتتىمۇ بىز مىللىيلار زامانغا لايىق بولۇپ چىقىشىمىز كېرەك. گومىنداڭ ئەكسىيەتچى ھۆكۈمىتى بىزنى نادانلاشتۇرۇشنى ئەۋزەل بىلەتتى. پارتىيە رەھبەرلىكىدىكى يېڭى جۇڭگو نادانلىققا ئۇزۇل - كېسىل خاتىمە بەرمىسە، قايسى جەمئىيەت خاتىمە بېرەلەيدىكەن؟

گىنىدىڭ جامسۇ ئېچىملىكنىڭ كۈچىدىنمۇ ياكى خې شۇجىنىڭ پىكىرلىرى دىتىغا ياقمىغانلىقتىنمۇ، ئىشقىلىپ، جىددىيلەشكەن، ئۇنىڭ سۆزلىرىدە بىر خىل ئاچچىق ۋە نارازىلىق بار ئىدى. مەن: «ئەھۋال چۈشىنىشلىك، ما جۇرىنىنىڭ ئورنى بوش قالماپتۇ، ئەمما شۈي شۇجىنىڭ ئورنى تولماپتۇ - دە» دەپ ئويلىدىم.

ئولتۇرۇش ماڭا زېرىكىشلىك ۋە كۆڭۈلسىز تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ئولتۇرۇشتا ئەڭ كۆپ سۆزلىگەنلەر رەقىپ بىلەن خې شۇجى بولدى. خې شۇجى رەقىپنى بىردە «جۇرىن» دېسە، بىردە «لاۋرې» دەيتتى. رەقىپ بولسا «خې شۇجى، خې شۇجى» دەپ ئاغزىدىن چۈشۈرمەيتتى. ئۇنىڭ ئېسىدىن باشقا مېھمانلار چىقىپ كەتكەندەك، گويا ئولتۇرغانلارنىڭ ھەممىسىلا خې شۇجىنى كۈتۈش، كۆلدۈرۈش ۋە رازى قىلىش ئۈچۈنلا كەلگەندەك، ئۇ بىردەم:

«خىي شۇجىي ئۇيغۇرچە ناخشىلارنى ياخشى كۆرىدىكەن ، قېنى ئېيتقىنا !» دېسە ، تۇرۇپلا مېنىڭ قۇلىقىمغا پىچىرلاپ : «خەنزۇ كلاسسىكلىرىنىڭ شېئىرلىرىدىن ئوقۇغىنا ، خې شۇجىنى بىر ھەيران قالدۇرغىنا !» دەيتتى .

ئۇنىڭ خۇشامەتچىلىككە ۋە تەمەخورلۇققا ئادەتلەنگەن ۋۇجۇدىدا بايىقى «گىمن چۇجاڭ ، ئەلا» دېگەن سۆزلەر گويا قاتتىق بوراندا تۇزۇپ تۇگىگەن بىر سىقىم قۇرۇق كۆلدەك ئىزناسىز يىتۇپ كەتكەنىدى .

مەن كېتىشكە ئالدىرىدىم ـ دە ، ئورنۇمدىن تۇردۇم :

— تالاغا چىقىپ كىرەي ، بەش مىنۇت رۇخسەت قىلساڭلا ئىكەن !

ماڭا ھېچكىم پەرۋا قىلمىدى ، دالاندا ئاشپەز ئۇستام بىلەن ئۇچرىشىپ قالدىم .

— ئوقۇغۇچىلار ۋۇۋۇتۇ يەپ چالا قورساق يۇرگەن ، سىلەردە بولسا مانا نېرىن !— دېدى ئۇ كۇلۇمسىرەپ تۇرۇپ . ئۇنىڭ دېگىنى راست ، قىيىن يىللاردا ھەربىر ۋىجدانلىق ئادەم بۇنداق باياشات يېيمەكلىكلەر تولغان ئۇستەلدە ئولتۇرغاندا ، ئۆزىنىڭ قولۇم ـ قوشنىسىنىڭ غورىگىل ئۇستىلىنى يادىغا ئالماي تۇرالمايتتى . مەن ئاشپەزگە جاۋاب بەرمىدىم ـ دە ، چىقىپ كەتتىم ، شۇ چىقىپ كەتكىنىمچە قايتا بۇ ئۆيگە كىرمىدىم .

مەن ياتىقىمغا كېلىپ بىر خىل خورلۇق ھېس قىلدىم ، لېكىن بۇگۇنكى ئولتۇرۇشقا بارغىنىمنىڭ پايدىسى بولدى . مەن گىنديڭ جامسۇ بىلەن تونۇشۇپ قالدىم ، شىنجاڭلىق ئوقۇتقۇچىلار بىلەن ئەھۋاللاشتىم ، خې شۇجىنىڭمۇ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىنى بىلىۋالدىم . ئۇ قانداقتۇر بىلىم بىلەن چىقىشالمايدىغان ، مەنسەپخور ئادەمدەك كۆرۈنۈشكە باشلىدى . مېنىڭ قارىشىمدا ، بۇنداق ئادەملەر جەمئىيەتتە ئىلىم ـ پەن بولمىسىمۇ ئىنسانلار ئوخشاشلا

ياشاۋېرىدۇ، دەپ قارايدۇ. ئىنسانلار ئۆزىگە زۆرۈر بولغان بۇ نەرسىلەرنى قايسى يول بىلەن بولسىمۇ تەبىئەتتىن ئالالايدۇ. ئىنسانلارغا لازىم نەرسىلەر يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، تۇرالغۇ جاي، ئوتۇن - ياغاچ... ئىنسان ئۈچۈن لازىم بولغان بۇ نەرسىلەردىن باشقىلىرىنى، مەسىلەن، دېڭىزنىڭ تېگىنى، ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنى، يەرنىڭ ئاستىدىكى سۇنى، سۇنى يېقىلغۇ قىلىشنىڭ يولىنى، چۆلدىكى هايۋانلارنى، هاشاراتلارنىڭ هاياتىنى، ئۆتكەن ئادەملەرنىڭ تارىخىنى، ۋەهاكازالارنى بىلىشنىڭ هاجىتى يوق. ئىنساننىڭ قورسىقى تويغاندىن كېيىن شېئىر ئوقۇمىسىمۇ، ناخشا ئاڭلىمىسىمۇ، رومان ئوقۇمىسىمۇ بولىۋېرىدۇ، بىكار بولسا ئۇخلىسۇن ياكى باللىرىنى ئويناتسۇن... ئىنساندا بىرلا جىسمانىي هاجەت بولىدۇ. ئۇلار ئۇزۇقلىنىدۇ، قۇۋۋەتلىنىدۇ، جىقراق ياشاشقا، دۇنيادا جىقراق بىر نەرسە يەۋېلىشقا ئالدىرايدۇ... دېمەك، خۇلاسە شۇ: مائارىپ، پەن - مەدەنىيەت ۋە باشقىلار ئىنسانلارنىڭ ئېهتىياجى ئەمەس، بەلكى ئىچ پۇشۇقىنى چىقىرىدىغان بىر خىل ئەمەك...

ئادەملەرنىڭ مانا مۇشۇنداق نادانلىرىدىن رەنجىشىنىڭ هاجىتى يوق. بىراق، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى نادانلىقتىن قۇتۇلغان، ئۇلار ئۆزىنى سېنىڭدىن ئۈستۈن هېسابلايدۇ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرى سېنى باشقۇرىدۇ، ساڭا ئىش بۇيرۇيدۇ، ۋەزىپە تاپشۇرىدۇ. ئۇلارنىڭمۇ بەزىلىرى ئاق كۆڭۈل، ئىشلەمچان ۋە مېهرىبان، لېكىن ئۇلار هاياتقا هامان شەپقەتسىز مۇئامىلە قىلىدۇ. مەسىلەن، ئېسىل باغقا بىر ئېشەك كىرىپ قالغان بولسا، ئۇلارمۇ ئېشەكنى هەيدەيدۇ، لېكىن ئېشەكنى ئۇرۇش ئۈچۈن باغدىكى ئەڭ ئېسىل مېۋىلىك دەرەخنى ئۇشتۇپ تاياق قىلىۋالىدۇ!

مەن ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى سانى ئىنتايىن ئاز قەبىهلىرىدىن قورقىمەن؛ ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ هاياتىنى چۈشەنمەيدىغانلىقىنى يوشۇ-

رۇش ئۇچۇن ، دۇنيادىكى گۈزەل نەرسىلەرگە دۈشمەنلىك قىلىدۇ . ئالايلى ، بايىقى گۈزەل باغقا ئېشەك كىرگەنلىكىنى ئۇلار كۆرۈپ قالسا ، ئىچ ـ ئىچىدىن خۇشال بولىدۇ ، ئېشەككە بارىكاللا ئېيتىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئېشەك بولۇپ قالمىغىنىغا ھەسرەت چېكىدۇ !

مەن خىيالىمدىن ئەنە شۇنداق خۇلاسىلەرنى چىقىرىپ كارىۋىتىمدا ئۇزاق ياتتىم . سائىتىمنىڭ قانچە بولغانلىقىنى بىلمەيمەن ، قورسىقىم ئاچتى ، مەن چايداندىن چاي قۇيدۇم . ئويلاپ باقسام ، مەن رەقىبىمنىڭ ئۆيىدە ھېچ نەرسە يېمەپتىمەن ، ئۆز ئۆيۈمدە قاتتىق ـ قۇرۇق نەرسىلەر بىلەن غىزالىنىشقا باشلىدىم .

ئىشىكىم چېكىلدى ، ئورنۇمدىن تۇرغۇچە ياتىقىمغا گىنىدىڭ جامسۇ كىرىپ كەلدى . مەن ناھايىتى خۇشال بولدۇم .

— كېلىڭ ، ئەجەب ياخشى كەلدىڭىز ! — دەۋەتتىم خۇشاللىقىمدا .

— قارىسام چىقىپ كېتىۋاتىسىز ، نارازى بولدىڭىز ، ئەتىمالىم ، — دېدى ئۇ رەھىمدىللىك بىلەن ، — سىز خې شۇجىنىڭ مۇلاھىزىلىرىنى ئەتراپلىقراق چۈشىنىڭ ! ھەرھالدا ئۇ كىشى مىللىي رايونلارغا مىللىي كادىرلار كۆپرەك لازىم دېگەننى كۆزدە تۇتۇۋاتسا كېرەك ، سىز ئوقۇغۇچىلارنى كەمسىتتى دەپ چۈشىنىپ قالدىڭىز ، شۇنداقمۇ ؟

ئۇ كارىۋاتتا ئولتۇرۇۋېتىپ شۇنى سورىدى ، مەن راستىمنى ئېيتتىم :

— توغرا ، مەن ئۇ ئادەمنىڭ كۆزقاراشلىرىغا قوشۇلمىدىم ، ماڭا ئۇ ئادەمنىڭ گەپلىرى ياقمىدى .

— بىر مەسىلىدىكى كۆزقارىشىغا قاراپلا بىر ئادەمگە باھا بېرىشكە بولمايدۇ ، كۆزقارىشى توغرا بولمىغان ياخشى ئادەملەرمۇ بولىدۇ .

— مەن بۇنىڭغا ئىشىنىمەن !

— دېمەك ، خې شۇجىدىن رەنجىمەك .

— رەنجىگىنىم ، ئۇنى يامان كۆرگىنىم ئەمەس .

— شۇنداق ، لېكىن سىز چىقىپ كەتكەندىن كېيىن سىز توغرۇلۇق پاراڭ بولدى . سىزنىڭ شىنجاڭدا دوكلات بېرىشىڭىزغا خې شۇجىمۇ قوشۇلدى . ئۇ بۇ ئىشنى ماڭا تاپىلاپ قويدى . سىز جەزمەن ياخشى تەييارلىق قىلىپ بېرىڭ ، دوكلاتىنىمۇ ياخشى بې-رىڭ . سىز توغرۇلۇق ما جۇرېن ماڭا ئېيتقان ، ئەسلى پىلان بويىچە سىزنى بەش يىل زەربىدارلىق بىلەن تەربىيىلەپ باقماقچى-كەن ، يەنە بىر يىل بار . بەش يىلدا سىز قانچىلىك سەۋىيىگە يېتەلەيسىز ، بۇنى ئەمەلىيەت ئىسپاتلايدۇ . سىزنىڭ ھازىرقى سۇر-ئىتىڭىز مۆلچەردىن جىق ئېشىپ كەتكەن ، ئويلاپ كۆرۈڭە ، 1957 - يىلى تولۇق ئوتتۇرىنى تۈگەتكەن بىر ئۇيغۇر ئوقۇغۇچى ، تۆت يىلدىن كېيىن مەخسۇس ئىلمىي دوكلات بېرەلەيدىغان بىر ئىلمىي خادىم سۈپىتىدە سىرت رايونلارغا كېتىپ بارىدۇ . بۇ نەقە-دەر خۇشاللىنارلىق ئىش - ھە !

— يولداش گىنىدىڭ ،— دېدىم مەن ئۇنى يېقىن ھېساب-لاپ ،— مېنىڭ سۆزلىرىمدىن سىزمۇ پارتىيىمىزنىڭ قىممەتلىك كادىرلىرىنى ئىنكار قىلىدىكەن دېگەن مەنىنى چۈشىنىپ قالماڭ . ناۋادا ، شۈي شۇجىدەك ، ما جۇرېندەك پارتىيە كادىرلىرى بولمىغان بولسا ، ماڭا ئوخشاش ئىلىم ئېگىلەش يولىغا يېڭىدىن قەدەم قويغان ھەۋەسكار نەدىن بولاتتى ؟ مەن ئىلىم - پەن ئارقىلىق دۆلىتىمىز-نىڭ قالاق قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ ، دۇنيادىكى ئىلغار دۆلەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشقا بەل باغلىغان پارتىيە كادىرلىرىنى جېنىمدەك قەدىرلەيمەن !

گىنىدىڭ ئىككىمىز ئۇزاق مۇڭداشتۇق...

ئۇ ئەتىسى بىزنى پويىز ئىستانسىسىغا ئۇزىتىپ چىقتى .

... پويىز قاتتىق گۇدۇك بېرىپ ، كۆرمىگىنىمگە تۆت يىل

بولغان ئانا يۇرتۇم تەرەپكە قاراپ قوزغالدى، ھاياجاندىن ۋارقىراپ ناخشا ئېيتقۇم كېلەتتى. پەقەت پويىز خېشى كارىدورىغا كىرگەندىن كېيىنلا ئورنۇمغا قايتىپ كىردىم، شۇنىڭغىچە ۋاگون ئىشىكى ئالدىدا خىيالغا چۆمگەنىدىم.

— شۇنداق قىلىپ، دوكلات بېرىدىغان بولدۇق! — دېدى دۆن جياۋشۇ يۇمشاق ياتقۇدا يانپاشلاپ يېتىپ، — ماڭا قىيىن، ئەمما سىزگە ئاسان!

— ئۇستازغا قىيىن بولغان ئىش، شاگىرتقا ئاسان بولىدۇ! — دېدىم ئۇنىڭغا جاۋابەن چاقچاق قىلىپ، — سەۋەبى قىيىننى ئۇستازى تەرىپىدىن ھەل قىلىنىپ، شاگىرتىغا ئاسىنى قالىدۇ - دە!

— ئۇنداق بولغاندا دۇنيا ئىلگىرىلىمەيتتى. دۇنيانىڭ قانۇنىيىتى ئۆزگەرمەيدۇ: ئاۋۋال چىققان قۇلاقتىن، كېيىن چىققان مۈڭگۈز ئۆتۈپ كېتىدۇ!

پويىز غەربكە — چىلىيەنشەننىڭ ئاقۋاش چوققىلىرى تەرەپكە قاراپ تېز ماڭماقتا...

2

«ئۈرۈمچى مېھمانخانىسى»نىڭ 2 - قەۋەت 39 - نومۇرلۇق ئۆيىدە تۇرۇۋاتقىنىمىزغا ئىككى ھەپتە بولدى. غەربىي - شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ تىل - ئەدەبىيات، تۆمۈريول، سىياسىي قانۇن، مال دوختۇرلۇق، سەنئەت كەسىپلىرىنى تۈگىتىپ ھەرقايسى ئىدارىلەرگە خىزمەتكە ئورۇنلاشقان تونۇش - بىلىشلەر، ئوتتۇرا مەكتەپتىكى ساۋاقداشلىرىمدىن ئۆزبېكىستان، قازاقىستان ۋە موسكۋا، لېنىنگرادتىكى ئالىي ئوقۇش يۇرتلىرىنى، مەملىكەت ئىچىدىكى ھەرقايسى ئالىي ئوقۇش ئورۇنلىرىنى تۈگەتكەن دوستلى-

رىم ، تىل ، تارىخ ، ئەدەبىيات ۋە تەرجىمانلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان سەپداشلىرىم... ئاندىن قالسا مېنىڭ يۇرتداشلىرىم ، گۈزەلئاينىڭ تۇغقانلىرى كېلىپ - كېتىپ تۇراتتى ، بولۇپمۇ دوەن جياۋشۇ ئىككىمىزنىڭ «ئۇيغۇر تارىخى» ۋە «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» توغرىسىدا سۆزلىگەن لېكسىيىلىرىمىزدىن كېيىن مېھمانلار تېخىمۇ كۆپەيدى . ئۇلار بىزنى ئۆيلىرىگە چاقىراتتى ، ھەر كۈنى يېرىم كېچىگىچە مېھمان بولاتتۇق ، بۇ كۈتۈشلەر بىزنى خۇش قىلدى ، بولۇپمۇ مېنىڭ ئائىلە ئىشىم ئېلىپ كەلگەن كۆڭۈلسىزلىكلەرنى ۋاقتىنچە بولسىمۇ ئۇنتۇلدۇردى...

— يامان بولدى ، — دېدىم مەن بىر كۈنى سەھەرلىكى دوەن جياۋشۇغا ، — كۈنلەر بىكار كېتىۋاتىدۇ ، كۈندۈزكى ۋاقىت سۆھبەت - پاراڭ ، ئاخشامقى ۋاقىت ئولتۇرۇش بىلەن تۈگەۋاتىدۇ . كىتاب كۆرۈشكە زادىلا ۋاقىت يوق !

— بېرەر ئاي دەم ئېلىڭ . قاراڭە ، چىرايىڭىزغا قان يۈگۈرۈپ ، كۆزلىرىڭىز نۇرلىنىپ قالدى . قەشقەرگە بارغاندا پىلانلىق ئىش قىلايلى ، بېرىش - كېلىشنى ئازايتىپ ، كىتاب ئوقۇشقا جىقراق ۋاقىت چىقىرايلى ، ھە راست ، سىز غۇلجىغا بېرىپ كېلىشنى ئېيتىۋىدىڭىز ، قانداق ، بېرىپ كېلەمسىز ؟

— شۇنداق قىلاي ، سىزمۇ بىللە بېرىڭ ، — دېدىم نەچچە كۈندىن بېرى كۆنمەي كېلىۋاتقان جياۋشۇنى كۆندۈرۈشكە تىرىشىپ ،— ئۇ يەردىمۇ كىتاب ئالغىلى بولىدۇ .

— ياق ، سىز بېرىپ كېلىڭ ، سىز كەلگۈچە مەن «شىنجاڭ مۇزېيى »دا ئىشلەپ تۇراي ، كۆچۈرۈۋېلىشقا رۇخسەت قىلىدىكەن ، بىر قىسىم ناھايىتى ياخشى ماتېرىياللار بار ئىكەن...

ئىشىك قېقىلدى ، ئۆيگە ئوسمان كىرىپ كەلدى ۋە قاقاقلاپ كۈلۈپ تۇرۇپ چاقچاق قىلدى :

— ئۇۋاڭلاردىن باستىمۇ ، تازا ئالغۇر ماشىنىكەنمەن . تېز-

رەك كىيىنگەنلەر ، زۇلخۇمار پۈت ـ قولىنى يەرگە تەگكۈزمەي ئەكەلگىن دەپ ئەۋەتتى . بولدى ، يۈزنى ئۆيگە بېرىپ يۇيۇڭلار !

ئوسمان ئۆزرىخاھلىققا يول قويمايتتى . دەۋەن جياۋشۇ تۈزۈت قىلىپ بېقىۋىدى ، ئوسماننىڭ كۆلكىدىن نۇرلىنىپ تۇرىدىغان كۆزلىرى بىردىنلا ئالايدى ، ئىنچىكە قاشلىرى يىمىرىلىپ ، كۆ- كۈچ لەۋلىرى مىدىرلاپ ئېچىلدى ۋە مۇنۇ سۆزلەر ئاچچىق ئارىلاش ئېتىلىپ چىقتى :

— نېمە دەيدىغاندۇ ، مۇنۇ ئادەم ! پۇتىڭىزدىن سۆرەپ ، پەيپەي ئەتكۈزۈپ ئېلىپ بارىمەن !

— ئەتىگەندە نېمانچىلا !— دېدىم مەن ئۇنىڭ قويۇق ساقاللىق ئېڭىكىنى تۇرتۇپ قويۇپ ،— ئاخشام ئون ئىككىگىچە ئارام بەرمە- دىڭ ، قاغا تېزەك چوقۇماستا يەنە نېمە كاتا ـ كاتاڭ !

— ئاخشامقىنىڭ چالىسى ،— دېدى ئۇ كۈلۈپ قو- يۇپ ،— بارغاندا كۆرىسەن ، سىلەر كېتىپلا بىزنىڭكىگە بىر مېھ- مان كەلدى . كىچىچە سىېنىڭ بىلەن كۆرۈشۈشكە تەقەززا ، بارمە- ساڭ ، ئاپلا دەپ قالىسەن .

— ئاخشام قالتىس كۆڭۈل ئاچتۇق !— دېدى دەۋەن جياۋشۇ ،— مەن بەك خۇشال بولدۇم .

مەن ئوسماننىڭ بەختلىك ئائىلىسىگە بېرىشقا قىزىقىمەن . ئۇنىڭ تۇرمۇشىدىن ئۆز تۇرمۇشۇمدا كەم بولغان نەرسىلەرنى كۆ- رىمەن . ئۇلار ناھايىتى كۆڭۈللۈك ياشايدىكەن . ئوسمان ئاشۇ كۆ- ڭۈللۈك ئائىلىنىڭ قورغۇچىسى ، خوجايىنى . ئۇ ھازىر بۇرۇنقى شاللاق ئوسمان ئەمەس ، ئېغىر ـ بېسىق ، تەمكىن يىگىت . ئۇ بۆلۈم باشلىقى دەرىجىلىك مەمۇرىي كادىر بولۇپ ئىشلەيدىكەن ، زۇلخۇمار ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىكەن . ئۇلار ئىككى ئوماق بالىسى بىلەن قانغۇچە ئويناپ ، قانغۇچە كۈلۈشىدىكەن . مېنىڭ بىر يىللىق كۈلكەمنى ، ئۇلار بىر سائەتتىلا كۈلۈپ بولىدىكەن . بىزنىڭ ئوس-

مان بالىلىرىغا ئۇسسۇل ئۆيناشنى ئۆگىتىپتۇ، ئۆزى ئۇستا سازەن-
دە بولۇپ قاپتۇ، زۇلخۇمارمۇ خۇشخۇي ناخشىچى ئايال بوپتۇ.
ئاخشام بىز ئىچكەركى ئۆيدە ساز چالدۇق، زۇلخۇمار دالاندا تاماق
قىلىۋېتىپ ئاجايىپ ناخشىلارنى ئېيتىپ بەردى. ئۇ ئىچكىرىگە
ناخشا ئېيتىپ كىرەتتى - دە، بەزىدە ئادەمنى كۈلدۈرىدىغان گەپ-
لەرنى قىلىپ قويۇپ، ئۇسسۇل بىلەن چىقىپ كېتەتتى. ئۇنىڭ
دولقۇنلىنىپ تۇرىدىغان سارغۇچ چاچلىرى ئاۋۋالقىدەكلا كۆركەم
ۋە يارشىملىق ئىدى. ئۇلار بىر سىڭلىسىنى ئەكېلىۋاپتۇ. ئۇ
قىزمۇ ئاجايىپ ئۇسسۇلچى ۋە ناخشىچى ئىكەن. ئۇلارنىڭ ئۆي -
جاھازلىرىغا زوقۇم كەلدى: سىم كارىۋات، ئىشكاپ، ئۇستەللىرى
ئاجايىپ چىرايلىق. گىلەملىرىدىن ئەتىر پۇرىقى كېلىپ تۇرىدۇ.
ئۆينىڭ تۆرىگە ئۇلارنىڭ توي قىلغان كۈندىكى رەسىمى ئېسىل-
غان. رەسىمدە ئۇلار يوغان ساپادا بىر - بىرىگە قارىشىپ، مۇھەب-
بەت ئىزھار قىلىشىۋاتقان ياشلاردەك تارتىنىشىپ، كۈلۈشۈپ ئول-
تۇرۇشۇپتۇ... ئۇلارنىڭ مۇئامىلىسى ئەر - ئايالدەك ئەمەس،
خۇددى بىر - بىرى بىلەن ئىچ سىر ئېلىشقان كونا دوستلاردەك،
ئەركىن چاقچاق قىلىشىدۇ، ئەركىن ئىش جورۇشىدۇ... ئۇلارنىڭ
كۈندىلىك تۇرمۇشنى سوراپ كۆردۈم، كۆڭۈللۈك ئىكەن. ئۇلار
سەھەر تۇرىدىكەن - دە، كۈلكە - چاقچاق بىلەن بالىلىرىنى
كىيىندۈرۈپ، غىزالىنىدىكەن. ئاندىن ئىككىسى ئىككى ۋېلىسى-
پىت بىلەن ئوماق بالىلىرىنى يەسلىگە ئېلىپ ماڭىدىكەن، چۈشلۈ-
كى تەڭ كېلىپ قول - قولچە تاماق ئېتىدىكەن، كەچكى تاماقنى
بولسا ئالدىرىماي يەپ، بەزىدە تانسىغا، بەزىدە كىنوغا ياكى بولمىسا
دوستلىرىنىڭكىگە مېھمانغا بىللە بارىدىكەن. بالىلىرى ئۇلارنىڭ
ھاياتىنى كۆڭۈللۈك قىلىدىغان ئەمەك ئىكەن، ھەرگىزمۇ ئۇلارغا
يۈك ياكى چۈشەك ئەمەس ئىكەن. ئوسمان بىلەن زۇلخۇمارنىڭ
كۆڭۈللۈك تۇرمۇشى مېنى ئويغا سېلىپ قويدى. ئۇلار ھەقىقىي

تۇرمۇش كەچۈرۈۋېتىپتۇ. مەن بولسام، تېخىلا شۇ «غايە» بىلەن ياشاۋېتىپتىمەن. «غايە»دىن تۇرمۇشقا سەپەر قىلىدىغان چاغ قاچان كېلەركىن؟...

كەچكى ئولتۇرۇشىمىزنىڭ كۆڭۈللۈك بولۇشىغا مۇنداق ئىككى ئىش سەۋەب بولدى. بىرى، ئەلانۇر ئۆز يىگىتىنى باشلاپ كىردى. ئەلانۇر ھازىر ئاتاقلىق ۋالىبولچى ئىكەن. ئۇ چەت ئەلدىن يېقىندا قايتىپ كەپتۇ. ئۇ يەردە نۇرغۇن ناخشا ۋە ئۇسسۇللارنى ئۆگىنىۋاپتۇ. ئۇنىڭ يىگىتى — رۇستەم ئېگىز بوي، چىرايلىق يىگىت ئىكەن. ئۇلار بىر - بىرىنى «سىز» دېيىشىدىكەن. بىزنىڭ ئوسمان بىلەن زۇلخۇمار بولسا «سەن» لىشىدىكەن. مەن ئۇلارغا «سەنلەش» سىلەرنىڭ چىرايلىق كەشتىدەك تۇرمۇشۇڭلارغا ياراشماي قالغان «قارا يىپ» بولۇپ قاپتۇ، «سەن» دېيىشمەيمۇ ئىناقلىقنى بىلدۈرگىلى بولامسۇ، دەپ مەسلىھەت بەردىم. زۇلخۇمار كۈلۈپ تۇرۇپ:

— بىز جاقاڭ - جۇقۇڭ يولدا تېپىشىپ قالغان، شۇ قوپال سەپەرنىڭ يالدامىسى ئۈچۈن «سەن»نى ساقلاپ يۈرۈۋاتىمىز! — دېدى.

بىز غۇلجىدىن ئۈرۈمچىگە چىققان ۋاقىتتىكى سەپىرىمىزنى ئەسلەشتۇق... شۇ چاغدا، ئۆيگە خۇرجۇن - تاغارلىرىنى كۆتۈرۈپ بىر يولۇچى كىرىپ كەلدى. بىز ساقاللىرى ئۆسكىلەڭ بۇ ئادەمنى تەستە تونۇدۇق، ئۇ نامەت ئىدى. ئۇ مائارىپ خادىمىغا ھېچ ئوخشىمايتتى. ئۇنىڭ قوللىرى لوققا - قاتتىق، چىرايىدا قورۇقلىرى كۆپەيگەن، ھەتتا ئۇسۇپ كەتكەن ساقىلىغا ئاق سانجىغانىدى. دېمەك دۇنياخورلۇق، ئەيش - ئىشرەت ئۇنى قېرىتقان، ئۇ ئۆينىڭ ئىچىدە قوپال ھەرىكەت قىلىپ يۈرۈپ يېشىندى، چىمەن دوپپىسىنى چۆكۈرۈپ كىيىپ، قىزارغان كۆزلىرى بىلەن ئۆيدىكىلەرگە يالت - يۇلت قاراپ قويۇپ، تاغاردىن بىر چوڭ ئانار گۈللۈك

گىلەم، يەنە بىر ئىران نۇسخىدىكى زىلچىنى چىقاردى. نامەت بۇلارنى يېيىپ تۇرۇپ:

— سىلەرگە قىلغان سوۋغىتىم! — دېدى. بىز كۈلۈشتۇق. مەن ئۇنىڭغا ئەلانۇرنى ئىشارە قىلىپ چاقچاق قىلدىم:

— ئەلانۇرغا سوۋغات بەرمەسەن، سېنىڭ ئالدىڭغا مانا كۆيئوغۇلنى باشلاپ كەپتۇغۇ!

كۆپچىلىك كۈلۈشتى. نامەت گەدىنىنى سىلاپ تۇرۇپ، يەر ئاستىدىن ئەلانۇرغا قاراپ قويدى ـ دە، زىلچا خورجىنىنىڭ ئىزمەسىنى يېشىپ ياڭاق، گۈلە، پىستە ـ بادام، مېغىز قاتارلىق يېمىشلەرنى ئوچۇملاپ ئۇستەلگە قويۇشقا باشلىدى، ئاندىن كېيىن ھەربىرىمىزگە ئىككىدىن ئانار بەردى. بىز ئىچىشتۇق، قىزىق پاراڭلارغا چۈشتۇق. ئەلانۇرنىڭ چەت ئەل توغرىسىدىكى، نامەتنىڭ ھەر خىل سودىگەر، كاززاپلار توغرىسىدىكى ھېكايىلىرى بىزنى كۈلدۈردى، مەن قانغۇچە كۈلۈۋالدىم.

مېنىڭ رازى بولغان يەنە بىر يېرىم ئوسمانمۇ، زۇلخۇمارمۇ مېنى بىرەر قېتىم «ئالىم»، «دوستۇم» دېگەندەك ئاتالمىلار بىلەن ئاتىمىدى. مېنىڭ ئىلمىي دوكلاتىمنى ئۇلارمۇ ئاڭلىغان، لېكىن بىرەر قېتىممۇ تىلغا ئالمىدى، مەن ئۇلارنىڭ بۇ ئىشىدىن ناھايىتى خۇشال بولدۇم.

دۈەن جياۋشۇ قايتار چاغدا ماڭا:

— ئۇلار ياخشى ئەر ـ خوتۇن ئىكەن. ئەخلاقلىق ياشلار ئىكەن! — دېدى. مەن ئۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈردۈم:

— ئۇلارنىڭ ھاياتىدا بىر چوڭ نۇقسان بار، ئۇلار كىتاب ئوقۇپ ئىلىم تەھسىل قىلىشنى يادىدىن چىقىرىشقان. ياشلىق — ئاجايىپ چاغ، سىزدىن بىھېساب جىق خۇشاللىق تەلەپ قىلىدۇ، لېكىن ياشلىقنىڭ تەلىپىگە سوغۇق مۇئامىلە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. خۇشاللىقنى ھاياتنىڭ كۆز ۋە قىش پەسىللىرىگە

قالدۇرۇشنى ئويلىغان ئادەم، ياشلىق دەۋرىدىكى تەلپۈنگە ئېغىر ۋە كۆڭۈلسىز ئەمگەك بىلەن جاۋاب بېرىشنى بىلىشى كېرەك!

دەن جياۋشۇ كۈلۈپ قويدى ۋە مېنىڭ مۈرەمنى قۇچاقلاپ تۇرۇپ:

— سىز دېمەتلىكلەر نېمىنى ھەۋەس قىلىدۇ؟ ئۇلار مەنىلىك ياشاش ئۈچۈن، ھاياتتىن نۇرغۇن گۈزەل نەرسىلەرنى تەلەپ قىلىدۇ. سىز بولسىڭىز، ئەكسىچە جاپالىق ۋە باشقىلارغا زېرىكىشلىك بولغان ئىشلاردىن لەززەت تاپالايسىز...

يۇقىرىقىلار مۇشۇ ئۆيدە بولغان ئىشلار ۋە تەسىراتلار. بىز تۈنۈگۈن كېچىسى ياخشى تەسىرات بىلەن قايتقان بۇ ئۆينىڭ بوسۇغىسىغا بۈگۈن يەنە كەلدۇق. مەن ئۇلارنىڭ بالىلىرىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ ئاشخانا تەرەپكە بۇرۇلۇۋىدىم، ئوسمان مېنىڭ مۈرەمدىن تۇتۇۋالدى:

— نامەھرەم بار، چالۋاقىماي سارايغا ماڭ!

بىز ئولتۇرغاندىن كېيىن ئوسمان قاتتىق يۆتىلىپ قويدى. شۇ چاغدا تاپىسدا زۇلخۇمار پەيدا بولدى. ئۇنىڭ دولقۇنلۇق چاچلىرى پارقىرايتتى، خۇشخۇي لەۋلىرىدە، يوغان، ھەييار قوي كۆزلىرىدە ئادەتتىن تاشقىرى بىر خۇشاللىق ۋە ھاياجان جىلۋە قىلىپ تۇراتتى. ئۇ بىز بىلەن تېزلا تونۇشۇپ كېتىپ، ئۆزىنى شۇنچىلىك سورۇشىپ بولۇپ كەينىگە بۇرۇلدى ـ دە، قاقاقلاپ كۈلۈپ:

— كۆزۈڭلارنى يۇمۇپ تۇرۇڭلار، بۇلار قۇچاقلىشىۋالسۇن!— دېدى. شۇ چاغدا تاپىسدا گۈزەللىك پەيدا بولدى. مەن خۇددى توك سىمى تۇتۇۋالغاندەك سىلكىندىم ـ دە، ئىختىيارسىز ئورنۇمدىن تۇرۇپ كەتتىم. ئۇ راستتىنلا گۈزەللىك ئىدى: ئۇنىڭ چىرايلىق يۈزى ئون بەش كۈنلۈك ئايدەك تولغان، ماڭدا بىرلا تىككىلىپ ئاندىن يەرگە قارىغان، سۈرمە سۈرگەندەك گۈزەل ۋە سىرلىق كۆزلىرى بۇرۇنقىدىن يوغىنىغان، نۇرلانغاندەك بىلىندى،

نىپىز ، ئالۇچىدەك قىزىل لەۋلىرى غىل - پال تىترىدى - دە ، بوزاردى . ئۇنىڭ بەدىنىگە چىڭ كەلگەن ئاق كوپتىسىنى كۆتۈرۈپ تۇرغان ئوڭ كۆكسى سىخىي ئانا ئىكەنلىكىدىن دېرەك بېرىپ تۇراتتى ، سول كۆكسىگە مەھكەم بېسىۋالغان ئاپئاق ، پاخلان بوۋاق بىرىنچى مىنۇتتىلا ماڭا قاراپ كۈلدى ۋە قىسقا يەڭ ، ئاق يىپەك كۆڭلىكىنىڭ يېڭىدىن چىقىپ تۇرغان بوغۇم - بوغۇم قوللىرىنى ھاۋادا ئوينىتىپ بىز-گە تەلپۈندى... بۇ مېنىڭ ئوغلۇم ئىدى ، بۇ مېنىڭ كېچە-يۈكۈندۈز خىيالىمدىن كەتمىگەن ئايالىم بىلەن ئوغلۇم ئىدى . مەن غايىۋانە تارتىش كۈچىنىڭ قۇدرىتى بىلەن ، ئۇلارغا قاراپ قولۇمنى سوزۇپ سەندىرەكلەپ ماڭدىم :

— ئەلى ، مېنىڭ قارچىغام ! — دېدىم مەن ئىختىيارسىز ھالدا ئوغلۇمنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ .

ئەلىنى قولۇمغا ئالدىم ، ۋۇجۇدۇمدىن قايناپ چىققان تۇنجى ئاتىلىق مېھرىم بىلەن ئۇنىڭ پېشانىسىدىن سۆيدۈم . ئەلى قاپقارا ، نۇرلۇق كۆزلىرى بىلەن ماڭا قارىدى ، ئۇماق لەۋلىرىنى بىر ئۇم-چەيتتى - دە ، ئانىسىغا قاراپ قويۇپ يەنە ماڭا قارىدى . شۇ چاغدا ئۇنىڭ ئانىسىنىڭ لەۋلىرىگە ئوخشاش قىزىل ۋە چىرايلىق لەۋلە-رىدە كۈلكە پەيدا بولدى . ئۇ بۇدرۇق قوللىرى بىلەن ئېڭىكىمنى سىلىدى . ئۇنىڭ يۇمران قولى گويا ، تومۇزدا تەرلەپ - پىشىپ سۇ بويىدىكى يالغۇز ياغاچ سايىسىدە ئوڭدا ياتقىنىڭدا تۇيۇقسىز پەيدا بولغان غۇر - غۇر شامالدەك ئارام ۋە راھەت بېغىشلىدى . مەن ئىچ - ئىچىمدىن سۆيۈندۈم .

— تونۇدى ، يۈرىكى تونۇدى ، ئانام ، ئانام ! — دېدى ھاياجان-لانغان زۇلخۇمار ئاتىلىق مېھرىنى يوشۇرالماي ، ئۇ بىردىنلا ماڭا قارىدى - دە ، كۈلكە بىلەن چاقچاق قىلىشقا باشلىدى ، — بالىڭىز بولسىلا بولىدىكەن - دە ، ۋەي تېخى ، گۈزەلچۇ ، ئەلىڭىزنى مۇشۇن-چىلىك قىلغان ئانىسىچۇ !

— قېنى ، بىز قارىمايمىز ، يېقىن تۇرۇپ كۆرۈشۈۋې-
لىڭلار...— دەپ ئۇسمانمۇ شوخلۇق بىلەن بېشىمنى گوزەلئايغا
قارىتىپ ئىتتەردى . مېنىڭ جەينىكىم گوزەلئاينىڭ يېتىلگەن
كۆكسىگە تېگىپ كەتتى . بەدىنىمگە ئوت تۇتاشقاندەك سىلكىنىپ ،
ئۇنىڭغا قارىدىم . گوزەلئاي تامدەك تاتىرىپ ، لېۋىنى چىشلەپ
يەرگە قاراپ تۇراتتى . مەن 1961 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئايرىلىپ
كەتكەندىن بېرى ھەر كۈنى ئويلىغان ئايالىمنى قانداق سۆز بىلەن
كۈتۈۋېلىشىمنى بىلمەي دۇدۇقلىدىم :

— دادام ـ ئاپاملار تىنچلىقمۇ ؟...

— تىنچ ...— ئۇ تىترەك ئاۋاز بىلەن ئارانلا شۇنى دېدى ۋە

«لىق »نى ئىچىگە يۇتۇۋەتتى .

بىر سائەتتىن كېيىن ئۆيدە ئەر ـ ئايال ئىككىمىز يالغۇز
قالدۇق . ئەلى ئۇزۇن ، قويۇق كىرپىكلىرىنى بىر ـ بىرىگە جۈپ-
لەپ ئۇخلىماقتا . ئۇنىڭ تىنىقى ئاڭلانماقتا ، دېرىزىدىكى گۈللەر
ئارىسىدا كۈمۈشتەك قانىتىنى پىلدىرلىتىپ پەرۋانە تېپىرلىماقتا ،
نەدىندۇر بىر يەردىن مۇڭلۇق ئۆيغۇر ئاھاڭى ئاڭلانماقتا ،
بىز ئۈن ـ تىنسىز ئولتۇرىمىز...

— مېنىڭ ئۈرۈمچىگە كەلگىنىمنى قانداق بىلدىڭىز ؟...—
دېدىم ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن .

— ئادىلە تېلېگرامما بەردى ...— دېدى ئۇ چېچىنى بىكاردىنلا
چۇۋۇپ ـ تاراۋېتىپ . ئۇنىڭ بارماقلىرىنىڭمۇ تىترەۋاتقىنىنى كۆ-
رۈپ قالدىم ـ دە ، ئىختىيارسىز ھالدا ئۇنىڭغا يېقىنلاشتىم .

— يېقىن كەلمەڭ ، بىكار ئۆينى تاشلاپ چىقىپ كې-
تىمەن !— دېدى ئۇ چاچراپ كەينىگە شوخشۇپ .

— نېمە بولدىڭىز ؟

— مۇشۇنداق...

مەن سىزنى ھەر كۈنى ئويلاپ تۇردۇم دېمەكچىدىم ، لېكىن

ئۇنىڭ ئورنىغا سۆزۈمنى يۆتكىدىم:

— مەن سىزنى ئەكەلگىلى غۇلجىغا ماڭاي دەپ تۇراتتىم.

— رەھمەت!... — ئۇ تەتۈر قارىدى. ئۇنىڭ ئۆزىنى مەغرۇر تۇتۇشى، ماڭا بىپەرۋا مۇئامىلە قىلىشلىرىنىڭ ياسالما ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ ياسالما مەغرۇرلۇقىنىڭ تېگىدە تىل بىلەن ئېيتىپ چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغان روھىي ئازاب يوشۇرۇنغانلىقىنى سەزدىم - دە، ئۇنىڭ روھىغا تەسىر قىلىش ئۈچۈن ئۇخلاۋاتقان ئوغلۇمنىڭ يېنىغا قىيسايدىم ۋە بالىنىڭ يۇمشاق، ئىسسىق، سۈت پۇرىقى كېلىپ تۇرىدىغان مەڭزىگە لېۋىمنى تەگكۈزدۈم:

— ئوغلۇم، يۈرىكىمنىڭ پارىسى...

بىردىنلا گۈزەلئاينىڭ يىغلاۋاتقانلىقى ئاڭلاندى. مەن كارىۋاتتىن ئۇنىڭغا قاراپ ماڭدىم.

— يېقىن كەلمەڭ! — دېدى ئۇ كەينىگە بۇرۇلۇپ ۋە كۆز يېشى بىلەن ھۆل بولغان يۈزىنى نېپىز ياغلىقى بىلەن سۈرتۈۋېتىپ، — ئەمدى ئۇ بالىنى سۆيمەڭ، بىكار ئۆزىڭىزگە ئازاب تېپەۋالىسىز.

— نېمە دېگىنىڭىز بۇ؟

— بىلەمسىز، مەن ئاپام بىلەن بىللە كەلدىم، لەنجۇغا ماڭدۇق، ئۆي - جابدۇقلىرىمنى ئېلىپ قايتىمەن. سىزدىن ئىلتىماس قىلىمەن: نىكاھتىن ئاجرىشىشقا تارتىنىشماي قوشۇلۇڭ!

كانىيىمغا بىر نەرسە تۇرۇپ قالغاندەك بولدى. مەن بۇنداق گەپلەرنى كۈتمىگەنىدىم. قانچىلىك جىمجىت ئولتۇرغىنىمنى بىلمەيمەن، ئۇ يەنە ماڭا نەسىھەت ئاھاڭىدا سۆزلىدى:

— سىز بىزنى تېزلا ئۇنتۇپ كېتەلەيسىز، خەت يازمىغىنىڭىز، بالا بەش يېرىم ئايلىق بولغۇچە ھالىمدىن خەۋەر ئالمىغىنىڭىز، يەنە مېنىڭدىن گۇمانلانغىنىڭىز... مەن بۇلارنى كۆڭلۈمدىن چىقىرىۋېتىمەن، بىراق ماڭا يەنە شۇ ئاتا - ئانا مېھرىبان ئىكەن.

ئۇلار سايوزغا كەتمەكچى، مەن ئۇلاردىن ئايرىلىپ قالالمايمەن.

— ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىلىپ، يولدىشى بىلەن تۇرۇۋاتقانلار يالغۇز سىزلا ئەمەسقۇ. بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئەر - ئاياللىق مۇناسىۋەت...

— مەن بۇنى ئېتىراپ قىلمايمەن! — دېدى ئۇ گېپىمنى بۆلۈپ ۋە يەرگە قاراپ تۇرۇپ مۇنۇ گەپنى قوشۇپ قويدى، — ئەر - ئاياللىق، مۇھەببەتنىڭ مەھسۇلى دېيىتتىڭىزغۇ. مۇھەببەت تۈگىگەندىكىن، ئەمدى ئەر - ئاياللىقمۇ تۈگىسۇن!

— ئوغلىمىزچۇ؟ ئۇمۇ مۇھەببەتنىڭ مەھسۇلىغۇ؟

— شۇنىڭ ئۈچۈن ئەلى بەختسىز، — دېدى ئۇ بالىنىڭ يۈزىنى يېپىۋېتىپ، — يا ئاتىسىز، يا ئانىسىز چوڭ بولىدۇ، شۇ...

— يەنە ئويلىنىڭ، — دېدىم مەن پېشانەمدىكى تەرىمنى، كۆزۈمدىن سىرغىپ چىقىۋاتقان يېشىمنى سۈرتىۋېتىپ، — مەن ئۇنى ئاتا - ئانىسى بار، بەختلىك بالا قىلىشنى خالايمەن.

— مەن جىق ئويلىدىم، ئەمدى ئويلايدىغان يېرى قالمىدى. سىزمۇ يېتىم چوڭ بوپسىز، مانا هازىر بەختلىك ئادەمغۇسىز، بالىغا تارتىشسىڭىز مەيلى، بالىنىمۇ بېرەي. سىز خېلى مەرد يىگىتتىقۇ، نېمىشقا مېنىڭدە يوق نەرسىنى مېنىڭدىن تەلەپ قىلىسىز؟

— بۇ گېپىڭىز يالغان! — دېدىم دەرهال، — مەن سىزدىن مۇھەببەت تەلەپ قىلىمەن، بۇ سىزدە بار. ئۆزىڭىز ئۇنى قانچىلىك يوشۇرۇشقا ئۇرۇنغىنىڭىز بىلەن، كۆزىڭىز يوشۇرالمايۋاتىدۇ!

مەن ئۇنىڭغا تىكىلىپ قارىدىم. ئۇ ماڭا «يالت» قىلىپ قارىدى - دە، بوقۇلداپ يىغلىغىنىچە بالىسىنىڭ يېنىغا دۈم ياتتى... لېكىن، مەن چۈشكىچە ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلغان بولساممۇ، ئۇ مېنىڭ شەرتىمگە كۆنمىدى...

ئۈچ كۈندىن كېيىن مەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇ-

تىنىڭ كادىرلار بۆلۈمىگە قارىتىپ مۇنۇ خەتنى يېزىشقا مەجبۇر بولدۇم :

«ئايالىم گۈزەلئاينىڭ ئاتا ـ ئانىسى چەت ئەل پاسپورتى بولغانلىقى ئۈچۈن سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتمەكچى ، گۈزەلئايمۇ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بىللە چىقىپ كەتمەكچى ، شۇنىڭ ئۈچۈن بىزنىڭ نىكاھتىن ئاجرىشىش مەسىلىمىزنى قانۇن بويىچە ھەل قىلىپ بېرىشىڭلارنى ئۈمىد قىلىمەن . ئائىلىمىزدىكى ئىككىمىزگە ئورتاق بولغان ئۆي جابدۇق گۈ- زەلئاينىڭ ئىختىيارىچە ھەل بولسۇن . بولتۇر تويىمىزدا ئال- غان قەرز پۇللارنى ئۆزۈم تۆلەيمەن . ئوغلىمىز ئەلىنى قىسقا ۋاقىتلىق ئائىلە تۇرمۇشىمىزنىڭ خاتىرىسى ، ئانىلىق ماددىي تەربىيىنىڭ زۆرۈرىيىتى ئۈچۈن ، گۈزەلئاينىڭ ئىختىيارىدا قالدۇرۇشقا قوشۇلىمەن .

ئەلا ، 1962 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى»

پويىز ئىستانسىسىدا ئوغلۇمنى ئاخىرقى قېتىم باغرىمغا باس- تىم ۋە ئىككى مەڭزىدىن سۆيدۇم . مانا شۇنىڭ بىلەن مېنىڭ تۇرمۇشتىن ئالىدىغان بارلىق لەززەتلىرىم ئاخىرلاشقاندەك ، ياش- لىق مۇھەببىتىم ، ئىنسان ئۆمرىدە كۆپ قېتىم ئادا قىلىشقا تې- گىشلىك بولغان ئاتىلىق بۇرچۇم تۈگىگەندەك ، كۆڭۈل ئاسمىنىم- دىكى ئۈمىد يۇلتۇزۇم نۇرسىزلىنىپ ، ماڭا ئەمدى تۇرمۇش قۇ- رۇق ، لەززەتسىز ۋە ياسالما نەرسە بولۇپ بىلىنىۋاتقاندەك… ۋۇجۇدۇمنى سوغۇق تەر باستى…

— قەشقەرنىڭ ئايروپىلان بېلىتىنى ئالايلى ، دېدى جياۋشۇ .

— غۇلجىغا بارمايدىغان بولدىڭىزمۇ ؟

— ھاجىتى قالمىدى .

— ئۇنداق بولسا، بۈگۈنلا تىزىمغا ئالدۇرايلى.

7 - ئاينىڭ 2 - كۈنى، بىز ئايروپىلاندا ئۈرۈمچىدىن جەنۇبقا قاراپ ئۇچتۇق. مەن يۇقىرى - تۆۋەن تەۋرىنىپ بارغانسېرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان ئايروپىلاننىڭ دۈگىلەك دېرىزىسىدىن تۆۋەنگە قاراپ ئولتۇرۇپ يېشىل، سېرىق، كۆك، ئاق، قارا چېكىتلەر بىلەن بېزەلگەن، خۇددى چار تاۋۇزلاردەك كۆرۈنىدىغان نەنسەن، ئاندىن بەزى يەرلىرى بۇلۇتلار ئاستىدا كۈمۈشتەك يالتىرايدىغان، بەزى يەرلىرى ھەسەن - ھۈسەندەك كۆرۈنىدىغان، ھەتتا بەزى يەرلىرىدىن ئالتۇن سۈيى ئېقىپ چىقىۋاتقاندەك بىلىنىدىغان تيانشان، ئاندىن كېيىن تارىم بويلىرى، سارغۇچ تەكلىماكان... ئومۇمەن ئۆزگىرىشچان ۋە ئەسلىي ئۆزىدىن گۈزەل كۆرۈنىدىغان تەبىئەتنى كۆزىتىپ، خىيالغا چۆمۈپ بارىمەن: «تەبىئەتمۇ، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىمۇ، شەخسنىڭ تۇرمۇشىمۇ گۈزەل. ئۇنىڭ ئىچىدە تۇرغىنىڭدا كۆزۈڭگە كۆرۈنمەيدىغان گۈزەللىكلىرى، بەزىدە مانا مۇشۇنداق تۆپىدىن — قول سۇنۇشقا بولمايدىغان ئېگىزلىكتىن قارىغىنىڭدا كۆزۈڭگە كۆرۈنىدۇ. مۇزات ئۈستىدە بەلكى ئالتۇن ئېقىمى ياكى كۈمۈش قاپلانغان چوققىلار يوقتۇ. سەن يۇقىرىدىن قاراپ، ئۇلۇغ تەبىئەتنىڭ ساڭا كۆرسىتىش ئۈچۈن ئۆزىگە بەرگەن بۇ زىننەتنى كۆرۈۋاتىسەن، قوبۇل قىلىۋاتىسەن. سارغۇچ قۇم ۋە كۆل رەڭ بارخانلاردىن باشقا ھېچ نەرسە بولمىغان سەھرالارمۇ ساڭا ئۆزىنى سېرىق زەردىن ھەل بېرىلگەن گۈللۈك داستىخاندەك گۈزەل كۆرسەتمەكتە. سەن ئۇنىڭدىن لەززەت ئېلىۋاتىسەن. تۇرمۇشمۇ شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ساڭا سۈركىلىپ يۈرگەن، ھەتتا بەزىدە جېنىڭغا تەگكەن ئايالىڭ، بەزىدە ئۇنىڭ بىلەن قىلىشقان بىرنەچچە ئېغىز سوغۇق گەپ، ئۇنىڭ قاپاق تۈرۈشى، سىلكىپ قويۇشى، تۇرمۇشتا ئۆتكۈزگەن خاتالىقى، سەن ئۇنىڭغا يېقىن تۇرغىنىڭدا زېرىكىشلىك ھەتتا جانغا تېگىدىغان بولۇپ تۇيۇلغانىدىغۇ، مانا

ئەمدى ئۇ نەرسىلەر سېنىڭدىن يىراقلىشىۋىدى، خۇددى ساڭا ئاۋۇ تىيانشان ئۈستىدىكى ئالتۇن ئېقىم، كۈمۈش دۇمچەكلەرگە ئوخشاش گۈزەل ۋە زوق قوزغىغۇچى بولۇپ تۇيۇلۇۋاتامدۇ... مەن تۇرمۇشقا تار ۋە قاتمال نەزەر بىلەن قاراۋاتقان ئوخشايمەن. ئايالىمنىڭ مىجەز ۋە خاھىشىدىكى خاسلىققا كۆز يۇمغان، ئۆزۈمگە قويغان تەلەپنى ئۇنىڭغىمۇ قويغان ئوخشايمەن. مەن گۈزەلئاي بىلەن، دەريا بويىدا، رومىش ھوشىغا كېلىپ، خاتا ھالدا كېمە ئاپىتىگە ئۇچراپ يېنىدا ھوشسىز ياتقان كومۇنانى[1] ئۆزىگە ئايال قىلىۋالغىنىغا ئوخشاش تېپىشقان ئەمەسقۇ ۋە ياكى ياش ئوفىتسېر نىخلىيودوفنىڭ ماسلوۋانى[2] ياخشى كۆرگەن، لېكىن ئۆمۈرلۈك ھەمراھى دەپ قارىماي، ئاياغ ئاستى قىلغىنىغا ئوخشاش، گۈزەلئاينى بىر دەملىك ھەۋەس، كۆڭۈل خۇشى ئۈچۈن تاللاپ ئالمىغانغۇ؟ مەن ئۇنى پاك مۇھەببىتىم، بارلىق قىزغىنلىقىم بىلەن ياخشى كۆرگەن، ئۇنىڭ مىجەزىدىكى ئوخشىماسلىقلار سەۋەبىدىن كېلىپ چىقىدىغان كۆڭۈلسىزلىكلەرنى مۆلچەرلىگەن ۋە ئۇنى ئەپۇ قىلىشقا ئۆزۈمگە ۋەدە بەرگەنغۇ؟... ئۇنىڭ سۆپەتلىرىنى تەسۋىرلەش ئۈچۈن يادلىغان شېئىرلار، ئۇنىڭغا بولغان ئوتلۇق مۇھەببىتىمنى بايان قىلىش ئۈچۈن يازغان مىسرالار، نېمىشقا ئەمدى ئۆز كۈچىنى كۆرسىتەلمىدى؟ مەن ئۇلۇغ كۈچ دەپ قارىغان مۇھەببەت شۇنچىلىك ئاجىز نەرسىمىدى؟ ئۇ بىرنەچچە ئېغىز سۆز بىلەنلا، ئالىقاندەك ئالاقە بىلەنلا، سېنىڭ ئىختىيارىڭدىن مەڭگۈلۈككە ئاجراپ چىقىدىغان ئەتىۋارسىز نەرسىمۇ؟ ئۇنداق بولسا، ئۇنىڭغا نېمىشقا شۇنچە جىق ۋاقتىم بىلەن يۈرەك قېنىمنى سەرپ قىلدىم؟...

— ئاقسۇ، قاراڭە، ئاقسۇغا چۈشىدىغان ئوخشايمىز، چۈشۈپ قالمامسىزمۇيا؟ — دېدى دۆەن جىياۋشۇ مېنىڭ جەينىكىمدىن تار-

---

① ھىندى يازغۇچىسى تاگورنىڭ «ھالاكەت» دېگەن رومانىنىڭ قەھرىمانلىرى.

② ل. تولستوينىڭ «تىرىلىش» دېگەن رومانىنىڭ قەھرىمانلىرى.

تىپ ، — بېشىڭىز قايمىدىمۇ ؟ ئىككى ـ ئۈچ سائەت دېرىزىدىن قاراپ تۇرالايدىغان ئوخشايسىز ، قاراڭ ، ئاۋۇ يېزا كوچىلىرىنى !...

ئۇ ئۆزى ئولتۇرغان چۆكمە ئورۇندۇقتىن قوزغىلىپ ، ماڭا گەۋدىسىنى تاشلاپ ، دېرىزىدىن تۆۋەنگە قاراشقا باشلىدى . مەن شۇ چاغدىلا ئايروپىلاننىڭ بالداقمۇبالداق تۆۋەنلەپ ، ئالىيېشىل بولۇپ كۆرۈنىدىغان يەرگە يېقىنلاپ قالغىنىنى سەزدىم...

خىيال بىلەن قەشقەرگىمۇ كېلىپ قاپتۇق . ئايروپىلاندىن چۈشۈپ ، ئەتراپىنى پاكار جىگدە ، قارا ياغاچلار قورشىغان قۇمسۇق توپىلىق ئايرودرومدا كېتىۋېتىپمۇ ، ئايرودرومدىن شەھەرگە ئاپتوبۇستا كېتىۋېتىپمۇ ، ئىككى كىشىلىك ياتاققا ئورۇنلىشىپ ، يۇمشاق كارىۋاتتا تامدىكى ئانار گۈللۈك گىلەمگە قاراپ يېتىۋېتىپمۇ ، ئاز كۈندە مېنىڭ بىلەن يات بولۇپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان ئايالىمنى ، يەنە بىرنەچچە يىللاردىن كېيىن : «دادام قېنى ؟» دېگەن سوئالىغا جاۋاب ئالالماي مەيۈس چوڭ بولۇۋاتقان ئوغلۇم ئەلىنى ئويلىدىم . ئۇلارسىز كۈن ئۆتكۈزۈش مېنىڭ ئۈچۈن قانچىلىك قىيىن ئىكەنلىكىنى ئەمدى سېزىۋاتىمەن ، بەلكى كۆرمىگەن بولسام بۇنچىلىك كۆڭلۈم غەش بولماسمىدىمىكىن ؟...

«بىر ئادەمنىڭ بەختلىك بولۇشى ئۈچۈن ، ئۇنچىلىك نۇرغۇن نەرسە لازىم ئەمەس»① . تۇرمۇش — بەختنىڭ بۆشۈكى ، تۇرمۇش — بەختنىڭ مۇنبەت تۇپرىقى ، لېكىن شۇ تۇرمۇش يەنە بەختنىڭ دۈشمىنىكەنغۇ ؟

ئاشىق بولۇش ، توي قىلىش ، بالىلىق بولۇش — تۇرمۇشنىڭ بىزگە تەقدىم قىلغان مېۋىلىرى . بۇ مېۋە ئاشۇ بۆشۈكتە چوڭ بولغان ، ئاشۇ مۇنبەت تۇپراقتا ۋايىغا يەتكەن . ئارازلىق ، ئايرىلىش-

---

① شولوخوفنىڭ «تىنچ دون» دېگەن رومانىدىن .

چۇ ؟ ئىنساننى بىزار قىلىدىغان بۇ ئاتالغۇلارنىمۇ ئىنسانغا ئاشۇ
تۇرمۇش تەقدىم قىلىدىغۇ ؟ دېمەك ، سەن تۇرمۇشنىڭ بىرلا سوۋغى-
سى بىلەن بەختلىك ، يەنە بىر سوۋغىسى بىلەن بەختسىز ، قەدىمىگ-
نى توغرا باسساڭ ، تۇرمۇش سېنى مۇكاپاتلايدۇ ، خاتا باسساڭ ،
جازالايدۇ… مەن نېمىسىنى خاتا قىلدىم ؟ ھاشىرنىڭ گېپىچە :
«مۇھەببەت — غايىنىڭ دۈشمىنى»مۇ ؟ ما جۇرنىنىڭ سۆزىچە ،
خاتالىقىم — «چىرايلىقنى تاللىغىنىمدا»مۇ ؟ مەن بۈگۈن ئازابلى-
نىۋاتقانىكەنمەن ، دېمەك ، تۇرمۇشتا ئۆزۈم سەزمىگەن ھالدا خاتا
قەدەم باسقانمەن . بۇ خاتا قەدەمنىڭ ئىزىنى تۇرمۇشۇمدىن ئۆچۈرۈ-
ۋېتىشكە ، ئۆتكەن ئىشلارنى تامامەن ئۇنتۇپ كېتىشكە بول-
امسىكىن ؟… ئازابتىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن ئۇنتۇش كېرەك . ماڭا
خۇشاللىق ، كۆڭۈل ئازادىلىكى ، جۇشقۇنلۇق كېرەك ، بۇ نەرسىلەر
بولمىسا ، مەن ئىشىمدا ئاقسايمەن ، مېۋىسىز دەرەخكە ئوخشاپ
قالىمەن . مەن ئۆزۈمگىمۇ تەسەللى بېرىشكە باشلىدىم : «ئۆزۈڭنى
يوقاتما ، ھاياتىڭدا بۇنداق كۆڭۈلسىزلىكلەر بىر ئەمەس ، بىرنەچچە
قېتىم يۈز بەرسىمۇ ، ئۇنىڭ ئۈچۈن جېنىڭنى ئۈپراتما . سەن
خۇشاللىقنى ، بەختنى ، تەلەي - پېشانەڭدىن ئەمەس ، ئەمگەك
تەرىڭدىن ئىزدە . مېۋىلىك دەرەخ بول ، مېۋىلىك دەرەخنىڭ شاخ-
لىرى كۆپ سۇنىدۇ ، سەۋەبى كىشىلەر ئۇنىڭغا كۆپرەك تاش
ئاتىدۇ[1]… » .

دۈن جياۋشۇ ئۇخلاپ قالدى . مەن كۆڭۈل ئازادىلىكى ئىز-
دەپ ، قەشقەر شەھىرىنىڭ مەركىزىي كوچىسىغا قاراپ ماڭدىم .
ھېيتگاھ … كەڭرى مەيدان ۋە كۈنچىقىشقا قارىغان نەقىشلىك ،
شەرق پاسونىدا ياسالغان پەشتاقلىق ، ئۈستى گۈمبەزلىك خانىقا
مېھرابى … ئۇنىڭ ئىككى قانىتىدىكى سۇپا ، ئۇ يەردە ۋە مەسچىت

① «كەلىلە ۋە دېمنە»دىن .

ھويلىسىدا يوكۇنۇپ ئولتۇرۇشقان مويسىپىتلار... بومبا ساقال ، ئۆچكە ساقال ، كەكە ساقال ، ئاچا ساقال ، قىرقىم ساقال... ئىشقىلىپ ، ھەر خىل ساقاللار ، نەچچە يۈزلىگەن مويسىپىتنىڭ ساقىلىمۇ نەچچە يۈز خىل ، بۇ خىللارغا ئاتالغۇ كەملىك قىلىدۇ . لېكىن ، بۇ ساقاللارنىڭ بىرلا ئورتاقلىقى بار ، يەنى بۇ ساقاللارنىڭ قارىسىدىن ئېقى تولا ، بەزىلىرى تۇم ئاق ، بەزىلىرى تورۇق ئاتنىڭ يالىسىدەك كۆل رەڭ ، بەزىلىرى ناسۋالدىنمۇ ياكى قېرىلىقتىنمۇ سارغىيىپ كەتكەن ، بەزىلىرى قىزغۇچ ئاق ، بەزىلىرى ئارىلاپ ـ ئارىلاپ تۇم قارا .

بۇ مويسىپىتلارنىڭ بەزىلىرى يىگىرمە ـ ئوتتۇز يىلدىن بېرى باشقا ھېچ ئىش قىلماي شۇ يەردە ئولتۇرغانلار ئىكەن ، بەزىلىرى بولسا كېلىپ ـ كېتىپ تۇرىدىكەن... ئۇلار چۈشلۈكى بېلىدىكى زاغرىسىنى ياكى مايلىق توقچىنى بىر چەينەك چاي بىلەن يەۋالىدىكەن ، تاپقانلىرى ئۈزۈم ، مېغىز ياكى ئازراق ناۋات قوشۇمچە قىلىدىكەن ـ دە ، غايىۋانە ئۈمىدكە كۆڭۈللىرىدە تەلپۈنۈپ ئولتۇرىدىكەن .

ئۇلارنىڭ بەزىلىرىنىڭ قولىدا تەسۋى ، بەزىلىرىنىڭ ئالدىدا كىتابى بار ، بەزىلىرى ئاپئاق قاشلىرى ئاستىدىكى ئارانلا پىلدىرلاپ قالغان كۆزلىرىنى مەھكەم يۇمۇۋېلىپ ، قورۇلۇپ كەتكەن يۈزىدىكى چىشسىز ئېغىزىنى مىدىرلىتىپ بىرنېمىلەرنى ئوقۇيدۇ ، بەزىلىرى بولسا ، ھەيۋەتلىك گەۋدىسىنى سەل ئېگىپ ، ئېگىز قاڭشىرى ئۈستىدىكى مىس ساپلىق كۆزەينەكنى پات ـ پات سۈرتۈپ ، قاپقارا ، ئۆسكىلەڭ قېشىنى كۆتۈرۈپ قويۇپ ئالدىراپ كىتاب ئوقۇيدۇ ، يەنە بىرلىرى كىتابنىڭ تەسىرىدىنمۇ ياكى ئۆتكەن ياشلىقنىڭ قايتىپ كەلمەسكە كەتكەن گۈزەللىكى ، گۆر ئېغىزىغا قاراپ كېتىۋاتقان كەلگۈسى قېرىلىق ھاياتىنىڭ ۋەھىمىسى ئۈستىدە خىيال قىلغانلىقىدىنمۇ ، ئىشقىلىپ ، نامەلۇم سەۋەب بىلەن يىغلىماق ـ

تا ۋە ئۇزۇن ئاق كۆڭلىكىنىڭ پېشى ياكى بەلۋېغىنىڭ ئۇچى بىلەن كۆز يېشىنى سۈرتمەكتە...

مەن بۇ مويسىپىتلارنى كۆرۈپ ساۋۇتوفنىڭ بىر چاغلاردا : «ھېيتگاھ ئالدىدا ئەدەبىيات بار» دېگەن سۆزىنى ئەسلىدىم ۋە كۆڭلۈمدە : «مۇشۇ مۆتىۋەرلەرنىڭ بىلىدىغان شېئىر ـ داستانلىرىنى يىغىۋېلىشنىڭ ئامالى بارمىكىن؟ كىم بىلسۇن ، ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى شۇ تۇرقىنىڭ ئۆزىدە ، ئىچىدە ئاجايىپ داستان ـ شېئىرلارنى ئوقۇۋاتامدۇ تېخى!...» دەپ ئويلىدىم .

سەينادا قارا ساقاللىق بىر ئادەم ئۇزۇن بوينىنى سوزۇپ ، قوللىرىنى ئالدىغا پۇكۇپ دۈمچىيىپ ئولتۇراتتى . ئۇ قويۇلۇپ كەتكەن ئىككى كۆزىدىن ئېقىۋاتقان زەردابتىن ئېگىز بۇرنى ئەتراپىدا تاغىل يوللار پەيدا بولغان قىزغۇچ يۈزىنى پۈرۈشتۈرۈپ ، زىل ۋە جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن «ھۆكمەت» ئوقۇيتتى . ئۇنىڭ ئەتراپىغا ئولاشقان قېرىلار ، ئاياللار ، بالىلار ئېڭەكلىرىنى تۇتۇشۇپ ، بەزىلىرى كۆز ياشلىرىنى سۈرتۈشۈپ ، ھاياجان بىلەن ئاڭلاشماقتا ئىدى . كاللامنى خىيال ئىگىلەشكە باشلىدى : «مانا ، ئەدەبىياتنىڭ كۈچى ، ئۇنىڭ تىل بىلەن بايان قىلىۋاتقان جەڭنامىسى ئەينەن جەڭدەك دەھشەتلىك ، ئۇنىڭ ماختاۋاتقان قەھرىمانلىرى خۇددى ھازىرلا ئاسماندىن چۈشۈپ كېلىۋاتقاندەك ھەيۋەتلىك . مۇشۇنداق ئادەملەر ئەدەبىياتنىڭ ياراتقۇچىسى... بۇنىڭدىن ئىككى مىڭ ئالتە يۈز يىللار بۇرۇن ئىدىقۇت ، ئېلىك خان ، تەڭرىقۇت ، قاغان خاقان دېگەنناملار بىلەن ئاتىلىپ ، ئىسلام دىنى كىرگەندىن كېيىن قاراخانىيلار ئاتالغان بۇ يەرلىرىمىزدە نېمىلەر بولمىدى؟ قاراخانىيلارنىڭ تۇنجى خانى بوقاخاندىن تارتىپ ئون بەشىنچى خان بۇرھاندىن خانغىچە بولغان ئون بەش قېتىم خان ئالماشقان دەۋرلەردە بولسۇن ياكى چاغاتاي ھۆكۈمرانلىقىدىكى بىر يۈز ئوتتۇز يىل ، جوڭغارلار زۇلمى ئاستىدىكى بىر يۈز يىگىرمە ئىككى يىل ياكى

ئۇنىڭدىن كېيىن ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەنچىڭ زۇلمى ئاستىدىكى نەچچە ئونلىغان يىللاردا بولسۇن، بۇ يەرلەردە تىنىمسىز ھالدا باشلار كېسىلدى، قانلار ئاقتى. ئىككى مىڭ ئالتە يۈز نەچچە يىلدىن بېرى كېسىلگەن باشلارنى يىغسا، سۆڭەكلەردىن تاغ پەيدا بولىدۇ، تۆكۈلگەن قانلارنى توپلىسا، دەريا ھاسىل بولىدۇ، لېكىن شۇنچە قىرغىن — بالايىئاپەتمۇ بىزنىڭ داستان - شېئىرلىرىمىزنىڭ يىلتىزىنى قۇرۇتۇۋېتەلمىدى. ئەدەبىيات نەچچە مىڭ يىللىق مەزمۇت چىناردەك كۆكلەۋەردى، ئۇنىڭغا نوتىلار قوشۇلۇۋەردى. ھازىر بىز قىرغىن ۋە مالامەتتىن قۇتۇلدۇق، ئەدەبىيات ھاياتى يول تاپتى. ئەدەبىياتىمىزنى قان ۋە كۆز يېشى بىلەن قولدىن قولغا ئۆتكۈزۈپ، بىزنىڭ دەۋرىمىزگە يەتكۈزۈپ كەلگەن مۇنۇ كۆرۈمسىز ئادەملەر بىزنىڭ قەلبىمىزدىن مۇناسىپ ئورۇن ئالىدىغان چاغ كەلدى. ئۇلارنىڭ ئىخلاسى ۋە ئەمگىكى بولمىغان بولسا، بىز بۇنچىلىك باي بولمىغان بولاتتۇق. ئۇلارنىڭ كۆز يېشى ۋە نالىسى بولمىغان بولسا، بىز بۈگۈن كۆكرىكىمىزنى كېرىپ چوڭ سۆزلىمىگەن بولاتتۇق. بىز ئۆزىمىزنى بۇ ئۇلۇغ مەدەنىيەتنىڭ ھەقلىق ۋارىسى ھېسابلىغۇچىلار، كۆرۈمسىز موللىلارغا، بىچارە مەدداھ، چاپاكەش داستانچىلارغا، پىخسىق كىتابپۇرۇش، ئىخلاسمەن خەتتاتلارغا، ھەۋەسكار ئەمگەكچىلەرگە رەھمەت ئېيتساق بولىدۇ. ئۇلارنىڭ ئاھى ۋە كۆز يېشىغا ئايلانغان ئوتلۇق مىسرالار بىلەن ئۇلمەس داستانلارنى ۋەتىنىمىزنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىگە ئەكىرىدىغان، دۇنيا سەھنىسىدە ئورۇنغا ئىگە قىلىدىغان دەۋر كەلدى. مانا بۇ ئۇلۇغ ئىشنىڭ بىر جەڭچىسى بولۇش — چوڭ بەخت. مەن ئەمدى مۇشۇ ئۇلۇغ ئىشقا ۋۇجۇدۇم بىلەن بېرىلىمەن. شۇ چاغدىلا ھايات ماڭا كۆڭۈللۈك ۋە مەنىلىك تۇيۇلىدىغان بولىدۇ... دۇنيادا ئايالسىز، مۇھەببەتسىز بەختلىك بولالىغانلار بار، شۇلارنىڭ ئىزىدىن ماڭىشىم كېرەك...

يۇقىرىقىلار بىر خىيال ، كۆڭۈلگە ئارام ۋە تەسەللى بېرىدىغان چىرايلىق سۆزلەر ، سۆزنى ، خىيالنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن ئىرادە ۋە غەيرەت كېرەك . بۇلار مەندە بارمۇ ؟ بۇنىڭغا كېلەچەك جاۋاب بەرسۇن...

كەچقۇرۇن بىزنى تاشپولات يوقلاپ كەلدى . ئۇ مېنىڭدىن ئىككى ياش كىچىك ، بىز ئوخشاشلا غۇلجا يېزىلىرىدا ئۆسكەن «تارانچى» باللىرى ئىدۇق . مانا بەش يىلدىن كېيىن مەن ئۇنىڭدا ئاجايىپ ئۆزگىرىشلەر بولغانلىقىنى بايقىدىم . ئۇنىڭ بۇرۇنقى گۆ-دەكلىكتىن دېرەك بېرىپ تۇرىدىغان لەۋلىرى ئەتراپىدىكى سېرىق تۈكلەر ئورنىغا هازىر يىرىك ، تۇم قارا ساقال ـ بۇرۇت چىققان ، زىلۋا سۆڭىكى توغرىسىغا يوغىنىغان ، ئاۋازىمۇ ، مىجەزىمۇ ئۆز-گەرگەن ؛ ئۇ هازىر بۇرۇنقىدەك كەم سۆز ، قىزىرىپلا تۇرىدىغان يىگىت ئەمەس ، خۇش چاقچاق ، مۇلاهىزىچى ئوقۇتقۇچى ئىدى . ئۇ بىزنى قاتتىق تۇتتى . شۇ كۈنى كەچقۇرۇنلا ئەكېتىمەن دەپ تۇرۇ-ۋالدى ، ئاخىر دۆەن جياۋشۇ بىر دوستىنىڭكىگە ، مەن تاشپولاتنىڭ-كىگە بارىدىغان بولدۇق .

ئۇ مەكتەپ ئىچىگە سېلىنىغان ئائىلىلىكلەر قورۇسىدا تۇرىدى-كەن ، ئىشىكىنىڭ ئالدىنى قاشالاپ ئايرىم هويلا قىلىۋاپتۇ . كى-چىك چاخسىدىن كىرگەندىلا ، چاقىان هويلىدىن غۇلجا يېزىلىرى-نىڭ پۇرىقى كېلەتتى . پارچە خىشلاردىن ياسالغان يولنىڭ ئىككى قاسنىقى رەڭگارەڭ گۈللەر ، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ قىر بېشىدا قوناق ياكى ئاپتاپپەرەس ئۆسكەن ، ئايرىم كەيزىلەرگە تېرىلغان مىرزى-گۈل ، سىمابگۈل ، خېنىگۈل ، نامازشامگۈللىرى ، باراڭغا ياندىش قىردىكى هەر خىل رەڭدىكى ئورۇسگۈللىرى بىلەن قىزىلبۇغداش-لار گۈپۈلدەپ پۇراق چېچىپ تۇرىدىغان رەيهانگۈللەر (بىدىن كۆك-لىرى) هەتتا قاچىسىدىن يەرگە كۆچۈرۈلگەن تالگۈل ، پىكوس ، قاچا گۈللەر ، جاپاكەش ئىلى ئايالىنىڭ گۈلخۇمار خىسلىتىدىن

دېرەك بېرىپ تۇراتتى . بىز سۇ سېپىلىپ ، پاكىز كۆچار كىگىزى سېلىنغان سۇپىغا ئولتۇرۇشتۇق ، مېنىڭ ئاستىمغا يىپەك كۆرپە سېلىنغانىدى .

— مانا جاپانى تىلەپ تاپىدىغان كېلىنىڭ ،— دېدى تاشپولات ئايالىنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ ،— قارىماسەن ، كېلە - كەلمەيلا ئىككى يۈز چامدام يىراق يەردىن توپا توشۇپ يۈرۈپ مۇشۇ سۇپىنى چىقىرىۋالدى . ماۋۇ بارىڭدىكى بوغما قاپاق ، مانتا كاۋىلىرىنىڭ ساڭگىلىشىپ كەتكەنلىرىنى دېمەمسەن !

— ئاغزى ئېچىلدىغۇ مايانىڭ ئەمدى !— دېدى ياش چوكان قېشىدىكى قېنىق ئوسمىنى باياتىن بىلەكلىرى بىلەن توسۇپ نومۇستىن قىزىرىپ تۇرغان يېرىدىن يەرگە قاراپ پىچىرلاپ . مەن ئۇنىڭغا قارىدىم : چېكىم گۈللۈك چىتتىن تىكىلگەن ، ئۇزۇن يەڭلىك كۆڭلەك ، كۆڭلەك ئېتىكىدىن غىل - پال كۆرۈنۈپ تۇرغان كۆچۈك چىشى جىيەكلىك قىزىل ئىچ كۆڭلەك ، ئۇزۇن پايپاق ، پاكار پاشنىلىق توپلەي كىيگەن . يېلىم چېپىلىپ ، ئوتتۇرىسىدىن ئىككىگە ئايرىلغان يالتىراق چاچلىرىنى باستۇرۇپ ، ئارقىسىنى سەل كۆتۈرۈپ هال رەڭ يىپەك ياغلىق تاڭغان بۇ يېزا قىزى ، ماڭا ئۇزۇندىن بېرى كۆرمىگەن يېزامنى ئەسلەتتى . ئۇنىڭ قولىدىكى قېنىق ئىچكەن خېنىسى ، بىلىكىدىكى ئاق تۈچ بىلەزۈك ، بويىندىكى بىرقۇر ئاق ئۈنچە - مارجان بىلەن ئۇنىڭدىن تۆۋەنرەك چۈشۈپ تۇرغان قىزغۇچ سېرىق كەھرىۋا... ئۇنىڭ زىننەت بۇيۇملىرى ئىدى . ئاشۇ ئاددىي بۇيۇملار ئۇنىڭ سۇس سەپكۈنلۈك ، لېكىن ئانار ئۇرۇقىدەك سۈزۈك يۈزى ، قاڭشارلىق ، لېكىن سەل ئۇچلۇق بۇرنى ، نومۇسچان قوي كۆزلىرىگە ۋە قىزىل مارجان پاتۇرۇپ قويغاندەك كۆرۈنىدىغان لەۋلىرىگە بىر خىل تەبىئىي گۈزەللىك قوشقانىدى . مەن قىزدىن گەپ سورىدىم :

— ئىسمىڭىز چىمەنگۈلغۇ - هە ؟

— ھەئە !

— قەشقەرگە كۆندىڭىزمۇ ؟

— كۆندۇق ، قارا قازان مەشەدە بولغاندىكىن... — ئۇ تۆۋەن لېۋىنى چىشلىدى . ئۇنىڭغا تېگىل بولغان قالغان گەپلەرنى بىزنىڭ تاشپولات تارتىۋالدى :

— خۇدانىڭ مۆمىنى دېگىنە ، ئاداش ،— دېدى تاشپولات ئالدىمدا ھازىرلار ئۇچىدىغان قارچىغىدەك زوڭزىيىپ ئولتۇرۇۋېلىپ ،— پېشىمدە بەش ۋاخ ناماز ئوقۇ دېسەمۇ ياق دېمەيدۇ جۇما ، زېرىكمىدىغانغا نەدە ۋاقتى دەيسەن ، كۆرمىدىڭمۇ ئاۋۇ قازان بېشى ، مۇنۇ سۇپىلىرىنىڭ قىرلىرىنى ، ئورغاق بىسىدەك تۇرمىسا ھېساب ئەمەس . قويۇپ بەرسەم قازاننىڭ ئاستىنىمۇ كۈنگە ئۈچ قېتىم سۈرتكۈسى كېلىدۇ . پۈتۈن ئىككى ئېغىز ئۆي ، مۇنۇ سۇپا ، ئاۋۇ تام تۈۋىلىرىنى ھەر كۈنى سېغىز لاي بىلەن شاتىراقلىتىپ سىيپىغىنى سىيپىغان . سېغىز توپا ئىزدەپ ياۋېشى ، تۈمەن بويلىرىغىمۇ بارىدۇ ، كۈندە بىر سىيپاپ چىقمىسا ، ئۇيقۇسى كەلمىگۈدەك . ئاپىمىزنى دېمەمسەن تېخى ، قاغىلىقنىڭ مەسچىت ھويلىسىدەك چوڭ ھويلىسىدا سۇۋۇمىغان ، ھاكلىمىغان ھېچبىر يېرى قالمىدى : تونۇر بېشى ، كالا ئوقۇرى ، يەڭلىك ئويۇقى ، پېشايۋان سۇپىسى ھەتتا ھەربىر تۈپ ئالمىغا ياسالغان كۆلچەكنىڭ كېسەكتىن قوپۇرۇلغان قىرلىرىنىمۇ مۇشۇنداق سۇۋايدۇ ، سىيپايدۇ ، ھاكلايدۇ . ئۆيۈمدە ھېچ بايلىقىم يوق ، ئاداش ، مۇشۇ ئايالىمنىڭ بەرىكەتلىك ، تىنىمسىز قولى — مېنىڭ بار - يوقى بايلىقىم !...

— ئېغىزىڭىز ئاجراپ چۈشمىسۇن يەنە ! — دەپ كۈلدى چىمەنگۈل تەتۈر قاراپ كۈلۈپ ، — ئۇستەلنى قويىمامدىكىنە !

سىيادان سېلىنغان غۇلجا توقىچى ، ياڭاق ، گۈلە ، پىستە - بادام ، مېغىز - جىگدە — قەشقەر نېمەتلىرى مېنىڭ كۆڭلۈمگە بەك ياقتى . سىنچايدىن كېيىن چىمەنگۈل ئۇستەل يېنىغا كېلىپ

قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ تاشپولاتقا قارىدى .

— گەپ قىل ، ئەلا ! — دېدى تاشپولات ئايالىنىڭ نىيىتىنى چۈشىنىپ ، — نېمە يەيسەن ؟ كېلىنىڭ ساڭا خالىغىنىڭنى قىلىپ بېرىدۇ .

— ئۈگرە ئاش ، — دېدىم دەرھال ئۇلارغا قاراپ ، — بىزنىڭ سەھرانىڭ ھېلىقى ئىنچىكە كېسىلگەن جالادەك ئۈگرىسى بولسىكەن ، پۇرچاق ، كۆكۋاش ، قۇرۇت ، ئاشكۆكى بولارمىدى . قېتىق قوشۇپ ئىچسەك قانداق ياخشى !

ئۇلار قاقاقلاپ كۈلۈشتى . چىمەنگۈل تاشپولاتقا قاراپ :

— ئۇ ، مېھمان تامىقى ئەمەس ، ئۈرۈمچىلەرنىڭ ھاردۇق ئېشىغۇ !— دېدى .

— مېنى ئۈرۈمچى ھېسابلاۋېرىڭ ، ئەگەر قاملاشتۇرالمىسىڭىز مەيلى ، قىينالماڭ !

— ۋىيەي ، بۇ نېمە دېگىنىڭىز !؟

— قولىنىڭ ئۇچىدا ئەتمەدىغان ئۈگرە دېگىنىڭنى ، — دېدى تاشپولات كۈلۈپ تۇرۇپ ، — سەن دېگەن پۇرچاق ، كۆكۋاش ، قۇرۇت دېگەنلىرىڭنى ۋاگونىسى بىلەن قېيىنانام ئەۋەتىپ تۇرىدۇ ، تازا كونىسىدىن بار . ھە ، چىمەن ! قېتىقنى ھازىرلا پەيدا قىلىمەن . قېنى ئەمىسە ، چىمەن ، پېتىر مانتاڭنى ئەتىگە قوي ، غاچچىدە قازان كاۋىپى قىلىپ ، ھېلىقى تىقىپ قويغىنىڭنى !... ھە ، بولدى ، ھا... ھا... ھا... خاپا بولۇۋاتىدۇ ، قارىغىنا ئەلا ، بۇنىڭ سىركىسى سۇ كۆتۈرمەيدۇ ، بۇيرۇتمىسىڭىز ئۆزۈم بىلىپ قىلالمايتتىممۇ دەپ دومسىيىۋاتىدۇ ، بوپتۇ ، ئىشقىلىپ ، بىزنى رازى قىلساڭلا بولىدىغۇ !...

بىز ھەممىمىز كۈلۈشتۇق .

شۇنداق قىلىپ ، تاشپولات مېنىڭ بىلەن بىللە مېھمان بولدى . چىمەنگۈل مەززىلىك قازان كاۋىپىنى ، بولۇڭغا تىقىپ ساق-

لاپ قويغان بىر بوتۇلكا ئىلى ئاق ھارىقىنى ، ئىسسىق ـ ئىسسىق چېپىنى ، بىز ئۇبدان قىزىغاندىن كېيىن تەييار بولغان ئۈگرە ئېشىنىمۇ پەتنۇس بىلەن داستىخانغا ئۆزى ئەكېلىپ توردى . بىز ئاغزى ـ ئاغزىمىزغا تەگمەي سۆزلەشتۇق ، كۈلۈشتۇق ، دۇتار چېلىپ ، ناخشا ئېيتتۇق...

مەن ئۇلارنىڭكىدە قونۇپ قالدىم . ئۇلارنىڭ ئۆي سەرەمجانلىرىمۇ غۇلجا دېھقانلىرىنىڭكىگە ئوخشايتتى : ئىككى پارچە غۇلجا تېكىمىتى پاكار سۇپىغا لىققىدە كەلگەن ، تۆرىدە بىر ئۇستەل ، ئىككى چېتىدە پەتنۇس قېقىلغان بىر جۈپ غۇلجا ساندۇقى ، ساندۇق ئۈستىدە ئىككى ياققا جۈپتى بىلەن تىزىلغان ئورۇن ـ كۆرپە ، تور تۇتۇلغان ، كەشتىلەنگەن ماموق ياستۇقلارمۇ جۈپى بىلەن ئىدى . مەن تور جىيەكلىك ، قىزىلگۈل پورىكى ۋە بىر جۈپ كېپىنەك كەشتىسى بار كىيىم ياپقۇچقا قارىدىم . تاشپولات كۈلۈپ تۇرۇپ :

— چىمەننىڭ قول ئىشى ، — دېدى كىيىم ياپقۇچنى شەرەت قىلىپ ، — ھازىر دوپپا تىكىشنىمۇ ئۆگىنىۋالدى .

— نېمىشقا زەدىۋال تارتىۋالدىڭلار ؟ — دېدىم دالاندىكى قارا جىيەكلىك ، يوغان گۈللۈك ، تېگى قىزىل باسمىدىن قىلىنغان زەدىۋالنى شەرەت قىلىپ .

— دورىمىچۇق ! — دېدى تاشپولات قەشقەرچە سۆزلەپ ، — كۆرمەمدىغان تامنى ئالىپاساق قىلىپ...

— زەدىۋلى يوق ئىكەن دەۋرگەندىكىن ، — دېدى چىمەنگۈل ماموق ياستۇقلارنى كىگىز ئۈستىگە تاشلاۋېتىپ ،— قولۇم ـ قوشنىلارنىڭ كۆڭلىنى دەپ تارتىپ قويدۇق . ھى... ھى... ھى...

— سەن ، تاشپولات ، خۇپسەنلىك قىلىپ قەشقەرچە سۆزلەۋاتامسەن ياكى ؟...

— نەدىكىنى ، — دېدى چىمەنگۈل گېپىنى بۆلۈپ ، — سېپى ئۆزىدىن قەشقەرلىك بولدى !...

— بولمامدىكى ، — دېدى تاشپولات تېخمۇ قەشقەر تەلەپپۇزىدا سۆزلەپ ، — خۇپسەنلىك دەۋاتامدا ، كۈنگە تۆت سائەت ۋالاقلايمىز ، ئۇنى ئاز دەپ دەرستىن كېيىن مەجلىس ، ئوقۇغۇچىلار پائالىيىتى ، ھەممىسىلا قەشقەرچە سۆزلەۋەرگەندىكىن سىڭىدىغان گەپكەن . مۇشۇكنى قويلارنىڭ ئارىسىدا باقسا ، مىياۋلاشنى ئۇنتۇپ ، مەرەيدىغان بولۇپ قالامدىكىن دەيمەن . تىل دېگەن شۇنداق نېمىكەن...

بىز كۈلۈشتۇق ، كېچىچە سۆزلىشىپ مۇڭداشتۇق ، ئەتىسى ئۇلار بىلەن خوشلىشىۋېتىپ :

— ئۆمۈر بويى بەختلىك بولۇڭلار ! تاشپولات ، سەن تەلەيلىك ئىكەنسەن ، — دېدىم .

بۇ مېنىڭ راست سۆزۈم ئىدى . ئۇلار قىرىق نەچچە يۈەن پۇل بىلەن خاپىلىقسىز ، كۆڭۈللۈك ، مۇھەببەت بىلەن ياشايدىكەن . ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدىكى لەززەت بىرلا مەنىلىك ئىشتا ئىكەن : ھەر ئىككىلىسى بىر - بىرىنىڭ كۆڭلىنى ئىزدەيدىكەن ، كۆڭۈل ئىزدەش ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىدىكى بەختنىڭ مەنبەسى ئىكەن .

قەشقەردە ئون ئۈچ كۈن تۇردۇق . تاشپولاتنىڭ ئۆيىگە بارمىغان بىرمۇ كۈنۈم يوق . ھەر قېتىم بارسام چىمەنگۈل خۇددى مېنى تۇنجى قېتىم كۆرگەندەك خۇشال بولۇپ ، قىزغىن كۈتىدۇ . مانا بۇ ئەلۋەتتە ، ئۇنىڭ تاشپولاتقا بولغان ساپ مۇھەببىتىنىڭ بەلگىسى .

مەن ئويلايمەن ، ئۇلار ئۆمۈر بويى بەختلىك بولالايدۇ . سەۋەبى ، ئۇلارنىڭ مۇھەببىتى ساپ . ساپلىق — مەڭگۈلۈك بەختنىڭ چىرىمەس يىلتىزى . مەن ئاشۇنداق ساپلىققا تەشنا...

3

ماشىنا بىلەنمۇ، ئېشەك قېتىلغان كىچىك ھارۋا بىلەنمۇ، ئۆكۈز قېتىلغان يار - يار ھارۋا بىلەنمۇ، ھەتتا ئېشەك چومى ئۈستىدە ئىككى پۇتىنى بىر ياققا قىلىپ مۆگدەپ ئولتۇرۇپمۇ، پىيادە تىزغىچە توپا كېچىپمۇ يول ماڭدۇق. ئۆيلىرى شالاڭ، ئەمما كۆمىلاچ تاملىق ھويلىلىرىنىڭ ئەتراپى بۆك باغلىق يېزىلار، ھەشتەرخان، جىگدە دەرەخلىرى بىلەن كوچىلىرى يېڭىچە تۈسكە كىرىۋاتقان ناھىيە بازارلىرى، تار، ئەگرى - بۈگرى ئارقا كوچىلار، كوچا پەنجىرىلىرى كىچىك، ئىشىكلىرى ھىم، ھويلىسى ئۈزۈم تاللىرى بىلەن قاراڭغۇلاشقان ھويلىلارنىڭمۇ تالايلىرىغا بىزنىڭ قەدەم ئىزىمىز چۈشتى. ھەربىر كىتابنىڭ مۇقاۋىسىنى يېڭى بىلەن سۈرتۈپ، تەزىم قىلىپ تۇرۇپ، سىزنى شۇلۇۋۇپلىشقا تەييار تۇرىدىغان كىتابپۇرۇشلارنىڭ ئىللىق چىرايى؛ بىر دۇتار ياكى بىر داپ بىلەن پۈتۈن - پۈتۈن داستانلارنى يادقا ئېيتالايدىغان داستانچىلارنىڭ تۈگىمەس تەرى؛ مەدداھلارنىڭ تىنىمسىز ئاۋازىدىن چىقىدىغان نالە؛ ئاق كۆڭۈل، لېكىن يالاڭغىداق، كۆرۈمسىز ئىلىم ئەھلىنىڭ ئىلتىپات - مېھماندوستلۇقى... بىزگە تونۇش بولۇپ قالدى. قەشقەردىن خوتەنگىچە ئىككى ئايغا يېقىن سەپەر قىلىش، بىزنى نۇرغۇن بىلىم، كىتاب، ھېسسىيات، ئىلھام بىلەن تەمىنلىدى.

8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا خوتەنگە كېلىپ، ۋالىي مەھكىمە ئالدىدىكى مېھمانخانىغا ئورۇنلاشتۇق. مەن شۇ كۈنىلا دۆەن جىياۋشۇدىن ئەپۇ سوراپ ھاشىرنى تېپىش ئۈچۈن كوچىغا چىقتىم. مەن ئۇنىڭ ياتىقىغا كەچقۇرۇن كىردىم. ئۇ ئىلمىي مۇدىر ئىشخانىسىدا ياتىدىكەن. ياغاچ كارىۋات ئۈستىدىكى ئىران نۇسخىلىق گىلەمدە تۇر-

مەكلەنگەن ئورۇن ـ كۆرپە، گېزىت ـ كىتابلار چېچىلىپ ياتاتتى. دۇخاۋا قاپلىق ئىككى كىشىلىك كونا ساپادا ياقىسى يىرتىلغان كۆك چاپان، ئارقىسى مايلاشقان كۆك شەپكە، دېرىزە يېنىدىكى كەڭ ئۈستەل ئۈستىدە تېلېفون، كۈلدان، سىياھدان، ئىككى پىيالە، بىر چايدان، تىكلىمە كالېندار تۇراتتى. تامغا جۇڭگو، دۇنيا خەرىتىلىرى ئېسىلغان، قارامتۇل ئىشكاپنىڭ ئۈستىدە دەستە ـ دەستە گېزىت ـ ژۇرنال، ئىشىك تۈۋىدىكى كىتاب جاۋىنىدە رەتسىز تىزىلغان كىتابلار تۇراتتى. مەن ئۇنىڭ دۈگىلەك، تېگى يۇمشاق ئورۇندۇقىغا كېلىپ ئولتۇردۇم. ياش ئايال كىرىپ ماڭا ئېگىلىپ تەزىم قىلدى ـ دە، كۆزىنى يەردىن ئالماي تۇرۇپ:

— ئازراق كۈتسىلە، مۇدىر ئەپەندى پوڭزەك ئويناۋاتىدۇ. ۋالىبول مۇسابىقىسى بوپتىمىش. مۇدىر ئۆزى چۈشمىسە، بىزنىڭكىلەر ئۇتتۇرۇپ قويغۇدەك، — دېدى.

— سىلى نېمە خىزمەت ئىشلەيلا؟

— ئىتتىپاق شۇجىسى، قوشۇمچە سىياسىي گۇرۇپپىنىڭ خىزمىتىنى ئىشلەيمەن.

— قۇرماشمۇ مۇشۇ مەكتەپتىمۇ؟

— ياق، ئۇنداق كىشى يوق.

— ھاشىرلار بىلەن بىللە كەلگەن، بۇرۇن مۇشۇ مەكتەپتە ئىدى، بۇلتۇر توي بولدىغۇ؟

— ھە، — دېدى ئايال سارغۇچ چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلۈپ، — ئېسىم قۇرۇسۇن، بايىمەخاننىڭ يولدىشى قۇرۋان مۇئەللىمنى دەملا؟ ئۇ كىشى بايىمەخان تۇرۇۋاتقان گۇڭشېدىكى ئوتتۇرا مەكتەپكە ئىلمىي مۇدىر بولۇپ كەتتى.

— نامەتنىڭ ئۆيى يېقىنمۇ؟

— نامەت ساختىنى دەملا! — دېدى ئايال ماڭا قاراپ قويۇپ. مەن جاۋاب بەرمىدىم، ئايال مەيدىسىنى تۇتۇپ قاقاقلاپ

كۆلدى، — ھەممە ئادەم شۇنداق دەيدۇ، «ساختا» دېمىسە، ئۇنى ھېچكىم تونۇمايدۇ. ئۆيى يېقىن، ئۇۋەدىكى جىگدىلىك كوچىدا، شۇ تار كوچىدىكى تېمى ئەڭ ئېگىز، دەرۋازىسى چوڭ، ئىتى جىق ھويلا شۇ.

مەن ئايالىنىڭ ئوبرازلىق گېپىگە كۈلدۈم:

— قورۇسى شۇنچە كاتتىمۇ؟

— خوتەن-بويىچە ئۇنىڭ ئالدىغا ئۆتىدىغان باي يوق. خوتۇنى كۈنىگە يۈز كوي تاپىدىكەن دېيىشىدۇ. ئۈرۈمچىدىن كەلگىلى ئۈچ كۈن بولدى. ھاشىركام ئۇنى خىزمەتتىن قوغلاش كېرەك دەپ سۆزلىدى. رۇخسەتمۇ سورىماي ئۈرۈمچىگە كېتىپتۇ ئەمەسما؟ ئۆزىنىڭمۇ مەكتەپتە خوجىلىق خىزمىتىنى ئىشلىگۈسى يوق. تۆت ئۆگەي بالىسى بار، بىرىمۇ ئوقۇمايدۇ. ئىككىسى ئۆيدە گىلەم توقۇيدۇ، بىرى ئۈچ بۆرجەك بازاردا ئۆپكە-ھېسىپ ساتىدۇ، يەنە بىر قىزى ئانىسى بىلەن دوپپىچىلىق قىلاتتى، مۇشۇ يېقىندا چايخانا ئېچىۋاپتۇ. نامەت ساختا مەكتەپكە تۆت سائەت ئىشلىسە، ئۆيىگە ئون ئىككى سائەت ئىشلەيدۇ. مائاش دېگەن ئۇنىڭ ئۈچۈن تويىنىڭ چاچقۇسىدەك بىر نېمە. توۋا، غۇلجىلىقتىن ساختا چىقسا ئۇنداق-مۇندىقى چىقمايدىكەن، نامەت ساختا شەيتانغا نوختا سالىدۇ، دېسىلە...

ئايال ماڭا چاي قۇيۇپ بېرىپ، ھاشىرنى چاقىرىشقا چىقىپ كەتتى.

— بارمۇ سەن، نەلەردە يۈردۈڭ، ئاۋاق! — دەپ ۋارقىرىغىنىچە ھاشىر كىرىپ كەلدى.

ئۇ يوغان، يىرىك قوللىرى بىلەن ئىككى مۈرەمدىن تۇتۇپ سىلكىدى. ئۇنىڭ تەرلىگەن، قارىدىغان يۈزىدە تەبىئىي خۇشاللىق چاقناپ تۇراتتى. مەن دوستۇمنىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ:

— ھازىرمۇ ئۇسەيچىمۇ؟ — دەپ چاقچاق قىلدىم.

— تورنىڭ تۈۋىگە تىك چۈشۈرىمەن دېگىنە ! — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ ، يالغان ماختىنىپ ، — ئابدۇللا قارىۋاي قولۇمغا سۇ قويۇپ بېرەلمەيدۇ !

— ئاتە ، پورۇڭنى !

بىز بىرپەس چاقچاقلاشتۇق . چاقچاق تۈگىگەندىن كېيىن ھاشىر مىس ئاپتوۋا بىلەن يۈز - كۆزىنى يۇدى - دە ، ئىشكاپنىڭ ئەينىكىگە قاراپ قويۇپ ، ئۇستىرىسىنى كاپلىدى ۋە ئېڭىكىنى سىلاپ قويۇپ :

— ئېستېتىك تەربىيىدە يوق ئىكەنسەن ، دەپ جونۇغىلى تۇردىسەن ، ھەقىچان ، بىلىمەن سەن ئاۋاقنى . توختا ، سېنىڭ ئالدىڭغا شىخىمنى تۇزەشتۇرۇپرەك داستىخان سالمىسام . كۆردۇڭمۇ ، ماۋۇ ئېگەكتىكى ئاقىلارنى ، ئوقۇغىنا ، ھېلىقى نەۋائىنىڭ شېئىرى نېمىدا ؟

مەن شېئىر ئوقۇدۇم :

ساقال ئاقى ئۆلۈمگە ئىشاۋېدۇر ،
ھاياتلىق سەبزىسى ئارا قىراۋدۇر .

— ھا... ھا... ھا... ھايات چىمەنلىكىگە چۈشكەن قىرو دېگىنە ، مەزگىلسىز ، تېخى يىگىتلىكنى تۈگەتمەي تۇرۇپلا - ھە ، ئوتتۇز ياشقا ئەمدى كىرەيۇ ، تېخى قىرو چۈشسۇن ، ياق ، ياق ، قار چۈشسىمۇ مەن ئۇنى ئۆلۈمنىڭ ئىشارىسى دېمەيمەن !

ئۇ ئۇستىرىسىنى ئوڭ ياڭىقىغا توغرىلىدى . مەن ئورنۇمدىن تۇرۇپ ئۇنىڭ ئەينەكتىكى ئەكسىگە قارىدىم . ئۇنىڭ پېشانىسى تېخىمۇ تارتىلىپ ، ئىككى چېكىسى تاقىرلىشىپ ، دولقۇنلۇق چاچلىرى ئىچىگە قاراپ كېتىۋېرگەن ، قويۇق قوشۇما قاشلىرى ئارىسىدا بىر قىر ، ئىككى روشەن سىزىق پەيدا بولغان ، كۆز قۇيرۇقلىرىدا-

كى قورۇقلار كۆپەيگەن، ئىككى قوۋۇزىدىكى سىزىق ئەمدى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشقان. ئۇنىڭ چىرايىغا بىرلا قارىغان ئادەم، ئۇنى ئوتتۇز بەش، يا قىرىق ياشلاردا دېيىشى مۇمكىن، يالغۇز دۇگىلەك، خىيالچان يوغان قوي كۆزلىرىلا خۇددى ئۇيقۇسى قانغان بالىنىڭ كۆزلىرىدەك نۇرلۇق ۋە چىرايلىق ئىدى.

— نېمانچە قارايسەن؟ ئەمدى قىزلار ساڭا قارىمايدۇ، بەش بالىلىق تۇل خوتۇنلارغا ئىچ پەش تارتساڭ بولىدۇ، دېمەكچىمۇسەن؟

— بۇ توغرۇلۇق ئويلاشتىن قالدىم، — دېدىم، ئۇنىڭ مۇرىسىگە ئاستا قولۇمنى قويۇپ، — قىزىقمايمەن، ئويلاشنىمۇ، سۆزلەشنىمۇ خالىمايمەن!

— يامان بوپتۇ، — دېدى ئۇ ماڭا قاراپ قويۇپ، — مەن تېخى ئەمدى ئەقلىمگە كېلىپ ئىش باشلاي دېگەنىدىم، كىم بىلەن مۇڭدىشارمەن ئەمدى؟ مانا بۇ ھېسسىيات قېرىلىقى — ئۆلۈمنىڭ ئىشارىسى. ئەمما، ئەلا، بىزنى داغدا قويۇپ، بوراندا يېرىلغان شاختەك، مېۋىلىرىڭنىمۇ ئۈزۈۋېلىپ بىللە تۆگەشتۇرۇۋەتمىگىنجۇمۇ، ھېچبولمىسا شاختا تۇرۇپ قاق بولىدىغان ئۆرۈكچىلىك بولسىمۇ، ئاغزىمىزدا تەم قالدۇرۇپ كەت!

تاماقتىن كېيىن كوچا سەيلىسى قىلدۇق، ئاندىن كېيىن ئاز ـ تولىدىن ئىچىشىپ، قويۇق جىگدە، نەشپۈت دەرەخلىرى ئارىسىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇق. ھاشىر جىق ئىچكەنلىكى ئۈچۈن كۆپ ۋە تەسىرلىك سۆزلىدى. ئالدىمىزدا بوتۇلكا ۋە پەمىدۇر، ئۇ يەنە قانچىلىك ئىچەركىن، قانچىلىك سۆزلەركىن؟...

قارا كۆك ئاسماندىكى تولۇن ئاي يوپۇرماقلار ئارىسىدىن تەڭگىدەك، بەزىدە ئالىقاندەك شولا چېچىپ، يوپقا بۇلۇتلار ئارىسىدىن يول ئېلىپ ئاستا سەيلە قىلماقتا. سانسىزلىغان يۇلتۇزلار سۈكۈت

ئىچىدە تەبەسسۇم قىلىۋاتقاندەك، جىمجىت جىمىرلىشىدۇ. سالقىن
شامالدىن شادلىنىپ پىچىرلاشقان يوپۇرماقلار، ئاينىڭ ئەلۋەك
نۇرىنى ئارىلىرىدىن سىرغىتىپ ئۆتكۈزۈپ، سۆھبەتخۇمار دوس-
تۇمنىڭ بىردە كۆزىگە، بىردە مەڭزىگە چۈشۈرۈپ تۇرماقتا. ھا-
شىر ئۆز ئادىتى بويىچە ھايات، ئىنسان ۋە ئىنسانىي بۇرچ توغرى-
سىدا قىزغىن سۆزلىمەكتە. ئۇنىڭ تەمكىن، كىرسىز ئاۋازى
خۇددى سالقىن شامال، ئىلمان سۇدەك ئادەمگە خۇشياقىدۇ...

— شۇنداق قىلىپ، شۇ ئەمگىكىم ھېسابىغا مۇدىر بولۇپ
قالدىم، — دېدى ئۇ بەش يىلدىن بېرى بېشىدىن ئۆتكەنلىرىنى
سۆزلەپ كېلىپ، — بەش يىل قانداق ئۆتتى، مەن راستىنىلا
تۇيماي قالدىم. كۈنىگە تۆت - بەش سائەت دەرس، ئۇنىڭ سىرتىدا
ئۆگىنىش، مەجلىس، سۆھبەت... بىر سىنىپتىكى قىرىق - ئەل-
لىك بالا سېنى نېمە كويلارغا سالمايدۇ. ئەلۋەتتە، قاچىدىغانلارمۇ،
دەرستىن چىقىپلا ئۇقەت قىلىدىغانلارمۇ بولىدۇ. بىلىمنى ئۆزىنىڭ
ئۆمۈرلۈك ئىشى بىلىدىغانلار، مەسىلەن، دۆلەت، خەلققە پايدىسى
جىقراق تېگىدىغان ئادەم بولۇش ئۈچۈن، ئۆمۈر بويى بىلىم ئالسا-
مۇ ئازلىق قىلىدىغانلىقىنى بىلىدىغانلارمۇ بار. ئۇلار نەلەردىن
تاپىدىكىنتاڭ، فىزىكا، ئالگېبرا، خىمىيە، ئاسترونومىيىدىن قە-
يىن مەسىلىلەرنى تېپىپ كېلىپ مېنىڭدىن سورايدۇ. ئۇلارچە
سىنىپ تەربىيىچى دېگەن بىر قامۇس، نېمىنى ئاختۇرسا جاۋاب
چىقىۋېرىدۇ. قانداق قىلىسەن، شېخىغا قېقىشقا، مەيدىسىدىن
ئىتتىرىشكە بولامتىمۇ؟ تىرىشىپ - تىرمىشىپ جاۋاب بېرىمەن،
ئۇلارنىڭ ئالدىدا چاندۇرۇپ قويماسلىق ئۈچۈن، بەزى كۈنلىرى
كېچىلىرى كىتاب ئوقۇيمەن، ئىزدىنىمەن. ئۇلارنىڭ ئىزدىنىشلە-
رىنى قەدىرلەش مېنىڭ بۇرچۇمغۇ، ئانا ئۆز بالىسىنىڭ تەمتىلەپ،
تام ياقىلاپ ماڭغىنىنى كۆرسە خۇشال بولغىنىدەك، مەنمۇ بالىلار-
نىڭ قىيىن سوئاللىرىنى ئاڭلىسام، شۇنچە خۇشال بولىمەن.

10 ـ سىنىپنىڭ بىر ئوقۇغۇچىسى بىر كۈنى «ئا پىلۇس ب»نىڭ كۋادراتى — «ئا كۋادرات پىلۇس ئىككىلەنگەن ئاب، پىلۇس ب كۋادرات» ئىكەنلىكىنى، ئالىي ماتېماتىكىنىڭ بەزى قائىدىلىرى ئارقىلىق خاتاغا چىقىرىپ ئىسپاتلاپ كەپتۇ دېگىنە! ھەي، بۇ بىر ئۆكۈزگە چولۇك ئىشلىتىش ئورنىغا، يوگەن سېلىپ، ئېغىزدۇ-رۇق چىشلەتكەنگە ئوخشاشلا كۈلكىلىك ئىش، لېكىن ئۇنىڭدىن كۈلۈش ئورنىغا ئۇنى رىغبەتلەندۈرسەن، خاتاسىنى ئېيتساڭ قايىل بولمايدۇ تېخى، قانداق قىلىسەن؟ ماتېماتىكا فورمۇلىلىرىنى خاتا قوللانغىنىنى بىرمۇبىر ئىسپاتلاپ، ئۇنى قايىل قىلىسەن، ياشلىق ئادەمنى نېمە قىلغۇزمايدۇ، بالىلارنىڭ بىرلىرى تېخى مېندېلېيېۋ ئاق قويغان كاتەكچىدىكى ئېلېمېنتلارنى تاپماقچى، بىرلىرى تېخى لوگارىفما جەدۋىلىگە تۈزىتىش كىرگۈزمەكچى، يەنە بىرلىرى تېخى نۇر سېكۇنتىغا ئۈچ يۈز مىڭ كىلومېتىردىن يول بېسىپ، سەككىز مىنۇتتا يەرگە يېتىپ كېلىدىكەن، تېز سۈركىلىشتىن ئوت پەيدا بولىدۇ، ئۇنداق بولسا نۇر بىلەن ھاۋا ئارىسىدىكى سۈركىلىشتىن نېمىشقا ئوت چىقمايدۇ؟ دەپ سورايدۇ. بىر كۈنى بىر ئوقۇغۇچى مېنىڭدىن ئىمتىھان ئالدى دېگىنە. ئۇ مېنىڭدىن:

— مۇئەللىم، چاڭجياڭ دەرياسى قانچە كىلومېتىر؟ — دەپ سورىدى.

— ئالتە مىڭ ئۈچ يۈز كىلومېتىرمىكىن؟ — دېدىم.

— قانچىلىك يەرنى سۇغىرىدۇ، مۇئەللىم؟

— تۆت يۈز مىليون مو يەرنى سۇغىرامدىكىن؟

— ئۇنداق بولسا، تارىم قانچىلىك يەرنى سۇغىرىشى لازىم. ھېسابلاپ كۆردىلىمۇ؟

— ياق.

— ھا... ھا... ھا... مۇئەللىم تۇرۇپ تېخى!...

نېمە دەيسەن، ئۆگىتىپ ـ تاتىرامسەن؟ ياق، پەقەتلا قوشۇلۇپ

قاقاقلاپ كۈلدۈم ، خالاس . ئىلمىپەرەسلەر بىلەن ئۆتكەن ۋاقىت كۆڭۈللۈك ، لېكىن ھېلىقى ئىلمىدىن قاچىدىغانلار پۈتۈن كۆڭۈلـ ـسىزلىكنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ . شۇلارنىڭ دەستىدىن ئۈيقۇڭ قاچىدۇ ، ئىشتىھايىڭ تۇتۇلىدۇ ، كەيپىڭ ئۇچىدۇ ، ھە ، ئىچىپ بولغان بولساڭ ، پىيالىنى بەرمەمسەن !

ئۇ ئۆزىگە هاراق قۇيدى . پىيالىنى بوشاتتى ـ دە ، پەمىدۇر- دىن بىر چىشلەم يەۋېلىپ ، سۆزىنى داۋاملاشتۇردى :

— ناۋادا ، پۈتۈن ئۇيغۇر ياشلىرى نامەتتەك پۇلغا دۈم چۈشـ ـسە ، ئۇ چاغدا قانداق بولىدۇ ، بىلەمسەن ! ؟ ئۇ چاغدا بىزنىڭ مىللىتىمىز ۋاشاڭ قىلىنغان قوغۇنلۇقتا ئوخشاپ قالىدۇ ، ئۇ يەرگە قاغىمۇ كېلىپ قونمايدىغان بولىدۇ ، يىلتىزىمىز شۇ چاغدا قۇرۇيـ ـدۇ . مانا بۇنى ئويلىساڭ ، ئۆمۈرنىڭ قەدرىگە يېتىسەن ، بىر بالىغا بولسىمۇ كۆپرەك بىرنېمە بىلدۈرگۈڭ كېلىدۇ . دۇنيادا باشقىلارنى رازى قىلىش ، خۇشال قىلىشتىنمۇ راھەت ئىش بولامدۇ ؟ كۈنلەر- نىڭ بىرىدە ، سېنىڭ قولۇڭدا ئوقۇغان ئوقۇغۇچىلاردىن بىرەرى داڭلىق ئادەم بولۇپ قالسا ، قېرىغىنىڭدا ئۇ سېنى يوقلاپ كېلىپ ئوڭ قولىنى كۆكرىكىگە قويۇپ سالام بەرسە ، بېشىڭ ئاسمانغا تاقاشامدۇ ، ئاداش ! ئىنسان دېگەن شۇنچىلىك نەرسە ، ئىنسان جىق نەرسىنى بىلسەم دەيدۇيۇ ، ئۆزىنىڭ قەدرىنى بىلىشنى خالىـ ـمايدۇ . بىلەمسەن ، سېنىڭ قەدرىڭنى مەن ، مېنىڭكىنى سەن بىلىـ ـسەن ، لېنىن ئۆزىنى بىر قېتىممۇ دۇنيا پرولېتارلىرىنىڭ داھىيـ ـسىمەن دەپ ئويلىمىغان بولغىيدى ، لېكىن ئۇنىڭ قەدرىنى بىز بىلدۇق...

ھاشىر جەمئىيەتنىڭ ، دۆلەتنىڭ ، مەكتەپنىڭ مۇھىم ئىشلىـ ـرىنى ، يەنە باشقىلارنىڭ ئارزۇ ، مۇھىم ئىشلىرىنى كۆپرەك سۆزـ ـلەيدىغان ، ئۆزىنىڭ شەخسىي ئارزۇسى توغرۇلۇق ئاز سۆزلەيدىغان بولۇپ قاپتۇ .

— سەن، ھاشىر، ئۆزۈڭ توغرۇلۇق، ئارزۇلىرىڭ توغرۇ-
لۇق سۆزلەشنى ھېچ خالىمايدىغان بولۇپ قاپسەنغۇ؟ — دېدىم
ئاخىر، — ئېيتقىنا، قانداقراق بىر ئادەم بولماقچىسەن، زادى؟
ھاشىر كۈلۈپ كەتتى ـ دە، مېنىڭ مۈرەمگە ئالىقانلىرىنى
قويۇپ كۆزلىرىمگە قارىدى.
— سەن، تېخىلا شۇ ئوقۇغۇچى پېتىڭ بىلەن تۇرۇپسەن، —
دېدى ئۇ، — بىر چاغلاردا بىز قانداقراق ئادەم بولۇشنى ئۆزىمىزچە
تاللايتتۇق، يا ئۇنداق، يا مۇنداق ئادەم بولسامكەن دەپ ئارزۇ
قىلاتتۇق. مەسىلەن، مېنى ئالساڭ، ئالىي مەلۇماتلىق بولسام،
دۆلەتنىڭ مۇھىم ئىشلىرىنى ھەل قىلىشقا قاتناشسام، ھەتتا چەت
دۆلەتلەرگىمۇ بېرىپ ـ كېلىپ تۇرسام، ھاياتىمنىڭ ھەربىر مىنۇ-
تىمۇ ئاشۇ مۇھىم ئىشلار بىلەن چەمبەرچاس باغلانغان بولسا،
تۇرمۇشۇم مېنىڭ ئىنتىلىشلىرىم ئۈچۈن توسقۇن ئەمەس، تۈرتكە
بولسا، دەپ ئويلايتتىم ۋە ئارزۇ قىلاتتىم. لېكىن سېنىڭ كىم
ۋە قانداق ئادەم بولۇشۇڭنى غايە ۋە ئىنتىلىشلىرىڭ ئەمەس، بەلكى
جەمئىيەتنىڭ تەلىپى بەلگىلەيدىكەن، ھېلىقى ئارزۇلىرىڭ ئۇ چاغدا
مىڭ بىر كېچىنىڭ چۆچەكلىرىدەك قىزىق ۋە كۈلكىلىك تۇيۇلىدى-
كەن. مەن جەنۇبىي شىنجاڭغا كەلگۈچىمۇ ماشىنىدا مۈگدەپ ئول-
تۇرۇپ، ھېلىقى بىز قىلىدىغان كەلگۈسى توغرىسىدىكى خىياللار-
نى داۋاملاشتۇردۇم — خىيالىمدا مەن خوتەنگە كېلىپ ئىككى -
ئۈچ يىل قاتتىق بېرىلىپ ئىشلىدىم، ئاخشاملىرى ئالىي ماتېماتى-
كىدىن بىلىم ئالدىم، تاپقان پۇلۇمدىن ئېشىنىپ يېتىم باللارنى
ئوقۇتتۇم، شۇ يەردىكى دېھقانلارنىڭ ئىشلىرىغا جان ـ دىل بىلەن
ياردەممۇ قىلدىم، مېنى يامان دەيدىغان ئادەم قالمىدى. بۇ «ياخ-
شىچاق» لىقنى بىرەر تەمە بىلەن ئەمەس، بەلكى دىلىم خالىغانلىقى
ئۈچۈن قوبۇل قىلدىم. شۇنىڭدىن كېيىن مەن تىلغا ئېلىندىم،
پارتىيىگە كىردىم، نەمۇنىچى بولدۇم، ئالىي ئوقۇش يۇرتىغا ئۆزى-

تىلدىم . ئوقۇش پۈتتۈرۈپ ، مەن دۆلەتنىڭ يۇقىرى ئورگانلىرىدا تېخىمۇ زور نەتىجە كۆرسىتىدىغان ئىشلارغا قويۇلدۇم ، ئۇمۇمەن خىيالىم مۇشۇنداقراق بولدى . بۇنى غايە دېيىشكە بولاتتى ، لېكىن ئەمەلىيەت سېنىڭ بۇ غايىلىرىڭگە پۈتۈنلەيلا باشقىچە رەڭ بېرىپ قويىدىكەن . سېنى ئىشۋاز ئادەم قىلىپ قويىدىكەن ، ئىشۋاز ئادەم-لەر ھامان ئۆزىنىڭ كەلگۈسى توغرىسىدا كەم ئويلايدۇ ، كۈندىلىك ئىشلارنى كۆپرەك ئويلايدۇ ، ئېشىپ كەتسە ئەتىسى ياكى ئۆگۈنى قىلىدىغان ئىشلارنىلا ئويلاپ قويىدۇ !

مەن ھەيران قالدىم ، ھاشىرنىڭ ئاغزىدىن چىقىۋاتقان گەپلەر-نى ئاڭلاپ كۈلگۈم كەلدى . مانا قارا ، غايە ۋە ھېسسىياتقا باي بىر يىگىت ئېشىپ كەتسە ئىككى ، ئۈچ كۈنلۈك ئىشنىلا ئويلاپ قويىدى-غان ئىشۋازلارغا ئايلىنىپ قاپتۇ .

— شۇنداق قىلىپ ، كىم بولۇشنى ئويلاشتىن توختىدىم دېگى-نە ، — دېدىم كۈلۈپ ، — بەك ئېچىنىشلىق ئىش !

— بەك راھەت ! — دېدى ھاشىر ئېتىراز بىلدۈرۈپ ، — كىم بولۇشۇڭنى جەمئىيەت بەلگىلەيدىغانلىقىنى بىلگىنىڭ — سېنىڭ خىيالپەرەسلىكتىن قۇتۇلغىنىڭ . خىيالپەرەسلىكتىن قۇتۇلۇش ئا-دەم ئۈچۈن راھەتكەن .

— قانغۇچە ئۇخلايسەن ، تويغۇچە يەيسەن ، ئەقىل ئىشلەتمەي نورغۇن ئېنېرگىيە ئىقتىساد قىلىۋالىسەن ، شۇنداقمۇ ؟

ھاشىر قاقاقلاپ كۈلدى - دە ، مېنىڭ قوللىرىمنى مۇجۇپ قويدى :

— سەن مېنى تەييارتاپ ، لايغەزەل بولۇۋاپتۇ دەۋاتىسەن - ھە ! خاتا چۈشىنىۋاتىسەن . مەن بۇرۇنقىدىن كۆپ تىرىشچان ، ھەتتا دۆلەت ئىمتىھانىغا تەييارلىق قىلغان ۋاقىتلىرىمىزغا قارىغان-دىمۇ ئالدىراش ۋە جىددىي . مەن : «كۈنلەرنى قانداق ئۆتكۈ-زۈۋاتىسەن ؟» دېگەن سوئالغا ھەر كۈنى ئۆزۈم رازى بولغۇدەك

جاۋاب بېرىپ تۇرىمەن . مەن ساڭا ئىككىلا ئىشنى دەپ بېرەي . بۇلتۇر 9 ـ سىنىپنىڭ سىنىپ تەربىيىچىسى ئىدىم ، سىنىپىمدا ياخشى ئوقۇۋاتقان ئىدراكلىق بىر قىز بىر ھەپتە دەرسكە كەلمىدى . مەن ئۇ قىزنىڭ ئوقۇشتىن قېلىشىنى خالايمەنمۇ ؟ ئۇ پۈتۈن پەنلەردە ئەلاچى ، ئەخلاقلىق ، تىرىشچان قىز ئىدى ، ئۇ قىزنىڭ جەمئىيەتكە يارامىلىق بىر خادىم بولۇپ چىقىشىغا كۆزۈم يېتەتتى . شۇنداق قىلىپ ، مەن ئىزدەپ ـ سوراپ ، ئۇ قىزنىڭ ئۆيىگە پىيادە بىر كۈن ، ئۇلاغ بىلەن يېرىم كۈن مېڭىپ تېپىپ باردىم . يالغۇز ھويلا ئىكەن ، ئۆيىنىڭ ئەتراپى باغ ، نېرىسى قۇملۇق ئىكەن . بارسام ، قىزمۇ ئاتا ـ ئانىسى بىلەن كېۋەزگە ئىشلەۋېتىپتۇ . قىز مېنى كۆردى ـ دە ، ئانىسىغا پىچىرلاپ قويۇپ ئۆيىگە كىرىپ كەتتى . مەن سالام قىلدىم ، ئۇلار سالىمىمنىمۇ ئىلىك ئالمىدى . مەن مەقسىتىمنى ئاددىيلا قىلىپ ئېيتىپ :

— قۇتىگۇلنى ئېلىپ كەتمەكچىمەن ، — دېدىم .

ئەر ـ ئايال ئىككىسى بىر ـ بىرىگە قارىشىپ قويۇشتى ـ دە ، ئاتىسى قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ :

— يول قويسىلىكەن ، سىلىدىن سورىۋالساق ، قىزىمىز ئەمدى بىزگە قاراشسا ! — دېدى .

مەن قىزنىڭ ياخشى ئوقۇۋاتقىنىنى ، قىزدا چوڭ ئۈمىد بارلىقىنى ئېيتتىم . ئۇ ئادەم يەرنى تاتىلاپ تۇرۇپ دېدى :

— بىزلىگە ئوقۇشنىڭ نېنى بۇيرۇلمىغان ، كەتمەننىڭ نېنىنى يېگىلى قويسىلا !

مەن ياخشى گەپ قىلىپ ھاردىم . تەمىنات ئېلىپ بېرىشكە ، ھەتتا ئۆز پۇلۇمدىن ياردەم قىلىشقىمۇ ۋەدە بەردىم ، لېكىن ئۇلار زادىلا ئەيۋەشكە كەلمىدى . مەن ئۇ قىزنى نېمىلا قىلىپ بولمىسۇن ئېلىپ كېتىشنى نىيەت قىلىپ ، ئاخىر ئاچچىقلاشقا باشلىدىم :

— سىز قانداق كەمبەغەل دېھقانسىز ؟ ماۋجۇشى ، پارتىيە

قەددىمىزنى كۆتۈردى ، مۇشۇ ئۆي ـ جاي ، باغلارنى بەردى . بىزنى پاراۋان ياشىسۇن دەپ سوتسىيالىزم قۇرۇپ بەردى . سىز ھازىر خەلق گۈڭشىسىنىڭ ئەزاسى !...

— خوش ، نېمە دەيلا ئۆزى ؟ — قىزنىڭ دادىسى ماڭا قاتتىق سوئال قويدى .

— نېمە دەيتتىم ، بالىنى مەكتەپكە بېرىڭ !

— سىلى ئۆيلەنگەنمۇ ؟ — ئۇ پۇتۇنلەيلا مۇناسىۋەتسىز سوئال سورىدى .

— ياق ، — دېدىم ھەيران بولۇپ .

— ئانداق بولسا ، قىزىم بۇ يىل ئون ئالتىدە ، چوڭ بولۇپ قالدى ، بەكمۇ چىڭ تۇرۇۋاللا ، قىزغا كۆڭۈللىرى چۈشكەن بولسا ، تويىنى قىلىپ ئەكەتسىلە !

مەن نېمە دېيىشىمنى بىلمەي داڭقېتىپ تۇرۇپلا قالدىم . ئۇيـ ـلىغىنا ، خەلقىمىزنىڭ ئېڭى تېخى مۇشۇ ھالەتتە تۇرسا ، بىز قانـ ـداقمۇ ئۇلارنى ئويلىماي تۇرالايمىز . بىزنىڭ ھەرقانداق غايىمىز ئاشۇ خەلقىمىزنى ئىلىم ـ پەن بىلەن تەربىيىلەش ئۈچۈن جان ـ دىل بىلەن خىزمەت قىلىشقا بويسۇنامدۇ ؟

— شۇنداق قىلىپ ، قىزنى قانداق قىلدىڭ ؟ — مەن كۈلۈپ تۇرۇپ سورىدىم .

— قانداق قىلاتتىم ، — دېدى ھاشىر موخوركا ئوراـ ـۋېتىپ ، — دۈيجاڭغا ئېيتتىم . دۈيجاڭ بىرلا ۋارقىراپ ئۇنى ئەيـ ـۋەشكە كەلتۈردى . جان كۆيەر ئوقۇتقۇچىنىڭ يېرىم كۆنلۈك ياخـ ـشى گېپىگە پىسەنت قىلمىغان دېھقان ، تەكەببۇر ۋە بۇيرۇقۋاز كىچىك ئەمەلدارنىڭ بىر ھەيۋىسىگە قول قوۋۇشتۇرۇپ تۇرۇپ ھازىر جاۋاب بولدى . ئويلىغىنا ، بىزنىڭ خەلقىمىز پەن ـ بىلىمـ ـنىڭ ئەھمىيىتىنى ۋە بىلىم ئەھلىنى تېخى تونۇمىسا ، قەدىرلىمـ ـسە ، ئۇلار ئوقۇش ، بىلىم ئېلىشنى باشقىلارنى قول قىلىش ،

بۇزەك قىلىشىنىڭ دەسمايىسى دەپ قاراۋاتسا، بىز قانداقمۇ خەلقنىڭ غېمىنى يېمەستىن ئۆز غايىمىز توغرۇلۇق باش قاتۇرالايمىز. راست گەپنى ئېيتسام، مەن ئالدىرايمەن، پۈتۈن خەلقنى پەن-بىلىمدىن بەھرىمەن قىلىشقا، ئۇلارنى تېزرەك دۇنيادىكى ئىلغار خەلقلەر قاتارىغا ئۆتكۈزۈشكە ئالدىرايمەن. مانا بۇ، مېنىڭ غايەم!

— قۇتىگۈل ئوقۇۋاتامدۇ؟

— بۇ يىل 10-سىنىپنى تۈگىتىپ شىنجاڭ تېببىي ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا ماڭدى، — دېدى ھاشىر خۇشاللىق بىلەن، — مەن ۋەدىگە ۋاپا قىلدىم، قىزنىڭ ئوقۇشىغا ھەر تەرەپتىن ياردەم قىلدىم. مېنىڭ خاتىرىلىرىم مۇشۇنداق ئىشلار بىلەن تولغان. مەن ساڭا 1958-يىللىق خاتىرەمنى بېرەي، مە، ئوقۇپ كۆرگىن. خوش، ئەمدى ئىككىنچى مىسالغا كېلەي...

— بولدى، يېتەرلىك، — دېدىم مەن ئۇنى مۇجۇپ قويۇپ، — قالغىنىنى مۇنۇ دەپتەردىن ئوقۇۋالالايمەن، ئۇنىڭدىن كۆرە، سەن شۇنى ئېيتقىنا! ئاشۇ خىل ئىشلار سېنىڭ ئۆزۈڭ توغرىسىدا، كەلگۈسى غايەڭ توغرىسىدا بىر قارارغا كېلىشىڭگە يول قويمىدىما؟

— مەن ھەپتىسىگە يىگىرمە ئىككى سائەت دەرس بەردىم، ھەر كۈنى ئۈچ سىنىپنىڭ بىر يۈز ئون نەچچە دەپتىرىنى كۆرۈپ چىقتىم، بىر سىنىپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلدىم. بىلەمسەن، بىر سىنىپتا ھەر خىل مىجەز، ھەر خىل خاھىش، ھەر خىل ئىنتىلىشلىرى بار ئوتتۇز توققۇز ئوقۇغۇچى بار، ئۇلار سېنىڭدىن ھەر كۈنى ئوتتۇز توققۇز مەسىلىگە جاۋاب تەلەپ قىلىدۇ. بىرى ساڭا ئوخشاش خىيالپەرەس، ئۇ ئۆز غايىسىگە لازىم بولغان، لېكىن يېشەلمىگەن مەسىلىلىرىنى سېنىڭدىن سورايدۇ، يەنە بىرى بولسا، ياشلار ئىتتىپاقىغا كىرىش ئۈچۈن سېنىڭدىن ياردەم تەلەپ قىلىدۇ، يەنە بىرىچۇ، تۇرمۇشىدا

ئۇچرىغان قىيىنچىلىقىغا ياردەم سورايدۇ. يەنە بىرى، رۇخسەت، يەنە بىرى ماجىرا؛ يەنە بىرى خۇشاللىقىنى ئېيتىدۇ، يەنە بىرى ساڭا سوۋغا بېرىدۇ... ۋەھاكازا. قىسقىسى، مەن مۇشۇ ئوتتۇز توققۇز ئوقۇغۇچىنىڭ ھەم ئاتىسى، ھەم ئانىسى. ئەمدى ئويلاپ باق، مۇشۇ ئىشلارنى قىلىشقا قانچىلىك ۋاقىت كېتىدۇ؟ مەن يەكشەنبىنى بىلمەيمەن، يەكشەنبە كۈنى بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىلىرى بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈپ ھەر خىل مەسىلىلەرنى ھەل قىلىمەن. مەن مۇشۇ ئېغىر ئىش بىلەن ئۆتكەن كۈنلىرىمدىن خۇشال بولىمەن. ياشلار مېنىڭ ئالدىمدا ئۆسۈپ يېتىلىپ، ئۇۋىسىدىن قانات قېقىپ ئۇچۇپ چىققان قۇش بالىلىرىدەك تەرەپ - تەرەپكە قاراپ ماڭغاندا، مەن خۇشاللىقتىن قىن - قىنىمغا پاتمايمەن! ئوقۇتقۇچىنىڭ خۇشاللىقى بالىلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىنى كۆرۈشتە. ئاداش، ئەمدى ئويلا، مەن مۇشۇ بالىلارنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىنى تاشلاپ قويۇپ، قانداقمۇ ئۆزۈمنىڭ شەخسىي غايەم توغرىسىدا باش قاتۇرالايمەن، قانداقمۇ غايەمنى ئورۇنداش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلالايمەن!...

— شۇنداق قىلىپ، ئۆزۈمنى جەمئىيەتكە تاپشۇردۇم دېگىن، — دېدىم مەن جىملىقنى بۇزۇپ، — جەمئىيەت سېنى نەمۇنىلىك ئوقۇتقۇچى، ئىلغار پارتىيە ئەزاسى قىلىپ يېتىشتۈرۈپ چىقتى! سەن نەمۇنىچى بولۇشنى، ئۈلگىلىك پارتىيە ئەزاسى بولۇشنى مەقسەت قىلىپ قويمىدىڭ، بەلكى جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىغا، خەلقنىڭ ساڭا چۈشكەن ھاجىتىگە جاۋاب بېرىش، جاۋاب بەرگەندىمۇ ياخشى جاۋاب بېرىشنىلا ئويلىدىڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن جان - دىل بىلەن ئىشلىدىڭ، شۇنداقمۇ؟

— شۇنداق، — دېدى ھاشىر ئەمدى ئالدىرىماي سۆزلەپ، — مەن ئېنىقىنى ئېيتسام، جەمئىيەتتىن، خەلقتىن، رەھبەرلىكتىن ھېچنېمىنى تەمە قىلمايمەن. مەن قانداق قىلسام بالىلارنى يېڭى

جەمئىيەتنىڭ تەلىپىگە لايىق قىلىپ تەربىيىلەپ چىقالايمەن، ئوقۇغۇچىلارنى ئەلا دەرىجىگە كۆتۈرەلەيمەن دېگەن مەسىلىلەرنى كۆپ ئويلايمەن، ئامال - چارە ئىزدەيمەن، خىلمۇخىل سىناقلارنى ئۆتكۈزىمەن، باشقىلارنىڭ تەجرىبىلىرىنى ئۆگىنىمەن. قىسقىسى، ۋاقتىمنىڭ كۆپ قىسمىدا ئوقۇغۇچىلارنى، قالغان قىسمىدا جەمئىيەتتىكى ئومۇمىي ئىشلارنى ئويلايمەن. ئۆزۈمنى ئويلاشقا بولسا، ۋاقىت قالمايدۇ!

مەن ھاشىرنىڭ قىزىقارلىق گەپلىرىدىن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتىم. مەنمۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئۇنىڭغا ئۆز ئىشلىرىمنى، ھېسسىياتلىرىمنى سۆزلەپ بەردىم. ئۇ بېرىلىپ ئاڭلىدى.

—... قىسقىسى، مەن ئۆزۈمنى نەۋرە كۆرگەن بوۋاي دەپ ئويلايمەن. مەن بوۋايلارنىڭ ھېسسىياتى بىلەن ھەممە ئىشقا باھا بېرىمەن! — دېدىم. ھاشىر كۈلۈپ كەتتى.

— تەتقىقاتقا بېرىلگۈچىلەردە بولىدىغان خۇسۇسىيەت، — دېدى ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ، — ئۇلار ئادەملەر بىلەن كەم ئالاقە قىلىدۇ، جەمئىيەتكە كەم ئارىلىشىدۇ، ئۇلاردا قېرىلىق مىجەز ئاسانلا شەكىللىنىپ قالىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى، ئۇ كىتابلاردىن ئوقۇغان نەرسىلەرنى ئۆز كەچۈرمىشلىرى ھېسابلىۋالىدۇ - دە، بىلىمى كۆپەيگەنسېرى، ئۆزىنىمۇ كۆپنى كۆرگەن، ياشانغان ھېسابلايدۇ. سەن ئەخمەق، يوغان ئەينەك سېتىۋال، ھەر كۈنى بىر - ئىككى قېتىم ئۆزۈڭگە قاراپ تۇرغىن، — دەپ كۈلدى ھاشىر چاقچاق قىلىپ.

مەن دوەن جياۋشۇغا تېلېفون بېرىپ قويۇپ، ھاشىرنىڭكىدە قونۇپ قالدىم. بىز كېچىچە مۇڭداشتۇق. ئۇ بىر قېتىممۇ مېنىڭ ئايالىم ياكى رازىيە توغرىسىدا گەپ قىلمىدى. ئاخىر مەن ئۇنىڭدىن سورىدىم:

— شۇنداق قىلىپ، ئۆمۈر بويى بويتاق ئۆتەمسەن؟

— ياق ، ئۆيلىنىمەن .
— لايىقىڭ بارمۇ ؟
— ھەئە .
— نەدە ؟
— نەدە بولاتتى ، غۇلجىدا بولمامدۇ ؟
— كىم ئۇ ؟
— بىلمەس بولۇۋالغىنىنى ، رازىيەچۇ ؟
— ساراڭ بولدۇڭمۇ ، رازىيەنىڭ ئېرى ۋە ئىككى بالىسى بارغۇ ؟
— ھەئە ، نېمە بوپتۇ ! — دېدى ئۇ قىزارغان كۆزلىرى بىلەن ماڭا قاراپ ، — ئېرىدىن ئاجرىشىدىغان بولدى ، ئۆمۈر بويى ئۇ رودۇپايغا بوزەك بولسۇنمۇ ، ئەمىسە . ئەرگە تەگكىنى — ئۇنىڭ خاتالىقى ، قوپاللىق قىلغىنىم — مېنىڭ خاتالىقىم . بۇ يىل ئۇ- رۇمچىدە مائارىپ ساھەسىدىكى نەمۇنىچىلەر يىغىنىدىن كېيىن بىز ئىككى كۈن بىللە بولدۇق... ھەر ئىككىمىز خاتالىقىمىزنى ئىقرار قىلدۇق . خاتادىن كېيىن بەختلىك بولساقمۇ ، كېچىكمىگەن بولى- مىز . ھە ، ئاۋاق ، نېمىگە چەكچىيىسەن ، سەنمۇ شۇنداق قىل ، ئاجراشمايمەن دەپ خەت ياز . گۈزەلئايمۇ ۋەتىنىنى تاشلاپ كېتىش- تىن يالتىيىدۇ . شۇنچە ياخشى كۆرسەڭمۇ ، سۆيگىنىڭدىن ئەيىب ئىزدەيسەن تېخى ، سېنىڭ ئەيىبىڭ يوقمىكەن ، ئادەمنىڭ ئىچىنى پۇشۇرىدىغان كىتاب خالتىسى... ئەتىلا ياز ، تەشكىلگە قارىتىپ تېلېگرامما بەر !
— كېچىكتىم... ئەمدى كېچىكتىم !...— دېدىم مەن يوتقان بىلەن بېشىمنى پۈركەپ . شۇنىڭ بىلەن ھاشىرنىڭ گېپى تۈگەپ ، خورىكى باشلاندى...
ئىككى كۈندىن كېيىن مېنى ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ نامەت كەلدى . ئۇ ساقىلىنى پاكىز قىرىپ ، يېڭى قىسقا ، دولىسى تار

كاستۇم كىيىۋالغان ، ئاق پاكىز كۆڭلىكىنىڭ بىر ياقىسى ئىچىدە ، يەنە بىرى كۆچۈكىنىڭ تىلىدەك سىرتىغا چىقىپ تۇراتتى . پۇشقىقى تولىمۇ كەڭ قارا كۆك سارجا بورۇلكىسىنىڭ ئالدى تۈگمىلىرى ئېتىلمىگەن ، بورۇلكىسىدىن ئۆتكۈزۈلگەن تاسمىسىنىڭ يان تەرىپىگە بىر كاللەك ئاچقۇچ ، گۈللۈك غىلاپ ئېسىلغان ، تاسمىنىڭ ئۇچى ئالدى ئوچۇق كاستۇمىنىڭ پېشىدىن ساڭگىلاپ تۇراتتى .

— جياۋشۇرۇڭنى كېيىن ئايرىم چاقىرىمەن !— دېدى ئۇ مېنى تالاغا ئاچىقىۋېلىپ ، — بۈگۈن قونۇپ كەل ، هاشىرنىڭكىدە قونۇپ ، مېنىڭكىدە قونمىساڭ ئادىل بولماس ، ئەلا . تونۇر كاۋىپى بۇيرۇتۇپ قويدۇم . هاشىر بويتاق قانچىلىق مېهمان قىلغاندۇ ، مۇدىر بولغىنى بىلەن ئالدىغىنى ئەللىك نەچچە كوي ، مېنىڭ كىچىك قىزىمنىڭ بىر كۈنلۈك پۇلى ئۇ . يۇر دەيمەن ، ئەلا ، قورقما ، مەن كاپىتالىست ئەمەس ، پېشىمدا قالپىقىم يوق . ئاڭلىدىم ، سەنمۇ تېخى پارتىيىگە كىرەلمەپسەن ، قۇرماش قازاق چېغىدا پارتىيىگە كىرىپ بولدى ، ئوسمان قالاقمۇ كوجاڭ بولۇۋاپتۇ تېخى . ئاغىنە بولغاندىكىن بوپتۇ دەپ ، ئوسمانغا بىر گىلەمنى ئۆز دىرىغا بېرىۋەتتىم . يۇر دەيمەن ، نېمىگە تارتىنىسەن ؟

پېرىم سائەتتىن كېيىن مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە كوچىغا چىقتىم . مېهمانخانىدىن تۆت كوچا ئېغىزىدىكى ماگىزىنغا بارغۇچە ، ئۇ ئون نەچچە ئادەم بىلەن كۆرۈشتى ، كۆرۈشكۈچىلەرگە ئالدىغا سەل ئېگىلىپ ، ئىككى قولىنى كۆكسىگە قويۇپ سالام بېرەتتى ۋە ئوڭ قولى بىلەن گەجگىسىنى سىلاپ قويۇپ ، خىجالەت ۋە تەكەللۇپ بىلەن ئۇلارغا بىر خىل سۆزنى تەكرارلايتتى :

— هېلىقى ئۇيغۇر تارىخى توغرۇلۇق دوكلات بېرىپ پۈتۈن شىنجاڭ زىيالىيلىرىنى هاڭ - تاڭ قالدۇرغان ئەلا نۇرىيوف دېگەن ئالىم مۇشۇ كىشى بولىدۇ ، ۋاقىتلىرى بولسا ، كەچتە هەمسۆهبەت بولغىلى بارارلا !...

مەن ئۇنىڭ تونۇشتۇرۇشلىرىدىن خاپا بولدۇم :

— تونۇشتۇرۇشۇڭنى قوي ، يالغان تونۇشتۇرۇپ ئادەمنى خىجىل قىلما !

— بىلىمەن ، ساڭا ئارتۇق كېرەك ئەمەس ، ئەمما ماڭا كېرەك . بوپتۇ ، خاپا بولساڭ ، ئارقاڭدىن تونۇشتۇراي...

— ياق ، لازىم بولسا ، ساۋاقدىشىم ئەلا دېسەڭلا بولدى .

— ماقۇل .

بىز تۆت كوچا ئېغىزىدىن «ئۈچ بۇرجەك بازار» تەرەپكە ماڭغاندا ، نامەت سول قول دوقمۇشتىكى تېبابەتچىلىك دۇكىنى ئالدىدا توختاپ ، يولنىڭ نېرىسىدا — مەدەنىيەت يۇرتى بىناسىنىڭ پەلەمپىيىدە تۇرغان بىر توپ ئادەم ئارىسىدىكى بىر يىگىتكە ۋارقىرىدى :

— ھېلىقى مەن دېگەندەك بولسۇن ، جۇمۇ . كۆن ئولتۇرۇش بىلەن پۈتۈن سازەندە ، ناخشىچى ، ئۇسسۇلچى ، قىزىقچىلارنى باشلاپ بارغىن ، ھەممىگە ئېيت ، ئۇيغۇرلارنىڭ ئەڭ چوڭ تارىخ ئالىمى نامەتنىڭكىگە كەپتىكەن ، شۇنىڭ شەرىپىگە تاڭ ئاتار ئويۇن بولىدىكەن دېگىن...

مەن خىجىللىقتىن قاچىدىغان يەر تاپالماي قالدىم :

— ئەمدى توختات ، بۇ تېتىقسىزلىقىڭنى ! — دېدىم تېرىكىپ ، — بولمىسا ، بوسۇغاڭغا دەسسىمەسكە قەسەم ئىچىۋېتەمەن جۇمۇ !

ئۇ ھېجايدى ۋە قىزارغان كۆزلىرىنى پىرقىرىتىپ :

— ئەخمەق ، بىر داۋراڭ بىلەن ئەتىدىن باشلاپ ئالىقانغا چىقىسەن ، ئۆيمۇئۆي ، باغمۇباغ مېھمان بولىسەن ، گېزىتكە رەسىمىڭ بىلەن چىقىرىمىز تېخى . ھەممىنى ئوخشىتىدىغان پۇل . مۇنۇ گال بارلىكى ئادەم ، يالغان ئېيتماي ياشمايدۇ .

— سەن مېنى خىلىستاكوف[1] قىلىپ مەسخىرە قىلماقچىمۇ-
سەن، بولدى، ئۆيۈڭگە بارمايمەن!

مەن راستىنلا كەينىمگە ياندىم، نامەتنىڭ مېنى كۆزۈمنى
پارقىرىتىپ تۇرغۇزۇپ سېتىۋېتىدىغىنىغا ئىشەندىم. ئۇ مېنىڭ
بىلىكىمگە ئېسىلدى - دە، يالۋۇرۇشقا باشلىدى:

— بولدى، بولدى، مېنى رەسۋا قىلمىساڭچۇ، ئەلا، بوسۇ-
غامغا دەسسەپلا قايت زادى، مەن ھېچكىمنى چاقىرماي، بولدى
ئەمدى!

— چاقىرىپ بولدۇڭغۇ؟

— ئۆزۈم توغرىلايمەن.

بىز ئەمدى جىم ماڭدۇق. مەن ھۆكمەت ئېيتىۋاتقان ئىككى
قارىغۇ قارىمىنىڭ ئالدىدا — گۆشگىردە دۇكىنىنىڭ يېنىدا توختى-
دىم. شۇ چاغدا ئۇزۇن ئاق يەكتەك كىيگەن، كەڭ ئاق خەسە
ئىشتان ۋە پۇتىغا قونچاقلىق كالاچ سېپىۋالغان، ئېڭىكىدە تۆت تاللا
ساقىلى بار، ئوچۇق مەيدىسىنى سېرىق تۈك باسقان، بۇرنى بىلەن
كۆزى ھەددىدىن زىيادە يوغان بىر ئادەم قارا ئېشەكتىن سەكرەپ
چۈشۈپ بىزگە سالام بەردى. ئۇنىڭ ئېشىكى ئاۋۋال قوڭغۇراقلىرى-
نى جاراڭلىتىپ سىلكىندى - دە، ئاندىن قۇلىقىنى تىك قىلىپ
ئىنجىقلاپ ھاڭرىدى. نەق شۇ چاغدا، ئۇ ئادەم نامەتنىڭ قۇلىقىغا
پىچىرلىدى. نامەت بىردىنلا تاتىرىپ كەتتى - دە، مېنىڭ
قۇلىقىمغا:

— ئاشۇ ياندىكى جىگدىلىك كوچىغا كىرسەڭ، ئوڭ قولدىكى
ئەنجان تاملىق، چېتلانغان بېغى بار چوڭ قورۇ مېنىڭ. خاپا
بولماي بېرىپ تۇرغىن، مەن ھازىرلا كەينىڭدىن بارىمەن، ئۆيدە
ئايالىم بار. قوش قاناتلىق ئىشىكنى ئۈچ قېتىم چەك، ئايالىم

---

① گوگولنىڭ «رېۋىزور» دېگەن كومېدىيىسىنىڭ قەھرىمانى.

سېنى كۈتۈۋالدۇ، — دېدى.

مەن ئۇنىڭ دېگىنىنى قىلدىم.

— كىم؟ — دېگەن توم ئاۋاز، ئاندىن ئىتنىڭ ھاۋشىغىنى، كىمدۇر بىرىنىڭ ئىتنى تىللىغىنى، ئۇنىڭدىن كېيىن كالاچىنىڭ شىپىلدىغىنى ئاڭلاندى - دە، ئىشىك ئېچىلدى. مەن نامەتىنىڭ ئايالىغا ھەيران بولۇپ قارىدىم: ئۇنىڭ يوغان خۇمار كۆزلىرى ئويناپ تۇراتتى، قاپىقى كۆكۈچ ۋە پولاشقان پىششىق ئۈزۈمدەك تۇرۇم - تۇرۇم، قاڭشارلىق، ئاقپىشماق، سىمىزلىكتىن ئىككى قوۋۇزى ساڭگىلاپ، ئېچىغان خېمىرتۇرۇچتەك كۆپچۈگەن، ياشلىقنىڭ تەمىنى تۇرغۇن تېتىغان لەۋلىرى، ئەمدى تەشنالىقتىن قۇرۇپ، گەز باغلىغان، ئەمما بۇ لەۋلەر ئىچىدىكى يالقۇن چېچىپ تۇرغان ئالتۇن قاپلاتقان ئۇششاق چىشلىرى، ئۇ لەۋلەرگە قىزغۇچ ھەل بەرگەن، ئالدىغا تاشلانغان بىلەكتەك ئىككى ئۆرۈم چېچىنىڭ يالغان ئىكەنلىكى بىلىنىپ تۇرسىمۇ، ئايال ئۇنى كوزا - كوزاڭ قىلىپ ئويىنتىپ تۇراتتى. ئايال ئالتۇن چىشلىرىنى يالت - يۇلت قىلىپ، قولىقىدىكى ياقۇت كۆزلۈك ئالتۇن ھالقىسىنى پولاڭلىتىپ، تېرىپ ئىنچىكە قىلىۋالغان سۇس قېشىنى ئاپتاپتا قالغان سازاڭدەك سەكرىتىپ گەپ قىلغاندا، ئۇنىڭ ئەتلەس كۆڭلىكىمۇ يوشۇرۇپ قالالمىغان ھارام گۆشلىرى سەت سىلكىنەتتى... ئۇ مېنى كۆرۈپ قاشلىرىنى ئويناتتى - دە، ئالتۇن ئۈزۈكلۈك دىقماق، گۆشلۈك قوللىرىنى ھېيىقماستىن بىلىكىمگە سۇندى، مەن كەينىمگە داجىدىم.

— ھە، يىگىت، — دېدى ئۇ مېنىڭ ئايىغىمدىن - بېشىمغىچە قارىۋېلىپ، — گىلەم لازىمما، خېنىملىرىغا ئەتلەس ئالاملىيا، خېنىملىرى ئۈزدۇ؟ خانئەتلەس دېگەنمىدى، تىكتۈرۈپ ئېلىپ كېتەملا ياكى ئەن پىتىمۇ؟...

— ياق، مەن...

— ھە ، بىلدىم ماگىزىنچى ئەمەسمۇ سىز ، نېمە مال كەلدى ، نەچچە تەڭگە لازىمتى ؟

— مەن...

— ھە ، ئۇنتۇپ قاپتىمەن ، ساتىدىغان ئىككى بورداق قويى بار كادىر سىلىمۇيا ؟ نەچچىدىن كېلىشكەن ، قوينى ئەكېلىپ ، ئاندىن پۇلغا قول سۇنسىلا يىگىت ، جۇگۇسىلا !

ئۇ مېنى سىلىق ئىتتىرىپ قويۇپ ، ئىككى قولىنى ئىككى تېقىمىغا ئۇرۇپ قاقاقلاپ كۈلدى .

— مېنىڭ قويۇم يوق !...

— ھە ، ئېسىم قۇرۇسۇن !— دېدى گېپىمنى ئۈزۈپ تاشلاپ ،— ھېلىقى قارىقاش بازار ئىچىدىكى قاسساپنىڭ كادىر ئوغلى سىلىغۇ — ھە ، كاللا — پاقالچاق ئەكەللىمۇ ، ئۆپكە — زاسۇيمۇ ؟

مەن قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتىم :

— سىلەرنىڭكىگە ئوقەتچىلەردىن باشقا ئادەم كەلمەمدۇ ، نېمە ؟

— ۋاي كېلىدۇ ، ۋالىيمۇ ، كادىرمۇ ، مۇئەللىم ، ئارتىس ، دوختۇرمۇ كېلىدۇ . يىگىت ، شەھداتنىڭ جەننىتىدەك بېغىم بار ، خانىنىڭ سارىيىدەك ئۆيۈم بار ، ئېچىل داستىخاندەك نېمەتلىك داستىخىنىم بار ، ۋايىەي ، چىۋىن ھەسەلگە ياماشقاندەك ، ھەممىلا ئادەم مېنىڭ ئۆيۈمنى چۆرگىلەيدۇ . كىم كەلمەيدۇ دەيلا ، خوش يىگىت ، بۇ يەرلىك ئەمەس ئوخشىمىلا ؟

— مەن لەنجۇدىن كەلگەن .

— ۋاي پېشانەم !— دېدى ئۇ پېشانىسىگە شاپىلاقلاپ ،— ھېلىقى نامەت دېگەن قارا دۆۋە ، چىرايلىق بىر يىگىت كېلىدۇ دېمەستىن ، ئالىم كېلىدۇ دېدى ئەمەسما ، ئاللا ، ما سەتچىلىكنى ، جۇسىلە ، ئەلاجان ، مانداق دېسىلە ، ماڭسىلا ، ھويلا قاراڭغۇ ،

ئەكەلسىلە قولىلىرىنى…

ئۇنىڭغا ئەگىشىپ مەن ھويلىغا كىردىم. ئامۇت، ئانار، ياڭاق، شاتۇت، مەن بىلمەيدىغان ئاللىقانداق مېۋىلىك دەرەخلەر… قاراڭغۇ بولۇڭلاردىن ئىتلار كاڭشىۋىدى، ئايال: «چاغ!» دەپ قويدى؛ كالا مۆرىۋىدى، «پىچاق يەمسەن!» دېدى؛ قويلىرى مەرەۋىدى، «شۇنچە شاپاقنى يەپ بولالىشتىڭما!» دېدى، ئېشەكلەر ھاڭىرىۋىدى، «ھېلى كېلىدۇ، نامىتەك ھېلى كېلىدۇ» دېدى.

مەن تۇۋرۇك ۋە دەرەخلەرنىڭ تۈۋىدىكى ئىتلارنىڭ قورقۇنچلۇق كۆزلىرىگە قاراپ مېڭىپ، ئارانلا باراڭغا تۇتاشقان كەڭ پېشايۋانغا كېلىۋالدىم، پېشايۋان قاراڭغۇ ۋە زەي ئىدى.

— نېمىشقا باراڭ قىلىپ، كۈن چۈشمەس قىلىۋالغانسىلەر؟

— ئېھ! — دېدى ئايال ئەمدى باشقىچىلا ناياقلاپ مېنى يىرگەندۈرۈپ، — كۈن دېگەن ھەممە يەردە بار. ۋاييەي، خوتەنلىكلەر كۈندىن تويغان، پۇلغا زار، بۇ باراڭ دېگەن پۇل ئەمەسما! كۆرسىلە، ساپلا ئالتۇن! ئۈزگە كىرسىلە، نېمىدىن قورقىدىلا يىگىت، كۆتۈرۈپ ئەكىرەيمۇيا؟

ئۇ قېلىن يوپۇرماقلار ئارىسىدا تۇرغان ئۈزۈملەرنى قېشى بىلەن شەرەت قىلدى ــ دە، مېنىڭ قولۇمغا يەنە قول سوزدى.

مەن كەينىمگە داجىۋىدىم، ئۇ خىجىل بولغاندەك:

— كاتقا ئولتۇرسىلا ئەمىسە، ئۇسسىغانلا، دوغ قىلايمۇ ياكى مۇزدەك تاۋۇز ــ قوغۇن تىلايمۇ؟ توختىسىلا، ماۋۇ يېكەندازنى سېلىپ بېرەي! — دېدى ۋە يېكەنداز سالغان بولۇپ كۆكرىكىنى مۇرەمگە، چاچلىرىنى يۈزۈمگە تەگكۈزدى. ئۇنىڭ بۇ قىلىقىدىن غىدىقىم كېلىپ كەتتى.

— قارىسىلا، كۆزلىرى ئېلىنىپ تۇرىدۇ، بولمىسا، دوغ ئىچىپ باقسىلا، ئاندىن تاماق پىشقۇچە بالىخانا ئۆيگە چىقىپ ئۇخلىۋالسىلا. ئۆي سالقىن، قاراڭغۇ، ئانىلىرىنىڭ ئېتىكىدە ياتقان

دەك ، ھى... ھى... ھى...

— سىلى نەلىك ؟ — دېدىم مەن گەپنى يۆتكەپ .

— نەلىك بولاتتىم ، نەدە پۇل بولسا شۇ يەرلىك ! نامىتەك بىلەن ، ئۈرۈمچىدىن كېلىۋېتىپ كۇچاردىكى سارايدا تېپىشقان . نەگە دېسەم ، خوتەنگە دېدى ، ماقۇل دەپ بىللە كەلدىم . قارىسام ، ئوقەتكە ياخشى يەر ئىكەن ، ئادەملىرى ياۋاش ، بىر يىل ئوقەت قىلىپ مۇشۇ جايىنى سېتىۋالدۇق . نامەتكە پۇل تېپىشنىڭ يولىنى ئۆگەتتىم . ئىككى چىشلىق كېۋەزدەك پىسسىڭگىدە كۇلۇپ قو-يۇپ ، ئاسمانغا بىر ، يەرگە بىر قارنۋېدىمىكىن ، ئۇ ئېتىكىمگە مومدەك چاپلاشتى . ماقۇل ئەمىسە دەپ ، ئۇن نەچچە ياش چوڭ بولسامۇ تېگىۋالدىم . لېكىننزە ، بۇ ئوغرى بەك خوتۇنباز ئىكەن ، بەش - تۆت تەڭگە پۇلنى كۆرۈپلا ئاشنا ئويىنغىلى تۇردى . مەن بىلىدىغان ئاشنىسىلا ئوندەك بار دېسىلە . مەيلى ، ئوينىساڭ ئوينا ، مېنىمۇ ئانام سېغىزلاپ باققان ، ئەيىب - خۇسرام بولمىغاندىكىن دەپ مەنمۇ ئويىنغىلى تۇردۇم... كۇننى مۇشۇنداق ئۆتكۈزۈپ كېتىد-ۋاتىمىز ، قارىسىلا...

مەن سەسكىنىپ كەتتىم :

— سىلى نەلىك زادى ؟

— دېدىمغۇ ، غۇلجا ، ئۈرۈمچى ، كۇچار ، ئاقسۇ ، قەشقەر ، يەكەن...

— باللارنىڭ دادىسى نەلىك ئىدى ؟

— ۋاييەي ، تۆت بالىنىڭ دادىسى تۆت يەرلىك ! — دېدى ئۇ خۇددى ھېچ نەرسە بولمىغاندەك تەبىئىي سۆزلەپ ، — سوراپ نېمە قىلاتتىلا !...

ئۇ مېنىڭ دوغاپ ئىچىپ بولۇپ بالىخانا ئۆيگە چىقىشىمنى تەقەززالىق بىلەن كۇتۇۋاتقىنىنى بىلىپ تۇرىمەن . مەن بولسام ئەتەيلەپ دوغاپنى ئاستا ئىچمەكتىمەن .

تەلىيىم ئوڭدىن كەلدى. هويلا ئىشىكى قېقىلدى ۋە بىردەمدىن كېيىن ناخشا ئېيتقىنىچە ئەتلەس كۆڭلەك كىيگەن بىر چىرايلىق قىز كىرىپ كەلدى. ئۇ مېنى كۆرۈپ ئالىقانلىرى بىلەن يۈزىنى ياپتى - دە، قولىنى قويىۋېتىپ ماڭا سىڭايان قاراپ كۈلۈمسىرىدى. قىز ئادەمنى ئاڭ قالدۇرغۇدەك چىرايلىق ئىدى. ئۇنىڭ قويۇق كىرپىكلىك كۆزلىرى، شېئىرلاردا تەسۋىرلەنگەندەك ھەرقانداق يۈرەكنى تىترىتەلەيتتى. مەن ئىختىيارسىز ئۇنىڭدىن كۆزۈمنى قاچۇرۇپ، ئانىسىدىن سورىدىم:

— قىزلىرىمۇ؟

— ھەئە، ئوقۇتىمىدىم! — دېدى ئايال قىزغا زوق بىلەن قاراپ، — چايخانا ئاچتۇق، چاي ساتىدۇ، ئىككى ئايالنى ئايلىق سالدۇق، شۇلارنى ئىشلىتىدۇ، پەرىدىگۇل بالام خوتەننىڭ گۈلى دېسىلە، دۇتار، ئۇسسۇل، ناخشا... ھەممىدە بار.

قىز ئۆيگە قېچىپ كىرىپ كەتتى. ئايال ماڭا كۆزلىرىنى ئالاق - جالاق قىلىپ پىچىرلىدى:

— نامىتەك دېگەن ئوغرى مۇشۇ قىزىمغىمۇ كۆز تاشلاپ يۈرۈيدۇ تېخى!...

مېنىڭ تېنىم شۈركۈندى، نامەتنىڭ ئۆيىدىن تېزرەك كېتىشكە ئالدىرىدىم.

لېكىن، جانغا تېگىدىغان قوراي - چاتقاللىق ئىچىدىمۇ بەزىدە سېنى خۇش قىلىدىغان گۈللەر ئېچىلغىنىدەك، ئادەمنى يىرگەندۈرىدىغان بىر خىل تۇرمۇشقىمۇ، بىر خىل يوشۇرۇن گۈزەللىك سىڭگەنلىكىنى بايقايسەن. مەن نامەتنىڭ ئۆيىدىكى كەچكى ئولتۇرۇشتا، ئەنە شۇنداق يوشۇرۇن گۈزەللىكنىڭ بارلىقىنى بىلدىم. ئۇنىڭ قىزى ئاجايىپ ئۇسسۇلى، يۈرەكنى تىترىتىدىغان ناخشىسى بىلەن مېنى ھەيران قالدۇردى. ئۇنىڭ ئۇسسۇل ئوينىغان ۋاقتىدىكى ئەۋرىشىم قامىتىنى، گۈزەل ھەرىكەتلىرىنى تىل بىلەن تەس-

ۋىرلىمەك قىيىن . ئۇنىڭ ئومۇمىي قىياپىتىنى مۇشۇ خوتەندە ئۆتكەن مەشھۇر شائىر نۆۋبىتىنىڭ مۇنۇ مىسرالىرى بىلەنلا بايان قىلىشقا ئامال تاپتىم :

فەسلى نەۋ باھارىدا گۇل كەبى ئاچىلغان قىز ،
مىسلى كاكىلى سۇنبۇل ھەر تەرەپ ساچىلغان قىز .

بادە ئىچتىم زەۋقىدا مەيدە ئەكسىنى كۆردۇم ،
ھۆسن باغىدا تەنھا ئولتۇرۇر خىرامان قىز...

مېنىڭ ھۆرمىتىم ئۈچۈن تەرلەپ ـ پىشىپ غېجەك چالغان ھېلىماخۇن ئاكا ، قارا بۇرۇتلۇق ياش مۇقامچىنىڭ زەلىلى غەزەل-لىرىنى تولۇق ۋە توغرا ئېيتىشى ، ئاۋۇتەك قىزىقچىنىڭ تاجىخان ئەلنەغمىچىنى دورايمەن دەپ ، نامەتنىڭ ئايالىنى مازاق قىلىپ بىزنى كۈلدۈرۈشى ، سەنئەتخۇمار قەلبىمدىن چوڭقۇر ئورۇن ئال-دى . مەن نامەتنىڭ قىپقىزىل گىلەملەر بىلەن بېزەلگەن ياسداق سارىيىدا خۇشاللىقتىن مەست بولدۇم . ئۇنىڭ تونۇر كاۋىپى ، گۆشگىردە ، ھەر خىل سەي ، مېۋىلەر چېچىلىپ ياتقان داستىخىنىد-نى قايرىپ قويۇپ ، ئۇسسۇلخۇمارلار بىلەن بىللە ئۇسسۇل ئوينىد-دىم ، كۈلدۈم ، ھەتتا قولۇمغا رومكا ئېلىپ زەلىلى ، نۆۋبىتىلەر-نىڭ خوتەن ـ ئېلچى توغرىسىدا يېزىلغان گۈزەل شېئىرلىرىنى ئوقۇدۇم . ئۆيگە لىق تولغان مېھمانلاردىن بەزىلىرى خۇشاللىقتىن مېنى قۇچاقلىدى ، بەزىلىرى كۆزىگە ياش ئېلىپ ، ماڭا مۇسەللەس تۇتتى . ئۇلاردىن بەزىلىرى ئۆز يۇرتىدا تۇغۇلۇپ ئۆسكەن شائىر نۆۋبىتىنىڭ :

بۇ مېنىڭ شۇم تالەيىمدىن يار باقمايدۇ ماڭا،
ئاي يۈزىنى ياشۇرۇپ دىلدار باقمايدۇ ماڭا.

كۆز كۆچى بىرلە باقىپ باغرىم جاراھەت ئەيلەدى،
لەبلەرىنىڭ مەرھەمىن زىنھار ياقمايدۇ ماڭا...

دېگەن مىسرالىرىنى ئاھاڭغا سېلىپ ناخشا ئېيتقىنىمنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭغا جاۋابەن دەل شۇ نۆۋبىتىنىڭ، زەلىلىنىڭ، ئەخمەتشاھ قارىقاشنىڭ شېئىرلىرىدىن ئوقۇپ مېنى ھەيران قالدۇردى.

يېرىم كېچىدە ئولتۇرۇش ئاخىرلاشتى. قارا بۇرۇت مۇقامچى مەن بىلەن خوشلىشىۋېتىپ:

— يىراقتا يۈز ياشنىڭ قارىسىنى ئېلىپ قالغان بىر ئادەم بار، ئەگەر خالىسىڭىز مەن ئاپىرىپ كېلەي. ئۇنى كونا كىتاب، داستان - غەزەللەرنىڭ پىرى دېسىمۇ بولىدۇ، — دېدى.

مەن ئۇنىڭغا جەزمەن بارىمەن دەپ ۋەدە بەردىم.

مەن بالىخانىدىكى سارايغا ئۇخلىغىلى چىققاندا، باش توخۇ چىللىغانىدى. نامەت ۋالاقلاپ ماڭا ئارام بەرمىدى. ئۇ تېتىقسىزلىق بىلەن ماختىنىشقا باشلىدى:

— ھاشىرنىڭ ماختانغۇدەك نېمىسى بار؟ تۈزۈك ئاغىنىسى يوق، مېنىلا پۇتلايدۇ تېخى، ئەللىك نەچچە تەڭگىسى بىلەن نېمىگە ھاكاۋۇرلۇق قىلىدۇ، ھاكاۋۇرلۇقنى مانا بىز قىلساق يارىشىدۇ. غۇلجا بانكىسىدا بەش مىڭ كوي، ئۈرۈمچىدە تۆت مىڭ كوي، قەشقەر، خوتەندىچۇ تېخى؟ ھەممىسى ھالال پۇل، بۇنى قاملاشتۇرالىغان ئوغۇل بالا تاپالايدۇ. غۇلجىدىن قوي يۇڭىنى ئىككى كويدىن كەلتۈرىمەن، ئىككى ئوغلۇم گىلەم توقۇپ، ئېيىغا ئۈچ يۈز كويدىن ئوشۇق پۇل تاپىدۇ. چارىسى، شالاڭ توقۇيمىز، جا بوياق بىلەن بويايمىز، تەننەرخى ئەللىك كويغىمۇ توختىمايدۇ. ھەر ئايدا

ئۇلار ئىككىسىلا ئۈچ يۈز كوي نەق پايدا كىرگۈزىدۇ. مەنچۇ تېخى، يەكشەنبە بازارغا كىرىپ ئىككى ئورۇق كالا ياكى تۆت ـ بەش ئورۇق قوي ئاچىقىمەن، بىر ھەپتىلا بېقىپ، ئىككى ھەسسە پايدىسىغا ساتىمەن، مۇنۇ خوتۇنىنىڭ ئۆزى ھارام، پۇلى ھالال، گىلەم، ئەتلەس سودىسىدا ھېچكىم ئۇنى دورىيالمايدۇ. قىسقىسى، ئايلىق كىرىمىم مىڭ كويدىن ئاشىدۇ. ھاشىردەك يىگىرمىنىڭ پۇلىنى بىر ئايدا تاپىمەن!...

— قويغىنا، نامەت!

— بوپتۇ، قۇلىقىڭغا ياقمىدىغان گەپنى قىلاي! ئوينايمىزمۇ؟ ھازىرلا توغرىلايمەن...

— ۋاللاقىلمىساڭچۇ!

— گۈزەلئاي ھېلىقى رەقىپ شىبە بىلەن ئويناپ قويۇپتۇ ـ ھە؟...

— ئاغزىڭنى يىغ ـ ھە!

— نېمە تېرىكىسەن، قايسىبىر چىرايلىق ئۇنداق ئىشنى قىلمايدۇ دەيسەن؟ جاجىسى پۇل، پۇلنىڭ ئۇچىنى كۆرسەتسەڭ، جەننەتنىڭ ھۆر ـ پەرىلىرىمۇ قۇچىقىنى ئاچىدۇ!

— ئەمدى ۋاللاقىلىساڭ، مەن كېتىمەن!

مەن ئورنۇمدىن سەكرەپ تۇردۇم، ئۇ جىمىپ قالدى.

كۆزۈم ئەمدىلا ئۇيقۇغا كەتكەندە، ئۇ مېنى يەنە ئىرغىتتى:

— ئۇنداق بولسا خاتىرجەم ئۇخلا، مەن ھېلىقى ئۈچ بۇرجەك بازاردا ئۇچراشقان كالا كۆز ئوغرى بىلەن بىر يەرگە بېرىشقا ۋەدىلىشىپ قويغان!

مەن يەنە كۆزۈمنى يۇمدۇم. قانچىلىك ئۇخلىغىنىمنى بىلمەيمەن، تۇيۇقسىزدىن يەنە چۆچۈپ ئويغىنىپ كەتتىم. قارىسام، بىر گۆشلۈك قول ئېڭىكىمنى سىلاۋېتىپتۇ. مەن ئۇ قولنى سىلكىۋەتتىم ـ دە، ئورنۇمدىن تۇرۇپ، چالا ـ بۇلا كىيىنىپ پەلەمپەيدىن

تۆۋەنگە قاراپ چۈشۈپ كەتتىم .
يەرگە يېقىن يورۇق چۈشكەندە ھاشىرنىڭ ياتىقىنى چەكتىم .
— نېمە بولدۇڭ ؟ — دېدى ھاشىر كۆزىنى ئۇۋۇلاپ تۇرۇپ .
— نامەتىنىڭ ئۆيىدە قونغانىدىم ، ئۆندەرەپ قاپتىمەن !
«نامەتمۇ ئاشۇنى تۇرمۇش دەپ ماختىنىدىغۇ ، ئاشۇ قوللىرى
سېمىز ئايالمۇ تۇرمۇشتىن لەززەت ئىزدەيدىغۇ ، ئۇ ئۆزىنى زادىلا
ھاياتتا ئەيىبلىك ئادەم ھېسابلىمايدىغۇ ، مەن نېمىشقا ئۆز ئايالىم-
دىن ، ماڭا تەقدىم قىلالمايدىغان نەرسىنى تەلەپ قىلدىم . ئەيىبسىز
ئىنسان دۇنيادا يوق تۇرسا ، مەن نېمىشقا ئۇنىڭ ئەيىبلىرىنى
كەچۈرەلمىدىم ؟ » دەپ ئويلىدىم ھاشىرنىڭ يېنىدا ئۇخلاشقا يېتى-
ۋېتىپ .

4

... ئېشەك بىلەن قۇملۇق يولدا ئۇزاق ماڭدۇق . قۇم دۆۋىلى-
رىنىڭ شىمالىي تەرەپلىرىدە غولى قىزغۇچ سۆكسۆك ياكى قامغاق
كۆرۈنۈپ قالىدۇ ، ئۇنىڭدىن باشقا ئۆسۈملۈكمۇ يوق . قىزغۇچ قۇم
ئۇپۇقتا بېرىپ تۇتاشقان ، ئىسسىق شامال بەزىدە قۇم بارخانلىرى
ئارقىسىدىن چىقىپ يۈزلەرگە ئۇرۇلىدۇ ۋە كىشىنىڭ تەشنالىقىنى
ئاشۇرىدۇ... ئېشەكلەر خۇددى ئۆز قەدەملىرىنى ساناپ كېتىۋاتقان-
دەك ، باشلىرىنى ئىچىگە تىقىۋېلىشقان . ئۈچ ئېشەكنىڭ ئۈستىدى-
كى ئۈچ ئادەم — دۆەن جياۋشۇ ، مەن ۋە قارا بۇرۇت مۇقامچى
ئەمدى پاراڭلىرىمىزنى توختىتىپ مۈگدەپ خىيالغا بېرىلدۇق .
مەن نامەتنىڭ تاللىۋالغان يولى توغرىسىدا ئويلىدىم : «نە غايە ،
نە ئارزۇسى يوق . ئۇنىڭ ئۈچۈن باشقىلارنى شىلىش قانچىلىك
راھەت . ل . تولستوي ئۆزىنىڭ ‹تىرىلىش › دېگەن كىتابىنىڭ
بېشىدىلا مۇنداق ئادەملەرنى خاراكتېرلەپ : ‹... ئۇلار تىنىمسىز

ھالدا ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى ئالدايدۇ، ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى ئۆپرە-
تىدۇ، ئۇلارغا مۇقەددەس ۋە جانىجان بولغان نەرسە باھارنىڭ
سەھىرىمۇ، بەندىلەرنىڭ بەختى ئۈچۈن يارىتىلغان مۇنۇ دۇنيانىڭ
گۈزەللىكىمۇ ئەمەس؛ كىشىلەرنى تىنچلىق ۋە مادارغا دەۋەت قىلى-
غۇچى مېھىر - مۇھەببەت گۈزەللىكىمۇ ئەمەس؛ ئۇلارغا مۇقەد-
دەس ۋە جانىجان بولغان نەرسە، ئۇلار ئۆزلىرى ئويلاپ چىقىرىۋال-
غان، باشقىلارغا ھۆكۇمرانلىق قىلىشتا ئىشقا سالىدىغان خىلمۇ-
خىل چارىلەر[1]...» دەپ يازغانىدى.

باھارنىڭ سەھىرى، دۇنيانىڭ گۈزەللىكى، مېھىر - مۇھەب-
بەت — گۈزەل نەرسىلەر. جاھاندا گۈزەللىك نۇرغۇن، ئىنسانغا
مۇشۇ گۈزەللىكنى تېپىش ئۈچۈن ئەقىل - پاراسەت، كۆرۈش
ئۈچۈن كۆز بېرىلگەن. شۇنىڭ ئۈچۈن، ئىنسان گۈزەللىكنىڭ
تاپقۇچىسى، كۆرگۈچىسى، ئەڭ مۇھىمى، ياراتقۇچىسى. شۇنىڭ
ئۈچۈن، ھاياتنىڭ قىممىتى گۈزەللىككە ئىنتىلىشتە...

— دەرەخ، ئەنە دەرەخ - بۇلاق بېشى! — دەپ ۋارقىرىدى
قارا بۇرۇت مۇقامچى ساتارنى خۇرجۇندىن ئېلىپ يەرگە سەكرەپ
چۈشۈۋېتىپ.

يېقىنلا يەردە خۇددى سېرىق داستىخاننىڭ بىر تاللا يېشىل
يىپىدەك سىزىق كۆرۈنمەكتە. سىزىقنىڭ بىر چېتى ئۇپۇق بىلەن
تۇتاشقان، ئۇ خۇددى چەكسىز دېڭىزدىن بىر ئۇچى قىرغاققا چىقىپ
قالغان دېڭىز كوكتىغا ئوخشايتتى.

بىز ئېشەكلىرىمىزنى دېۋىتتۇق ۋە بىردەمدىن كېيىن بۇلاق
بېشىدا ئولتۇرۇپ، سۈزۈك سۇدىن ئوچۇملاپ ئىچىپ، چىمەنلىكتە
ياتتۇق. بۇلاق سۈيى ئىككى - ئۈچ يۈز مېتىردەك يەرگە بېرىپ
قۇم ئارىسىغا سىڭىپ كېتىدىكەن. بۇلاق بېشى دۆڭلۈك، مۇنبەت

① خەنزۇچىدىن تەرجىمە قىلىندى — ئاپتور.

تۇپراق . ئىككى قورام تاش بۇلاق سۈيىنى ساقلاۋاتقان قاراۋۇلدەك يېشىل قارا مۇخ باسقان بېقىنىنى سىرغىپ چىقىۋاتقان سۇغا يېقىپ تۇراتتى . كىمدۇر بىرى بۇلاق بويىغا قارىياغاچ ۋە مەجنۇنتال كۆچەتلىرىنى تىكىپ قويۇپتىكەن ، بوستان بولۇشقا باشلاپتۇ .

— كەتمەننىڭ دەردىنى قول بىلۇر ، لەززىتىنى تىل دېگەن گەپ مانا مۇشۇ ، — دېدى قارا بۇرۇت مۇقامچى دەرەخلەرنى ئەگىم قاشلىرى بىلەن شەرەت قىلىپ قويۇپ ، — كۆسىلە ، كەتمەننىڭ بىسى تەگكەن يەردىن قىزىلگۈل ئۈنمەي قالمايدۇ !

مەن ئۇنىڭ ئاغزىنى تاتلاش ئۈچۈن ئۆمەر ھەييامنىڭ رۇبائى-سىدىن بىرنى ئوقۇدۇم :

مەي ، نەغمە ، ھۆر كەبى ئۈلپەتنىڭ بولسا ،
سۇ بويى ، چىمەندە سۆھبىتىڭ بولسا ؛
ھۆزۈرلان بۇنىڭدىن ، ئويلىما دوزاخ ،
بۇنچىلىك بولغاي ئۇ جەننىتىڭ بولسا...

مۇقامچىنىڭ خۇمار كۆزلىرى ئويناپ كەتتى . ئۇ خۇددى شەر-بەت ئىچكەندەك لەۋلىرىنى يالاپ ، قارا بۇرۇتىنى مىدىرلىتىپ ، ئاپئاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلدى ـ دە ، ماڭا جاۋابەن ئۆمەر ھەييام رۇبائىيلىرىدىن يادقا ئوقۇشقا باشلىدى :

نەغمە ، مەي ، ئۈلپەتلەر بارى تەخ تۇرسا ،
مەن قانداق جىم تۇراي ، بەزمە نەخ تۇرسا .
شىشىگە مەي تولسا ، باغ دېگەنگە ساز ،
نىمە ئۇ بېھىش ، ھۆر ... بۇنداق بەخ تۇرسا !

— خەزىنە ! — دەپ ۋارقىرىۋەتتى دۆەن جياۋشۇ ھاياجان

بىلەن ياش يىگىتتەك ئۇرنىدىن سەكرەپ قوپۇپ ، — ئۇيغۇرلار ، سىلەر ئاجايىپ قالتىس بىر مىللەت . ئەپسۇسكى ، سىلەردىكى ئېسىل خۇسۇسىيەت ، ئەدەبىي ئەسەرلەردە جايىدا ئەكس ئەتتۈرۈل-مەيۋاتىدۇ . قېنى ، ئۇكام ، ساتار بىلەن بىر مۇقام خاتىرە قالدۇ-رۇڭە ، تەكلىماكان ئاۋازىڭىزدىن بىر ھۇزۇرلانسۇن !

مۇقامچى كۇلۇپ قويۇپ ساتارنىڭ بېشىنى تىزىغا قويدى . ساتار بىلەن مۇقام تەكلىماكاننى كۇلدۇردى ، نەدىندۇر ياۋا غاز ، ياۋا ئۆردەكلەر كۆتۈرۈلدى . ئۇلار كۆپكۆك ئاسماندا ھۇزۇرلىنىپ پەرۋاز قىلىشتى . مەن ئۇلارغا قاراپ چىمەنلىكتە ئوڭدا ياتتىم . ئۇلار بارغانسېرى يىراقلاشماقتا ، ئەنە ئۇلار بىردەمدىلا قارا چېكىت-لەرگە ئايلىنىپ قالدى . مۇقام بېيىتلىرى مېنىڭ قەلب تارلىرى-نى چەكمەكتە ، كۆكرىكىمدە ھاياجان دولقۇنلىماقتا…

… دىيارىم ئەھلى بىرلە ياردىن باشىمغە يۈز مېھنەت ،
نىتاڭ باشىم ئالىپ كەتسە قويۇپ يارۇ دىيارىمنى…

دېگەن مىسرالار كىرپىكلىرىمدە نەم پەيدا قىلدى . مەن ئە-چىمدە بۇ مىسرالارنى يازغان ئۇلۇغ نەۋائىنىڭ تۆۋەندىكى نەزمىسى-نى ئەسلىدىم :

چەكمە يۈرەك تارىمنى ،
ئەلگە يايما زارىمنى .
چۈشۈمدە كۆرەرمەنمۇ ،
يىراقتىكى يارىمنى…

مەن ياۋا ئۆردەكلەردىن پەيدا بولغان قارا چېكىتلەرگە كۆز ئۈزمەستىن قارىدىم . چېكىتلەر ئۇپۇققا يېقىنلاشماقتا… بەختلىك

ئۆردەك سائىتىگە يەتمىش ـ سەكسەن كىلومېتىر ئۇچالايدۇ . ئۇ بىر يېرىم كۈن ئۇچسىلا ، ئىلى دەرياسى بويىغا يېتەلەيدۇ... مۇشۇ تۇرقىدا گۈزەللىكىنى نېمە قىلىۋاتىدىكىن ، ئەلچۇ ؟...

بىر ئازدىن كېيىن بىز يەنە سەپىرىمىزنى باشلىدۇق .

— زەلىلىگە قايىلمەن ! — دېدى دۇەن جياۋشۇ ئىككى پۇتىنى چوم ئۈستىدە بىر ياققا قىلىپ ئولتۇرۇۋېتىپ ، — مۇشۇ مىتىقلاپ ماڭىدىغان قاتناش قورالى بىلەن ئۇ يەركەندىن چىقىپ ، شۇنچە يولنى بېسىپ بولغان ـ هە ! «سەپەرنامە»نىڭ نۇرغۇن مىسرالىرى ئېشەك ئۈستىدە تۇزۇلگەنلىكى ئېنىققۇ .

— بۇ توغرۇلۇق ، — دېدى قارا بۇرۇت مۇقامچى قۇملۇقتا يالاڭ ئاياغ بولۇۋالغان دۇەن جياۋشۇغا ياندىشىپ كېتىۋېتىپ ، — بىزنىڭ ئۇستام جىق بىلىدۇ ، زەلىلى ، ئىنىسى دەلىلى ، نۆۋبىتى ، سەبۇرى ، تەجەللى قاتارلىق شائىر توغرىسىدا ئاجايىپ قىزىقارلىق ھېكايىلەرنى بىلىدۇ . ئۇ ئادەم ئۇستا تەمبۇرچى ، ئۇنى خوتەندىكى تەمبۇرچىلەرنىڭ پىرى دېسە بولىدۇ . بىر كۈنى مەن ئۇنىڭغا ، سىلى نېمىشقا تەمبۇردىن باشقا سازنى چالمايلا دېسەم ، بوۋاينىڭ ئاچچىقى كېلىپ : «تەمبۇرنى مىڭ يىل ئەۋۋەل فارابى ئىجاد قىلـ. غان ، سەككاكى ، نەۋائى ، ئامانىيساخانلارمۇ ئۇستا تەمبۇرچى ئىـ. دى . بۇ تەمبۇر بىلەن زەخمەك شۇلاردىن قېلىپقىلىق تۇرسا ، نېمىشقا چالمىغۇدەكمەناي !» دېگەنىدى . بىز يەنە بىر ـ ئىككى سائەتتىن كېيىن بۇ يۇز ياشلىق مۆتىۋەرنى كۆرىمىز...

بىز ئېشەك ئۈستىدە كېتىۋېتىپ مۈگدەشكە باشلىدۇق . قاپاقـ. تىكى بۇلاق سۈيىمۇ ئىسسىپ قاپتۇ ، قورساقمۇ پىژىلداپ ئېچىشقا باشلىدى . لېكىن ، بىز ئۈپۈق سىزىقىدىن كۆز ئۈزمەستىن ئالغا قاراپ باراتتۇق ، نەلەردىدۇ ئاسمان بىلەن يەر ئوتتۇرىسىدا ئاقۇش كۆك تۈۋرۈك پەيدا قىلىپ قۇيۇن كۆتۈرۈلەتتى ، تۇيۇقسىزلا بارـ. خان كەينىدىن كىچىك قۇيۇنلار پىرقىراپ چىقىپ ، بېشىمىزدىكى

سەپەرلىك ئاق شىلەپىلىرىمىزنى ئۇچۇرۇپ كېتەتتى. نەلەردىدۇ يالت - يۇلت قىلغان سەھرا لاۋىسى كۆتۈرۈلۈپ كۆزلەرنى ئالدايت- تى، تۇرۇپلا شامالنىڭ ئۇشتەك ئاۋازى، قۇشلارنىڭ قانىتىدىن چىققان غوڭۇلدىغان ئاۋازلار كېلەتتى...

كۈن چۈشتىن قايرىلدى. ئاندا - ساندا تېزەك ئۇچراپ تۇر- دىغان يول قۇملۇق، شېخىللىق، قامغاق - چاتقاللىق يەرلەردىن ئۆتۈپ ئالغا قاراپ سوزۇلۇپ بارماقتا...

... قۇملۇق بارخانلىرىدىن تالايلىرىنى كەينىمىزدە قالدۇرۇپ كېتىپ بارىمىز. سەھرا ئاپتىپى جاندىن ئۆتتى، ئېشەكنىڭ بىر خىل قەدىمى بىزنى تېخىمۇ مۇگدەتمەكتە...

— قىزىق بىر ھېكايە ئېيتىپ بەرسىڭىز بوپتىكەن، — دېدىم مۇقامچىغا قاراپ. ئۇ ئېشىكىدىن چۈشتى - دە، كۈلۈپ قويۇپ:

— تۈگمەي قالارمىكىن، قارىسىلا، يېزا كۆرۈنۈۋاتىدۇ، — دېدى.

مەن ئۇيۇق قىرغىقىغا قارىدىم: راستتىنلا يېشىل دۇخاۋا بۆككە ئوخشاش دۇپدۇگىلەك دەرەخلىك — يېزا كۆرۈندى.

— ئۇھ! كېلىپ قاپتۇق - ھە! — دېدى باياتىن مۇگدەپ ئولتۇرغان دۇەن جياۋشۇ جانلىنىپ، — ئۇيغۇر يولۇچىلىرىغا قايىلمەن، ئۇلار مۇشۇنداق ئېشەك بىلەن چۆللەردە ئايلاپ مېڭىپمۇ چىدايدۇ، خوتەندىن پىيادە چىقىپ ئىلى، ئالتايلارغىمۇ كېتىدۇ!

— ئىلى، ئالتاي يېقىنغۇ، ناھايىتى ئايلىق يول، — دېدى قارا بۇرۇت مۇقامچى، — ھىندىستان، ئەرەبىستان، شىۋىستان (ئىراننى دېمەكچى)، مىسىر، ئىستانبۇللارغىمۇ پىيادە بېرىپ كەلگەنلەر كۆپ...

يېزىغا كەلدۇق، مەھەللە كىچىك، ئۆيلىرى شالاڭ ئىكەن. ھەممىلا يەر توپىلىق، كوچىسىنىڭ تايىنى يوق، بۇك - باراقسان

باغلار ئۆيلەرنى چۈمكەپ تۇراتتى . ئىككى قولىنى قوشۇشتۇرۇپ ، سەل ئېگىلىپ — ھۆرمەت بىلدۈرۈپ ئېگىز بوي ، قارا ساقال ، خۇش چىراي ۋە قاش - كۆزى ناھايىتى چىرايلىق بىر ئادەم پاكار قاشالىق ھويلىدىن چىقىپ كەلدى ۋە ئۆيىنى كۆرسىتىپ :

— مەرھەمەت قىلىنىشسىلا ، كادىرلىرىمىز ! — دېدى . مۇقامچى ئۇنىڭ بىلەن قىزغىن كۆرۈشتى ۋە بىزنى ئۇنىڭ ھويلىسىغا باشلىدى . بىز ھويلىغا كىردۇق ۋە چوڭ ياڭاقنىڭ ئاستىدىكى سۇپىغا ئولتۇردۇق . ساھىبخانا بىزگە ئاتاپ ئۆيىدىن زىلچا ئېلىپ چىقتى ، ھەش - پەش دېگۈچە قوغۇن تىلدى ، نان ئۇشتىدى . بىز شەربەتتەك قوغۇن بىلەن يۇمشاق ناننى ئىشتىھا بىلەن يېدۇق .

— ئىسمىلىرى نېمىكىن ؟

— مەتقۇربان ، — دېدى ئۇ ئورنىدىن سەل مىدىرلاپ قويۇپ .

— بۇ ئىككى كادىر سەيدۇللا مەخسۇمنى بىر زىيارەت قىلىپ كەلسەك دېيىشىدۇ ، باشلاپ كەلدىم ، — دېدى مۇقامچى .

— ناھايىتى ئوبدان ، ئۇ ئادەم مېنىڭ بوۋام بولىدۇ . بۈگۈن ئۈچ كۈن بولدى رايونغا — پېشقەدەم دېھقانلارنىڭ مەجلىسىگە كېتىپ قېلىشىدى ، بۈگۈن كەچ كېلىپ قالارمىكىن !...

— توقسەن بەش ياشتا تۇرۇپ ، يەنە مەجلىسلەرگە قاتنىشامدۇ ؟

— شۇنداق . بوۋام گۈڭشېنىڭ ھەيئىتى . ھەر كۈنى كەتمەن بىلەن يېرىم كۈن ئەمگەك قىلىدۇ . مانا بۇ قوغۇن بوۋامنىڭ پۆڭلۈك يېرىدىن ئېلىنغان !

— بىر ئەسىر كەتمەن چاپالايدىكەن - دە ، — دېدىم مەن كۈلۈپ ، — سەككىز يېشىدا كەتمەن بىلەن ھەپىلەشسە دەيلى...

بىز بوۋاي بىلەن كۆرۈشۈشكە ئالدىرىدۇق ، لېكىن كۈتۈشكە توغرا كەلدى .

— ئۇ ئادەم ئۆمۈر بويى كەتمەن بىلەن لەززەتلىك مېۋە يارىتقان، يەنە مېۋە بېرىش ئۈچۈن ئەجىر قىلىۋېتىپتۇ، — دېدىم مەن دۆلەن جياۋشۇغا، — بىز نېمە ئۈچۈن ئەنە شۇنداق ئۇزاقنى كۆزلىيەلمەيمىز - ھە؟ ئۈرۈمچىدە تۆت - بەش قېتىم دوكلات بەردىم، ئاڭلىغانلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ بىرنەچچە مىڭغا يېتىدۇ. ئۇلار بىزنىڭ ئېيتقانلىرىمىزغا ئىشىنىدۇ، ئۇنى تارقىتىدۇ، قوللىنىدۇ، چۈنكى ئۇلار بىزنى نۇرغۇن ئىزدەنگەن، تەتقىق قىلغان، شۇنداق جاپالىق ئەمگەكلەر بەدىلىگە ئاشۇ بىلىملەرنى ئىگىلىگەن دەپ قارايدۇ. لېكىن، دۆلەن جياۋشۇ، مەن خىجىلمەن، ئوق ئېتىش مۇسابىقىسىگە چۈشۈپ ئوقىنى تەگكۈزەلمىگەن ئادەمدەك ياكى يازىچە ئەمگەك قىلىپ مېۋە ئالالمىغان دېھقاندەك خىجىلمەن. دوكلات بەردىم دەپ سۆزلىگەنلىرىم شۇنچە يۈزە، شۇنچە چۇۋالچاقكى...

— سىز يەنە شۇ گەپكە چۈشۈۋالدىڭىز، — دېدى دۆلەن جياۋشۇ كۈلۈپ، — لازىم بولغان نەرسىنى يەتكۈزۈپ بېرەلمىدىم دەمسىز؟ مەنچە ئۇنداق ئەمەس، سىز «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» توغرىسىدا ئومۇمەن خېلى تەپسىلىي ساۋات بېرەلىدىڭىز، لېكىن سىز قانائەت قىلمايسىز. قانائەت — كۆرەڭلىكنىڭ باشلىنىشى، قانائەت قىلماسلىق، بىلىم تەشنالىقى — ئالغا ئىلگىرىلەشكە ئۈندەيدىغان پەزىلەت، سىزدىكى روھى قانات!...

بىز غىزالىنىۋېلىپ مەھەللىنى ئارىلاپ يۈرۈپ شۇ گەپلەرنى قىلىشتۇق. بىز چۇرۇڭلىشىۋاتقان بالىلارنىڭ ئاۋازىنى ئاڭلاپ سۆھبىتىمىزنى توختاتتۇق ۋە شۇ ياققا باردۇق. ئۇلار بىر ئېغىزلىق ئۆيدە تىقما - تىقماق بولۇۋېلىپ ئېلىپبەنى ئوقۇۋاتقانىكەن. مەن پەنجىرىدىن قارىدىم: ئالدى ئون بەش ياش، كەينى يەتتە ياش چامىسىدىكى ئوتتۇز - قىرىق بالا ئۇزۇن ئورۇندۇقلاردا ئولتۇرۇۋېلىپ چۇرۇڭلىشاتتى. قارا تاختا ئىشىك يېنىغا ئېسىلغان.

بالىلار قوللىرىنى سوزۇشۇپ قارا تاختىدىكى ھەرپلەرنى كۆرسىتىپ ۋارقىرىشاتتى. مانا سىنىپقا مۇئەللىم كىردى.

— قۇرماشقۇ! — دېدىم ئۆز - ئۆزۈمگە، ھاياجانلىنىپ. بىزنىڭ ئىلى ۋادىسىدا ئۆسكەن قازاق يىگىتىمىز تەكلىماكان ئىچىدىكى بۇ كىچىككىنە يېزىدا قارا كۆز ئۇيغۇر بالىلىرىغا بىلىم بەرمەكتە. قۇرماش سۆز باشلىدى:

— ئوقۇغۇچىلار، تۈنجى زامانىۋى مەكتىپىمىزدە دەرس باشلاندى. نېمىشقا تۈنجى دەيمىز؟ بۇ يەردە قەدىمدىن تارتىپ مەكتەپ بولۇپ باقمىغان. گۇڭشې پارتكومى بۇ يەردە بۇ يىل مەكتەپ قۇردى. ئەمدى سىلەر بىلىم ئېلىش ئۈچۈن، ئېشەك مىنىپ بىر كۈنلۈك يەرگە بارمايسىلەر!

مەن تاقەت قىلىپ تۇرالمىدىم - دە، دەۋەن جياۋشۇغا:

— سىزگە پارتىيىنى قىلغان قۇرماش مانا شۇ! — دېدىم، — يېقىندا ئۇنى ئىلمىي مۇدىرلىقتىن يۆتكەپ، ناھىيىلىك مائارىپ ئىدارىسىنىڭ باشلانغۇچ مەكتەپلەر بۆلۈمىگە مەسئۇل قىپتۇ. باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى تەكشۈرگىلى چىقىپ كەتكىنىگە ئۈچ ئاي بوپتىكەن. ناھىيىدە بىز ئۇنىڭ ئۆيىدە مېھمان بولدۇق، ئىككى بالىسىنى ئەركىلەتتۇق. ئايالى خوشخۇي ئۇيغۇر قىزى ئىكەن، ئۇ ئوتتۇرا مەكتەپتە ئوقۇتقۇچىلىق قىلىدىكەن. مانا قاراڭ، ئۇنىڭ بىلەن تەكلىماكان ئىچىدىكى بۇ يېزىدا ئۇچرىشىپ قالغىنىمىزنى!

— ئەخمەتجان قاسىمى نامىدىكى بىلىم يۇرتىنىڭ — ئىلى دارىلمۇئەللىمىنىنىڭ بالىلىرى ھېچ يەرنى ئالا قويماپسىلەر - دە، نەگىلا بارساق، سىزنىڭ ساۋاقداشلىرىڭىز!

شۇ چاغدا قۇرماش بىز تەرەپكە بۇرۇلدى. مەن ئۈنلۈك ۋارقىرىدىم:

— قۇرماش!

ئۇ هاڭ ـ تاڭ بولدى ـ دە، سىرتقا قاراپ يۈگۈردى .
— هوي، ئەلا ، قايسى قۇيۇن سېنى بۇ يەرگە ئەكېلىپ تاشلىدى ! — دېدى ئۇ مېنى چىڭ قۇچاقلاپ .
— بىز مۇشۇنداق توپىلىق يېزىدا ئىشلەشنى ئارزۇ قىلىشقان ئەمەسمىدۇق . سەنلا ئارزۇغا يېتىپسەن ! — دېدىم ئۇنىڭ مۈرىسىگە ئۇرۇپ ، — يايلاقتا ئۆسكەن ياش كۆچەت ، قۇملۇقتا يىلتىز تارتالامدىكەن ؟
— هەرهالدا قامغاقتەك دۈگىلەپ يۈرمىدۇق !
— يارايسىز ! — دېدى دۆەن جياۋشۇ ئۇنىڭ قولىنى سىقىپ كۆرۈشۈۋېتىپ . قۇرماش ئۆز ئىشىنى زوقلىنىپ سۆزلەپ بەردى .
ئۇ باشلانغۇچ مەكتەپنى ئومۇملاشتۇرۇش ۋە ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىشكە مەسئۇل ئىكەن . ئۇلار بۇ خىل مەكتەپلەرنى جىق ئېچىپتۇ . يېڭى مۇئەللىم كەلگۈچە ئۆزى ئوقۇتىدىكەن . مۇئەللىم يېتىشمىسە ، شۇ يېزىدىن بىر ئوقۇتقۇچى تەربىيىلەپ چىقىدىكەن .
— يارايسەن ، قۇرماش ! — دېدىم مەنمۇ ئۇنىڭ مۈرىسىگە ئۇرۇپ ، — هەقىقي ئىجادچى دەپ مانا سېنى ئېيتسا بولىدۇ . رۇخسەت قىلسا ، مەنمۇ بۇ يېزىدا ئۆمۈر بويى ئوقۇتقۇچىلىق قىلىشقا رازىمەن !
— قىممەت باهالىق سارجىنى بەلۋاغ قىلغىلى بولمايدۇ ، — دېدى ئۇ كۈلۈپ ، — بۇ ، بىزگە لايىق ئىش !
— ئىككىمىز بىر زاۋۇتتىن چىققان ئوخشاش ماركىلىق مال ، ساڭا لايىق ئىش ، ماڭىمۇ باب كېلىدۇ !
— شۇنداق قىلىپ ، هېلىقى ئوقۇتقۇچىنىڭ ئىش هەققى قانداق بولىدۇ ؟ — دەپ سورىدى دۆەن جياۋشۇ قىزىقىپ .
— بەزىلىرىگە ئىدارىدىن ، بەزىلىرىگە گۇڭشېلاردىن هەل قىلىمىز ، — دېدى قۇرماش ، — بەزىلىرىگە ئىش هەققى هەل بولغۇچە شاۋدۇيدىن نومۇر بېرىدۇ .

«... مانا ھەقىقىي مائارىپچى ، — دەپ ئويلىدىم قۇرماش توغرىسىدا ، — بۇمۇ ھېلىقى چۈلگە كۆچەت تىككەن كەتمەنچىدەك بەختلىك ئىكەن . بىزنىڭ ئەمگىكىمىز قاچان مېۋە بېرىدۇ ؟ بەلكى ئەركەك ئۈجمىدەك يوپۇرماق بىلەن ماختىنىپ مېۋىسىزلا دۇنيادىن ئۆتەرمىز ، مېۋىسىزلىك نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق - ھە !»

كەچتە بىز مويسىپىت مۇقامچى ۋە ئەدەبىياتچى سەيدۇللا مەخ-سۇمنىڭ ھويلىسىغا قايتىدىن سالام قىلىپ كىردۇق . ياغاچ ئاس-تىدىكى سۇپىدا — كونىراق گىلەم ئۇستىدە بىر بوۋاي قولىنى كۆكسىگە قويۇپ ئورنىدىن تۇرۇۋاتاتتى : ئاپئاق ساقىلى مەيدىسىگە چۈشكەن ، ئېگىز قەددى تېخى تولۇق پۈكۈلمىگەن ، ئۇچىسىغا ئۇزۇن ۋە كەڭ يەڭلىك ئاق يەكتەك ، پۇشقىقى ئوشۇقىنى بېسىپ تۇرىدىغان ئازادە ئاق ئىشتان ، بېشىغا يەڭگىل ئاق خەسە دوپپا كىيگەن ، يالاڭغداق بوۋاي كۆلۈپ سۇپىدىن يەرگە يېنىك ھەرىكەت بىلەن چۈشكەندە ، بىزمۇ سالام - سەھىتىمىزنى تۈگىتىپ بوۋاينىڭ يوغان ، قاتتىق قوللىرىنى تۇتۇپ كۆرۈشتۇق .

— سالامەت كېلىشتىلىمۇ ، باللىرىم ،— دېدى ئۇ بىزنى كۆمىلاچ تاملىق ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ ، — يولدا تازا قىيـ-نالغانسىلەر ؟

— مەنىلىك سەپەر بولدى ، — دېدى دەۋەن جياۋشۇ ئوقۇشلۇق سۆزلەپ ، — بىز سۇپىدىلا ئولتۇرايلى .

— ئۆيگە داستىخان راسلاپ قويغانىدۇق . بۇ يەرگە چۈشەك سېلىقسىز ، ھاي بالام... ئەمىسە مەشەگە !...— بوۋاي چاققان ھەرىكەت بىلەن ئۆيگە كىرىپ كەتتى .

ياغاچ ئاستىدىكى سۇپىدا تېزلا سۆھبەتكە كىرىشىپ كەتتۇق . بوۋاي دېھلىدا ئوقۇغانىكەن ، كېيىن كابۇل ، ئىسلامئابادلاردا مۇ-دەررىسلىك قىلغان ، كېيىن يەنە ھىندىستان مىللىي ئازادلىق ھەرىكىتىگە قاتناشقانلىقى ئۈچۈن تۈرمىگە چۈشكەن ، ئۇ يەردىن

قايتىپ كېلىپ قەشقەر خانلىق مەدرىسىسىدە تۇرغان...

پاراڭ ئارىلىقىدا ھويلىغا ھاسا بىلەن ئارانلا ماڭىدىغان بىر بوۋاي كىردى ـ دە، كىمگىدۇر ئاچچىقلاندى:

— شۇمۇ ئىنساپ بولدىمۇ، شۇنچە ئاشلىق سېتىقسىز تۇرسا...

— ۋاي، مېھمانلار بىلەن كۆرۈش دەيمەن! — دېدى سەيدۇللا مەخسۇم بوۋاينى يېنىك كايىپ، — ئۆيدە مېھمان بار تۇرۇقلۇق، نېمانداق خاماننىڭلا گېپىنى قىلىسەن!

ماڭا ئاجايىپ كۈلكىلىك تۇيۇلدى. مەخسۇم ھاسا بىلەن ئارانلا ماڭىدىغان بوۋاينى خۇددى ئون ياشلىق بالىنى جونۇغاندەك يېنىك ۋە ئامراقلىق بىلەن جونۇماقتا ئىدى. دۇمچەك بوۋاي قىزاردى ۋە قولىنى ئۇزۇن كۆڭلىكىنىڭ قولتۇقىغا ئېرتىپ بولۇپ، سۇپىغا تەستە چىقىپ بىز بىلەن كۆرۈشتى.

— مېنىڭ چوڭ ئوغلۇم، — دېدى بوۋاي بوۋاينى تونۇشتۇرۇپ، — مىرئابدۇللا، بۇ يىل يەتمىش ئۈچ ياشقا كىردى. مانا ھالى مېنىڭدىن يامان، گىلەم توقۇيمەن، ئەتلەس توقۇيمەن دەپ دۇكاننىڭ يېنىدا ئولتۇرۇپ دوك بولۇپ كەتتى، بولمىسا مۇكچىيىدىغان ۋاقتى ئەمەس، خالۋاپلىق ئادەمنى ماغدۇرسىز قىلىۋېتىدۇ، يەنە شۇ كەتمەن بىلەن تەمبۇرگە يەتمەيدۇ. مەن ئەزەلدىن كەتمەن بىلەن تەمبۇرنى دوست تۇتۇپ كەلگەن ئادەم. داپ بارمۇ بالام، بۈگۈن مېھمانلارغا ساز چېلىپ بېرەيلى، مانا مەتياقۇپ بالامۇ ساتارنى ئەكەپتۇ، سەن داپ ئۇرۇپ بەرگىن.

مىرئابدۇللا خالۋاپنىڭ ئاقۇچ قاشلار ئاستىدىكى قارا كۆزلىرى ئويناپ، چىشسىز ئېغىزىدا كۈلكە پەيدا بولدى.

— قالۇن، دۇد، ساپال چورا، سىپىت مورا، باليمان، تىلۋاز، ناغرا ـ سۇناي... ئوتتۇز يەتتە خىل چالغۇ ئەسۋابىنىڭ ھەممىسىنى ياسايدۇ، ھەممىسىنى چالىدۇ. شۇڭا دادام ياش —

مېنىڭ ئىنىمدەك تۇرىدۇ. خۇدايىم بەرگەن ئادەم! — دېدى ئۇ دادىسىنى زوق بىلەن ماختاپ.

— نېمە بىلىمەن؟— دېدى بۇۋاي ئوغلىغا سەل قوپاللىراق سۆزلەپ، — ئوتتۇز يەتتە خىل چالغۇ ئەسۋابىنىڭ ھەممىسىنى دېگىنىنى! كۆرگەنمىدىڭ؟ بۇمۇ بىر قولاق موللىسى، ئوتتۇز يەتتە خىلنىڭ يەتتىسىنى كۆرگەندۇ؟ ھەممىنى بىلىدىغان ئادەم دۇنيادا يوق. چېغىمنى چاغلىماي، ياش چاغلىرىمدا ئەرەبچە، پارسچە، ھىندىچە تىل ئۆگەندىم، ھەممىنى بىلەيچۇ دەپ تەلۋىلىك قىلدىم. فارابى، ئىبنى سىنالاردەك بولۇشقا بەل باغلىدىم. ئەدەبىيات، ساز، رەسىم، تېبابەت، تەقۋىمى (كالېندارچىلىق)، تەبىئەت (تەبىئەتشۇناسلىق)، مۇنەججىم (ئاسترونومىيە)، مۇھەندىس (ئىنژېنېرلىق)، ئەلۋۇجۇت (ماددا ـ مەۋجۇدىيەت ئىلمى)... ھەممىسىگىلا قول تىقتىم، لېكىن فارابى، ئىبنى سىنالار تۇرۇپ تۇرسۇن، بىزنىڭ تەجەللىچىلىكىمۇ ئىش قىلالمىدىم. ئاتمىشقا كىرگەندە ئەقلىمنى تاپتىم، ئەدەبىيات بىلەن سازنى تاللىدىم. ھېچبولمىسا، ئابدۇل ھەسەن روداكىچىلىك[1] بولسىمۇ ئىش قىلاي دەپ شېئىر بىلەن تەمبۇرنى ئېلىپ قېلىپ قالغىنىنى يىغىشتۇردۇم. ئەمدى بىلدىمكى، روداكى پارس تىلىدا قەسىدە، غەزەل، رۇبائىي ۋە نۇتۇقلارنى قالدۇرۇپتۇ، ساز ئىشلەپ قالدۇرۇپتۇ. مېنىڭدىن بىر سىقىم توپىدىن باشقا نەرسە قالمايدىغان ئوخشايدۇ. مۇشۇنى ئويلىساملا، كۆڭلۈم بۇزۇلىدۇ. پېشىم توقسەندىن ئاشتى، لېكىن خەلققە ھېچ نەپ قالدۇرالمىدىم. مەن ھازىر كىم؟ بىلىم ساھەسىدە بىر قەلەندەرمەن. نامى ئۇلۇغ، سۇپرىسى قۇرۇق مەخسۇمەن. مەشرەپنىڭ بىر شېئىرى يادىمغا كېلىپ قالدى.

---

① ئابدۇل ھەسەن روداكى — 10 ـ ئەسىردە ياشىغان ئالىم. ئۇنىڭ مۇزىكا، شېئىرلار توپلاملىرى بار.

مەن قەلەندەر شاھىمە،
ئالەم ماڭا ھەيراندۇر.
پايتەختىم - گۈلخېنىم،
ئوردام قەلەندەرخاندۇر.

لېكىن بوۋاي ئارتۇق كەمتەرلىك قىلغىنىكەن، شۇ كۈنى ئاخشىمى، مەن بۇ بىلىم ئىگىسىگە ھۆرمەت بىلەن قايىل بولدۇم. ئۇيغۇر تارىخى، ئەرەب تارىخى، ھىندىستان ۋە پۈتۈن ئاسىيا تارىخى ھەققىدە، ئەرەب - پارس، ھىندى - ئوردۇ، تۈركىي تىللىدا سۆزلەشكۈچى خەلقلەرنىڭ ئېغىزچە ۋە يازما ئەدەبىياتى، تىلى توغرىسىدا بىلىمى ئاجايىپ مول ئىكەن. ئۇ بىردە ئارىستوتىل ۋە ئۇنىڭ پەلسەپىسى، ئۇلۇغبېكنىڭ ئاسمان جىسىملىرىنى تەكشۈرۈش خىزمىتى توغرىسىدا قىزىقارلىق ھېكايىلەرنى سۆزلىسە، بىردە بابۇرنامە ۋە بابۇرخاننىڭ ھىندىستاننى بىرلىككە كەلتۈرۈشتە قوشقان تۆھپىسى ۋە ئوغلى ئەكبەرخان توغرىسىدا ھىندىستاندا تارالغان چۆچەكلەرنى سۆزلەيتتى، بىردە داستانلاردىن پۈتۈن - پۈتۈن پارچىلارنى يادقا ئوقۇپ، مەنىسىنى يېشەتتى، بىردە ئۆز پىكرىنى چىرايلىق رۇبائىيلار بىلەن بايان قىلاتتى...

ئۇ مۇقام ئېيتسا ئاۋازى تىترىمەيتتى، مۇقام ئەۋجىنى تۇۋل-غاندا، گۆرەن تومۇرلىرى كۆپمەيتتى. ئۇنىڭ يوغان قولىنىڭ بارماقلىرىدا زەخمەك يېنىك ۋە شوخلۇق بىلەن ئوينايتتى. ئوغلى مىرئابدۇللا خالۋاپ داپنى جايىغا ئۇرمىسا، ئالىيىپ قوياتتى. مەتياقۇپ مۇقامچىنىڭ غېجەك چېلىشىدىن زوقلىنىپ ساقاللىرىنى لەپىلدىتىپ ماقۇللايتتى، ئۇنىڭ بېيىتلىرى يېڭى ۋە تەسىرلىك ئىدى. ھەربىر مۇقام تۈگىگەندە، شۇ مۇقامنى كىملەر ئىجاد قىلغان، كىملەر قەيەرلىرىنى تولۇقلىغان، كىملەر بۇ مۇقامنى ياخشى ئېيتقان، يەنە كىملەر بۇ مۇقام ئۈچۈن قانداق شېئىرلارنى يازغا-

لىقى توغرىسىدا ئىزاھات بېرەتتى...

ئەتىگەنلىكى بىز مەقسىتىمىزنى ئېيتتۇق ۋە كىتاب سورى-دۇق . بوۋاي ئۇزاق جىم بولۇپ كەتتى ـ دە ، خىيال سۈرۈۋالدى .

— ناۋادا ،— دېدى بوۋاي خېلى ئۇزۇندىن كېيىن ، — سىلەر دېگەندەك ، خەلققە ئىلىم قالدۇرۇش ، كىتاب تۈزۈش ئۈچۈن ھەرى-كەت قىلىۋاتقان بولساڭلار ، قولۇم كۆكسۈمدە ، بېشىم بىلەن خىز-مەت قىلىمەن . ئۇنداق بولماي ، مەندىكى كىتابلارنى پۇلغا ئىشى-نىپ ئېلىۋېلىپ ، تۆمۈر ساندۇقتا ساقلاشقا كەلگەن بولساڭلار ، مېنىڭ سىلەرگە بېرىدىغان كىتابىم يوق !

— ماڭا ئىشىنىڭ ، — دېدى قۇرماش ئارىغا كىرىپ ، — بۇ كىشىلەر ئۇ كىتابلارنى جەزمەن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى تۈزۈشكە ئىشلىتىدۇ .

— بالام ، سىزگە ئىشىنىمەن ! — دېدى بوۋاي قۇرماشقا قاراپ قويۇپ ، — لەۋزىڭلارنى يەردە قويماي ، بوپتۇ ، دېگىنىڭلار بولسۇن . مەن سىلەرگە كىتاب سېتىپ بېرەي .

بىز ئۇ كىشىدىن ئاجايىپ كىتابلارنى سېتىۋالدۇق . سەيدۇللا مەخسۇم كىتابلىرى بىلەن شېئىر ئوقۇپ خوشلاشتى :

دېمىگىن قەغەزگە خالىس بىر خەتى خۇشخۇۋان كىتاب ،
پەيزى ئەسرارى ھەقىقەت نۇر ئىلە ئىمان كىتاب .
ئىزدىسەڭ بىر پىرى كامىل يا تېۋىپنى ھەر كېسەل ،
رەھبىرى دۇنيايى دۇن دۇر دەردىڭا دەرمان كىتاب .
دائىما قوينۇڭدا بولسۇن گاھى قىلغىل تاجى سەر ،
قايدا بارساڭ ئەزبىرايى ئىززىتى مېھمان كىتاب .
تىل بىلەن يادئەت مىراپاقىل يۈرەگىڭ ئىچرەجا ،
ھەر نىچۇك ئادەمنى ئەيلەر بىلكى بىئەرمان كىتاب .
ئەي سارايى ھەر كىتابنى تۇتىيائى دىدە قىل ،
بولسا ھەر مۇشكۇللىرىڭنى ئەيلىگەي ئاسان كىتاب...

بوۋاينىڭ شۇنچە ناخشا ئېيتىپ تىترىمىگەن ئاۋازى، بۇ شېئىرنى ئوقۇغاندا تىترىدى. ئۇ خۇددى بوتىسىدىن ئايرىلىۋاتقان نارىدەك، قۇلۇنىدىن ئايرىلىۋاتقان بايتالدەك، باچكىسىدىن ئايرىلىۋاتقان كەپتەردەك زارلاندى. ئۇنىڭ كىتاب ئۈچۈن قىلغان زارى، كىتاب ئۈچۈن ئاپئاق ساقىلىنى يۇيۇپ تۆۋەن تېمىۋاتقان ئۇنچىدەك مۆلدۈر ياشلىرى، مېنىڭ هايات يولۇمغا چېچىلىۋاتقان چېچەكتەك تەۋەررۈك بولۇپ تۇيۇلماقتا. مەن بوۋاي قىلالمىغان ئىشلارنى قىلىش ئۈچۈن بىلىمنى ئىشەنچ بىلەن تېخىمۇ چىڭ باغلىدىم. چۈنكى، مېنىڭ ئارقا تىرىكىم چىڭ…

… خوتەن ئايرودرومىنىڭ پاكار، شالاڭ دەرەخلەر بىلەن ئورالغان قۇملۇق مەيدانى تۆۋەندە قالدى. مەن ئايروپىلان دېرىزىسىدىن تۆۋەنگە قاراپ، ئايروپىلانغا قاراپ تۇرغان هاشىر، قۇرماش، نامەت ۋە مەتياقۇپ مۇقامچى قاتارلىق دوستلارنى كۆردۈم. ئۇلار بارغانسېرى كىچىكلەپ تېزلا غايىب بولدى. تۆۋەندە ئاق ـ سېرىق تەكلىماكان يېيىلىپ ياتاتتى. مەن خۇددى كۆز بىلەن ئىلغا قىلالايدىغاندەك، بۇ پايانسىز قۇملۇق ئارىسىدىن سەيدۇللا مەخسۇمنىڭ يېزىسىنى ئىزدىدىم.

— تاپالمايسىز، — دېدى دۆەن جياۋشۇ مېنىڭ نىيىتىمنى چۈشىنىپ، — ئۇ بوۋاينى ئۆمرىمىزدە كۆرگىنىمىز، مۇشۇ بىرلا قېتىم بولۇپ قالىدۇ.

— هۆكۈمىتىمىز نېمىشقا مۇشۇنداق ئادەملەرنى پەن ـ تەتقىقات ئىشلىرىغا تەكلىپ قىلمايدۇ. «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك»، «قۇتادغۇ بىلىگ»، «ئەتەبەتۇل هەقايىق»غا ئوخشاش كىتابلارنى تەرجىمە قىلىش، ئىزاهلاش ئىشلىرىنى باشلايدىغان ۋاقىت كەلدى. سەيدۇللا مەخسۇمدەك ئادەملەرنى چەتتىن ياللىۋالغىلىمۇ، قايتىدىن تەربىيەلەپ يېتىشتۈرۈۋالغىلىمۇ بولمايدىغۇ، تەرجىمە ـ ئىزاهات ئىشلىرىغا قويسا، گۈل چىقىرىۋېتىدىغۇ؟

— راست گۈل چىقىرىۋېتىدۇ . بۇمۇ بىر ئېچىلمىغان بايلىق . بىزدە ئاجايىپ ياشلار بار . پارتىيىمىز بۇ ياشلارنى تەربىيىلەۋاتىدۇ ، لېكىن سەيدۇللا مەخسۇملارنىمۇ ئىشلىتىش ناھايىتى زۆرۈر ئىدى... نۇرغۇن ياشلار يېنىك يول بىلەن شەرەپكە ئىنتىلىدۇ . ئۇلار كۆڭۈلدىكىدەك شان ـ شەرەپكە تېزرەك ئىگە بولۇش ئۈچۈن ، تېزرەك نام چىقىرىش ئۈچۈن ئالدىرايدۇ . نام ـ شۆھرەت — ئىنساننى خاراب قىلىدىغان نەرسە . قاراڭ ، مەخسۇم شۇنچە بىلىمى بىلەن توپىغا كۆمۈلۈش ئالدىدىمۇ نام توغرىسىدا ئەمەس ، خەلققە مېۋە بېرىش توغرىسىدا سۆزلىدى...

ئايروپىلاننىڭ ئاۋازىمۇ ئاڭلانمايدىغان بولۇپ قالدى . دۇگىلەك دېرىزىدىن قارىسام ، يەر بېتى ناھايىتى يىراقتا ، ئۇ ئاق بۇلۇتلار ئاستىدا سېرىق ـ كۆك رەڭ بولۇپ كۆرۈندى . مەن كۆزۈمنى يۇمدۇم ـ دە ، دوستلار ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى ئۈستىدە ئويلاندىم .

مېنى مېھمانخانىغا بىر كىشى ئىزدەپ كەلدى . ئۇنىڭ بىلەن مېھمانخانا زالىدىلا كۆرۈشتۇق .

— تونۇغانسىز ، مەن بەھرام بولىمەن ، — دېدى ئۇ كىشى قولۇمنى چىڭ سىقىپ ، — ساۋۇتوف بىلەن يېقىن دوست ئىدۇق . يېقىندا بىرىنچى تۈرمىگە بېرىپ ئۇنى يوقلىدىم . سىزدىن كۆپ رازى ئىكەن ، قاراۋېتىپسىز ، خەت ، پۇللىرىڭىزنى ئېلىپ تۇرۇۋېتىپتۇ . دوكلاتىڭىزدىن خەۋەر تاپتۇق . سىزدىن بەك رازى بولدۇق... رازىيە دائىم گېپىڭىزنى قىلىپ تۇرىدۇ !...

رازىيەنىڭ ئىسمى چىقىش بىلەن ئۇنىڭغا سىنچىلاپ قارىدىم . قاڭشارلىق ، يوغان قوي كۆزلىرى خىيالچان ، دولقۇنلۇق چاچلىرى تولىمۇ چىرايلىق ، سۇر كاستۇم ـ بۇرۇلكا ، ئاق كۆڭلەك كىيىپ ، زىغىر رەڭ گالستۇك تاقىغان ، تىلى يۇمشاق ، سىپايە ئادەم ئۆز ئايالىنىڭ ئىسمىنى ئەستە ئېغىزىدىن چىقىرىپ ، خىجىللىقتىن

يەرگە قاراپ تۇراتتى .
مەن ئۇنى ياتاققا تەكلىپ قىلدىم . ئۇ ئۆزرىخاھلىق ئېيتىپ ئۇڭ قولىنى كۆكسىگە قويدى ـ دە :
— مېنىڭ سىز بىلەن ئازادىرەك سۆزلەشكۈم كېلىدۇ ، — دېدى .
— بىزنىڭ ياتاق ئازادە ، دۇەن جياۋشۇدىن باشقا ھېچكىم يوق .
— مەسىلەن ، مەن سىزگە ئاشخانىغا بارساق ، يالغۇز پاراڭلاشساق دېگەن تەكلىپنى قويسام ، قوبۇل قىلارسىزمۇ ؟
ئۇ پۇتۇنلەي كىتابىي تىل بىلەن ھەربىر جۈملىنى پىششىق تۈزۈپ ، ئالدىرىماي سۆزلەيتتى . ئۇنىڭ يوغان كۆزلىرى مېنىڭ كۆزۈمدىن جاۋاب ئىزدەۋاتقاندەك مەنىلىك تىكىلەتتى ۋە ئۇنىڭ مەنىلىك تىكىلىشىدە گۇمانخورلۇق ئالامەتلىرى سېزىلىپلا تۇراتتى .
— ئوچۇق ـ يورۇق سۆزلىشەيلى ، نېمە توغرۇلۇق سۆزلەشمەكچىسىز ؟
— ئىلىم ئەھلى مۇشۇنداق رەسمىيەتچى كېلىمىز ، — دېدى ئۇ كۈلۈمسىرەپ ، — نېمىلا قىلساق ، ئاۋۋال ئۇنىڭغا ماۋزۇ قويۇۋېلىشنى ياخشى كۆرىمىز . ماقۇل ، ماۋزۇسىنى ئېيتىپ بېرەي : سىز بىلەن ئىلىم توغرىسىدا ئەمەس ، ئايالىم — رازىيە توغرىسىدا سۆزلەشمەكچىمەن !
ئىككىمىز قاۋاقخانىغا كىردۇق ، ئۇن ـ تىنسىز ئىككى رومكىدىن ئىچىشتۇق : بەھرام ئاكا يەنە بىر رومكا ئىچكەندىن كېيىن قىزاردى ۋە مېنىڭ تەلىپىمگە جاۋابەن گەپنىڭ بولار يېرىنى ئېيتتى .
— ئاغىنىڭىز ھاشىر مېنىڭ ئايالىمنى تارتىۋالماقچى ! — دېدى ئۇ ، — قانۇن ئالدىدا جاۋابقا تارتقاندىن ۋىجدان ئالدىدا جاۋابقا

تارتقىنىم دۇرۇس. سەۋەبى، ئۇلارنىڭ قىلمىشى ۋىجدان بۇلغىنىشىغا سەۋەب بولۇۋاتىدۇ، ئوقۇپ چىقىڭ، مانا «ۋىجدانلىق» دوستىڭىز ھاشىرنىڭ مېنىڭ قانۇنلۇق ئايالىمغا يازغان خېتى!

ئۇ ھاشىرنىڭ پوچېركىسى بىلەن ئادرېس يېزىلغان، پوچتا ماركىسى چاپلانغان كونۋېرتنى مېنىڭ ئالدىمغا قويدى. خەت رازىيەنىڭ نامىغا يېزىلغانىدى.

— بۇ خەت رازىيەنىڭ قولىغا تەگدىمۇ؟

— ياق، بۇ خەت مېنىڭ قولۇمغا تېگىپ قالدى. ھەرقانچە ئەخلاق دائىرىسىدىن چىقىپ كەتكەن بولسامۇ، خەتنى ئېچىپ ئوقۇدۇم، رازىيەگە كۆرسەتمىدىم. سىزنى ئىلىم ئەھلى ھېسابلىغانلىقىم ئۈچۈن، مەسىلىگە ئادىل قارايدۇ ۋە رازىيە بىلەن ھاشىرغا خىزمەت ئىشلەيدۇ دېگەن چۈشەنچىدىمەن. ئاۋۋال ئوقۇپ چىقىڭ، ئاندىن يەنە بىر قېتىم ئولتۇرايلى، ئىشىنىمەن، ماڭا ھېسداشلىق قىلىسىز، ئاڭلىشىمچە، سىزمۇ ماڭا ئوخشاش سەرگۈزەشتىلەرنى بېشىڭىزدىن كەچۈرۈپسىز، رەقىپ دەپ بەردى، ئۇنىڭ بىلەن بىرئاز تۇغقانچىلىقىمىز بار.

— مەن سىز دېگەن يەردىن چىقماي قالسامچۇ؟ ئۇ چاغدا سىزنىڭ نەپرىتىڭىز، مېنىڭ ئۈچۈن ئارتۇقچە كۆڭۈلسىزلىك بولماسمۇ؟

— ئىشىنىمەن، بۇ خەت سىزنى ئادىل پىكىر قىلىشقا مەجبۇر قىلىدۇ. سىز دوستلىرىڭىزنى ھەقلىق يوسۇندا ئەيىبلىيەلەيسىز!

مەن كەچتە خەتنى ئوقۇپ چىقتىم. خەت قىسقا، لېكىن كۈچلۈك سۆزلەر بىلەن يېزىلغانىدى:

«... رازىيە، بۇ يىل ماڭا خۇشاللىق ئېلىپ كەلگەن يىل بولدى. مەن خۇددى ساغلام تۇغۇلغان بالىدەك، بەختى ئېچىلغان يىگىتتەك، مۇرادى ھاسىل بولغان ئاتىدەك خۇشال،

بەختلىك ! گەرچە سىز باشقا بىرىنىڭ قانۇنلۇق ئايالى بولسى-
ڭىزمۇ ،مېنىڭ كاساپىتىمدىن بولغان ، مەن بۇ گۇناھىمنى
ئاقلاشقا ۋەدە بەرگەنمەن) ، سىز مېنىڭ . چۈنكى ، ئىنساننىڭ
روھى جىسمىدىن قىممەت ، سىزنىڭ روھىڭىز مېنىڭكى .
مەن بەخت ئىچىدە قىينىلىۋاتىمەن ، چۈنكى سىزنىڭ تارتىۋات-
قان روھىي ، جىسمانىي ئازابلىرىڭىز مېنى قىيناۋاتىدۇ . سىز
مەنىۋى قەپەس ئىچىدە ئەركىنلىككە ئىنتىزار . بۇ قەپەسنى
بىزنىڭ تۇرمۇش ئادىتىمىز پەيدا قىلغان . ئاياللار رەھىمسىز ،
مۇھەببەتسىز ، مەنىۋى گادايلىقتا چېكىگە يەتكەن ئەرلىرىدىن
تارتىدىغان زۇلۇمنى ھېچقانداق قانۇن ماددىلىرى بىلەن چەك-
لىگىلى بولمايدۇ . نىكاھلىق بولغان ئايالنىڭ مۇھەببەت يول-
دا ئەركىنلىك ئىزدىشىنى جىنايەت دەپ قارايدىغان تۇرمۇش
ئادىتىگە شۇنىڭ ئۈچۈن نەپرەت بىلەن قارايمەن . مۇھەببەت
تۇپرىقىدا يىلتىز تارتمىغان ھايات گۈلىنىڭ ئېتىبارسىز سو-
لىشىشىنى ئېتىراپ قىلىدىغانلار ئاز . تۇرمۇشنىڭ مۇنۇ تەڭ-
سىزلىكىنى كۆرۈڭ . ئىككى ياش بىر - بىرىنى ۋىجدان
بىلەن سۆيۈشسۇن ، ئۇلارنىڭ يۈركى ئۇن - تىنسىز ۋە
توسقۇنسىز ھالدا ئاللىقاچان بىرىككەن بولسۇن ، لېكىن ئار-
زۇ ۋە غايە ئۇلارنىڭ جىسمىنى بىرلەشتۈرمىسۇن ، شۇ ئارىدا
ئۇلارنىڭ كۆز يېشى ، تارتقان ھىجرانلىق ئازابلىرىنى تىرنى-
قىغا ئالمايدىغان بىر ئادەم ، يەنى ئاچ كالا چۆپ ئىزدىگەندەك
ئەتراپنى قاساپ ، راھەت ۋە ئاسانلىقنىلا ئىزدەپ يۈرگەن بىر
ئادەم ، تەلىيى ئوڭدىن كەلگەنلىكى ئۈچۈنلا ھېلىقى بىر -
بىرىگە تەشنا تەنلەرنىڭ بىرىنى ئۆزىنىڭ قىلىۋالسۇن . مانا
بۇ چاغدا ، قانۇن ۋە تۇرمۇش ئادىتى كىمنى قوللىشى لازىم ؟
ھازىر ھېلىقى تەلىيى ئوڭدىن كەلگۈچى قوللاشقا ئېرىشىۋاتى-
دۇ . مانا بۇ تەڭسىزلىك ، مانا بۇ مەنىۋى پاجىئە ! مەن ئەنە

شۇنىڭ ئۈچۈن ئازابلىنىمەن، قىينىلىمەن! لېكىن، مەن
ئىشىنىمەن، سىز قەيسەرلىك بىلەن مەنۋى قەپەسنى چېقىپ
چىقالايسىز. مەن سىزنى يەنى يىگىرمە يىل كۆتۈشكە تەييار.
مەن! ئىنساننىڭ قىممىتى بەخت ئۈچۈن كۆرەش قىلىشتا.
بۇ بەخت، ئەلۋەتتە، ھەربىر شەخسنىڭ بەختىنىمۇ ئۆز ئىچى-
گە ئالىدۇ. دۇنيادا ياشاشنىڭ بىر خىللا — ئۆي تۇتۇش،
بالا بېقىش، ھەسرەت بىلەن ئۆلۈش دەيدىغان يولى بارمىدى؟
ھاياتنىڭ يولى كەڭ ۋە كۆپ تەرەپلىك. ئىككى يۈرەك
بىر - بىرىگە بىر ئۆمۈر تەلپۈنۈپ، تەشنالىقى قانماي ھەرد-
كەتتىن توختىشى مۇمكىنمۇ؟ يەنە بەزىلەر ھاياتنىڭ ئاخىرىدا
بولسىمۇ مۇرادىغا يېتىشى مۇمكىنمۇ؟ نېمە ئۈچۈن ھايات يولى
شۇنچە كۆپ تورسا، بىز بىرلا يولدا مېڭىشقا مەجبۇر بول-
مىزكەن؟... مەن سىزدىن جاسارەت، ئىرادە تەلەپ قىلماي-
مەن، يەنى ھازىرقى نەپرەتلىك تۇرمۇش قەپىسىڭىزنى دەر-
ھاللا بۇزۇڭ دېمەكچىمۇ ئەمەسمەن. سىزدىن بىرلا
نەرسىنى — مېنىڭ خاتالىقىمغا ئۆكۈنگەن پاك قەلبىمنى
روھىي بايلىقىڭىز دەپ بىلىشىڭىزنىلا تەلەپ قىلىمەن. مەن
ئاخىر سىزنىڭ، چۈنكى مەن: «ئەنئەنىۋى مۇلۇكچىلىك
كۆزقارىشى، ئەنئەنىۋى ئادەت كۆزقارىشىدىن ئۆزۈل -
كېسىل ئادا - جۇدا بولۇش، يولىدا تىرىشىۋاتقان ئادەملەرنىڭ
بىرى. سىز چوڭقۇر ئىشىنىڭ، بۇ ئادەملەر ھەممىنى ئۆز-
گەرتىدۇ. بىزنىڭ بىر ئىزدا توختاپ تۇرۇۋاتقان ھايات قانۇ-
نىيەتلىرىمىزنىمۇ ئۆزۈل - كېسىل ئۆزگەرتىدۇ!...
سىزگە ئېتىقاد ۋە ئىشەنچ تىلەيمەن: ھاشىر»

مەن خىيالدىن سەگىدىم. ئۇرۇمچىدىن كېتىش ئالدىدا بەھرام
ئەپەندى بىلەن يەنە كۆرۈشتۇم.

— سىزنىڭ مەسلىھەتىڭىز مېنىڭ ئۈچۈن تولىمۇ قىممەت-لىك ،— دېدى ئۇ ئۈمىدلىك ، يوغان كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ ،— مەن ۋە ئىككى بالامنىڭ بەختى ئۈچۈن قىممەتلىك مەسلىھەت بېرى-شىڭىزگە ئىشىنىمەن !

— بەخت ھەممىلا ئادەمگە زۆرۈر !— دېدىم سالماقلىق بىلەن ،— لېكىن گەپ — بەختنى قانداق چۈشىنىشتە !

— گېپىڭىزنىڭ تېگىگە يېتەلمىدىم ! — دېدى ئۇ قوللىرى تىترىگەن ھالدا موخوركا بوراپ ، — شۇنداق قىلىپ ، مەسىلەن ، خەتنى ئوقۇغاندىن كېيىن دوستلىرىڭىزدىن قانچىلىك كۆڭۈلىڭىز قالغانلىقىنى بولسىمۇ ئېيتىپ باقالامسىز ؟

— ئەكسىچە ،— دېدىم مەن ئۇنىڭغا قاراپ ،— دوستلىرىمنى ئەيىبلىگۈدەك بىرەر نەرسە تاپالمىدىم . ئۇلارنىڭمۇ ئۆز بەختى ئۈ-چۈن كۈرەش قىلىش ھوقۇقى بار . بۇ مۇنازىرىسىز ھەقىقەت !

— شۇنداقمۇ ؟— دېدى ئۇ ئەمدى لەۋلىرى كۆكەرگەن ھالدا ماڭا غەزەپ بىلەن تىكىلىپ ،— ئۇنداق بولسا ، گۈزەلئاينىڭمۇ ئۆز بەختى ئۈچۈن كۈرەش قىلىۋاتقىنىنى قوللايدىغانسىز ؟

مېنى ئۆزىگە تەقدىرداش ھېسابلىغان ۋە شۇنىڭ ئۈچۈن مېنىڭ قوللىشىمغا ئېرىشىدىغىنىغا ئىشەنگەن مۇنۇ بەھرام ئەپەندىگە بىر-دىنلا غەزىپىم كەلدى .

— ھاياتتا يول كەڭ ،— دېدىم ھاشىرنىڭ سۆزىنى تەكىت-لەپ ،— بىر خىل ھايات يولىدا مېڭىشنى ھەممىلا ئادەمدىن تەلەپ قىلىشقا بىزنىڭ ھەققىمىز يوق . سىزنىڭ بۇ مەسىلىلەردە ، مەن بىلەن تالاش - تارتىش قىلماسلىقىڭىزنى ئۆتۈنىمەن !

مەن ئۇنىڭ بىلەن خوشلاشمايلا كېتىپ قالدىم ، چۈنكى ئۇنىڭ سۆزى ماڭا قاتتىق تەسىر قىلغانىدى . مەن كەچ كىرگۈچە گۈزەل-ئاي ۋە بالام توغرىسىدا ئويلاپ يۈردۈم...

بىرنەچچە كۈندىن بېرى مەن شەخسىي تۇرمۇشۇم توغرىسىدا

ئويلىمىغانىدىم . مانا بۈگۈن يەنە سوئاللار بېشىمدا ھەرىدەك غو-
ڭۇلدىماقتا : «گۈزەلئايمۇ مېنىڭ بىلەن خاتالىشىپ توي قىلمىغان-
دۇ ـ ھە ؟ ناۋادا شۇنداق بولسا ، ئوغلۇم ئۇنىڭ بەختىگە كاشىلا
بولىدىغۇ ، نېمە بولسىمۇ ئوغلۇمنىڭ بەدىنىدە مېنىڭ قېنىم بارغۇ ،
مەن ئوغلۇمنى نېمىشقا ئېلىۋالمايمەن ؟... ياق ، گۈزەلئاي مېنى
چىن قەلبىدىن ياخشى كۆرگەن ، بوخەي دېڭىزىدىكى ، باڭچۇيداۋدى-
كى ، بېيجىڭ ، لەنجۇ شەھەرلىرىدىكى ئالامەتلەر ، ئۇنتۇلغۇسىز
سۆزلەر... يالغانمىدۇ ـ ھە ؟ شۇنچە يالغان نەرسلەر ، ئۇنىڭغا
نېمىگە زۆرۈر بولۇپ قالدى ؟... »

... پويىز شەرققە قاراپ ئۇچماقتا . مېنىڭ سوئاللىرىم خۇددى
كەينىمىزدە يىلاندەك سوزۇلۇپ كېلىۋاتقان رېلىسلارغا ئوخشاش
مېنىڭ بىلەن بىللە كەلمەكتە . لېكىن ئۇلار جاۋابسىز . مەن كېلەر
يىلى 9 ـ ئايدىن باشلاپ ئالىي مەكتەپنىڭ يۇقىرى سىنىپلىرىغا
دەرس ئۆتىمەن ، مېنىڭ ئۆتىدىغان «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى»
دەرسلىكىم تېخى يېزىلمىغان ، ئۇنى تۈزۈش ئۇچۇن زېھىن ۋە
ۋاقىت كېرەك . زور ئىلمىي ئەمگەك ئۇچۇن بىر يىل دېگەن بىر
كۇنچىلىكمۇ ئەمەس . مەن ئايالىم ، بالام توغرىسىدا دەرسلىكنى
تۈزۈپ بولۇپ ئويلىساممۇ ئۈلگۈرىمەن . مەن ئىشىنىمەن : گۈزەل-
ئاي مېنى تاشلىغان بولسىمۇ ئۇنتۇيالمايدۇ ، ئۇقۇشسىز مەسىلىلەر
كېيىن يېشىلىدۇ ، بالام خورلانمايدۇ . مەن ئەمدى پۈتۈن خۇشال-
لىقنى كىتابلاردىن ئىزدىشىم كېرەك ، بەختنى ئەمگەك تەرىمىدىن
ئىزدىشىم كېرەك . مېنىڭ ئۇچۇن تەسەللى ۋە كۆڭۈل ئارامى
لەنجۇدىكى ياتىقىمدا — يېزىق ئۈستىلىمدە .

پويىز ئالغا قاراپ ئۇچماقتا . چەكسىز چۆل ـ دالا ، چىلىيەن-
شەن تاغ تىزمىلىرى ، خۇاڭخې دەرياسى ياقىسىدىكى شەھەر ، يېزى-
لار خۇددى ماڭا ئارام ۋە بەخت تىلىگەندەك كۆلۈپ ئۆتمەكتە .
پويىز خۇشاللىقتا — ئەمگەككە قاراپ ئۇچماقتا ، مېنىڭ قەلبىم

خۇددى ئۇچقۇر پويىزدەك ، كەلگۈسى شان ـ شەرەپنىڭ كەڭ دالى-
سىدا ئەركىن چاپماقتا...

5

قارا سوغۇق ۋە ئىزغىرىن شاماللىق قىشنى ياتىقىمدا ئۆتكۈ-
زۈۋەتتىم . كۈنلەرنىڭ قانداق ئۆتۈپ كەتكىنىنى تۇيماي قالىمەن ،
دوستلىرىمغا خەت يېزىشقىمۇ ۋاقتىم يوق . مەن بىر دۆۋە كىتاب
ۋە كارتىلار ئىچىدە كۈنىگە ئون سائەتلەپ ئولتۇرىمەن ، خىيالىمدا
تارىختا ئۆتكەن شائىرلار ، ئەدىبلەر بىلەن مۇڭدىشىمەن . ئۇلارنىڭ
چىرايى ، كىيىمى ، سەللىسى ، ھەتتا كىچىككىنە ئۇستىلى ، پەي
ياكى قومۇش قەلىمىنى كۆز ئالدىمغا كەلتۈرىمەن . شائىرلارنىڭ
شېئىرلىرىدىن ھىجرىيە بىلەن يېزىلغان رەقەملەرنى تېپىپ چە-
قىپ ، ئۇنى مىلادىيىگە ئۆرۈيمەن ، شائىرنىڭ ياشىغان دەۋرىنى
بىلگەندىن كېيىن ، شۇ چاغدا جۇڭگودا ، قوشنا دۆلەتلەردە نېمىلەر
بولغانلىقىنى بىلىش ئۈچۈن تارىخىي كىتابلارنى ۋاراقلايمەن ، ۋەقە-
لەرنى سىپلىشتۇرىمەن ، ئۆزۈمچە خۇلاسە چىقىرىپ دوەن جياۋشۇ
بىلەن پىكىرلىشىمەن ، بەزىلىرىنى بولسا خەت يېزىپ فىن جياۋ-
شۇدىن ، سەيدۇللا مەخسۇمدىن ۋە شىنجاڭدىكى باشقا كىشىلەردىن
سورايمەن . كۈنلەر شۇنداق تېز ئۆتتى ! خۇددى مەن خەت يېزىپ
ئۈچ ـ تۆت كۈندىلا جاۋابى كەلگەندەك بىلىنگەن ئىشقا ، كېيىن
ھېسابلىسام يىگىرمە نەچچە كۈن ، ھەتتا بىر ئاي ئۆتۈپ كەتكەن
بولىدۇ . ئەمگەك بىلەن قىشنى ۋە باھارنىمۇ ئۇزاتتىم . ھايات
كېمىسى ئۈزمەكتە ، ياق ، ئۇ شۇنچىلىك تېز سۈرئەت بىلەن ئالغا
قاراپ ئۇچماقتا... ياشلىق ئۆمرۈممۇ تېز ئۇچماقتا...

1963 ـ يىلىنىڭ باھار ئايلىرىغا كەلگەندە ، مېنىڭ ھاياتىمدا
ئاجايىپ ئۆزگىرىش بولدى . مەن بەش يىلدىن بېرى ماڭا بىلىم

ۋە كۆڭۈللۈك ھايات بەرگەن غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتى-
دىن يۆتكىلىپ كېتىش نىيىتىگە كېلىپ، مانا ئەرز يېزىش ئۈچۈن
قولۇمغا قەغەز ئالدىم. يۆتكىلىپ كېتىش مېنىڭ ئۈچۈن كۆڭۈل-
سىز ۋە قايغۇلۇق ئىدى، چۈنكى مەن بۇ يەردە بەش يىلدىن بېرى
ئۆزۈمنىڭ ئۇرغۇپ تۇرغان ياشلىق ھەۋىسىمنى ئېغىر ئۆگىنىش
ۋە بىلىم ئىگىلەشكە سەرپ قىلىپ كېلىۋاتىمەن. مەن كۆڭۈللۈك
تاڭ بىلەن باشلىغان ئىشىمنى يېرىم كېچىگىچە داۋام قىلدىم.
ئوقۇغان كىتابلىرىم ئۆز پەرىزىمدە كىچىكرەك بىر قىرائەتخانا
بولۇشى مۇمكىن. مەن ھەر كۈنى پەقەت چارچاپ ھالسىرىغاندىلا
ئۇخلايمەن. مېنىڭ ياشلىق ھەۋىسىم، ياشلىق كۈچ - قۇۋۋىتىم
بولغاچقىلا، بۇ ئىشقا بەرداشلىق بېرەلىدىم. مەن ھەر كۈنى
ئوتتۇز - قىرىق كىلومېتىر يول ماڭغان يولۇچىدەك چارچاپ
كېتىمەن، لېكىن چارچاش مېنىڭ ئادىتىمگىمۇ ئايلىنىپ قالدى؛
چارچىمىسام ئۇخلىيالمايدىغان بولۇپ قالدىم. ناۋادا، كۈنىگە ئوت-
تۇز كىلومېتىردىن يول ماڭغان بولسام، يەر شارىنى ئاللىقاچان
بىر ئايلىنىپ چىققان ساياھەتچى بولۇپ قالاتتىم، لېكىن مېنىڭ
شۇنچە كۆپ ئەمگىكىم مۇشۇ تۆت تارتمىلىق ئۈستىلىم ئۈستىدە
بولدى. مەن بۈگۈن بۇ قەدىناس ئۈستەلدىن ئايرىلىش نىيىتىگە
كەلدىم. بۇ، ئەلۋەتتە، مېنىڭ ئۈچۈن چوڭ قايغۇ.

ئىلتىماسىمنى يېزىپ بولدۇم - دە، فاكۇلتېت ئىشخانىسىغا
قاراپ ماڭدىم. تەلىيىمگە يولدا تۇرتەك جۇرىن ئۇچراپ قالدى.
مەن ئۇنىڭغا سالام بەردىم:

— ياخشىمۇسىز؟

ئۇ كۈلۈمسىرىدى - دە، توختىتىدى. ئۇنىڭ شالاڭ ئاقارغان
ساقاللىرى ئۆسۈپ كەتكەن، ئۆزى بىر ئىشقا ئالدىراپ تۇراتتى.
مەن ئۇنىڭغا خەتنى سۇندۇم.

— پارتىيىگە كىرىشكىمۇ؟

— ياق ، شىنجاڭغا قايتىپ كېتىشكە...

ئۇنىڭ چىرايى پۇرۇشتى ـ دە ، سەپراسى ئۆرلىدى :

— بىز سىزنى ئەمدىلا تېخى فۇجياۋشۇلۇققا كۆتۈرۈشكە ئويلىشىۋاتىمىز . شىنجاڭغا بېرىپ قىلغان دوكلاتلىرىڭىز ياخشى بوپتۇ ، بېسىپ تارقاتماقچىمىز ، سىززە ، ئەمدىلا جەمئىيەتكە تونۇلۇش بىلەن قاچماقچى . بىز سىزنى يۆتكىۋېتىشكە ئەمەس ، ئىشلىتىشكە تەربىيىلىگەن . توققۇز قەۋەتلىك ئوقۇتۇش بىناسى سالدىمىز . بىزنىڭ غەربىي شىمال مىللەتلەر ئىنستىتۇتىمۇ يېقىندا جۇڭگودىكى ساگۇ[1] بولماقچى ! جۇڭگونىڭ ساگۇسىدىن قېچىپ نەگە بارماقچى ؟

— ئىمكان قالمىدى ، ئۇ كەتمىسە ، مەن كېتىمەن ! — دېدىم ئاخىر گېپىمنى ئاشكارا قىلىپ ، — ئۇ مېنى بەربىر تۇرغۇزمايدىكەن .

— رەقىپ جۇرنىمۇ ؟ — دېدى قېرى جۇرىن پەس ئاۋاز بىلەن ، — بىلىمەن ، بىلىمەن ، بىراق ئۇنى يۆتكىۋېتىش بىزنىڭ قولىمىزدىن كەلمەيدۇ . بەزىلەر ئۇنى چۆجاڭ قىلىپ ئۆستۈرمەكچى تېخى !

— ئۇنداق بولغاندىكىن...

تۇرتەك جۇرىن قولىنى قىلىچتەك سىلكىدى ـ دە ، مېنىڭ ئەرزىمنى مىجىقلاپ تۇتقىنىچە كېتىپ قالدى ، ئۇ بىر قارارغا كېلەلمىگەندى .

... مەن ياتىقىمدىن ئالدىراپ چىقتىم . مەن بۈگۈن يېنىكلەپ قالدىم ، بىرىنچىدىن ، تۈزگەن كانسپېكتىم تەستىقلاندى ؛ ئىككىنچىدىن ، رەقىبىمنىڭ كۆزىدىن نېرى بولىمەن — شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كېتىمەن...

---

[1] ئوتتۇرا ئاسىيا دۆلەت ئۇنىۋېرسىتېتى .

شىنجاڭغا قىلغان سەپىرىمنى پات - پات ئەسلەيمەن ، چۈنكى ئۇ كۆڭۈللۈك چاغلار ئىدى . لېكىن ، كۆڭۈللۈك كۈنلەرنىڭ كۆلەڭگىسى ھامان كۆڭۈلسىز كۈنلەر ئىكەن ، مانا مەن شىنجاڭدىن قايتىپ كېلىپ نۇرغۇن كۆڭۈلسىزلىككە يولۇقتۇم . گۈزەلئاي نىكاھتىن ئاجرىشىش خېتىنى ، ئۆي - جابدۇقنى تولۇق ئېلىپ ، خىزمەتتىن چېكىنىپ بىراقلا غۇلجىغا كېتىپتۇ ، ئۇنى رەقىپ ئاپىرىپ قويۇپ كەپتۇ . مەن بۇ گەپلەرنى ئاڭلىغاندىن كېيىن رەقىپكە نەپرەت بىلەن قارىدىم ، لېكىن بىر ئېغىزمۇ گەپ قىلمىدىم ، چۈنكى ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشىش ماڭا كۆڭۈلسىز ۋە ئارتۇق ئاۋارىگەرچىلىك ئىدى . ماڭا خاتىرجەملىك — تىنچلىق كېرەك . مەن ئۇنىڭ بىلەن ئېيتىشىپ پايدىمۇ ئالالمايمەن .

رەقىپمۇ مېنىڭ سوغۇق مۇئامىلەمنى ياقتۇرغان ئوخشايدۇ ، ياتاقىمغا دەسسىمەيدىغان ، كۆرگەن يېرىدە يەرگە قاراپ ئۆتۈپ كېتىدىغان بولۇۋالدى . ئۇ مېنى كۆزدىن يوقىتىش ئۈچۈن ، كادىرلار بۆلۈمىدىكى ھېلىقى ئېگىز بۆلۈم باشلىقىدىن ، ئەڭ مۇھىمى ، خىي شۇجىدىن پايدىلانماقتا . گىمنىڭ جامسۇلا مېنى قوغدىماقتا ، قوللىماقتا .

بىر كۈنى رەقىپ مېنى بۆلۈمگە چاقىرىپ سۆھبەتلەشتى . ئۇ بۆلۈمدە — ساپادا غادىيىپ ئولتۇراتتى . ماڭا بېشى بىلەن ئورۇندۇقنى شەرەت قىلدى ۋە مەن ئولتۇرغاندىن كېيىن قولىدىكى بىر تۇتام قەغەزنى پۇلاڭلاتتى :

— بۇ گەپلەردىن تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ مەسئۇلى بولغانلىقىم ئۈچۈنلا خەۋىرىم بار ، لېكىن بۇ يەردە مېنىڭ قولۇم يوق !

— يالغان ! — دېدىم مەن ئۇنىڭغا گۈلىيىپ ، — مەن ئېنىق بىلدىم . سېنىڭ بەھرام ئەپەندىنى قانداق ئىشقا سېلىۋاتقىنىڭنى ئېنىق بىلدىم .

— تۆھمەت !— دېدى ئۇ تامدەك تاتىرىپ ،— مەن بەھرام ـ پەھرام دېگەننى تونۇمايمەن !

— تونۇيسەن ، سەن ئۇنىڭ تۇغقىنى ، ھەممىڭلار قىساسخور-لار ! شۇنداقلار بىلەن مېنىڭ ئۇستۇمدىن ئويدۇرما توقۇپ تۇرۇپ ، يەنە بىلمىگەن بولۇۋېلىشىۋاتىسەن !

— بۇ سېنىڭ گۇمانىڭ ! — دېدى رەقىپ قارىداپ كەتكەن چىرايىنى پۇرۇشتۇرۇپ ، — ئېيتتىمغۇ ، مەن بەھرام ـ پەھرام دېگەنلىرىڭنى تونۇمايمەن . ئەمما سېنىڭ ھېلىقى ساۋۇتوفقا ، تۇر-مىدىن چىققان ئۇستازىڭغا نۇرغۇن تارىخىي ماتېرىياللارنى بەرگە-نىڭنى مەن ئەمەس ، ئىنقىلابىي ئامما پاش قىلىپ يازدى ! مېنىڭ سېنى چاقىرتىشتىكى مەقسىتىم ، يەنىلا ساڭا ياردەم قىلىش ، سەن شىنجاڭدا ، بولۇپمۇ ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزگەن مەسىلىلىرىڭنى يېزىپ تاپشۇرغىن ، بولۇپمۇ «ساۋۇتوف جىنتۇەنى» بىلەن بولغان ئالاقەڭنى يېزىپ تاپشۇرغىن . مەن ساڭا ۋەدە بېرىمەنكى ، ساڭا يەنىلا كەڭچە-لىك قىلىمىز ، بۇرۇنقىدەك ئىلىم ـ پەن بىلەن شۇغۇللىنىشۇڭىزغا ئىمكان بېرىمىز !

مەن ئۇنىڭغا قاراپ ئاچچىق كۈلدۈم :

— مەن سېنىڭدىن ياخشىلىق تەلەپ قىلىش كويىدا ئەمەس-مەن ، مۇنداق بىر شېئىر بار :

ھەر كىشى مەقسىتىنى مەخلۇقتىن قىلسا تەمە ،

ئوت ئىچىدىن سۇ تەمە ، قىلغاي ئۆكۈزدىن سۈت تەمە !

ئۇ تېخىمۇ قارىداپ كەتتى ـ دە :

— سۆزمەنلىك بىلەن بۇ قېتىمقى سىياسىي مەسىلىدىن قۇتۇ-لالمايسەن ، زەھەرلىك گەپلىرىڭ ساڭا ياردەم بېرەلمەيدۇ . ئەگ

ياخشىسى ، سەمىمىي ـ سادىقلىق بىلەن ئۆتكۈزگەن مەسلىلىرىڭ-
نى ياز !

مەن ئۇنىڭ كۆزلىرىگە تىكىلىپ قارىدىم :

— خۇشاللىقىڭنى يوشۇرۇپ نېمە قىلىسەن؟ رەقىپ ، ماڭا
تېرىقتەك زىيان يەتسە ، سەن مۇشتۇمدەك خۇشاللىق تاپسەن ، يەنە
نېمىگە يالغاندىن قاپاق تۈرسەن؟ «كەلىلە ۋە دىمنە» دە مۇنداق
بىر شېئىر بار ئىكەن :

بى خىرەتكىم ئۆزگىلەرنىڭ رەنجى بىرلەن شاد ئىرۈر ،
ئىستىمە ئاندىن ۋاپا ئۇ بارچىدىن ئازاد ئىرۈر !

— ساڭا ئوخشاشلارنىڭ نەپرىتىگە يولۇققىنىمغا ئاجايىپ خۇ-
شالمەن ، مېنى راستىنلا رازى قىلاي دېسەڭ ، ماڭا قىلماقچى
بولغان رەزىللىكىڭنى ۋايىغا يەتكۈز ، خەلق سېنى تېزرەك بىلسۇن !

مەن ئىشىكنى قاتتىق يېپىپ چىقىپ كەتتىم . مانا ئۈچ ئاي
بولدى ، ئۇ يەردە ھېلىمۇ قىساس داۋام قىلماقتا… شۇنىڭ ئۈچۈن ،
مەن كەلگۈسىدە بۇ يەردە خاتىرجەم بولالماسلىقىمنى بىلدىم ، شۇي
شۇجى بولغان بولسا ، مېنى سۇيىقەست ۋە يامان كۆزلەردىن ساقلاپ
قالالايتتى ، ھازىر بولسا ، مەن يوشۇرۇن سۇيىقەست ئالدىدا كۈچ-
سىز ۋە ئامالسىز .

… بۈگۈن يەكشەنبە ، ئۆزۈڭدىن بېرى كۆرمىگەن يەر-
لەرنى — خۇاڭخې دەرياسىنى ، يەتتە ئارىلىنى ۋە ۋۇچۇەنشەن
باغچىسىنى ئاخىرقى قېتىم سەيلە قىلىش ئۈچۈن ، لى لاۋشىلار
بىلەن كوچىغا چىقتىم . مەن ھەمراھلىرىمنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن
تۇنجى قېتىم كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيدىم ، گالستۇك تاقىدىم ،
ھەقىقىي «زىيالىي» قىياپىتىگە كىردىم . لى لاۋشى مېنى قولتۇق-
لىۋالدى ـ دە :

— مانا ئەمدى راھىبلىقتىن قۇتۇلۇپسىز ، شۇنىڭ خاتىرىسى ئۈچۈن سىزنى ئۆزۈم سۈرەتكە ئالىمەن ، مانا ئاپپارات !

قىزنىڭ بوينىدا راستتىنلا ئاپپاراتى بار ئىدى . مەن ئۇنىڭغا چاقچاق قىلدىم :

— دادىڭىز قايتىدىن مۇھىم خىزمەتكە ئولتۇرۇش بىلەن سىزمۇ غەم - غۇسسىدىن قۇتۇلدىڭىز . مەن سىزنىڭ خۇشال كۆڭلىڭىزنىڭ يالدامىسى ئۈچۈن ، سىزنى ئۆزۈم سۈرەتكە تارتىپ قوياي ، تېخنىكام تۆۋەن ، مايماق چۈشۈپ قالسىڭىز ، رەنجىمەڭ !

— سىزلا سۈرەتكە تارتسىڭىز ، مايماق بولسىمۇ ئەتىۋارلاپ ئۆيۈمگە ئېسىپ قويىمەن ، چۈنكى ياخشى نىيەت بىلەن تارتقان رەسىم ، مايماق بولسىمۇ ياخشى كۆرۈنىدۇ !

ئۇ قاقاقلاپ كۈلدى . مەن ئۇنىڭ ئاپئاق مەڭزىدىكى زىننخلىرىغا قارىدىم ، ئۇ ھەقىقەتەن چىرايلىق ئىدى ، مېنىڭ تىكىلىپ قارىشىمدىن خۇدۇكسىرىگەن قىز :

— مەن بۇنداق تىكىلىپ قاراشنى يامان كۆرىمەن ، سىز بۇ خوينى نەدىن ئۆگەندىڭىز ؟— دېدى .

— نەدىن بولاتتى ، بۇتخانىدىن !— دېدىم مەن كۈلۈپ ،— بىر يىلدىن بېرى قىزلارغا تىكىلىپ قارىغىنىم مۇشۇ ، رەنجىمەيسىز - دە !

ئۇ مېنى پەپىلەپ ئۇرۇپ قويدى ۋە قاپاقلىرىنى سۈزۈپ :

— ئەسكى ئادەت ، ئەسكى ئادەت ! بىلىپ قويۇڭ ، مەن سىزنىڭ مۇئەللىمىڭىز ، ئۆزىنىڭ مۇئەللىمىگە بۇنداق قاراشقا بولمايدۇ !

— يات بىرىگە بۇنداق قاراشقا بولمايدۇ دېسىڭىز توزۇك بولار ، يېقىن ئادەملىرىگە ھەرقانداق قارىسىمۇ بولۇۋېرىدۇ !...

قىزنىڭ شادلانغان چىرايىدىن بىر خىل نارازىلىقنىڭ شولىسى غىل - پال ئۆتكەندەك بىلىندى .

دۆەن جياۋشۇمۇ بالىلىرى ۋە ئايالىنى باشلاپ يېتىپ كەلدى . ئۇ كاستۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن ۋە گالستۇك تاقىغان ، چوققىسى تاقىرلىشىپ كەتكەن بولسىمۇ ، شالاڭ چېچىنى مايلاپ تارىۋالغان . ئۇ مېنىڭ كۆزۈمگە خېلىلا ياشىرىپ قالغاندەك كۆرۈندى .

— مەن بۈگۈن بايرام قىلدىم ،— دېدى دۆەن جياۋشۇ كۈ- لۈپ ،— بۈگۈن تاماشىنىڭ پۈتۈن چىقىمى مەندىن . شىنجاڭدىن قايتىپ كەلگەندىن بېرىقى تۇنجى تاماشىمىز بۇ ، بىر يىلدەك كىتاب- لار ئىچىگە كىرىپ كەتتۇق . ئەلانىڭ ئۇلۇغ ئەمگىكىنى تەبرىكلەي- دىغان كۈن كەلدى . بىر ئايدىن كېيىن بىز يەنە ئالدىراش بولۇپ كېتىمىز . بۇ يىل دەرسلەر كۆپ ، يېڭى ئوقۇغۇچىلارمۇ كۆپ . ھەي ئىسىت ، ما جۇرنىنىڭ يۆتكىلىپ كېتىپ قالغىنى ! بۈگۈن راسا بىر تاماشا قىلىۋالايلى .

دۆەن جياۋشۇ راستىنلا جانلانغان ۋە روھلانغانىدى .

— ئۇنداق بولسا ، دۆەن جياۋشۇ ، بىز كىچىك ماشىنا ياللاي- مىز ، چىدامسىز بولدى ؟— لى لاۋشى ئۇنىڭدىن سورىدى .

— مەن بۈگۈن يۈز يۈەن دەسمايە سالدىم . ئالىي دەرىجىلىك ئاشخانا ، باغ سەيلىسى ، كىچىك ماشىنا — ھەممىسىگە يېتىدۇ !

دۆەن جياۋشۇنىڭ ئايالى — سەل چىشاڭراق ، قىزىل مەڭز- لىك زىلۋا ئايال ئۇز نۆۋىتىدە سۆز قىستۇردى :

— قورقماڭلار ، لاۋ دۆەننىڭ يېقىندىلا بىر ماقالىسى ئېلان قىلىنىدى . يەتتە يۈز نەچچە يۈەن قەلەم ھەققى ئالدى . يۈز يۈەنگە ئالدىمايلى ، ئىككى يۈز يۈەن خەجلىسۇن !

— مانا خەزىنىنىڭ ئاچقۇچىنى ئەمدى تاپتۇق ،— دېدىم مەن ،— ئەڭ ياخشىسى ، ئېھتىياجغا قاراپ تەمىنلىنەيلى ، قېنى ، دۆەن جياۋشۇ نېمە دەركىن ؟

— بولىدۇ ، ئەمما كىيىم ـ كېچەك ، قول سائىتى بۇنىڭغا كىرمەيدۇ !

— بۇ ئارتۇقچە ئەسكەرتىش ، ھازىر قورساق توق ، ئاۋۋال كىنو كۆرىمىز . «خەلق» كىنوخانىسىدا «ۋاسكىرىسىنا» ئىكەن ،— دېدى دۈەن جياۋشۇنىڭ ئايالى رۇس تىلى مۇئەللىمى بولغىنى ئۈچۈن كىنونىڭ ئىسمىنى رۇسچە ئېيتىپ ،— كىنودىن چىقىپ ، ئېھتىياج ئۇستىدە پاراڭلىشىمىز تېخى !

بىز ھەممىمىز كۈلۈشتۇق .

— قانداق كىنو ، ئاپا ؟— دەپ سورىدى دۈەن جياۋشۇنىڭ قىزى .

— «تىرىلىش» ، ئاتاقلىق رۇس يازغۇچىسى ل . تولىستوي-نىڭ ئەسىرىگە ئاساسەن ئىشلەنگەن كىنو ،— دېدى قىزىغا دۈەن جياۋشۇنىڭ ئايالى .

مەن «تىرىلىش»نى ئوقۇغان ۋە خاتىرىمۇ يازغان . شۇڭا كى-نوسىنى كۆرۈشكە راستىنلا ئالدىرىدىم :

— ياخشى تەكلىپ ، بىز شۇ تاپتا كىنوخانىغا بارايلى .

مەن خىيالىمدىكى ماسلوۋانى ئېكراندا ھەقىقىي ئادەم سۈپە-تىدە كۆرۈشنى خالايتتىم .

شۇنداق قىلىپ ، بىز كىنو كۆردۇق .

بەختسىز ماسلوۋاغا ئىچىم بەك ئاغرىدى . كەچ كىرگۈچە — پۈتۈن تاماشا جەريانىدا ئۇنىڭ ئوبرازى كۆز ئالدىمدىن كەتمىدى . مەن قىزنى كاردىن چىقارغان نىخليۇدوفنى يامان كۆرمىدىم ، چۈن-كى ھايات ئۇنىڭغىمۇ پاجىئە ئېلىپ كەلگەن . ماڭا نىخليۇدوف جەمئىيەتتە ھايات ياشاۋاتقاندەك بىلىنىشكە باشلىدى .

كەچتە مەن ئۇ كىنونى يەنە بىر قېتىم كۆرۈشكە لى لاۋشىنى تەكلىپ قىلدىم . لى لاۋشى :

— ماقۇل ، كۆرەيلى ، لېكىن كىنودىن چىقىپ ئۆيگە كېتى-مەن ، مەكتەپكە قايتمايمەن !— دېدى . مەن ئۇنىڭغا رازى بولدۇم . كىنوغا بارغۇچە لى لاۋشى چاقچاق قىلىپ ماڭدى :

— بۇ ئارزۇيىڭىزغا ئەسكەرتىش، ھازىر قورساق توق، ئاۋال كىنو كۆرسەك. ئەتىدىن كىنوخانىسىدا ئولتۇرغىنىمىزدا، كىچىكىدىن بېرى روس جازالىغان ئاپالى رۇس تىلى مۇئەللىمى بولغىنى ئۈچۈن كىنودىكى ئىسمىنى رۇسچە ئېيتىپ — كىنودىن چىقىپ، ئېھتىمال ئۆيىمىزدە پاراڭلىشىمىز تېخى!

— كەچتە مەن ئۇ كىنونى يەنە بىر قېتىم كۆرۈشكە لى لاۋشىنى تەكلىپ قىلدىم. لى لاۋشى:

— ماقۇل، كۆرەيلى، لېكىن كىنودىن چىقىپ ئۆيگە كېتە-مەن، مەكتەپكە قايتمايمەن، — دېدى. مەن ئۇنىڭغا رازى بولدۇم. كىنوغا بارغۇچە لى لاۋشى چاقچاق قىلىپ ماڭدى.

— سىز يىگىرمە ئالتە ياشقا كىردىڭىز ، مەن بۇ يىل يىگىرمە يەتتە ياشتا ، سىز جياڭشى[1] ، مەن تېخىلا جۇجياۋ[2] ،— دېدى ئۇ گەپ بىلەن چاقچاق بولۇپ ،— ئارىمىزدا ھازىر پەرق چوڭ ئەمەس ، سىز ئۆزۈڭىزنى قالماي فۇجياۋشۇ بولىسىز ، مەن يەنىلا جۇجياۋ بولۇپ قېلىۋېرىمەن . شۇ چاغدا سىز ماڭا كىنوغا بىللە بېرىڭ ، دەپ تەكلىپ قويارسىزمۇ ؟

— ئاخىرقى تەكلىپىم ،— دېدىم مەن خېلى جىم ماڭغاندىن كېيىن ،— مەن پات ئارىدا يۆتكىلىپ كەتمەكچىمەن !

— يۆتكىلىپ ؟ !— لى لاۋشى ماڭا چۆچۈپ قارىدى ،— نېمە دەۋاتىسىز ؟ ئايالىڭىزنى ئۇنتۇڭ ، بالىڭىز بولسا چوڭ بولىدۇ ، قايتۇرۇپ كېلىڭ ، ئۆزىمىز باقىمىز .

مەن جىم بولۇپ قالدىم ، مۇئەللىمىمنىڭ مېنى قولتۇقلىۋال-غان قولى ئاستا تىترىمەكتە ئىدى .

— سىز مېنىڭ ئۇستازىم ، يېقىن دوستۇم ،— دېدىم مەن ئۇنى قولتۇقلاپ كېتىۋېتىپ ،— مەن ئىقرار ، تۇنجى مۇھەببەتتىن زەربە يېدىم ، ئايالىمدىن ئۆزۈل - كېسىل ئۈمىد ئۈزدۈم . مەن ئۇنىڭ يېنىغا ھەرگىز بارمايمەن . مەن باشقا سەۋەب بىلەن كەتمەكچى .

— قانداق سەۋەب بىلەن ؟

— بۇ مېنىڭ خىيالىم ،— دېدىم يازغان ئىلتىماسىمنى ۋە رەقىپىنىڭ تەييارلاۋاتقان سۈيىقەستلىك ھەرىكىتىنى ئۇنىڭغا ئېيت-تىپ بولۇپ ،— ناھايىتى ئېنىق ، ئۇ بار يەردە ماڭا ياخشى كۈن يوق !

لى لاۋشى جىم بولۇپ قالدى . خېلى ماڭغاندىن كېيىن :

---

① جياڭشى — لېكتور — ت .

② جۇجياۋ — ئاسسىستېنت — ت .

— بىز يۇقىرىغا ، ئەڭ ياخشىسى ، شۇي شۇجىنىڭ ئۆزىگە خەت يازايلى . ئۇ كىشى بۇ ئەھۋالنى ھەل قىلىدۇ ،— دېدى .

كىنو تۇگىگۇچە لى لاۋشىدىن بىر يېڭى گەپ ئاڭلىمىدىم . ئۇ كىنودىن روھسىزلانغان ھالدا چىقتى ۋە ئۇلۇغ - كىچىك تىنىپ :

— ماسلوۋاغا ئىچىم ئاغرىيدۇ ، بىگۇناھ سۈرگۈن قىلىندى ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مۇھەببەت پاجىئەسىچۇ ؟ تۈرمىدە ماسلوۋا نىخليۇدوفنىڭ سۆزى بىلەن ھاراقنى تاشلىدى ، دوختۇرخانىغا قارا خىزمەتچى بولۇپ كىردى . ئۇ كۆڭلىدە ئاشۇ ئۆزىگە ۋاپاسىزلىق قىلغان نىخليۇدوفنى يەنە ياخشى كۆرىدۇ ، لېكىن يەنە شۇ نىخليۇدوفنىڭ ئابرۇيىنى دەپ ، ئۇنىڭ بىلەن توي قىلىشتىن ئۆزىنى قاچۇردى . سىميۇننى ياخشى كۆرمىسىمۇ ، ئۇنىڭغا خوتۇن بولۇشقا رازى بولدى . مۇھەببەتنى يوشۇرۇش قانداق دەھشەت !...

— مېنىڭ نىخليۇدوفقا ئىچىم ئاغرىيدۇ ،— دېدىم ئۇنىڭغا ئۇلاشتۇرۇپ ،— پۈتۈن زېھنى ، ئىرادىسى ۋە بايلىقىنى تۆۋە قىلىشقا سەرپ قىلدى ، لېكىن ماسلوۋانىڭ ، يەنى ئۆز ۋاقتىدا ئۆزىنى ياخشى كۆرگەن ، ھېلىمۇ ياخشى كۆرىدىغان بىر ئايالنىڭ ئەپۇسىغا ، نىكاھلىنىش تەلىپىنى قوبۇل قىلىشىغا ئېرىشەلمىدى . ئۇنىڭ ھاياتىدا يەنە نېمە لەززەت قالدى دەيسىز ؟ ھەي ، پاجىئە — ئىنسان روھىغا چۈشكەن ھال كېسەل !

مەن بۇ سۆزلەرنى خۇددى ئۆزۈمگە ئېيتقاندەك ئەلەم بىلەن ئۇھ تارتتىم .

— خەير ئەمىسە ، كېلەر يەكشەنبىگىچە خوشلىشايلى ،— دېدى لى لاۋشى نازۇك قولىنى ماڭا سۇنۇپ ،— شۇنىڭغىچە كېلەلمەيمەن ، ئۆيدە ئىشلەيدىغان بىر ھەپتىلىك ئىشىم بار . سىز «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخي تېزىسلىرى»نى قاچان باسمىغا تاپشۇرىسىز ؟

— كېلەر ھەپتە ،— دېدىم ئۇنىڭ قوللىرىنى چىڭ

سىقىپ ،— خەير ئەمىسە ، تەرجىمە قىلىدىغان نۇرغۇن شېئىرلار بار ، كېلەر يەكشەنبە سىزنى ياتىقىمدا كۈتىمەن .

قىز كۈلۈپ قويۇپ خوشلاشتى .

مەن بىردە يورۇق ، بىردە قاراڭغۇ كوچىلار بىلەن كېلىۋاتتمەن . كاتىرىنا ماسلوۋا يېنىمدا بىللە كېلىۋاتقاندەك ، هازىرلا ئۇ مېنى قولتۇقلىۋېلىپ : «نىخليۇدوفنى هەيدىۋەت !» دەۋېتىدىغاندەك بىلىنىشكە باشلىدى... مەن كاۋاپ دۇكىنىنىڭ ئالدىغا كەلگەندە ئىككى زىخ كاۋاپ بىلەن بىر رومكا هاراق ئىچكۈم كەلدى .

مەن كاۋاپخانىغا كىردىم ، ئاق بۆك كىيگەن خۇيزۇ ئاشپەز خوش چىراي كۈتۈۋالدى . ئۇ ماڭا پەردىنىڭ ئارقىسىنى شەرەت قىلدى ، مەن پەردىنى قايرىدىم . ئۇ يەردە ئۈستەلگە بېشىنى قويۇپ ، چاچلىرىنى بۇدۇر قىلغان بىر ئايال دۈم ياتاتتى . ئۇنىڭ چاچلىرى ئارىسىدىن چىقىپ تۇرغان چىرايلىق قۇلىقىدىكى ئالتۇن هالقىسى ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئىكەنلىكىنى بىلدۈرەتتى . مەن كاۋاپچىغا قارىدىم .

— ئۆزى يالغۇز ، خېلى جىق ئىچتى ، ئەمدى كېتەلمەيدىغان ئوخشايدۇ ، سەن ياخشى ئۇچرىدىڭ !— دېدى كاۋاپچى . مەن ئىككىلەندىم . كېچىدە قىز بالىنى سۆرەشتۈرۈپ يۈرۈشمۇ ، تاشلاپ قويۇشمۇ قۇلايسىز . نېمىلا بولمىسۇن ، ئۇنى ئويغىتىش ، ئىسسىق چاي ئىچكۈزۈپ سەگىتىش ، ماڭغۇزۇپ ئەكېتىش كېرەك دېگەن يەرگە كەلدىم - دە ، ئۇنى ئاستا نوقۇدۇم :

— تۇرۇڭ ، سىز كىم ؟

— سىزنىڭ... سىزنىڭ...— ئايال بېشىنى كۆتۈردى . مەن هەيران قالدىم :

— ئادىلە !

ئادىلە مېنى كۆرۈپ كۈلۈمسىرىدى - دە ، قولىنى سۇندى :

— ئاپىرىپ قويۇڭ ، مەن سىزگە دۈشمەن ئەمەسمەن ، ماڭا

بىر ياخشىلىق قىلىڭ . ھا... ھا... ھا !

مەن بۇ قىزنى كۆرمىگىلى ئۇزۇن بولغان، شىنجاڭغا كەتكەن بولسا كېرەك، دەپ ئويلىغانىدىم .

— بۇ نېمە بولغىنىڭىز ؟

— ئولتۇرۇڭ، ئىچىمىز ،— دېدى قىز قوللىرىمدىن تۇتۇپ تارتىپ ،— ئولتۇرۇڭ، مانا ئوڭشالدىم، مەن يەنە ئىچەلەيمەن !

— ئوڭشالغان بولسىڭىز، ئورنىڭىزدىن تۇرۇڭ، مەن سىزنى ياتىقىڭىزغا ئاپىرىپ قويىمەن !

مەن قىزنى يۆلىدىم، قىز ماڭا بىردىنلا تاشلاندى ـ دە، قوللىرىمغا چاپلىشىۋالدى :

— سىزگە ئېيتىدىغان يېڭىلىقلار كۆپ . مەن سىزنى قويۇپ بەرمەيمەن، يامان بولسىڭىز، قوللىرىمنى كېسىپ تاشلاپ قۇتۇلۇڭ !

كاۋاپچى ئارىغا كىرىدى :

— مەن سىزگىلا قاراپ قالدىم، دۇكاننى تاقايدىغان ۋاخ بولغىلى نىكەم !

بىز مىڭ بىر تەسلىكتە ئۇنى ئورنىدىن تۇرغۇزدۇق . مەن ئۇنىڭ چاچلىرىنى تۈزىدىم، تۈگمىلىرىنى ئەتتىم . ئۇنىڭ كۆزلىرى، چىرايلىق يۈزى قىزارغان، ئۇ ھېلىدىن ـ ھېلىغا ئاپئاق چىشلىرىنى يالتىرىتىپ قاقاقلاپ كۈلەتتى . بىز كوچىغا چىقىش بىلەن دۇكانچى ئىشىككە كىلىتاڭ سالدى . دېمەك، ئەمدى قىزنى ياتىقىغا ئاپىرىپ قويماي ئىلاج يوق ئىدى .

مەن ئۇنى قولتۇقلاپ ئارقا كوچا بىلەن ئېلىپ ماڭدىم .

— سىز نېمىشقا ئىچىسىز، ئادىلە ؟— يالغۇز كوچىغا كەلگەندە، مەن ئۇنىڭدىن خاپا بولۇپ سورىدىم ،— قىز بالىنىڭ قىلىدىغان ئىشىمۇ بۇ !

— چىدىمىدىم !— دېدى قىز بېشىنى كۆكسۈمگە قويۇپ ھۆر-

كىرەپ يىغلاپ ،— مېنى ئىچىشكە ئۆگەتكەنمۇ ، مېنى كاردىن چىقارغانمۇ ، ئاشۇ رەقىپ ! جېنىم ئەلا ، مەن ھازىر خوتۇن ، ۋىجدا- نى بۇلغانغان خوتۇنمەن . توي قىلايلى دېسەم ، سەن خائىننىڭ قىزى ، ئاتا - ئاناڭ ۋەتەن خائىنى دەيدۇ تېخى ! مېنى مەجبۇرلاپ دېگۈدەك خىزمەتتىن بوشاتماقچى !

ئۇنىڭ كۆز ياشلىرى مېنىڭ بىلەكلىرىمنى ، ھەتتا كىيىمىمە- نى ھۆل قىلدى . ئۇ ماڭا مەھكەم چاپلىشىپ ، قوللىرى بىلەن بوينۇمغا گىرە سېلىپ يىغلايتتى ، بىردە قاقاقلاپ كۈلەتتى ، يەنە قىزىشىپ سۆزلەيتتى .

— قايسى يۈزۈم بىلەن تەشكىلگە دەيمەن ، ئۇنىڭ بىلەن يۈر- گىنى دەپ تەشكىل ماڭا تاپشۇرغانمىدى ؟ ئۆزۈم ئۇنى ياخشى كۆر- گەن ، نېمىسى ياراپ قېلىشىدىكىنتاڭ ، ئۇ پەۋاز قاپاقنىڭ ! ئەس - ھوشۇمنى يوقىتىپ ياخشى كۆرۈپتىمەن ، ھەرقانچە ئەسكە- لىك قىلسىمۇ كەچۈرۈپتىمەن . ھەممىنى قىلغان ئۇنىڭ پۇلى . ئۇنىڭغا شۇنچە پۇلنى مىراس قالدۇرغان دادىسىغا مىڭ لەنەت . پۇل مېنى ئازدۇردى . ئابدۇللا توقاي نېمە دېۋىدا : «يالتىراپ كۆزلەرنى چېقىپ توغرا يولدىن ئازدۇرار »① دېگەنمىدى ، مېنى پۇل ئازدۇر- دى ، ھەۋەس بۇزدى ، كاردىن چىقاردى ، ئەمدى ئۆلتۈرىدىغان ئوخ- شايدۇ !

مەن نەق ھايات ماسلىقۋانى يۆلەپ تۇرماقتىمەن . نەپرەتلىنەي- مۇ ، ھېسداشلىق قىلايمۇ ؟ ئۇنىڭغا پاناھ بولسام ، بىرەر كاساپىتى تېگەرمۇ ؟ نېمە بولسا بولار دەپ تاشلاپ كېتىپ قالسام ، رەھىمسىز- لىك قىلغان بولمايمەنمۇ ؟

مەن خېلى ئويلاندىم ، خېلى ئارىسالدى بولۇشلاردىن كېيىن ، ئۇنى يەنە قولتۇقلاپ ئېلىپ مېڭىشقا قارار قىلدىم .

---

① «ئالتۇن» ناملىق شېئىرنىڭ بىر مىسراسى .

— يۈرۈڭ !— مەن ئۇنى مېڭىشقا دەۋەت قىلدىم . ئۇ ماڭا ئۆزىنى تاشلىدى ، تۈزۈك ماڭالمايتتى .

— قانداق قىلىمىز ؟ مۇشۇ يەردە قونامسىز ، بىر ئامال قىلىپ مېڭىڭ !

— سىز مېنى يۆلەپ مېڭىڭ ،— دېدى ئۇ ئارانلا قۇلىقىمغا پىچىرلاپ . مەن ئۇنى يۆلەپ ماڭدىم . بىز قاراڭغۇ ، تار كوچىغا كەلدۇق . جىمجىت ، ھېچكىم يوق ئىدى . ئۇ ماڭا بارغانسېرى چىڭ چاپلاشتى . مەن ئۆزۈمنى قاچۇرۇشقا ئامالسىز قالدىم . ئۇ بىردىنلا بوينۇمغا گىرە سالدى ـ دە ، مەڭزىم ، بوينۇم ، كۆزلىرىمگە سۆيۈشكە باشلىدى . مەن خۇددى يۈزۈمنى مۈشۈك يالىۋالغاندەك سەسكىنىپ كەتتىم . چۈنكى ، بۇ سۆيۈش ئىنتىقام ئۈچۈن ئىدى . ئۇ خىيالىدا ، رەقىپىمۇ سېنىڭ ئايالىڭ بىلەن چىقىشقان ، مەنمۇ گۈزەلئاينىڭ ئېرىنى سۆيەلەيمەن ، شۇنىڭ بىلەن ۋىجدانەن ئىنتىقام ئالىمەن ، دەپ ئويلايتتى .

— نېمىشقا مەن سېنى ياخشى كۆرمەي... جېنىم... مۇلايىم قوزىدەك... ھەم چىرايلىق...

ئۇ بىلجىرلاشقا باشلىدى . مەن بىرلا سىلكىندىم ـ دە ، ئۇنىڭ قولىدىن بوشىۋالدىم . ئۇ يەردە ئولتۇرۇپ يەنە يىغلاشقا باشلىدى . تاشلاپ كېتەي دەپ ئون قەدەمچە ماڭدىم ، لېكىن بۇ نامەردلىك . مەن ئۇنىڭ يېنىغا كەلدىم ـ دە ، ئۇنىڭ بېشىنى تىزىمغا ئېلىپ چاچلىرىنى سىلىدىم . ئۇنىڭغا ئىچىم ئاغرىدى :

— ئادىلە ، بەختسىز بىچارە ، ئىككىمىزنىڭ بەختىگە ئولتۇرغان ئادەم ھازىر غالىب قەھرىماندەك گىدەيمەكتە ، لېكىن بىز ئۇنىڭدىن ئىنتىقام ئالالايمىز .

— يالغان !— دېدى ئۇ ئورنىدىن تۇرۇپ ،— سىز ھەرگىز رەقىپتىن ئىنتىقام ئالالمايسىز . ئۇ ئەمدى گۈزەلنى بەختسىز قىلارمۇ ؟ ياق ، گۈزەل ئۇنى يامان كۆرىدۇ . گۈزەل ساپ . ئۇ

سىزنى ھېلىمۇ ياخشى كۆرىدۇ . سىز نېمىشقا ئۇنىڭدىن ئايرىلدىڭىز ؟ سىز ئايرىلمىغان بولسىڭىز ، ماڭا مۇشۇ خورلۇق يوق ئىدى . ئۇ... ئۇ گۈزەلدىن ئېخچىلا ئۇمىد ئۈزمىدى ، لېكىن گۈزەلنىڭ يۈرىكى سىزنىلا ياخشى كۆرىدۇ . سىز يۇلتۇزدەك يورۇق ، شەبنەمدەك تازا . بۈگۈن مېنىڭ بىلەن بىللە بولامسىز ؟

ئۇ ئەمدى مېنىڭ قوللىرىمغا تايىنىپ دادىل ماڭدى .

— سىزنىڭ بەدىنىڭىزدە گۈزەلئاينىڭ پۇرىقى بار ، كېچىچە دوستۇمنىڭ ھىدىنى پۇراپ ياتاي ، ماقۇل دەمسىز ، ئەلا ؟

مەن قۇتۇلۇشقا كۆزۈم يەتمىگەنلىكى ئۈچۈن ، ئۇنىڭغا ماقۇل بولدۇم :

— بولىدۇ ، سىزگە ھەمراھ بولاي...

— ئۇنتۇلماس خاتىرە ....— دېدى ئۇ ماغدۇرسىز ئاياغلىرىنى تەستە يۆتكەپ .

پالاكەتكە يولۇققان بىرەر سەپدىشىڭ ئۈچۈن ئانچە - مۇنچە غەمخورلۇق قىلىپ قويۇش قانچىلىك چوڭ ئىش ؟ لېكىن ئادىلەگە ياخشىلىق قىلىشنىلا ئويلاپ ، كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان غەلىتە ئاقىۋەتكە دۇچار بولۇشنى ئويلىماپتىكەنمەن . ئۇ ئۈچ قەۋەت بىنانىڭ ئىككىنچى قەۋىتىدە يالغۇز ياتاقتا تۇرىدىكەن . مەن ئۇنى يۆلەشتۈرۈپ ياتىقىغا ئەكىردىم - دە ، ئارقامغا ياندىم ، لېكىن قىز قوللىرىمغا ئېسىلىۋالدى :

— ۋەدىڭىزدە تۇرىسىز ، بۈگۈن مۇشۇ يەردە قونىسىز . ئۇنىمىسىڭىز ، ۋارقىرايمەن !

ئۇ بىرلا ۋارقىرىسا ئىشنىڭ پۈتكىنى ، ئەتراپتىكى قوشنىلار كىرىشىدۇ ، ئادىلە نېمىلا دېسە گېپى ئاقىدۇ . مەن ئادىلەدىن گۇمانلىنىشقا باشلىدىم : ئۇ ئەتەيلا مېنى يەرگە قاراتماقچى بولۇۋاتامدۇ - قانداق ؟... ئۇنىڭ كوچىدا يېتىپ قېلىشى بىلەن ماڭا بىرەر جاۋابكارلىق چۈشمىگەندىكىن نېمىشقا رەھىم قىلدىم . مانا

ئەمدى قانداق قىلغۇلۇق ؟… لېكىن ، مەن ئۇيلا ـ ئۇيلا مۇنداق خۇلاسىگە كەلدىم : مەن پاكمەن ، ئەيىبسىزمەن ، شۇنىڭ ئۈچۈن ھاياتتا ساختا كۆز بىلەن قاراشنىڭ ھاجىتى يوق ، ئادىلەگە ساپ دىل بىلەن مۇئامىلە قىلىشىم لازىم . ئۆز ۋىجدانىم ئالدىدا تىلىم تۇتۇلۇپ قالىدىغانلا ئىش قىلمىسام ، باشقىلارنىڭ تۆھمەت ، ھاقا-رەتلىرىدىن قورقمايمەن ، چۈنكى ھاياتنىڭ ئۆزى ئادىل ھۆكۈمچى . ۋاقىت ئۆتۈش بىلەن كىشىلەر ھامان يالغان بىلەن راستنى ئىلغا قىلالايدۇ . پەقەت بۇ ئىلغا قىلىشنىڭ بۈگۈنى ۋە ئەتىسى ، ئالدى ۋە كەينىلا مەۋجۇت ، خالاس !

مەن ئورۇندۇقتا ئولتۇردۇم ـ دە ، خۇشخۇيلۇق بىلەن :

— ئادىلە ، مەن ۋەدەمدە تۇرۇپ ، بۇ يەردە قوناي ، بىراق بىر شەرتىمگە ماقۇل دەيسىز ،— دېدىم . ئادىلە ماڭا يالت قىلىپ قارىدى .

— شەرتىم شۇ : بىللە ياتمىز ، لېكىن سىز مېنى ئەلا ئە-مەس ، گۈزەلئاي دەپ چۈشىنىشىڭىز . مەن سىزگە ھېكايە ئېيتىپ بېرىمەن .

ئادىلە قاقاقلاپ كۈلدى ـ دە ، قوللىرىمنى ئۆزىگە تارتتى .

ئاياللار رەھىمدىل كېلىدۇ ، ئۇ مېنىڭ شەرتىمگە كۆندى ، كارىۋىتىدا تورۇسقا قاراپ ئوڭدىسىغا ياتتى . مەن ئۇنىڭغا كۆز قويۇرۇقۇمدا قارىدىم : ئۇنىڭ كۆتۈرۈلگەن كۆكرەكلىرى ، قويۇق چاچلىرى ، چىرايلىق ۋە تولۇق يۈزى ئەينى «تىرىلىش» تىككى ماسلۇۋا ئىدى . ئۇنى نىخلىيۇدوف — رەقىپ كاردىن چې-قارغان… يۈرىكىمنىڭ تېگى ـ تېگىدىن رەقىپكە غەزىپىم كۆچە-يىشكە باشلىدى . سەن مېنى مۇھەببەتتىن مەھرۇم قىلدىڭ ! بۇ-گۈن يەنە ئۆزىڭنىڭ ساپ مۇھەببىتىنى ساڭا بېغىشلىغان بىر قىزنى ئاياغ ئاستى قىلىپ ، مانا ئەمدى ئۆزىنى ياخشى كۆرمەيدىغان بىر يىگىت ئارقىلىق ئىنتىقام ئالىدىغان ھالغا چۈشۈرۈپ قويدۇڭ !

هازىرمۇ مۇشۇ يەردە بولغىنىڭدا ئىدى، مەن ساڭا ئەرلىك ئار - نومۇسۇم بىلەن جازا بەرگەن، چىشلىرىڭنى تۆكۈپ تاشلىغان بولاتتىم، لېكىن سەن بۇ يەردە يوق. كىم بىلىدۇ، سەن بىز بىلمەيدىغان ئەسكىلىكلەردىن يەنە قانچىسىنى قىلدىڭ؟ كىم بىلىدۇ، سەن شۇ تاپتا يەنە بىر مەسۇم قىزنى ئالداپ، ئۇنىڭ ساپ مۇھەببىتىگە نائىل بولۇۋېلىپ، قانداق قىلسام ئاسان ۋە گەپ - سۆزسىز قۇتۇلىمەن دېگەن نەرسىنى ئويلاۋاتامسەن تېخى!... سەن ھاياتقا ساختا كۆز بىلەن قاراشقا ئادەتلەنگەن، شۇڭا سەن دۇنيادا پاكىز نەرسىلەرنىڭ نۇرغۇن ئىكەنلىكىگە ئىشەنمەيسەن. «بۇلغانمايدىغان نەرسە يوق، تەمە قىلمايدىغان ئادەم يوق!». بۇ، سېنىڭ ھاياتتىن چىقارغان خۇلاسەڭ. سەن شۇنىڭ ئۈچۈن، ياخشى نەرسىلەرنى مەن بۇلغىمىسام، باشقىلار بۇلغايدۇ دەپ قارايسەن - دە، ھەسەتخورلۇق بىلەن ئىپلاس قولۇڭنى بىردە ئۇنىڭغا، بىردە بۇنىڭغا سوزىسەن!...

— ئۇ پۇلدىن ئايرىلسا، بىر ئىپلاس، ياۋا توڭگۇز...

ئادىلەنىڭ ئۇيقۇسىرىغان ئاۋازى ئاڭلاندى. مەن ئۇنىڭغا قاراپ مېھرىبانلىق بىلەن بېشىمنى ئىرغىتىپ قويدۇم. بايىقى خىياللاردىن كېيىن بىردىنلا ئۇنىڭغا ھېسداشلىق قىلغۇم كېلىپ قالدى. چۈنكى، ئىككىمىز تەقدىرداش، ھەر ئىككىلىمىزدىكى ساپ نەرسىنى — مۇھەببەت ھېسسىياتىنى بىر ئىپلاس قول بۇلغىغانىدى...

مەن ھېكايە ئېيتمىدىم، ئادىلەنىڭ يېنىدا ئوڭدا ياتتىم. بىزنىڭ بەدەنلىرىمىز بىر - بىرىگە تېگىپ تۇرىدۇ. مانا ئۇ ماڭا پۇتلىرىنى ئارتتى، لېكىن مەندە ئەرلىك ھېسسىيات ئۆلگەن. خۇددى مېنىڭ يېنىمدا بىر ئەر كىشى ياتقاندەك، نېرۋىلىرىمدا قىلچىمۇ ئويغىنىش بولمىدى... بۇ ئۆلگەن كۆڭلۈمنىڭ يەنە بىر ئۆلگەن كۆڭۈلگە بەرگەن جاۋابى ئىدى. ئادىلە بىر سائەت ياتتى، مېنى ئاستا قۇچاقلىدى، يۈزىنى ياقتى. مەن بۇتتەك ياتقاندىن

كېيىن ، ئۇ تامغا بۇرۇلدى ـ دە ، بىر ئۇھ تارتىپ قويۇپ ئۇيقۇغا كەتتى . مەن ئورنۇمدىن ئاستا تۇرۇپ ، چىراغنى ئۆچۈرۈپ ، ئۇنىڭ يانتقىدىن چىقتىم .

مەن ئىشىكتىن چىقىشىمغىلا ، ئۇنىڭ قوشنىسىمۇ ئۆيىدىن چىقىپ قالسا بولىدۇ . ئۇ ماڭا ئالدىيىپ قاراپ قويدى ۋە كەينىمدىن :

— تاڭ ئالدىدا چىقىپ كەتسەم ، ھېچكىم تۇيمايدۇ دەپتىكەنسەن ـ دە !— دەپ قالدى .

«ئەمدى سۆز ـ چۆچەككە قالىدىغان بولدۇم» دەپ ئويلىدىم . ياتىقىمغا كېلىپ نىمىشقىدۇر يۈزۈمنى يۇدۇم . بايا ئادىلەنىڭ لەۋلىرى تەگكەن يەرلەرنى تازىلاش ئۈچۈن شۇنداق قىلغان بولسام كېرەك . كارىۋىتىمغا ياتتىم ـ دە ، قاتتىق ئۇيقۇغا كەتتىم .

ئەتىسىدىن باشلاپ مەن ئادىلە توغرىسىدىكى ئىشنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇدۇم .

... مېنىڭ كۈنلىرىم يەنە كىتابلار بىلەن ئۆتۈشكە باشلىدى . كۈنلەر ، ھەپتىلەر شۇنچىلىك تېز ئۆتمەكتە ، مەن كۈنلەرنىڭ تېز ئۆتكەنلىكىنى تەبىئەتتىكى ئۆزگىرىشلەردىن بىلىمەن : لەنجۇ شەھىرىنىڭ سېرىق چاڭ بىلەن قاپلىنىدىغان كۈنلىرى كەلدى . دېمەك ، ياز . ياز كۈنلىرى سىرتقا چىقىپ سەيلە قىلغىلى بولاتتىغۇ ؟ لېكىن ، مەن ئەمدى يەكشەنبىلەرنىمۇ ئىشقا سەرپ قىلىدىغان بولۇۋالدىم .

6

تۈن ، ئىيۇن كېچىسى...

شەرققە قارىغان دېرىزەمدىن ئارىلاپ ـ ئارىلاپ مەيىن شامال كىرىدۇ ، ئۇ ئۈستەل ئۈستىدىكى قەغەزلىرىمنى شىلدىرلىتىپ قو-

يۇپ ، ئارامبەخش قوللىرى بىلەن يۈزلىرىمنى سىيپايدۇ . مەن
ھۇزۇرلىنىمەن ـ دە ، ئىشتىن باش كۆتۈرۈپ دېرىزىدىن قارايـ.
مەن . مەن ئېگىزدە ، شەھەر تۆۋەندە . شەھەر يۇلتۇزلۇق ئاسمانغا
ئوخشايدۇ ، نۇرلۇق چىراغلار خۇددى يۇلتۇزدەك كۆپ ، يالت ـ
يۇلت ، پار ـ پۇر قىلغان نۇرلار ھېلىدىن ـ ھېلىغا پەيدا بولۇپ ،
يوقىلىپ تۇرىدۇ... بىرلا قارىغان كىشى ، بۇ گۈزەل ۋە كۆڭۈللۈك
ئاسمان تېگىدىكى شادىمان شەھەردە زادىلا خاپىلىق يوق بولسا
كېرەك ، دەپ ئويلىشى مۇمكىن . لېكىن ، مۇنۇ نۇرلۇق چىراغلار
بىلەن سەھنىگە چىقىدىغان ئارتىس قىزدەك ياسانغان شەھەرنىڭ
خۇشاللىقىغا نۇرغۇن غەملەر يانداشقان . ئەگەر سىز ئاشۇ ئۆيقۇدىكى
ياكى ھەرىكەتتىكى ئادەملەر بىلەن بىرمۇبىر پاراڭلىشىپ چىقالىـ.
سىڭىز ئىدى ، ئۇ چاغدا ھەسرىتى بار ، غەم ـ قايغۇسى بار ،
ئارمىنى بار ، ئاغرىقى ـ ۋەھىيمىسى بار ، دەھشىتى ـ قورقۇنچىسى
بار... خىلمۇخىل ئادەملەرنىڭ بارلىقىنى ، ئەنە شۇلارمۇ مۇنۇ گۈـ.
زەل كۆرۈنۈشنىڭ زىننەت بۇيۇمى قاتارىدا تۇرۇۋاتقىنىنى بىلەتتىـ.
ڭىز... مەن ئەنە شۇنداق ئادەملەرنىڭ بىرى...
قىزىل سىياھقا چىلانغان قەلىمىمنى تۇتقىنىمچە ئاشۇلارنى
ئويلاپ ، تۆۋەندىكى شەھەرگە قاراپ بىرپەس تۇرۇۋالدىم ۋە ئارزۇـ.
دىن قورۇغان ئېڭىكىمنى سول ئالىقىنىمغا قويدۇم ، ئېڭىكىم
يىرىك تۇيۇلدى . شۇ چاغدا ئەينەككە قارىدىم ـ دە ، كۈلۈپ كەتـ.
تىم . ساقال ـ بۇرۇتۇم ئۆسكەن ، كۆزلىرىم ئولتۇرۇشقان ، ياڭاقـ.
لىرىم ئورۇقلۇقۇمدىن تومپىيىپ چىقىپ قالغان ، پېشانە ۋە چېكىـ.
لىرىمدە ئىنچىكە سىزىقلار كۆپەيگەن جۇدەڭگۈ چىرايىمدىن مەيۈسـ.
لەندىم ، ھازىر مېنىڭ تېخى چىرايىمغا قېرىلىق بەلگىلىرى قونـ.
دۇرىدىغان چاغلىرىم ئەمەسقۇ؟ بۇ يىل — 1963 ـ يىلى
ياز — مېنىڭ لەنجۇغا كەلگىنىمگە ئالتە يىل بولدى . مەن ھازىر
يىگىرمە ئالتە ياشقا كىرگەن يىگىتمەن ، بېشىمدا غەم تۇرمايدىغان

چاغلىرىم بۇ . لېكىن ، بەزىدە ئۆزۈمنى نەۋرىلىرى بىلەن ئىناق
ياشاۋاتقان بەختلىك ، لېكىن غەملىك بوۋايغا ئوخشاش ئاخىرەت
ۋەھىمىسى ئىچىدە سېزىمەن . بۇ نېمە ؟ چۈشكۈنلۈكمۇ ياكى ئېغىر
ئەمگەكنىڭ ئۈپرىتىشىمۇ ؟ بىلمەيمەن . لېكىن ، مەن شۇنى بىلى-
مەن ، مەنمۇ تەنها جېنىمنى رەقىپتەك ئوبدان كۈتەلەيمەن ، يېنىك
ئىش قىلىپ ، راھەت تۇرمۇش كەچۈرۈشۈمگە ماڭا ھېچ توسالغۇ
يوق . ئۆزۈمنىڭ بىلىمىم ، ئىش ھەققىم بىلەن كۆڭۈللۈك تۇرمۇش
كەچۈرەلەيمەنغۇ ؟ ئاياللىرىمۇ راھەت ياشاشقا بولىدىغۇ ! كۆزنى يۇ-
مىمەن ـ دە ، بۇ يىل مەكتەپ پۈتتۈرىدىغان قىزلاردىن بىرى بىلەن
تۇرمۇش قۇرىمەن ، مېنىڭ ئائىلەمدىمۇ كۆڭۈللۈك سۆھبەتلەر ،
شېرىن سىردىشىش — مۇھەببەت پەيدا بولىدۇ ، ۋاقتىمنىڭ كۆپ
قىسمى ھازىرقىدەك جىمجىتلىق ، خاپىلىق ۋە خاپىلىقنى ئۇنتۇش
ئۈچۈن ئېغىر ئەمگەك قىلىش بىلەن ئۆتمەيدىغان بولىدۇ…
لېكىن ، ئۇ چاغدا ئۆز غايەمگە ئىنتىلىۋاتقان ئىرادەمنى يوقى-
تىمەن . راھەت ـ پاراغەت مېنىڭ ئىرادەمنىڭ ئوزۇقى ئەمەس ،
مەن ئۆز غايىسگە ئىنتىلمىگەن ئادەملەرنى ھاياتلىق ئۈچۈن قىدى-
رىپ يۈرىدىغان ياۋايىلار تەبىقىسىنىڭ دوستلىرى دەپ كۆپ ئېيتات-
تىم ، دېمەك ئالغا ئىنتىلىش ئىرادەم ھەقىقىي ئىنسانىي بەلگىلە-
رىمنىڭ بىرى . مەيلى مەن قانچىلىك خورسىنىشلارغا ئۇچرىسام-
مۇ ، ئۆزۈمنىڭ ھەقىقىي ئىنسان ئىكەنلىكىمنى ئىسپاتلايمەن .
مەن شۇنداق ئىرادىگە كەلگەندىن كېيىن ئەينەكنى تاشلاپ
قويدۇم . ئۆزۈمچىلا كۈلۈمسىرەپ : «قېرىسام نېمە بوپتۇ ، قىزلار-
غا چىرايلىق كۆرۈنۈش مېنىڭ غايەم بولمىغاندىكىن ، بۇنىڭغا مە-
يۈسلىنىشنىڭ نېمە ھاجىتى ؟» دەپ پىچىرلىدىم .
مەن ئالدىمدىكى كۆرۈلۈپ بولمىغان دەپتەرلەرنى ساندىم .
ئون يەتتە دەپتەر بار ئىكەن . بۇ مەكتەپ پۈتتۈرىدىغان ئوقۇغۇچى-
لارنىڭ مەكتەپ پۈتتۈرۈش ماقالىلىرى ، بۇنى ئۇلار ئۆزلىرى ئىز-

دىنىپ يۈرۈپ، ئىككى ئايدەك ئەمگەك قىلىپ يېزىپ چىققان. بۇ
ماقالىلەرنى كۆرۈپ بولۇپ، ھەربىرىگە ئۆز پىكرىمنى يېزىپ چى-
قىمەن. بىرنەچچە مۇئەللىمنىڭ پىكىرلىرى قوشۇلۇپ، ئوقۇغۇچى
ئۈستىدىن بىر پۈتۈن باھا بولىدۇ. دېمەك، مەن ئوقۇغۇچىنىڭ
تۆت يىللىق ئەمگەك مېۋىسىگە باھا بەرگۈچىمەن. تۆت يىل
كۆيۈپ-پىشىپ ئەمگەك قىلغان، ئىككى ئايدىن بېرى ئىزدىنىپ
يۈرۈپ مەلۇم مەسىلىدە ئۆزىنىڭ ئىلمىي كۆزقارىشىنى ئىسپاتلاپ
چىققان يىگىرمە نەچچە ياشلىق تەلەپچان ياش، ھازىر مېنىڭ توغرا
ۋە ھەققانىي باھايىمنى تۆت كۆزى بىلەن كۈتمەكتە. بىر سىنىپتى-
كى ئوتتۇز ئالتە ئوقۇغۇچى مېنىڭ باھايىمنى كۈتمەكتە. مەن
ئوتتۇز ئالتە ئوقۇغۇچىنىڭ ماقالىسىگە ئوتتۇز ئالتە خىل پىكىر
يازىمەن. مەن ھەربىر ماقالىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان مەسىلىنىڭ
ئىلمىي قىممىتى، ئۇنى قانچىلىك ھەل قىلغانلىقى، نۇقتىئىنەە-
زەر، ئاساس، ئىسپاتلىرىنىڭ جاي-جايىغا چۈشكەن-چۈشمە-
گەنلىكى، ماقالىنىڭ ھەربىر بۆلەكلىرى ئارىسىدىكى مەنتىقلىق
باغلىنىش، نەقىللەر بىلەن پاكىتلارنىڭ ئورۇنلۇقلۇقى، ھەتتا
ئىملاسىنىڭ توغرا-خاتالىقى... قاتارلىق مەسىلىلەرگە بىرمۇبىر
باھا بېرىپ چىقىشىم لازىم. ئوقۇغۇچىلار ھازىرچە ئۆز ماقالىلىرى-
دىن رازى، ئۇلارچە، ماقالىلىرىدە زادىلا نۇقسان يوق. بەزىلىرى-
نىڭ ئويىدا، ئۇلارنىڭ ماقالىلىرى پات يېقىندا جەمئىيەتكە چىقى-
دۇ، چوڭ تەسىر قوزغايدۇ، شۇ ماقالىسى بىلەن ئۇ جەمئىيەتكە
تونۇلىدۇ، ئىلىم-مەرىپەت ئەھلى ئارىسىدىن ئورۇن ئالىدۇ.
مېنىڭ ئۇ ماقالىلەرگە بەرگەن باھالىرىم ئۇلارغا ھە دېگەندە ياخشى
تۇيۇلىدۇ، چۈنكى مەن ھە دېگەندە ماقالىنىڭ ياخشى تەرەپلىرىنى
ئادىللىق بىلەن بىرمۇبىر ئوتتۇرىغا قويىمەن. بارا-بارا ئۇلار
مېنىڭ باھايىمدىن نارازى بولۇشىدۇ، چۈنكى مەن ئىنچىكىلەپ
بارىمەن-دە، ماقالىلەرنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىنى بىرمۇبىر كۆر-

ستىشكە باشلايمەن. بەزىلىرىنى بولسا پۈتۈنلەي ئىنكار قىلىۋېتىمەن ۋە كېرەكسىز قەغەزلەر دۆۋىسىگە تاشلاشقا ھۆكۈم قىلىمەن. ئۇنداق ئوقۇغۇچى ماقالىسىنى مىجىقلاپ تۇتىدۇ، لېكىن پۈتۈن زېھنى بىلەن يازغان ئون نەچچە بەتلىك ماقالىسىنى يىرتىپ تاشلاشقا قولى بارماي، ئۇنى مۇئەللىم بىلەن مۇنازىرىلىشىشكە قالدۇرۇپ قويىدۇ. دېمەك، مەن ماقالىلەرگە توغرا باھا بېرىش بىلەن بىللە، ئوتتۇز ئالتە ئوقۇغۇچىنى بىرمۇبىر سۆھبەتلىشىپ قانائەتلەندۇرۇش ئۈچۈنمۇ تولۇق تەييارلىق قىلىپ قويۇشۇم كېرەك. باھالاپ بولغاندىن كېيىن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بەزىلىرى خۇشال بولىدۇ، مۇئەللىمنى چىن دىلىدىن تېخىمۇ ياخشى كۆرىدۇ، مۇئەللىمگە قايىل بولىدۇ، مۇئەللىمدەك بىلىملىك بولۇشقا ئۆز-ئۆزىگە ۋەدە بېرىدۇ، ئۆزىنىڭ: «مۇئەللىم بىلەن تەڭلىشىپ قالدىم» دەيدىغان چۈشەنچىسىنىڭ نامۇۋاپىق ئىكەنلىكىنى سېزىدۇ، جەمئىيەتكە چىققاندىن كېيىنمۇ ئۆز ئۇستازىدىن ئۆگىنىشنى ئۆزىگە بىر مەقسەت قىلىپ قويىدۇ. بەزىلىرى بولسا، ئۇنداق ئەمەس. مۇئەللىمنىڭ كۈچلۈك ئىسپاتلىرىغا قارشىلىق كۆرسىتەلمەيدۇيۇ، ئىچ-ئىچىدىن جىلى بولىدۇ، كۆڭلىدە ئۆزىنىمۇ، مۇئەللىمىنىمۇ تىللايدۇ، مۇئەللىمدىن «رەھىمسىز» دەپ ئاغرىنىدۇ. مۇئەللىمنىڭ تەلەپچانلىقىنى «ئۆزىنى كۆرسىتىش» دەپ چۈشىنىدۇ، ئورۇنسىز ۋە خاتا ھالدا: «خەپ، جەمئىيەتكە چىققاندا بىر ئېپىنى كەلتۈرۈپ جاجاڭنى بەرمىسەم» دەپ مۇئەللىمگە قارىتا كۆڭلىدە غوم ساقلايدۇ. ئومۇمەن ئېيتقاندا، بەزىلىرى خۇشال، بەزىلىرى خاپا بولىدۇ، ھەتتا بىرنەچچە كۈنگىچە گېلىدىن غىزا ئۆتمەيدۇ، ئۇيقۇسى كەلمەيدۇ، روھسىزلىنىدۇ، خالىي يەرلەردە يىغلاپمۇ ۋالىدۇ... دېمەك، مېنىڭ باھالىرىم، ئوقۇغۇچىلار ھاياتىدا ئاشۇنچىلىك زور تەسىر قوزغايدۇ.

مەن قالغان ئون يەتتە دەپتەرگە باھا يېزىپ چىقىش ئۈچۈن

ئۇلتۇردۇم . شىر ـ شىر قىلغان قەلەم ئاۋازى بىلەن چىك ـ چاك ، چىك ـ چاك قىلغان سائەت ئاۋازىدىن باشقا ئاۋاز يوق . مەن پۈتۈن زېھنىم ، مۇھەببىتىم بىلەن دەپتەر كۆرمەكتىمەن ، چۈنكى بۇ ئو-قۇغۇچىلار مېنىڭ ئەڭ يېقىن ئادەملىرىم . بىلىمەن ، ئوقۇغۇچىلار مېنىڭ دەرس ئۆتۈشتىن توختاپ قالغىنىمغا نارازى . ئۇلار نەچچە قېتىم مېنىڭ دەرس ئۆتۈشۈمنى تەلەپ قىلىپ فاكۇلتېت ئىشخانى-سىغا خەتمۇ يازدى ، بۇنداق خەتلەر ئۈزۈلمىدى . ئۇلار ئېغىزچىمۇ تەلەپ قويۇشتى . تەلەپنامىسىدە : «ئوقۇتقۇچىمىز ئەلا بىزگە ھەقى-قىي بىلىم بېرىدىغان ، كۆيۈنىدىغان ، تەلەپچان ، بىلىملىك ئوقۇت-قۇچى . بىز ئەلا مۇئەللىمنىڭ دەرس بېرىشىنى قەتئىي تەلەپ قىلىمىز !» دېيىشكەن . مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ بۇ تەلىپىنى ئوقۇپ ھاياجانلانغانىدىم . رەقىپىنىڭ يېنىغا كىردىم :

— جىنايەت ئۈچۈن بۇنىڭدىن باشقا چارە تېپىلماسمىدى ؟— دېدىم .

رەقىپ غەزەپلىنىپ ئاچچىق كۈلۈپ قويدى ۋە :

— مېنىڭ قولۇمدىن كەلمەيدۇ ، سېنى ئۈستۈرۈشمۇ ، چۈك-تۈرۈشمۇ مېنىڭ ئىشىم ئەمەس . سېنىڭ مەسىلەڭ تەكشۈرۈلۈۋا-تىدۇ ، ئېنىقلانغاندىن كېيىن دەرس بېرەرسەن ،— دېدى .

— ئېنىقلىمايلا مېنى شىنجاڭغا قايتۇرۇۋېتىڭلار ، ئەمەلىيەت كۆرسەتسۇن . يا مەن ھېلىقى خەتەرلىكلەر بىلەن بىللە قوزغىلاڭ كۆتۈرەرمەن ، يا بولمىسا كاساڭ قورايچىلىك بولسىمۇ دان قالدۇ-رۇپ ئۆتەرمەن !

— پىكرىڭنى يوللاشقا ۋەدە بېرىمەن . لېكىن ، مېنىڭدەك بىر كىچىك ئەمەلدارنىڭ قولىدىن جەمئىيەتكە تونۇلغان بىر ئالىم ئەھلىنى يۆتكىۋېتىش قانداق كېلىدۇ !— دېدى ئۇ تەنە بىلەن .

شۇنىڭدىن بېرى ، مەن نېمىشقا دەرستىن توختاپ قالغىنىمنى سۈرۈشتۈرمىدىم . ئۇنى سۈرۈشتۈرۈشكە كەتكەن ۋاقىت ئىچىدە

خېلى كىتاب ئوقۇۋالىمەن ، دەپ قارىدىم . مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەپتەرلىرىنى كۆرۈۋېتىپ ، بەزىدە خۇشال بولۇپ ۋارقىراپ كېتىمەن . بۇنداق ۋاقىتتا مەن ئوقۇغۇچىنىڭ دەپتىرىدە بىر يېڭى پىكىر ياكى بىر چىرايلىق جۈملە ، بىر كۈچلۈك پاكىت كۆرۈپ قالغان بولىمەن . بەزىدە بولسا ، ئۆزۈمچىلا تۇتۇلۇپ خاپا بولۇپ كېتىمەن . بۇ چاغدا ئوقۇغۇچىنىڭ دەپتىرىدە بىر چوڭ نۇقسان كۆرۈپ قالغان بولىمەن ، مۇنۇ ماقالىنىڭ ماۋزۇسى ئاجايىپ ياخشى قويۇلغان ـ ھە ! «رابىيە ـ سەئىدىن — ساپ دىللارنىڭ كۆز يېشى !» مەن ماقالىنى ئوقۇۋاتىمەن . خىيالىم بىردىنلا گۈزەل رابىيە بىلەن ساپ دىل يىگىت سەئىدىننىڭ كەچۈرمىشلىرىگە كەتتى . مېنىڭ يۈرىكىمدە ، ئۆز غايىسى يولىدا كۈچلىرىنى سەرپ قىلىشنىمۇ بىلەلمىگەن بىر جۈپ ياشقا ئېچىنىش ، خەيرخاھلىق ھېسسى پەيدا بولدى... مەن خىيالدىن ماقالىگە قايتتىم . ئوقۇغۇچى رابىيە بىلەن سەئىدىن ئوبرازلىرىنى بەك كۆتۈرۈۋەتكەن ، ئۇلارنى ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ ئۈلگىلىرى قىلىپ كۆرسەتكەن . «بۇ باھا بەك يۇقىرى... ئۇلار فېئوداللىق جەمئىيەتتىكى ۋەھشىي كۈچلەرگە قارشى ئىسيانكارلار ، لېكىن ئۇلار بىچارىلەر ، ئۇلار ئۆزلىرىنى ئىلاجسىز ۋە ئاجىز ھېسابلىغۇچىلار ، ئۇلار تەقدىر جادۇسىغا ئۆز بوينىنى ئۇندىمەيلا تۇتۇپ بەرگۈچىلەر ! ياق ، ئۇلارنىڭ تۇتقان يولى خاتا ! ئۆز غايىسىگە ئىنتىلگۈچىلەر ، ئۆلۈملىرى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ ساپلىقىنى ئىسپاتلىغۇچىلار قارا كۈچلەر ئالدىدا ئۇنداق مۇلايىم بولماسلىقى كېرەك ئىدى !» مەن شۇنداق سۆزلەرنى ھېلىقى ئوقۇغۇچىنىڭ ئاشۇرۈۋەتكەن باھالىرى ئاستىغا قىزىل قەلەم بىلەن ئۇششاق قىلىپ يېزىپ قويدۇم .

مەن ھەربىر دەپتەرنى كۆرۈۋاتقىنىمدا ، خىيالىمدا ئاشۇ ئوقۇغۇچى بىلەن سۆزلىشىمەن . گويا ئوقۇغۇچى ئۇستەلىنىڭ بىر چېتىدە ئولتۇرغاندەك بەزىدە ئۇنى ماختايمەن : «ياخشى ئىزدەنگەنسىز ،

مانا مۇشۇنداق يىگىرمە يىل ئىزدەنسىڭىز، خېلى چوڭ مەسىلىلەر-
نى ھەل قىلالايسىز!»، بەزىدە ئوقۇغۇچىغا كايىپ قويىمەن:
«سىزگە بۇ ئاددىي مەسىلە بۇنىڭدىن ئۈچ يىل بۇرۇن
ئۆتۈلگەنغۇ؟»، «سىز ھورۇنلۇق قىلىپ تارىخ كىتابلىرىنى ئوقۇپ-
مۇ قويماپسىز، بىلىپ قويۇڭ، ھورۇنلۇق — ئىلىم ئەھلىنىڭ
كۈشەندىسى!»، بەزىلىرىگە بولسا ئاچچىق قىلىمەن: «سىز ئىملا
ھەم تىنىش بەلگىلىرىگە نېمىشقا دىققەت قىلمايسىز؟ يادى-
ڭىزدا بولسۇن، خاتا ۋە قالايمىقان خەت يېزىشمۇ يېرىم
ساۋاتسىزلىق!»…

مەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ دەپتەرلىرىگە قاراپ ئولتۇرسام، دائىم
ئۆزۈمنى كۆڭۈللۈك ئەمەك بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان بالىدەك ياكى
پايدىسى نەق ئوقەت بىلەن ھەپىلىشىۋاتقان سودىگەردەك سېزى-
مەن-دە، ئارام ئېلىش، تاماق يېيىشنىمۇ ئۇنتۇپ قالىمەن…
بىرەر قۇرنىمۇ ئېتىبارسىز ۋە چالا-بۇلا ئۆتكۈزۈۋەتمەيمەن.
ناۋادا، بىرەر نەرسىگە بەرگەن باھايىمدىن ئۆزۈم قانائەت قىلمى-
سام، كۆرۈۋاتقان دەپتىرىمنى قويۇپ قويىمەن-دە، شۇنىڭغا
مۇناسىۋەتلىك ماتېرىياللارنى كۆرۈپ چىقىمەن، بەزىدە ھەتتا باشقا
ئوقۇتقۇچىلار بىلەن مەسلىھەتلىشىمەن. بۇ ئىشلار مېنىڭ ئالىي
مەكتەپ پائالىيەتلىرىمدە ئۆزلەشكەن ئادەتلىرىم. بۇ ئادەتنى خۇددى
مەسئۇلىيەتچان دېھقاننىڭ دۆڭلەرگە ئالا تارتقىنىغا، جانباز باغۋەن-
نىڭ ھەربىر كۆچىتىنىڭ ھارام نوتىلىرىنى چاتىغىنىغا، ئىشچان
مالچىنىڭ قوزىلىرىنى ئۆز بەدىنى بىلەن ئىسسىتقىنىغا ئوخ-
شىتىمەن…

مەن قاتتىق چارچاشتىن ئۇخلاپ قاپتىمەن. ئىشىكىمنى بىرى
قاتتىق چەكتى، مەن ئويغىنىپ كەتتىم. سىرتتىن بوۋاقنىڭ تىلى-
قىپ يىغلىغان ئاۋازى كەلدى. بىر ئايال ئۇنى بەزلەيتتى. مەن
ھاڭ-تاڭ بولۇپ ئىشىكنى ئاچتىم. ئۇبدان زاكىلانغان بىر

بوۋاقنى تۇتۇپ قوشنا ئۆيدىكى موماي تۇراتتى . موماي كۆزلىرىنى چىمىلدىتىپ ماڭا كايىدى :

— توي قىلىشۋالساڭ بولمامدۇ ؟ قارا ، بالا يىغلىغىلى ئىككى سائەتتەك بولدى . قورسىقى ئاچ ، بىر نەرسە يېگۈزگىن !

مەن ھېچ نەرسە چۈشەنمىدىم ، ھاڭ - تاڭ بولغىنىمچە موماي سۇنغان زاكىلاقلىق بالىنى قولۇمغا ئالدىم . ئاپئاق زاكا ئىچىدە ئاق يۈزلۈك ، قارا چاچلىرى پارقىراپ تۇرغان بالا يىغلاۋاتاتتى . مەن بالىنى كۆتۈرۈپ ياتقىمغا كىردىم . موماي تېخىچىلا ماڭا كايىماقتا :

— چىقمىغان بولسام ، بالا ئۆلۈپ قالاتتى ، نىكەم يىغلىغىلى ، يۇمشاق چايناپ نان يېگۈزۈپ قويدۇم . يەنە بىر ئازدىن كېيىن سۈت ساتقۇچىلار كېلىدۇ ، سۈت بىلەن باقىسەن ، بىرىگە بېرىۋەتمە يەنە !

مەن ئاشخانىنىڭ دېرىزىسىدىن ئانىسىنى غىل - پال كۆرۈپ قالدىم . يۈزىنى تۇتقىنىچە يىغلاپ ، چوڭ دەرۋازىدىن چىقىپ كەتتى . قارىغاندا ، ئۇ يا ئۆلگىلى ماڭدى ، يا بولمىسا ئۆز يۇرتىغا قاچتى ! ھەي ، سەن يىگىت گۇناھقا پاتتىڭ ! توي قىلساڭلار مۇشۇنداق يۈز كېتىدىغان ئىشلار بولمايتتى !

مەن مومايىنىڭ كايىشلىرىدىن ئەھۋالنى ئاز - تولا چۈشەندىم .

— سېنىڭ بالاڭ بولدى ، ئەمدى بېقىشقا بەل باغلىغىن ،— دېدى ئۇ بالىنىڭ يۆگەكلىرىنى باشقىدىن يۆگەش ئۈچۈن يېشىپ ،— قىز ئىكەن ، ماۋۇ قەغەز نېمىسى ، مە ، ئوقۇغىن . ئالتۇن ئۈزۈك ، ھالقىلارمۇ بار ئىكەن ، مۇنۇ كىيىملەرنى تېخى ! ھەي بىچارە ئانا ، ھەي بىچارە ئانا !... ئاستى ھۆل ئىكەن ، ھو... ھو... قوزام يىغلىما ! مەن ھازىرلا سېنىڭ قورسىقىڭنى تويغۇزىمەن ، قەنت - پېچىنە بارمۇ ؟

مەن مومايىنىڭ دېگەنلىرىنى تەييارلاپ بەردىم - دە ، ھېلىقى قەغەزنى ئاچتىم . ئۇنىڭ ئىچىدە خەت بار ئىدى . مەن خەتنى

ئوقۇشقا تۇتۇنغاندا بوۋاق يىغىدىن توختىغان ، موماي ئۇنىڭغا بىر نىمىلەرنى يىگۈزمەكتە ئىدى .
خەت مۇنداق يېزىلغان :

«ئەلا ، بۇ بىچارە بەختسىز قىزىمنى سىزگە قالدۇردۇم . قىز سىزنىڭ ، ھەرقانچە بالا ـ ئاپەت كەلسىمۇ ، قىزغا ئىگە بولۇڭ . ھېلىقى كېچىسى سىز ماڭا مۇشۇنداق قىلىشنى مەسلىھەت بەرگەن . مەن ئاتا ـ ئانامنىڭ كەينىدىن چەت ئەلگە كېتىمەنمۇ ؟ بۇنى بىلمەيمەن ، ئەمما شىنجاڭغا كەتتىم ، مانا ھازىرلا ماڭىمەن ، مەڭگۈلۈككە خوش !...

مەن بىر خۇسۇسىي دوختۇرنىڭكىدە بوشاندىم . «ياخشى ئىت ئۆلۈكىنى كۆرسەتمەيدۇ» . بالىنى ئېلىپ كېتىش مۇمكىن بولمىغاچقا ، ئۇنىڭ ئۈستىگە ، سىزنىڭمۇ بالىڭىز مۇشۇ بالىدەك تىرىك يېتىم بولغاچقا ، كۆڭلىڭىز يارا ، ئۆزىڭىز مېھرىبان ئادەم بولغاچقا ، بالامنى سىزگە تاپشۇردۇم . گۇناھسىز ، پاك بولسىڭىزمۇ ، بالا ئۈچۈن قۇربان بېرىشتىن ئۆزىڭىزنى تارتمايسىز ، خۇدايىم سىزگە بەخت ۋە ئۈمىد بەرسۇن ! ئىشىنىمەن ، دۈشمەنلىرىڭىز چوقۇم يەرگە قارايدۇ... ! سىز مېھرىبان ، بالىنى ساقلاپ قالالايسىز . مەن سىزگە نۇرغۇن ئاۋارىچىلىك ، نۇرغۇن ئازاب ۋە نۇرغۇن ئوڭۇشسىزلىقلارنى قالدۇردۇم . سىز ماڭا غەزەپلەنمەڭ ، مېنىڭ قالدۇرغان غەم ـ غۇسسىلىرىم تۈپەيلىدىن نارەسىدىنى يامان كۆرمەڭ !
ئۈمىدىم : گۇناھسىز نارەسىدە قىزىم مېنىڭ ئورنۇمدا چوڭ بولسۇن . قىزىمنىڭ ئىسمىنى دىلئارا قويۇڭ ! يۈرىكىمنىڭ پارىسىنى سىزگە ئىنئام قىلىپ قالدۇردۇم . خەير ! بالامغا ياخشى ئاتا بولۇش ئۈچۈن ، ئۆزۈن ئۆمۈر

كۆرۈك !...

ئادىلە . 1963 ـ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى»

مەسىلە چۈشىنىشلىك ئىدى . مېنىڭ دۈشمىنىمنىڭ بالىسى هازىر مېنىڭدىن ئاتىلىق مېھىر ـ شەپقەت تىلىمەكتە . مەن ئادىلە قالدۇرۇپ كەتكەن بىر جۈپ ئۈزۈك بىلەن هالقىنى ئالىقىنىمغا ئېلىپ تۇرۇپ ئويلاندىم : بالىنى مۇشۇ خەت بىلەنلا ئەتە گىنىدىڭ جامسۇغا بېرىمەن ـ دە ، مەسىلە ئاشكارا بولىدۇ . مەن بالا ـ قازادىن قۇتۇلىمەن . لېكىن ، ئادىلە يوق ، رەقىپ تەن ئالامسىچۇ ؟ تۆھمەت دەپ قارىسىچۇ ؟ ئۇ ، جەزمەن شۇنداق قىلىدۇ . ئۇ چاغدا مۇنۇ بالىغا كىم ئىگە بولىدۇ ؟

مەن كارىۋاتتا ئۇخلاۋاتقان نارەسىدىگە قارىدىم . ئاقپىشماق ، قاڭشارلىق ، كۆزلىرى يوغان قىز لەۋلىرىنى چىڭ يۇمۇپ ئۇخلاۋاتاتتى...

— ئەجەب چىرايلىق ـ هە !— دېدى موماي بالىنىڭ يۈزىنى ئالىقىنى بىلەن سىلاپ ،— ئانىسى چىرايلىق ئەمەسمۇ ـ هە ؟ ساڭا ئوخشمايدۇ . هەي بالا ، مەن سېنى ياۋاش ، بىلىملىك دەپ يۈرەتتىم . نېمىشقا بۇنداق قىلدىڭ ؟

مەن جاۋاب بەرمىدىم . موماي بىر ئەسنەپ قويۇپ چىقىپ كەتتى . موماي چىقىپ كېتىش بىلەن بالا بىر تۇرۇلدى ـ دە ، يەنە قىرقىراپ يىغلاشقا باشلىدى . مەن ئۇنى كۆتۈرۈپ يۈرۈپ پەپىلىدىم ، لېكىن بالا تېخىمۇ قاتتىقراق يىغلاشقا باشلىدى . ئۇنىڭ لەۋلىرىگە يۈزۈمنى تەگكۈزدۈم . ئۇ ئىللىق پۇراقلىق ئاغزى بىلەن يۈزلىرىمنى يالاپ ئۆزىگە تاماق ئىزدەيتتى . مەن ئۇبدان بالا باققىدىغان بىر جاينى تېپىپ ، قانچىلىك راسخوت كەتسىمۇ ، ئۇنى بېقىپ چوڭ قىلىشنى ئويلىدىم ، لېكىن مەن باشقىلارغا نېمىدەپ چۈشەندۈرىمەن ؟ ئەسكىلىك قىلدىم دەيمەنمۇ ؟ مېنى هۆرمەتلەيدىغان

دوستلىرىم ، خىزمەتداشلىرىم ، ئوقۇغۇچىلىرىم بۇ ئىشنى بىلسە نېمە دېيىشىدۇ ؟ ياق ، مېنىڭ بالام ئەمەس دەپ ، ھەقىقىي ئەھۋالنى تەشكىلگە ئېيتسامچۇ ؟ ئۇ چاغدا رەقىپ : «مېنى يىقىتىش ئۈچۈن مۇشۇ بەتنامنى چاپلىدى ، سىياسىي كۈرەشتە ئۆزىنى ئاقلاشقا ئىلاجسىز قالغانلىقتىن ، ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن مۇشۇ بەتنامنى ئويلاپ تاپتى» دېيىشى مۇمكىن ، ياكى بولمىسا : «ئادىلە بالىنى نېمىشقا رەقىپكە قويماي ساڭا قويدى ؟ بالىنى قويغىنى راست ، خەت ياسالما» دېيىشى مۇمكىنغۇ ؟ !

بالا تېلىقىپ يىغلايتتى . مەن قانداق قىلىمەن دېگەن مەسىلىنى ئويلاپ گاڭگىرىماقتىمەن . بالا راست مېنىڭ ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئادىلە ماڭا قالدۇرغان دېسەمىلا ئىش پۈتىدىغۇ ! باشقىلارنىڭ تاپا - تەنىسى ، يېقىنلارنىڭ نەپرەتلىرى ، دۈشمەنلىرىمنىڭ ئىغۋالىرىغا پىسەنت قىلمىسامىلا ، بىر - ئىككى ئاينى پەرۋاسىز ئۆتكۈزسەملا ئىش تۈگىگەن بولىدىغۇ... ! لېكىن ، بۇنداق قىلىشقا بولمايتتى . بۇ مەردانىلىك بەدىلىگە ، مەن نۇرغۇن نەرسىدىن — ئۆگىنىش ۋە خىزمەت قىلىشنىڭ ياخشى ئىمكانىيەتلىرىدىن مەھرۇم قېلىشىم مۇمكىن . مەن ئەڭ ياخشىسى ، بالىنى ۋە خەتنى گىنىدىك جامسۇغا بېرىمەن . مەن ھازىرلا ، مۇشۇ تاپتىلا ئۇنى بۇ يەرگە باشلاپ كېلىمەن...

بالا تېلىقىپ يىغلايتتى . مەن باش - ئۇچى يوق خىياللار بىلەن گاڭگىرىماقتا ئىدىم . تەلىيىمگە موماي كىردى - دە ، يەنە كايىشقا باشلىدى :

— سەن بالا ، بۇ قىزنى قىيناپ قويسەن ، مەن شىاۋلىزى بىلەن سۆزلەشتىم ، ياخشىراق جاي تاپقۇچە بالىغا مەن قاراپ بېرەي . ئەكەلگىن بالىنى ، ھەي سېنىڭ بولۇمسىزلىقىڭ ، قارا بالا تۇتۇشۇڭنى ! بەسەي ئەمەس بۇ ، بولۇشىغا كۆتۈرىدىغان !...

گىنىدىك جامسۇنىڭ ئىشىكىنى چەكتىم . ئۆي يورۇدى - دە ،

ئىشىك ئېچىلدى ، گىندىنىڭ چۇجاڭ مېنى كۆرۈپ ھەيران قالدى :

— ئاغرىدىڭىزمۇ ، قاپاقلىرىڭىز ئىششىپ كېتىپتىغۇ ؟ قېنى ئۆيگە !

مەن تاماكىغا قول ئۇزاتتىم ۋە بالا توغرىسىدا قىسقىچىلا ئېيتىپ بېرىپ :

— شۇنداق ، مەن ئېغىر خاتالىق ئۆتكۈزدۇم . خاتالىقىم ئۈچۈن قانچىلىك جازا كەلسە رازىمەن !— دېدىم .

گىندىنىڭ جامسۇ مېنىڭ كۆزۈمگە ئۇزاق قارىدى :

— مەن ھېسابلىدىم ،— دېدى ئۇ ئۇزاق جىملىقتىن كېيىن ،— بالا سىزنىڭ ئەمەس ، ئادىلە بۇ بالىغا ھامىلدار بولغاندا ، سىز بۇ يەردە يوق !

— بالىنىڭ ئانىسى مېنىڭ ئاتا بولۇشۇمنى تەلەپ قىلغاندىكەن ، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەن ئۆزۈم بالىنى ئۆز بالام دەپ ئېتىراپ قىلغاندىكەن ، مېنىڭ قانۇنغا تاقىلىدىغان ياكى ئەخلاق - پەزىلەتكە تاقىلىدىغان خاتالىقىم ئۈستىدىلا ئويلىشىڭىزنى ئۈمىد قىلىمەن !

— بىلىمەن ، سىزنىڭ نېمىشقا بالىنى ئۆز ئىختىيارىڭىزغا ئالماقچى بولۇۋاتقىنىڭىزنى ياخشى بىلىمەن ، مېنىڭچە ، ئىشنىڭ ئەينى قانداق بولسا ، شۇ بويىچە ھەل قىلىش كېرەك . بالا رەقىپنىڭ ، جازا كەلسە شۇنىڭغا كېلىشى لازىم . بۇ ئىشنىڭ ئاۋارىچىلىكىدىن سىز قورققان بىلەن ، بىز قورقمايمىز !

— سىزدىن ئۆتۈنىمەن !— دېدىم مەن تىترەپ تۇرغان قوللىرىم بىلەن ئۇنىڭ قولىنى تۇتۇپ ،— مېنىڭ خاھىشىمچە بولسۇن . بالا مېنىڭ ، بالا مېنىڭ ، مېنىڭ بالىنى بېقىپ چوڭ قىلىشقا كۆزۈم يېتىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، مېنىڭ ئىنسانىي بۇرچۇم بالىنى رەقىپكە ئىتتىرىشكە يول قويمايدۇ !

گىندىنىڭ جامسۇ جىم بولۇپ قالدى . ئۇ بۇدۇر چاچلىرىنى سىلاپ ، بېشىنى ساڭگىلىتىپ ئۇزاق ئولتۇردى - دە ، ماڭا قاراپ :

— ئويلاپ كۆرەيلى، لېكىن بەزىلەر سىزنىڭ بۇ مەردانىلىكە-
ڭىزدىن پايدىلىنىدۇ. سىزنىڭ پاكلىقىڭىزنى چوڭ ئەيىبىڭىز قى-
لىپ كۆتۈرۈپ چىقىپ، سىزگە ئارتۇقچە كۆڭۈل ئاغرىقى تېپىپ
بېرىدۇ،— دېدى.

— مەيلى، مېنىڭ كۆڭۈل ئاغرىقىم ھېسابىغا بىر نارەسىدە
بەختلىك بولىدىغانلا بولسا، مەن بۇ كۆڭۈل ئاغرىقلىرىنى خۇشال-
لىق بىلەن قوبۇل قىلىمەن. مەن خېلى پىشتىم، كۆڭۈل ئاغرىقى-
مۇ بىر پارچە قارا بۇلۇتقا ئوخشايدۇ، شار - شۇر قىلىپ تۆكىدىغى-
نىنى تۆكىدۇ - دە، ئۆتۈپ كېتىدۇ. بىز تاغدىكى قارا تاشتەك
يەنە چىمەنلەر ئارىسىدا تۇرىۋېرىمىز!

— راست، ئۆتۈپ كېتىدۇ،— دېدى گىنىدىلىڭ جامسۇ كۈلۈپ
كېتىپ،— لېكىن ئەلا، مېنىڭ سىزنى ئۇپراتقۇم كەلمەيدۇ.
ھارۋىمۇ سۇنمايدىغان، ئۆكۈزمۇ ئۆلمەيدىغان بىر چارە چىقىپ
قالار!

ئەمدى مېنىڭ كۈندىلىك مەشغۇلاتىمغا يېڭى بىر ئىش قوشۇل-
دى. مەن ھەر كۈنى بېرىلىپ خىزمەت ئىشلىگەندىن سىرت،
چۈشلۈكى ۋە كەچقۇرۇن بالا كۆتۈرىدىغان بولدۇم. قىزچاق ھازىر
كالا سۈتى ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلەر بىلەن كۈتۈلگەچكە، خېلى
جىق ئۇخلايدىغان، ئاز يىغلايدىغان بولۇپ قالدى. گىنىدىلىڭ جامسۇ-
دىن ئۈچ - تۆت كۈندىن بېرى خەۋەر يوق، خۇددى ھېچقانداق ئىش
بولمىغاندەك. مېنى شۇنچە گاڭگىراتقان بۇ ئىش باشقىلار ئۈچۈن
ئەرزىمەس بىر ئىش بولۇپ قالغاندەك تۇيۇلۇشقا باشلىدى. ھەيران-
مەن، بەش - ئالتە كۈندىن كېيىنلا مەن بوۋاقنى ياخشى كۆرۈپ
قالدىم. ئۇنىڭ ئۇخلاۋېتىپ كۈلۈمسىرەشلىرىنى، چىرايىنى تۇ-
رۇپ ئەسنەشلىرىنى، قاپقارا چىرايلىق كۆزلىرى بىلەن تەلمۈرۈپ
قاراشلىرىنى سېغىنىدىغان، بالىنى قولۇمغا ئېلىپ، ھېچكىم يوق
يەردە: «قىزىم، قىزىم» دەپ ئەركىلىتىدىغان بولۇپ قالدىم.

دېمەك ، بالا مېنىڭ ئۇچۇن قىممەتلىك ئادىمىمگە ئايلىنىش ئالدىدا تۇراتتى . مەن ئېرىنمەي ، يىرگەنمەي ئۇنىڭ يۆگەكلىرىنى يۇياتتىم ، ئاستىنى قۇرۇقدايتتىم ، ئۇنىڭغا تاماق يېگۈزەتتىم . لى موماي ماڭا :

— ماڭ ، بېرىپ نوپۇس دەپتىرىگە ئالدۇرۇپ كەلگىن ! — دېدى . مەن كۆلۈپ قويدۇم . موماي ئەمدى ماڭا تاپا - تەنە قىلمايدىغان بولۇپ قالدى . ئۇ خۇددى ئۆز نەۋرىسىگە كۆيۈنگەندەك ، ئۇنىڭ ئەتراپىدا پەرۋانە بولاتتى . مەن ئويلايتتىم : كاشكى گۈزەللىكى ئايدىن قالغان بالا بولسىمىغۇ ، بۇنىڭ ئاتىسى ماڭا دۇشمەن ، ئانىسىمۇ ماڭا يات ، لېكىن مۇنۇ گۇناھسىز قىزچاق مەيلىمنى تارتىدۇ...

ئالتىنچى كۈنى مېنى كادىرلار بۆلۈمىگە چاقىرتتى . مەن كادىرلار بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقىغا قارىمۇقارشى ئولتۇردۇم . ئۇنىڭ چىرايى سۇرلۇك ، قاپىقى تۇرۇلگەن ، گويا جىنايەتچىگە مۇئامىلە قىلغاندەك ماڭا قوپال ۋارقىرىدى :

— ساڭا يۈز كېرەك ئەمەسمۇ ؟ نېمىشقا ۋاقتىدا مەلۇم قىلمايسەن ؟ تەكشۈرۈش ياز . ئىتتىپاق ئىچىدە ئۆزۈڭنى تەكشۈرگىن ، ئاندىن كېيىن تەشكىلىي چارە توغرىسىدا ئويلىشىمىز . ساڭا بۈگۈن ئۇقتۇرىدىغان ئىش شۇ ، خىزمەتتىن توختايسەن . بۈگۈنلا ئەمگەك بۆلۈمىگە بارغىن !

— بارمايمەن ! مەن ھېچقانداق گۇناھ ئۆتكۈزمىدىم ، — دېدىم ئورنۇمدىن دەس تۇرۇپ ، — سېنىڭ ماڭا ۋارقىرايدىغان ھەققىڭ يوق !

— قىزلار بىلەن قالايمىقان مۇناسىۋەتتە بولسەن ، ھارامدىن بالا تاپسەن ، يەنە ۋارقىرايسەنغۇ ؟ ئېيتىپ قوياي ، سېنىڭ تېخى سىياسىي مەسىلەڭمۇ ئېغىر !

ئۇمۇ ئۇستەلنى ئۇردى ، مەن ئۇنىڭدىنمۇ قاتتىقراق

ۋارقىرىدىم :

— سەن ھېچ نەرسە بىلمەيسەن ، ئاۋۋال بىل ، ئاندىن خۇلاسە قىل ، بىلىپ قوي ، ئەھۋالنى بىلگەندىن كېيىن ، سەن مېنىڭدىن ئەپۇ سورايسەن تېخى !

— بىز تىل - ئەدەبىيات فاكۇلتېتىنىڭ دوكلاتىنى كۆردۇق . ئۇلار تەكشۈرگەن ، ئېنىقلاپ خۇلاسە چىقارغان . سەن ئادىلە بىلەن بۇرۇندىنلا نامۇۋاپىق ئالاقىدە بولغانسەن . قىزغا ھاراق ئىچكۈزۈپ مەست قىلغان ، ياتىقىدا قونغان ، بۇنىڭغا سەنئەت ئۆمىكىدىنمۇ گۇۋاھچىلار بار . گەپ تۈگىدى . سەن ئەمگەك قىلىسەن ، ئەمگەك قىلمىساڭ ، ئۇستىلەپ خاتالىق ئۆتكۈزگەن بولىسەن ، بىز ساڭا قاتتىق چارە كۆرىمىز !

مەن ئاچچىق كۈلۈمسىرىدىم - دە ، ئۆز - ئۆزۈمگە ئىشەنگەن ھالدا :

— ئەمگەك قىلىمەن ، بۇ ، بىر نارەسىدە ئۈچۈن قىلغان ئەجىرىم ، نارەسىدە ئۈچۈن ھەرقانداق چارىگە تەييارمەن !

مۇئاۋىن باشلىق بوشاپ قالدى :

— كادىرلار بۆلۈمىنىڭ قارارى . بىلىپ قوي ، بۇ قارارغا خې فۇشۈجى قوشۇلغان !

— سىز ، ئەلا ، چىقىپ تۇرۇڭ ، بىردەم چىقىپ تۇرۇڭ !—

بىر مېھرىبان ئاۋاز قۇلىقىمنىڭ تۈۋىدىلا ئاڭلاندى . مەن قايرىلىپ قارىدىم . پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ، كادىرلار بۆلۈمىنىڭ مەسئۇلى ساۋ ئانا كۈلۈمسىرەپ تۇراتتى . ساۋ ئانا پېشقەدەم كادىر ، شۇي شۇجىلار بىلەن ئۇزۇن يىل بىللە ئىشلىگەن . ئۇ شۇي شۇجىنىڭ يېقىن ئادىمى ۋە قوللىغۇچىسى ئىدى . مەن ئۇنىڭ گېپىنى ئاڭلاپ كادىرلار بۆلۈمىدىن چىقىپ كەتتىم .

مەن غالىلداپ تىترىدىم . ئىچىمدە بىر ئوت ياناتتى : ماڭا ئوخشاش ئاق كۆڭۈل ، خالىس ئادەمنىڭ قارىلىنىۋاتقىنىغا ، باشقى-

لارنىڭ ياخشى نىيەتلىرى يېنىدىن شۇمبۇيا بولۇپ باش كۆتۈرۈپ چىققان رەقىپتەك ئادەملەرنىڭ ئاقلىنىۋاتقانلىقىغا، كادىرلار بۆلۈمىنىڭ مۇنۇ بىر مەسئۇلىسىنىڭ رەقىپتەك ئالا كۆڭۈلگە يان بېسىۋاتقىنىغا غەزەپلىنەتتىم. ناۋادا، شۇي شۇجىدەك، گىمىنىڭ جامسۇدەك، ما جۇرىندەك، ساۋ ئانىدەك ئادەملەر — مۇشۇنداق پارتىيە خادىملىرى بولمىغان بولسا، رەقىپتەكلەر پارتىيىمىزنى قانچىلىك ئاياغ ئاستى قىلغان بولار ئىدى، قانچىلىگەن ماڭا ئوخشاش ئاق نىيەتلىك ئادەملەر ئازار يېگەن، زىيان تارتقان بولار ئىدى - ھە؟!

مېنى خىزمەتتىن توختىتىپ ئەمگەككە سالدى. ئەسكى كىيىم، پايپاقسىز خەي كىيىۋېلىپ، ھەر كۈنى سەككىز سائەت كۆكتاتلىققا تۆڭلار بىلەن ئوغۇت توشۇيدىغان، ھارۋا بىلەن ئىسكىلاتتىن ئۇستەل - ئورۇندۇق يۆتكەيدىغان، بەزىدە مەكتەپ ئالدىدىكى ياغاچچىخانىغا بېرىپ ئوتۇن كەسلەيدىغان، كۆمۈر كۆملاچلايدىغان بولدۇم. بىر كۈنى، كۆكتاتلىقتا ئوغۇت ئاقىدىغان ئېرىقنى تازىلاۋېتىپ، سۇنئىي تاغ قاپتىلىدىكى بۆك - باراقسان سېرىنگۈل ئارىسىدا رەقىپنىڭ بىر قىز بىلەن سۆزلىشىۋاتقىنىنى ئاڭلاپ قالدىم:

— ماشىنا ياللايمىز - دە، شەھەرنىڭ سىرتىغا چىقىپ كېتەمىز! — دېدى رەقىپ ھاسىراپ تۇرۇپ.

— قورقىمەن، سىزدىن قورقىمەن! — دېدى قىز ئۈزۈپ - ئۈزۈپ سۆزلەپ، — مېنىمۇ ئادىلەنى تاشلىغاندەك تاشلىسىڭىز...

— ياق، ئۇ دېگەن ئۇ، كۆڭلىنى ئاياپلا يۈرۈپ قويغانىدىم، سىز دېگەن مېنىڭ جېنىم!...

مەن تىترەپ كەتتىم، مۇشتۇملىرىم ئۆزلۈكىدىن تۈگۈلدى. شۇ كۈنى كەچقۇرۇن بازارغا چىقىپ راسا ھاراق ئىچتىم، رەقىپنىڭ ياتىقىغا قانداق كىرىپ قالغىنىمنى ئۆزۈممۇ تۇيماي قالدىم.

ئۇ مېنى كۆرۈپ ، ئوقۇۋاتقان خەتنى يانچۇقىغا پۈكلەپ تىقتى ـ دە ، ماڭا قاراپ ھىجايدى .

مەن گەپمۇ قىلماي غالىلداپ تىترەپ تۇرۇپ ئىشكنى ئىچىدىن ئىلدىم . ئۇ مېنىڭ ئىشكنى ئىلىۋاتقىنىمنى كۆردى ـ دە ، ۋەھىمە ئىچىدە نالە قىلىشقا باشلىدى :

— ئويلاشقىن ، ئەلا ، كېيىن پۇشايمان قىلىسەن !

— ئادىلە ئىنتىقام ئېلىشنى قىزىغا تاپشۇرۇپتۇ . خەتنى كۆرگەنسەن ! مەن قىز ئۈچۈن ، ئادىلە ئۈچۈن ، زىيانكەشلىكىڭگە ئۇچرىغان ماڭا ئوخشاشلار ئۈچۈن ، سېنىڭدىن ئىنتىقام ئالىمەن !

مەن ئېتىلىپ بېرىپ ئۇنىڭ كانىيىدىن ئالدىم . ئۇ سېمىز ۋە يوغان ئىدى ، مەن بولسام ئورۇق ، كۈچسىز ئىدىم ، لېكىن غەزەپ ماڭا كۈچ ـ غەيرەت بولغانىدى . مەن ئۇنىڭ قىزىلئۆڭگىچىدىن غەزەپ بىلەن بوغدۇم . ئۇ بىر چەتتىن ۋارقىرايتتى ، بىر چەتتىن تېپىرلاپ مېنىڭ بىلەن ئېلىشاتتى . مەن كىچىك ۋاقتىمدا خېلى مۇشتلىشىپ كۆرگەن ، مۇشتلىشىشقا كەلگەندە ئانچە ساۋاتسىز ئەمەس ئىدىم . بالا ۋاقتىمدا ، ئۇنىڭ بىلەن بىر قېتىم ئېلىشىپ قېلىپ ئەدىپىنى بەرگەنلىكىم ھېلىمۇ ئېسىمدە . مەن ئۇنىڭ چىرماپ تۇتۇۋالغان قاۋۇل قوللىرىدىن تەستە يۇلقۇنۇپ چىقتىم ـ دە ، سول مۇشت بىلەن چېكىسىگە بىرنى سالدىم . مۇشت ئۇنى گاڭگىراتتى . ئۇمۇ مۇشت ئاتتى ، لېكىن تەگمىدى . مەن ئىشككە كەينىمنى قىلىپ تۇرۇۋېلىپ ، كەينى ـ كەينىدىن بىرنەچچە مۇشت ئۇرۇۋەتتىم . ئۇ ئورۇندۇقنى ماڭا ئاتتى . مەن ئولتۇرۇۋالدىم ـ دە ، چاچراپ تۇرۇپ تومشۇقىغا باش بىلەن بىرنى سالدىم . ئۇ ۋارقىرىغىنىچە ئوڭدىسىغا ئۈچۈپ كەتتى . مەن ئۇنىڭ قورسىقىغا بىرنەچچىنى دەسسىۋەتتىم... ئىشكنىڭ ئىلغۇچى كۈچلۈك زەربىدىن يۇلۇنۇپ كەتتى . ئۆيگە كۈمۈش چىشلىق ھېلىقى مۇئاۋىن باشلىق بىلەن بىرنەچچە كادىر كىرىپ كەلدى ، ئۇلاردىن بىرسى

مېنى قوچاقلاپ تۇتۇۋالدى ، يەنە بىرسى رەقىپنى ئورنىدىن تۇرغۇزدى . ئۇنىڭ بۇرنىدىن ئاققان قان كىيىملىرىنى بوياپ ، دەھشەتلىك ھالغا كەلتۈرگەنىدى . كىرگۈچىلەر مېنى نوقۇشلاشقا باشلىدى .

— قوغداشقا... قوغداشقا !— رەقىپ ئۇلارغا خىرقىراپ تۇرۇپ ، تالانى ئىشارە قىلدى . قوغداش بۆلۈمىدىكىلەر مېنى ئېلىپ كەتتى . بىرنەچچە كۈندىن بېرى مېنى سوراق قىلماقتا . ئۇلار مېنى : «سەن جۇرىنىنى ئۆلتۈرۈۋېتىشنى قەستلىگەن ، بۇ نەق جىنايىتىڭنى ئىقرار قىل !» دەپ قىستىماقتا . مەن لام - جىم دېمەي تۇرىۋەردىم . ئارىدىن يەنە ئون كۈندەك ۋاقىت ئۆتتى . ئۇقسام ، رەقىپ تېخىچە دوختۇرخانىدا يېتىپتۇ .

مەن كېيىنچە پۇشايمان قىلدىم ، رەقىپنىڭ ئوڭ يانپېشىغا چىقىپ بەرگىنىمنى چۈشەندىم . ئۇ ئەمدى مېنىڭ بۇ خاتالىقىمدىن پايدىلىنىدۇ . ناۋادا ، رەھبەرلىك بەزىلەرنىڭ خاھىشى بىلەن خۇلاسە چىقارغان بولسا ، مېنى قاتىللىق نىيىتى بار دەپ قاتتىق جازالىۋەتكەن بولار ئىدى ، لېكىن پارتكوم مەسىلىگە ئەتراپلىق قارىدى ، بالا توغرىسىدا بولسا تېخى ھېچ گەپ بولۇنمىدى .

مەن بىر كۈنى گىنىدىڭ جامسۇنىڭ ئىشخانىسىغا كىردىم . ئۇ ئوخشاشلا مۇلايىملىق بىلەن مېنى كۈتۈۋالدى . مەن ئۇنىڭ ئىشخانىسىغا كىرگەندە ، ئۇ ھەرقانچە مۇھىم ئىشى بولسىمۇ توختىتىپ قويۇپ ، مېنىڭ بىلەن سۆھبەتلىشەتتى ، كونا قەدىناس دوستىدەك راستىن يېقىنچىلىق قىلاتتى .

— مەن ئۆز كىتابلىرىم ، تەتقىقات ئىشلىرىم بىلەنلا دۇنيادىن ئۆتىمەن دەپ خاتا ئويلاپتىكەنمەن ،— دېدىم مەن ئەپسۇسلانغان ھالدا ،— جىمجىتلىق مېنىڭ خاھىشىم ئىدى ، ئەمما ئەمەلىيەت شەخسنىڭ خاھىشىغا باقمايدىكەن ! ماجىرا ، بالا ، ھازىرقى كۆڭۈلسىزلىكلەر ، مەن ھەرگىز ئويلىمىغان ئىشلار ئىدى . يەنە مەن كۈتمىگەن قانداق ئىشلار بار تېخى ، ئۇنى ھېچكىم بىلمەيدۇ . سەن

ھېچكىمگە قارشى تۇرمايمەن دېگىنىڭ بىلەن، باشقىلار بەربىر ساڭا چېقىلىۋېرىدىكەن. شامالنىڭ چىقىشى، سىنىڭ چېلىلىشىڭ بىلەن بولمىغاندىكىلا بىر ئىش ئىكەن!

گىنىدىڭ جامسۇ كۈلدى ـ دە، ماڭا تاماكا سۇندى:

— چېكىڭ، تاماكىغا ئۆگىنىۋاتىسىز! بۇمۇ ئۆز خاھىشىڭىز ئەمەس، يولداش ئەلا. ئەيىب مېنىڭدە، مەن سىز توغرۇلۇق مەسئۇلىيەتنى ئۈستۈمگە ئالدىم. سەۋەبى، شۈي شۈجى، ما جۇرىنلار بار چاغدا سىزگە ھېچكىم چېقىلالمىغان. نېمىشقا؟ ئۇلار سىزنى شۇنچىلىك ئاسرىغانكى، سىز تۇرغان كەپىگە قۇزغۇن تۇگۇل چېۋىنمۇ قونالمىغاندى. ھازىرچۇ؟ نېمىلەر بولمىدى دەيسىز؟ پارتىيىمىزنىڭ زىيالىيلار سىياسىتى بۇرمىلانماقتا، بولۇپمۇ پارتكومنىڭ ئىقتىدارلىق ئادەملەرنى يېتىشتۈرۈش ئۈچۈن قوللانغان ئۈنۈملۈك تەدبىرلىرى بىكار قىلىنماقتا. سىزنى ياخشى ئاسراش، تەربىيىلەش، بولۇپمۇ، بىھۇدە زەربىلەردىن قوغداش، سىزنىڭمۇ خاتالىقلارنى ئاز ئۆتكۈزۈشىڭىزگە ياردەم قىلىش، مېنىڭ مۇھىم بىر بۇرچۇم ئىدى. مەن بۇرچۇمنى ئادا قىلالمىدىم. مەن ناھايىتى خىجىللىق ھېس قىلىۋاتىمەن. بىرنەچچە كۈندىن بېرى مەن ئازابلىنىۋاتىمەن. بەزىلىرى سىزنى قاتتىق جازالاشنى، ھەتتا قانۇني جازاغا تارتىشنى تەلەپ قىلماقتا. ناۋادا، ئۇلار راستتىنلا مەقسىتىگە يېتىدىغان بولسا، پارتكومنىڭ سىزنى تەربىيىلەش ئۈچۈن كۆپ يىلدىن بېرى قىلغان ئەجرى توپىدەك توزۇغان بولمامدۇ؟! ناۋادا، راستتىنلا جازالاشقا توغرا كەلسە، مەن جازانى ئۆز ئۈستۈمگە ئالىمەن!

نېمىشقا تېخىچە خۇلاسە چىقىرىلمايۋاتقانلىقىنىڭ سەۋەبىنى مەن ئەمدى بىلدىم. مەن ئۈچۈن ياقا يىرتىپ ئوتتۇرىغا چىقىۋاتقان گىنىدىڭ جامسۇدەك ئادەملەر بولمىغان بولسا، خۇلاسە چىققانمۇ بولاتتىكەن. مەن ھاياجانلاندىم، يۈرىكىمنىڭ چوڭقۇر بىر يېرىدە

جانىجان پارتىيىمىزگە ، پارتىيىمىزنىڭ جان كۆيەر كادىرلىرىغا بولغان مۇھەببەت ھېسسى چوغ بولۇپ ياندى . بولدى .
— رەھمەت ، پارتىيىگە رەھمەت ، مېنىڭ قايغۇلىرىمغا ئورتاق بولغان سىزدەك رەھبەرلەرگە رەھمەت !— دەۋەتتىم گىن جۇجاڭ. نىڭ قوللىرىنى چىڭ سىقىپ تۇرۇپ .
مەن بۇ سۆھبەتتىن كېيىن غەم - غۇسسىدىن خېلىلا خالىي بولۇپ قالدىم . لى موماي قىزىمنى ياتاققا كۆتۈرۈپ كىردى ، ئۇنىڭ مەڭزىلىرى قىزىرىپ ، كۆزلىرى روشەنلىشىپ ، تەنلىرى ئەت ئې. لىپ قالغانىدى .
— ئاڭلىساق ، بالىنى بىر سىگە بېرىۋېتمەن دېگۈدەك. سەن ،— دېدى لى موماي تىترەڭگۈ ئاۋاز بىلەن ،— مەن بىر خەنزۇ ئايال ، بۇ بىر ئۇيغۇر قىزى ، لېكىن مەن بۇ قىزنى يۈرەك - باغرىمنى يېرىپ چىققاندەك ياخشى كۆرىمەن . ئاڭلىسام ، بەزىلەر بۇ قىز خائىننىڭ قىزى ، ئۇنى ئەلادىن تارتتۇپلىپ يېتىم باللار يەسلىسىگە ، ئاپىرىپ بېرىش كېرەك دېگۈدەك . مۇشۇ نارە. سىدىنى شۇنداق دېيىشكە قانداقمۇ تىلى بارغاندۇ ؟ ھېلىغۇ بۇ بىچارە بالا گەنسۇدا تۇغۇلۇپتۇ ، چەت ئەلدە تۇغۇلسىمۇ ، ھەتتا زالىم خان ئوردىسىدا تۇغۇلسىمۇ گۇناھسىزغۇ ! قايسىبىر بالا ئۆزىنىڭ قەيەر. دە ، قانداق ئاتا - ئانىدىن تۇغۇلىدىغانلىقىنى بەلگىلىۋالالايدىكەن ! بالام ، ماڭا بەرگىن ، ئۇنداق غوۋغا قىلمايلا ماڭا بەرگىن ، مەن جان دەپ باقىمەن !
مەن قىزىمنى قولۇمغا ئالدىم - دە ، ئۇنىڭغا قاراپ :
— ھېچكىمگە بەرمەيمەن ، ئۇمچەيمە ، قارا كۆز قىزىم ، سې. نىڭ ئاتاڭمۇ مەن ، ئاناڭمۇ مەن . سەن توغرۇلۇق ھېچكىم دەۋا قىلالمايدۇ . مەيلى ، باشقىلار نېمە دېسە دېسۇن ، مېنى ئەخلاقسىز ئىكەن ، ئۇياتسىز ئىكەن دېسىمۇ مەيلى ، مەن ھاقارەتلەرگە ، تەند. لەرگە ، ھەتتا زەربىلەرگە چىدايمەن . مەن بۇنىڭدىن كېيىن ۋاپا

قىلمىغان ئادىلەتنىمۇ ، ماڭا تىغ بىلەپ يۈرگەن رەقىپىنىمۇ كۆڭلۈمـ
دىن چىقىرىۋېتىمەن . سەنمۇ ، مەنمۇ ئوخشاشلا بىر بەتنىيەتتىن زەربە يەۋاتىمىز ، بىزنىڭ نەپرىتىمىز ئورتاق ، ئۇمچەيمە قىزىم ، ئۇمچەيمە ئومىقىم ! مەن سېنى جەزمەن بېقىپ چوڭ قىلىمەن ، قاتارغا قوشىمەن . مەن ساڭا شۇنداق قىلىشقا ۋەدە بېرەلەيمەن !

قىزىم ئۇمچەيدى ـ دە ، يىغلىۋەتتى . موماي بالىنى قولۇمدىن يۇلۇۋالدى ۋە خاپا بولۇپ :

— نېمىدەپ قاتتىق گەپ قىلىسەن بۇنىڭغا . ئەكەلگىن ، بۇـ
نىڭ دىلى سۇنۇق ، بۇنىڭغا قوپال گەپ قىلما !— دېدى .

مەن قىزىمنى كۈندىن ـ كۈنگە ياخشى كۆرۈشكە باشلىدىم . ئۇنىڭ ئۈچۈن ئېغىر ئەمگەك قىلىشقا ، ھەتتا جازالىنىشقا ئۆزۈمنى تەييارلاپمۇ قويدۇم . يەنە ئازار بېرىشمىسىلا ، قىزىم بىلەن خاتىرـ
جەم بولالايمەن...

كۈنلەر ئۆتمەكتە . مەن خاپىلىقنى خېلى يىراقتا قالدۇردۇم . غىڭشىپ ناخشا ئېيتىدىغان ، قىزىم بىلەن تەڭ كۈلىدىغان ، ھەتتا رادىئومۇ تىڭشايدىغان بولۇپ قالدىم .

مەن پۈتۈن يازنى ئەمگەك ، ئۆگىنىش ، بالا بېقىش بىلەن ئۆتكۈزۈۋەتتىم . قىزىم ئۈچ ئايلىق بولۇپ قالدى . مەن كەچقۇرۇنـ
لىرى ئۇنى كۆتۈرۈپ كۆللەرنى ، گۈللۈك باغلارنى ، بۈك ـ باراقـ
سان قارىغاي ـ ئارچىلار بىلەن پۈركەنگەن سۇئىي تاغلارنى ئارىلايـ
مەن . قىزىمغا كېپىنەكلەرنى ، گۈللەرنى كۆرسىتىمەن . شۇنىڭ بىلەن ئۆزۈمچە سۆزلىشىمەن . ئۇ ئوماق كۆزلىرىنى ماڭا تىكىپ ۋىلىقلاپ كۈلىدۇ . مەن ئەمدى باشقىلارنىڭ تەنلىرىگە ، چاقچاقلىـ
رىغا پىسەنت قىلمايدىغان ، ھەتتا لايىقىدا چاقچاق قىلىدىغان بولۇپ قالدىم . باشقىلار قىزىمنى ئەركىلەتسە ، مەن ئۇنى پۇراپ ، ئوماق قوللىرىغا سۆيۈپ قويىمەن . قىزىمنىڭ يىغىسى ئاز ، ئۇيقۇسى كۆپ ، تېنى ساق ، ئۆزى ئويۇنچى . مەن ئۇنى ھازىر ھېلىدىن ـ

ھېلىغا كۆرۈپ تۇرمىسام چىدىمايمەن .
بىر كۈنى كەچقۇرۇن بالامنى كۆتۈرۈپ سۇنئىي كۆل بويىغا باردىم ، شىپاڭدا ئولتۇرۇشقانلار ئارىسىدىن بىرسى ماڭا ۋارقىرىدى . مەن ناچار ئۇستۇۋېشىمدىن قورۇنۇپ تەستە باردىم :
— دادا ، ھېلىقى بىز گېپىنى قىلغان ئەلا مانا مۇشۇ يىگىت ،— دېدى لى لاۋشى مېنى ياشانغان ، باشلىقسىمان بىر كىشىگە تونۇشتۇرۇپ . ئۇ كىشى ئېگىز بوي ، قاڭشارلىق ، ئاق چاچ ئادەم ئىدى . ئۇ ئايىاق چىشلىرىنى كۆرسىتىپ كۈلدى ۋە مېنىڭ قولۇمنى تۇتتى ـ دە ، قىزىمنى ئەركىلەتتى .
— لى بوجاڭنى تونۇمسىز ، ئەلا ؟— دېدى دەۋەن جياۋشۇ ئۇ كىشىنى ماڭا تونۇشتۇرۇپ ،— ئۆلكىلىك پارتكوم بىرلىك سەپ بۆلۈمىنىڭ باشلىقى .
— سىز ھازىرمۇ ئەمگەك قىلىۋاتامسىز ؟— دېدى لى بوجاڭ كۈلۈپ تۇرۇپ ،— تېخىچىلا سىزگە دەرس بەرمىدىمۇ ؟
— ئەمگەككە ئۆگىنىپ قالدىم ، لى بوجاڭ ،— دېدىم قىزىمنى لى لاۋشىغا سۇنۇۋېتىپ ،— تۆۋەن ياخشى ئىكەن ، باشقىلارنىڭ نەزىرىدىن يىراق بولىدىكەن ئادەم !
لى بوجاڭ قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى ـ دە ، مېنىڭ مۈرەمگە قولىنى قويدى :
— ھەممىنى ئۇقتۇم ، ئۇلار توغرا قىلمىغان ، مەكتەپنىڭ مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۆتەشنى ماڭا تاپشۇردى ، پارتكومغا ، رەھبەرلىككە ۋاكالىتەن سىزدىن ئەپۇ سورايمەن . سىز ئەتىدىن باشلاپ كافېدراغا چىقىڭ !
— رەھمەت بوجاڭ ، سىزگە رەھمەت ، لېكىن مەن خېلى بولدى ، شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كېتىشكە ئىلتىماس يازغان . مەن ھېلىھەم بولسىمۇ ، شۇ ئىلتىماسىمنىڭ جاۋابىنى كۈتىمەن .
— نېمىشقا بۇ يەردە ئىشلەشنى خالىمايسىز ؟

مەن ئۆز پىكرىمنى ئوچۇق قىلىپ ئېيتتىم :

— رەقىپ بار يەردە مەن ئىشلىيەلمەيمەن ، ناۋادا ئۇنى يۆتكە-ۋەتسە ، ئاندىن مەن بۇ يەردە خاتىرجەم ئىشلەيمەن .

— رەقىپ ؟— دېدى لى بۇجاڭ دەۋەن جىياۋشۇغا قاراپ قويۇپ ،— يېڭىدىن ئوقۇتۇش ئىشىغا مەسئۇل بولۇپ ، ئىلمىي باشقارمىغا يۆتكەلگەن يولداشمۇ ؟

رەقىپنىڭ ئۆسكەنلىكىنى ئەمدى ئاڭلىدىم . دەۋەن جىياۋشۇ ئەسكەرتىش بەردى :

— گىنىدىڭ جامىسۇ چۇجاڭنىڭ ئورنىغا ئۆسۈپتۇ . گىنىدىڭ چۇجاڭ ئوبلاستقا شۇجى بولۇپ بارغۇدەك .

مەن ئەتىسىدىن باشلاپ ئەمگەكتىن قۇتۇلدۇم ، لېكىن شىنىد-جاڭغا يۆتكىلىپ كېتىش توغرىسىدا ئارقا - ئارقىدىن ئىلتىماس يېزىۋەردىم .

بىر كۈنى لى لاۋشى مېنى كىنوغا تەكلىپ قىلدى . كىنودىن كېلىۋېتىپ ئۇ ماڭا :

— رەقىپنىڭ ئۇستىدىن ماتېرىيال يېزىپ بېرىڭ ، بىز ئۇنى جازالىتىمىز ، ھېچبولمىسا يۆتكىۋېتىمىز !— دېدى .

— ھاجىتى يوق ، لى لاۋشى . مېنى بۇنداق ئىشقا ئارىلاشتۇر-ماڭلار !

ئۇ تېرىكتى - دە ، قوشۇمىسىنى تۈرۈپ :

— مەن سىزگە ئېيتتىمغۇ ، سىزمۇ ھۇجۇم قىلىشنى ئۆگىنىد-ۋېلىڭ دەپ ! غەزىپىڭىز ئىچىڭىزگە پاتمىغاندا مۇشت ئىشلىتىش ھۇجۇم ئەمەس ، بەلكى چېكىنىش ھېسابلىنىدۇ . چۈنكى ، سىز ئۇنىڭ بەدىلىگە باشقىلاردىن تېخىمۇ قاتتىق زەربە يەيسىز !— دېدى .

— مەن بۇ نەرسىلەرنى تەتقىق قىلىپ باقمىغان - دە ،— دېدىم كۈلۈپ ،— ئۇمۇمەن ماڭا كېرىكى يوق نەرسە دەپ قارايد-

تىم . ئەمدىلەتىن بىلىۋاتىمەن . ئىنسان ھەممىدىن قېيىن ياشايدىكەن . كېيىنك بىر مىنۇتمۇ خاتىرجەم ئۆتلىيالمايدۇ ، چۈنكى ئۇنى يۇزلىگەن ئۇۋۇچى ئوقلىرى چەنگە ئېلىپ تۇرۇشىدۇ . خۇددى شۇنداقلا ، ئادەممۇ خاتىرجەم ياشايمەن دېيەلمەيدىكەن ، چۈنكى ئۇنىمۇ چەنگە ئېلىپ تۇرغانلار بولىدىكەن...

بىز قاراڭغۇ چۈشكەندە خوشلاشتۇق .

1964 ـ يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرى . قىزىم بىر ياشقا تولدى ، ئۇ ھازىر ماڭالايدۇ ، ئۇيغۇرچە ، خەنزۇچە بىرنەچچە ئېغىز سۆزلەيەلەيدۇ . ئۇ مېنىڭ ھەمراھىم ، سىردىشىم . دىلئارا راستىنلا مېنىڭ دىلئارامىم بولۇپ قالدى ، لېكىن تۇرمۇش مېنىڭ ھاياتىمغا يېڭى مەزمۇن ئېلىپ كىردى .

بىر كۈنى لى لاۋشى ياتىقىمغا كىرىپ :

— سىزنىڭ «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» ڭىزنى خەنزۇچىگە تەرجىمە قىلىپ بولدۇق ،— دېدى مېھرىبانلىق بىلەن كۈلۈپ تۇرۇپ ،— ئەمدى فۇجياۋشۇ بولىسىز ، دادام سىزنى قويۇپ بەرمەيمىز دەۋاتىدۇ . ئەمدى كېتىمەن دېگەن گەپلەرنى قىلماڭ ، دىلئارانى ئاپام بېقىپ بەرسۇن...

ئۇ چىرايلىق كۆزلىرى بىلەن ئۆيلىپ تۇرۇپ ماڭا قارىدى .

— مەن شىنجاڭغا قايتىمەن ،— دېدىم پەس ئاۋاز بىلەن ،— سىزگە رەھمەت ، ياخشىلىقىڭىزنى ئۆلسەممۇ ئۇنتۇمايمەن !...

بىرنەچچە كۈندىن كېيىن ئەلانۇر ياتىقىمغا كىرىپ كەلدى . ئۇ چەت ئەلگە ۋالىبول مۇسابىقىسىگە قاتنىشىشقا چىقىپ قايتقانىكەن . ئۇ ھازىر ھېلىقى ئۇياتچان ، ساددا قىز ئەمەس ، ئۇستىخانلىق ، مۇسكۇل ۋە پىكىرلىرىمۇ يېتىلگەن قىز ئىدى . ئۇ ماڭا گۆزەلئاي ، ئوغلۇم توغرۇلۇق ، رازىيەنىڭ بەھرام ئەپەندىدىن ئاجراشقانلىقى توغرۇلۇق سۆزلەپ :

— تۇۋا ،— دېدى كۈلۈپ ،— ھەممىڭلاردىلا بىردىن بالا .

رازىيەگىمۇ بىر بالىسى قاپتۇ . گۈزەلئايلارنىڭ چەت ئەلگە كېتىشى ناتايىن . ئەجەب تالانتلىق ئارتىس ئىدى ، ئىسىت ، بىكارلا ئىشسىز بولۇپ قالدى . سىزمۇ شىنجاڭغا يۆتكىلىپ كېتىڭ ، ھېلىقى رەقىپ دېگەن ئادەم سىزگە بەربىر كۈن بەرمەيدۇ .

— قىزىمنى ئېلىپ كېتىڭ ،— دېدىم مەن ئەلانۇرغا ،— مەن سىزگە غۇلجا شەھىرىدىكى كىچىك ئاپامنىڭ ئادرېسىنى ۋە بالىغا لازىملىق نەرسىلەر ئۈچۈن پۇل ۋە باشقا نەرسىلەرنى بېرىمەن .

— شۇنداق قىلىڭ ،— دېدى ئەلانۇر مېنىڭ بىلەن خوشلىشىۋېتىپ ،— دېگىنىڭىزنى قىلىمەن . دىلئارا ئۈچۈن غۇلجىغا بارىمەن ، قىزىڭىزنى ساق - سالامەت كىچىك ئاپىڭىزغا تاپشۇرىمەن !...

مەن ئەتىگەنلىكى قىزىم دىلئارانى كۆتۈرۈپ پويىز ئىستانسىسىغا چىقتىم . ئەلانۇر مېنى ساقلاپ تۇرغانىكەن ، مەن ئۇلارنى — ئەلانۇر بىلەن سۆيۈملۈك قىزىم دىلئارانى ئۇزىتىپ قويدۇم .

شۇ كۈندىن باشلاپ مېنى كۆڭۈلسىزلىك شۇنچىلىك چىرمىۋالدىكى ، مەن كۈنلەرنى كىتابنى يار ، تەتقىقاتنى ئاشنا تۇتۇپ ئۆتكۈزمىگەن بولسام ، بىر مىنۇتمۇ ياشىيالمىغان بولاتتىم...

مەن قەتئىي كېتىش قارارىغا كەلدىم . تەشكىلگە شىنجاڭغا كېتىش توغرىسىدا يەنە ئىلتىماس يازدىم... 1964 - يىلىنىڭ ئاخىرى يېتىپ كەلدى . مېنىڭ «ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى» ناملىق كىتابىم خەنزۇچە نەشر قىلىنىدىغان بولدى . مەن ئەمدى قىسقا - قىسقا ماقالىلەرنى يېزىشقا باشلىدىم . مەن كۆڭۈلسىز شەخسىي تۇرمۇشۇمنى ، ئۆز ئەمگىكىم بىلەن خۇشاللىققا ئايلاندۇرالىدىم .

1965 - يىلىنىڭ بېشى ، مېنى كادىرلار بۆلۈمىدىن چاقىرتتى - دە ، مېنىڭ شىنجاڭغا يۆتكىلىش تەلىپىم توساتتىنلا تەستىقلانغانلىقىنى ئۇقتۇردى .

ئۆلكىگە يىغىنغا كەلگەن ئوبلاست شۇجىسى گىنىدىڭ جامىسۇ، مەكتەپتىن دۇەن جياۋشۇ، شياۋلى، رەقىپ ۋە شىنجاڭلىق كادىرلار مېنى پويىز ئىستانسىسىغا ئۇزىتىپ چىقتى.

— خەير، — دېدى گىنىدىڭ جامىسۇ قوللىرىمنى چىڭ سىقىپ، — سىزگە شان - شەرەپ تىلەيمەن. شان - شەرەپنىڭ چوققىسىغا تۈز يول بىلەنلا چىققىلى بولاتتى، سىزنى ئەتەي دېگۈدەك ئەگرى يولغا باشلاپ قويدۇق. يول ئەگرى بولسا پەللىمۇ يىراقلىشىدۇ، لېكىن ئىرادىلىك ئادەم ئۈچۈن يەتكىلى بولمايدىغان پەللە يوق... پەخەس بولۇڭ، ئالتۇن بىلەن چالمىنى پەرق قىلالمايدىغان باشلىقلار ھەممىلا جايدا تېپىلىدۇ. بىز جۇڭگولۇقلار زىيان تارتساق، مۇشۇنداقلارنىڭ كاساپىتىدىن زىيان تارتىمىز!

پويىز سىگنال بەردى.

خەير، ماڭا سەككىز يىل بىلىم ۋە ئەقىل ئۆگەتكەن سۆيۈملۈك ماكان!

1978 — 1981 - يىللار غۇلجا — بېيجىڭدا يېزىلدى.
1982 - يىلى ئۈرۈمچى — تۇرپاندا تۈزىتىلدى.

زوردۇن سابىر ئەسەرلىرى

ئانا يۇرت (1)

ئانا يۇرت (2)

ئانا يۇرت (3)

ئىزدىنىش (1)

ئىزدىنىش (2)

يازغۇچى بولماق تەس

ئاۋرال شاماللىرى

گۈلەمخان

قەرزدار

ئانا

ISBN 978-7-228-11474-0

9 787228 114740 >

总定价:104.00 元